

परिचय

संपादक: नवीन गोंधी

ચોથા વર્ષના પ્રભાતે

ધર્મરૂપા, વડિલોના આશીર્વાદ અને સૌના સહકારથી 'આરાણાપુ' આજે ત્રીજું વર્ષ પૂરું કરી ચોથા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. મિત્રો અને સાથીઓનો સહકાર ન માગ્યો હોત તો અમારું આ કાર્ય આટલું યશસ્વી ન બન્યું હોત એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

'આરાણાપુ' શરૂ કર્યું ત્યારથી જ મનમાં ઘોળાયા કરતું હતું કે નકરા બાપુના માહિત્યનો પ્રચાર જ કરીએ એ બારબાર નથી એ સાથે રચનાત્મક પ્રયત્નિઓ પણ ચાલે અને એમાં નવો પ્રાણ ફેલી શકીએ તો જ આપણું આ કાર્ય વધુ જીવંત અને યશસ્વી બને, આ કાર્ય સુખમં જેવો શહેરમાં તો ન જ ચાલી શકે એટલે મિત્રોના આગ્રહથી અમે સૌરાષ્ટ્રમાં જઈયા પસંદ કરી અને કાર્યાલયને પણ અનેક સુરક્ષેલીઓ હોવા છતાં જૂનાગઢમાં ખમેલ્યું. અમે પસંદ કરેલી જગ્યા તો સાવ એકાંતમાં શહેરથી ત્રણેક માઈલ દૂર છે. અમે ધારેલું કે જગ્યા તરત મળી જશે અને કાર્યની શરૂઆત પણ પહેલી તકે કરી શકીશું ખાત્રી જગ્યાનો કબજો મળતાં હજી વિવેચન થશે એમ લાગે છે. મિત્રો રૂપાયનનની ગરુઆન કઈ રીતે થશે તેની પૂછપરછ કરી ગયા છે. દરેકને જુદો જવાબ આપવો તો શક્ય નથી એટલે આ નવા વર્ષની ગરુઆતમાં એ વિશે 'આરાણાપુ'માં જ આછી રૂપરેખા આપવી

ઉચિત લાગે છે. સહુ આમાં યથાશક્તિ પોતાનો ફાળો આપે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

બાપુજી અને ગુરુદેવ એ બંને મહાવિભૂતિઓ આપણી સમીપ ઉચ્ચ આદર્શ મૂકી ગયેલ છે. અમે માનીએ છીએ કે, બાપુજી અને ગુરુદેવના આદર્શોના મુભગ સમન્વય કરી એમાંથી નિષ્પન્ન થના રચનાત્મક માર્ગનું અતુ સર રહી કરવામાં વ્યક્તિનું તેમ જ સમષ્ટિનું

સાચું કલ્યાણ રહેલું છે. આ બંને - મહાવિભૂતિઓના ઉન્નત જીવનાભિલાષોના સમન્વયથી જ આપણું ભાવિ ગૌરવશીલ બની શકશે, અને એમાં જ આપણું શ્રેય રહેલું છે. તેથી અમે આવા સમન્વયને મૂર્ત કરે એવો સરથા જૂનાગઢમાં સ્થાપવા નિર્ણય કર્યો છે.

બાપુજી અને ગુરુદેવના આદર્શોના સમન્વયનો હેતુ સત્યની ઝાંખી કરવાનો છે. પરંતુ સત્ય તો અનેક રૂપે વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે. તેથી પ્રત્યેક વ્યક્તિ સત્યનું દર્શન પોતાપોતાના સ્વભાવ અને પ્રજા પ્રમાણે કરી શકે છે. ગુરુદેવ તો કવિ હતા, એટલે એમણે સત્યનું દર્શન શ્રાદ્ધમાંથી નિષ્પન્ન થતી સંવાદિતા (Harmony) દ્વારા કરવા પ્રયત્ન કર્યો, જ્યારે બાપુજી તો હતા કર્મ-યોગી, એટલે તેઓ તપ - મંયમશીલ 'કર્મ' - માથી નિષ્પન્ન થતી સંવાદિતા દ્વારા સત્યનું દર્શન કરવા મથ્યા. આમ સત્યનાં બે મુખ્ય લક્ષણ નૌ-દર્શ અને તપ છે. અનં ૮/૧૮/૮૧ પે. ૩૭.

[6198 g11]

[B1 N e Gas d1]

બા અને બાપુ

[પૂ. જાના અવસાનને તા. ૨૨નીએ સાત વર્ષ પૂરા થયાં, એમના અવસાન પછી પાંચરે દિવસે (તા. ૨૬-૨-૪૪) બા વિરે બાપુજીએ કાઢેલા ઉડવારે સુશીલાબહેન નાચરે બાપુના કાશાવાસની કહુમીયા નોખા છે તે વાચવા જેવા છે.]

આજે સાંજે બાપુ કહેવા લાગ્યા, "માડુ" મન બાં સિવાય બીજી કોઈ વાતનો વિચાર કરતું નથી..."

એ બાપુને કહ્યું, "બાપુ! બા ગયા તેની અસર આપના પર મહાદેવભાઈ ગયા તેના કરતાયે વધારે થઈ છે." બાપુ જોડ્યા, "હા, એમ બને. મહાદેવ શણવારમાં આવ્યા ગયા, પણ બાએ અકબાકિયાએ સુખી ખૂબ વેદના સહન કરી. એકિવસો મારાથી બૂલાતા નથી..."

જે મેજ પર બા માથું રાખીને સૂતા એસતાં હતાં તે બાપુની આજ્ઞાથી તેમની પાસે લાવવામાં આવ્યું. એના પર હવે તેમનો નાસ્તો મૂકવામાં આવશે કહે છે, "મારે માટે આ મેજ બહુ કીમતી બન્યું છે એના પર માથું મૂકીને બેઠેલી બાનું ચિત્ર મારી નજર આગળ હંમેશાં રહે છે. બા મારા હાથોહાથ ગઈ એ વાતનો એક બાપુથી મને સંતોષ છે, અને બીજી બાબત બાસક

કરતાયે વધારે વરસના સાથીને જોઈ હું (હૃદયમાં) જેવો બની ગયો છું." સાંજે કરતી વખતે પણ બાની જ વાત ચાલી.

અંતકાળની વાત કરતાં બાપુ જોડ્યા, "બાએ અંતકાળે મને જોલાબ્યો અને મારા જોલામાં આવ્યાં ગયા એ એક અદ્ભુત વાત છે."

એ જવાબ આપ્યો, "બાપુ, એ ઉપરથી જોખમેજોખમું જવાય છે કે, ઉપર ઉપરથી બા આપના પર મને એટલા નારાજ રહ્યા હશે પણ અંદરથી તેમને આપના પર બારે સદા હતી અને આપના પરનો તેમનો પ્રેમ અતૂટ હતો. પત્નીએ આ રીતે પોતાના પતિની જોડમાં જ છેવટની નિદ્રા લીધી હોય એવો બીજો દાખલો મને મળતો નથી."

બાપુ જોડ્યા, "એ તો છે જ; એ પોતે પણ એવો દાખલો એવો નથી. આપણા હોઠમાં તો આવો પતિપત્ની સંબંધ સામાન્ય રીતે હોતો નથી."

શાંતિનિકેતનનાં બજારો

ઓ રે નૂતન યુગેર લોરે દિસ ને સમય કાઢિયે વૃથા
સમય વિચાર કરે — ઓરે
કિ હોળે આર કિ હોળે ના કિ ર'ળે આર કિ ર'ળે ના
ઓ રે હિસાબી !

એ સંસારેર માલે કિ તોર ભાવના મિશાબી — ઓરે
જેમન કરે ઝરણા નામે દુર્ગમ પર્વતે
નિર્ભાવનાય ઝાંપ દિયે પડુ અભનિતેર પથે
જાગળે તત્કાલ શક્તિ જતલકાનળે તોરે માના
અજાના કે વશ કરે તુલુ કરળિ આપન જાના
અલાય અલાય બાજળે જયેર લેરી
પાયેર વેગે પથ ફેટે જાય, કવિસ ને આર દેરી — ઓરે

અરે બાઈ, આ નવીન યુગની સવારે તું માત્ર વિચાર કરીને સમય વૃથા વેઠકી નાંખીશ નહિ.
“શું થયે ને શું નહિ થાય ?” “શું રહેશે ?” “શું રહેશે નહિ ?” — અરે હિસાબી,
આવા મિથ્યા હિસાબ યેના કરે છે ? આ સંસાર જે આત્મા જ કરે છે, તેમા તારી ચિંતા
લેજવીને શું તું તેમાં ફેરફાર કરી શકવાનો છે ?

એવા નકામા વિચારો છોડી દઇને, જેમ એક ઝરણું દુર્ગમ પર્વતમા પડવાની બીક શખ્યા
વિના નીચે જીતયે જાય છે, તેમ તું પણ ચિંતા માત્ર મૂકી દઇને અણબાણુને પથે ભૂરુકેા મારી દે.

જેમ જેમ તારું અભિમાન હજીયે તેમ તેમ તારામાં શક્તિ જાગતી જયે અને ‘અણબાણુ’ને
પણ તું વશ કરી દઇને તારું જાણીતુ બનાવી દર્શાવે !

તે પછી તો ડગલે ડગલે વિજયની ભેટી વાગશે; પગના વેગથી રસ્તો પોતાની ઝેળે જ કપાઈ જશે !
મારે જીક, જરાયે વાર ક્યાં વિના તારું પ્રયાણ આજે નવીન યુગના પ્રભાતે શરૂ જ કરી દે !

અનુ કુરંગી દેશાઈ

આવાબાપુ

વરસો પહેલા મગધ દેશમાં મહાવીર
નામે ગામ હતું એમાં એક ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણ
કુટુંબમાં મહાકાશ્યપનો જન્મ થયો એનું
નાનપણનું નામ ચિષ્કલિ હતું

એ મોટો થયો એટલે એની મા એની
આમળ દરદોષ પરણવાની વાત કરે. પણ
મહાકાશ્યપે તો આજીવન બ્રાહ્મચર્ય પાળવાનો
નિશ્ચય કર્યો હતો એક તરફ પોતાનો ઉચ્ચ
નિશ્ચય અને બીજી તરફ માતાનું વાચન હવે
શું કરવું? મહાકાશ્યપે તો ભારે ધર્મસંકટમાં
મુકાયો છેવટે ખૂબ વિચાર કર્યા પછી એને એક
માર્ગ સૂઝ્યો તેણે એક સોનીને હાથે સોના
મહોરો આપી અને કહ્યું, ‘ભાઈ, તું મને એક
સોનાની સ્ત્રી-મૂર્તિ બંધી આપ.’

સોનીએ એને એક સુંદર સ્ત્રીની ઉત્તમ
મૂર્તિ બંધી આપી એનું કંઈ પણ સ્ત્રી જેટલું જ.
એને વસ્ત્રો, આભૂષણો અને ગુંધાગંધી ચણ
ગાદીને મહાકાશ્યપ એ મૂર્તિને એની માતા
પાસે લઈ ગયો અને બોલ્યો, ‘હે જાનની,
તે આવી સુંદર સ્ત્રી મળે તો હું પશ્યું.’

મહાકાશ્યપને મન એમ કે એવી સુંદર
સ્ત્રી ક્યાંય મળશે નહીં અને આપણે તો
અવિચ્છાદિત જ રહી શકીશું. પણ એની મા
બધી ખટપટી હતી. એણે તો આઠ ચતુર
બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા અને પેલી મૂર્તિ બતા
વીને કહ્યું, ‘તમે દેશેદેશ ફરીને કયાયથી
પણ આવી સુંદર સ્ત્રી મારા પુત્ર મહાકાશ્યપ
માટે શોધી લાવો.’

એ ચતુર બ્રાહ્મણોને થયું કે મદ્રદેશની
સ્ત્રીઓ ખૂબ સૌન્દર્યવતી હોય છે માટે ચાલે
આપણે પહેલાં ત્યાં જ જઈએ.

મદ્રદેશના શાગલ નામે નગરમાં આ
આઠ ચતુર બ્રાહ્મણો ગયા. નગર પાસે વહેલી
નદીને તીરે તેઓએ પેલી સુવર્ણ-પ્રતિમા
મૂર્તિ અને એક બાણને જઈને તેઓ વિસામે
લેવા બેઠા.

તે વખતે કૌશિક ઝોતના એક બ્રાહ્મણની
દાસી નહાવા આવી તેણે દૂર આ સુવર્ણ-
પ્રતિમા જોઈ તેને થયું ‘કમળાં તો હું મારા
સ્વામીની બ્રાહ્મણકન્યા બદલે સ્નાન કરાવીને
ઘેર સુધી મહોવાડી આવી છું’ અને એ
પાછી અહીં કયાથી? એણે તો હાથ ઊંચો કરી
સાદ પાડી કહ્યું, ‘અહીં બદ્ધા, એકહી અહીં
આવી બેસતા તને શરમ નથી આવતી?’

બ્રાહ્મણોએ આ સાંભળ્યું એટલે તરત જ
તેઓ એ દાસી પાસે દોડી ગયા અને પૂછવા
લાગ્યા, ‘અરે બહેન, આવી સુંદર સ્ત્રી અહીં
કેઈ છે ખરી?’

દાસી પેલી સુવર્ણ-મૂર્તિને જોઈને કહેવા
લાગી, ‘ભાઈઓ, તમારી આ મૂર્તિ તો
જડ છે. પરંતુ અમારી ભદ્રા તો સૌન્દર્યની
જીવન્ત મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિ સાથે એની શી
રીતે તુલના થઈ શકે?’

પેલા બ્રાહ્મણો તરત જ કૌશિક બ્રાહ્મણને
ત્યાં દાસી સાથે ગયા અને બોલ્યા, ‘અમે
મહાકાશ્યપના પિતાશ્રી તરફથી એમના પુત્ર
માટે કન્યા શોધવા નીકળ્યા છીએ. અને
અમને ખાતરી છે કે તમારી પુત્રી મહા-
કાશ્યપને જરૂર પસંદ પડશે. માટે આપ
અમારું માણું સ્વીકારો.’

મહાકાશ્યપનો પિતા કપિલ બ્રાહ્મણ બહો
પ્રસિદ્ધ હતો. આ કુળવાન કુટુંબમાં પોતાની

પુત્રી બંધ એ વાત કૌશિકને શા સારુ ન ગમે? તેણે બ્રાહ્મણોનું કહેલું સ્વીકાર્યું અને પછી તો બંને કુટુંબ વચ્ચે પત્રવ્યવહાર થઈ વિવાહ નક્કી થયો.

આ વખતે મહાકાશ્યપની ઉંમર વીસ વરસની હતી અને ભદ્રાની સોળ વરસની હતી. બંનેને વિવાહ નક્કી થયાની બધુ થઈ બંનેને સંસારમાં રહેવાની ઇચ્છા ન હતી. લગ્નના પાશમાં બંધાઈને નકામો ત્રાસ વેઠવો એ બંનેને ગમતું ન હતું. તેથી બંને વચ્ચે એ બાબતનો પત્રવ્યવહાર થયો. પણ મહાકાશ્યપ અને ભદ્રાનાં માતાપિતાના હાથમાં એ કાગળો આવતાં તેઓએ વાંચીને ફાડી ફેંકી દીધા. તેઓને થયું, “બંને હજી કાચી ઉંમરનાં છે. એ લોકો હજી સારાનરસાને વિવેક ક્યાંથી કરી શકે?”

છેવટે મહાકાશ્યપ અને ભદ્રાને ઇચ્છા ન હોવા છતાં પરબુલું પડ્યું.

હવે એ વખતે એવો રિવાજ પ્રચલિત હતો કે લગ્ન પછી દંપતીએ એક જ શયનગૃહમાં અને એક જ પલંગ પર સૂવું. તેથી મહાકાશ્યપ અને ભદ્રાને એક જ શયનગૃહમાં બંને એક જ પલંગ પર સૂવું પડતું. પરંતુ ભદ્રા બંને વચ્ચે બે ફૂલના હાર ચૂકતી અને મહાકાશ્યપને કહેતો, “આ બે હાર આપણી વચ્ચે ભૂંકે છું. જેના તરફનો હાર કરમાઈ બંધ તેના મનમાં કામવિકાર ઉત્પન્ન થયો, એમ સમજવું.”

આમ બંને જણ સદા બાંધત રહીને સંયમીરીત જીવન ગાળતાં હતાં. ક્યાં સુધી મહાકાશ્યપનાં માતાપિતા જીવંત હોય ત્યાં સુધી બંને ઘર છોડી શકે એમ ન હતું.

આમ ઘણાં વરસ બંને જણ પોતાનું જીવન અખંડ પ્રદાયર્થ પાળીને બતીત કર્યું.

આપરે મહાકાશ્યપનાં માતાપિતા મરણ પામ્યાં. પછી મહાકાશ્યપે ભદ્રાને કહ્યું, “તું તારે ઘરથી જે દ્રવ્ય લઈ આવી છું અને આ ઘરમાં મારું જે કંઈ છે એ બધું હવે તારું જ છે.”

“પણ આપ ક્યાં જાઓ છો?” નવાઈ પાત્રી ભદ્રા પોલી.

“હવે તો હું પ્રવ્રજ્યા લેવાનો છું. માતાપિતા હતાં ત્યાં સુધી મારે અહીં રહ્યા વિના છૂટકો ન હતો.” મહાકાશ્યપે ધીર ગંભીર અવાજે કહ્યું.

“આપનો આ વિચાર મને પણ ઉચિત લાગે છે. હું પણ આપની પાછળ આવું છું. મને પણ એ જ માર્ગે લઈ જાઓ.”

“ભદ્રા, તને જેમ ગમે તેમ કર.”

મહાકાશ્યપ પરિવાજના વેષમાં ઘર બહાર નીકળી પડ્યો. ભદ્રા પણ એની પાછળ પાછળ પરિત્રાન્નિકા બનીને નીકળી પડી.

ગામથી થોડે દૂર ગયા પછી મહાકાશ્યપે શાંત સ્વરે ભદ્રાને કહ્યું, “ભદ્રા, તું મારી પાછળ પાછળ આવે છે એ સારું તો ન જ કહેવાય. લોકો કહેશે કે આપણે પ્રવ્રજ્યા લીધી પણ આપણે લગ્નસંબંધ તો કાયમ જ રહ્યો છે તેથી અહીં બે રસ્તા જુદા પડે છે. હું એક રસ્તે બાઈ અને તું બીજે રસ્તે જા.”

ભદ્રાએ કહ્યું, “આપ કહો છો એ ગોચ્ય જ છે. આપ મારાથી મોટા છો, માટે આપ જમણે રસ્તે જાઓ અને હું ડાબે રસ્તે જઈશ.” એમ કહી ભદ્રા મહાકાશ્યપને પગે પકડી ડાબે રસ્તે ચાલી.

બંને પોતપોતાને માર્ગે પ્રયાણ કરવા લાગ્યાં અને દૂર દૂર ચાલ્યાં ગયાં.

***બોદ કથા પરથી

પ્રથમ દર્શન

બાને પહેલપહેલાં મેં ઈ ન
૧૯૧૫માં શાંતિનિકેતનમાં જોયા હતા
બાપુ તે વખતે જ દક્ષિણ અફ્રિકાથી
હિંદ આવ્યા હતા. શાંતિનિકેતનમાં મને
કેટલીક મહાન વ્યક્તિઓ રવીન્દ્રન ધ
દાગોર દીનમયુએ ડૉ. મિ. પિયર્સન
બા બાપુ મગનલાલબાઈ ને મજવાનુ
મહાશય મજુ તેથી મારે માટે શાંતિ
નિકેતન એક અત્યંત પુણ્ય ભૂમિ બની
ગઈ છે. જ્યારે બા અને બાપુ ત્યાં
આવ્યા ત્યારે હું ત્યાં જ રહેતા હતો.
શાંતિનિકેતનને મને હૃદયથી બગાડી
બનાવી દીધી હતી. બા-બાપુની સ્વાગત
વ્યવસ્થામાં મને પૂરતી તક આપવામાં
આવી હતી બાને સાગાહાર થયો તે
પહેલાં મેં તેમને વિષ થઈ સાબરમતી
હતું મગનલાલબાઈ પાસે તેમનું વર્ણન
માહત્તીને પહેલેથી જ તેમના પ્રયે
મને પૂછ્યું ત્યારે હું તો બારનવાસીએ
સ્વભાવથી જ માતૃ પૂજક છે હું ત
જીવવાનને મતાના કપમાં જ જોડાપણા ૧૨૩
હું મારું માનસિક બંધન જ કઈ એવી
નૃત્યથી થયું છે અને એમાં મને કમું અનુચિત
નથી લાગતું માતા પાસેથી જ આપણન
બધા સંસ્કારોનો પાત્ર મળ્યો છે તેની પાસેથી
મેળવેલા જન્મ, બાળપણના સંસ્કાર તથા
આશ્રિતની છાપ ઉપર મુખી આપણા જીવન
પર પોતાનો પ્રભાવ રાખે છે માતા પાસેથી
જે મળે છે તે અત મુખી રહે છે
બા-બાપુ

શાંતિનિકેતનમાં બા અને બાપુના મને

ખાશ બાપુ

જે દશન થયા તાની મારા હૃદય પર ખૂબ
અસર થઈ બા અને બાપુ પતિ - પત્ની હોવા
દત્તા પાપુ બાઈ-બહેનની જેમ રહેતા હતા
કાઈ કેઈ વર તો બાપુ તદ્દન બાળક બનીને
માની જેમ ભેટા અને વ્યવહાર કરતા પાછ
બાથી ગાંધીજીએ સ્પષ્ટ કયું કે જ્યારે વિકાર
દૂર થાય છે ત્યારે બા-પુત્રનો સબધ
અદ્વિતીય બની જાય છે તેમાં પુત્રી બહેન
મા, સખી, પત્ની સૌને એક પવિત્ર સંયોગ
થાય છે બાપુ પેદાશની પત્નીને 'બા' કહીને
જોવાવતા અને કરતુરણા ગાંધીજીને 'બાપુ'
કહીને બે સાવતા આ પવિત્ર બાંધના ભેદને

હું દૃતાર્થ થઈ ગયો. આ મહાન સાધનાને સંસ્કૃત કરવામાં બાને પલ્લુ પૂરો ફાળો હતો. શાંતિનિકેતનમાં પહેલી રાતની પ્રાર્થના પછી બા-બાપુ ખુશ આકાશ નીચે સૂઈ ગયાં અને અમે તેમનાં બાળકોની જેમ તેમની ચારે બાજુ સૂતા. તે પવિત્ર રાત્રીએ હું એકી વખતે બન્નેનો યર્થ ગયો.

સ્વાભાવિકતા

હું માતૃપૂજારી છું. અધભક્ત યવુ' મને પસંદ નથી. પરંતુ ભાવના શૂન્ય તર્કસિદ્ધ થવા કરતાં હું માતૃભક્તિમાં અધ બનવાનું વધારે પસંદ કરીશ. જે શિક્ષણ અને અનુભવ એ મેળવ્યાં તેને કારણે હું અધભક્ત ન બની શક્યો. મારામાં હૃદયમાં ચિકિત્સકની દૃષ્ટિ રહી છે. જીવનભર શિક્ષકનું કામ કર્યા પછી આજે હું કહું છું કે ચારિત્ર્યનું શિક્ષણ જ મુખ્ય આધાર છે. નિરાશાના શિક્ષણનું જીવનમાં બહુ ઓછું મહત્ત્વ છે. મને ચારિત્ર્યની જે સ્વાભાવિકતા અને સમૃદ્ધિ બાના જીવનમાં દેખાઈ તે અદ્રશ્ય હતી. આવી સ્વાભાવિકતા બાપુમાં પણ નહોતી. બાપુની સાથે બાળકો વીટળાયેલાં રહેતા. જ્યારે તેઓ એમને રમાડતા ત્યારે તેમને બીક રહેતી કે હું મારાં સંબંધીઓના મોહમાં તો ફસાઈ નથી જાયું. એક વાર બાપુ લોજન કરી રહ્યા હતા. મારી મનુ, જે તે વખતે તદ્દન નાની હતી, મતી રમતી ત્યાં આવી પહોંચી અને બાપુએ પોતાની યાળીમાંથી એક દ્રાક્ષ તેને ખવડાવી. પણ પછીથી તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે એ 'મા યોગ્ય કર્યું' ? મારા પુત્રની દીકરી હોવાને કારણે તો એ પક્ષપાત નથી કર્યો ? પણ બામા આવી વસ્તુ નહોતી. તેઓ પોતાના વહેવારમાં તદ્દન સ્વાભાવિક સાદાઈથી વર્તતાં હતાં. તેઓ 'સમજતાં હતાં કે સૌનાં બાળકો. પર પ્રેમ કરવો સ્વાભાવિક છે અને પોતાનાં બાળકો

માથે પોતાની જાતને ભૂંડી જવી' એ પણ સ્વાભાવિક છે. પણ આ ભેદને માનતા છતાં બીજાનાં બાળકો પ્રત્યે તેમનો પ્રેમ અતુટ અને અખંડ હતો. જે ભેદ હતો, તે સ્વાભાવિક હતો.

બાપુ તો નિયમોનું પાલન કરાવવામાં કઠોર હતા. તેઓ આશ્રમના નિયમોનું પાલન નાનાં બાળકો પાસે પણ કરાવતા અને જ્યારે બાળકો તે ન પાળી શકતાં ત્યારે તેઓ તેમને સમજાવતા, બાને આ બધું ગમતું નહિ. તેમનો વાતસલ્યભાવ એનો વિશેષ કરતો હતો. એક દિવસ બા બાળકો માટે 'કંઈક સાડુ' ખાવાનું બનાવી રહ્યાં હતાં. 'બાપુએ આ મોહનો વિરોધ કર્યો ત્યારે બા લગ્યાં. કહેવા લાગ્યાં, "બાળકો પર તમારો કાંઈ અધિકાર નથી." બાપુને તે દિવસોની યાદ દેવડાવી જ્યારે તેઓ પોતાના સ્વાદની વસ્તુઓ બનાવવા માટે બાને કહ્યા કરતા, અને બોલ્યા, "આ બાળકોનું ફિલ પણ એવું જ છે જેવું તમારું હતું." આજે પ્રસંગે બાપુની હાર જ થતી. બાનું માતૃહૃદય સભર રહેતું. તેની સાથે બાપુને પરાસ્ત થવું પડતું. એક બાજુથી તો આ હાર હતી પણ બીજી બાજુ એ પૂત્ત હતી બાપુ બાજુતા હતા કે માતૃત્વના આ ઓતથી દોઈનું પણ ટુકમાન થવાનું નથી. બાને આ વાતસલ્યભાવ બધાં પર હતો. નહેરુ, એન્ડ્રુઝ, શ્રીનિવાસ ચાત્રી વગેરે પ્રત્યે પણ તેમનો એ જ ભાવ હતો. જ્યારે આ લોકો આશ્રમમાં આવના અને દેઈ વાતમાં બાપુ તેમની કડક ટીકા કરતા ત્યારે બા કહેતાં, 'My husband not good' (મારા પતિ સારા નથી). આવા ભાંજ્યા તૃત્યાં અગ્રેજ શબ્દો દ્વારા પણ તેઓ પોતાની ભાવના ખૂબ પ્રગટ કરતા. એન્ડ્રુઝ તો બા ભેડે કલાકો સુધી વાતો કર્યા કરતા. વાતચીતમાં એન્ડ્રુઝ [અનુ. ૧૦૨૩મે]

મહિલકથના મુખેથી..

[ગુરુદેવ શ્રી મીતાબલિના કાચેલું અનુશીલન પૂજ્ય મહિલકથના મુખેથી કરતું એ ખરું જીવનનો સુષ્પ વહાવો છે એમની ક્ષેત્ર નીતરની આ ના આપણા દેશનિ પુનઃકિત કરે એવી થી અજરે પ્રસાદ સ્વાત્મ ગુરુદેવ પ્રેરના પૂજ્યઆવધી આપિત એમનું પ્રેમાળ સંકલ્પ અને સ્વજનનો સંપર્ક એ મના સુખ સુરેણ વચ્ચે એમના મુખે ગુરુદેવનાં કાચી વિશે સામગ્ર્ય થી 'મીતાબલિ' સમજના માટે આપણને નવી જ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે જે 'ગા' આ મનનીય મર્મ પાસે.]

આગે છન્દનો નવ પાઠ,
વચ્ચિન કરી રહેલા, કરી મુજવે કૃપા મોર કૃપાળ
વલ્લુ આગે દીવા જે દાનો
ગંગા, પ્રેકાશ, તન, મન, પ્રાણ,
તેરે શોભ કો વ મુજને દીવ ને દાન અપાર
અનિ જ્ઞાના સમ્બાધી રાખી મુજને બહાર
કોલિન બહુ, કોલિન ચાહુ તન મારગ લખ મરીને
હ એવો નિહુર કે બોલો દગથી સરી સરીને
જલજી નાથ, કૃપા એ તારી
લેના મારે મૂકે છે મરી,

પૂર્ણ કરી વેલો આ જીવન, મિત્રન તળી છે વાર,
અર્ધી જ્ઞાના સમ્બાધી રાખી મુજને બહાર

[અનુ નગીનસ પારેમ]

અજેલ ગીતાબલિનું આ ૧૪મું કાલ
સમજવના પૂન મહિલકથ નીચે પ્રમલે એવ્યા -

ત્યા મુખી આપણે પ્રભુ સાધેનો આપણે
સાનો મ વધ સમજવના નથી હોતા ત્યા મુખી

આસખાધુ

ધારી ઘણી પ્રજ્ઞાઓ આપણે માટે એવી
છીએ અને પ્રભુ પાસે, આપણા પદમ પિ
પાસે એવી મારગદર્શી કરીએ છીએ
પ્રભુ, તુ મારી આત્મની કચ્છા પૂરી કરને
ખરી રીતે આમ મારગિને આપણે પ્રભુ પ્રત્યે
આપણા પ્રેમનું અપમાન કરીએ છીએ
સાનો પ્રેમ હોય ન્યા મારગી એ અતના
રૂપ છે, એ પ્રેમમા કચ્છા અતાવે છે કાન
સાચા પ્રેમમા તો એવી અદ્ભુત શક્તિ રહે
છે કે એને તો આપણને શાની જરૂર છે કે
પહેલાથી જ જાણ હોય છે અ પ્રેમ
અર્થ જ કહું છે Love anticipates

નાનુ આગક 'લેઆ' કરે એટલે
તરત સમજી જાય છે કે તેને હૃદય પીલું
વળી એ પાછું 'જિઆ' કરે કે મા સમ
જાય કે એને પેશાન કરેનો છે એમ મા

એક શબ્દ 'જિંઆ' જ બાળક ઉચ્ચારે છે પણ
 એની જુદી જુદી જરૂરિયાતો મા આ એક
 શબ્દ પરથી જ સમજી જાય છે. તેમ આપણને
 પણ ઈશ્વર પ્રત્યેના પ્રેમમાં સાચી નિષ્ઠા હોય
 તો આપણા પિતા સમાન ઈશ્વર આપણી
 બધી ઇચ્છાઓ, જરૂરિયાતો સમજતા હોય
 છે, અને આપણને શાંતી જરૂર છે, આપણું હિત
 શામાં રહેલું છે એ બધાના વિચાર કરીને
 આપણને તે આપે છે. પરંતુ આપણે એ સમજી
 શકતા નથી અને ખૂબ અધીરા બની જઈ
 આપણે જે ઇચ્છતા હોઈએ તે ન મળવાથી
 બકબાઈ જઈએ છીએ, અને પ્રભુને દોષ
 દઈએ છીએ, "હે પ્રભુ, તું ખીજને મુખ
 આપે છે, એ લોકોને જે જોઈએ છે તે
 આપે છે, અને મને જ કાં તું આમ નકારે
 છે? તું બહુ જ પક્ષપાતી છે" પરંતુ આ
 આપણી ભૂલ છે.

એક વાર મને ટાઈફોઈડ થયો હતો.
 એંશી દિવસે તાવ ઊતર્યો. દાકતર મારાં
 માથેને કહે, "માંડળી ઘણા દિવસ લાંબા
 ચેલી છે. ચેટમાં અત્યંત ગંધ નથી. હવે તાવ
 ઊતરી ગયો છે, માટે એને ભૂખ છૂટશે અને
 ખાવાનું માગશે. પણ તમારે એને કંઈ
 આપવું નહિ. જો કંઈ આપશો અને કંઈ
 થઈ જાય તો તમે જાણો અને પૂછવા આવશો.
 નહિ." મને તો તાવ ઊતરતાં ખૂબ ભૂખ
 લાગવા માંડી. હું મારીને કહુંઃ "મારી,
 મારે લાજિયાં ખાવા છે, 'મારી, મારે એવ
 ખાવી છે.' પણ મારી તો કહેઃ 'ના, ના
 તારાથી એવું ન ખવાય. દાકતરે મને ના
 પાટી છે' મને મનમાં તો યતું કે મારી
 બહુ ખરાબ છે. ખીજને જે જોઈએ તે ખાવા
 આપે છે, અને મને તો ના પાડે છે! પણ
 મારીના એ નકારમાં મારું કલ્યાણ રહેવું
 હતું એ મને તે વખતે સમજતું ન હતું.

જો મારી થોડા નરમ થઈને હું જે માગતો
 હતો તે આપત તો ફરીને તાવનો ઊધલો
 આવત અને મારી દશા ખૂબી જ ઘાત. પણ
 મારું હિત શામાં રહેલું છે એનો વિચાર
 કરીને જ મને મારી તો ખાવાનું આપતા,
 પછી શહેને એ વસ્તુ મને ન મળતી હોય
 એ રીતે આપણે પ્રભુ પાસે માગીએ
 છીએ ત્યારે પ્રભુ પણ આપણને જે જોઈએ
 તે આપતો નથી. બ્યારે આપણે કંઈ ઇચ્છતા
 હોઈએ છીએ ત્યારે એમાં માત્ર આપણા
 કલ્યાણનો કે લાભનો વિચાર હોય છે, પરંતુ
 પ્રભુ તો સર્વના કલ્યાણમાં આપણું પણ
 કલ્યાણ જાળી જાય એ રીતે જ આપણને
 આપતો હોય છે. આમ એવમ્ અને પ્રેયસની
 વાત આવે છે. આપણે પ્રેયસને ઇચ્છતા
 હોઈએ છીએ બ્યારે પ્રભુ એવમ્ ને અતુ
 લક્ષીને આપણી ઇચ્છા પૂર્ણ કરતો હોય છે.

પ્રભુ પાસે માગવું એ પ્રભુના પ્રેમનું
 અપમાન છે, અને પ્રભુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાની પણ
 ઊલ્ખ બતાવે છે. એ પ્રભુના સાચા ભક્તો
 બરાબર સમજે છે. તેથી એ લોકો કંઈ
 ઇચ્છા જ કરતા નથી. પ્રભુની ઇચ્છા હશે
 એમ યશે એવી શ્રદ્ધા એ લોકોમાં હોય છે.
 આમ સતોમાં Desirelessness અનિચ્છા હોય
 છે. એ અનિચ્છા Asceticism - સંન્યાસમાં
 પરિણમે છે ખરી. પણ એમાં આત્મતિકતા
 (Extremity) સુધી ન જવું જોઈએ, જેમ
 સિતારના તાર બહુ દીલા હશે તો એમાંથી
 સુર નીકળશે નહીં. બહુ જ ખેંચવામાં આવશે
 તો તૂટી જશે. પણ તાબેને જરૂર જેટલા જ
 ચડાવવા જોઈએ. એ જ રીતે સંન્યાસનું
 પણ હોવું જોઈએ વળી Desirelessness
 એ જહાનનું પરિણામ ન હોવું જોઈએ.
 'મારા નસીબમાં જે ક્ષતિ હશે તે યશે'
 એવી Nivaran નવાજતમક વૃત્તિ પ્રભુ ન

હોવી જોઈએ. આપણને જેવી આપણા માળાપમાં અસ્થા હોય છે, તેઓ જે કંઈ કરશે તે આપણા ભલા માટે કરશે એવી નિશ્ચા હોય છે, એવી જ પ્રભુમાં નિશ્ચા હોવી જોઈએ અને એમાંથી જ *desirelessness* અનિચ્છા ઉદ્ભવવી જોઈએ.

પ્રભુમાં આવી શ્રદ્ધા જ આપણને ઇચ્છાના વમળમાંથી બચાવી શકે છે. જેમ આપણે મોટા થતા જઈએ તેમ માળાપ આપણા ભવિષ્ય વિશે ચિંચાર કરી આપણે માટે વ્યવસ્થાના વિચાર કરતા હોય છે છોકરી મોટી થઈ હોય તો એને વિશે ચિંચાર કરી માળાપ એને પોતે કેટલાં ઉપયોગી થઈ પડીએ તેનો પહેલાંથી વિચાર કરતા હોય છે એ જ રીતે ઈશ્વર પણ આપણને શાની જરૂર કયાંદે પડશે એનો વિચાર કરતો હોય છે. બાળક માના પેટમાં હોય છે ત્યારે એને ત્યાં ખોરાક વગેરે મળી રહે છે. પણ બાળક એમ વિચાર કરતું નથી કે હવે હું માના પેટમાંથી બહાર નીકળીશ ત્યારે આ અભવ્યથા પ્રદેશમાં મને કાણુ જોગળશે ? માડું શું થશે ? માટે હે પ્રભુ, મને એક એવી ભલા મળુ ચિટ્ટી લખી આપો કે જેથી મને કોઈ ત્યાં જોગળી શકે. પરંતુ એ જેવું માના પેટમાંથી બહાર નીકળે છે કે એની માની આશ્વાસ નહીં વગેરે હોય તોયે તે તરત જ પોતાની માને જોગળી કાઢે છે. અને એને માટે ક્ષમની વ્યવસ્થા પણ હોય જ છે આ જ પ્રભાવે આપણા જીવનને વિચાર કરીએ તો અવશ્ય આપણી કેટલીયે તુચ્છ ઇચ્છાઓ વિગતિત થઈ જાય છે અને આપણું શ્રેય શામાં રહેલું છે એ આપણે સમજી શકીએ છીએ. ઘણી વાર આપણને એવું થાય છે કે પાંચ વર્ષ પહેલાં હું જે ઇચ્છા કરતો હતો તે એ તે વખતે સફળ થઈ હોત તો ખરે-

ખારાબા પુ

ખર આજે મારી અધોગતિ જ થઈ હોત, તેથી સાડું થયું કે તે વખતે મારી ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ. પ્રભુએ ખરેખર મારા ઉપર ઉપકાર જ કર્યો છે. અદા ઘણી વાર આપણે આપણું શ્રેય શામાં રહેલું છે એ અમુક સમય પછી જ સમજી શકીએ છીએ. પરંતુ આવી ધીરજ આપણામાં હોતી નથી અને આપણી ઇચ્છા પૂર્ણ ન થાય એટલે તરત જ આપણે પ્રભુને કોષ દેવા મંડી પડીએ છીએ. કેઈ કેઈ વાર માણુમને કેવી વિચિત્ર જાતની ઇચ્છા થાય છે એ પણ જાણીને આપણને આશ્ચર્ય જ થાય છે. પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધ વખતની એ વાત છે. હું તે વખતે કાલેજના પહેલા વર્ષમાં હતો. જર્મનીમાં ચંદાવરકરે તે વખતે એવી અપીલ બહાર પાડી હતી કે લડાઈમાં ઘાયલ થઈને આવેલા સૈનિકો આગળ છાપુ વગેરે વાંચવા તેમ જ તેમની સાથે વિનોદ-વાતો કરવા કોલેજીના વિદ્યાર્થીઓ પોતાના મોઢા ઘણો સમય આપે તો એ ઘાયલ સૈનિકોને બહુ જ સહાયરૂપ થઈ પડશે. એ તો માડું નામ તરત જ એવા સ્વયંસેવક તરીકે નોંધાવ્યા અને હું નિયમિત હોસ્પિટલમાં જવા લાગ્યો. એક વાર હોસ્પિટલમાં એક સૈનિકને લાવવામાં આવ્યો. એના બન્ને પગ અને એક હાથ કપાઈ ગયાં હતા. એ જિજ્ઞાસને ખૂબ પીડા થતી હતી એને જોઈને મને થતું કે એ જિજ્ઞાસો વધુ વાર જીવી શકે તેમ નથી. મારે હું એની પથારી પાસેથી જતો હતો. તેણે મને બોલાવ્યો. હું એની પથારી પાસે પીએ ધીમે ગયો. તે ધીરે સાંઠે પરંતુ અત્ અવાજે મને કહેવા લાગ્યો : “બાણુજી મને તડખૂચ ખાના હું.” હું તો એ સાંભળી ખમચાયો. આ માણુસને કેટલી પીડા થઈ રહી છે. વળી એ મરણને આરે આવીને બેસે છે, અને એને માત્ર

તરબૂચ ખાવાની જ ઇચ્છા રહી ગઈ છે એ કહ્યું “હું દાકતરને પૂછી જોઉં. જો જો હું પાડે તો એક શું એ તરબૂચ લાવીને ખવડાવીશ” એ દાકતરને પૂછ્યું. દાકતર અને નર્સ માગ પર ચિડાઈ ગયાં અને કહેવા લાગ્યા કે આવી સ્થિતિમાં તરબૂચ કઈ અપાતું હશે? હું તો વીલે મોટે પાછો ફર્યો.

બીજે દિવસે જોઉં તો એની પથારી ખાલી હતી. મને થયું કે જો તો રામચરણ થયો હશે એ ખાતુમાં પડેલા સૈનિકને પૂછ્યું કે એવું શું થયું. તે કહેવા લાગ્યો: “જો તો ગઈ કાલે ગૂંજરી ગયો. પણ મરતા મરતાં જોઈએ કે ખાતુજીને કહેજો કે જોણે મને તરબૂચ ન જ ખવડાવ્યું.” આ સાંભળીને મને ભારે આઘાત થયો. અરે, બિચારાની છેલ્લી ઇચ્છાં પણ મેં પૂર્ણ ન કરી? છાનામાના એને તરબૂચ લાવીને ખવડાવ્યું હોત તો શું યાત? દાકતર કે નર્સને પૂછવાની શી જરૂર હતી? આમ જો બિચારાની છેલ્લી ઇચ્છા મારે હાથે જ અપૂર્ણ રહી ગઈ! પરંતુ આમ વિચાર કરવો જો પણ બૂલભરેલું છે. પ્રભુની શી ઇચ્છા હોય છે જો આપણે સમજી શકતા નથી અને બધો ભાર આપણા માથા પર જ આપણે ઉપાડી લઈએ છીએ.

વળી જ્યારે આપણે આપણી ઇચ્છાને વધારે મહત્ત્વ આપીએ છીએ ત્યારે જીવનમાં વિસંવાદિતા ઉત્પન્ન થવાનો યથોક્ત સંભવ રહે છે. સમૂહ સંગીત (orchestra) માં બધાં વાદ્યો એક સુરે વાગે તો જ એમાંથી મધુર સંગીત ઉદ્ભવે અને સુસંવાદિતા (Symphony) બરાબર જળવાય. પરંતુ જો હું વાયોલિન વગાડતો હોઉં અને મને થાય કે મારી વાયોલિનનો અવાજ જ બધા વાદ્યો

કરતાં મોટે અવાજો જોઈએ અને મારી વાયોલિન વગાડવાની સિદ્ધિથી બધા શ્રોતાઓ મુગ્ધ થઈ વાહવાહ કરે તો કેવું સારું, અને ધારો કે મારી વાયોલિનના અવાજથી બધા મુગ્ધ થઈ જઈ મારાં વખાણ કરવા લાગે અને મને શાળાથી પણ આપે. પરંતુ એનાથી આખા સંગીતની સુસંવાદિતા (Symphony) તો તૂટી જ ગયેલી હોય છે જો જ રીતે જગતમાં પણ બધું સુસંવાદિતા ઉપર નિર્ભર છે. જો હું મારી ઇચ્છાના સુરને વધુ મહત્ત્વ આપવા મથું તો પછી સમગ્ર જીવનની સુસંવાદિતા જ નાશ પામે તેથી જ પ્રભુ જો સુસંવાદિતામાં આપણે કેટલો હિસ્સો હોઈ શકે જો નાંહી કરીને જ આપણી ઇચ્છાઓને મૂર્ત કરવા દે છે. તો જ જગતનું સંગીત સુસંવાદી રહી શકે ને! આ વસ્તુ જો આપણને સમજાય તો જ ઇશ્વરનો ઉદ્દેશ સમજી શકાય અને અધીર ન બની ધીરજ ધરી આપણે સમગ્ર જીવનનું આયોજન સમજી શકીએ.

પરંતુ જોવી ધીરજ કે પ્રભુમા એવી અંદા આપણામાં કયે વખતે જાગી જાય જો આપણને સમજતું નથી. આ વાત સૂરી ફકીરો અને ગાઉલ સાધુઓ વગેરે બરાબર જણાતા હોય છે હિંદુઓ પૂર્વાશિષ્ટુષા રહીને વંદન કરશે સુસંવાદિતા મક્કા તરફ જઈને નમસ્ત કરશે. પરંતુ ગાઉલ તો ચારે દિશામાં નમસ્તકાર કરશે એવું કાણ જો એને પૂછીએ તો જો કહેશે, “કોને ખબર છે મારે પ્રભુ કઈ દિશાએથી આવી પહોંચશે? મોટે બધી જ દિશામાં નમસ્તકાર કરીએ તો કયાંથી પણ તે આવશે તો કેળાશે.” જો જ રીતે આપણા જીવનમાં પણ ઇશ્વર પ્રત્યેની અકળ શ્રદ્ધાની વૃત્તિ ક્યારે જાગી ઊઠશે જો કદી શકાય એમ નથી

— (ચાક્ર) —

ખાશખાશુ

બાપુની અનોખી વાતો

મહિનાથ ત્રિવેદી

[૧]

એક દિવસની વાત છે સાજનો સમય હતો. બાપુ સેવાશ્રમથી વર્ષા આવ્યા હતા. પગતી વખતે મહિલા આશ્રમને રસ્તે થઈ સેવાશ્રમ જવા નીકળ્યા. વચ્ચે આશ્રમનો એક દરવાજો આવ્યો. દરવાજો બંધ હતો. તેને તાણુ વાસેહુ હતું બાપુને આશ્રમના દરવાજો ઊભા રહેલા એક આશ્રમની બહેનો કૂચી હોવા દોડી અહીં બાપુની સાથે સેવ શ્રમ જવા નીકળેલી બહેનોને આગળ જવાની ઉતાવળ હતી. બાપુને પણ ઉતાવળ તો હતી જ સેવાશ્રમ જનાર બહેનોમા એક ડો. સુશીલાબહેન નમ્યર પણ હતા આશ્રમના દરવાજાથી ચારે બાજુ કાટાળા તારોની વાડ કરેલી હતી ગુશીલાબહેન આગળ વધ્યા કાટાળા તારોને ઊંચે ખેંચ્યા અને પોતાનું ચરીર સહેલી તો બહાર નીકળી ગયા તેમને આ રીતે નીકળતા એક તેમની સાથેના બહેન પણ એ જ રીતે બહાર નીકળી ગયા. એટલામા ખરદા બાપુ

આશ્રમની એક જોન કૂચી લઇને વારી પડેલી, અને તેણે દરવાજો ઉઘાડી દીધો. બાપુ હજી દરવાજાની બહારની બાજુએ જ ઊભા હતા બે બહેનોને કાટાળા તારોમાથી બહાર નીકળેલી એક બાપુ પણ તે તરફ ગયા દરવાજો ઊઘાડી ગયા હતા. બાપુને કાટાળા તાર તરફ આગળ વધતા એક આશ્રમમાથી કોઈકે કહ્યું, ‘બાપુ, દરવાજો ઉઘાડી દીધો છે આપ દરવાજાના રસ્તેથી બહાર જાઓને ?’ બાપુ તે સાંભળી હસ્યા અને બોલ્યા, ‘શું હું મારા ધંધપણને લાજુ ? મારી સાથેની છેકરીઓ કાટાળા તાર વચ્ચેથી નીકળી જાય અને હું ઉપાડા દરવાજાના રસ્તે થઈ જાઉં ?’ સાંભળનારા સાંભળતા રહ્યા. જોનારાઓએ જોયું કે બાપુ કાટાળા તારો પાસે પહોંચી ગયા છે ને પોતાના ચરીરને વાકું વાળી તથા સહેલી હસતા હસતા બહારની બાજુ નીકળી ગયા છે !

આશ્રમની નાની નાની છેકરીઓએ બહુ જ કેવલથી બાપુને કાટાળા તારોમાથી નીકળતા જોયા બાપુ નીકળીને પેલી બાજુ પહોંચ્યા કે બધાએ તાણી પાડી અને ખરદા

ખડાદ હસી પડ્યા. બાપુ પણ હસ્યા અને
બહેનો સાથે રોવાગ્રામને જતે આગળ વધ્યા.

બિચારે દરવાજો ઉઘાડો જ રહી ગયો!
કાંટાળા તોર પોતાના મહત્ત્વ જાણ્યું અભિ-
યાન રોવવા લાગ્યા.

અમે ખધા ઊંઘા ઊંઘા બિચારમાં ગરકાવ
બની ગયા. વાત તો નાની છે, પણ બાપુએ
તેને મહાન બનાવી દીધી નાનાનું મન કેવી

રીતે શાળી શકાય છે તે બાપુએ પોતાની
અનોખી રીતથી બતાવી દીધું. મહાપુરુષો
આ જ રીતે લોકોને ક'ચન કરે છે.

બાપુ મહાન હતા. તેમનામાં લોકોને
સોનું કરવાનો ગુણ હતો. તેઓ આપણા
દેશના છવતા બગતા પારસમણિ હતા.
એમણે એવી જ રીતે માટીમાંથી માણસો
બનાવ્યા હતા.

મહુવા અને કતપર ગામ વચ્ચે માલણ નામની નદી વહે છે. કતપર ગામના
માણસો ધધાર્યે અથવા હટાણા માટે રોજ સવારે આવે, અને કામ ધધી પરવારી
સાથે કતપર લેજા થઈ જાય. એવી રીતે કતપર ગામની માલણી દરદાજ મહુવામાં
ટોપડા બરીને માલણાં વેચવા આવે, માલણાં વેચાઈ રહે એટલે સાજ પડવા પહેલાં
ત્યાંથી રવાના થઈ જાય.

એક દિવસ મહુવામાં ખૂબ વરસાદ પડ્યો, અને માલણ નદીમાં મોટું પૂર
આણ્યું. માલણ મોટી નદી, અને ઉપરવાસ વરસાદ ખૂબ વધારે, તેથી પૂર ક્યારે ઊતરે
તે કામ કહેવાય નહિ. સાજ પડી ગઈ અને રાત્રિ ધવાની શરૂઆત થવા લાગી.
અંધારી રાત હતી માલણ બિનરીતે સામે કાઠે જઈ શકાય તેવી સ્થિતિ નહોતી.

તે વખતે કતપરની ચાર માલણીને મહુવામાં કયા રાત ગાળવી તેના વિચાર
થઈ પડ્યો. તેમાંથી એક માલણે કહ્યું, 'આ ગામે સતોક માલણી મારી બહેનપણી
છે તેનું પિયર બહારગાદ અને મારું પિયર પણ ત્યાં છે અમે પાટાગામાં સાથે
મોટાં થયેલાં, અને બનેને બહેનપણી છે તેથી આપણે સૌ ત્યાં રહીએ, સતોક
ખટું હેતગણી છે.' આથી એ ચારેય માલણી સતોક માલણીને ત્યાં ગઈ સતોકે તેની
બહેનપણીને એને તેની સાથેની બીજી બહેનોને રૂઠો આવકાર આપ્યો. વાળુ કરાવ્યું.
ઘરમાં માત્ર એ જ જોરડા હતા અને વરસાદ ખૂબ પડતો હતો. તેથી જોસરીમાં સૂવાય
તેમ હતું નહિ એક જોરડો તેના પોતાના માટે સૂવાનો શાળી, બીજો જોરડો જેમાં તેના
ફૂલો વગેરે સામાન પડ્યો રહેતો. તેમાં માલણીને સૂવા માટે પથારીઓ ફરી આવી
ધરના સૌ સ્પર્શગયા. માત્ર પેલી ચારે માલણી બગતી હતી. એક માલણ બોલી બીડી.

આ જોરડામાં કાંઈ રીતે બિંધ આવતી નથી. કારણ કે આ જોરડામાં ફૂલોના
દગડાં પડેલાં છે આપણાથી તેની અંધ બગતી નથી બીજી માલણીએ પણ તે વાનમાં
અનુમતિ આપી શું કરવું તેની મૂંઝવણમાં સૌ પડી ગયાં છેવટે એક ચતુર માલણીને
સુક્રિત સૂચી ફૂલોની યુગંધ અસહ્ય થતા તેમાંથી બચવા મારું કૃત્રિમમાં ખાલી કરેલ
માલણાં વાગા ચાર ટોપડા પડ્યા હતા, તે માલણ લઈ ગાવી. ચારે માલણીએ
ન્યારે પોતાના ઉપર માલણાંની ગંધવાળા ટોપડાઓ એટી દીધાં ત્યારે તેની
સુગંધ (1)ના આસ્વાદથી તેમને ઘસઘસાટ ટિંધ આવી ગઈ.

'સામ'

શ્રી. ભાગવાદ, ૧૩-૧૨-૨૬
 અસ્પૃશ્યતા નિવારણ
 તમારું મંદિર તેમજ સ્થાન
 જ્યાં સર્વે માટે સમાજ
 તમારું આજીવન જોવા
 એ જગતે આપણે આપણ
 અધર્મને દૂર કરી સમાજ આપણ
 જો આ સમાજમાં ને સમાજ
 વધારે જાણવા જોઈએ તો
 આજીવનમાં ને અધર્મને
 સમાજ બાળકને કહ્યું છે.
 એમને જોઈએ જોઈ, આપણે
 બાળકને જોઈએ જોઈ
 દોષાને જોઈ ને આપણે

નથી. આપણામાં રાગ દ્વેષ
 જે, નાસ્તિકતા જે, દુષ્ટ પ્રત્યેષુ
 જે નથી વીરતા નથી, સંયમ
 નથી. તેથી આપણું + શિક્ષણ
 આમાં શુદ્ધિ બાધનું + ન
 આપણું જે આત્મ બાધ ને ઉધે.
 બીજા રાગના તા + તા
 નિઃશરો નિઃશરો મેં બાધ
 મેં રાગ રાગ.

તા + તા રાગ ને
 ઉધે બાધ બાધ ગુણો
 પ્રાપ્તિ + વર્ત

આપણા
 કાશી કાશી

અસ્પૃશ્યતા નિવારણને પોતાનું જીવનકાળ બાવી એકા ન મહેનત કરતા આશ્રમના એક જુના
 અતિવાસી બાધને જાણે ૧૯૪૬ની સાલમાં નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો :
 શ્રી ૦ બગવાનજી,

અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું કામ મંદ ગતિથી
 કેમ ચાલે છે એ સવાલ તમે કર્યો છે. કારણ
 સ્પષ્ટ છે. બીજામાં જે નથી તે આમાં છે આમાં
 અધર્મને ધર્મનું સ્થાન આપાયું છે. આ
 સમજતાં ને સમજાવતાં વખત બચ જ. વળી
 ધર્મને, નામે જોળાય છે તે અધર્મ છે એમ
 બતાવવા સારુ મહા તપ જોઈએ. એવું સચોટ
 બતાવનાર ધર્મની મૂર્તિ હોવા જોઈએ. તે

આપણે કોઈ નથી. આપણામાં રાગ દ્વેષ છે,
 લોભવૃત્તિ છે, દુષ્ટ પ્રત્યે પશુ પ્રેમ નથી, વીરતા
 નથી, સંયમ નથી. તેથી આપણું કોણ સાંકળે ?
 આમાં શુદ્ધિબાધનું કામ જોઈએ છે, આત્મ-
 બાધ ને ઉધે. બીજા સ્વનાત્મક કાર્ય વિચારી
 જશે તો તે બતાવેલાં લેઈ સ્પષ્ટ થશે

તમે ધીરજ રાખજો ને ઉપર બતાવેલા
 ગુણો જૂજ કેળવજો. આપુતા આશીર્વાદ

હતો. જે બરાબર સત્તે આઠ વાગ્યે વગાડવામાં આવતો હતો. આ ઘંટ સંજળાય કે તરત જ સૌ દીવા ઠારી નાખતા હતા. આ હુકમનું ઉલ્લંઘન કરનારને સજા કરવામાં આવતી હતી.

એક દિવસે એક લશ્કરી સિપાહીને કોઈ અપરાધ માટે મૃત્યુની સજા ફરમાવવામાં આવી. સિપાહીના લગ્ન ઇએક માસ પહેલાં જ થયા હતા. તેની પત્નીએ આ સાંભળ્યું ત્યારે તેને અપાર દુઃખ થયું. તેણે કોઈ પણ ઉપાયે પોતાના પતિનો જીવ બચાવવાનો વિચાર કર્યો. બાદશાહનો હુકમ થઈ ગયો હતો, પણ ફાંસી આપવાને હજી બાર કલાકની વાર હતી. તે હરખાન તે પોતાના પતિને મળવા માટે ગઈ અને જોલરને કહ્યું, “મારા પતિને આજે રાત્રે આઠ વાગે ફાંસી આપવાની છે, તો આપ તેમને મળવા દેવાની પરવાનગી આપશો?” જોલરે કહ્યું, “તેમને કોઈને મળવા દેવાનો હુકમ નથી.” સ્ત્રીએ બહુ આજીજી કરી, પણ તેનું હૃદય પીગળ્યું જ નહીં.

તે ગામમાં રોજ રાત્રે આઠ વાગે તમામ દીવા જોલણી દેવાનો રાજનો હુકમ હતો. તે માટે એક ઘંટ રાખવામાં આવ્યો હતો. રાત્રે આઠ વાગે તે વગાડવામાં આવતો કે તરત જ આખા ગામના દીવા જોલવાઈ જતા. તે ઘંટ ત્રણે ત્યારે આ અપરાધીને ફાંસીએ લટકાવવો જોયો. રાજનો હુકમ હતો. બાઈ તે ઘંટ વગાડનારને મળી. ભાગ્યશાસ્ત્ર તે ઘંટ વગાડનાર બહેરો હતો. તેની સાથે લખીને વાત થઈ શકતી હતી.

તે સ્ત્રીએ તેને લખીને આપ્યું, ‘બાઈ, મહેરબાની કરીને આજે તમે ઘંટ નહીં વગાડો તો હું તમને એક હજાર રૂપિયા આપીશ.’ તે માંહિસે લખીને જવાબ આપ્યો, ‘બહેન, મારે કંઈ બેઠવું નથી. હું તો મારી

ફરજ અદા કરવા ઇચ્છું છું.’ તે સ્ત્રી વિચારમાં પડી ગઈ. તેની પાસે કોઈ ઉપાય રહ્યો ન હતો. છેવટે તે ઘંટ લટકી રહ્યો હતો ત્યાં ગઈ અને ઘંટને બંને હાથે મજબૂત પકડીને લટકી રહી. ઘંટ વગાડનારે થોડા સમયે ઘંટનું દોરડું જેમ્મું, પણ ઘંટનો અવાજ થયો નહીં. બિચારો ઘંટ વગાડનાર તો બહેરો હતો. તેણે તો દોરડું જેમ્મું, એટલે થયું કે ઘંટ વાગી ગયો! પણ નવ થઈ ગયાં અને છતાં ઘંટ સંજળાયો નહીં ત્યારે સૌ વિચારમાં પડી ગયા. ફાંસી આપનારો તૈયાર થઇને બેસ્યો હતો. તે ઘંટ વાગવાની શહ જોઈ રહ્યો હતો, પરંતુ ઘંટ વાગ્યો નહિ, તેથી તે વિમાનસ્યમાં પડી ગયો. જ્યારે ઘંટ વાગ્યો નહિ, ત્યારે બાદશાહ બેઠો આવ્યા અને ઘંટ વગાડનારને કહ્યું, ‘આજે તે ઘંટ કેમ વગાડ્યો નહીં?’ ઘંટ વગાડનારે ખુલાસો કરતાં કહ્યું, ‘જહાંપનાહ! મેં તો થોડા સમયે દોરડું જેમ્મું હતું, પણ ઘંટ કેમ ન વાગ્યો તેની કાંઈ ખબર પડી નહીં.’ બાદશાહે એક સિપાહીને ઘંટ બેવા મોકલ્યો. સિપાહી ગયો તો તેણે એક સ્ત્રીને ઘંટ પકડીને લટકેલી જોઈ. તેણે નીચે આવીને બાદશાહને વાત કરી. બાદશાહ બેઠો ઉપર ગયા અને તે સ્ત્રીને પૂછ્યું, ‘બહેન, તું કેમ ઘંટ સાથે લટકી રહી છો?’ સ્ત્રીએ કહ્યું, ‘પહેલાં આપ મને વચન આપ્યો, પછી હું આપને મારી વાત કહું.’ રાજાએ કહ્યું, ‘બહેન, તમે તમારી વાત તો કરો?’ સ્ત્રીએ બધી વાત કરી અને ઉમેર્યું, “આજે જે બચ્ચિને ફાંસીએ લટકાવવાની છે તે મારો પતિ છે. તેને ફાંસી આપવામાં ન આવે અને તેનો અપરાધ માફ કરવામાં આવે એવો મારી વિનંતી છે.” તેની વાત સાંભળીને પચ્ચર પણ પીગળી બધ તો માનવતું હૃદય કેમ ન પીગળે? બાદશાહે તેની

ફાંસી રાકી દીધી અને આ રીતે સિપાહી મૃત્યુના મોખાથી બચી ગયો.

ત્યારે એક સી પાણ આ અત્યુત્ સાહુમનું કામ કરી શકે છે, ત્યારે મનુષ્ય માટે અસંભવ નેવું શું છે? એક અર્થે? કહું છે, “સારું કામ કરતાં માનવીએ કદી અચાપું ભોળાં નહીં. ભલે તે કાર્યની સિદ્ધિ થયેલી હોવાય નહિ, પણ કરેલ કાર્યનું ફળ તો અવશ્ય મળે છે જ.”

માનવ માણુના દર્શન માટે ઠંઠાં સુધી ન પહોંચે તો પણ તે માટે તેણે એક પગલું પણ ભર્યું, એટલે તેનું ફળ મળવાનું જ. તેવી જ રીતે આપણે શક્તિ, સાહસ, પ્રેમ અને જ્ઞાનના વિકાસ પ્રતિ પગલું માંડ્યું તો આપણે આપણો વિકાસ સાધી શકીશું.

પ્રેમ એવી વસ્તુ છે જે હરેકના હિતમાં વસે છે. સિંહ દૂર માણી ગળાય છે, છતાં તેના હૃદયમાં પણ પોતાના અધ્યાત્મ પ્રતિ પ્રેમ હોય છે. પ્રેમનો વિકાસ કરવાથી જ અચ્છિત્ત્વનો વિકાસ થઈ શકે છે. આયુર્વેદ અનુસાર પ્રેમ કરનાર મનુષ્યના આયુષ્યમાં વૃદ્ધિ થાય છે. આયુર્વેદના ગ્રંથ અરુણ સહિતામાં લખ્યું છે, “અહિંસક મનુષ્ય વિશેષ જીવે છે.” અહિંસક મનુષ્યનું હૃદય મહુરિલત રહે છે જેને પરિણામે તેનું આયુષ્ય વધે છે. દેવ હૃદયને સંકુચિત કરે છે, જ્યારે પ્રેમ હૃદયનો વિકાસ કરે છે.

એક જગ્યાએ લખ્યું છે, ‘દેવ મનનું પાગલપણું છે.’ દેવ, ઇર્ષા, વગેરે ખરેખર મનનું પાગલપણું જ છે. પાગલ મનુષ્ય જેમ કંઈ વિચારતો નથી, તેવું જ ઠેકાંધી મનુષ્યનું પણ છે.

તેથી હૃદયનો વિકાસ કરવા માટે પ્રેમ અને મૈત્રી શખવાની જરૂર છે. કુટુંબથી શરૂ કરીને માનવ સમાજ સુધી આ લાવવાનો ક્રમશઃ વિકાસ થઈ શકે છે.

આપણામાં પ્રેમ અને મૈત્રીનો કેટલો વિકાસ થયેલો છે? આ પ્રશ્નનો જવાબ નિરાશામાં પરિણમશે. આજે ભાઈ-ભાઈમાં અધકા માલુમ પડે છે. એક ભાઈની દુકાને ભાર આહક વધારે આવી ભય અને તે એ પૈસા વધારે અમાઈ નાથ તો બીજાને તે ખટકશે તેના પર ઇર્ષા પણ આવશે. આજે ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે જ્યાં પ્રેમ સબંધ ભેવામાં આવતો નથી ત્યાં માનવ સમાજ સાથે પ્રેમ શખવાનું શક્ય ક્યાંથી બને? આ દિશામાં માનવીને વિકાસ સાધવાની જરૂર છે.

શક્તિનો વિકાસ સાધવો પણ જરૂરી છે. શરીર-બળ વિના અન્ય કોઈ કામ થઈ શકતું નથી. શક્તિ હોવા છતાં પણ જ્ઞાન, પ્રેમ અને મૈત્રી આ ત્રણ ગુણોની ખાસ જરૂર રહે છે એકના અભાવમાં ક્રિતને બહોળે અહિંસક થવાની વિશેષ શક્યતા રહે છે. માતા પ્રેમમાં આવીને બાળકને ખવડાવે છે, પણ તેને જ્ઞાન નહીં હોય તો તે ગમે તે વ્યક્તિના કારક વસ્તુ પણ ખવડાવી દેશે. આજકાલના વિજ્ઞાનનો ફાળવો લઈએ, તેમાં જ્ઞાન છે પણ પ્રેમ નથી, તેથી માણસે અણબોળ જેવી ભથ્થે વસ્તુ પેદા કરી છે તેથી જ આપણા જીવનમાં આ ત્રણે વસ્તુઓની આવશ્યકતા સમાજની રીતે સ્વીકારવામાં આવી છે. મગજમાં જ્ઞાન, હૃદયમાં પ્રેમ અને શરીરમાં શક્તિ હોય ત્યારે આપણે આપણો વિકાસ સાધી શકીએ અને જીવનને સફળ બનાવી શકીએ.

એક સુચ્છિત વિશાળ સ્થાનમાં વિલિન કલાત્મક ચિત્રોનું પ્રદર્શન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. રંગબેરંગી ગુપ્તમાળાઓ અને જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોની ધન્યો સ્થાનની સુંદરતામાં વધારો કરતી હતી, વિશાળ સમુદાયમાં માણસો ચિત્રો જોઈ રહ્યા હતા.

સ્થાનની વચ્ચે એક સુપ્રસિદ્ધ શિલ્પીએ એક કિશોરની માટીની સુંદર પ્રતિમા ધડીને મૂકી હતી. તે પોતાના ખભા પર કેદારજી ઉપાડીને જતો દર્શાવવામાં આવ્યો હતો એની નજર જમીન તરફ હતી અને એનો એક પગ આગળ હતો. જાણે એવું લાગતું હતું કે કારતનો સામ્યવિદ્યાતા પ્રગતિ-પથ પર આગળ ધપી રહ્યો છે! પ્રતિમા એટલી સજીવ હતી કે જાણે હાથમાં ધોલવા માંડશે!

એનારાંની વીડમાં સ્ત્રીયસમા લપેટાયેલી એક સ્ત્રી હતી. તે આ મર્તિમાને જોઈને શેકાન થઈને પડી! કલાકાર ચમક્યો, એ સ્ત્રીનો એક હાથ મૂર્તિના પગ પાસે હતો. થોડી વાર પછી તે સ્ત્રી જાનમાં આવી. તે સ્વસ્થ બેઠી એટલે શિલ્પીએ એને પૂછ્યું, “તું મૂર્તિ પર શા માટે પડી? જો મૂર્તિ તૂટી જાય, તો કળાનું એક ભવ્ય સમારક નાશ પામ્યું હોત!”

પેલી સ્ત્રી પડી અને મૂર્તિના સૌંદર્યને પીતી પીત જોલી, “આ માટે પતિ છે” તમને યાદ નથી, કે એક દિવસે ખેતરે જતા માતા પતિને રોકીને તમે કેટલીક રેખાઓથી એમનું ચિત્ર દોર્યું હતું? જો મૂર્તિની કિમત કય હજાર રૂપિયા છે અને

જેને ખરીદવાને માટે કલાપારમ્પુએ ચક્રાચક્રી કરી રહ્યા છે, એ કલાનો મૂળભૂત આધાર આ માનવી, જે જીવનના અન્ધનથી વિમુક્ત એવી કલાનું ભવ્ય સમારક બન્યો છે, તે રાહીતા છે. કલાકારે માટે ટળવળાને મરણ પામ્યો!”

કલાકાર ગહન વિચારમાં ડૂબી ગયો. ‘શું કળાએ, કળાના મૂળ આધાર માનવને ઉપર ઉઠાવે ન જોઈએ?’ તે નિશ્ચિત ન કરી શક્યો કે કળા ગોટી કે માનવતાની રેખા મહાન! તેણે ચિત્રની કિમત દસ હજાર રૂપિયા લઈ લીધા અને ગામડામાં જઈને કળાનો લેખ જગાડવા લાગ્યો. કળામાં જીવનનું વ્યાપક તત્ત્વ નજરે પડવા લાગ્યું. કળા જીવનનાં મૂળી બની, શિલ્પી જેટલું ધન કમાયો, તે તેણે ગ્રામ-જીવનના ઉત્થાનમાં વાપર્યું.

માનવ-જીવનનું ઉત્થાન એટલે માનવતાનો વિદ્યાર એ કળાની ઉન્નતિ કે એનો વિકાસ નથી શું?

કલાની સમગ્ર શાખાએ જીવનના દિવ્ય સૌન્દર્યના, મનુષ્યે જ્ઞાત કરેલા અપિચીત છે. જ્યારે આપણે કલાકૃતિઓના અંતરમર્મને સાક્ષાત્કાર કરી સમજીએ, અને આપણા નિલ-જીવનના દરેક અંગનવ, વચ્ચે અને કાર્યમાં જિ દિવ્ય સૌન્દર્યને પ્રગટાવી રાખ્યું, જ્યારે આપણે પરમ સૌન્દર્ય સવરી રાગીય જઈ રાગી, અને કોની સામે એક વાર લાગ્યું.

જાપુણી પરિવાર

કર્મચોગી મોતીભાઈ

રામનારાયણ ના. પાઠક

'સત્ય તે મોતીવાસની આંખમાં જોડે' બાપુ

મોતીભાઈ દરેક વડવાણના રદીયા હતા. દરેક કામ કરીને તેઓ પોતાના કુટુંબનું શુજ્ઞન ચલાવતા. રાજ પાત્ર કલાક સંધ્યા ચલાવવો એવો તેમણે નિયમ કર્યો હતો. સમસરા અને તહેવારના દિવસોમાં બીજા દરેકો રાતરિવસ ગાડા યધને કામ કરતા. પરંતુ મોતીભાઈના સંચાનો એક પણ આટો પાંચ કલાક પૂરા થયા પછી ન ફરતો મોતીભાઈ આજીવિકા અર્થે ધંધો કરતા તેમાં પૂરા પ્રમાણિક હતા. તેમના બાવ બાધેલા હતા મિલ્કાઈ મજબૂત અને સફાઈદાર કરતા તેમનાં યથાક સગમના બાધેલા હતા.

દરેક કામ સિનાયનો બાકીનો બધો જામ મોતીભાઈ સેવાકાર્યમાં આપતા. પોતે બહુ ભણેલા ન હતા. પણ હાઈસ્કૂલ અને કોલેજમાં ભણના વિદ્યાર્થીઓ, વકીલો, ડાક્ટરો તેમના મિત્રો હતા તેમની પાસેથી મોતીભાઈ સારાં સારાં પુસ્તકો એકઠાં કરતા. પોતાની હાટીની એક કબાટમાં રાખતાં. કામ પૂરું કરીને તરત પુસ્તકો ભણી મોતીભાઈ શહેરમાં આજીવિકા

નીકળતા. માતાએ સુધરશે તો બાળકો સુધરશે અને તેનાથી ભાવિ પ્રજા સુધરશે આંધા વિચાર કરીને મોતીભાઈ શેરીઓમાં જતા ત્યાં યેરડું ભણેલી બહેનોને મોતીભાઈ કાઢતા અને તેને એકાદ સારું પુસ્તક આપતા. એ બહેન પહેલા પોતે વાચી જતી. ત્યાર બાદ મોતીભાઈ તેને પૂછતા, "આમા તમે શું સમજ્યાં?" મોતીભાઈ તેને પ્રથમ પુસ્તકનું સંક્ષેપ સમજાવે પછી કહે, "હવે રાજ એક કલાક આ યોગદી પાઠાણની અભણ બહેનોને તમારે પ્રેરે કે આગળે એકઠી કરી વાચી જાવડાવો" આમ શેરીઓમાં મોતીભાઈના સ્ત્રી - શિક્ષણ વર્ગો ચાલતા. મોતીભાઈના પત્ની સાથે અજણ હતાં તેમને પોતે ખૂબ મહેનત લઈને વાંચતાં કર્યા.

વિદ્યાર્થીઓનાં માયકાંગલાં શરીર નેઈને મોતીભાઈએ સોગાવાને તીરે એક કસરતનો અખાટો ચડાવ્યો. રાજ સાંજે વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં લેગા કહે, રમત રમાડે, કુસ્તીના હાથ કરાવે, દંડ એકક અને આસનો શીખવે, આ વ્યાયામશાળાને માટે મોતીભાઈએ રાજ્ય પાસેથી જમીન પણ મેળવી.

આજીવિકામાં ઉનાળાના દિવસોમાં પાણીનું બારે દુ બ દોષ છે. એક ગામથી બીજા ગામ જતાં રસ્તામાં શ્રીમત લોકો પૈસા આપી

પરમ બેસાડતા. મોતીભાઈએ પોતાની કચરત બાજુ ટોળીની સાથે વીરડા ગાળવાનું કામ ઉપાડ્યું. ઉનાળાની લાંબી રજાઓમાં ઘેર આવેલા મોટા વિદ્યાર્થીઓ અને શહેરના સેવાભાવી યુવાનો સાથે મોતીભાઈ ત્રિકુમ, પાવડા અને તમારાં લઈને ઊપડતા કેટલાય વીરડા મોતીભાઈએ આ રીતે તૈયાર કરી ત્યાં પરજા બાંધ્યા.

જીવનિયાઓને આમ મોતીભાઈની પાછળ ફરતા જોઈને જૂના વિચારના લોકો બ્યંગમાં બોલવા લાગ્યા: “આ ટેલાએ છાંકરાઓ ઉપર ભાડું કહ્યું છે.”

અને ખરેખર પ્રેમ અને સેવાભાવનાથી મોતીભાઈએ યુવાનો ઉપર ભાડું કહ્યું હતું. એથેન્સની થેરીઓમાં સોફેટીસ પાછળ ફરતા જીવનોને જોઈને ધરડેરા ચિડાતા તેમ વદવાજીની થેરીઓમાં અને પાદરમાં મોતીભાઈ ફરતાં વીટળાયેલા જીવાનોને જોઈને જૂનવાણી વિચારતા લોકો ભારે ચિડાતા. પણ મોતીભાઈને કે યુવાનોને તેની પરવા ન હતી. તેઓ તો પોતાની સેવાની ધૂનમાં મગ્યા હતા.

મોતીભાઈ પાસે પુસ્તકો વધતાં ગયાં હુકાનમાં સમાયાં નહીં જોટલે એક મોડી રાખી. તેમાં પુસ્તકાલય કહ્યું. કોઈની પાસેથી કળાટો મેળવ્યા. નામ રાખ્યું “ધર્મ પુસ્તકાલય” પુસ્તકાલયમાં વામીદું પાણી અને ગાર ગોરમટી મોતીભાઈ જાતે જ કરતા. પુસ્તકોની લેવડ દેવડનું, સાચવવાનું, ફાટી જાય તો સાંધવાનું. બધું કામ મોતીભાઈનું મંડળ જાતે જ કરતું પૂઠ બાપુજી વદવાજી ગયેલા ત્યારે આ પુસ્તકાલય જોઈ ખૂબ રાજ થયેલા અને મુલાકાત પોથીમાં મોતીભાઈને ગાંઠે પ્રશંસના ચાર રાજ લખેલા.

મોતીભાઈને પુસ્તકિયા લાજતર ગમતું ન હતું. એ લાજતર શરીર અને મનને તળખાં પાડે છે એમ તેઓ માનતા હતા. તેથી પોતાના ફીકરાઓને નિરાજેથી ઉઠાવી લઈ

ઘેર લાવવાવાનું શરૂ કર્યું.

ધર આંગળે સૌએ ગાય પાળવી જોઈએ એમ મોતીભાઈને વિચાર કરતાં લાગ્યું. મન સાથે નિર્જન થયેા કે તરત સત્યનિષ્ઠ મોતીભાઈ ઉઘાડપગે ને ઉઘાડે માથે ગાય લેવા નીકળી પડ્યા. ધર આંગળે ગાય બંધાય પછી જ પગમાં પગરખા અને માથે પાઘડી પહેરવી એવો નિશ્ચય કરીને ચાલીનીકળ્યા કેટલાક દિવસો ગામડે ફરી, ગાય લઈને ઘેર આવ્યા. ત્યાર પછી જ જોડા પહેર્યા અને માથે પાઘડી બાંધી. ગાય તો લાંબા પણ તેને માટે છાપડું ન હતું. શિયાળાના દિવસો હતા. રાતે ગાયને ઠંડી લાગતી હતી એવો વિચાર આવતાં પોતાનું જોડડું ગાયને જોડાડ્યું અને ઠંડીથી બચવા માટે પોતે સવાર સુધી જાગન કરતા પથારીમાં બેસી રહ્યા. બીજે દિવસે ગાયને ગાંઠે કંઠનું છાપડું બનાવી દીધું.

વીરમગામની લાઈનદોરીને ગ્રાસ એ જમાનામાં સૌરાષ્ટ્રવાસીઓને ભારે હતો. બાપુ ૧૯૧૭ની સાલમાં સુબઈથી રાજકોટ જતાં વદવાજીથી પસાર થયા ત્યારે મોતીભાઈ પોતાની દુકાની સાથે બાપુને મળવા વદવાજી જંકશન પહોંચ્યા અને લાઈનદોરી નાખૂડ કરાવવા વિનંતી કરી. બાપુએ પૂછ્યું, “તમે જરૂર પડે એ લ જવા તૈયાર છો કે ?” જવાબમાં મોતીભાઈએ દ્વિમતલેર કહ્યું, “અને આ અન્યાય ટાળવા ફાંસીએ ચડવા પણ તૈયાર છીએ.” પ્રથમ પરિચયે જ અલગ ગામરિયા જેવા લાગતા પણ ભણેલાઓને દોરનારા સોરાષ્ટ્રના એ લોકનાથકની આંખમાં બાપુએ સાચને માટે મૂર્તી કીટવાની તમન્ના જોઈ. બાપુ રાજ દયાના લાઈનદોરી નાખૂડ કરવા માટે બનતું કરવાનું વચન આપ્યું.

મોતીભાઈનું સેવાક્ષેત્ર ધીમે ધીમે વિસ્તરતું જતું હતું. વદવાજીના આશરપદ યુવાનોના હૃદયમાં સેવાભાવનાનાં બીજ રોપાતાં હતાં. એવે સમયે સૌરાષ્ટ્રમાં પહેલવહેલી મરડી આવી. વદવાજી આવી થયા લાગ્યું.

મરફીના નામથી લોકો જાડફીને ભાગ્યા હોય્યા. મોતીભાઈએ “હિન્દ કેસરી મંડળ” નામની સેવામંડળી ઊભી કરી. મોંઢાંજોની સારવાર કરવામાં સૌ લાગી ગયા. મરફીના બધાથી મરફીને મસાદો પહોંચાડનાર કોઈ ન હતું. મોતીભાઈની સેવામંડળીએ એ કામ ઉપાડી લીધું. સોડાએ પોતાના છવ પહાલા કર્યા હતા ત્યારે મોતીભાઈનિરાધારના આધાર બન્યા એક વૃદ્ધ ડોશીમાને તાવ આવીને ઝાંઝ નીકળેલી તેને કાકતરે આપ્યાસન આપતા કહ્યું, “માણ, ગજારો! નહી” ડોશીમા કહે, “મારો મોતી પડેને જોશે કે ને મને શી ફિર હોય?”

પણ આ મરફીએ મોતીભાઈને પણ ન હોડ્યા. તેમને તાવ ચડ્યો ગાઠ નીકળી મોતીભાઈ પથારીવશ બન્યા મિત્રો ચિતા તુર બની વીંટળાઈ વળ્યા સૌને પોતાની આસપાસ ઊભેલા ભેઈને મોતીભાઈએ કહ્યું, “મારા એકલાની સારવારમાં તમે આટલા બધા રોડાઓ તે બરાબર નથી માત્ર એકજણ અહીં રહે બાકીના બધા જેમને વધારે જરૂર છે તેવાં નિરાધારની સેવામાં પહોંચી બચો.

મોતીભાઈના ફરી ઊડવાની આશા યોછી થવા લાગી. મિત્રો, માતપિતા, પત્ની સૌ ભારે દુઃખ અનુભવવા લાગ્યા. પણ મોતીભાઈએ એક સાચા યોગીની પેઠે ઉઠલી બધી સુધી હિંમતપૂર્વક હસતે મોએ દુઃખ વેડી સીધું. શાંતિથી રામનામનું રતલ કરતા વઢ વાળના એ કમચેંડી પરમશાંતિ યાગ્યા. વઢવાણ તેમના વિનાં સૂઈ પડ્યું. પણ મોતીભાઈના સેવાનો વારસો શ્રી. કુસંગ દલાઈ રાહ અને શ્રી. અમનભાઈ વૈષ્ણવ જેવા તપસ્વી સેવકોએ લીધાં. મોતીભાઈની પ્રેરણાથી વઢવાણમાં સેવકોનું એક મંડળ રચાયું. જે રીતે મોતીભાઈનું જીવન સફળ થયું.

મોતીભાઈની જન્મસરી નિમિતે તે તેમના જ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા વઢવાણના મોતીવેડુમા એક વાર સમા મળી. તેમાં કુસંગ દલાઈએ સ્વસ્થિત ગીત ગાયું:

“ધન્ય તારું જીવન મોતી

હો લાખવાર ધન્ય તારું જીવન મોતી.”

ગીતમાં મોતીભાઈનાં સેવાકાર્યોને અંજલિ આપતાં ઉવટે કહ્યું :

“વઢવાણનો છું ત્યાગી તપસ્વી,
મહાભાઈ પારખેલ મોતી,

હો લાખવાર ધન્ય તારું જીવન મોતી”

સેવાકાર્યમાં સદાય રત રહેલા અને મેવાકાર્ય કરતાં કરતાં મોતને ભેટી જીવન ધન્ય કરી ગયેલા મોતીભાઈ દરજી લોકસેવકોને માટે એક મુદ્દર આદર્શ મૂકી ગયા છે. પૂઠ બાપુએ ગીતાગોધમાં યજ્ઞકાર્ય અને યાજ્ઞિકની બ્યાખ્યા આપતાં મોતીભાઈને દાખલો દાક્યો છે. એમા મોતીભાઈની જીવન કલાને બાપુએ સરસ રીતે સમજાવી છે. દરેક સાધકને માટે એ ચિત્ર પ્રેરણાદાયી છે. મુમુક્ષુની યદ્દાને દહ હરે તેણે છે.

‘એવા દરજીને તો આપણે વઢવાણમાં જ ભેળો...વિચાર કરતા ને યોધતાં આપણને બધા ધધામા કેવલ યજ્ઞકાર્ય જીવન ગાળતાં ને પોતાનો ધધો ચલાવતા માણસો નજરે પડશે. ખડું છે કે બાવા યાજ્ઞિકો. પોતાનો ધધો કરતાં આજીવિકા મેળવે છે પણ તેઓ ધધો આજીવિકા ખાતર નથી કરતાં. આજીવિકા તેઓને સારુ તે ધધોનું ગૌણ ફળ છે. મોતીભાઈ પૂર્વે પેણ દરજી હતો ને જ્ઞાન થયા પછી પણ દરજી રહ્યો. તેની ભાવના બઢલાઈ એકલે તેનો ધધો યજ્ઞરૂપ બન્યો. તેમાં પવિત્રતા દાખવ થઈને ધધોમાં બીજાના મુખનો વિચાર કોઈએ થયો તેના જીવનમાં ત્યારે જ કલાએ પ્રવેશ કર્યો. યજ્ઞમય જીવન કલાની પરાકાષ્ટા છે. ખરો રસ જ તેમાં છે કેમ કે તેમાંથી નિરપ નવાં ઝરણાં ફૂટે છે માણસ તે પીનાં ચાકતો જ નથી. ઝરણાં કદી સૂકાતાં નથી. યજ્ઞ યોગરૂપ લાગે તે યજ્ઞ નથી. ખૂંને તે ત્યાગ નથી મોગને અંતે નાશ છે ત્યાગને અંતે અમરતા છે.”

મોતીભાઈ સદાય અમર છે.

ગાંધીજીને આપણે પુત્ર, પતિ અને પિતાનો સ્વરૂપમાં જોયા, પણ ગાંધીજીનું સાચું સ્વરૂપ તો બાપુના રૂપમાં જોવાનું મળે છે. સેવાશ્રમમાં મોટા મોટા પ્રશ્નો આવે, વાઈનિંગ સાથે પત્રવ્યવહાર ચાલે, કાર્યવાહક સલાની બેઠકો થાય, મોટા મોટા નેતાઓ આવે, મહાસલાવારી અમલના સમયમાં પ્રધાનમંડળના હોંકો સલાહ લેવા માટે આવે તો પણ અતેવાસી હોંકોને આની કંઈ પડી નહોતી. એમને રાજકારણમાં બહુ રસ નહોતો એમને તો બાપુએ શું ખાધું, શું પીધું, ક્યારે ઉઠ્યા અચૂકને શું કહ્યું વગેરે વાતોમાં રસ હતો. અને ગાંધીજી પણ આશ્રમની નાની નાની બાબતોમાં જ રૂંદ કરતાં વધારે રસ લેતા હતા.

કોઈ પણ પિતા પોતાના કુટુંબને માટે જે પ્રમાણે કાળજી રાખે છે અને ફર રહેવાનું યાચ તો અકળાઈ જાય છે તેમ ગાંધીજીને પણ આશ્રમથી ફર રહેવાનું બનતુ તો તેમને ગમતું નહીં. ફર રહે તો બાપુ તેમનું મન તો આશ્રમમાં ને આશ્રમમાં જ રહેતું હતું.

એક વાર ગાંધીજી દિલ્લી આવ્યા હતા. પણ સેવાશ્રમ ખાણ ફરવાની તેમને તાલાવેલી લાગી હતી ત્યારે એમણે જોયું કે જલદી પાછા નહીં જવાય ત્યારે તેમણે મહાદેવભાઈને જઈ સેવાશ્રમ ખાણ ફરવા કહ્યું. કામ તો ખૂબ જ પડેલું હતું અને વિકટ પ્રશ્ન પણ સામે હતા, છતાંય તેઓ જવા માટે આટલી બધી ઉતાવળ શા માટે કરે છે એ શ્રી ગિરલાલને મગજયુ નહીં. તેમણે કહ્યું. “આટલું બધું કામ હોવા છતાં

તમે મહાદેવભાઈને મોકલવાની ઉતાવળ કરો છો તે મને ગમતુ નથી.” ગાંધીજીએ કહ્યું. “પણ મારી જવાબદારીનો તો ખ્યાલ કરો ? હું તો સેવાશ્રમમાં એક ટોળું લઈને બેઠો છું. ત્યાં દરદીઓ તો છે જ, પણ ગારપણેય છે. કોઈ કોઈ વાર તો મનમાં યાચ છે કે બમ હુવે બધાને છોડી દઉં અને કેવળ મહાદેવને જ પામે સમુ. બા છંદે તો તે પક્કુ રહે. પક્કુ જ્યાં સુધી આ ટોળાંની જવાબદારી લઈને બેઠો છું ત્યાં સુધી તો મારે જવાબદારી નક્કાવવી જ નેઈએ. આથી જ મારું શરીર તો દિલ્લીમાં છે પણ મારું મન સેવાશ્રમમાં છે.”

બાપુ તો આશ્રમના પ્રાણ હતા. બાપુજી વહાલસોભા પિતાની આદક બધા આશ્રમવાનીઓ તરફ પ્રેમ દાખવતા. આજે બાપુ સૂના આશ્રમવાનીઓનાં સુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળે છે કે બાપુને જેમ જગત મહાન સુખ પુણ્ય માને છે તેમ અમે પણ માનીએ છીએ. બાપુ ત્યારે ટોળાઓથી ઘેરાયેલા હોય અથવા કામ કરતા હોય ત્યારે અમને લાગતું કે બાપુ અમારથી ઘણા ફર છે, તેઓ મહાત્મા છે. બાપુ એવી ટોચ પર છે કે જ્યાં જહું અમારે માટે અશક્ય છે ત્યારે અમારી જુદી કામ ન કરતી ત્યારે અમે યાદીને શદ્દાથી તેમનાં ચરણોમાં બેસતા અને જ્ઞાન શ્રવણ કરતાં. પણ ત્યારે બાપુ સૂવા જતા કે જમવા જતા અથવા તો એકલા હોય ત્યારે પામે બેમતા અને પગ દાબતાં, તે વખતે અમને લાગતુ કે અમે [અનુમંપાન પૃ. ૨૫૬]

કરેનુરખા.....[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૬૪૧ આ ૧]

સરજમા સરળ સંબોધનો પ્રયોગ કરતા અને બા પોતાનો પૂરો અંગ્રેજી શબ્દ બંડાર ઉપયોગમાં લેતાં. દીનબંધુ અને વિશ્વભાતાના વાર્તાલાપનું આ દરજ્જા ખૂબ જ પવિત્રતાથી ભરેલું છે.

અભણ છતાં જ્ઞાની

બા સારી રીતે ભણ્યાં નહોતા મોટા મોટા અક્ષરોવાળું શમાયત્રુ વાચતાં. તેનોય પૂરો અર્થ સમજી શકતાં નહોતાં. મારી પાસે કેટલીય વાર ગીતા શરૂ કરાવશયી હશે. તેમને અર્થ સાથે કામ નહોતું. તેઓ તો ભાવનાનો ઉપાસક હતાં પોતાની આંતરિક ભક્તિને કારણે ગીતા અને શમાયત્રુથી તેમને પરમ આનંદ પ્રાપ્ત થતો. બા વર્તમાનપત્રો પણ વાચતા તેમની જિજ્ઞાસા બાપુની કિચારીલતા સમજવાની હતી. વર્તમાનપત્રો દ્વારા તેઓ બાણી લેતાં કે બાપુનાં કાર્યોની કથા કેવી અસર થઈ રહી છે. બા માટે એ ભણવું આવશ્યક હતું, કારણ કે બાપુ ક્યારે શુ કરી બેસે તેનું થોડું જાન તો તેમને થઈ જાય

બ્યારે ૧૯૨૨-૨૩મા બાપુ પહેલી વાર જેલમાં ગયા ત્યારે બા બહાર હતા રાજકીય પરિવર્તોમાં કોઈ કોઈ વાર તેમને પ્રમુખ પણ માટે લઈ જવામાં આવતા ત્યારે તેઓ તેનો સ્વીકાર કરી લેતાં તેમનામાં આત્મ વિશ્વાસ ધણો હતો. શરૂઆતનું ભાષણ આપવું તે તેમનું કામ હતું. તેઓ મને કહેતાં, "તમે ભાષણ લખી નાખો." પણ હું એવું કરતો નહોતો. હું કહેતો, "બા, વિચાર તમારા, બાપા મારી" તેઓ પોતાના મનમાં વિચારતાં અને બોલતાં. કઈ વાત કહેવી જરૂરી છે, એના પર વધારે ભાર દેવા એવો છે તે બધું વિચારનાં અને ધીરે ધીરે ભાષણ તૈયાર કરાવતાં. સત્યાગ્રહના સાચા સિદ્ધાંતોની બાને બ્યારાબાપુ

સ્વાભાવિક રીતે જ ખબર હતી તેઓ જ તેમના ભાષણનો આત્મા બનતા. આં પરિવર્તો ત્રણ, ચાર દિવસો સુધી ચાલતી. છેવટે ફરી પ્રમુખનું સમાલોચનાત્મક ભાષણ થતું, એમાં હું તેમને કરી મદદ કરી શકતો નહોતો. આ ભાષણમાં ચાર દિવસની કાંઈવાહીનો બધો નિર્બોધ આવી જવો નોંધતો હતો. એમાં બાની સાચી પરીશ્રા થતી. પણ દેખાતો તેઓ સફળ થતા બધી વાતોને યાદ કરી તેમાથી તેઓ સાર કાઢી લેતા અને સૌ સમક્ષ તે પોતાની લોણી ભાષામાં મૂકી દેતાં. આવો અનુભવ મને ચાર વાર થયો - બાણીકા, પુષ્કરમાં અને બે વાર દહેરાદૂનમાં.

બાના શુભ

બાના મૃત્યુ પ્રસંગે શ્રી ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચાર્યે કહ્યું, "It was born to be a queen" (બાનો જન્મ રાણી બનવા માટે થયો હતો) વસ્તુતઃ તેમનામાં રાણીના જેવું નિર્ભયપણું, આત્મસન્માનની બળવતા અને ખીનાની દેખાડેખ તથા આદર સત્કાર કરવાના શુભ હતા. તેમનામાં મુખ્ય શુભ એ હતો કે તેઓ કદી આગસ કરતાં નહિ. જે ત્રીસ વરસ સુધી તેમને ધ્યાનથી ભોલા, પણ તેમનામાં આગસનું નામ ન ભોલું. કામ વિના બેઠી રહેવાનું તેમનાથી થઈ જ શકતું નહોતું. રસોડામાં તેમનું એક છત્રી રાખ્યું રહેતું. જેમણે તેમના હાથ તળે રસોઈનું કામ કર્યું છે તેઓ બાણે છે કે એ કામ કેટલું ભય ભરેલું હતું સહેજ પણ ભૂલ થતાં સાબળવું પડતું. અને તેમનું કામ બરાબર તેમની જ રીતે કરવું પડતું હતું. જેમ આલિક નોકર પાનેથી કામ લે છે તેવી જ રીતે તેઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબ કામ કરાવતાં. અમારામાંથી કેટલાકને એનો સ્વાદ મળ્યો છે.

કેટલીક વાતોમાં બાળને બાપુમાં વિરોધ પડેનો. એક વાર બા બોલ્યાં, “કાકાં સાહેબ, તમે તો બાપુનાં પક્ષના છો.” એ કહ્યું, “બા ! બાપુ સામે મારું કશું આવડું નથી, પણ હૃદયથી તો હું તમારા પક્ષનો છું.” બાપુ કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસે તેમની શક્તિ બહારનું કામ લઈ લેતા હતા. તેઓ વ્યક્તિની અશક્તિનું માપ તેમના જ હૃદયમાં સોંપી દેતા અને યદી વીણના તાર એટલા તંગ કરતા જતા કે ચઢવનાં ચઢવતાં તે તૂટી જ જતા. તેઓ કહેતા: “પોતાની મર્યાદા જાતે જ ઓળખી લો.” જ્યાં સુધી તમે મને નાં નથી પાડતા ત્યાં સુધી હું તો તમને આગળ વધારવાનો જ છું.” બાની રીત બીજી હતી. તેઓ વ્યક્તિની શક્તિ-અશક્તિ ઓળખીને તે પ્રમાણે તેમને કામ દેતાં. આમાં મારી સમજ પ્રમોલે તેઓ બાપુ કરતાં વધારે સાચાં હતાં, કેટલીય વાતો બાપુ બા પાસેથી શીખ્યા. ખાના મૃત્યુ પછી ઐતિહાસિક તેમ જ રાજ-નૈતિક દૃષ્ટિએ જે મહત્વપૂર્ણ પત્રો બાપુએ વાહસિંદયાને લખ્યા હતા તેમાં તેમણે એ કબૂલ કર્યું છે કે મારું સત્યાગ્રહનું શિશુ મને મોંઘી પત્ની પાસેથી મળ્યું છે. આવાં મહાન બાને અબજ હોવાને કારણે નીચાં માનવાં તે આપણા હૃદયનું બોલાવણું છે.

કસ્તુરબા કેન્દ્રોમાં હું વારંવાર કહું છું કે અબજ હોવા છતાં પણ બા કેટલાં ચારિત્ર્યવાન હતાં, એમાંથી પાઠ લો. હિંસાના યુગમાં પુરુષનું નેતૃત્વ અપરિહાર્ય છે, પરંતુ અહિંસાના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રી જ નેતૃત્વ કરશે. આત્મ-વિકાસન, આત્મ-બલિદાનનો, શુષ્ક સ્ત્રીમાં છે. એ સ્ત્રી સ્ત્રીઓ ભેદ છે જેમણે પતિના ક્રોધાગ્નિને પોતાની શાન્તિ દ્વારા શાંત પાડ્યો છે. પરંતુ જગતનું નેતૃત્વ એક શિશિત સ્ત્રી જ કરી શકશે. એકાંગિતા દૂર કરીને એક સાચું શિશુ મળવું ભેદીએ, જેમાં ઉત્તમતમ ચારિત્ર્યનું નિર્માણ થાય.

કસ્તુરબાએ આપણી સંસ્કૃતિનો સાચો વારસો તેના મૂત્ત રૂપમાં પ્રગટ કર્યો, અને છેવટે તે આપણને સોંપીને ચાલ્યાં ગયાં. પાંચસાનાં પક્ષીની જેમ આગાખાન મહેલમાં તેઓ ઝૂરતાં રહ્યાં. આત્ર એક જ સતોમ હતો કે બાપુ સાથે છે, પણ સ્વતંત્ર પક્ષી ચિંતામાં મરી ગયું. સારું થયું, બા વહેલાં ગયાં, નહિ તો બાપુના પ્રેમને કારણે તેઓ તેમનું બલિદાન ન સહી શકત. બાપુ કહેતા કે, “બામાં અદ્ભુત શક્તિ હતી.” આપણે બાનું પવિત્ર સ્મરણ કરીએ અને તેઓ આપણાં હૃદયમાં વિરાજમાન થઈ આપણું જીવન ફેરવે.

એક વાર કવિવર સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર શ્રી અરવિંદના દર્શન કરવા આવ્યા. ગુરુદેવ અંદર ગયા ત્યારે હસતા હતા. બહાર આવ્યા ત્યારે તેમની આંખમાં આંસુ હતાં કોઈએ પૂછ્યું, “શામ કેમ ?” ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો, “શ્રી અરવિંદ મારા મિત્ર હતા. બંગલોડની લડતમાં અમે સાથે કામ કર્યું હતું. એટલે અંદર જતી વખતે હું મિત્રને મળવાના આનંદમાં હતો. પણ અંદર જઈ એ શ્રી અરવિંદનાં દર્શન કર્યાં, તેમના તપનું તેજ ભેટ્યું, લઘાક પર શક્તિની ભવ્યતા ભેઈ, તેમનાં શરીર ઉપર પ્રગટ થયેલી સુવર્ણમય દિવ્ય કાન્તિ ભેઈ. મનુષ્ય પોતાનો આરોગ્ય વિકાસ સાધી શકે છે એ ભેઈ મારી આંખમાં આનંદનાં આંસુ બાપી ગયાં.”

ગાધીજી બાપુ તરીકે [અનુ. ૧૦ રરથી ૩ ૧]

અમારા બાપુ પાસે છીએ અનેક મીઠી મસ્કરીઓ પણ કરતા આવે સમયે જ બાપુ પાસે રહેનારને બાપુનો મીઠો પ્રેમ મળતો ગાધીજીના જે રૂપ હતા એક મહાત્મા ગાધીનુ અને બીજુ અમરા વહાલસોયા બાપુનું

મણિલાલ ગાધીના પત્ની સુશીલા ગાધી કહે છે, “બાપુનું પરેહુ મીઠું સ્મરણ હું આશ્રમમાં નથી આવી ત્યારનું આજે પણ મારી આખ સમય ખડુ થાય છે અને બાફેલી રસોઈ બાવતી નહોતી એ વસ્તુ બાપુએ જોઈ તેમણે મને નજીક જોવાની અને પ્રેમભરી વાણીમાં જણાવ્યું ‘સુશીલા હું તારો મસરો નથી બાપુ જ છું તારે મને વિના સંકેતે બધી વાતો જણાવવી જોઈએ.’ મારા પતિને પણ જોવાની મીઠી ટપકો આપી કે તારે સુશીલાની સલાહ રાખવી જોઈએ, બાપુએ મને કહ્યું કે અહીં ખાનગી રસોડામાં તારી જમવાની વ્યવસ્થા કરી દઈશ. પણ મેં ના પાડી આથી બાપુના ચહેરા ઉપર આનંદ ઝગમગાળી બિઘો અને સતોષ સાથે કહ્યું ‘મને જો વસ્તુ ખટું ગમી’ એ આનંદ અમને ઘણા કામો કરવા પ્રેરતો અને એ બાફેલી રસોઈ તો મિશાનથીયે વધારે મીઠી લાગતી મ.બી.”

બાપુજી જેટલો પ્રેમ પોતાના પુત્ર પર દાખવેના હતા તેટલો બીજા પર પણ દાખવતા હતા. મિનિકસ આશ્રમનો આ પ્રસંગ છે એક રવિવારે વાહગા ઘેરાયેલા હતા અને રરમર ઝરમર વરસાદ પડતો હતો આવે વખતે આશ્રમના નવા મોટા સરે નાના પોષ ભેગા નીકળ્યા હતા બાપુજી ત્યાં નહોતા આખ્યા ત્યાં એવો નિયમ હતો કે એક વાર નિશ્ચય કરે એવું તેનો અમલ કરે એ જ જોઈએ અને ન કરે તો બાવવા ગણાય

પ્રારાબાપુ

આથી વરસાદ હતો છતાંય પોષ ભેગા માટે સરે ગયા. પહાડી રસ્તો હતો અને સાથે જોએ હતો તેથી નાના વિદ્યાર્થીઓને કેટલીક વાર બિચડી લેવા પડતા. યાદુ આવતા અધારુ થઈ ગયું તેથી બાપુજીને ચિંતા થઈ અને તેઓ રોધવા માટે નીકળ્યા. આશ્રમથી માર્ગદ્વારે અમારો લેટો થઈ ગયો છોકરા બાપુને વગમી પડ્યા એ નાના વિદ્યાર્થીઓને તો બાપુએ તેડ્યા પણ ખરા દોકતાઓએ ના પાડી પણ બાપુ શેના માને ? અને માને તો બાપુ શેના ?

બાપુજી બને મહાત્મા તરીકે કે પ્રખર શબ્દકર્તા તરીકે વિખ્યાત હોય, પરંતુ તેઓ તો કૌના વહાલસોયા બાપુ બનવા જ ઈચ્છતા હતા અને એ આપણા કૌના બાપુ બની પણ શક્યા ખરા. જુહુ તટ પરનો પ્રસંગ છે ક્ષીમતી કમળાદેવી અદ્યોપાધ્યાય માર્ચના પૂરી થયા પછી બાપુની પાસે ગયા. બાપુ એ વખતે બાગડોને ફળ વહે ચતા હતા

વર્તાલાપ પૂરો થયા પછી કમળાદેવીએ વદન કર્યા બાપુએ કોના અહલામાં એમને એક ફૂલનો હાર ને ફેરી આપી કમળાદેવી હમતા હમતા ખીમે સાહે જા-યા, “શું પલ્લુ નાની બાગક છું ?” બાપુ જા-યા “આપ બગે નહીં, મમર બાપુ તો બાપુ હું !”

આમ બાપુજી તો કૌના બાપુ જ હતા શ્રી જમનાલાલજી, મહાદેવભાઈ કિશોરલાલભાઈ વગેરેના ગાધીજી બાપુ હતા. કિશોરલાલભાઈ પોતાના નિપે કહે છે ‘૧૯૧૬માં મારા પિતાનું અવસાન થયું ત્યારે મને સુંનું સુંનું લાગતું હતું તે વખતે ઈશ્વરકૃપાથી પરિસ્થિતિ જોવી હતી કે કુટુંબની ચિંતા પહેલા કરતા ઘણી દુનવી થઈ ગઈ હતી અને મારા મનમાં એવા

હિંસાની કેવી ને કેટલી શક્તિ 'જોઈ' છે ?
 આને અંગે હું તમને સૂચવું છું કે જો
 જબરજસ્તીની સાથે કદાચ સમગ્ર એશિયાનો
 આધાર મળે તો તમે ટકી શકો અને તે
 છતાંયે યુરોપનાં શસ્ત્રાઓ તમારાથી અડિયાતાં
 હશે તો તમે તેમની સામે નહિ ફેંવો. પરંતુ
 અહિંસાના સાધન વડે તમે એકલા એકલા પણ
 તે ત્રણેનો પ્રતિકાર કરી શકો. તમારો એક
 એક આદર્શ ખર્ચી નાવ એમ અને પણ તમને
 શતીતે તાણે કરવાનું તો કોઈથી નહિ બને.

મારી પોતાની દૃઢ પ્રતીતિ છે કે, આપણી
 પ્રજાનો આખો સમુદાય હિંમત અને નીડર-
 પણીને જે કક્ષાએ પહોંચ્યો છે તે જગ્યાએ
 સંપૂર્ણ અહિંસાના પ્રયોગ વિના કરી ન
 પહોંચી શકત.

સત્ય અને અહિંસા કરતાં મોટી શક્તિ

જગતમાં નથી. કોની આગળ અબુજોમ
 કરી વિસાતમાં નથી.

અબુજોમની આ અત્યંત કરુણ ઘટનાથી
 વાસ્તવિક રીતે જે જોધ તારવવાનો છે તે
 એ છે કે, હિંસાનો જેમ પ્રતિ હિંસાથી
 નાશ ન થાય, તેમ જો અમનો નાશ સામ
 બીજા વધારે વિનાશક બોમ્બ બનાવવાથી
 થવાનો નથી. અબુસ જતને હિંસામાંથી
 જામરું હોય, તો અહિંસા સિવાય બીજી
 એકે માર્ગ નથી. દેવ માત્ર પ્રેમથી છતાં
 શકાય. સામે દેવ કરવાથી મૂળ દેવના
 વિસ્તાર અને જડાણ જ વધે છે.

અહિંસા પરમ ધર્મ છે, તે શરનો છે,
 કાયરનો કરી નહિ. બીજા મારે ને આપણે
 આણીએ, ને તેને ધર્મપાત્ર માનીએ, જે
 દેવળ આત્મવંચના નહિ તો બીજું શું ?

[૨૪ ૧૧, હિન્દી સિશ્ય-પત્રિકામાંથી, ૧૮, જીવન સાહિત્યમાંથી]

અનુક્રમશીલકા.....૨૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૧

૫૪

૫૪

૧	બા અને બાપુ સુરીલા નંબર ૧	૧૮	બાપુના પત્રો ગાંધીજી ૧૪
૨	સ્થાપિતકાલના સળંગો...અનુ. કરે ગી દેસાઈ ૨	૧૯	પ્રેમ ઉત્તમવલ કુમારીજી ૧૫
૩	જીવન સાધના ગુરુસાગર ૩	૨૦	જીવન અને કળા વિનયકુમાર મુનશી ૧૮
૪	કરુણા કાકાસાહેબ ૫	૨૧	કર્મચોરી મોતીભાઈ... રામનારાયણ પાંડે ૧૯
૫	શરદેવની ગીતાંલિ... શરદવાલ મલિક ૭	૨૨	ગાંધીજી બાપુ તરીકે... નિર્મળાબેન શાહ ૨૨
૬	બાપુની અનેબી વાતો...કાશિનાથ ત્રિવેદી ૧૧	૨૩	ગાંધી માળા ... અંકુશાલ બ. પટેલ ૨૭
૭	આદાર તેવો આદાર ... 'શામ' ૧૨	૨૪	આ આસની છતી ... નવીન ગાંધી ...

શુરુદેવ તેમ જ બાપુજી બ્રહ્મિયન આત્મશક્તિ વડે એ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગે મળી સત્યનું દર્શન કરી શક્યા.

પરત આપણે જો માત્ર જીવનમાં તપ પરાયણ માર્ગે પ્રયાણ કરીએ તો જીવનમાં શુભતા આવી જવાનો સંભવ રહે છે ખરો એ જ પ્રમાણે આપણે સાદચ્ચૈને જ પ્રાધાન્ય આપીએ તો એમાં સ્વચ્છતા આવી જવાનો ભય રહે છે તેથી એ બન્નેમાંથી બચવા માટે તપ પરાયણ માર્ગનો મધ્યમ અને નાદચ્છદર્શી માર્ગનો આનંદ એ બન્નેનો સમન્વય કરવામાં આવે તો એ નતન માર્ગ આપણા વિદ્યાર્મને અવલોક્ય નિરાશરૂપ થઇ શકે

ગ્રંથાવલોકન

પાયાની કેળવણી સે. નાથી

પ્ર. નવજીવન કાવચ ૧ અમદાવાદ

બીજા અનેક ક્ષેત્રોની પેઠે બાપુજીએ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ અભીને ધરીએ દીર્ઘ દૃષ્ટિપૂર્વક રસો બતાવ્યો છે એમની પાયાની કેળવણીની યોજનાએ આખા જગતનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને એનું બિંદુ મુખ્ય પણ સૌ સમજદાર અને કેળવણીકારોને કેળાવ્યું છે

આજ લગી એમના કેળવણી વિષયક બે પુસ્તકો -

(૧) ખરી કેળવણી

(૨) કેળવણીનો કેાલકો

બહાર પડી ચૂક્યા છે વર્ષ ૧૯૩૭ ખરી શિક્ષણમાં બે સુખ ભાગતો વરફા બાપુજીને ખાસ ધ્યાન આપવાનું થયું - (૧) તપ્તબાણો પ્રચાર, (૨) શાળાની સાર્વજનિક કેળવણી પહેલી બાબત અંગેના એમના લખાણોના સમૂહ 'સમુદાયના વિવે વિચાર' એ નામ રૂપે પ્રસિદ્ધ થયો છે ત્યારપછી હું બીજી બાબત અંગેના એમના લખાણોના આ સમૂહ 'પાયાની કેળવણી' પ્રસિદ્ધ થતા એમના વિચારોને અલગ રૂપે

આવા સમન્વયનું બીજા માનવીના અતરંગ રહેલી સર્જનશીલ સવેદનામાં રહેલું છે આવી સવેદનાની દૃષ્ટિએ બાપુજીની રચના તમકે પ્રતિઓનું તેમ જ શુરુદેવની સૌન્દર્ય દર્શી પ્રવૃત્તિઓનું મહત્વ સરખું જ છે

તેથી 'રૂપાંચતન'નો મુખ્ય ઝોક આવી સર્જનાત્મક સવેદનાને બાંધત કરી એને સર્વશક્તિ અને મુસવાદી કરવા પ્રત્યે જ રહેશે અને એ જ રીતે સચ્ચતા આનંદની તેમ જ સત્યની તપસ્થાની અનુભૂતિ કાર્ય દ્વારા કરીને માનવી સંપૂર્ણતાનો સ્પર્શ કરવાને શક્તિશાળી ધાય અને એમાં જીવનનો પરમ આનંદ અનુભવી શકે તો 'રૂપાંચતન'નો આદર્શ મદદ થાય

કે ૧-૪-૦૨; ૬૦-૧૧

આપણને મગત આનંદ થાય છે

આખા પુનરુત્થાનને વાચ બહાર વહે ચી રીપુ છે

(૧) મુનર્ષટનાનો સિદ્ધાંત

(૨) વર્ષા શિક્ષણ પરિષદ

(૩) વર્ષા શિક્ષણ યોજના

(૪) કેટલાક નોંધપાત્ર પ્રયોગો

(૫) આગળનું કામ

આ પાંચે ખડમાં એમના અગત્યના વિચારો આપણને બહુવા મળે છે હું એ આપણને આગ્રહી મળી ગઈ છે પણ જ્યાં સુધી કેળવણીના ક્ષેત્રમાં મૂજબત દેરકાર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આપણું કામ સગીન થાય એમ નથી અને શબ્દનું લાભિ પણ ભોખમમાં જ રહેશે બાપુજી તો મુગદ્ધા હતા એમણે કેળવણી વિશે જે બિડા વિચારો દર્શાવ્યા છે એ ખરેખર બાળના લક્ષ્યરચા ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે એમના મનનીય વિચારોને સમજવા માટે બી કેળવણી એમના આ બધા પુસ્તકો અવલોક્ય વાચવા ભેઈએ

સુ. ૬૦

परिचय

संपादक: नवीन गांधी

‘રૂપાયતન’

ખાપુછ અને ગુરુદેવ
એ બંને મહાવિભૂતિઓ
આપણી સમીપ ઉચ્ચ
આદર્શ મૂકી ગયેલ છે.
અમે માનીએ છીએ કે,
ખાપુછ અને ગુરુદેવના
આદર્શોનો મુલગ સમન્વય
કરી એમાંથી નિષ્પન્ન
થતા રથનાત્મક માર્ગનું
અતુલ સંરંધ કરવામાં
વ્યક્તિનું તેમજ સમષ્ટિનું
સાચું કથ્યાયુ રહેલું છે.
આ બંને મહા - વિભૂતિ-
ઓના ઉત્તમ જીવના-
ભિલાષોના સમન્વયથી જ

આપણું ભાવિ ગૌરવશીલ બની શકશે, અને
એમાં જ આપણું એક રહેલું છે. તેથી અમે
આવા સમન્વયને મૂર્ત કરે એવો સરથા
જૂનાગઢમાં સ્થાપવા નિશ્ચય કર્યો છે.

ખાપુછ અને ગુરુદેવના આદર્શોના સમ-
ન્વયનો હેતુ સત્યની ઝાંખી કરવાનો છે. પરંતુ
સત્ય તો અનેક રૂપે વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે. તેથી
પ્રત્યેક વ્યક્તિ સત્યનું દર્શન પોતપોતાના સ્વભાવ
અને પ્રજ્ઞા પ્રમાણે કરી શકે છે. ગુરુદેવ તો કવિ
હતા, એટલે એમણે સત્યનું દર્શન દૈાદર્શમાંથી
નિષ્પન્ન થતી સંવાદિતા (Harmony) દ્વારા
કરવા પ્રયત્ન કર્યો, બ્યારે ખાપુછ તો હતા કર્મ-
ચોગી, એટલે તેઓ તપ - સંયમશીલ કર્મ-
માંથી નિષ્પન્ન થતી સંવાદિતા દ્વારા સત્યનું
દર્શન કરવા મર્યાદા. આમ સત્યનાં બે
મુખ્ય લક્ષણ સૌન્દર્ય અને તપ છે.

ગુરુદેવ તેમજ ખાપુછ
વ્યક્તિગત આત્મશક્તિ વડે
એ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગે પદ
સત્યનું દર્શન કરી શક્યા
પરંતુ આપણે બે માર્ગ
જીવનમાં તપ પરાયણ
માર્ગે પ્રયાણ કરીએ તો
જીવનમાં શુદ્ધતા આવી
જવાનો સંભવ રહે છે ખરો.
એ જ પ્રમાણે આપણે
સૌન્દર્યને જ પ્રાધાન્ય
આપીએ તો એમાં સ્વચ્છ-
તા આવી જવાનો ભવ
રહે છે. તેથી એ બંનેમાંથી
બચવા માટે તપ પરાયણ

માર્ગનો સંયમ અને સૌન્દર્યદર્શી માર્ગનો
આનંદ એ બંનેનો સમન્વય કરવામાં આવે તો
એ નૂતન માર્ગ આપણા વિકાસને અવરોધ
સહાયરૂપ થઈ શકે.

આવા સમન્વયનું બીજું માનવીના અંત
રમાં રહેલી મજનશીલ સંવેદનામાં રહેલું છે
આવી સંવેદનાની દૃષ્ટિએ ખાપુછની રથના
ત્મક પ્રવૃત્તિઓનું તેમજ ગુરુદેવની સૌન્દર્ય
દર્શી પ્રવૃત્તિઓનું મહત્ત્વ મરણ્ય જ છે.

તેથી ‘રૂપાયતન’નો મુખ્ય હેતુ આવી
સંજ્ઞાત્મક સંવેદનાને જાગૃત કરી એને
મર્વગ્રાહી અને સુસંવાદી કરવા પ્રત્યે જ રહેશે.
અને જો જ રીતે સત્યના આનંદની તેમજ
મત્યની તપસ્વાની અનુભૂતિ દાર્શ દ્વારા કરીને
માનવી સંપૂર્ણતાનો રક્ષણ કરવાને શક્તિશાળી
થાય અને એમાં જીવનનો પરમ આનંદ અનુભવી
શકે તો ‘રૂપાયતન’નો આદર્શ મર્યાદા થાય

પ્રકાશક અને સુદ્રક, ધીરેન ગાંધી રૂપાયતન સુદ્રણાલય, ગિરિવિહાર કોલેજ રોડ, જૂનાગઢ.

સ્વામી

ઉદ્ધરેહાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરવું માસિક]

ધર્મ ૪

૩૦ માર્ચ - ૧૯૫૧

અંક ૨

અક્તિધારા કેમ વહે?

ભક્તિધારા કલમમાથી નથી વહી શકતી એ જુધિની વાત જ નથી. એ અરણ્ય તો હૃદયની શુદ્ધિમાથી વહી શકે, અને જ્યારે વહેશે ત્યારે તેના પ્રવાહને કોઈ અક્તિ રોકી નહીં શકે. મંગાના પ્રવાહને કોણ રોકી શકે છે?

એવી અક્તિને માટે હું અવશ્ય પ્રયત્નશીલ છું, પણ એ પ્રયત્ન કાળકાંડગરથી સિદ્ધ નહીં થઈ શકે. આને માટે કર્મયોગ જ એક માર્ગ છે. એ યોગમા પૂરી નિષ્કામતાની આવશ્યકતા છે નિષ્કામ કર્મનું

પ્રીત્ત્વ નામ જ કર્મયોગ છે ભાગવત ધર્મપ્રેમીને આશય હું સમજી ગયો છું. મારામાં એ અક્તિ હશે તો અને નેટલે અશે, નેટલે અશે વિના પ્રયત્ને અક્તિનો સ્પર્શ ખીજને થયા વિના નહીં રહે. કારણ હું માનું છું કે હૃદયપત્તિતલ ભાગવતધર્મથી જ સર્જ શકે

સ્વામીજી

એ ધર્મ ચેપી છે એક વાર પ્રગટ થયો કે પછી કોઈને છાડતો નથી જ્યારે આપણા કોઈમા એ સાચેસાચ પ્રગટ થાય ત્યારે આપણા જ એને હરિજન અને સમાજનીઓ પિછાનશે કોઈ નહીં તો મારે માટે હું એટલું કહી શકું છું ખરે કે માત્ર બધા કાર્ય-ભણવું, ભોલવું, ચાલવું - એ અક્તિ મારામા પેદા થાય એ હેતુથી શાય છે. મારે ૬૬ વિન્યાસ છે કે નોકિડુ ધર્મને બચાવવો હોય તો ખીલે કોઈ જ માર્ગ નથી

શુદ્ધાભાજીથી અથવા પાખંડથી, વાર્તાવાદથી અથવા છુંદર લેખોથી ધર્મની રક્ષા કરી નથી થઈ, નથી થવાની ધર્મરક્ષા ધર્મીઓની કુદિથી, તપ કાર્યોથી જ થઈ શકે છે. અને ભાગવતકારે તો સ્પષ્ટ કહી દીધું છે કે આ યુગમાં ભાગવદ્ધર્મનો માર્ગ જ સુલભ છે, કદાચ એટલે એક જ માર્ગ હોય. ગાંધીજી

શાંતિનિકેતનનાં ભજનો

મન, જખન ભગસિ ના રે
 ઝો, તોર મનેર માનુષ એલો દારે.....મન.
 તાર વલે બખાર સખ્દ શુને ભાંગલો રે ખૂમ
 ઝો, તોર ભાંગલો રે ખૂમ અંધકારે..... મન.
 માટીર પરે આંચલ પાતી
 એકલા કાટે નિશીથ રાતી
 તાર ભાંચી બાળે બાંધાર માલે
 દેખિ ના જો યોગે તારે... .. મન.
 યોગે, તુઈ જાહારે દિલિ ફાદી
 ખુજે તારે પાઈ કિ આંખિ ?
 એખાન પથે ફિરે પાણિ ફિરે ?
 ઘરેર બાહિર કરલિ દારે.....મન.

હે મન, તું જ્યારે બચ્યું નહોતું ત્યારે તારા મનનો પરમ પુરુષ બારણે આવ્યો.
 એના પાછા જવાનો અવાજ સાંભળીને તારી ટાંઠ ઠીકી—પણ ટાંઠ ઠીકતા
 કિશતામાં તો અંધકાર હવાઈ ગયો હતો !

હવે એ પરમ પુરુષ જમીન ઉપર ઉપરજો પાયરી આ માત્રમ મધ્ય રાત્રિનો
 સમય તારા વિના એકલો જ આવે છે. અંધકારમા તેની વાંસળી વાગે છે પણ
 તેને નજરે જોઈ શકાતો નથી.

અરે બાઈ, એક વાર જોનાથી તું ફર નાસી ગયું, તેને હવે શોધીશ તો
 પણ તને નજરે પડવાનો છે ! હવે એને પથે પાછળ પાછળ રખડવાયો શું પામીશ ?
 એક વાર જોને ઘરની બહાર કાઢી મૂક્યો, તે હવે શે મળે ? કુરંગી રજાઈ

ડેમોડલીસની તકવાર ૬

સુકુલબાઈ

અસહનતા વખતમાં ઈંટાડી નહીં આવેલા મીચીરી ટાપુ પર કાયોનિશિયમ નામે રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે સારો રાજા હતો, પણ નિયમપાલનમાં ખૂબ જ કડક હતો. જરા પણ કચાશ એ ચકાવી લેતો ન હતો. તેથી પ્રજાને તે ગમતો ન હતો. ઘણા લોકો એને શીઠારતા હતા. એ કારણે એની જિંદગી હંમેશાં ભોખમખ મુકાવાનો એને ભય રહેતો.

પરંતુ કેટલાક ઉમરાવો એના ખૂબ વખાણ કરતા. રાજા જે કંઈ કરે તેની વાહ વાહ લેતો કરતા અને એ રીતે રાજાની મહેરમાની મેગવણ મચતા એ ઉમરાવોમાં ડેમોડલીસ નામે ઉમરાવ હંમેશા રાજના ઘોડા વખાણ કરતા કરતો.

તે વારે વારે કહેતો. “રાજા યહુ એ કેટલી મહાન વસ્તુ છે! પણ નામવર, આપના જેવા રાજા યહુ એ એથીયે મહાન વસ્તુ છે. આપ ખરેખર વિદ્વાન છો, ન્યાયી છો, મહાન છો અને સુખી પણ છો. આપના જેવો રાજા બીજો એકેય નથી. અને આપના જેવો સુખી માણસ પણ બીજો કોઈ નથી.”

રાજા એનો આવો સવારો મારવાર સાંભળીને કંટાળી ગયો. રાજાએ મનમાં વિચાર્યું: “આ માણસની મૂર્ખાઈભરી નકામી વાતો સાંભળીને હવે હું કંટાળી ગયો. એને એક પાઠ શીખવવો જોઈએ.”

તેથી એક દિવસે જ્યારે ડેમોડલીસ રાજાનાં બાજુમાં જુઠેલા હોવા, ત્યારે રાજાએ તેને કહ્યું: “તું હંમેશાં કહે છે કે રાજા યહુ એ બહુ આનંદદાયક છે તો પછી તારે ખાતરનાં

રાજા બનીને એનો અનુભવ લેવો જોઈએ. આપની કાંઠે હું મારા બધા ઉમરાવોને મિજબાની આપવાનો છું. તે વખતે તું મારી જગ્યાએ બેસજે, મારો નાજ પહેરજે, અને મારે બદલે થોડા કલાક માટે તું રાજા બનજે.”

ડેમોડલીસ આ સાંભળીને શરૂ શરૂ થઈ ગયો. તે બોલ્યો, “મહારાજા! આપ કેટલા બધા સારા છો! મારા પર આપે ખૂબ મહેરમાની કરી છે.”

ખીજે દિવસે ડેમોડલીસે રાજાનો પોશાક પહેર્યો અને મિજબાનીમાં રાજાનાં સ્થાને પોતે બેઠાને તે બેઠો. બધા ઉમરાવો આવી આવીને એને નમન કરવા લાગ્યા. એ જોઇને એ ખૂબ કુલ્હાઈ ગયો. પોતે ખરેખર રાજા જ છે એવો એને અનુભવ થયો.

ડેમોડલીસ વિચારવા લાગ્યો. “ખરેખર, રાજા બનવું એ બહુ જ મહાન અને ગૌરવ-શાળી વાત છે. રાજાની પેદાશ પહેરવો, માઠી પર બેસવું, સારામાં સારી વાનીઓ એને સૌથી પહેલા પીરસવામાં આવે, અને સૌ કરતા બીજે સ્થાને એની ગળના ધાય-આ કેટલું આનંદદાયક અને સુખમય છે!”

એવામાં તેની નજર માથા ઉપરની છત તરફ પડી, અને ત્યાં તેણે એવું કંઈક જોયું કે તેણે હૃદય ભયથી મૂંઝી જઈયું. એના માથાની બરાબર ઉપર જ એક તલવાર લટકતી હતી. એનો અભિયાગો છેડો નીચે હતો અને એને ઉપરથી એક જ વાજને આધારે લટકાવવામાં આવ્યો હતો. “ડેમોડલીસ એન તારાંને જોતો બેસી રહ્યો. કારણ કે તેને બીક લાગતી હતી કે કંઈ હજી વાગ ત્યાં પડે અને તલવાર

માધાનાં લોંઘાઈ જાય એ કહી શકાય એમ ન હતું. તેને પોતાની જિંદગી બચાવી આવી પડેલી લાગી.

તેનો બધો આનંદ જતો રહ્યો. તેને તો પેલી તલવારનો જ લય પીડી રહ્યો હતો. તેને ખાવાનું કે પીવાનું ગમે નહિ. તેના મહેમાનો સાથે પણ તેને વાતો કરવાનું ગમે નહિ. તે પોતાના સ્થાનેથી ખસી શકે એમ પણ ન હતું. મિજબાની પૂરી થાય ત્યાં સુધી તેને ત્યાં જ બેસી રહેવાનું હતું.

મિજબાની પૂરી થઈ અને છૂટકારો અનુભવતો હોય એમ ડેમોકલીસ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખીને બેઠ્યો. તે ખૂબ ગમગીન બની ગયો હતો.

રાત્રીએ હસતા હસતા એને પૂછ્યું : “કેમ, મિજબાનીમાં મજા પડી ને ?”

ડેમોકલીસ બોલ્યો : “જો આવી રીતે જ રાત્રી બનીને બેસવાનું હોય તો ક્યાંથી મજા પડે ?”

રાત્રીએ કહ્યું : “હવે પછી તું મૂર્ખાઈ ભરી રીતે મારાં જોડાં વખાણ કરતો અટક્યો. હવે તને સમજાયું હશે કે રાત્રી યંત્ર એટલે હંમેશાં ભયમાં જ ચોની જિંદગી રહે. એને માથે લાય હંમેશાં ઝગમગતો જ હોય. મારી આવી દશા છે. અને એ મારે સહન કરવી જ રહી.

ડેમોકલીસ તો આ સાંભળીને અવાક જ બની ગયો. તેને પોતાની ભૂલ સમજાઈ.

તરતાં જાણે છે કે નહિ - એક નવચિક્ષિત શહેરી બાળુ નાવમાં બેસીને નદી પાર નર્મ રહ્યો હતો. તેણે બાકાશની તરફ જોઈને ખલાસીને કહ્યું, ‘ભાઈ, તમે નક્ષત્રવિદ્યા જાણો છો ?’ ખલાસીએ હસીને કહ્યું, ‘બાબુલુ, હું તો તામ પણ નથી જાણતો.’ ત્યારે બાબુલુએ હસીને કહ્યું, ‘ત્યારે તો તમારું ચોથા ભાગનું જીવન નકામું ગયું.’ થોડીક વાર પછી બાબુલુએ ફરીથી પૂછ્યું, ‘ભાઈ, તમે ગણિત ભણ્યા છો ?’ ખલાસીએ કહ્યું : ‘બાબુલુ, હું તો નથી ભણ્યો.’ બાબુલુએ કહ્યું, ‘ત્યારે તો તમારું અડધું જીવન અક્ષતમાં ગયું.’ ખલાસી બિચારો સુખ રહ્યો. થોડીક વાર પછી નદીની બન્ને બાજુએ ઝાડોની ઘટા જોઈને બાબુ બોલ્યા, ‘તો ભાઈ, તમે વૃક્ષવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર તો જાણતા હશે ?’ ખલાસી બોલ્યો : ‘બાબુલુ, હું તો કોઈ શાસ્ત્ર પર ખાસ્તર નથી જાણતો. નાવ ચલાવીને ગમે તેમ પેટ ભરું છું.’ બાબુલુએ હસીને કહ્યું : ‘ત્યારે તો ભાઈ તમારા જીવનનો પોણો ભાગ નકામો પીર્યો.’ આ વાતથી ત્યાંની રહી હતી એટલામાં અકસ્માત જોરથી આંધી આવી. નાવ ડગમગવા લાગી, ભેતભેતામાં નાવમાં પાણી ભરાઈ ગયું. ખલાસીએ નદીમાં ફરીને તરતા તરતાં પૂછ્યું : ‘બાબુલુ, તમે તરતાં જાણો છો કે નહીં ?’ બાબુલુએ કહ્યું, ‘તરતાં જાણતા હોત તો હું પણ ફરી ન પડત ?’ ‘ભાઈ, બતાવ હવે તું યરો.’ ખલાસી બોલ્યો : ‘બાબુલુ, હવે તો ડૂબવા સિવાય કોઈ ઉપાય નથી. તમે બધી વિદ્યાઓ ભણ્યા, પણ તરતાં ન જાણ્યું ત્યારે તો આજુ જીવન બર્થ છે. હવે તો ભગવાનને યાદ કરો !’ ભવસાગરથી તરવાની ભગ્નરૂપી વિદ્યા એ સાચી વિદ્યા છે. તેને ન જાણતાં એ દેવજ લૌકિક વિદ્યાઓનો પરિત બનીને અભિમાન કરે છે તેને તો ડૂબવું જ પડે છે.

છાંચે, ન તો ખીલના હું પણ અનુભવી શકીએ છીએ. પ્રભુનાં પગલાં આપણે સાંભળી શકતાં નથી તેનું કારણ આપણો સ્વાર્થ છે, પ્રભુ નથી. સ્વાર્થ એક નાનકડી આંગળી જેવો છે આખા પર આંગળી મૂકવાથી જે કાંઈ જીવનમાં વિરાટ છે, બળ છે, વિશાળ છે—આકાશ, સૂર્ય વગેરે—એને આપણે જોઈ શકતા નથી; તે આંગળી નીચે બધું ઢંકાઈ જાય છે.

વળી પ્રભુના પગલાંનો અવાજ નીરવ—‘નિરાશબ્દ’— છે તેથી પણ આપણે તે સાંભળી શકતા નથી એક કોષ્ટક કહ્યું છે. “પ્રભુ થઈ વગાડ્યા વિના આવે છે.” તેની આ નિશબ્દતામાં પણ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે. પ્રભુ માણસની હૃદય-શુદ્ધિમાં રહેલો છે. તેથી જ્યારે ઝહારની ગંધગંધ બધા થાય ત્યારે જ તે હૃદયની શુદ્ધિની નિશબ્દતામાં પ્રભુનો આપણને આલાસ થાય.

એવી નિશબ્દતા અનુભવવાની ઘડી દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં આવે છે. પણ તે ઘડી ક્યારે આવશે એ કોઈ ખરેખરી કહી ન શકે પરંતુ એમ તો લાગે છે કે, જ્યારે કોઈ એવું શુભ મુહૂર્ત આવે છે જેમાં માણસ જીવનની સમન્વયતા અનુભવે છે, ત્યારે તેને બુની વિકૃતિ, શક્તિ તેમ જ હસ્તીની ખામી થાય જ છે.

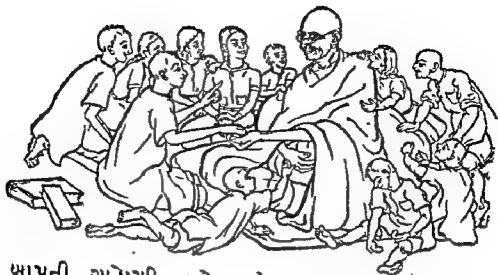
એક નરોત્તમ નામે ભગીરદાર હતો એના મનમાં કેઈક દિવસ અંદર અંદર એવો વિચાર વળ્યો હતો કે પ્રભુનો આદેશ મને સંભળાય તો જીવન સુધન્ય બને અને સાચે સાચે સારી રીતે ભગીરદારી પણ કરી શકું. આ વિચાર બહુ સુદૃઢ રીતે એનામાં કેઈક દિવસ વળ્યો હતો.

એક વાર એ શિકાર કરવા ગયો શિકારની પાછળ પડતાં પડતાં તે પોતાના સાથી

જોશી વિખૂટો પડી ગયો. બપોરનો સમય થયો હતો ધરતી બધું બધું ધઈ રહી હતી એ તો એક ઝાડ નીચે છાંયકામાં વિસાએ લેવા બેઠો. એવામાં દૂરના ખેતરમાંથી એક ખેડૂત બીજા ખેડૂતને હાક પાડી બોલાવી રહ્યો હતો. “હે નરોત્તમ, હે નરોત્તમ” સંજોગવશાત્ પેલા ખેડૂતનું નામ પણ નરોત્તમ જ હતું. પરંતુ પેલા ભગીરદારના મનમાં આ દૂરથી આવતા અવાજે જૂદી જ અસર ઉત્પન્ન કરી એને તો ધઈ આવ્યું કે મારો પ્રભુ મને ક્યારનો નરોત્તમ, નરોત્તમ, કહીને બોલાવી રહ્યો છે, પણ હું તો આ બધી માયામાં ફસાઈ રહ્યો છું. તરત જ એને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને એ તો બધું તજીને પ્રભુનો ભાગ બની ગયો. આમ કોઈ બીજાના જ અવાજમાં એણે પ્રભુનો આદેશ સાંભળ્યો.

આવે જ એક બીજો સાચો પ્રસંગ મને યાદ આવે છે. એક પૌલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ હતો તે રોજ સતે ગુરૂ ગુરૂ સ્થળે ચોક્કી કરતા સિપાઈઓની હાજરી લેવા માર્કેટ પર બેસી નીકળતો હતો ચોક્કી કરતા સિપાઈ પાસે જઈ તે સાદ પાડતો: ‘સમચંદ્ર!’ તરત જ પેલો સિપાઈ જવાબ આપતો. “હાજર સા’બ!” પછી વળી આંગળા જઈ તે સાદ પાડે. “અહાલેવ!” તરત જ બીજો સિપાઈ જવાબ આપે, “હાજર સા’બ!”

આમ એ દરરોજ તપાસ કરવા નીકળે એક દિવસે એ એક સિપાઈ પાસે જઈને બોલ્યો: “બાલકૃષ્ણ!” પેલા સિપાઈએ જવાબ આપ્યો, “હાજર સા’બ” અને આપું તો એ દરરોજ સાંભળતો, પણ આજે કોણ જાણે કેમ આ સવાલ અને જવાબે એના કંપ જાદુઈ અસર કરી. એ તો એકદમ વિચારમાં પડી ગયો. તેને થયું મારો — [અનુસંધાન પદ્યો]

બાપુની અનોખી વાતો

કારિનાથ ત્રિવેદી

[૧]

વરસાદના દિવસો હતા. ઑગસ્ટ મહિનો ચાલતો હતો. બાપુ સેવાશ્રામમાં રહેતા હતા. મહિલા-આશ્રમના આચાર્ય એક દિવસ અચાનક બીમાર પડી ગયા. ઝાઝા ઊલટી થવા લાગી. ઠાકતરોએ કહ્યું કે તેમને હોલેરા થયો છે. હોલેરા સાવધાન થઈ ગયા હોલેરાના રોગીને અલગ લઈ જવામાં આવ્યો અને તેમની સારી બવરથા કરી. આશ્રમના બાઇ જાહેનો વારંવાર પોતાના આચાર્યની સેવા ચાકરી કરવા જવા લાગ્યાં. ઠાકતરોએ પણ પોતાની બધી શક્તિ વાપરી તથા સેવકોએ જીવને ભેખરે સેવા કરી. પરિણામે આચાર્ય થાકી રોગથી બચી ગયા. પણ આશ્રમના કમલાએ આચાર્ય એક રોગમાંથી છૂટ્યા કે બીજા રોગે તેમને પકડી લીધા. હોલેરાએ કેટલાય દિવસો સુધી રાતદિવસ ભાગીને તેમની સતત સેવા ચાકરી કરી.

સભોગવશાત્ એ જ સમયે વર્ધામાં પણ

આ રોગાત્

કેટલાક કાર્યકર્તાઓ એ જ રોગથી બીમાર પડ્યા. કેટલાક તેના સોગ બની મરણ પામ્યા અને કેટલાક બચી ગયા. બાપુને તે બધાની ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. તેઓ રોજ સવાર માજ બીમાર હોકોને જોવા આવવા લાગ્યા. ચાર માઈલ ચાલીને આવતા હતા એ દિવસોમાં તેમણે ખુશ્કા પગે ચાલવાનો નિયમ લીધો હતો. વરસાદના દિવસો હતા એટલે રસ્તામાં કીચડ, કાંટા, કાંકરા બધું જ હતું. ઘણી વાર બાપુને કાંટા વાગ્યા, કાંકરા પેસી ગયા અને પગ લોહીલોહાણ થઈ ગયા છતાં એવી દશામાં પણ બાપુ રોગીઓને જોવા આવતા હતા.

એક દિવસની વાત છે બાપુ સેવાશ્રામથી નીકળ્યા. શરે વરસાદ વરસ્યો હતો. દિવસે વાદળ છવાયેલાં હતા. બાપુ સેવાશ્રામમાંથી નીકળ્યા ત્યારે પણ આકાશ કાળા વાદળોથી વેરાયેલું હતું. બાપુ છત્રી કે કામળ લીધા વિના ચાલી નીકળ્યા અને મહિલા-આશ્રમ પહોંચ્યા. વારંવાર વીજળી ચમકતી હતી, અને ચારે ગડગડાત અને ગળ્ગનાઓ થતી હતી. બધે કે હમણાં વાદળાં વરસવા માંડ્યે અને મૂશળધાર વરસાદ ભૂંડી પડ્યો એવું લાગતું હતું.

બાપુએ આવીને મહિલા આશ્રમના આચાર્યની તળીવતના સમાચાર પૂછ્યા, મીઠી મરકરી કરી તથા હિંમત અને ધીરજની બે વાતો કહી, કરી પાળવાની સૂચના આપી તથા સેવકોને બોલત કરી બીજા રોગીઓને ભેવા ગયા. પાસે છત્રી ન હતી, પગમાં બોલ ન હતા અને એકલા ચાલ્યા જતા હતા ! આકાશ ઉપરથી તૂટી પડે એવી સ્થિતિ હતી. યાદળ તૈયારી કરીને બેઠાં હતા ચોતરફ યાદળાં પેસાયેલા હતાં વરસાદ પડે તો બાપુની કશા કંદોડી કાઢી એવો કર હોતો

મહિલા આશ્રમથી થોડેક દૂર નવભારત વિદ્યાલય હતું અને ત્યાંથી થોડેક દૂર હરિજન છાત્રાલય હતું. બાપુને છાત્રાલય સુધી જવું હતું. ત્યાં એક બાઈ બીમાર હતા. કદાચ તે શ્રી કાકાસાહેબ કોલેસકર જ હતા. બાપુ તેમને ભેવા જતા હતા. મોટર લાવવા કહ્યું હતું પણ તે વેળામર ન આવવાથી બાપુ પગપાળા જ ચાલી નીકળ્યા હતા, નવભારત વિદ્યાલય સુધી ગયા એટલામાં સાથેથી મોટર આવી બાપુએ મોટર બેઈ એટલે બેઠા રહ્યા.

મોટર આવી અને બાપુ તેમાં બેઠા.

બાપુએ મોટરમાં પગ મૂક્યો કે તરત બેરથી વરસાદ વરસવા લાગ્યો. એક ક્ષણ પણ મોટર મોડી આવત તો બાપુ પાણીથી તરણોળ ચર્ચ બાત.

કોણ બાંહે જો કેવો ચમત્કાર હતો ! એ દિવસનું દર્ય હતું આજ પણ બૂલી શકતો નથી. બાપુએ વાદળોને સાધી રાખ્યા હતાં કે વાદળોએ બાપુને માટે પોતાને સાધી લીધા હતા એ કહી શકાય તેમ ન હતું.

પણ એક વાત તો સાચી છે ! જે સૂચિના નિયમોના આદર કરે છે અને પ્રકૃતિને ચતુ કૂળ બની પોતાનું જીવન બતીત કરે છે તેની ચિંતા પ્રકૃતિ પણ કરે છે.

એ પ્રસંગે અને આ સત્યનાં કશન કશ્યાં બાપુને ચરાચરની ચિંતા હતી તો ચરાચરને બાપુની પણ એટલી જ ચિંતા હતી. કહે એમાથી કોણ મોટું ? બાપુ મોટા કે બાની માફક બાપુની ચિંતા રાજનાર પ્રકૃતિ મોટી ?

આપણે કહીશું : બન્ને મોટાં

સેવાની સુવાસ કયારે પ્રગટે ?

પૈસો, છુબ્બિ અને સત્તા એ જનસેવાનાં મુખ્ય સાધનો મનાય છે. તેથી ધન, છુબ્બિ અને સત્તાવિહીનો માણસ સેવા શી રીતે કરી શકે ? એવો પ્રશ્ન સામાન્ય રીતે ઊભો થાય છે. એ લોક પ્રશ્નના ઉત્તર એક લોક કવિ સાદી ઉપમાથી સચોટ રીતે આપે છે :

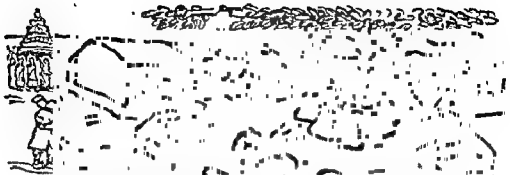
યદયિ ચન્દન વિરૂપી વિધિના ક્ષુદ્રકુમ્ભચર્ચિતો વિદિતઃ ।

નિઝ વપુષેવ પદેપાં સંતાપમખનયત ॥

જો કે ચંદનના વૃક્ષને કુરતે કુળકૂલ વિહોણું બનાવ્યું છે છતાં, તે પોતાનાં શરીરથી જ ખીલના સંતાપને દૂર કરે છે.

જીવમાત્ર પ્રત્યે સમભાવથી દ્રવતા દર્શાવે બાત ધર્મને કહેલી એવા, મુખડના દેવની પેઠે હૈયાને કંઠક આપે છે અને આત્માને પવિત્ર તથા મુવાચિત બનાવે છે સેવાનો એ જ એક માર્ગ છે.

રામનારાયણ ના. યક્ષક

જાણી પરિવાર

સંસ્કારપોષક કાકાસાહેબ

મુકુલભાઈ

“પ્રથમમાથે નવનીતપ્રાપ્તિઃ”

એવી સુખ સુખન્યતા જ્યારે મારા વિશ્વાસ દરમિયાન કાકાસાહેબની ‘સ્મરણ યાત્રા’માંથી “આહ્વા” નામક પ્રકરણ અમારા પાઠ્યપુસ્તકમાં શીખવા મળ્યું ત્યારે મેં અનુભવી એમા કાકાસાહેબના બહેન વિષેના વિચારોએ તો મારા અંતરમાં કાકાસાહેબને સ્નેહાળુ સ્થાને જ સ્થાપી દીધા. પોતાની મુશીબ બહેન વિશે લખતા કાકાસાહેબ કહે છે

“માણસની બધી શુભ વૃત્તિઓ કૌટુંબિક વાતાવરણમાં જ ખીંદે છે. તેમાં પણ મા પછી ને ભાઈમાં ભાઈ કેાઈની અસર થતી હોય તો તે બહેનની છે... જે સંબંધ સહે લાઈથી વ્યાપક થઈ શકે, આખી સ્ત્રીજાતિનો અતર્થ કરી શકે, એનો સંબંધ તો બાઈ-બહેનનો જ. હું સમજીશો થયો એના પહેલાં જ મારી બહેન ગુજરી ગઈ, તેથી જિંદગીને મારો એ વિશાળ શૂન્યવત્ સર્થ ગયો. જી સ્ત્રીઓને હું દરથી ‘પૂજુ’ છું, પણ તેમની સાથે સ્વાભાવિક રીતે સંબંધમાં આવતાં અને આવડતું જ નથી. ભગિની પ્રેમની ભૂખ

રહી જ ગઈ છે જેમ જેમ જીવનની વ્યાપકતા અને સર્વાંગમુંદરતાનો આદર્શ બંધાતો ગયો છે, તેમ તેમ મારે એક બહેન હોય તો કેવું સારું, એવો વિચાર મનમાં આવી મન બૂંદે છે એમાં પોતાને બહેન ન હોવાને કારણે નવી બહેન શ્રેણવતાં ન આવડે એ મુશ્કેલી છે જ.”

કાકાસાહેબના લખાણમાં બધે ભાવભીનું કાન્ય જ વહે છે એમની રંગેરંગમાં આર્થ-સંસ્કૃતિની ઉદ્ભાત ભાવનાના સ્પર્શનો જાણે છે. કાકાસાહેબ તો આર્થજીવનદર્શનની અદ્ભુત જાળનાવાળા સૌન્દર્યકિર્તિવિદ કવિ અને દાદા છે કાકાસાહેબના લખાણમાં એવી સાત્ત્વિકતા અને હૃદયની સરળતા સમરભરદી છે કે એનું અનુશીલન કરતા આપણને ઉચ્ચ તમ આનંદનો અનુભવ થાય છે, આપણામાં રહેલી બધી શુભ લાગણીઓને જગાડે છે અને અપરિચિત દશામાં રહેલા આપણા સંસ્કારોને પોષે છે. કાકાસાહેબ તો છે માણ-વાન સાહિત્યના સ્પષ્ટ એમનાં વાક્યે વાક્યે જીવનાનુભવનો નિયોડ અને ઉપનિષદો, ગીતા, શમાયણ, મહાભારત ઇત્યાદિ પ્રાચીન મંથનો તોમ જ તુકારામ જ્ઞાનેશ્વરસિ મહારાષ્ટ્ર સાધુ-સતીની કૃતિઓનો ઊંડો અને તત્ત્વપર્યાય અભ્યાસ દૃષ્ટિએ પડે છે.

બાપુએ આનીને મહિલા આશ્રમના આચાર્યની તબીયતના સમાચાર પૂછ્યા, મીઠી મસ્કરી કરી તથા હિંમત અને ખીરજની બે વાતો કરી. કરી પાછવાની સૂચના આપી તથા મેવકોને જાગૃત કરી બીજા રાગીઓને જોયા ગયા. પાસે છત્રી ન હતી, પગમાં જોડા ન હતા અને એકલા આંધરા જતા હતા ! આકાશ ઉપરથી તૂટી પડે એવી સ્થિતિ હતી. ચાંદન તૈયારી કરીને બેઠાં હતા. ચોતરફ પાંખોં ઘેરાયેલા હતાં. વરસાદ પડે તો બાપુની દશા કંદોડી થાય એવો ડર હતો.

મહિલા આશ્રમથી થોડેક દૂર નવજારત વિદ્યાલય હતું અને ત્યાંથી થોડેક દૂર હરિજન છાત્રાલય હતું. બાપુને છાત્રાલય સુધી જવું હતું. ત્યાં એક બાઈ બીમાર હતા. કઠાચ તે ઈ કાકામાટેબ કાલેસકર જ હતા. બાપુ તેમને જોવા જતા હતા. મોટર લાવવા કહ્યું હતું પણ તે વેળાસર ન આવવાથી બાપુ પગપાળા જ વાઢી નીકળ્યા હતા, નવજારત વિદ્યાલય સુધી ગયા એટલામાં સામેથી મોટર આવી બાપુએ મોટર જોઈ એટલે ડોલા રહ્યા.

મોટર આવી અને બાપુ તેમાં બેઠા.

બાપુએ મોટરમાં પગ મૂક્યો કે તરત જોરથી વરસાદ વરસવા લાગ્યો. એક સાથુ પણ મોટર મોટી આવડત તો બાપુ પાણીથી તરણેણ રહી ગયા.

કોણ બાણે એ કેવો સમકાર હતો ! એ દિવસનું દૃશ્ય હું આજ પણ ભૂટી શકતો નથી. બાપુએ વાહળોને સાંધી રાખ્યાં હતાં કે વાહળોએ બાપુને માટે પોતાને સાંધી લીધા હતા એ કહી શકાય તેમ ન હતું.

પણ એક વાત તો સાચી છે : જે સચિના નિયમોના આંદર કરે છે અને પ્રકૃતિને અત્યુક્ત બની પોતાનું જીવન અતીત કરે છે તેની ચિંતા પ્રકૃતિ પણ કરે છે.

એ પ્રસંગે મને આ મત્યનાં દર્શન દશાયાં, બાપુને ચરાચરની ચિંતા હતી તો ઘરાચરને બાપુની પણ એટલી જ ચિંતા હતી. કહો બેમાંથી કોણ મોટું ? બાપુ મોટા કે બાની માફક બાપુની ચિંતા રાખનાર પ્રકૃતિ મોટી ? આપણે કહીશું : બન્ને મોટા.

સેવાની સુવાસ ક્યારે પ્રગટે ?

પેસો, યુધ્ધિ અને સત્તા એ જનનેવાનાં મુખ્ય કાષ્ટનો મનાય છે. તેથી ધન, યુધ્ધિ અને મત્તાવિદોલો ભાણસ સેવા શી રીતે કરી શકે ? એવો પ્રશ્ન સામાન્ય રીતે ઊભો થાય છે. એ લોક પ્રશ્નનો ઉત્તર એક લોક કવિ સાદી ઉપમાથી સચોટ રીતે આપે છે :

ધનધિ ધનન વિરથી વિધિના દુઃકુમુધવિરિતો વિધિન : ।

નિજ વપુસેવ પડેયાં સંતાપમપનયતિ ॥

નો કે ચંદનના વૃક્ષને કુરને દુઃકુલ વિરોધુ બનાવ્યું છે છતાં, તે પોતાના ચરીરથી જ બીજાના સંતાપને દૂર કરે છે.

જીવમાત્ર પ્રત્યે સમજાવથી દ્રવના દૃશ્યે જાત ધસીને કરેલી સેવા, યુધ્ધના લેપની પેઠે હૈયાને કંદક આપે છે અને અધ્યાત્મને પવિત્ર તથા સુવાસિત બનાવે છે.

સેવાનો એ જ એમ આગે છે.

રાખનારાયદ ના. પાદક

જાણી પરિવાર

સંસ્કારપોષક કાકાસાહેબ

મુકુતભાઈ

“પ્રથમમાસે નવનીતપ્રાપ્તિઃ”

એવી સુખ સુખન્યતા જ્યારે મારા વિગ્રહાગ દરમિયાન કાકાસાહેબની ‘સ્મરણ યાત્રા’માંથી “આકા” નામક પ્રકરણ અમારા પાઠ્યપુસ્તકમાં સીખવા મળ્યું ત્યારે મેં અનુભવી એમા કાકાસાહેબના બહેન વિષેના વિચારોએ તો મારા અંતરમાં કાકાસાહેબને સ્નેહાગ્રસ્થાને જ સ્થાપી દીધા. પોતાની મુશીત બહેન વિશે લખતાં કાકાસાહેબ કહે છે

“માણસની બધી શુભ વૃત્તિઓ કૌટુંબિક જાતાવરણમાં જ ખીલે છે. તેમાં પણ મા પછી જો ભારેમાં ભારે કેળવી અસર થતી હોય તો તે બહેનની છે... જે સંબંધ સહેલાઈથી વ્યાપક થઈ શકે, આખી સ્ત્રીજાતિનો અત્યાવ કરી શકે, એનો સંબંધ તો બાઈ બહેનનો જ. હું સમજીશો થયો એના પહેલાં જ મારી બહેન ગુજરી ગઈ; તેથી જિંદગીનો મારો એ વિભાગ શૂન્યવત્ થઈ ગયો છે. સીએને હું ફરથી પૂછું છું, પણ તેમની સાથે સ્વાભાવિક રીતે સંબંધમાં આવતાં મને આવડતું જ નથી. ભગિની પ્રેમની ભૂખ

રહી જ ગઈ છે જેમ જેમ જીવનની વ્યાપકતા અને સર્વાંગમુંદસ્તાનો આદર્શ બંધાતો ગયો છે, તેમ તેમ મારે એક બહેન હોય તો કેટું સાદુ, એવો વિચાર મનમાં આવી મન બૂદે છે એમાં પોતાને બહેન ન હોવાને કારણે નવી બહેન મેળવતાં ન આવડે એ મુશ્કેલી છે જ.”

કાકાસાહેબના લખાણમાં બધે ભાવભરીતું કાવ્ય જ વહે છે એમની રંગરંગમાં આર્થ-સંસ્કૃતિની ઉદાત્ત ભાવનાનાં સ્પર્શનો નાજે છે. કાકાસાહેબ તો આર્થજીવનદર્શનની અદ્યત્ત ઝંખનાવાળા સૌન્દર્યાભિનિવિષ્ટ કવિ અને દ્રષ્ટા છે. કાકાસાહેબના લખાણમાં એવી સાસ્વિકતા અને હૃદયની સરળતા સમરભરેલી છે કે એનું અનુસરીવન કરતા આપણને ઉચ્ચ-તમ આનંદનો અનુભવ થાય છે, આપણામાં રહેલી બધી શુભ લાગણીઓને જગાડે છે અને અપરિચિત દશામાં રહેલા આપણા સંસ્કારોને યોગે છે. કાકાસાહેબ તો ■■■ પ્રાણ-વાન સાહિત્યના સદા. એમનાં વાક્યો વાક્યો જીવનાનુભવનો નિષેડ અને ઉપનિષદો, ગીતા, શમ્ભવજી, મહાભારત ઇત્યાદિ પ્રાચીન ગ્રંથોનો તેમ જ મુકાસમ જ્ઞાનેશ્વરાદિ મહાપ્રાણ સાધુ-સંતોની કૃતિઓનો ઉડા અને તલસ્પર્શિ અભ્યાસ દહિયો પડે છે

કાકાસાહેબની મહત્તા એ છે કે એમનાં લખાણો પ્રત્યે આપણે વિદ્યાર્થી વર્ગ સહજ ભાવે આકર્ષાય છે અને એમાંથી જીવનદાર્થી પ્રેરણાનું પાન કરે છે એમનાં લખાણમાં સહેલી સારિચકતા, હૃદયની સ્વચ્ચાર અને જીવનપાલક સંસ્કારિતાને લીધે વિદ્યાર્થીઓ એનું નિર્ભયતાપૂર્વક અનુચરણ કરી શકે એટલી આસ્થા આપણને સહેજે મનમાં ઉદ્ભવે છે. બાપુજીએ આપણી આજળ ઉચ્ચ આદર્શ મૂક્યા છે. એ ઉચ્ચ આદર્શ પ્રત્યે દોરી જવાની શક્તિ કાકાસાહેબમાં અવરજ છે, અને ચૌ વિદ્યાર્થીઓ સર્વદા એ આદર્શને સમજવા માટે કાકાસાહેબ તરફ ખીટ ખાટે છે અને એમની પાસેથી પોતાની એ તૃપ્તિ છિપાવી તેઓ કૃતકૃત્ય થાય છે આર્તુ કારણ એ જ છે કે કાકાસાહેબનું ખુબુ સ્વરૂપ શિક્ષકનું જ છે. બાપુજીએ કહ્યું છે, “લોકમાં ભેટેલો શિક્ષક પોતાના વર્તનથી પોતાના શિષ્યોના આત્માને હલાવી શકે” એવી જ કંઈક સ્થિતિ તરફ કાકાસાહેબનું પ્રયાસ છે. અહીં એક પ્રસંગનું સ્મરણ થાય છે:

૧૯૩૦ની લડત વખતે કાકાસાહેબ બાર સદમાં પકડાયા. આણંદમાં એમનો કેસ ચાલ્યો. કાકાસાહેબ એક લાઈ સાથે એક લીમડા નીચે બેઠા હતા. તેવામાં પોલીસ અધિકારી હાથે ત્યાં આવીને કાકાસાહેબને પૂછ્યું, “મિ. કાલેલકર, તમારા ધંધા શું?” કાકાસાહેબે સહજ ભાવે ઉત્તર આપ્યો, “શિક્ષક.”

“પણ તમને જેલમાં કયો કલાસ આપવો તે માટે પૂછવામાં આવ્યું છે. ‘જનલિસ્ટ’ લખાણું જો કલાસ તો જ મળશે!”

કાકાસાહેબે અનાસારે, જરાયે વિચાર ક્યાં વિના, યોગ્યા વગર, શુંચાયા વિના,

૪૦]

કહ્યું, “ના, ના, બીજું કંઈ જ નહીં. હું શિક્ષક જાનું. કલાસ તો મને ‘સી’જ આપજો.”

આમ કાકાસાહેબ આપણી આગળ એક ઉચ્ચ આદર્શ રજૂ કરે છે અને સાચા શિક્ષક બની વિદ્યાર્થીઓ સાથે અદ્વિતિયા સાથે છે.

એમના જીવનની સુવાસ તો એમના ઉચ્ચ ચારિત્ર્યને જ આધારી છે. બાપુજીએ ‘જીવનને જ વધારે મહત્તા આપી છે. કહેવા કરતાં આચરણ એ જ બાપુજીને જીવનમંત્ર હતો. તેથી આપણે આજે કાકાસાહેબ વિચાર કરવા બેસીએ ત્યારે એના જીવન તરફ સ્વાભાવિક રીતે વળીએ છીએ. કાકાસાહેબ પણ જીવનમાં સદાચાર અને ચારિત્ર્યને જ વધુ મહત્ત્વ આપે છે. તેથી જ એમનાં એક-એક લખાણો જીવનને કેન્દ્રમાં રાખીને લખાયેલાં હોય છે. એમનાં પુસ્તકોનાં નામ જ જીવોને! ‘જીવનનો આનંદ’, ‘જીવન વિકાસ’, ‘જીવન સંસ્કૃતિ’, ‘જીવન ભારતી’, વળી એમનાં અન્ય પુસ્તકોમાં પણ જીવનને જ પ્રાધાન્ય આપાયેલું છે. આ કારણને લીધે કાકાસાહેબ આપણા ચિત્તને સ્પર્શે છે અને આપણી સાથે એકાદમલાવ સાથે છે.

કાકાસાહેબનું લખાણ જીવનનાં સમસ્ત તત્ત્વોને આવરી લે છે. એમનો ‘જીવનનો આનંદ’ વિદ્યાર્થીઓને જીવનમાં આનંદ શોધવામાં અને તે આનંદ બહુત કરવાની ભાષા કેળવવામાં મદદરૂપ નીવડે છે. પ્રશ્નને થયું કે ‘એકાદમી ન રમતે!’ આમ વિચાર કરી ‘એકો આદર્શ, બહુસ્વામી’ એમ નિશ્ચય કરી તેમણે સદિ રચી આનંદ કદી એકલપેટો રહી શકતો નથી. તેથી જ કાકાસાહેબે જીવનનો આનંદ બહુત કરવાની મદદઆત કરી ‘હિમાવયના પ્રવાસ’ સાથે. એના જ અનુ-કરણમાં ‘પ્રસન્નચેતના પ્રવાસ લખાયો. સરકારે કાકાસાહેબને જેલમાં પૂર્વા [અનુ. ૫૦-૪૧ મે.]

આરાખાપુ

ચિ રાસદા,

કુઈ જાનવાપણુ જ હજુ એનો.
તે જ માનવા જેવી વાત બતાવે
મને મન ગમતુ કામ ન કરનાર
આણં બાજકો અને બાબા
બાબા કરે છે

નારો દાગ બત્ત નારી બાધિને
શોભા નથી આપતી. નાતુક
રાશીરે એ રાસે કમાઈનું કાઈન
જુલિબલ વધારી કરવાનું હું
બાળે છે એ વધારે ના રાશીર
બગાડે છે એનું નથી ભેતી.
કમાણી અર્થ જ્ઞાન મેળવવાનો
વિચાર જ હીન છે હું બાદ

સ્પર્શસુધા

મહારાષ્ટ્ર દેશમાં એક સત શર્ધ ગયા તેઓ મહાત્માગી હતા નહીં કિનારે એક નિર્જન સ્થાનમાં તેઓ વાસ કરતા હતા પામેના મામમાં એક મરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે કયા વાર્તા કરી પોતાના કુટુંબનું ભણવોપોવણ કરતો હતો આ બ્રાહ્મણ બહોળા જ પવિત્ર હતો. સમય જતા તે બહુ દરિદ્ર દશામાં આવી પડ્યો અને પોતાના કુટુંબનું શુભરાત કેમ ચલાવવું તે બાબતની તેને બહુ ચિંતા થવા લાગી પોતાની આ મૂંઝવણમાંથી મત મહાત્મા કાઢી માર્ગ જતાવશે એમ ધારી તે પેલા મહાત્મા પાસે ગયો અને પોતાની સ્થિતિ સમજાવી હકીકત તેને અથથી પ્રાપ્ત સુધી કહી મળવાથી પેલા સત જવાબ આપ્યો કે તમારી સ્થિતિની હકીકત સાબળી બહુ દુખ થાય છે, પણ હું શું કરું ? તમને હું મદદ કરી શકું તેમ નથી, કારણ કે મારી પાસે ધન નથી એ તો સારનો ત્યાગ કર્યો છે આ સાબળી પેલા બ્રાહ્મણ નિરાશ થઈ તે સતને પગે લાગી ધર તરફ જવા લાગ્યો તે દસ પદાર્થ પગલા ગયો હતો તેટલામાં પેલા મહાત્માએ જૂઠા મારી તેને પાછો બોલાવ્યો તે સતે કહ્યું “હું ભૂલી ગયો હતો તે હવે મને યાદ આવે છે કે જણા માસ પહેલા પ્રાત કાળમાં નદીમાં સ્નાન કરવા જતા એક સ્પર્શમણિ જણ્યો હતો. મારે તેની જરૂર ન હતી, પણ કેાઈ મરીબને કેાઈ દિવસ કામ

આ રા વા ૫

લાગશે એમ ધારી એ તેને એક વૃક્ષની બગેવામાં મૂકેલ છે તમે મારી સાચા ચાલો, હું તમને તે સ્પર્શમણિ બતાવું તેનાથી તમારું દરિદ્રતાનું દુખ ભાગશે તે મણિમાં એવી શક્તિ છે કે તને સ્પર્શ થતા લોડુ સુખજી બની બધ છે પેલા મરીબ બ્રાહ્મણ અને તે મહાત્મા બંને મૂંઝે મોઢે તે વૃક્ષ આગળ ગયા ત્યાં પેલી બગેવામાંથી સતે એક મણિ કાઢ્યો અને પેલા બ્રાહ્મણને કહ્યું “આ સ્પર્શમણિ તમારી પાસે રાખો તે તમારી મરીબાઈનું દુખ દૂર કરશે” પેલા બ્રાહ્મણ આશ્ચર્યચકિત થઈ વિચારમાં પડ્યો, અને તે સ્પર્શમણિ તેમ જ તે મહાત્મા તરફ વારાફરતી જવા લાગ્યો છેવટે ત બોલી લાગ્યો, “હે મહાત્મા હે દયાસાગર, આજે મારી આખા ખૂલી ગઈ છે આ સ્પર્શમણિ તો બહુ ઠીમતી વસ્તુ છે, પણ એવો તે કયો સુખનો ગિતામણિ આપને પ્રાપ્ત થયો છે કે જેના સુખની આગળ આપને આ સ્પર્શમણિ એક શૂદ્ર પથરા જેવો લાગે છે અને જેને આપે બેપસ્વાઈથી આ વૃક્ષની બગેવામાં નાખી રાખ્યો છે ? મારે આ સ્પર્શમણિનું હવે કામ નથી, આપ મને તે આપનો અદિતીય સુખમણિ (આમતત્ત્વની પ્રાપ્તિ) આપો. એમ કહી તેણે પોતાના હાથમાને મણિ પાસે વહેતી નદીના પાણીમાં ફેંકી દીધો અને પોતે પેલા મહાત્માના ચરણમાં પડ્યો

એક જન્મ પૂરો થયો તેનો અર્થ એ નથી કે પરમાત્માથી સબધ તૂટી ગયો જન્મ ભલે બદલાય, પણ તેનો મબધ અટલ જ છે તેથી આ દુનિયા છોડી પરલોક ગયા અથવા એક જન્મ પૂરો કરી નવો જન્મ લીધો ત્યારે 'અભાલી જગાએ મારુ છું થશે' એવો દર રાખી અધમુખા થઈ જવું એ નહું માડપણ જ છે ભગવાનની લીલા જ એવી છે કે તે હંમેશા નવા નવા પરિચય કરાવીને એવો અનુભવ કરાવે છે કે બધે ઠેકાણે નવામાં જવું જ ભરેલું છે આપણે એક વાત બરાબર ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ જે અનતનો વિસ્તાર આપણને નજર પડે છે, જે વિવિધતાનો વિલાસ અનુભવીએ છીએ તેના મૂળમાં તે જ એક અદ્વિતીય છે આ પ્રતીતિને ટીકી થવા દેવી ન જોઈએ

કા અમનનારે જાનાઈસે તુમિ, કા ધરે રિસે દીઠ ફરકે કરિયે નિકા બહુ પરકે કરિસે ભાઈ-સુ-પુરાણો આપાસ છે અધિ જળે,

મને ભેમે મરિ, કિ જાનિ કિ હબે નતનેર માટે તુમ પુરાતન,

સે કથા જુલિયા ભડા

જીવન મરણે નિખિય જીવને જખનિ , ખાને લખે

ચિરજનમેર પરિચિત, એ હો તુમિધ ચિન્તામે સબે

તોમારે જાનિયે નાહિ કેહ પર, નાહિ કેનો માના નાહિ કિહુ દર

સમાટે મિયાયે જાગિતે છે તુમિ, દેખા જેનો સદા પાઈ

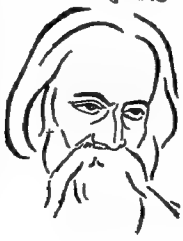
હે ભગવાન ! કેટલાય અપરિચિત હો કેા સાથે તે મારી જોળખાણ કરાવી કેટલાયે ધર્મ આ અને આરાધ્યા

પ્રેમનું સ્થાન આપ્યું. હે ચિર સખા, જે દર હતા તેમને નજીક લાવી દીધા, જેમને હું પરાયા સમજતો હતો તેમને મારા ભાઈ બનાવ્યા. કેઈ પુરાણ પરિચિત સ્થાન છોડવું પડે છે તો દિલમાં થીક લાગે છે કાનણ કે નવા સ્થળે કેઈનો પણ પરિચય નથી હોતો, ત્યાં મારું શું થશે? અરે જુલો ગયા હોઈએ છીએ કે નવામાં પણ પુરાતન તું જ છે, ઘર બદલીએ તોપણ ઘરનો માલિક તું પહેલા હતો તે જ છે

જીવનમાં કે મૃત્યુમાં આ અખિલ વિશ્વમાં ક્યા ન્યા અને ક્યારે ન્યારે અને લઇને તું જાય છે ત્યારે અનત જન્મોના પરિચિત સાથી જેવો તું જ હોય છે સૌની સાથે મારો જે સબધ છે તે સમજાવનાર તું જ છે તને જોળખ્યો ત્યારે પછી કેઈને જોળખવાનું બાકી રહેતું નથી, કેઈ પસાયું રહેતું નથી, કેઈ પ્રકારની મુશ્કેલી કે દર કહતો નથી જેટલા લોકો સાથે તું સબધ બાધે છે તેટલામાં તું જ પ્રગટ થાય છે બધા લોકો સાથે જોળખાણ કરાવવામાં તું તારી પોતાની જ જોળખાણ કરાવે છે એટલું હું સમજી શકું તો બસ. આ વિવિધ

જગતને આત્મીયતાથી ભેળી વખતે હરેકમાં સ્વાભાવિક રીતે જ તારું દર્શન થાય છે તે સમજવાની અને શક્તિ આપ.

હે વિશ્વસખા! જે દર હતા તેમને તું નજીક લાવ્યો અને જે પરાયા હતા તેમને તે આત્મીય બનાવ્યા તારી કૃપા અપાર છે

સંસ્કાર પાલક કાકાસાહેબ [અનુ. ૧૦૪૦થી]

ત્યારે પણ ચાર હીવાતની અદર આનંદ-
યાત્રા ચાલુ જ રહી એમાંથી 'ઝોતગતી
નીવાલો' ભાષાબદ્ધ થઈ. ભાસ્ત્ર સંસ્કૃતિ જેવી
અખંડ વહેતી ભારતની નદીઓ જેવા પછી
એમને સ્મરણાંજલિ આપવી આવશ્યક હતી જ.
એમાંથી 'લોકમાતા'નું સર્જન થયું. જીવન
ગાત્રાનાં ચોરસ સંસ્મરણો. જમરણયાત્રામાં
જીવન્ત ધર્મ. કેળવણી દ્વારા જનતાની એવા
કરવાની સાધના દરમ્યાન જે કઈ સાહિત્યનું
મનન અને લેખન થઈ શક્યું તે 'જીવન
ભારતી' રૂપે ગુજરાતને ચરણે ધરાયું. કાકા-
સાહેબને પ્રતીતિ થઈ કે, "અંધેસર તેમ જ
પછાત ઘણા જ સમાજોના કૌટુંબિક ભાવથી
વિચાર થવો જોઈએ. દૈવીસ પતના વિકાસને
જેરે માણસમાંથી અહિંસાપરાયણ રૂપેની
સૃષ્ટિ થવી જોઈએ. એ બધું સિદ્ધ કરવા
માટે પ્રથમ એક સમગ્ર આદર્શનું ધ્યાન
ધરવું જોઈએ, એની સાથે એને માટે ઉચ્ચ
સાધના સાધવી જોઈએ. જ્ઞાનપ્રચાર અને સેવા
દ્વારા એની ગ્રામી અખિલ માનવસમાજને
કલાવવી જોઈએ. અને સુવેચક આદર્શોને
અવહારમાં આવડવાનું જે એકમાત્ર સાધન ગણાય
એ બહિરાન માટે એક લોકોએ તૈયાર થવું
જોઈએ" આવા સાધનાક્રમથી ધ્યાનમાં અને
ચિંતનમાં, સેવાના પ્રયોગમાં અને કેળવણીના
અપ્પતરાઓમાં જે કંઈ દૃષ્ટિએ પડ્યું તેના
નિષ્કાઠ 'જીવનસંસ્કૃતિ'માં આપ્યો છે. વળી
કાકાસાહેબ 'જીવનવિકાસનું' મહત્ત્વ સમજાવ-
તાં લખે છે : "માડુ" બીજી લખણ બિનેહ
રૂપે લખાયેલું છે જ્યારે કેળવણી વિષેનું
લખાણ જીવનનું એક મિશન સમજીને અને
સામાજિક જીવનની ગીમાંસાના એક મહત્ત્વના
અંગ તરીકે લખાયેલું છે. ગુજરાતની પ્રજા
મને બહુ નહિ ત્યાં સુધી અને સાહિત્યકાર
તરીકે ન જોઈએ પણ કેળવણીકાર તરીકે
જોઈએ એવી મારી આંતરિક ઇચ્છા છે. તેથી

આ પુસ્તકમાં કાકાસાહેબનો ઉચ્ચાવિલાપ
અક્ષત થયેલો દૃષ્ટિએ પડે છે. એ જ સુગળ
એમનાં અન્ય લખાણો વિશે પણ કહી શકાય.

કાકાસાહેબના જીવનને સ્વામી વિવેકાનંદ,
સુરદેવ અને બાપુજીનાં લખાણો અને
જીવનથી નવીન ગળા મળ્યું છે. તેમ જ સ્વ-
રાનંદે, શ્રી અરવિંદ, કુમારસ્વામી અને ભગિની
નિવેદિતા, એઓની અસર પણ એમના
પર અનુક અર્થે થઈ છે. આ સૌ મહાપુરુષો
અર્વાચીન હિંદના પ્રતિભાશાળી વિદ્યાથકો છે
અને એમની પાસેથી જે પોતાને પ્રાપ્ત થયું,
તેને જીવનમાં ઉતારવા અને તે પ્રમાણે
આચરવા અને હિંદવાસીઓને તેના ઉપદેશ
કરવા કાકાસાહેબે જાણે મત લીધું હોય એમ
એમનું જીવન એતા પ્રતીતિ ધાર છે. એ
સૌમાં સૌથી પ્રબળ અમર બાપુજીની જ
એમના પર થઈ છે. લોકમાન્ય ઇત્યાદિ
મહાસાહુકાર નરરનોએ એમનામાં રાષ્ટ્ર
ભાવનાનાં બી રોપ્યા, વિવેકાનંદ ઇત્યાદિએ
એમની એ લાગણીને બહુ તીવ્ર અને આવેશ
વાળી બતાવી. પછી તો શરિકુળ, હળદ્રાવ,
સિંધ, શાનિનિકેતન અને બગાળા-બ્રહ્મચર્યા-
શ્રમમાં કામ પણ તેમણે કરેલું અને વિખ્યાત
પુરુષોના સમાગમ શોધેલો. પણ એમના
અંતરની તરસ તો મહાત્માજીએ જ તૃપ્ત કરી,
ત્યારથી બાપુજીની શીળી છાયામાં તેઓ રહ્યા.

આજે બાપુજી વિનાનાં આપણને તેજો
એક આશ્વાસનરૂપ જ છે. બાપુજીના સાત્તિ
ધર્મમાં રહી એમણે બાપુના જીવનની જે ગ્રામી
કરી છે તે આપણને ખરેખર જીવન ધરવાને
માટે સહાયરૂપ બનશે જ. તેથી કાકાસાહેબ
આપણી વચ્ચે રહી આપણા સંસ્કારોને સર્વદા
પોષે એટલી ઇચ્છા બિંદે બિંદે રહ્યા જ કરે છે.
અને જ્યાં સુધી આપણામાં ઉદાત્ત સંસ્કૃતિની
બુદ્ધિ હશે ત્યાં સુધી કાકાસાહેબ કદી ભુલાવાના
નથી એ પણ એટલું જ નિશ્ચિત છે.

જોનારા એક વિષયોને નકારામાં 'નગ્ન' કયાં છે? કયાની નીકરે છે? ક્રિષ્ણાંશ કયાં છે? વગેરે પુણ્યામાં આવે તો તે પાતાની સાંગી જે જલથી લગાવી આપ્યો; કેમ કે તે આગળ તેને જાન આપવામાં આવે છે. પણ કોઈ તેને પૂછે કે નામ પિત્રાનું પર કયાં છે? તો તે બનાવી શકશે નહિ ને શિક્ષકની મુન્યુ-નિયમિતી થાય, પણ પાતાના બાપશાગી મનુનિયમિતેને વડે નહિ હોય. આ ઉપરથી જગત પર છે કે બહારની દુનિયાનું તો તેને માત્ર જાણ હોય છે, પરંતુ પાતાના ઘરની જગતથી ન જાણ રહે છે આવી જ ગિતિ આજે આપણી છે.

આજનો માનવ બહારની દુનિયાનું જાણ તો પૂરેપૂરું મળે છે, પણ તેને પાતાના કર્તવ્યનું-ધર્મનું જાણ હોતું નથી તેથી ગર્ભ પ્રથમ માનવનું કર્તવ્ય શું છે? ધર્મ શું છે? તે સમજવાની જરૂર છે. માનવનો કોયો પહેલો ધર્મ છે માનવ આપે સમજાવવાનું. કોઈ મહાન બનાવે તો કોઈ પ્રથમ તેના પાથો નાખવામાં આવશે, છાપડું નહિ લખવામાં આવે, છાપડાની જરૂર ખરી પણ પાપા વિના છાપડું કેવી રીતે બનાવવા? કાચિંગ બનાવવામાં આવે તો પણ તેણે અવિનવ કેટલો સમય? શાળિક જ. આજ રીતે આજે મનુષ્ય પણ પાથો નાખવા વિના છાપડું કરવાની તૈયારી કરી વહાવે છે. આજે કેટલાંયે માણસે લીસાવરી, વગેરેનો ત્યાગ કરી રહેલ છે, પણ આ ત્યાગ પાથો વિનાનો હોય છે, માનવ-હથાળે-ધર્મનો પાથો

છે જેને પ્રથમ સ્થળે માનવ હથાળે મળતું મેળવે. માનવ-હથાળે વિના કોઈ-દ્રવ્ય છોડી દેવા પડતી, એ પાપા વિના છાપડું બનાવવા જેવું છે ધર્મનો પાથો છે માનવ-હથાળે ન્યાયજ્ઞ જ પૂખ્ત, પાછી, વગેરે છોડી દેવા પડતી મેળવે. દીકરી પ્રથમ પાથે મનુષ્ય કરવાની જરૂર છે ત્યાર બાદ જ વિનય છાપડું વગેરે બધું મેળવે.

એક ગામમાં લીસાગત નામે એક મહાનુ જોડન રહેતો હતો. આજને માનવ જેમ તર્ક-પ્રધાન હોય છે તેમ તે તર્ક પ્રધાન ન હોય ત્યારે તે કઈ પણ ધાર્મિક વાત માનતો નહોતો તેના પર તેને ઘણા પેલી જતી એક વિષય તેના ગામમાં એક માધુઓનું મંચેન મળ્યું. માધુઓને ધર્મનો ઉપદેશ આપનાં હતા, "જે મનુષ્ય મોટા માધુમની કોવ. કૃષ્ણ તે જન્મ મરણના ફેરવાથી મુક્ત બને છે." આ ઉપદેશ તે બેટાના હથાળે કાનરી ગયો અને તે તો પાતાના ગામના પટેલની પાથે ગયો જે તે ગામનો મોટો માધુશ ગણાતો હતો અને કોઈકો, 'કું' આપની કોવાથા કરેલા હતાં છું.' પટેલે કાળાશાળી કરી, પરંતુ લીસાગત તો પાથે તેની સેવા કરવા રહ્યો અને શાન-વિષય કોવ કરવા લાગ્યો. એક વિષય કાળુદાર તો ગામમાં આવ્યો, પટેલે લીસાગતને કહ્યું "આજે જન્મ પટેલી રમોઈ ત્યાર કરી આપને." લીસાગતે વહેલી રહેલ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, પટેલે કહ્યું કે કાળુદાર સાંજ આવ્યા છે લીસાગતને પૂછ્યું, 'હા

તે કોઈ મોટો માણસ છે?' પટેલે પુલાસો કરતાં કહ્યું, 'તે અમારા ઉપરી અમલદાર છે.' હીરાભગતે કહ્યું, 'ત્યારે હવે આપની સેવા પૂરી થઈ હું તો મોટા માણસની સેવા કરું છું.' હીરાભગત તે જ દિવસે થાણદાર પાસે જઈને તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એક દિવસે થાણદારને ત્યાં કોઈ ખીંચે મોટો અમલદાર આવ્યો, એટલે હીરાભગત તેની સેવામાં આવ્યો ગયો. ખીંચે ખીંચે તે રાત્રી પાસે પહોંચી ગયો. તે જ્યાં ગયો ત્યાં બધાને પ્રિય લાગવા માંડ્યો. હીરાભગત રાત્રીનો પણ માનીતો થઈ ગયો. એક દિવસ રાત્રી હીરાભગતને સાથે લઈને જંગલમાં શિકાર કરવા નીકળ્યો. બંને જતાં જતાં રસ્તામાં બહુ દૂર નીકળી ગયા રાત પડી ગઈ. હીરાભગત સાથે હતો, એટલે રાત્રીને કોઈ ભય ન હતો. જંગલમાં જ રાત્રિ પસાર કરવાનું તેમણે વિચાર્યું. હીરાભગતના બોલામાં માથું રાખીને રાત્રી તો સૂઈ ગયો થોડી વારમાં એકાએક અવાજ આવ્યો અને રાત્રીની ઊંધ ઊડી ગઈ. રાત્રીએ કહ્યું, 'હીરાભગત, આ તો ભૂતોનું ટોળું આવી રહ્યું છે, તેમાંથી બચવા માટે આપણે ઝાડ પર ચઢી જઈને જીવિએ.' એટલે પૂછ્યું, 'આપ શા માટે ડરો છો? હું તે આપના કરતાં પણ મોટો છું?' રાત્રીએ કહ્યું, 'ભાઈ, તે આશયી તો શું, પણ મારા આપણા કરતાં પણ મોટો છે.' હીરાભગતે કહ્યું, 'ત્યારે હવે આપની સેવા પૂરી થઈ હું તો મોટા માણસની સેવા કરું છું.' રાત્રીને બચાવી તે ભૈરવનાથ પાસે ગયો અને બોલ્યો, 'હું આપની સેવામાં રહેવા ઇચ્છું છું.' ભૈરવનાથે તેને પોતાની પાસે રાખી લીધો. આગળ જતાં એક મંદિર આવ્યું. જેમાં વિપ્રની એક મૂર્તિ હતી. તે ભેંધને ભૈરવનાથ કરી ગયો. હીરાભગતે તેમને પૂછ્યું, 'શું તે તમારા મોટો છે?' ભૈરવનાથે કહ્યું, 'હા, તે

અમારા કરતાં મોટો છે.' હીરાભગતે ભૈરવ નાથને પણ 'રામ - રામ' કર્યા અને તે તો મંદિરમાં આવીને મૂર્તિ સામે બેસી ગયો. આગળગત એક માણસ ત્યાંથી નીકળ્યો તેણે હીરાભગતને પૂછ્યું, 'અહીં કેમ બેઠો છો?' હીરાભગતે કહ્યું, 'મંદિરવાળા દેવની હું સેવા કરવા ઇચ્છું છું અને તેથી તેની રાહ ભેંધને બેઠો છું.' તે માણસે કહ્યું, 'જે મંદિરના પછી અહીં એક મોટો મેળો ભરાયો જેમાં હજારો ઓ - પુરુષો એકઠા થશે. તું તેમની સેવા કરીશ તો આ મંદિરમાં બેઠેલા દેવના દર્શન થશે.' હીરાભગત તો ત્યાં જ પડી બનાવીને રહ્યો, અને આવતા જતા માણસોની સેવા કરવા લાગ્યો. માણસોને આ પારથી પેલી પાર પણ લઈ જતો. મેળોનો દિવસ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ માણસો આવવા શરૂ થયા. હીરાભગત તે બધાને નદી કિનારાવાના કામમાં લાગ્યો. એક દિવસે રાત્રે કોઈએ તેની જૂંપડીનું બારણું ખખડાવ્યું. હીરાભગતે ઊભા થઈને જોયું તો નાતું બાળક ઊંચું હતું. તેણે હીરાભગતને કહ્યું, 'મારા પિતાજી નદીની પેલી પાર ઊભા છે, ગહેરમાંની કરીને અને પણ ત્યાં પહોંચાડી આપો.' હીરાભગતે તે બાળકને પેલી પાર કિનારો ત્યારે તે દેવ સ્વરૂપે દેખાવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું, 'હીરાભગત, તું મંદિરમાં રહેલ જે દેવની સેવા કરવા આવુરો છો તે હું પોતે જ છું. તું મારી સેવા કરવા ઇચ્છતો હો તો માનવની સેવા કર તેમની સેવામાં જ મારી સેવા સમાવેલી છે.' તે દિવસથી તે અષ્ટ શ્રદ્ધાળુ હીરાભગત મંદિરને પૂરી હીરાભગત બની ગયો અને પોતાનું જીવન માનવસેવા કરવામાં જ વિતાવ્યું. માનવસેવા જ ધર્મનો પાયો છે. તે પાયો મજબૂત બનાવવાથી જ ધર્મરૂપી ઇમારત અગ્રણ્ય બને છે.

વર્ધા

બાપુએ રાત્રે નવ વાગે ઝડપે કલાક મને વાનચીન માટે આપ્યો હતો. બાપુ ખૂબ હસ્યા અને હસાવતા ગયા પછી ગંભીરતાથી તેમણે કહ્યું, “હવે સાડા નવ થઈ ગયા હું રાતના દોઢ વાગે ઊઠ્યો છું” અને બપોરે માત્ર પચીસ મિનિટ આરામ લીધો છે.” શનના દોઢ વાગ્યાથી રાતના નવ વાગ્યા સુધી, પૂરા વીસ કલાક! હું અકિત થઈ ગયો મદ્રાસના બાઈ હરિહર જેઓ તે વખતે ત્યાં હતા તેમને મેં પૂછ્યું, “બાપુ આટલી મહેનત શા માટે કરે છે?” તેમણે તરત જ જવાબ આપ્યો, “પ્રાયશ્ચિત કરવા. આપણે બધા આજસુ બની ગયા છીએ તેનું બાપુ પ્રાયશ્ચિત કરી રહ્યા છે.”

કાશી

બીજા એક ટોળરનો વિષય હતો. શ્રી પ્રકાશજીએ બાપુને કહ્યું, “મહાત્માજી, આજે તો તમે વળી વધારે કામ કર્યું.” બાપુએ ઉત્તરમાં કહ્યું, “બાઈ, આજે મારી વર્ષગાંઠ છે ને?”

હરિજન આશ્રમ, દિલ્લી

શ્રી હરિજીએ બાપુને પૂછ્યું, “મહાત્માજી આપનું ઘડિયાળ બધું પડી ગયું હતું?” આપ તો રાતના અઢી વાગ્યાથી કામ કરી રહ્યા છો!” બાપુએ જવાબ આપ્યો, “મારું ઘડિયાળ તો ભરાબર ચાલે છે પણ કાંઈ પૂરી થઈ એટલે ટપાલનું કામ પનાવવામાં લાગી ગયો. હવે સાડા પાંચ વાગ્યા છે.”

વિશ્વવંદ બાપુજીના જીવનના આજ સંકેત પ્રસંગે હૃષી શકાય તેમ છે તેઓ

પોતાની હરેક ક્ષણનો હિસાબ રાખતા. તેમની તપશ્ચર્યા અદ્વિતીય હતી.

બાપુના જેવી જ સાધના બીજા એક તપસ્વીએ કરી હતી

સન ૧૯૧૯ની વાત છે. મોરકોની રેલવે કેન્ટીની જગ્યાએ તૂટી ગઈ હતી. રશિયાના મજૂરોએ તે વખતે પોતાને શનિવારની કાયદા મુજબ મળતી રજા સ્વેચ્છાએ રાખીને અર્પણ કરી દીધી હતી એટલે તે દિવસે પપ્પુ તેઓ કામે જતા. લેનિને એ વખતે કહ્યું હતું, “મજૂરોનો આ ત્યાજ ઇતિહાસના અનેક સામ્રાજ્યવાદી મુલો કરતાં વધારે ઉલ્લેખ યોગ્ય તથા મહત્વપૂર્ણ મદદના છે.”

લેનિનના ગળામાં પીકા થઈ રહી હતી. એક દગાખોર સામ્યવાદી છોકરીએ તેના ઉપર છરાઓથી જારેલી પિસ્તોલ દોડી હતી. ખત્રિયામે લેનિનના ગળામાં છરા પેસી ગયા હતા. હજુ પણ કેટલાક છરા મળ્યામાં રહી ગયા હતા, અને તેને ત્રાસ આપના હતા પણ નવમુવક સિપાઈઓને કામમાં મદદ કરવા લેનિન પોતે લોહાના પાટા પોતાના બમા ઉપર ઉપાડી ઉપાડીને સવારથી સાંજ સુધી કામ કરતા હતા. લોકો તેમને કાંઈ હાથ કામ કરવા વિનંતી કરતા હતા પણ તે માનતા ન હતા. એક વર્ષ સુધી આ રીતે નિ સ્વાર્થભાવે કામ કર્યા પછી એ યજ્ઞની વર્ષગાંઠ લેખની ત્યારે લેનિને કહ્યું હતું:

“સામ્યવાદીઓનો સમ સમાજનું નિર્માણ કરવા માટે છે. તે કેમ? ઇનામ-દે પુરસ્કાર માટે નથી પણ બહુજનહિતાય અર્પણ કરવામાં

આવે છે. સ્વસ્થ શરીર માટે શ્રમ એક અનિવાર્ય વસ્તુ છે.”

શ્રમનો મહિમા દર્શાવતાં ઉપરનાં બે દૃષ્ટાંતો આપણને પ્રેરણા આપવા પૂરતાં નથી? ૧૯૫ લોકોના દળાણમાં તડકામાં અડધા દલાક ચાલતું અને વીસ વીસ કલાક મહેનત કરવી તે હત્તી બાપુની સાધના, અને ગંધામાં છરાઓ લોકાયેલા હોવા છતાં સવારથી માંજ સુધી સિપાઇઓ સાથે ખસા ઉપર લોકોના ચાટા ઉપાડવા તે હતું લેનિનનું તપ!

અને આપણે લોકો નેઓ પોતાને ગાંધીવાદી, સમાજવાદી અથવા સામ્યવાદી કહેવડાવીએ છીએ, તેઓ જીવનના હુઝારા કલાક નકામી વાતોમાં ગુમાવીએ છીએ.

આપણે વિનય પ્રદેશની એક વાત લઈએ. એક મુખસિદ્ધ કાર્યકર્તાએ લખ્યું છે, “મંત્રીમંડળનો વિરોધ કરવા સિવાય અહીં બીજું કામ રહ્યું જ નથી.” તે જલા માણસને કોઈ પૂછે, ‘આ પ્રદેશમાં હજી યશુ’ છે જ શું? અહીંના હજી ટકા લોકો અભણ છે. તેમને માટે કાળો અક્ષર ભેંસ બરાબર છે. ગામડાના લોકોનાં હુઝારાનું તો પૂછવું જ શું! ટીકમગદ બિલ્લાના એકવીસસો માઇલના શેત્રફળમાં ક્રાંત એક જ ઉદ્દિપતાલ છે. અને તથા દવાખાના અને નવસો ગામ છો! ગામડાના લોકોનું સ્વચ્છતા અને અસિદ્ધિનું કશું લાભ નથી. અને ગાયમાલાની સ્થિતિ તો એવી છે કે કોઈ પણ સહાય માણસને રહ્યું આવ્યા વિના ન રહે!

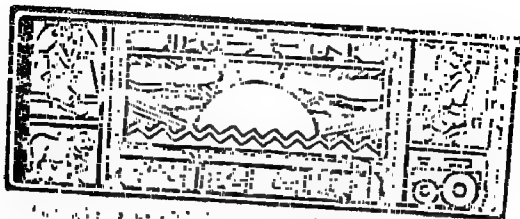
આપણા અનેક કાર્યકર્તાઓ પોતાનો સમય મંત્રીમંડળ બનાવવામાં અને તોડકામાં ગાળે છે. ઘોડા દિવસ પછી ધારાસભ્યની ચૂંટણીઓ શરૂ થશે! એક લાખની વસ્તી માટે એક પ્રતિનિધિ ચૂંટાશે તેમાં બાકીના

૯૯,૯૯૯ માણસો માટે કોઈ કાર્યક્રમ રાખ્યો છે કે નહિ તે પ્રશ્નને કાલતુ ચાલી કાઢવામાં આવે છે.

વાસ્તવિક રીતે એઈએ તો રચનાત્મક કાર્યક્રમનું મત્સ્ય ધનું છે. ચૂંટણી, સભ્યોની તોડફેડ અને મુદ્ર પડ્યત્રામાં જ કાર્યકર્તાઓનો વખત ચાડ્યો બચ છે. જે લોકો પ્રધાન કે ધારાસભ્ય બનવાના છે તેમને આ પ્રશ્નની જાંજગડમાં રસ પડે એ સ્વાભાવિક છે પણ બાકીના માણસો શા માટે આ અભ્યાસપરિયોગ બ્યાપારમાં લાગેલા છે તે અમારી સમજમાં આવતું નથી.

એક વખત ઓરિસામાં એવી જ નિરાશા-જનક સ્થિતિ લાભી થઈ હતી. કાર્યકર્તાઓ પરસ્પર લડી રહ્યા હતા. શ્રી ગોપાલકૃષ્ણસે બધી હુક્રીત બાપુને કહી સંભળાવી, અને કહ્યું, “મનમાં એવું યાચ છે કે ક્યાંક એકાન્ત ગામમાં આવ્યો જાઉં અને ત્યાં મારી જાતને રાટી દઉં.” બાપુએ કહ્યું, “હા, જરૂર. પણ જીવતા દટાઈ જાઓ. કામમાં લાગી જાઓ અને શેત્રસંન્યાસ કર્કે છે. બરતી આવે કે તોફાન આવે તમારી જગાએથી એક ઇંચ પણ હગો નહિ. તમને જનક શાળાની એક વાત યાદ છે? તેમણે કહ્યું ‘હવે’ કે શિશિલામાં આગ લાગે તો પણ હું મારી તપસ્યા છોડીશ નહિ. તમે પણ તમારે માટે કોઈ કામ પસંદ કરી લો. તમારી પરિમિત મર્યાદા બાળી લો અને પછી તમારા માર્ગથી જરાયે હમશે નહિ.”

આ ઉપરના શરૂદોમાં આપણા બધા માટે એક અમર સંદેશ છે. બે હજાર વર્ષ પૂર્વે એક ઘીના મહાદેવએ પોતાના નિર્વાણ સમયે આ જ વાત કહી હતી. “આજુસ ક્યાં વિના ક્યેય પ્રાપ્તિ કરે.”

નહી તે તે માત્ર એમ જ રહેશે હા ત
જેક હકાર હોય તે હોતુ રીપે પણ તેમા
જરાય વિચાર ન કરે, તો તે જડ બની
જાય છે અને સમાજમા પાછળ રહી જાય
કેમ કે તે શાસ્ત્ર અને સિદ્ધાન્તો નથી જાણતો.
આપણે ત્યાં આપુ જ થયુ છે જ્યારે
પશ્ચિમના લોકોએ યુજિપૂર્વક કામ કરીને
જૂની રીતેમા અનેક ફેરફારો કર્યા છે હા ત
આપણે ત્યાંના હકારની કાતર જુઓ અને
બીજી ત્યાંની બનાવેલી કાતર જુઓ કેટલો
બધો તફાવત ! આપણે તો તેમા બે આગળી
જાય તેજુ કાણુ જ સમજુ, જ્યારે તેમણે
અગૂઠો બરાબર બેસે તેણે જેક કાણુ સમજુ
અને એકમા બાર આગળીઓ રહે તેણે
સમજુ આ રીતે તેમની કાતર આગળ વધી,
જ્યારે આપણે ઠેરના ઠેર રહ્યા જે વિચારક
છે, તેની ક્રિયામા તો રાજ રાજ કુશળતા
આવવી જોઈએ.

એક ભગી પણ જો તેના ધધાણુ શાસ્ત્ર
જાણે અને તે પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક વર્તે અને
સહેજે એને એમ થાય કે હું એટલું જ, મારા
ધધા લોકોપયોગી છે, તો તેને હલકો કહેવાને
કોઈ સમર્થ નથી પણ આજે તો તે પેટ
બરવા ધધા કરે છે તે તેના ધધાની ઉત્તમતા
આરાખાયુ

ન સમજીએ, એટલે ત્યાંના ત્યાં જ રહ્યો અને
જડ મજૂરી કરીને પોતે પણ જડ બની ગયો
શિક્ષકો પણ પોતાની શાગામા ઉદ્યોગ
દાખલ કર્યો પણ તેઓ વિદ્યાર્થીઓને તેણે
શાસ્ત્ર કે સિદ્ધાન્ત નહી સમજાવે, તો તે
જડ થઈ જશે, અને રીખવનાર શિક્ષક પણ
જડ મજૂર જેવો થઈ જશે

એમ આજે શાસ્ત્રીઓ ભાગવતનો હીટો
લીંગ વાંચી જાય છે, પણ તેણે કશું રહસ્ય
જાણતા નથી અને કશું જ નવું ચોખી શકતા
નથી એવી દશા આપણી પણ થાય
ક્રિયાણુ અને એની પાછળજુ રહસ્ય જે
નથી જાણતો તે દરેક મજૂર છે

જો આપણે પણ માત્ર ઉદ્યોગ કરાવીશું
અને તેણે શાસ્ત્ર નહી રીખવીએ, તો મજૂર
બનીશું અને સામાતા મન પર ઉદ્યોગ પ્રત્યે
અશ્રદ્ધા પેદા કરીશું માટે ચો આ વસ્તુ
સમજી તેણે ચિત્તવન કરેશો તો જ પચશે.
એમ કોર ખાધા પછી વાજોળે છે, તેમ આપણે
પણ સમજીને ચિત્તવન કરીએ એકલું અવજુ
તો આરખાર નીકળી જશે એટલે જ કરું કે
અવજુ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરણું જોઈએ
આટલું થયે તો ગૃહઉદ્યોગ કાર્યદાહારક નીવડશે
અને દેશ લોકો આપણે રનિશ કર મહારાજ

ગુરુદેવની ગીનાંજલિ. [અનુસંધાન ૩૧મી આપુ]

પ્રભુ પણ મારું નામ લઈને સાદ પાડી મારી હાજરી લઈ રહ્યો છે, પણ હું તો કંઈ જવાબ જ આપતો નથી ! બસ એને તો વિશ્વાસ છે, પૂનઃ થઈ ગયો. એણે તો બીજે દિવસે સારુનામું આપી દીધું. મોટા અમલદારો એને ખૂબ સમજાવવા લાગ્યા. વધારે મોટી પદવી આપવાની લાલચેય આપવા લાગ્યા, પણ પ્રભુના આદેશ આગળ આ બધું એને તુચ્છ લાગ્યું. અને એ બધાનો ત્યાગ કરીને પ્રભુને જવાબ આપવા નીકળી પડ્યો.

પીત્તે એક પ્રસંગ પણ સાથે સાથે કહી હતું. એક માણસ હતો. તેને ઇશ્વરમાં શંકા ન હતી. ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં પણ એ માનતો ન હતો. એક દિવસે એને ઇશ્વર પર એવી તો ચીડ થઈ કે એણે પોતાના ઘરમાં મોટા અક્ષરે લખ્યું “God is nowhere”

પછી તો એ પરવ્થો. એને એક બાળક પણ થયું. છાકરો પીત્તે પીત્તે મોટો થવા લાગ્યો. એને નિશાળે મૂક્યો. પીત્તે પીત્તે એ વાંચતાં શીખ્યો. એને અક્ષરો વાંચતા આવડ્યું કે એના બાપુજી સાથે એ બહાર જાય, ત્યારે રસ્તા પર લગાડેલાં પાટિયાં પર લખેલા અક્ષરો વાંચી એ કહે, “બાપુ, આ ‘B’ છે, ‘બાપુ’ આ ‘M’ છે !” આમ પોતાનું અક્ષરજ્ઞાન એ બઢત કરવા લાગ્યો. ઘેર પણ એ કહે, “બાપુ, આ ‘G’ છે, ” “આ ‘O’ છે, ” “બાપુ, આ ‘D’ છે.”

પછી તો એ શબ્દો પણ વાંચતાં શીખ્યો. એક દિવસે એ એના બાપુ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો : “બાપુ બાપુ, હવે તો મને

વાંચતાં આવડી ગયું. આ સામે બીજા પર હું લખ્યું છે એ વાંચું ? “God is now here.”

આ સાંભળીને પેલો માણસ એકદમ ધ્રુમકી ગયો. એના બાળકે ઉચ્ચારેલા શબ્દોમાં એણે નવો જ ધ્વનિ સાંભળ્યો. બાળકે બૂલમાં ‘Nowhere’ એ શબ્દ એક સાથે વાંચવાને બદલે ‘Now here’ એમ બિન શબ્દો વાંચ્યા. અને આમ એક શબ્દને બે શબ્દોમાં વિભક્ત કરી વાંચવાથી આખા વાક્યનો અર્થ જ ફરી ગયો ! ‘God is now here’ (ઈશ્વર હવે અહીં છે.) અને એ વાક્યે પેલા માણસના મનમાં નવો જ લેણખો મૂક્યો. એ તો તરત જ પ્રભુને માનતો થઈ ગયો અને ખૂબ લાવથી પ્રભુની ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

આ જોઈને એનો સ્વભાવ બાળુનારા પૂછવા લાગ્યા : “કયા શુરુના પ્રતાપે તમારામાં આટલું પરિવર્તન આવ્યું ?” ત્યારે આંગળી ચીંધીને છોકરાને તે બતાવે અને જણે કહેતો હોય . “આ મારો છાકરો જ મારો શુરુ છે !”

આમ શુરુનાં દર્શન પણ ક્યારે થાય છે એ કંઈ કોઈને પહેલાંથી સમજતું નથી અશ્લેષમાં કહેવન જેવું છે : If the disciple is ready, the master is at hand.” જે શિષ્ય તૈયાર હોય તો શુરુ હાજરાહજુર જ છે. એને શોધવા આમતેમ જવાની જરૂર નથી. આપણે જે તૈયાર રોઈએ, આપણામાં એટલી તીમતા હોય તો આપણને યોગ્ય માર્ગો દોરનાર શુરુ મળી રહે છે. આપણામાં એવી તાલાવેલી તીમપણે થતી હોવી જોઈએ તો પ્રભુની આપણને અંખી થાય, અને એન આદેશને પણ આપણે સમજી શકીએ.

માણુકો - ડાન્સ - અહિંસા

સકલનનાં ... શ્રી ચંદુલાલ બ. પટેલ

અહિંસા પ્રચંડ શક્તિ છે. તેમાં પરમ પુરુષાય છે. તે બીરુથી દૂર દૂર જાય છે તે વીર-પુરુષની શોભા છે, તેનું સર્વસ્વ છે એ શુભ, નીરસ, જડ પદાર્થ નથી. એ કોતનમય છે. એ આત્માનો વિશેષ શુભ છે તેથી જ તેને પરમ ધર્મ કૃષિ વર્ણવ્યો છે તેથી કેળવણીમાં અહિંસાની દૃષ્ટિ જોટલે કેળવણીના અત્યેક અંગમાં નિત્ય નવો લાગતો છાત્રાતો, શિક્ષકાતો, શુદ્ધતમ પ્રેમ. એ પ્રેમની સાથે વેરભાવ ટકી જ ન શકે અહિંસાદ્રી પ્રેમ સૂર્ય છે, વેરભાવ ધાતુ અધારુ છે એ સૂર્ય ઝાંખડે ઢાકયો છાત્રો રહે તો કેળવણીમાં રહેલી અહિંસાદ્રિ છુપાવી શકાય એવી અહિંસા એ વિદ્યાપીઠમાં પ્રગટશે ત્યાં અહિંસાના કોયડા પૂજાપણુ કોઈને હુરો જ નહિ.

મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે સત્ય અને અહિંસા એ જગતના પી ધર્મ છે. તેથી જ તેનો અર્થ શોધવામાં જીવનને ખપાવી દેતા હું રચને લૂટી રહ્યો છું. એ રસ લૂટવા બીજાએને આમંત્રણ કરી રહ્યો છું.

જે માણસ અહિંસામાં પાળવાનો ફાવો કરે તેનાથી પોતાનું કિત કરનાર ઉપર પણ આશા બાંધ

શુરસે ન ચલાય, તે તેનું જીવન ન હાથે, મહું ઉઠે, તેને માગ ન કે કે તેના ઉપર હાથ ન ઉપાડે. સામેનો માણસ એ કંઈ ઉભી કરે તે પોતે મહન કરે. આમ અહિંસામાં પાળનાર તાન નિર્દોષ રહે. કોઈ પણ સંજોગ વસ્તુ અત્યે વેર ન હોય તેનું નામ શુદ્ધ અહિંસા. આથી જીવનનું પશુ સુધાં પ્રાણીમાત્રને અશયદાન મળે છે. આપણી હિંસકવૃત્તિ નૃત્ત કરવાને પ્રાણીઓને પેદા કરવામાં નથી આભ્યા જો આપણે હિંસકની લીલા કળી શકતા હોઈએ તો તો આ સંજિમા તેઓનું સ્થાન કયાં છે એ વલ્લુએ સમજાય. પ્રાણીમાત્ર વિષે શુભેચ્છા શખવી એ અહિંસાનું સક્રિય રૂપ છે. તે શુદ્ધ પ્રેમ છે. હિંદુધર્મશાસ્ત્રો, બાઈબલ કે કુરાન દરેકમાંથી મને એ જ મળે છે

આપણા શાસ્ત્રો એમ જોય કરતાં જણાય છે કે, જે માણસ અહિંસાનું સંપૂર્ણતાથી ખરેખર પાલન કરે છે તેની આગળ દુનિયા પાછી જાય છે. તે પોતાની આસપાસના વાતાવરણ ઉપર જોટલી બધી અસર કરે છે કે સાથ અને બીજા ઝેરી જીવોના પણ તેને હેસન કરતાં નથી એમ કહેવાય છે કે આસાધના સેન્ટ સંસિસનો આવો અનુભવ હતો.

નસાતમક રૂપમાં અહિંસાનો અર્થ કંઈ પણ છવંત પ્રાણીને શરીર કે મનથી ઇલા ન કરતી જો છે. જોડસે, અન્યાય કરનારના શરીરને તુકસાન ન પહોંચાડી શકાય, અથવા તેના પ્રતિ દ્વેષભાવ ન રાખી શકાય, અને તેમ કરીને તેને માનસિક બંધા પણ ન આપી શકાય.

સાવાતમક રૂપમાં અહિંસાનો અર્થ વિશ્વ-બંધાથી પ્રેમ અને અનહુદ ઐશ્વર્ય થાય છે હું અહિંસાનો એવક હોઈ, તો મારે મારા

શત્રુ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ. હું જે નિયમ મારા અન્યાય કરનાર પિતાને કે પુત્રને લગાડું તે જ નિયમ મારે અન્યાય કરનારને - પંથી તે મારો શત્રુ હોય કે અજાણ્યો માણસ હોય - તેને લાગુ પાડવો જોઈએ. આ ક્રિયાત્મક અહિંસામાં સત્ય અને નિર્મયતાનો અવશ્ય મમાવેશ થઈ જાય છે. માણસ પ્રેમ-પાત્ર વ્યક્તિને છેતરી શકતો નથી. તે તેનાથી બીજો નથી તેમ તેને બિચકાવતો નથી. (માયુ)

સાભાર - સ્વીકાર

એન. એમ. ત્રિપાઠી, હુંબઈ તરફથી :-

બાળનોવારસા : સે. સુનીલાલ મણિયા, કિ. ૪-૪-૦, ઈંધણ ગોળાં પટ્ટા : સે. સુનીલાલ મણિયા, કિ. ૫-૮-૦, ભોજ અને કાસિદાસ : જા પાદક, લક્ષ્મીનારાયણ મે, પંખા, કિ. ૪-૦-૦.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ તરફથી :-

આસ્તિક : સે. સાને શુરુજી, અનુ. જ્યન્ત પરમાર કિ. ૩-૦-૦; ભકત શુદામઃ : સે. રામનારાયણ ના. પાદક, કિ. ૧-૪-૦; પુનર્જન્મ : સે. સાને શુરુજી, અનુ. જ્યન્ત પરમાર, કિ. ૩-૦-૦, દુષ્ટાંત કથાઓ : સે. નાનાલાલ શુ કિ. ૧-૪-૦; મનુષ્યાપા : સે. સાને શુરુજી, અનુ. મુરતીલાલદેવ દેશપાંડિ, કિ. ૧-૮-૦, મિમાં કુસડી, પુ. ૧-૫ : જયરામ જોષી, રૂરે પુસ્તકાલી, કિ. ૦-૧૨-૦.

અન્ય પ્રકાશકો તરફથી :-

સાધુનાની પગદડી : સે. નવલભાઈ સાહ, પ્રકા. મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, કિ. ૨-૦-૦; સર્વોદયનો સિદ્ધાંત : પ્રકા. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, કિ. ૦-૧૨-૦.

[૪૪, 'મંગલ પ્રભાત' ૪૬, 'જીવન સાહિત્ય' માથી]

અનુક્રમણિકા

		૫૪			૫૪
૧	ભક્તિપાશ કેમ વહે ? ...	ગાંધીજી ૩૧	૬	આપુના પતે : ...	ગાંધીજી ૪૧
૨	સાતિનિકેતનના ભાળો ..	કુરંગી દેસાઈ ૩૨	૭	લક્ષ્મી મુધા ૪૩
૩	કેસોડીસની તલવાર ...	પ્રકલ્પશાસ્ત્ર ૩૩	૮	સ્વીન્ન મનન ...	ગાંધીજી ૪૪
૪	શુરુદેવની ગીતાંગલિ ..	શુરુદેવના મહિમા ૩૫	૯	માનવ-સેવા ...	ઉત્તમવલ કુમરજી ૪૫
૫	આપુની અતિશય વાતો ..	કાસિદાસ નિવેદી ૩૭	૧૦	કમળેવેવાધિકારસ્તે ...	અનાંતરીકાસજી ૪૬
૬	સેવાની સેવા ...	શ. ના. પાદક ૩૮	૧૧	સર્વોદય વાણી ...	સ્વીન્ન મંદારાજ ૫૧
૭	સંસ્કારપોષક કેસોડીસ ...	સુકલભાઈ ૪૬	૧૨	ગાંધી માળા ...	અદ્વાઈ જ. પટેલ ૫૪

ગ્રંથાવલોકન

અધ્યાત્મિક

અનુ. ૧૪૫ નં. ૧૨માર પ્ર. ૭૨ની મંદિ ૫ સંપ્ર. ૩૦, અમદાવાદ ૩-૦-૦, ૫૦ ૧૬૨

૧૦ માને શુરુ,

મહારાષ્ટ્રના સત-લેખક સાને શુરુની નવવકથાને અનુવાદ શ્રી જયન્ત પરમાનુ શુભરાત્રને આપે છે એ આનંદની વાત છે. સ્વ સાને શુરુ આ નવવકથાને પોતાની એક કૃતિ તરીકે ગણવું હતા એટલે સ્વાભાવિક રીતે એનું અનુરૂપ વન કવિાનુ આપણને મળ થાય.

શ્રી શુરુ "જે શબ્દ" મા કહે છે : "આલેક્ઝાન્ડરની મહાકૃતિ પર વિશ્વાસ રાખીને માનવજાતને સર્વાંગીણ વિકાસ કરવા માટે જે મથે છે એ જ સાચો આરિયક શાસ્ત્ર આરિયક જ માનવસમાજની આશા અને આજ એવાની જરૂર છે." આ નવવકથાના આરિયક મહર્ષિ નામ અને આલેક્ઝાન્ડર સાથે મથે છે અને સફળ થાય છે એવું જ એક આજે ભારત દેશમાં સ્થપાય તો આપણે દેશ એક વિશાળ એવી સમિતિ અને મનોહર મંદુરિ સમર્થ એમ શુરુની મહત્ત્વાકાંક્ષા હતી.

આમ તો શુરુ પાને ઉચ્ચ વિચાર છે જ પણ આખી નવવકથા થાયતા એવી રીતિ થાય છે કે એ ઉચ્ચ વિચારને મૂલ કદી શક એવી મર્જન શક્તિ શુરુમાં નથી માત્ર ભાવના ઉચ્ચ હોય એથી કંઈક નવવકથા મર્જાવી નથી શુરુ એમની આ કૃતિને યદ્ય મળતો હતા તે જ એમાં બચક થયેવ ઉચ્ચ ભાવનાને જ અભારી હશે? શુરુ તો જાણે બિન્ન પ્રજા વચ્ચે લગભગ સાધીને જ એક સ્થાપના મથે છે! કેટલીક વાર એવા પ્રસંગ કૃત્રિમ રીતે જ બલે હિંસા કરતા હોય એમ લાગે છે કાર્તિક અને કૃષ્ણનો પ્રસંગ એવા ગણી શકાય

વળી, શુરુના બધા જ પાત્રો તત્ત્વનેતાની જેમ વાતો કરે છે વાત વાતમાં ઉચ્ચ વિચાર બધા કરવામાં આવે છે તેથી પાત્ર વચ્ચેની વાતચીત એકધારી (Monotonous) બની જાય છે અને જાણે શુરુ જ એ પાત્રો દ્વારા જોવાતા હોય એવું લાગે છે અર્થ, નાના ભાગે પછી મોટેની માફક વાતો કરે છે!

આથી આખી નવવકથા વચ્ચે એવું કહેવાનું મન થઈ જાય છે કે આ એક નવવકથા છે એટલી સમાનતા રાખ્યા વિના શુરુ જે કથનો કરે છે એને સમજવા પૂરતું જ આ કૃતિનું મહત્ત્વ છે નવવકથા એટલી મિલિ આ કૃતિમાં દેખાતી નથી. સાથે સાથે એવું પણ કહેવાનું મન થાય છે કે, શુરુએ નવલ કથા લખવાને બદલે એમના વિચારોને જ માત્ર જુદા તારીખે પુસ્તક રૂપે બહાર પાડ્યા હોત તો એ વિચારો વધારે અસર કારક બનત નવવકથાના સામાન્ય વસ્તુમાં એ મોઝા પડી જાય જી.

અનુવાદ વિશે એવું કહેવું જોઈએ કે અનુવાદક હજી અનુવાદ મૂકવામાં ગાંધી ખાય છે વળી તેને અને પોમને એવા સર્વનામો એક જ બચ્ચિ માટે વાપરવામાં આવે છે તેથી એકસૂતતા જળવાતી નથી અનુવાદ જગ ઉતાવળથી થયો હોય એમ લાગે છે શ્રી જયન્ત પરમાર મરાઠી અનુવાદમાં પ્રગતિ કરતા બધ છે એ વાત નિશ્ચય છે પણ હજી વધુ કાળજી તે લેશે તો એમને વધુ સફળતા-અવરથ પ્રાપ્ત થશે.

સ્વ શુરુના વિચારોના અત્યાસીને આ પુસ્તક વહાયરૂપ થઈ પડશે શુરુ કે

નમાત્મક રૂપમાં અહિંસાનો અર્થ દેખા
પણ જીવંત પ્રાણીને શરીર કે મનથી છા
ન કરવી એ છે. એટલે, અન્યાય કરનારનો
શરીરને નુકસાન ન પહોંચાવી શકાય, અથવા
તેના પ્રતિ દ્વેષભાવ ન રાખી શકાય, અને તેમ
કરીને તેને માનસિક વ્યથા થયું ન આવી શકાય.

બાવાત્મક રૂપમાં અહિંસાનો અર્થ વિશ્વ-
બ્રાહ્મી પ્રેમ અને અનહત ઐક્ય થાય છે
હું અહિંસાનો સેવક હોઉં, તેા મારે મારા

શત્રુ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ. હું જે
નિયમ મારા અન્યાય કરનાર પિતાને કે
પુત્રને લગાડું તે જ નિયમ મારે અન્યાય
કરનારને-પંછી તે મારો શત્રુ હોય કે અભાણ્યો
માણસ હોય- તેને લાજુ પાડવો જોઈએ. આ
ક્રિયાત્મક અહિંસામાં સત્ય અને નિર્ભયતાનો
અવશ્ય સમાવેશ થઈ જાય છે. માણસ પ્રેમ-
પાત્ર બચ્ચિને છેનરી શકતો નથી. તે તેનાથી
ખીતો નથી તેમ તેને બિચકાવતો નથી. (ચાપુ)

સામાર - સ્વીકાર

એન. એમ. ત્રિપાઠી, મુંબઈ તરફથી :-

આજ્ઞાવાચરણ : લે. યુનીસાલ મદિયા, કિં. ૪-૪-૦, ઈંદિયુ એજાં પડ્યા : લે. યુનીસાલ મદિયા,
કિં. ૫-૮-૦; ભોજ અને કોસિદાસ : સંપાદન, લક્ષ્મીનારાયણ મો. પંચા, કિં. ૪-૮-૦.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ તરફથી :-

આસ્તિક : લે. સાને ગુરુજી, અનુ. જ્યન્ત પરમાર કિં. ૩-૦-૦; લક્ષ્મી મુકામા : લે. રામનારાયણ
ના. પાઠક, કિં. ૧-૪-૦; પુનજીવ : લે. સાને ગુરુજી, અનુ. જ્યન્ત પરમાર, કિં. ૩-૦-૦; દુષાંત
કથાઓ : લે. નાનાલાલ શક્તિ, કિ. ૧-૪-૦; અનુભાષા : લે. સાને ગુરુજી, અનુ. સુશીલામહેન દેશપાંડે,
કિં. ૧-૮-૦, મિયાં કુરુકી, પુ. ૧-૫ : જીવશમ વ્હેલી, દરેક પુસ્તકની, કિ. ૦-૧૨-૦,

અન્ય પ્રકાશકો તરફથી :-

આધુનાની પગદંડી : લે. નવલકાઈ શાહ, પ્રકા. મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ,
કિં. ૧-૦-૦; સર્વોદયનો સિદ્ધાંત : પ્રકા. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, કિં. ૦-૧૨-૦.

[૫૪ ૪૪, 'મંગલ પ્રભાત' ૪૯, 'જીવન સાહિત્ય' માથી]

અનુક્રમશિકા

		૫૪			૫૪
૧	વાકિતપારા કેમ વહે ?	... ગાંધીજી ૩૧	૬	આધુના પત્રો	... ગાંધીજી ૪૧
૨	સાતિનિર્દેશનના અંગેનો...	કેરગી દેસાઈ ૩૨	૭	સકિત સુધા	... ૪૩
૩	ડેપુટીસની તબવાર	... મુકુલભાઈ ૩૩	૮	સ્વીન્ડર મનન	... કાકા કાલેસકર ૪૪
૪	ગુરુદેવની મીતાન્વિ...	ગુરુદેવના અલિસ ૩૫	૯	માનવ-સેવા	... ઉજ્જવલ કુમારીજી ૪૦
૫	આધુની અને પંખી વાતો...	કાલિનાથ ત્રિવેદી ૩૭	૧૦	કેમ જેવેવાધિકારસ્તે	... બનારસીદાસજી ૪૬
૬	સેવાની સવાલ	... શ. ના. પાઠક ૪૮	૧૧	સર્વોદય વાણી	... સ્વીકાર મહારાજ ૫૧
૭	મરકારપોષક કામગીરી	... મુકુલભાઈ ૩૬	૧૨	ગાંધી માળા	... અંકુશાદે બ. પટેલ ૫૩

અંથાવલોકન

આસિંગ્સ .. = ... પૂર્વ ... વે. સાને ગુરુજી;
અનુ. જન્મ પરમાર; પ્ર. ભારતી માહિત્ય મંથન, અમદાવાદ, કિં. ૩-૦-૦; ૫૦ ૧૬૨.

મહારાષ્ટ્રના મર્ત-લેખક સાને ગુરુજીની નવલકથાનો અનુવાદ, શ્રી. જ્યન્ત પરમાર ગુજરાતને અર્પે છે એ આનંદની વાત છે. ૨૯. સાને ગુરુજી આ નવલકથાને પોતાની કૈષ્ઠ કૃતિ તરીકે ગણતા હતા એટલે સ્વાભાવિક રીતે એનું અનુશીલન કરવાનું આપણને મન થાય.

શ્રી ગુરુજી 'એ શબ્દ'માં કહે છે: "મહાસુની સદ્ગુણિત પર વિશ્વાસ રાખીને માનવજાતના સર્વાંગીણ વિકાસ કરવા માટે જે મથે છે એ જ સાચો આસ્તિક આત્મા આસ્તિક જ માનવસમાજની આરાધના; આજ એવાની જરૂર છે." આ નવલકથાના આસ્તિક મહાવિ નામ અને આશંકા ઈત્યાદિ સાધવા મથે છે અને સફળ થાય છે. એવું જ એકથ આજે ભારત દેશમાં સ્થપાય તો આપણા દેશ એક વિશાળ એવી સંમિશ્ર અને મનોહર સંસ્કૃતિ સર્જશે એમ ગુરુજીની મહત્વાકાંક્ષા હતી.

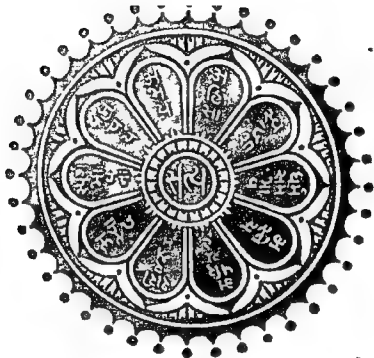
આમ તો ગુરુજી પાસે ઉચ્ચ વિચારો છે જ. પણ આખી નવલકથા વાચતા એવી પ્રતીતિ થાય છે કે એ ઉચ્ચ વિચારોને મૂર્ત કરી શકે એવી સર્જન શક્તિ ગુરુજીમાં નથી. માત્ર વાચના ઉચ્ચ હોય એથી કંઈકેક નવલકથા સર્જાતી નથી ગુરુજી એમની આ કૃતિને એક મણત હતા તે શું એમાં વ્યક્ત થયેલ ઉચ્ચ ભાવનાને જ આભારી હશે? ગુરુજી તો નાલું સિન્ન પ્રજા વચ્ચે લગભગ બે સાધીને જ એકથ સ્થપવા મથે છે! કેટલીક વાર એવા પ્રસંગો કૃત્રિમ રીતે જ બંધે જિજ્ઞાસુ હોય એમ લાગે છે. કથાત્મક અને કૃત્રીનો પ્રસંગ એવો ગળી શકાય.

વળી ગુરુજીના બધા જ પાત્રો તરેવેતાની જેમ વાતો કરે છે વાત વાતમાં ઉચ્ચ વિચારો વ્યક્ત કરવામાં આવે છે. તેથી પાત્રો વચ્ચેની વાતચીત એકધારી (Monotonous) બની જાય છે અને નાલું ગુરુજી જ એ પાત્રો દ્વારા જોડતા હોય એવું લાગે છે અરે, નાના ભાગકો પણ મોરેરાની માફક વાતો કરે છે!

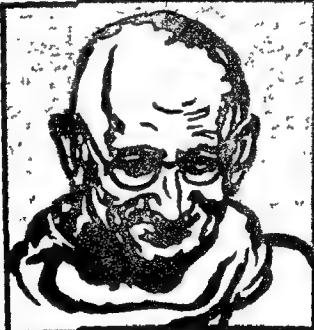
આથી આખી નવલકથા વાચતા એવું કહેવાનું મન થઈ જાય છે કે આ એક નવલકથા જ એટલી સમાનતા રાખ્યા વિના ગુરુજી જે કથનો કરે છે એને સમજવા પૂરતું જ આ કૃતિનું મહત્ત્વ છે. નવલકથા જેટલી મિઠ્ઠી આ કૃતિમાં દેખાતી નથી. સાચે સાચે એવું પણ કહેવાનું મન થાય છે કે, ગુરુજીએ નવલકથા લખવાને બદલે એમના વિચારોને જ માત્ર જુદા તારવીને પુસ્તક રૂપે બહાર પાડ્યા હોત તો એ વિચારો વધારે અસરકારક બનત. નવલકથાના સામાન્ય વસ્તુમાં એ યોગ્ય પદી જાય છે.

અનુવાદ વિશે એટલું કહેવું જોઈએ કે, અનુવાદક હજી અનુસ્વાર મૂકવામાં ગોથાં ખામ છે. વળી 'તેને' અને 'તેમને' એવા સર્વાનામો એક જ વ્યક્તિ માટે વાપરનામાં આવે છે, તેથી એકસતતા જણવાતી નથી. અનુવાદ જરા ઉતાવળથી થયો હોય એમ લાગે છે. શ્રી જ્યન્ત પરમાર મરાઠી અનુવાદમાં પ્રગતિ કરતા જાય છે એ વાત નિશ્ચય છે. પણ હજી વધુ કાળજી તે લેશે તે એમને વધુ સફળતા-અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે.

૨૯ ગુરુજીના વિચારોના અધ્યાસીને આ પુસ્તક સહાવરૂપ થઈ પડશે.-મુ. ૩૦

परिचित

संपादक: नवीन गांधी

ખાપુછ અને શુરુદેવ
એ બંને મહાવિપ્રતિજ્ઞા
આપણી સમીપ ઉચ્ચ
આદર્શ મૂકી ગયેલ છે.
અમે માનીએ છીએ કે,
ખાપુછ અને શુરુદેવના
આદર્શોના અનુભવ સમન્વય
કરી એમાંથી નિષ્પન્ન
હોતા સર્વતાત્મક માર્ગો
અત્યંત સરળ હરવામાં
વ્યક્તિનું તેમ જ સમષ્ટિનું
સારું કલ્યાણ રહેલું છે.
આ બંને મહા - વિભૂતિ
એના ઉદાત્ત જીવના
જિહ્વાયોના સમન્વયથી જ

શુરુદેવ તેમ જ ખાપુ
વ્યક્તિગત આત્મશક્તિ વં
એ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગો પા
સત્યનું દર્શન કરી શકાય
પરંતુ આપણે એ મા
જીવનમાં તપઃપરાયણ
માર્ગે અચળ કરીએ તે
જીવનમાં શુદ્ધતા અર્થ
જવાનો સંભવ રહે છે. ખરે
એ જ પ્રમાણે, આપણે
સાંદર્ભને જ પ્રાધાન્ય
આપીએ તો એમાં સ્વચ્છ-
દત્તા આવી જવાનો ભય
રહે છે. તેથી એ બંનેમાંથી
જયવા માટે તપઃપરાયણ

આપણે ભાવિ યૌવવરણી બની શકશે, અને
એમાં જ આપણું એવ રહેલું છે તેથી અમે
આવા સમન્વયને મૂર્ત કરે એવો સંસ્થા
જૂનાગઢમાં સ્થાપવા નિશ્ચય કર્યો છે.

ખાપુછ અને શુરુદેવના આદર્શોના સમ
ન્વયનો હેતુ સત્યની આંખી કરવાનો છે. પરંતુ
સત્ય તો અનેક રૂપે વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે તેથી
પ્રત્યેક વ્યક્તિ સત્યનું દર્શન પોતપોતાના સ્વભાવ
અને પ્રજ્ઞા પ્રમાણે કરી શકે છે. શુરુદેવ તો કેવિ
હતા, એટલે એમણે સત્યનું દર્શન સાંદર્ભમાંથી
નિષ્પન્ન થતી સ્વાહિતા (Harmony) દ્વારા
કરવા પ્રયત્ન કર્યો; જ્યારે ખાપુછ તો હતા કુર્મ-
ચોગી, એટલે તેઓ તપ - સંવર્ધનથી કુર્મ-
માંથી નિષ્પન્ન થતી સ્વાહિતા દ્વારા સત્યનું
દર્શન કરવા મર્યાદા. આમ સત્યનાં એ
સુખ લક્ષણ સોંદર્ય અને તપ છે.

માર્ગનો સંયમ અને સાંદર્ભદર્શી માર્ગનો
આનંદ એ બંનેના સમન્વય કરવામાં આવે તો
એ નૂતન માર્ગ આપણા વિકાસને અવશ્ય
સહાયરૂપ થઈ શકે.

આવા સમન્વયનું ખીજ માત્રવીતર અંત-
રમાં રહેલી સજ્જનશીલ સંવેદનામાં રહેલું છે.
આવી સંવેદનાની દૃષ્ટિએ ખાપુછની સ્થનાં
ત્મક પ્રવૃત્તિઓનું તેમ જ શુરુદેવની સૌન્દર્ય-
દર્શી પ્રવૃત્તિઓનું મહત્ત્વ સારું જ છે.

તેથી ‘રૂપાયતન’નો સુખ્ય એક આવી
સજ્જનાત્મક સંવેદનાને વ્યવસ્થિત કરી એને
સર્વશ્રાવી અને સુસંવાદી કરવા પ્રયત્ન રહેશે.
અને એ જ રીતે સત્યના આનંદની તેમ જ
સત્યની તપસ્વાની અનુભૂતિ કાર્ય દ્વારા કરીને
માનવી સંપૂર્ણતાને સ્પર્શ કરવાને શક્તિશાળી
ધાય અને એમાં જીવનનો પરમ આનંદ અનુભવી
શકે તો ‘રૂપાયતન’નો આદર્શ સફળ થાય.

પ્રજ્ઞાશક્તિ અને સુદૃઢ, ધીરેન આંખી. રૂપાયતન સુદ્રવચય, ગિરિ વિહાર કોલેજ, ગાંધી, જૂનાગઢ.

સારાંગધર

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની હૃદયનાથનાજી અનુશીલન કરતું માસિક]

પર્વ ૪

૩૦ એપ્રિલ-૧૯૫૨

અંક ૩

કર્મના ફળની આશા ન રાખવાનો અર્થ એ નથી કે ફળ મળવાનું નથી, આશા ન રાખવાનો અર્થ તો એ છે કે કોઈ કર્મ અફળ જતું નથી, ને જગતની વિચિત્ર ઘટનામાં એવી ગૂંથણી છે કે ચક્ર કયું ને શાખા કઈ એની પણ જોગબાણુ નથી રહેતી તો પછી જો અનેક મનુષ્યોનાં અનેક કર્મનાં મનુષ્યાયનું ફળ છે, તેમાં એક વ્યક્તિના કર્મનું ફળ કયું એ કોણ બાણી શકે? એ જાણવાનો આપણને અધિકાર શો? કોઈ રાજાના સિપાઈને પણ તેના કરેલા કર્મનું ફળ જાણવાનો અધિકાર નથી હોતો, તો પછી આપણે જોએ આ જગતના સિપાઈ, તેને પોતપોતાનાં કર્મનાં ફળ જાણીને કરતું હોતું? કર્મનું ફળ છે જ એ જ્ઞાન શું બસ નથી?

પણ તમને તો નથી રામનામ વિષે શ્રદ્ધા, નથી ઈશ્વર વિષે શ્રદ્ધા કરોડોના અનુભવો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાની હું તમને જણાવજુ છું. ઈશ્વરની હરતી ઉપર જગત નભે છે. રામનામ એ ઈશ્વરનામ છે. રામનામનો દ્રવ્ય હોય તો ભલે રામને ઈશ્વર નામે કે તમને રૂઢી તે નામે પૂનો. એકમિલકતું હૃદયત અંધ છે. એમ માનવાનું કંઈ કારણ નથી.

રામચરિતમે

અભાગિત સર્થ ગયો કે નહીં એ પ્રશ્ન નથી. પણ ઈશ્વરનામ લેતાં કોઈ તરી ગયો કે નહીં એ પ્રશ્ન છે. પુરાણીઓએ મનુષ્ય-જાતિના અનુભવો વર્ણવ્યા છે તેની અવગણના એ મનુષ્યજાતિના ઈતિહાસની અવગણના છે. માયાની સાથે યુદ્ધ તો છે જ. અભાગિત જેવાએ તે યુદ્ધ કરતાં નારાયણના નામનો વ્યય જાણ્યો. મીરાબાઈ સૂતાં, બેસતાં, ખાતાં, પીતા ગિરિધરનું નામ જ પતી હતી. યુદ્ધની અવેશમાં એ નામ નથી, પણ યુદ્ધ કરતા એ નામ લઈને યુદ્ધને પવિત્ર મનાવવાની એ ક્રિયા છે રામનામ લેનાર, હાહરામંત્ર વાણુનાર, માયાની સાથે યુદ્ધ કરતાં યાકતો નથી પણ માયાને ચક્રવે છે. તેથી કવિએ કહ્યું કે :

માયા સહુને મોહ પમાડે
હરિજનથી રહી દુરી રે

રામરાયણનું દક્ષાંત તો સાચ્ય છે, એ સંતોષ ન પમાડે એનો અર્થ એટલો જ કે અસંતુષ્ટ થનાર રામરાયણને ઐતિહાસિક ખાતો માન્યાં ભૂતિ હાસિક રામરાયણ તો વ્યાજ્ઞા જ ગણા. પણ માયાની રાવણ આજે પડ્યા છે ને જેના હૃદયમાં રામ વસી રહ્યા છે એવા રામરાયણ રાવણને આજે પણ ચણી રહ્યા છે. -ગાંધીજી

શાંતિનિકેતનનાં ભજનો

છવને જત પૂજા હોલોના સારા
 જાનિ હે જાનિ તા, હાથ નિ હારા
 જે કુલના કુટિ તે ઝરે છે ધરણિ તે
 જે નદી મરુ પથે, હારાસો ધારા-જાનિ હે
 છવને આજ જાહા રહે છે પીઠે
 જાનિ હે જાનિ તા, હાથ નિ મિઠે
 આમાર અનાગત અમાર અનાહત
 તોમાર વીણા તારે ખાનિ છે તારા-જાનિ હે

હું જાણું છું, નકકી જાણું છું કે જે પૂજા આ છવનમાં પૂરી નથી યદ્ય, તે સર્વાંશે ખોવાઈ ગઈ નથી.

જે ફૂલ ખીલવાને બઢલે ધરતીમાં રાજાઈ ગયું છે, જે નદીનો પ્રવાહ મહા રણમાં સુકાઈ ગયો છે, તે ફૂલ ને તે નદી વાતાવરણમાંથી સદાકાળ માટે ખોવાઈ ગયાં નથી એની મને ખાતરી છે

આજે જે મૃત્યુના આવરણને લીધે છવન માટે પાછળ રહી ગયું છે, તે પણ મિથ્યા યથું નથી એ હું જાણું છું

આ ફરેક રાજાઓલા, પાછળ રહેલા છવનના રવરો, જે અમારે માટે અગમ્ય અને ન સંભગાય તેવા છે, તે હે પ્રભુ. તારી વીણાના તાર ઉપર તો વાગ્યા જ કરે છે।

અનુગ કુરંગી દમાઈ

શુરહેવની ગીતાંજલિ

[શુરહેવની 'ગીતાંજલિ'ના કાન્ધેનું બનુરીનન પૂજ્ય મહિપત્તને મુજેથી કરવું એ ખરેખર જીવનને સુધન્ય બનાવે છે. એમની રોડ નીતરની આ મે, આપણા દેશને પુનઃકિત કરે એવો ધીર, મંત્રી પ્રથત અવાજ, શુરહેવ ગાયેના પૂજ્યવરથી પાવિત એમનું પ્રમાણ હૃદય એને સ્વજનસંજ્ઞા સંપન્ન એ મૌના સુભગ સુમેગ વચ્ચે એમના મુખે શુરહેવના કાન્ધે વિશે સાક્ષ્યવાદી 'ગીતાંજલિ'ને સમજવા માટે આપણને નવી જ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે આ એજમળા મૌને મનનીય ચર્ચ પકરી.]

મરી મહીથી કેદશીય વાર અને એમ થાય છે કે કામ વગર વખત નકાચો ગયો. આજનો દિવસ ખગડયો.

પણ હું પ્રભુ, એ વખત ખગડયા નથી હોતો. હું અંતર્યામી દન, એ બધી કહેલો તો આપે પોતે લીધેલી હોય છે. પ્રત્યેક વસ્તુના અંતરમાં શુભ રહીને આપ અદ્યક્ષ રીતે બીજામાંથી અંકુર ઉગાડે છે, કળીમાંથી રંગીન ફૂલ બનાવે છે.

હું થાકેલા પાક્યા છોંછરેલા થઈને આજ-સમાં આગેડતો આગેડતો માનતો હોઉં હું કે બધાં કામ એમનાં એમ પડ્યા છે.

પણ સવારમાં જાગીને આજ ઉઘાડીને જોઉં હું તો માગે બાગ ભરપૂર ભર્યો હોય છે.

[અનુ. નગીનદાસ પારેખ]

જેથ 'ગીતાંજલિ'નું આ ૮૧ મુ કાવ્ય મમનવર્તા પૂ. મહિપત્ત નીને પ્રમાણે બોલ્યા

પ્રભુના ભક્તો તેમ જ નેઓ જીવનની સમગ્રતાનું સત્ય મમને છે તેઓ જાણે છે કે, પ્રભુના શબ્દમાં નિરાશા અને દુઃખ નેવી કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી. જેને આપણે નિરાશા અને દુઃખ કહીએ છીએ તેમાં પણ આશા અને અનંત અંકુરરૂપે છુપાયેલા હોય છે માતાના ગર્ભમાં બાળક હોય છે પણ તે દેખાતુ નથી, તેથી એમ ન કહી શકાય કે બાળકનું અસ્તિત્વ જ નથી. વસ્તુનાએ આપણે બાળકને ત્યારે જ જોઈ શકીએ છીએ જ્યારે તે માતાના ગર્ભમાંથી બહાર નીકળે છે. એવી જ રીતે નિરાશામાં આશા અને દુઃખમાં સુખ રહેલા છે તેથી જ નિરાશાને અજ્ઞેલી આશા કહીએ તો તેમાં અનિરાશોક્તિ નથી. એ કારણે તો આપણે પ્રભુને આનંદમય અને આશા પૂર્ણ કરનાર કહીએ છીએ.

એક વીરુ' પણ તરવ સમજી લઈએ. પ્રભુ પૂર્ણ છે, એટલે જીવનના પ્રત્યેક વિકાસમાં, એ વિકાસના પ્રત્યેક સ્તરમાં પૂર્ણતા રહેલી છે. તેથી જીવનના વિકાસના કોઈ સ્તર પર વિકાસ અચૂક અચે 'અપૂર્ણ' રહ્યો છે એમ આપણે ન કહી શકીએ. દેહાદરણ તરીકે, ફૂલ પહેલાં કળીના રૂપમાં દેખાય છે. કળી તરીકે કળીના વિકાસમાં પૂર્ણતા છે, ને કે અપૂર્ણ ફૂલની દૃષ્ટિએ કળી આપણને અપૂર્ણ દેખાય છે.

એકવાર અમારા પડોશમાં એક બાઈ બેજીને હતો. એક દિવસે ત્યાંથી ધરનો આલુસ આવીને મને કહેવા લાગ્યો : "બાઈ, મારી ચીને ખૂબ પીડા થાય છે જરા તમે જઈને દાકતરને યોજાવી લાવોને." હું તો તરત જ દાકતરને ત્યાં જઈ એમને લઇને આવ્યો. દાકતરે આવતાં પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"Is Pain acute? (હું) પીડા બહુ તીવ્ર છે?)" પછી બાઈએ જવાબ આપ્યો, "Yes, doctor." ત્યારે દાકતરે કહ્યું, "Then there is hope" (તો ખાસી આશા છે ખરી)

આ વાતચીત તો સામાન્ય હતી પણ એમાંથી જ મને યોધ મળ્યો. ને પીડા તીવ્ર હોય તો બાળક જીવંત છે એવી આશા દાકતરે પ્રદર્શિત કરી. એ જ રીતે આપણામાં પણ શુદ્ધ મેળવવાની કે પ્રભુના આદેશને સમજવાની તીવ્રતા હોય તો જરૂર ત્યાં આશા છે, તે મલ્લિચ્છા પૂર્ણ થવાનો સંભવ છે.

પરંતુ શરૂઆતમાં અપૂર્ણ ઈચ્છા પૂર્ણ થતી નથી એટલે આપણે નિરાશ બની જઈએ છીએ પણ અંગ્રેજીમાં કહ્યું છે કે "Man's disappointment is god's appointment." (માણસને મળતી નિરાશામાં જ આશા રહેલી છે) આપણને મળતી

નિરાશામાં જ આશાનું કિશ્કણ છુપાયેલું છે. એમાં જ આપણું શ્રેય રહેલું હોય છે. અહીં મને એક પ્રસંગ યાદ આવે છે.

શાંતિનિકેતનમાં ઉત્સવ હોય ત્યારે આસપાસથી ઘણા લોકો શાંતિનિકેતન આવી ઉત્સવમાં ભાગ લેતા. પણ કોઈક વાર એમાં નાના બાળકોનું અપહરણ પણ થતું અને ચોરી પણ થતી. તેથી શુરુરેવે એણે નક્કી કર્યું કે શાંતિનિકેતનના વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો રાતે ચોરી કરે. એક વાર મારે અને નદલાલબાબુનો વારો રાતે હોદથી સવારે પાંચ મુખીના હતો. એક તરફ હું અને બીજી છેડે નંદલાલ ચોરી કરતા હતા. હું તો હાથમાં લાઠી લઈ મારા વિચારમાં મસ્ત બની અને અવારનવાર બીજો લલકારતો ચોરી કરતો હતો. લગભગ આઠકનો સમય થયો હતો ત્યાં તો પાંચેના બાક નીચે એક જણ ચીકડમ બગી જોડી મોઢેથી ગીત લલકારતો આનંદમાં આવી નાચવા લાગ્યો. હું તો આસો બની એ જોવા જ લાગ્યો. શાંતિનિકેતનમાં હજી મને એકાદ વર્ષ થયું હતું આ બાઈલ સામુદ્ર આ વર્તન મને નવાઈ પમાડતું હતું અને આમ તો બંગાળી ભાષા સમજતી તો હતી પણ બાઈલ જે Colloquial બંગાળીમાં ગીત ગાતો હતો તે બહુ સ્પષ્ટ સમજાતું ન હતું. તોયે એનો ભાવાર્થ પકડી શકતો હતો એવામાં સવાર થવા આવી. અને માણસો લગવા લાગ્યા. એટલે પેલા બાઈલ પાછે ચાંત યઈ બાક નીચે સૂઈ ગયો.

મારા મનમાં તો બાઈલે આ પ્રમાણે શા માટે કર્યું, એ પૂછવાની ઉત્કંઠા બગી હતી. એટલે બ્યારે એ નવેક વાગે બન્યો ત્યારે હું એની પાસે ગયો અને નમસ્કાર કર્યો.

બાઈલે મને કહ્યું, "માફ કરોને રાતે મેં તમને બધાંને ખવેલ પહેંચાડી હતી

ખડું ને ?" મેં નમ્રતાથી કહ્યું, "ના, ના. એવું કંઈ નથી પણ તમે જે ગીત ગાતા હતા એને લાવાઈ" મને બરાબર સમજાયો નથી. માટે કૃપા કરી મને સમજવશો તો ઉપકાર થશે."

બાઈવ હમીને જોડયો, "અરે ભાઈ, અમે તો ગદ્યા ધૂની માલુસ મનમાં જે કંઈ આપ્યું એ બળગ્યા કરીએ. હું તમને શી રીતે સમજાવી શકું ?" મેં કહ્યું, "તો પછી મને જે કંઈ લાવાઈ" સમજાયો છે એ તમને કહી સંભળવું એ સાચો છે કે જોટો એ મને પછી કહેજો." એણે હકારમાં માથું હલાવ્યું.

મેં કહ્યું, "તમારા ગીતનો લાવાઈ" કંઈક આવ્યો છે, હે પ્રભુ તારે આજે મને મારા એક મંત્રનો જવાબ આપવો જ પડશે, આપવો જ પડશે."

આટલાં આટલાં થયો મેં ને આપ્યું વહાલ્યાં એ બધાં કયા ગયાં ? શું એ એજે જ ગયા ?

આજે આ પ્રશ્નનો જવાબ તારે આપવો જ પડશે.

ત્યાં તો પ્રભુ જવાબ આપે છે, "ગ્યા હું. જિજ્ઞાસુ ત્યાં તું પહેલાં આવ. મારી દૃષ્ટિથી તું તારાં આંખુઓને જો."

"હા, હા, હવે મને સમજાયું" ગ્યારે હું તારા તરફ અભિમુખ થઈને જોવા લાગ્યો. ત્યારે મને સમજાયું કે એ આપ્યું તો તારાં ચરણ આગળ વહીને કમળરૂપે વીકસેલા છે.

તારા તરફ અભિમુખ થઈને જોઈને ત્યારે જ આ સમજાયું."

ચુરહેવના કેટલાએક કાળોગામી પણ આવો જ ભવિ નીકળે છે. પ્રભુ આપણી ધ્રુવજ્યોને નિષ્કુર અનીને પણ નકારે છે. એ નિષ્કુ-તામાં જ એની કૃપા સમાયેલી હોય છે, ઠાકતર દરેલીના અગ પર શરત ક્રિયા કરે છે એ ભલે ગાદી રીતે નિષ્કુર કૃત્ય દેખાતું હોય પણ એમાં જ દરેલીનું ભક્ત સમાયેલું છે. એવું જ પ્રભુ વિશે પણ કહી શકાય. આટલું જો આપણે સમજીએ તો આપણી કેટલીયે બધા, નિરાશા તેમ જ કેટલાયે દુઃખોનો અંત આવે.

‘સતોના હૃદય કપાથી કેવા ભરેલાં હતાં : નામદેવને જાડની ઊલ, ઉખાડના રકડું આવડ, કેમ કે એમને એવો ભામ થતો જાણે પોતાની કુહાડીના ધા ધાગતાં જાડના ધડમાંથી લોહી વહેવા લાગે છે. એટલે જાડને કેવી વેદના થતી હશે એનો અનુભવ લેવા તેમજ પોતાના શરીર પર કુહાડીનો ટચકો મારી જોયો. શેષ મહામદને એમના પિતાએ કસાઈનો ધધો કરવા મોકલ્યા જનવરને જેલું ફાંખ થયું હશે એ જોવા તેમણે પહેલાં છરા વડે પોતાની આંગળી કાપી જોઈ તેમ કરવાથી ને ફાંખ થયું તે જોઈ તેમણે કસાઈના ધધો ઘોડી રીધો; અને જે સંસારમાં પેટ ભરવાને આવો ધધો કરવો પડે તે સંસાર ઉપરથી મન બિડી જવાથી સંસારનો પણ ત્યાગ કર્યો તુકારામ જેવર સાચવવા ગયા ત્યાં એમના જતાવેત ચકલાં બિડી ગયા; એટલે એમને લાગ્યું કે હું એમને પચાવવા નથી ગાગતો છતાં તે બિડી ગયાં, માટે મારામાં કંઈક ખામી હોવી જોઈએ’

સાચો

એક રાજા હતો. એને પુત્ર... નહીં હોતો. એક દિવસે રાજાએ પોતાના હોકરાઓને બોલાવીને કહ્યું : “હવે હું ધરડો થયો છું. કેમ બલે હું કેટલા દિવસ છવીશ પણ તમને એક સવાલ પૂછવાની મને ઇચ્છા થાય છે. જો કોઈ, તમે મને કેટલો આહો છે ?”

મોટા હોકરાએ કહ્યું, “બાબા, મારા પ્રેમ તમારા પર સમુદ્ર જેટલો અગાધ છે. હું તમને ખૂબ જ આહું છું.”

વચ્ચેના હોકરા કહે : “બાબા, મારા પ્રેમની તો ટોઈ સાથે મરખામણી થઈ ચકે એમ નથી.”

સૌથી નાનો હોકરા બોલ્યો, “બાબાજન, હું તો એટલું જ બાલું છું કે તમને મારા અગાધતાન તરીકે આહું છું.”

પછી રાજાએ ત્રણે હોકરાઓને વિદાય કર્યા.

ચોથા દિવસ પછી રાજાએ પોતાના પ્રધાનને બોલાવીને કહ્યું, “વજીરજી, હવે હું ધરડો થયો. મારી ઇચ્છા મક્કાની હજ કરવાની છે. તેથી હું આવતી કાલે જઈશ મારી ગેરહાજરીમાં તમે રાજકારણ સંભાળજો. અને જો હું રસ્તામાં ગરજ પામું તો મારું રાજ્ય ત્રણે ભાઈઓ સાથે ગળીને ચલાવે, એવો બંદોબસ્ત કરજો.”

રાજા તો બીજે દિવસે હજ કરવા ગયો. જે એક મહિના પછી એના સમયાર આવ્યા કે રાજા રસ્તામાં મરણ પામ્યો છે. આ ગમાચાર માંબતીને આખા રાજ્યમાં ચોંક ફેલાઈ ગયો. અને વજીરે રાજાજીની ઇચ્છા પ્રમાણે રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી.

નવા રાજાના રાજ્યના અમલદારે એક વર્ષ થયું છે. એક દિવસે એક નૃસિંહ દ્વીપ રાજાધાનીના દરવાજા આગળ આવ્યોને બેઠો. એણે ત્યાં બેસું કે એક જુવાન આવસ ચીંધર-હાલ દરમા ગમગીન ભનીને ઘેરે દૂર બેઠો છે. દ્વીપર એની પાસે ગયો અને બોલ્યો, “અરે જુવાન, તું આમ દેહાસીન શા માટે બેઠો છે ? તારા પર એવું તે શું દુઃખ આવી પડ્યું છે ?”

એ સાંભળીને જુવાનની આંખમાં આંસુ લાગ્યાં આવ્યાં. તે ગદ્ગદ કંઠે બોલ્યો, “સાંઈબાબા, મારા અગાધતાન એક વર્ષ ઉપર મક્કાની હજ કરવા ગયેલા તે રસ્તામાં જ મરણ પામ્યા. અને એમના પર ખૂબ જ પ્રેમ હતો. એમની ગેરહાજરી મને થોડો છે. મારા બીજા ભાઈઓની માફક હું એમને બૂલી રહતો નથી.” એમ કહીને તે પાછો રડવા લાગ્યો.

પેલા દ્વીપરે પૂછ્યું, “ત્યારે તારા બીજા ભાઈઓ શું કરે છે ?”

પેલો જુવાન બોલ્યો, “સાંઈબાબા, મારાથી નાનો ભાઈ તો અગાધતાન ગદા પછી એજ્યોખમાં પડી ગયો છે. બાબાએ ભેગી કરેલી મિલકતને વેડફી નાખે છે અને મન ફારે તેમ વતે છે.” દ્વીપરે પૂછ્યું, “ત્યારે રાજ્યનો બંદોબસ્ત કોણ સંભાળે છે ?”

તેણે જવાબ આપ્યો : “મારે સૌથી નાનો ભાઈ એ બધું જ બાળે છે. અમારા અગાધતાનના મરણ પછી તે વધારે કાળજીવાળો બન્યો છે. અમારા અગાધતાનની માફક તે રાજ્યનો કારભાર ચલાવે છે. પછી એના કારણથી મારા બાબાની બાબત પણ વધી છે અને રૂપત મારા બાબાને હુમેશાં ચાદ કરે છે અને મારા એ સૌથી નાના ભાઈને બધા ખૂબ આદરે છે. એ મારા બાબાની ખોટ કહેવને લાગવા દેતો નથી. બધાં એમ જ માને છે કે મારા બાબા જ બાંધે રાજ્ય કરે છે.” દ્વીપર પછી ત્યાંથી બેઠાને સૌથી રાજકારણમાં ગયો. નવા ગતએ દ્વીપરને માનથી બોલાવ્યો.

પરંતુ દ્વીપરે તો પાછો જઈને એને એકદમ ભેટી પડ્યો અને બોલ્યો : “બેટા, તે મારી કુશલ પૂરી કરી ! હું તારા બાબાજન છું તમારી દરોહી કરવા એ ખોટા સમાચાર બોલ્યા હતા. તું જ મારો સાચો પુત્ર છે અને તું જ મને સાચી રીતે ચાહે છે. જે પિતાનું અધિકું રહેલું કામ આજી રાખે છે અને એની આબરૂમાં વધારો કરે છે એ જ પુત્ર કહેવાને લાયક છે. આજથી તું જ આ રાજ્યનો માલિક થાવ છે.” — પૂર્ણાવધ

આજ કાલ આપણા જીવનમાં પત્રો લખવાનું કામ પણ ખૂબ મહત્વનું છે. ઘણું ખરાં કામ પત્રોને લીધે જ સહેલાઈથી થઈ જાય છે. બાપુજીએ જેટલા પત્રો લખ્યા છે એટલા પત્રો લખનારા દુનિયામાં બહુ ઓછા હશે એક નાની પોસ્ટ ઓફિસમાં જેટલી ટપાલ આવે છે તેટલી બાપુની આવવી હતી. દુનિયાના લગભગ બધા દેશો તેમની સાથે પત્ર વ્યવહાર કરતા હતા એવું અનુમાન કરવામાં આવે છે કે તેમના અત્યંત મહત્વના પત્રો છપાવવામાં આવે તો તે હજારો પાનાં શેકે આટલા બધા પત્રો લખનાર બાપુ પાસે એ કામ માટે ખાસ કોઈ બલગ માણસ ન હતો. ઘણા મોટા પુરુષો પોતાની સાથે શોર્ટ હેન્ડ લખનાર સેક્રેટરી રાખે છે તેથી મોટે ભાગેલા પત્રો શોર્ટ હેન્ડ લખીને દાર્બિયાયા પછી ફેવળ સહી કરવાનું કામ જ મોટા માણસોને માટે રહે છે. પરંતુ બાપુનું તો હરેક કામ અનોખું હતું. તેઓ તો પદ બીડિયાં તથા કાર્ડ પર સરનામાં પણ પોતે જ લખતા. કોઈ વિવેક ટપાલનું કામ વધી જતું ત્યારે

બાપુ સવારમાં જગદી બેઠતા કોઈ કોઈવાર

લખ્યા પછી તે એવ્ય સમયે પોસ્ટ ઓફિસમાં પહોંચી ગયા છે કે નહિ તેનું પણ ધ્યાન રાખતા.

તો રાતના એ વાગ્યા 'સુધી તેઓ લખવા વાંચવાનું કામ કરતા જણાતા હતા. ક્રમશઃ લખતાં જમણા હાથ થાંકી જતો ત્યારે તેઓ ડાબા હાથે લખવા લાગી જતા. મહત્વના બધા કાગળો તેઓ પોતે જ લખતા. ખુશી

સમાચારના કાગળ હોય તો બીજાઓ પાસે લખાવી લેતા, પણ કેટલીક દુઃખદ સમાચાર મળે ત્યારે તો ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ પોતાના હાથથી જ પત્ર લખતા હતા. એવા પત્રો જારતમાં જ નહીં, દુનિયાના બીજા દેશોમાં પણ મળ્યા લખ્યાં છે. અને તે પત્રોને તેઓ અમુક સપ્તિ ગણે છે.

આમ તો બાપુ અત્યેક કાર્યમાં નિયમિતતાના આગ્રહી હતા પણ ટપાલ ધખતસર રવાના કરવાની બાબતમાં તો ખૂબ જ આગ્રહ રાખતા તેઓ યાત્રામાં જ્યાં રોકાતા ત્યાં ટપાલ કયાંદે જાય છે એ પહેલાં પૂછી લેતા, યાત્રામાં પણ તેમની ટપાલ નિયત સમયે પહોંચે એવી વ્યવસ્થા હતી. પ્રવાસમાં વિવિધ કામોમાં રોકાયેલા રહેતા છતાં પત્રોના ઉત્તર સમયસર લખી દેતા. પત્રો

જે દિવસે 'હરિજન' વગેરે છાપાંઓને છાપાની મામતી ગોઠવવામાં આવતી ત્યારે ટપાલનું સૌથી મનોરંજક દ્રશ્ય જોવા મળતું હતું. એક બાપુ લેખોના હિદી, અંગ્રેજી, ગુજરાતી, અને ઉર્દુમાં બીજી ભાષામાંથી અનુવાદ થતા તે બીજી તરફ ટાઈપ કરવાનું મશીન ઝડપી ગતિથી ચાલતું તથા પરબીડિયાં પર ટિકિટો લગાડવામાં આવતી સામગ્રી ક્યાં સુધી તૈયાર થઈ છે તેની સૂચના બાપુને આપવામાં આવતી. મામતી પૂરી નહીં થાય એવી શંકા પડતી તો બાપુ બીજાં કામો છોડીને પહેલા તે કામ પૂરું કરવા લાગી જતા. બીજા માણસોએ લખેલા લેખો અને ટાઈપ કરેલા પત્રોને પણ પોતે જોઈ જતા. શ્રી. મહાદેવભાઈના લખેલા લેખો પણ તેમના હાથમાંથી પસાર થયા પછી જ પોસ્ટમાં જતા.

એ વખતે ટપાલ મોકલવાનો સમય થાય એ પહેલાં બધું તૈયાર થઈ જતું. આજે ટપાલ લઈને કોણ જશે તે પણ બાપુ ધ્યાન રાખતા. કોઈવાર પરબીડિયામાં કોઈ જરૂરી કાગળ બીડવાનું રહી જાય અને ટપાલનો સમય થઈ ગયો હોય તો તે કાગળ ભલે તારથી જાય કે કોઈ માણસ લઈને જાય, પણ ટપાલ રોકાતી નહિ. આ કારણે લીધે જ બાપુની ગમે તેવી લાંબી યાત્રામાં પણ તેમનાં સાપ્તાહિક પત્રો કદાપિ મોકાં પહોંતાં નહોતાં.

તમે જોયું હશે કે સામાન્ય માણસ પણ પત્ર લખવા માટે ચારે અથવા આઠવેક કાગળ વાપરે છે. પણ બાપુ તો લોકો તેમને જે કાગળ લખતા તે કાગળમાં જ જવાબ આપતા. જ્યારે આપણે બચેલો કાગળ ફાડી લેતા નથી બાપુજી આવેલાં પરબીડિયાંને વ્યવસ્થિત કરી અથવા સરનામું રદ કરી નવી ટિકિટ લગાવી તેમાં જ કાગળ રવાના કરતા. એક માણસે લખેલા કાગળોની પાછળ અને છાપાંઓ ઉપરની કોરી જગ્યામાં તે પોતાના લેખ, ભાષણ અને પત્રો લખતા. આ રીતે નવા કાગળોનો ઉપયોગ બહુ ઓછો કરતા.

પોતાના પરબીડિયાં અને કાર્ડ છપાવીને તેમાં પત્રો લખવા એમાં મોટાઈ માનવામાં આવે છે. પણ બાપુ સાદાં પરબીડિયાં અને સાદાં પોસ્ટકાર્ડ જ વાપરતા. તે માનતા કે પોસ્ટ ઓફિસને પૂરા પૈસા આપવામાં આવે છે તો પછી ઘરનાં પરબીડિયાં અને 'કાર્ડ' શા માટે વાપરવાં જોઈએ. તેથી પૈસાની બચત થતી. બચતના ખ્યાલથી તેઓ 'બહુ' ખર્ચું કાર્ડ જ લખતા.

પોતાની પાસે આવેલાં કાર્ડ ઉપર પણ બાપુ ખૂબ ધ્યાન આપતા. કોઈ સારી વાત કાર્ડમાં આવતી તો તેના ઉપર તે સમાચાર તારથી આવે અને જેટલું ધ્યાન આપે તેટલું ધ્યાન આપતા. સાચી વાત તો એ છે કે આપણે ટપાલની બાબતમાં પણ બાપુનાં કામોથી ઘણું શીખી શકીએ છીએ.

હમણે માણસોમાંથી કેટક જ સિદ્ધિ મળે યત્ન કરે
અને યત્ન કરનારા હુમલોમાંથી કેટક જ મને
ખરી રીતે મગલ રહે છે.—ગીતાજી

બાપુની અનોખી વાતો

મહિનાથ ત્રિવેદી

[૩]

મન ૧૯૨૦ની વાત છે એ દિવસોમાં બાપુ સાતરમની આશ્રમમાં રહેતા હતા. આશ્રમની નજીકના જુવાબાઈના ડેન્ડાકે મકાન પડ્યા તે બાંહે રાખવામાં આવ્યું હતા તે મકાને પેલી એકમા ધ્રી ભજુસાગીભાઈ રહેતા હતા. સાથે તેમના વિધવા બાબી અને તેમના બાગકે પળુ હતા. ભજુસાગીભાઈ અધ્યાપક થઈ ચૂક્યા હતા. વિલાસન પળુ ગયા હતા ઓઝમ ફડની એમ એ પરીશા અત્રેલમાં થળા માસ જુલ મેગવી પાસ કરી હતી તેમજે બાપુના નવજીવન કાર્યાવધમાં પળુ કામ કર્યું હતું, અને સાતરમની આશ્રમમાં પળુ રહ્યા હતા. સન '૨૮માં તેમજે આશ્રમની બાલુના પોતાના-ધરમાં ઉપવાસ શરૂ કર્યા મનમાં વિચાર દહન-એ, મયન કર્યું, નિશ્ચય કર્યો અને ઉપવાસ શરૂ થઈ ગયો. એ દિવસોમાં બાપુ આશ્રમમાં નહોતા તેઓ કયાક પ્રવાસ કરી રહ્યા હતા. અહીં આશ્રમમાં ભજુસાગી

ભાઈના ઉપવાસ આશ્રમમાં હતા. આશ્રમમાં થઈ, એ આશ્રમમાં થયા મહિનો થયો. પળુ ભજુસાગીભાઈના ઉપવાસ ન તૃપ્ત્યા આશ્રમમાં મી ફેડી એ કારણથી ચિતાતર હતા. ભજુસાગીભાઈ એ વખતે આશ્રમવાસી ન હતા. પળુ આશ્રમવાસી બધા તેમને પોતાના સાથી અને સર્થ ગણતા હતા. સવા મહિનો થયો, દેહ મહિનો થયા આઓ, લોકો બાકુગ થઈ ગયા. ભજુસાગીભાઈ પળુ દિવસે દિવસે કમ જોર થવા લાગ્યા સમજાવનારા તેમને સમજાવતા પળુ ભજુસાગીભાઈ ઉપવાસ છોડવા શી ન હતા. સૌ ફેડી કહેવા લાગ્યું કે હવે તો બાપુ આવીને સમજાવે ત્યારે જ ભજુસાગીભાઈ માનશે સભાવશાત્ યોગ દિવસોમાં જ બાપુ પોતાનું એક જામળ પૂરૂ કરી સાતરમની પાછા ફર્યા ત્યાં સુધીમાં ભજુસાગીભાઈએ એકાવન દિવસના ઉપવાસ - પૂરા કર્યા હતા. ખૂબ આશ્ચર્ય થઈ ગયા હતા. પળુ મન સ્વરથ અને પ્રસન્ન હતા. બાપુને ખબર પડી કે તરત જ તેઓ તેમને મળવા ગયા, તેમજે ભજુસાગીભાઈને સમજાવ્યા તેમની સાથે થયો કરી ભજુસાગીભાઈને વાત ગળે જિતરી અને

ઉપવાસ છોડવા તે તૈયાર થયા. શાવનમાં દિવસે
બાપુના હાથે ફળો રસ લઈ પોતાના હાંબા
ઉપવાસનાં પારણાં કર્યાં. સૌ ચિંતામુક્ત થયાં.
અને મનથી ભગવાનનો આહાર માનવા લાગ્યા.
તે દિવસે આશ્રમમાં બધાં ખુશ હતાં. પણ
તે ખુશી વધુ સમય ન ટકી. બીજે જ દિવસે
ભણુના મહત્ત્વે કે ભણુસાળીભાઈની તબિયત
વધારે ખરાબી ગઈ છે, અને તબો ઘડી જે
ઘડીના જ મહેમાન છે. સદબાબે બાપુ
આશ્રમમાં જ હતા. તેમણે તરન જ ભણુસાળી-
ભાઈની સારવારની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરાવી.
અમદાવાદના સારામાં સારા દાખતરે બોલાવ-
વામાં આબ્યા. તેમણે ખૂબ કાળજીપૂર્વક
મહેનત કરી. બાપુએ પોતાની દેખરેખ
નીચે બધી વ્યવસ્થા કરાવી. આશ્રમના કેટ-
લાક સાથીઓ ભણુસાળીભાઈની સેવા-ચાકરી
માટે બોવીસે કલાક હાજર રહેવા લાગ્યા.
ચૌનાં મન ઉદાસ અને બ્યથિત હતા ભણુ-
સાળીભાઈ આ બીમારીમાંથી જલદી સાજા
થઈ જાય એમ બધા ઇચ્છતાં હતાં. છેવટે
ભગવાને કૃપા કરી અને ભણુસાળીભાઈ પોતાની
માંદગી પર વિનય મેળવી ભયમુક્ત થયા.
સૌના દિલમાં છવ આબે. બન સૌએ
ભગવાનનો આહાર માન્યો.

પણ હજી એક પરીક્ષા બાકી હતી. માંદગી
થાલી ગઈ. ભય પણ મટી ગયો. ભણુસાળીભાઈ
સ્વસ્થ થવા લાગ્યા. પણ તેમનામાં એક નવી
વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ. તે જૂની બધી વસ્તુઓ
બૂલી ગયા. લખેહું, વાંચેહું, જાણેહું, જોળ-
જેહું બધું તેમના ધ્યાનમાંથી ચાલ્યું ગયું. મનમાં
એક પ્રકારની શૂન્યતા પેદા થઈ ગઈ. આ નવી
વસ્તુએ બધાંને ફરી પાછાં બધામાં નાખ્યાં.
જેટલામાં બાપુને પ્રવાસે જવાનો સમય
આવી પહોંચ્યો. બાપુએ ભણુસાળીભાઈને
ઉપવાસની જગાએથી આશ્રમમાં બોલાવી
લીધા. ત્યાં તેમની સેવા - ચાકરીની સંપૂર્ણ

વ્યવસ્થા કરી લીધી. આશ્રમમાં નીકળતી
વખતે ભણુસાળીભાઈને મળવા અને તેમની
વિદાય લેવા ગયા. બાપુએ તેમને હિંમત
આપી અને કહ્યું, “હવે જલદી તબિયત
સુધારી લે અને સાબ થઈ જાઓ. મન
ઉપર કોઈ વાતનો બોલો ન રાખો. ખુશ
રહો અને ભગવાનનું ભજન કરો.”

ભણુસાળીભાઈએ બાપુને પ્રણામ કર્યાં.
તેમણે ગળું રૂધાઈ ગયું હતું. આખોમાં
આંધું હતું. તેમણે બાપુ પાસે એક ‘વરદાન’
માગી લીધું. તેઓ બોલ્યા, “આપ આ
ધમણમાં ગમે ત્યાં રહો, પણ મારા પર
શબ આપના હાથે લખેલો એક પત્ર જરૂર
રવાના કરજો. તેથી મને ખૂબ શાંતિ મળશે.”
બાપુએ કહ્યું, “બસ, એટલી જ વાત !
કીક ત્યારે, તમે કહો છો તે પ્રમાણે થશે.”
અને બાપુ આશ્રમમાંથી સંયુક્ત પ્રાંતના
પ્રવાસ માટે રવાના થયા.

સન ૧૯૨૬ના એપ્રિલ - ડીસેમ્બરની આ
વાત છે. એ દિવસોમાં બાપુ સંયુક્તપ્રાંતના
જુહા જુહા જિલ્લાઓમાં સતત બે - ચાર
મહિના ર્યાં હતા. આશ્રમમાં પાછા આવ્યા
નહીં ત્યાં મુખી દરેકજા પોતાના હાથે લખેલો
એક પત્ર ભણુસાળીભાઈ ઉપર લખી ટપાલમાં
નાખતા રહ્યા. આ રીતે બાપુએ એ તોફાની
બમણના દિવસોમાં પણ ભણુસાળીભાઈને
સાઠથી વધારે પત્રો લખ્યા હતા. પત્રો બધા
ગુજરાતીમાં હતા. કેટલાં દિવસ બાપુ ખૂબ
કામે લાગેલા હોય અથવા ખાસ કરી
લખવાનું ન હોય તો ‘તમને યાદ કરું છું’
એટલું જ લખી પત્ર રવાના કરતા.

‘પોતાના સાથીનું’ દિલ રાખવા અને
આપેલા વચનનું પાલન કરવા બાપુ કેટલી
કાળજી રાખતા હતા, તેનો છવતો ભગતો
રાખેલો આ પત્ર-વ્યવહાર છે.

બાપુ ધન્ય હતા, અને ધન્ય છે એ સાથીઓ
જેઓ તેમનો પ્રેમ સંપાદન કરી શક્યા !

રાજમાતા

મેં રસિકલાલ દેસાલાલ પરીખ નાટ્યપાત્ર: સુનીલાલ મણિયા

સ્થળ : યોજુ નામે જોળખાતો હિરણ્ય
વાડ મહાનદનો કાંઠો.

રામય : આયમલી સધ્યાનો નરસિંહ-
શુભ ગાઠાદિત્યની માતા અને અનુચરો
નદીકંઠે વિસામો ખાય છે.

રાજમાતા (અનુચરોને) : ગિરિમજાથી
વિદાન કરતાં કરતાં આપણે કેટલો પથ કાપ્યો!

અનુચર : આપણે લગભગ પાટસિપુત્ર
નજીક આવી પહોંચ્યાં છીએ..

રાજમાતા : જોહોહો ! બહુ પથ
કાપી નાખ્યો !

અનુચર : છ હા ! માતાજી
(રાજમાતાની ભાળુઆ થઈને એક તીર
સંકટલાટ ચાક્યું બંધ છે)

રાજમાતા (ઘોડી ઊડતા) : આ શર
કેણે ઠાડ્યું ?

અનુચર : એ તો નગરના પ્રાકાર (કિલ્લા)
ઉપરના રક્ષકોએ આપણી તપાસ કરી. મેં
એમને સંજા કરી હીપી, જોડલે હવે વધારે
શર નહિ છોડે.

રાજમાતા : વાહ ! શી આરી પ્રજાની
સાવધાની છે ?

અનુચર : સાવધાની તો રાજવી જ
પડે ને ? પેલો અનાથ હુજુ મિહિરકુલ શાક
તમાં જોડો જોડો આર્યોના લોહીની નદીઓ
વહાવે છે.

રાજમાતા : હું અધમલી સધ્યા જોઉં
મું ને આર્યોનાં લોહી ચાક આવે છે. આજે
આ યોજુનાં પાણી પણ મને બાણે કે લાલ
લાલ લાગે છે

અનુચર : માતાજી, મિહિરકુલ ઘણો જ
ફર છે, ખરું ?

રાજમાતા : હા. જોતા જોનારો મરાતા
માનવોનું લશ્વ કરવા ઉત્તુક ગીધમાં અને
કાગડા ઉડતા જોઈને મિહિરકુલ નજીકમાં છે
એમ આપણા ચેનપતિઓ ગણતરી
કરી શકે છે.

અનુચર : પૂરેપૂરો અનાથ !

રાજમાતા : હા; જોની અનુચરોતાએ જ
પુત્ર નરસિંહને પાટસિપુત્રમાંથી નસાડીને
ગિરિમજા પીછે પકડ્યો છે ને ! (દૂર દેખાતા
જવનશિખરો તરફ નજર કરતાં) માડું પ્રિય
પાટસિપુત્ર આજે સ્મશાન જેવું સૂતું લાગે છે.

(સામેથી એક ઊંચી, પાતળી આકૃતિ
અપળ પગલે આવીને જોવી રહે છે, રાજમાતા
હથોળાસમાં આવી બંધ છે)

જોહોહો ! કેણું ? ભદ્રા આર્યસિંહ ?

આર્યસિંહ હા

રાજમાતા લગભગ તથાગતના સ્થવિરને
મારાં જંઠન.

(આર્યસિંહના પગમાં પડી બંધ છે.)

આર્યસિંહ : ઉપામિત્રા ! જોડો ! એક
સમાચાર આપું.

રાજમાતા (ગભગત) : શા સમાચાર છે ?
અનાથ મિહિરકુલે બોદ સાધુઓના જોક્ષક
વધારે સંઘનો સહાર કર્યો ?

આર્યસિંહ : ના, ના, રાજમાતા ! જોથી
ઊલટા જ સમાચાર છે આપના પુત્ર નર-
સિંહશુભ ગાઠાદિત્યનો વિજય થયો છે અને
મિહિરકુલ કેદ પડાયો છે.

રાજમાતા : બાહ્ય ભગવાન તથાગતના સંઘનો નાશ થનો ચાટકરો. આર્યાવર્તનું એકીમંત્ર અને સંગઠન કરવા માટે મેં દેવાપેલા રાજસંઘ સફળ થયો. હવે ભગવાન તથાગતનો સંઘ સુરક્ષિત થયો.

આર્યસિંહ : તથાગતનો સંઘ તો સુરક્ષિત થયો. પણ તથાગતના ધર્મનો લોપ થયો એનું શું ?

રાજમાતા (બાહ્ય પામતા) : શું બોલો છો, બાહ્ય ! આને સમસ્ત બૌદ્ધ સંઘને મારા પુત્રે અવધાન બદલ્યું છે. અત્યારે હું જે પકડાયો ...

આર્યસિંહ : બૌદ્ધ સંઘ તો અવ્યય થયો, પણ બૌદ્ધ ધર્મનો લોપ થયો. શમ્ભુ, અ-વેર અને અહિંસાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતનો વાંગ થયો, ધર્મના લોપ પછી સંઘનું શુદ્ધ જીવન જગતને વાર-રૂપ થયો.

રાજમાતા : કેવી વાત કશો છો, બાહ્ય ! આપ એક રક્તપટ લોધા છતાં એ હકીકત નથી બાજીતા કે દુહા મિહિરકુલે બૌદ્ધ ધર્મના તત્ત્વો બાજીતા માટે એક સ્થવિરને પ્રવચન કરવા તોડાયેલા ત્યારે રક્તપટ-ધારી એક વૃદ્ધ રાજસેવકને મોકલવામાં આવતાં, આ સુરક્ષાપથી હજુનો કોપ બપૂરી બોલ્યો અને તેણે આખા ધર્મગુપ્ત ઘનો ઘડાર કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે ? શાકલથી મિહિરકુલે આદેશ આપ્યો છે કે આ વર્ષે આર્ય રાજાઓએ ખંડભૂમિ પેટે બીજું કશું નહિ પણ બૌદ્ધ ધર્મલોનાં માથા મોકલવા એ તમે બાજો છો ?

આર્યસિંહ : હા, ઉપાસિકા ! સારી ચેતે બહુ છું. શાકલના દૂતનો સંદેશો તો એવો હતો કે, 'રક્તપટોનાં રક્તસવતાં મૂડાનો ઉપહાર કરો.'

રાજમાતા : અને છતાં એ ધર્મસંહારક શાકલના પરજાવથી તમને આનંદ નથી

બાજતો, બાહ્ય ?

આર્યસિંહ : નહિ, જરાયે નહિ બોલતાનો ચોક્ક બાજો છે કે તથાગતનું સંઘનું રક્ત છરવા જતાં તથાગતની જ આશાનો ભંગ થયો-ભંગ કરવો પડ્યો.

રાજમાતા : શી આશાનો ભંગ થયો ?

આર્યસિંહ : કાં ભૂલી જાયો, ઉપાસિકા ! નહીં વેરેણુ વેરાણિ સમન્તિ, કુદાયના ! અવેરેણુ હિ સમ્માન્ત, એસ વચ્ચે સમ્માતનો ! વેરથી વેર ચમતું નથી. અ-વેરથી જ વેર ઢામે, ઉપાસિકા ! એ સનાતન ધર્મનો લોપ માથ પછી સંઘ જીવતો રહે તો પણ શો દાક ? પછી તો સંઘ વિષયલોગનું એક નિમિત્ત જ બની જાય ભગવાન તથાગતે જ એક પ્રવચનમાં શિષ્યોને કહ્યું હતું કે હે બ્રાહ્મણમાનો ! તમે મારા ધર્મદાયાદ થાઓ, ધર્મના વારસદાર થાઓ, પણ આગીધના-લોગના દાયાદ ન થઓ.

રાજમાતા (નિરાશાથી) : અરુ' બાહ્ય !

આર્યસિંહ : અપ્રસન્ન ન થશો, ઉપાસિકા ! ભગવાનના સંઘના ધર્મલો તમને અને પુત્ર નરસિંહને ધન્યવાદ આપે છે ! પણ ઉપાસિકા, આજથી હવે નિશ્ચયપૂર્વક સમજી રહ્યો કે સંઘ કરતાં ધર્મ વધારે શ્રેયસ્કર છે !

રાજમાતા : બાહ્ય, હજી હું સાથ સામાન્ય કોટીની જ ઉપાસિકા રહી છું. આપના બેહુ કેમ નથી થવાનું ? કેમ કશું સંજનું નથી ? (ભગવાનના ચરણોનું આલસન લેવા નજીક આવતાં) : ભગવત, આલંબન આપો ! આપની સાથે એકના પામવા રો !

આર્યસિંહ (શાન્ત, સ્વદે) : ભગવાન જીવને ચરણે બાજો, ઉપાસિકા ! નિર્વાણમાં સદૃષ્ટ એક થાય છે. માટે, નિર્વાણ સમાધિની આતથના કરો.

રાજમાતા : પણ [અવસાન ૫૦ ૭૫મે]

ગિ.શિ.૧૬૬,
 જે મનુષ્ય દ્વારા
 પુનર્જિત બાદ પહેલે તો
 લેની રાહદારી રાખે
 લેની જાણે મરનાને
 મરનાને મરનાને સમજી
 લેની પાછો જાતો
 સમજી પહેલે આશ્રય
 વિજયારોને રાહ
 સરનારુ જાતો
 રાહ પુનર્જિત વપરાતી
 બાદ પહેલે જાણે
 પહેલે જાણે
 સમજી રાહ
 રાહ જાણે

ચિંત શાન્તી,

જે મનુષ્ય જ્ઞાનપૂર્વક ખાદી પહેરે તે તેની સાહાઈ મારુ. તેથી બુદ્ધિ મરતાને મજતી મદદને મારુ. તેની પવિત્રતાને સારુ પહેરે. આ જ્ઞાન વિકારને શાંત કરનારું છે તેથી જ્ઞાનપૂર્વક વપરાતી ખાદી પ્રશ્નચર્ચાની પોષક છે એમ હું કહું. સમજી ?

તા. ૨૨-૧-૩૩ આપુના આશીર્વાદ

જે સત્યનું પાકન કરવા ઈચ્છે છે તેની પાસે છાનો રાખવા જેવો એક પણ વિચાર હોવો ન જોઈએ. કાલાથેરા વિચારો પણ જગત ભણે તેની ફિકર નહીં હોવી જોઈએ. ફિકર તો પાપની હોવી જોઈએ. મારી રાજનીરી કોઈ જોઈ જશે તો, એ ભયના મૂળમાં પોતે હોઈએ તેના કરતાં મારા હેવાવાપણું છે. અને જે પુણ્ય આપું જગત પોતાની કાયરી જુએ તોય ફિકર ન કરે, તે પોતાની સ્ત્રી પાસે તો સંતાડે જ કેમ ?

જ્યાં લગી મિત્ર ગિત્ર વચ્ચે પણ હું અને તું નો લેક છે, જે પતિપત્નીને વિષે રહ્યો જ છે, શરીરધારીને સારુ અનિવાર્ય છે, ભાં લગી એકબીજાની વસ્તુ તેની રજા વિના ન જ હો. પાછી તે જ જગ્યાએ મૂકી દેવાનો નિશ્ચય આપા મદદગાર નથી; તેનું એક મહાકારણ તો એ કે નિશ્ચય કરનારને પોતાને કયા ખાતર છેકે બીજી કંઈ તે પોતે જીવતો હશે કે નહીં, અથવા તેના કબજામાં આવ્યા પછી તે વસ્તુ જીપડી જશે કે નહીં. આ નિયમનું પાકન કરવામાં કોઈ વેદિયાપજ્ઞાનો કે જોયીયે વધારે બૂદ્ધિ આવશ્યક મૂકે તો તે સફળ કરવા રોગ્ય છે.

જે વિશ્વાસપાત્ર નથી તેનો વિશ્વાસ ન કરાય એ તારું લખતું બદાબર છે મારા લખવાનો

હેતુ એ હતો કે આપણે કોઈને વહેમની નજરે ન જોવા. જેમ આપણા વચન ઉપર જગત વિશ્વાસ રાખે એમ આપણે ઈચ્છીએ તેમ સાગે-નાના વચન ઉપર પણ વિશ્વાસ રાખીએ. તે વિશ્વાસપાત્ર ન નીવડે ત્યારે પરત્રાઈએ નહીં. વિશ્વાસ રાખનારે જગતમાં અજ લગી કંઈ જ ખોલું નથી, વિશ્વાસનો ઘાત કરનાર કંડોડો મેળ વવા જતાં ખુએ જ છે. આપણો આત્મા અભ-કાય ત્યારે આપણે ખોલું; ધન હોલત તો આપણે છે ને જાય છે. તે જાય તેનો શોક ન જ કરીએ.

સજ્જનહાર વિષે તે 'બહુ સારું લખ્યું' છે. લખવાનો અર્થ જ પોટો છે. જે ગણી ન જાય તે લખ્યા નથી. જે ગણી શકે તે લખ્યા છે. નિશા-ળમાં જ જાય તો જ લખાય એ પણ વહેમ છે. જે ધર્મ આચરી શકે તે લખ્યા કહેવાય. પછી અશરજ્ઞાન હોય તો તે એક વધારે જ ધન ગણાય ને અવસર મળ્યે તે લઈ લઈએ. આ સમય અનુભવરૂપી વધારે જ્ઞાન પ્રાપ્તવાનો છે.

તમારો કાગળ મળ્યો. હાખક કયા છે જે સાચા છે તેને હું ત્યાજું એમ નથી. કેમ કે તેની આશા હું કરી છોડતા નથી. પાપ તો બધાથી મધ્ય જાય છે. પણ પાપની સાથે સુધ કરવામાં પુરપાઈ છે અને જે સુધ કરે છે તેને જય મળે જ છે. તમે જોયો જય મેળવતો કરી હારતા નહીં. હવે હજણું કહું છે એટલે હવે મને લખ્યા કરજો. જનતાં લગી ચાહી વાપરજો. અક્ષર સારા કરજો. ઉલેલામાં અને હરકત નથી આવતી પણ સારા અક્ષર કરવાનો મનુષ્ય-માત્રનો ધર્મ છે. અક્ષર મને તેવા કરવામાં અવિચાર અને હિંસા છે. વળી પાપમાથી છુટનારને ત્રણેક કામ સુધર કરવાથી પાપ સુક્રિમાં મદદ મળે છે.

તા. ૧-૧-૩૩

આપુના આશીર્વાદ

પ્રશ્ન : આપણા ધર્મમાં આટલા બધા દેવો ને દેવીઓ શા માટે ? દરેક સપ્રદાયવાળા પોતાના દેવને મોટો ગણે છે, દેવેલી ભત્રીજાની મૂર્તિઓ બને છે, તેના મોટાં મોટા મંદિરો બંધાય છે, આ બધી જાળજ, આ બધી ઝંઝટ શા માટે ? આપણે એક જ પરમાત્માની ઉપાસના કેમ ન કરીએ ? કોઈક વળી મૂર્તિને જ ન માનો એમ કહે છે. કેઈ ચાર છ કલાક પૂજનમાં ગાળે છે, છતાં દોમતું ભવન તો જોયું ન ગમે દેવોના પૂજનથી કંઈ જ લાભ ન હોય તો પછી શા માટે એને વળગી રહેવું ?

ઉત્તર : મંદિરનાસ્તોત્ર તો આવડે છે ને ? એ પુષ્પદંતન લખેલું છે. પરમાત્માની સ્તુતિનું એ ખૂબ સુંદર કાવ્ય છે. એમા એક સ્લોક છે તેનાં સાવાઈ આ છે

“જગતમા જેટલા મત-પ્રથો છે તે બધા

એક જ પરમાત્માને પદોષધવાના રસતા છે. વેદ કે સાધ્ય, શાસ્ત્ર કે યોગ, શકર અથવા વૈષ્ણવ છ પ્રકાર, દરેક મત યા પદથી તે એક જ પરમાત્માને પહોંચાય છે દરેક માણસની રુચિ સરખી હોતી નથી. દેશકાળને અનુસરીને આ બધા પ્રથો ચોભાય છે છતાં જેમ બધી નદીઓનાં પાણી ગમે તેમ વહીને છેવટે તો સમુદ્રને જ મળે છે તેમ આ બધાઈ મનપ્રથોનું વિરેકપૂર્વક પાલન કરવામા આવે તો અનિમ ધ્યેયને પમાય છે. અત્યારે જો એથી એકડો ગણા મનપ્રથો વધી જાય તેથી ગમરાવાની જરૂર નથી. જરૂર નેનાં જગતમાં જેટલા મનુષ્યો છે તેટલા પ્રથો છે. દરેક માણસને જુદું-જુદું શરીર છે, જુદું-જુદું મન છે, એટલે દરેક જુદી રીતે જ વિચાર

કરશે. એ સગવડાઈઓના વિચાર પણ બિન્ન બિન્ન હોય છે તો સમાજના માણસોના વિચારો બિન્નબિન્ન હોય તેથી ગમરાવાનું ન હોય. દરેક માણસ પોતપોતાની ભાવના પ્રમાણે પરમાત્માને કહે છે. પરમાત્મા પણ જોટલો હયાળુ છે કે તે માણસની ભાવના જ જુઓ છે. આપણે આપણી ભાવના શુદ્ધ રાખીએ, આપણને જે દેવ, દેવી કે પરમાત્મા ઉપર વિશ્વાસ હોય તેનું ખરા દીક્ષથી ભાવપૂર્વક સ્મરણ કરીએ તો આપણને આગળ જીવન કરવું તે સમભયા કરે છે. જરૂર છે માત્ર હૃદયની શુદ્ધિની, અને સાચા હૃદયનો પ્રયત્ન હશે તો તે મનુષ્ય પરમાત્માને માર્ગે આગળ વધશે જ.

“લડનમા મે જોયું” છે કે પતિ પ્રોટેક્ટર ધર્મ પાળતો હોય અને પત્ની રામન કેથોલિક હોય બને ઘર અગળગથી સાથે નીકળે છે, પતિ પોતાની પત્નીને એના દેવજમાં મૂકે છે અને પોતે પોતાના દેવજમાં જાય છે. બંને પોતપોતાની દબે પ્રાર્થના કરે છે, પાછા ફરતા પતિ પત્નીને તેના દેવજમાંથી લેતો આવે છે. બંનેનો સંસાર સુખપૂર્વક ચાલે છે, આ પ્રમાણે યુગ જોઈએ.

“આપણે ત્યાં પણ એવાં કુટુંબને જાણું છું જેમા ઘરનો વડીલ એક સપ્રદાયનો હોય, દીકરો બીજા પંથનો હોય, દીકરાની પત્ની ત્રીજામાં જ માનતી હોય અને માતા વળી જોયું માં તી હોય છે. છતાં બધાનો વ્યવહાર રીતસર ચાલતો રહે છે. કુટુંબમાં એક જ દેવ મનાતો હોય તો અદ્વા-નિશ્ઠા વધારવા માટે એ સારું પડે છે એ મે જોયું છે. છતાં સૌને પ્રમાણિકપણે લાગે કે મારે માટે તો અચૂક-દેવ સારો છે તો તે તેમ કરે.”

“હવે મું તે પૂના વિષે કહું. ખરૂં જોતાં
માપણે મૂંતપૂજક જ નથી પણ મૂંતિ દ્વારા
પરમપૂજક છીએ, શંકરના મંદિરમાં જઈને
એક બેઠા મંદિરનું સ્તોત્રને પાઠ કરે છે.
એમાં તે સત્-ચિ-આનંદ પરમાત્માની જ
પ્રાર્થના કરે છે એક પ્રલોક તો ખજ મુંદર છે.”

“ગોરા હિમાલય પર્વત જેટલો ચાહીતો
ગળો હઈએ સમુદ્ર જેટલો ખડિયો લઈએ,
જપતકુ પૂજની કલમ બનાવીએ અને પૂજની
જેટલો કાગળ લઈએ આટલું કરીને વિધાની
વિધિમાં દેવી શી શારદા પોતે જ લખવા બેસે,
અને એ શારદા દેવી હ બેસાં લખ્યા જ કરે તોયે
હિં પરમાત્મા! તારો શુભનો પાર નથી આવતો.
આ એ પ્રલોકનો સાવ છે, આ પ્રલોકથી એક
બ્રહ્મ પ્રાર્થના કરે તો એને મૂંતિની પ્રાર્થના
કરે છે એમ શી રીતે કહી શકાય? હા, તે એ
એમ કહે કે, હે શંકરની મૂંતિ! તને આશુના
પર્વતમાંથી પોહીને આવી હતી, તને ખસાતના
મકાનને ચઢી, તને આગમમાંથી મૂંતિને બહી
આવી, ગામના બ્રાહ્મણોએ તારી પ્રતિષ્ઠા કરી,
તારી આંખ મુંદર છે, નાક મુંદર છે, ઇત્યાદિ
તો એ મૂંતિની પ્રાર્થના થઈ ગણાય. પણ આમ
કેઈ કરે છે ખરું? કે? હરેકે હરેક દેવ યા દેવીના
પ્રાર્થનામ ત્રે જોઈ બંધો, બધા મંત્રો એક જ
પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે.

“શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દ્વાળી માનાના
બ્રહ્મ હતા. તેમને કાંઈ માતા દ્વારા સત્ય
સમજાયું. એમના જ શિષ્ય રવામી મી વિવેકા-
નંદ થયા. તેમને ઉપનિષદો દ્વારા શત્ય સમજાયું.
નિરવાયંબાવે, કાલ હૃદયથી ગમે તે દેવદેવીનું
પૂજન અથવા ભક્તિ કરવામાં આવે તો તે
જરૂર માનસિક શાંતિ આપે છે. માનસિક શાંતિ
આવે એટલે વિચારો શુભ થવા લાગે છે,
વિદેકબુદ્ધિ ખીલે છે, અને આગળ શુ કરવું એ
મમતાના કરે છે પણ જુઓ, એક વાત કહી
આ દેવીદેવતાઓનું પૂજન કેવળ ભક્તિરસ
નિમિત્ત કરવા પૂરું ઉપયોગી છે, ભક્તિરસ

ભક્તિ અથવા યહી પણ એને વ્યગી રહેલું અને
એ છૂટી મશે તો કંઈ પણ સાન થઈ જશે એમ
વિચાર રાખવા એટીક ન ગણાય બાળકે હંમેગા
બાળપોથી જ ગોખ્યા કરવાની નથી, બાળપોથી
તો અક્ષરજ્ઞાન શીખવાની પ્રથમ પોથી છે. તેમ
દેવદેવીઓની પૂજનવિધિ, એના પ્રાર્થનામંત્રો,
એનો શબ્દગાર બધું જ ભક્તિરસ ભક્તિ કરવા
પૂરતું ઉપયોગી છે. ભક્તિરસ ભક્તિ થવો એટલે
ઉદય કેમળ થવું, દયાથી ભરાઈ આવવું, એક
મકારની નમ્રતા આવવી, એકાગ્રતા વધવી,
બીજાનાં દુઃખને પોતાનું દુઃખ સમજવું સેવા-
વૃત્તિ ભક્તિ થવી-આ બધાં ભક્તિરસ ભક્તિ
થવાનાં ચિહ્નો છે આટલું કશું કે સાધકે આગળ
વધતું જોઈએ. પ્રાર્થના હૃદયપૂર્વકની હાય તો તે
આગળ વધે છે.

“ખરું કહું” તો સત્યનાં દર્શન કરવાની
આપણામાં તીવ્ર ઇચ્છા નથી. આપણે તો કંઈને
કંઈસ્વાયે ખાતર જ દેવદેવીઓને પૂજીએ છીએ.
દેવ અમને પૈસા આપે, સંતાન આપે, ઘર,
જમીન આપે, અમાનાં સમાન-સ વધીને સારા
રાગે, ઇત્યાદિ આપણામાંના મોટા ભાગની ઇચ્છા
હોય છે! યહી આપણને સત્ તત્ત્વ શી રીતે
મમજાય? એક સામાન્ય સગાને મળવા માટે
જેટલી તાલાવેલી થાય, તેના વિયોગથી જેટલું
દુઃખ લાગે, તેટલું તેવું જોહામાં જોહું દુઃખ
તો પરમાત્માના વિયોગથી થવું જોઈએ ને?
એક સામાન્ય કામ કરવું હોય છે તેણે એકાગ્રતા
એકનિષ્ઠા અને સતત મહી રહેવાની વૃત્તિ
જોઈએ તો આ તો અનેક જન્મોના સંસ્કાર
પાલના સદ્યા એટલે એમાં એથી કેટલાયે ગણી
એકાગ્રતા, એકનિષ્ઠા અને સાવધાની પરમા-
ત્માની પ્રાપ્તિ ચારે જોઈએ. પરમાત્મા
સુદિયોગ આપે છે એટલે ઉદેકબુદ્ધિ યા
વિવેકબુદ્ધિ આપે છે. પણ તે બધાને નથી
મળતી, ને પ્રેમપૂર્વક હંમેશાં મટેલો રહે
તેને જ મળે, બીજાને નહિ. એ ગીતાનું
વચન બૂલચો નહિ. [અખ્યાત વાર્તાપ્રમણી]

સ્વીન્દ્ર મનન

કાકા કલેલકર

“આમિ ચેયે આછિ તોમાદર સમ્મા પાને”

કીર્તનકારો અને કથાકારો કહે છે કે પરમા-
ત્માને સકામ ભક્તિ કરનાર ભક્તો સરળ અને
સુવિધા પૂર્ણ લાગે છે; કાનુકૂળ કે તેમને સહે
લાઈથી રીતથી શકાય છે. જ્યાં સુધી માણસને
આદિક ધનદોષ, સુખસાધન, માનપ્રતિષ્ઠા
અને અન્યની ભાસના છે, ત્યાં સુધી તે
ધર્મની નજરે પહોંચી શકતો ન બેઠી. આ
મર્કોનો માણસ સમાજનો ત્યાગ કરે, અને
નિર્જન વનમાં જઈ ધ્યાન-ભજન કે કોઈ ઉચ્ચ
સાધના કરતો રહે તો ધર્મની સમીપ જવું
તેને માટે એથી પણ દુષ્કર બનશે. કારણ કે
જે માણસ જીવન-વિમુખ થયો તે ઈશ્વર
તરફ અભિમુખ થશે જ એ શંકાસ્પદ છે.
અને તેને સન્મુખતા મળશે જ એમ પણ ન
કહી શકાય. જેવડું વનવાસ દ્વારા સામાજિક
દુઃખોમાંથી દૂર થઈ અસે મુક્તિ મળવાને કારણે
તેનો પદ્માસાપ શિથિલ થવાનો ડર છે.

તેથી સાચી સાધના કરવી હોય તો તે
લોકોની વચ્ચે રહીને જ કરવી જોઈએ. લોકોની
વચ્ચે, તેઓ રહે તે રીતે રહીને, તેમની
સેવા કરતાં કરતાં આપણે બિરકુલ નિઃસંગ
અને અસિખ્ત રહી શકીએ, લોકોની વચ્ચે
રહેવા છતાં કોઈ રીતનો પ્રયત્ન પેદા ન
થાય એવી કળા અને દૃઢતા આપણે શિદ્ધ
કરીએ ત્યારે જ ઈશ્વર આપણી પાસે આવશે
અને આપણે તેની કૃપાના અધિકારી બનીશું.

આ પ્રકારની સાધનાની શિદ્ધિ માટે જે
રીતે ઈશ્વરકૃપા જોઈએ તે રીતે સમાજની

અનુકૂળતા પણ ખૂબ આવશ્યક છે,
દરેક સાધકે એટલું તો નાણુવું જ
જોઈએ કે જનતાના અવિરોધથી કૃપા-આશી-
ર્વાદથી જ તેની સાધના પૂર્ણ થવાની છે.

એટલા માટે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરવાને
બદલે કવિએ જનતાને પ્રાર્થના કરી છે કે,
‘કૃપા કરીને મને એવી રીતે ખુલ્લો અને
નમ્ર બનાવી દો કે જેથી મારા માર્ગમાં
કોઈ ભત્તનો અવરોધ પેદા ન થાય’ મોટા
મોટા સિદ્ધ પુરુષો કહેતા આવ્યા છે કે,
સમસ્ત પ્રાણિમાત્રમાં ઈશ્વરને જોવાની કળા
હસ્તગત કરવી જોઈએ. એ ત્યારે જ બની
શકે જ્યારે કોઈના પ્રત્યે આપણને આસક્તિ
ન રહી હોય. જનતામાં વસતા જનાર્જનને
જોજાળવે હોય, જનતાના સાચા સ્વરૂપને
જોજાળવું હોય તો જનતા સાથે સંપર્ક
રાખવા છતાં કોઈ એક વ્યક્તિ કે અમુક
માણસો સાથે કોઈ પ્રાસ સંબંધ ન હોવો
જોઈએ. જનતામાં પોતાને માટે પણ કોઈ
વિશિષ્ટ સ્થાન ન હોવું જોઈએ સાધનાની
દૃષ્ટિએ આ ખૂબ જ જરૂરી છે એ જ પ્રાર્થના
કવિએ અહીં જનતાને કરી છે.

આમિ ચેયે આછિ તોમાદર સમ્મા પાને,
સ્થાન દાવ્યા મારે સકલેર માઝખાને.
નીચે, સખ નીચે, એ પુલિર ધરણીતે
જેથા આસનેર મૂલ્ય ના હય રિતે,
તેથા જેમા દિયે જાગ્ય કરા- નેઈ કિછ,
એથા લેલ નાઈ અને આર અપમાને,
સ્થાન દાવ્યા જેથા સકલેર માઝખાને.

તેથી બાહિરે આપનું નાહું રથ,
જેથી આપનાર અુરુધ પહિયથ,
આમાર બલિયા કિંમુ નાઅ એકેઆરે,
એ મત્ય જેથી નાહું હાકે આપનારે,
મે થાય કાંઇયે નિલાજ દૈન્ય મમ
બલિયા હાઈએ તોણાર પરમ હાને
સ્થાન હાએ મારે સહસર માઈખાને.

હું આપ બધા લોકોની સામે (આશાથી)
તોઈ રહ્યો છું. કૃપા કરીને બધા લોકોની
વચ્ચે મને એક એવું સ્થાન આપો કે જ્યાં
નીચે માટીથી ભરેલી જમીન ઉપર હું બેસી
રાહું. જ્યાં બેસવા માટે કંઈ મૂલ્ય આપવું
પડતું નથી. જ્યાં જમીન ઉપર સીમા વિહિન
હોવાને આ માટી જમીન અને આ બીજાની
એવો લોક કરવો ન પડે એવી જગાએ બધા
લોકોની વચ્ચે મને સ્થાન આપો.

ત્યાં કોઈ પ્રકારનું બાહ્ય આવરણ ન

હોય એવી જગાએ મને સ્થાન આપો. ત્યાં
તમારા બધાનો મને, સ્વચ્છ અને પુરઠો
પરિચય થાઓ. ‘આ મારું છે’ એમ કહેવા
જેવું કંઈ નથી. આ સત્ય જ્યાં પોતે પોતાને
કુપાવીને રહી ન શકે એવી જગાએ મને
સ્થાન આપો.

ત્યાં હોશ રહીને, જેને કોઈ પણ પ્રકાર
ની લાજ-શરમ રહી નથી એવી મારી
દીનતાને હું એ પરમપિતાના પરમદાનથી ભરી
હૃદય અને પછી બરેબર ધન્યધન્ય થઈશ
જ્યારે અહીંનું કંઈપણ બાકી નહીં રહે ત્યારે
ત્યાંનું દાન પ્રાપ્ત કરવાનો હું અધિકારી થઈશ.
જોટલા માટે કૃપા કરીને મને એવું સ્થાન
આપો કે જ્યાં બધા લોકોની વચ્ચે, તેમની
નીચે, તદ્દન ખુલ્લી જગામાં અક્રિયન
થઈને હું રહી શકું.

એક રાજધાનીમાં એક સંખ્યાસી પધાર્યા હતા તેઓ વિદ્વાન પણ
હતા. ત્યાં આતુર્ભાઈ રોડાયા હતા અને કુંભેશ્વ કથા વાર્તા કરી લોકોને
ઉપદેશ કરતા હતા. છાં રાજ પોતે પણ મત્સ્ય કથા જતા હતા. આતુર્ભાઈ
પૂર્ણ ચર્તા તેમના પ્રવાણ વખતે રાજ્યએ તેમની પૂજા કરી કાંઈપણ અર્પણ
કરવા તેમના દીવાન પ્રત્યે ઈચ્છા દર્શાવી દીવાને બોલાવું કે, સ્વામીશ્રી
કાંઈ પણ દ્રવ્યદિ વગેરે લેતા નથી તેથી રાજ્યએ ઉપદે વિચાર કર્યો કે,
એક સારી શાલ અર્પણ કરવી પછી રાજ, પ્રધાન, મંત્રી, અમલદારવર્ગ
વગેરે મહા સદ્વિત બધા સ્વામીશ્રી પાસે ગયા અને ખૂબ કરવાને બધી
શામીશ્રી આસ્તી વગેરે તૈયાર થયેલી જોઈ સ્વામીશ્રીએ કહ્યું કે, પૂજા વગેરે
કરાવવાનો અમારો ધર્મ નથી ત્યારે મહા-રાજાએ બહુ જ વિનંતિ કરી તેથી
માત્ર અન્નન પુષ્પ જ અરાવવા દીધાં. પછી રાજ્યએ એક જરની ખૂબ
ડીમલી શાલ સ્વામીશ્રીને યોદાડી. તરત જ તેમણે કાઠી એક બાલુ મૂકી
દીધી ત્યારે રાજ્યએ કહ્યું કે, પૂજ્યશ્રી! આપ આટલું તો મહત્વ કરો!
સ્વામીશ્રીએ કહ્યું, શાલ જોડવાનો શું અમારો ધર્મ છે? શાલ લાવવાની રી
બરૂર હતી? ત્યારે રાજ્યએ કહ્યું, અમારો તો આપવાનો ધર્મ છે ને?
સ્વામીશ્રીએ કહ્યું, એ બસબર છે. આપનો આપવાનો ધર્મ છે પણ અમારો
તો ફક્ત લેવાનો ધર્મ છે ને?

એક કાકોર હતા. એક વખત તેમની સાથે અફીણ સબંધી વાતો ચર્ચા વળી અને બાપણ કરવાની કુટેવ; એટલે એ તેના પર થોડું બાપણ કયું. તેમણે તે કહાડાથી અફીણ લેવાનું ઇચ્છી લીધું. પણ પકર વીસ કહાડા થયા પછી તેમના તરફ ગયો, ત્યારે તેમણે કહ્યું, “બપાને આવો જ ઉપદેશ દેતા દરજો. જોજો, હવેથી કોઈને ઉપદેશ દેતા! કોઈને મારી નાખશો!” એમણે આ બધું અને મિત્રતાવે કહ્યું હતું. એ પૂછ્યું, “થયું શું?” ત્યારે તેમણે આપવીતી સંભળાવા માંડી:

“તમારા ગયા પછી અને તો કાઢા ચર્ચા ગયા અને જોલવા યોજવાના હોશ પણ રહ્યા નહીં. સગજમ જોશન ચર્ચાગયો પછી તો એ હિસારતો કરીને મેં રાંને જોલાબ્યાં અને હિસારાથી સમજાવ્યું કે મને અફીણ ખવડાવો. બપાંરે એ અફીણ ખાધું, ત્યારે માંડ જરા હોશ આવ્યા.”

પણ પછી તો મેં પણ કાકોરને બાટકબા એ કહ્યું, “ભૂખાસિંહ કાકોર, અફીણ ખાધા વગર મરી ગયા હોત, તો દુનિયામાં તમારા વિના શું ખાડું? મેં શું ચર્ચા નવાનું હતું? વળી સત્રિય બચ્યા થયેને ટેક પણ ન પાળી શક્યા, ત્યારે સત્રિય શાના? અને મરવાને વખતે મેં શાના હાથે લપતા રહ્યા. વળી, હવે તમારે અફીણ તો ખાવા જોઈશે અને કમાવા તો જતા નથી. એટલે પૈસા માટે તમારી પાસે જમીન છે, તે

પણ ગુમાવવાના. એના કરતાં મરી ગયા હોત, તો આવા એ વીધા જમીનમાં તમારાં મૈત્રં નિરાંતે રાટલા તો ખાત! બોલો, તમે છત્રીને શું વધારે સાડું કયું? વળી તમે તમારી જાતને સત્રિય કહેવડાવો છો. એ તો ઠીક, પણ અફીણ જેવી ચીજ પણ તમને હરાવી ગઈ? તેના વિના તમે મરવા પડ્યા? અને આટલું બધું કરવું પડ્યું? એટલે તમે તો તમારું સત્રિય-પણું પણ ગુમાવ્યું ત્યારે હવે તમે છત્રી હો કે મરેલા-નને સરખું જ છે એ તમે વીર હોત તો છત્રી; પણ તમે હાવાં અને અફીણ છત્રી.”

આટલું સાંભળતાં જ કાકોરને તો એટલું પાછી બડ્યું કે અફીણને જાબડો ફેંકી દીધો. અને થયું પણ એમ કે ન તો તેમને કાઢા થયા કે ન જોશન થયું ગયા. કારણ આ વખતે તેમની પાસે સ કંઈ બળ હતું. અમારા એક રાસવાળા ભાઈ છે તે હજુય કહે છે કે, બીડીની પૂણી આવે છે, ત્યાં તો મેસવાનું જ મન થાય છે. જાણે બીડી પીતા હોઈએ તેટલો રસ પડે છે તેમણે પકરેક વર્ષ થયાં બીડી ઇચ્છી છે, છતાં તેમને આમ થાય છે! જેવમા કેટલાયને બીડી છૂટી મળી હતી પણ જેલના કવાને આવીને તં જોસી જ રહી હતી એ કોઈ કાચા પોચા નીકળે, તેને વળગી જ પડે. એટલે, તમે જે કંઈ ઇચ્છો, તે બધું જ્ઞાન-પૂર્વક ઇચ્છો. આર્થિક અને નૈતિક દૃષ્ટિએ પણ બચન ઇચ્છાં અમલવા છે. -રવિરાંકર મહારાજ

મા એટલે સમગ્ર જગતની પવિત્રતા. માનવના હૃદયમાં માનું સ્થાન અણનમ અને અગ્રેડ છે. એના હૃદયનું ઘડતર જ માના વાતસલ્યથી થયેલું હોય છે. માતા એ જ માનવીની પ્રથમ શુરુ છે. અણબણ રીતે મા જ માનવીને મુમાર્ગે દોરનારી મુવનારલીસમી બની જાય છે. જગતમાં મા જ એક એવી છે જે મુખમાં કે હાથમાં આપણી રહે છે. બહુ જિંડા જીતારીને વિચારીએ તો જણાય છે કે મનુષ્યના અંતરમાં ઈશ્વર પછી એ કોઈનું સ્થાન હોય તો માનું જ છે.

માની વાદ બલભક્ષા માણસને શાંતિરૂપ બને છે. માનું રમરણ થતાં જ હરેક માનવીનું હૃદય ઉચ્ચ ભાવોથી છલકાઈ જાય છે. ઘોડા દિવસ પર મારે સત્યાગ્રહાથમ સાબરમતી જવાનું ધયું હતું ત્યાંની શાળાના એક શિક્ષિકા બહેને ધોરણ ત્રીજાના વિદ્યાર્થીઓને 'મારી મા' એ વિષય પર 'લેખ' લખવા કહ્યું. નાનાં બાળકો તો બાને બહુ જ સારી રીતે ઓળખે. બાળકોનાં હૃદય એમનાં લખાણોમાં સાકાર પામ્યાં. એક બાળાએ તો બલે સનાતન સત્યને જ પોતાના શબ્દોમાં બંધન કર્યું :

“મા અને ખૂબ વહાલ કરે છે....કોઈ કોઈ વાર મને મારી મા મારે પણ ખરી. મને મા વહાલ કરે છે એટલે મને એ ગમે છે.”

આમ માનું રમરણ સૌ કોઈને-જાનને નોટાંને સ્ત્રીને કે પુરુષને-ઘેલાં બનાવી નૂકે છે. એનું નિર્ગળ રમરણ એ જ જીવનનું અમૃત છે.

આપણા ગાંધીજીને પણ એમની માનું રમરણ એટલું જ જીવનપ્રેમક બને છે. મા

વિશે લખતાં તેઓ કહે છે :

“માતા સાધવી સરી હતી એવી મારા ઉપર છાપ રહેલી છે. તે બહુ ભાવિક હતી. પૂજાપાઠ વિના કદી ન જમે. હવેલીએ હ મેશાં જાય. હું સમજણો થયો ત્યારથી તેણે કદી ચાતુર્માસ ઊંટયા હોય એવું મને રમરણ નથી. કંઠમાં કંઠ મતો તે આદરતી અને નિર્વિઘ્ને પૂરાં કરતી લીધેલાં મત માંદી પડે તોપણ ન જ છોડે. એવો એક સમય મને વાદ છે કે ત્યારે તેણે ચાંદ્રાચણ મત -લીધેલું; તેમાં માંદી પડેલી પણ મતને ન છોડેલું. ચાતુર્માસમાં એકલાણાં કરવાં એ તો તેને મામાન્ય વાત હતી. એટલેથી સંતોષ ન વાળતાં એક ચાતુર્માસમા તેણે ધારણાંપારણાં કરેલાં. જે ત્રણ સામટા ઉપવાસ એ એને મન નહીં થી વાત હતી. એક ચાતુર્માસમાં તેનું 'એવું' મત હતું કે સૂર્યનારાયણનાં દર્શન કર્યા પછી જ જમાવ. આ ચોમાસે અમે ઊંઘરા વાદળ સારું એઈ રહીએ કે ક્યારે સૂર્ય દેખાય ને ક્યારે મા જમે. ચોમાસામાં ઘણી વેળા દર્શન દોઢલાં થાય એ તો સહુ બલે છે. એવા દિવસો વાદ છે કે ત્યારે સૂર્યને અમે નોંધએ, 'બા, બા, સૂરજ દેખાયો' કહીએ ને બા ઉતાવળી ઉતાવળી આવે ત્યાં તો સૂરજ ભાગી જાય. 'કંઈ નહિ, આજે નસીબમાં ખાવાનું નહિ હોય' કહી પાછી જાય ને પોતાના કામમાં મુથાઈ જાય.”

માની આ અસર ગાંધીજીના જીવનમાં પણ કમલે ને પગલે જણાઈ આવે છે. તેઓ પણ મતપાલનમાં તેમ જ ઉપવાસાદિમાં એટલા જ દૃઢ સંકલ્પવાળા હતા.

એક વાર શ્રી મહાદેવભાઈએ બાપુજીને કહ્યું, ‘તમારી માતાના કડવું સ્વતો એકાદશી, ચાતુર્માસ, આઢ્યાયણ વગેરેની વાત કરી છે, પણ આપે તો શબ્દ Saintness (પવિત્રતા) વાપરો છે અહીં પવિત્રતા કરતા તપશ્ચર્યા આપ કહેવા નથી ઇચ્છતા ? નો શબ્દ Austerity ન લાખાય ?’

બાપુએ કહ્યું ‘ના મેં પવિત્રતા હેતુ પૂર્વક વાપર્યો છે પણ પવિત્રતા એ તો આત્મર શુભ છે મારી માતાના આત્મરજીવનનો પડઘો એની તપશ્ચર્યામાં પડતો માતામા કરી પૂર્વ

ત્રતા ભેટા હો તો તે મારા પિતાની નથી પણ મારી માતાની છે મારી માતા ચાતીસ વરસે ગુજરી ગયેલા એટલે મેં એની બર જીવાની ભેઈ છે પણ કહી એને ઉછાછળી કે ટાપટીપવાળી કે કાઈ પણ શોખ કે આડબર કરનારી મેં ભેઈ નથી. એની પવિત્રતાની જ લાપ હું મેશને માટે મારા ઉપર રફી ગઈ છે

ખરેખર, મા તે મા જ છે

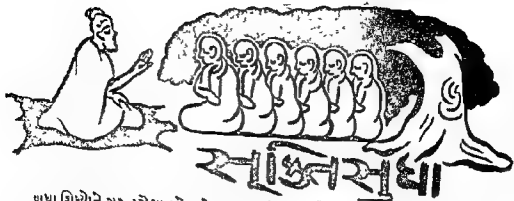
મા ભો પવિત્ર સદ્ગુણી અને ઉચ્ચ વ્યવસ્થાથી જ હોય તો બાળકનું જીવન સુધન્ય બને વટે માતરમ્ ।

‘જેની હજીબો તુખ થતી નથી તે ગરીબ છે’

એક સન્યાસીએ પોતાનું ધન કોઈ ગરીબને દેવાને વિચાર્યું આ સામગ્રી મળ્યા ગરીબ હોકા તેની પાસે આવ્યા એકે કહ્યું ‘મારી પાસે વજ્ર નથી.’ બીજાએ કહ્યું મારી પાસે બનાજ નથી માટે મને તમારું ધન આપો.’ સન્યાસીએ તે બધાને કહ્યું તમારા માટે આ ધન નથી તમારાથી પણ વધુ ગરીબને આ દેવાનું છે

એક દિવસે રાજાની સવારી ત્યાથી નીકળી તે સન્યાસીએ પોતાનું બધું ધન રાજાને સોંપી દીધું રાજાને આશ્ચર્ય થયું અને બોલ્યો ‘મહારાજ તમારું ધન મને કેમ આપો છો ? કોઈ ગરીબને આપો તો કેમ ?’ સન્યાસી શાંતિથી બોલ્યા “રાજાજી, તમારી વાત બરાબર છે ગરીબને જ મારું ધન આપવાની મારી ઇચ્છા હતી અને તેવા માણસની શોધ કરતો હતો. આપ સૌથી વધુ ગરીબ માણસ પડ્યા તેથી તે ધન હું આપને આપી રહ્યો છું” રાજા વધુ આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલ્યો ‘મહારાજ, હું તો રાજ્યનો માલિક છું, છતાં મને ગરીબમા કેમ ગણ્યો છો ?’ સન્યાસીએ કહ્યું “રાજાજી, જેની હજીબો તુખ થતી નથી તે મારી દૃષ્ટિમાં ગરીબ છે તેથી આપ જ મારા ધનનો સ્વીકાર કરો.”

પૈસા એટલા હોવા છતાં પણ જે પોતાની ઇચ્છાઓ પર કાબુ મેળવી શકે છે તે શ્રીમન્ત છે ધનનો હમલો હોવા છતાં પણ જે પોતાની ઇચ્છાઓ પોતાના કાબુમાં રાખી શકતો નથી, જે ઇચ્છાનો દાસ છે તે ધનવન હોવા છતાં પણ ગરીબ છે - ઉચ્ચવચ હુમારીજી

સ્ત્રીશક્તિસુધા

બાપા શિષ્યોને શુદ્ધ હૃદયેશા કહેતા કે મહાન દોષો કરતાં પ્રભુ નાના દોષો માણસ માટે વધારે ભયંકર નીવડે છે. નાનકડું કહ્યું એન લેવા હેતું નથી. કોટુ બેઠા નાના ઘર્ષણો જ મહાન આપત્તિ લાવે છે. માટે મોટા દોષો કરતાં પ્રભુ નાના દોષો વિષે વધારે સજાળ લેવી જરૂરી છે. શિષ્યોને એ વાત કોઈ રીતે મનમાં ઉતરે નહિ. એને એમ થાય કે કોઈની જરાક અમસ્તી વાત કરી કે થોડીક આંધી પાછી કરી એ કાંઈ મહાન પાપ નથી બનતું, મહાન પાપ જુઠાં હોય છે.

શુદ્ધને મોંએ બધા હા હા કરે. પ્રભુ એ બધામાંથી એક શિષ્યનું મન આ વાત માને નહિ. અને શુદ્ધ સાથે ક્ષીલ કરે. શુદ્ધને જાણ્યું કે અનુભવ વિના આ માને તેમ લાગતું નથી.

એણે એક મસક મગાવી રાખી શિષ્ય આવ્યો ત્યારે કહ્યું કે તારે સામે કાંઈ જવાતું છે ને નદી ઉતરીને એક કામ કરવાનું છે. આ મસક ભેગી રાખ, એના વડે નદી તરી જવાશે. શિષ્યે તો મસક સાથે લીધી, ને પોતે સારો તરવેલો હતો એટલે તેણે હિંમતથી નદી ઉતરી જવાની તૈયારી કરી નાંખી.

નદી ઉતરવા મંડયો અને અર્ધકે રસ્તે ગયો. હશે ત્યાં પેલી મસકમાં એક નાનકડું કાણુ એણે ભેળું. એમાંથી પાણી ચંદર પડે.

એના તો રામ રમી ગયા. એને લાગ્યું કે હવે ને થાક્યા તો આ મસક નકામી છે, એમાં નાનકડું તો નાનકડું પ્રભુ કાણું છે,

એ ખરે જખતે શુ કામ આપવાની હતી. ?

તે દિવસે એ કામ તો ખતાવીને પાછો આવ્યો ગયો, પણ રાત્રે શુદ્ધ સાથે વાર્તાલાપ કરતો હતો ત્યારે એ બોલ્યો : 'મસક તો નકામી નીવડી. શુદ્ધેવ ! એમાં એક નાનકડું કાણું હતું.' શુદ્ધે કહ્યું, 'એમા તો શું વાંધો આવે ? નાનકડું કાણું કાંઈ મસકને તદન નકામી બનાવી દે ?' શિષ્ય બોલ્યો, 'હોય કાંઈ ? પાણી તો અપાટાબધ માર્ગે થોડી કાંઠે ને પછી તો ખરે વખતે એ શુ કામ આપે ?' શુદ્ધે શાંતિથી કહ્યું : 'ત્યારે મસકમાં એક નાનકડું કાણુ હોય તો પ્રભુ એ નકામી કાં ?' 'હા શુદ્ધેવ !' 'સાવ નાનકડું હોય તો પ્રભુ ?' 'હા શુદ્ધે ! નાનકડું તો વધારે ભયંકર ! ખગર પ્રભુ ન પડવા દે.' શુદ્ધ બોલ્યા, 'એમ ?' ત્યારે મનમાં જરાક નાનકડો દોષ હોય તો એ ખરે વખતે દુગો ન દઈ બેસે ? વધી સુધી શાંત જણાતા માણસો અચાનક કોઈ ભયંકર કામ કરી બેસે છે. એની પાછળ આવા નાના નાના દોષોનું લગર કેમ ભેળું ન હોય ?' શિષ્યની તો આંખ ઉઘડી ગઈ. વાત તદન સાચી હતી. મન, એ કાંઈ રમવા માટેનું કોઈ મેદાન ન હતું; એ તો સંસ્કાર ઘડતરની ભુમિકા હતી. એમા એક પ્રભુ દોષને આવવા કેમ દેવાય ? દોષને નાનો કે મોટો ગણવો એ જ મહાદોષ નથી ? નાનો કે મોટો દોષ એ દોષ એમાં મોટો શું ને નાનો શું ? પણ તે દિવસથી એ અંતર બની ગયો.

ગાજમના : [અનુમતિ પાત્ર ૧૦ દર્શી આજ] પ્રભુ
એ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ મી રીતે કરવી?

આર્પમિંદુ : તે સ્થિતિની પ્રાપ્તિ પહેલા
ચિત્તસરને શુદ્ધ કરવાની જરૂર રહે છે. જુઓ
પુત્રે ઊંચે એ પ્રશ્ન! આ વસ્ત્રો બાપ એ
ગ્રોથ નહ, ને આ મોથ નાંચું પુલિન!
માંબો, સર્વત્ર દેવી નીરવતા છે! જુઓ,
નર્વત્ર દેવી નિર્મળતા છે! શાન્ત શુભલત્ત
ધ્યાન પ્રદા.

રાજમાના : પણ સકળ, મારું ચિત્ત
તાન પડેલા પડીની જેમ દેદે છે. જરૂર
પ્રકૃતિની નીરવતા મનને નિર્મળ નથી બના
વતી. શીત, સમાધિ અને પ્રશાંતિ આસાધનાભા
વન રહે છે; છતાં જેવી થવાના કોડ તો હજી
વધુપૂર્ણ જ રહ્યા. દીર્ઘકાળની સતત સમાધિ
પછી ઉપશમનું શુભ તો પ્રાપ્ત કરી ગઈ છે.
છતાં નિર્વાણપ્રાપ્તિ સુધી પહેલાંથવાનું...

આર્પમિંદુ : ઉપાસિકા, આજની રાત
તો શોથ-કાંઠે સમાધિમાં તેમજ તથાગતના
ઉપદેશના ચિન્તનમાં ગાળે. પ્રાતઃકાળે પાટલી
પુષ્પમાં ધર્મક્રિયા કરવા જરૂર.

દરથ બી-૭

પાટલીપુત્રમાને નરમિહુશ્વત બાલ
હિત્યનો ખાનગી દરબાર.

ગાજમાના : સકળ, કેટલા પડકારેલા
મિહિરકુલનું હવે મું કરવું એ પ્રશ્ન
મને મૂઝવે છે.

આર્પમિંદુ : ઉપાસિકા તરીકે ઉપશમ
પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ આવા પ્રશ્નો તમને
મૂઝવે છે એ તમારા ચિત્તની અસ્થિરતા
સૂચવે છે.

રાજમાના : એટલે જ, મિહિરકુલને શી
સત્ત કરવી એટલે સૂચન તમારી પાસેથી જ

અથવા મારું છે. પરાજિતને શો દર
દેવો મોઝ છે?

આર્પમિંદુ : ભગવાન તથાગતના માર્ગને
અનુસરવાની તો એક જ રીત છે. વિજયનું
દેશ પરાજિતને પાછું આપી દેવું એ!

રાજમાના : પણ ભગવત, ગમસ્ત્ર પ્રાપ્ત
તો મિહિરકુલનો દેહાન્ત માગી રહી છે,
પાટલીપુત્રના રાજમાર્ગે ઉપર સિકાધે વિહરો
-હેલ શ્રમજોનાં ટોળાં પણ આને શાશ્વત્વથી
છેડીને, દેહાન્તકંડ પામ્યા પછી હતાકે.
મિહિરકુલ કયા નરકમાં પડશે એની ચર્ચાઓ
કરી રહ્યા છે.

આર્પમિંદુ : એ જ બતાવે છે કે હું
શ્રમજોએ પણ ભગવાન તથાગતનો જીવન
અદેશ હજી પચાવી લાવ્યો નથી. એકો ભૂલી
નથ છે કે નદી વેરેલું વેળાની અમ્મનિ
કુલાશન ... અવેરેલું હી અમ્મનિ જેમ
અમ્મો સનાનનો!

[નરમિહુશ્વત, અનુચરો અને મિહિરકુલ
પ્રવેશો છે મિહિરકુલે પોતાનું મોં લાકી
રાખ્યું છે.]

વજાલીત્વ. મનનજી, મિહિરનો ન્યાય
કરવા એને તમારી સમક્ષ લાવ્યો છે.

ગાજમાના : બહુ સારું થયું; બિટા!
મિહિરનું મોડું નેવાણું અને બહુ મન છે.
મારી સમક્ષ લાવ.

[મિહિર રાજમાના સમીપ આવીને
બેસે રહે છે.]

બિટા, આમ બાવ. અત્રી મારી પાસે બેસ!
[સરૂમાં જરા અસહકાર, પણ પછી
અસહકાર બાળકની જેમ એ રાજમાનાની
પાસે બેસી બાવ છે.]

બેટા, તારું મોં તો નેવા હે! તું બહુ
રૂપો છે જેમ એ સાશ્વત્વ છે.

[મિહિરકુલ ચો ઉઘાટે છે; પણ માથું
તો નીચું જ રાખે છે.]

રાજમાય છે શા માટે, બેટા ? તને શાની
શરમ આવે છે ? આમ બિચે નજર કર. મને
નારી માતા જ સમજ.

મિહિરકુલ : માણ, મને હારની શરમ
આવે છે. પરાજય હ'એ છે. આ મિહિર
આર્યાવર્તનો સમ્રાટ હતો, આજે એ જ મિહિર
આપના પુત્ર નરસિંહચંદ્રનો શુભાગ છે.

રાજમાતા : બેટા, હારણત એ શરમની
વસ્તુ નથી. તથાગતનાં તરવો બસાબર સમજે
તો તને જગુશો કે લાશાશાલ અને જ્યાજ્ય
બધું મરણ જ છે. તુ શા માટે સુઝાય છે ?

મિહિરકુલ (રાવપૂર્વક) : બાલાદિત્ય માતા !
હું કેહી છું માટે મારું અપમાન કરેા છે ?
બૌદ્ધ સંઘમાં કોઈપણ લાયક માણસ નથી
માટે તો તેના ક્ષય કરવાની એ પ્રતિજ્ઞા
લીધી છે.

[આર્યસિંહ બહીને મિહિરની સમીપ
આવી જાણે છે. ચક્રતપદને ભેળને મિહિર
જાણે ધર્મ ભય છે.]

રાજમાતા (મિહિરને પાછો બેસાડતા) :
બેસ બેટા, નીચે બેસ; તારા ચિત્તસંકારોને
શાન્ત કર.

આર્યસિંહ (શાન્ત, સ્થિર મધુર સ્વરે) :
આયુધ્યમાન મિહિરકુલ ! બૌદ્ધસંઘ હીન હતો.
પણ તથાગતનો ધર્મ તો તારા ચિન્તનને
લાયક છે જ.

રાજમાતા : બેટા મિહિર, તારા શ્રવણ
માટે હું ઉત્તમોત્તમ આચાર્યો લાવી આપીશ.
અને ફરીથી આર્યાવર્તમાં કોઈપણ જિજ્ઞાસુ
ધર્મથી વચિત ન રહે એ માટે હું મોટો
વિદ્યાર સ્થપાવીશ.

આર્યસિંહ : આયુધ્યમાન મિહિરકુલ
રાજમાતા જાણે મોટો વિદ્યાર સ્થાપે પણ તાર
ચિત્તસંકારોની શુદ્ધિ તો તારે પોતાને
હાથે જ કરવી પડશે.

રાજમાતા (મિહિરને વિચારમગ્ન
દેખીને) : ચો વિચાર કરે છે, બેટા ?

મિહિરકુલ : સ્થાવર આર્યસિંહ મારું
અપમાન કરે છે, એનો વિચાર કરું છું.
અહીં જ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે અહીંથી છૂટો
થઈશ તો આ આર્યસિંહનો ઘાત કરીને આખા
આર્યાવર્તમાંથી ઊદ્ધારાધને નામશેય કરીશ.

આર્યસિંહ (મીકું હાસ્ય વેરતાં) : આત્મ
સંકારો શુદ્ધ કરવા માટે પણ અનેક ભયોની
જરૂર પડે છે.

[કંચુકી પ્રવેશે છે.]

કંચુકી : માણ, આખા નગરનાં જનપદ
હાર ઉપર ભેગાં થયાં છે. અને મિહિરકુલને
ચો ઠંડ કરેા છે તે જાણવા માટે ઉતાવળ
કરી રહ્યાં છે.

[મિહિર બોલિતો બેસી યથાને રથવિર
આર્યસિંહનાં પગમાં પડી બચ છે. રાજમાતા
પ્રસન્ન ચિત્તે એ ભેળે રહે છે.]

રાજમાતા : બેટા નરસિંહચંદ્ર ! આ
મિહિરને હું મારો બીજો પુત્ર અને તારો
બધું બનાવું છું; એ જ એનો ઠંડ ! જાણો,
ગહાર પ્રજાજનોને એ ઠંટની જાણ કરેા !

[કંચુકી વિદાય માથે છે.]

રાજમાતા [ચોટા સમય સુંઝા રહ્યા બાદ] :
બહન, અંતે મિહિરકુલનું રૂણ હૃદય આર્ય
ધર્મનું ધરુ ! કેવળ પરાજય જ જનમાં આટલી
બધી લજ્જા ઉત્પન્ન કરતો હતો તેનામાં
અધર્મ કુલોળી પણ બૌદ્ધ ઉત્પન્ન થઇ ખરી !
ખરેખર, તથાગતનું વચન ભૂતાઈ છે; વેરથી
વેર શમવું નથી, અ-વેરથી જ વેર-શમે છે.

આપ મિહ તથાગતના વચનો તો સહેવ ભૂતાર્થ જ છે પણ એની સફળતા તો એ અગેની શાવના તમારા ચિત્તમા કેવા પ્રકારની છે એ ઉપર અવલોકે છે

રાજમાતા (ખિન્ન થતા) બદનતને મારી ભાવના અંગે હજી કાઈ શકા છે ?

આર્યાસિહ હા, મિહિર મારા પગમા પડ્યો એ પછી જ તમે એને અગ્રય આપ્યું

રાજમાતા જોટી વાત જાનત એ બ્યારે મિહિરને મારી સમશ જોવાયે ત્યારે જ એને બચાવી લેવાનો મનમા સકલ્પ કરી નાખ્યો હતો

આર્યાસિહ ઉપાસિકા, એ સત્ય હશે પણ તમાગ મનમા એવી કષ્ટચુક્તિ તો હતી કે મિહિર જીવવાની લાવથે બૌદ્ધ થય એ તમારી વાસના !

રાજમાતા એ વાસનાની તો હું ન પાગી શકું એમ નથી પણ ભદ્રન્ત મિહિરના મનમા મારી મૈત્રીભાવનાનું કાઈ પણ પરિણામ નહિ આપ્યું હોય ?

આર્યાસિહ પ્રથમ તો, ઉપસિકા તમારી મૈત્રી અધુરિમ ન હતી તેમા મિહિરનું ધમ પરિવર્તન કરવાની લાવમા હતી બીજી

રાજ (અધીરપથી) બીજી શું ભદ્રન્ત ?

આર્યાસિહ માણસને ધર્મનસ્કાર પામવા માટે પણ કાગ બેઠ્યો છે - કહાપી અનેક ભવ પન્ન કરવા પડે મિહિરનું વને તમારી લાકડોએ વધારે અનાય અને કુર બનાવ્યો છે આ રીતે તથાગતનો ધર્મ નહીં કે સદ્ ભલે લાગે કાગ જીવે પણ તે તો ધર્મહીન હશે અને જરા સરળા ધર્માથી પણ સધનો ગરૂ તૂટી પડશે

૬૨૪ નીચ

અરોહણ તો રાજમાતા સમાધિમા

જેકા છે થોડીવારે બાવાદિત્ય અને વૃદ્ધ સચિવ પ્રવેશ કરે છે

બાનાદિત્ય માતાજી હજી સમાધિમાથી પરવાયા નથી

રાજમાતા (આજો દિવાડીને) કોણ ? બેટા નરસિહ ? મારી સમાધિ તો ક્યારની પૂરી થઈ ગઈ છે પણ ભદ્રન્ત આર્યાસિહના નાસનથી પવિત્ર થયેલ આ બેકક અને આ વૃદ્ધ એવા તો શાતાકાથી છે કે નિર્વાણુધને અનુજર થકા કરે છે રાજસૂત કેમ આવે છે જોગ ?

બાનાદિત્ય વસ્તુસ્થિતિ દિવમે દિવસે વલુસતી જાય છે માતાજી !

રાજમાતા મારા મિહિરના શા સમાચાર છે ?

બાનાદિત્ય મિહિર અહીં થી શાકલ પાછો ગયો ત્યારે તેણે ભેષુ કે શાકલનું રાજ્ય પોતાનો નાનો ભાઈ પચાવી બેઠો છે ત્યાંથી મિહિર કારમીર ગયો કારમીરપતિએ મિહિરને એક નાના પ્રાગનો રાજા બનાવ્યો આ ભલ મનસાધને બદલો મિહિરે કારમીરપતિનું આપ્યું રાજ્ય પચાવી લઈને આપ્યો

રાજમાતા (ક્રુષ્ણ થતા) અરેરે ! એના ચિત્તસસ્કારો હજી સુધયા નહીં આપણે એને આપણા કુટુંબની કન્યા પરણાવી એ પ્રસંગની શાદમા નાલ દામા વિહાર પણ બચાવ્યો, પણ એ તો હજી એવો જ અનાય રહ્યો છે કે ?

બાનાદિત્ય હા, માતાજી ! હજીય કો બૌદ્ધ રત્નપટ્ટના રકત - દપકતા મૂંગેના ઉપકાર મંગે છે

રાજમાતા [મુજ ઉઠતાં] પ્રભુ, પ્રભુ ! ચિત્તસસ્કારોની શુદ્ધિ માટે અનેક ભવની જરૂર રહે છે એમ ભદ્રન્ત કહેતા હતા [ચોગી પાર ભલે અદમવરીશ્વર કરીને] કે પછી મારી મૈત્રીની ભવના જ કષ્ટી હતી એમા

ને સર્ગિક અને નિષાલસ પ્રેમભાવના ન હતી
એતું આ પરિણામ હશે ?

મથિય પણ આનો ઉપાય શો એ
ગતાવશે ?

રાજમાતા (બિ-તમાથી) : જેમ થાય તેમ
થવા દો । પદાર્થો પોતાના ધર્મને અનુસરે છે.

સમિય (શોભ સાથે) : માતાજી, રાજ-
કારણમાં બૌદ્ધધર્મની દૃષ્ટિ હાનીકારક છે,
એવા મારા અભિપ્રાયને સ્વાર્થે ક્યારેય ધ્યાનમાં
ન લીધો તેતું આ પરિણામ આપ્યું ।

રાજમાતા - હું... ..

મથિય આપે મિહિરકુલનો સત્કાર કર્યો
ત્યારે માત્ર આર્થસિંહની સલાહને જ માન
આપ્યું. અમારો તો મત પણ ન પૂછ્યો ।

રાજમાતા (નિષાલમતાથી) આર્થ-
સિંહની એમાં કાંઈ પણ સલાહ કે સૂચના
ન હતી મેં જ અહીં કારથી મારો મહિમા
વધાવવા મિહિરનો સત્કાર કર્યો હતો

મથિય લોકસંમતિની દૃષ્ટિએ, જેનો વધ
કરવો ઘટે એનો વધ તો કરવો જ જોઈએ,
એ ભગવદ્ગીતાના ઉપદેશને આપ ન અનુસર્યા
એતું આ ફળ આપ્યું. હવે ભારતવર્ષને કેાણ
ગચાવશે ?

રાજમાતા ધર્મ જ ગચાવશે

મથિય (વિપર્યાય) એ તો ભારતવર્ષમાંથી
બૌદ્ધ ધર્મનો નાશ થશે અને વૈદિક ધર્મ
નિષ્કંટક શાસન ચલાવશે ત્યારે જ ધર્મશકશે.

રાજમાતા (સમર્પન કરતાં) મિહિરકુલ
પણ એ જ મતનો છે ।

આસાદિત્ય માતાજી, ધર્મ અને વ્યવહાર
વચ્ચે લોક તો રહેવાનો જ. મિહિરનો વધ ન
કરવામાં આપણી ભૂલ ઘટી.

રાજમાતા તુલી ભેટા, ધર્મ અને વ્યવહાર
વચ્ચે કદી લોક ન હોઈ શકે. વેરથી વેર સમે
નહીં, અવેરથી જ વેર સમે, એ ધર્મસિદ્ધાંત

વ્યવહારમાં પણ આવે છે. એટલે જ મિહિ-
રનો વધ ન કરવામાં ભૂલ નથી થઈ, ભૂલ તો
મેં કરેલા એના કૃત્રિમ, કપટયુક્ત સત્કારમાં
ઘર્ષ છે મારા સત્કારમાં સચ્ચાઈનો અભાવ
હતો, મૈત્રીની ભાવના શુદ્ધ નહોતી. એ જ
મોટી ભૂલ । ત્યાં જ તથાગતના ધર્મનો લેખ !
આસાદિત્ય તો હવે ભગવંતું જતું
રાજકુત્ર સુધારવું શી રીતે ?

રાજમાતા રાજકારણમાં હવે પછી મારી
સલાહ નિરર્થક છે...આર્થસિંહનો એ સૂત્રો
ચચાર ચાલ આવે છે...નહીં વેદેશ...આ
અરોગ વૃક્ષમાંથી એ ગાથાના પડધા ઉઠે છે.
એસ ધર્મો સનાતનો !...

[એક ધ્રમણ ઉતાવળે પ્રવેશ કરે છે.]
ખાસાદિત્ય પધારો ! ક્યાંથી વિહાર
કરતા આવો છો ?

અમણ કારમીરથી આવુ છું. સ્થવિ-
આર્થસિંહે મને રાજમાતા પાસે મોકલ્યો છે.

રાજમાતા. શી વાત છે ભદ્રાંતની ?

અમણ ભદ્રાંતે કહેવડાવ્યું છે- કે માગ
વધના સમાચાર સાંભળીને મિહિરકુલ વિપે
મૈત્રીની ભાવના કરશે તો તથાગતનો
ધર્મ સચવાશે.

આસાદિત્ય રકતપટ આર્થસિંહનો વધ ?
અમણ હા. અને આ એમનો અતિમ
સંદેશો છે ! મિહિરકુલે ત્રેવીસમા સ્થવિરની
હત્યા કરી છે.

આસાદિત્ય માતાજી !...

મથિય માતાજી, કશું જોલતાં કેમ નથી ?
(ગભરાઈને નાટક જમ જુએ છે)

અરે ! માતાજીનું તો માથું ઢળી
પડ્યું છે ।

સમિય અરે, માતાજીનું મૃત્યુ ? ! અને
તે પણ જે જ આજે આર્થસિંહજીનું આત્મન
રહેતું તે જ સ્થળે ? !

માણુકો - ડગ્ને - અહિંસા

સકલન કર્તા શ્રી ચતુર્વાચ બ ધોન

અભયદાન સર્વ દાનોમા કષ્ટ છે જે માણુક અરેખર તે આપે છે તની પામે મર્વ વિરોધ શમી જાય છે જે પોતે જાય અસ્ત છે તે અભયદાન આપી શકતો નથી મારે, તેણે પોતે જ નિર્ભય થવું જોઇએ જોડે અહિંસાનું મેવન અને શીરુતા એક સાથે હોઈ શકતા નથી અહિંસાના પાલનને અત્યંત શૌચની અપેક્ષા છે

અહિંસા સનિકના શુભો કરતા પણ અનંત રીતે અહિંસાતી છે જે સૈનિકને રક્ષણ આપે એક લાકડીની પણ જરૂર પડે છે તે જોડે અથો સૈનિક જોડા છે સાથો સૈનિક તો તે છે કે જે મરવું કેમ તે જાણે છે અને જે યોદ્ધાઓના વરસાદમા પણ જરાયે અસતો નથી આવે એક અબરીય હતા દુર્વાસાએ તેને બહુ પજાવ્યો હતા તેણે આગળી સરખી ઉગામી નહિ પણ પોતે મક્કમ જ રહ્યો

અહિંસા, મારા નર મત પ્રમાણે, રીત સર સમજવામા આવે તો ઐહિક તેમ પાર લૌકિક સવ દુ જોને મટાડવા મટે ચિતામણિ રૂપ છે તેનું અતિશય સેવન કરવું શક્ય નથી અન્યારે તો આપણે તેનું જરા પણ સેવન કરના

નથી અહિંસા બીજા શુભોના સેવનની આ? નથી આવતી પરંતુ અહિંસાનું પ્રાથમિકરૂપે પણ સેવન થઈ શકે તે પૂર્વે બીજા શુભોનું સેવન આવશ્યક છે મહાવીર અને છુદ્દ મૈનિકો હતા, તેમજ ટો રોષાય પણ હતા તથોને જ પોતાની પ્રવૃત્તિનું મહીર સ્વરૂપ વ્યર્થ રીતે ખાવમા આવ્યું હતું તેઓ જ યોગ્ય, સુખી ઉદાર અને દેવી શુભનું રહસ્ય મેળવી શક્યા હતા આપણે આ ઉપદેશકોના સહવાગી બનીશું, તો આપણે દેશ ફરીથી પાછો દેવોનું નિવાસ સ્થાન બનશે

અહિંસા વિષેનું આ અમર સૂત્ર મધિએ પોતાના અનુભવમાથી જ વ્યક્ત છે 'અહિંસાની પ્રતિષ્ઠા થતાની સાથે જ હેરવેર શમી જાય છે' 'અહિંસાનો વ્યક્ત અર્થ' પ્રેમ છે, કેમ કે તેને આપણે પ્રેમ રૂપે જ વ્યક્ત કરી કે જોળખી શકીએ પ્રેમને વિષે બાહ્યલક્ષ્ય કેટલાક સુદર વચનો છે તેમા આવે છે કે 'પ્રેમ પટારીનું બૂકું હાથેતો નથી, પ્રેમને સૌનો વિશ્વાસ છે, પ્રેમને સદા આશા રહે છે, પ્રેમ કદી નિષ્ફળ જતો નથી'

જક પદાર્થોમા એક બીજાને વાગી

રહેવાની શક્તિ છે તેવી જ શક્તિ ચેતન
 પદાર્થમાં એટલે આપણામાં હોવી જોઈએ.
 આકર્ષણ શક્તિનું નામ પ્રેમ છે. એ પ્રેમ
 વિના જગત ન નભે. એવો પ્રેમ આપણે
 પિતા પુત્ર વચ્ચે, ભાઈ બહેન વચ્ચે, મિત્ર
 મિત્ર વચ્ચે તો અનુભવીએ છીએ. પણ
 આખા જગત પ્રત્યે સખતાં શીખવું તેમાં
 ધૃતરની ઝોળખ છે. જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં જ
 શેમ છે. પ્રેમ તો પારસમણિ છે. પ્રેમજાજનુ
 દેખ અગણિત પ્રેમદેખ જ હોય. એટલે
 મોટામાં મોટું આપણું કાર્ય પ્રેમનો વરસાદ
 વરસાવવાનું છે. પ્રેમ વરસાવ્યો એટલે ભગી
 જનું એમ નહિ. એ તો મોઢ કહેવાય, એ તો
 મહિયારું ગણાય. આપણે વિરોધ કરતા હોય
 તેમની ઉપર પણ પ્રેમ રાખવો, તેમને ભૂરખ
 ન માનવા, તેમની સેવા કરવી, એ પ્રેમ છે.

અહિંસા એટલે પ્રેમ એ જગતમાં સૌથી
 સફળમાં સફળ બળ છે. શામળ બદ કહે
 છે : 'અવશુણ ઉપર શુભ કરે તે જગમા જાયો
 સહી.' આમાં 'જીતવાની' બાત લખી છે તેનો
 અર્થ એ છે કે એ ખરો અહિંસક થયો.
 તિરસ્કાર ઉશ્કેરનારી વસ્તુઓ તો જ્યાં જોઈએ

ત્યાં નજરે ચડ્યા જ કરે છે. પ્રાચીન ઋ
 ઝોએ એ સત્યનું ઘરાન ક્યું હતું
 દેવને પ્રેમથી જ જીતી શકાય, ક્રોધ
 અક્રોધથી જ જીતી શકાય. એટલે આ પ્રેમ
 શક્તિ પ્રગટ ત્યારે થઈ શકે છે કે જ્યાં
 તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો તેની સામે
 જિભા હોય. સાચી અહિંસા તિરસ્કારનાં કારણો
 આગળ આંખ નથી મીચતી. પણ આંખ બંદાબંદ
 ઉઘાડી સખી એ કારણો નિપજાવનારાં માણસ
 ઉપર અસર પાડવામાં એની ખૂબી રહેલી છે.
 અહિંસાનો-ફુલતાની સામે સાબુતા ધરવાનો.
 શત્રુને પણ પ્રેમથી વશ કરવાનો-કાયદો
 'શત્રુનાં દૂષણનું જ્ઞાન સ્વીકારી લે છે. એટલે જ
 ચાચો કહે છે કે : ક્ષમા વીરસ્ય ભૂધાભૂ.
 અહિંસા એ નિર્જાનનું નહિ પણ બળ
 વાનનું શસ્ત્ર છે. અહિંસા એટલે ધાનો પ્રતિકાર
 નહિ પણ ક્ષમા. ક્ષમા એ વીરનું ભૂધાન છે.
 યુધિષ્ઠિરે ત્યારે વિરાટની અપાર પજવણી છતાં
 તેને ક્ષમા આપી એટલું જ નહિ, પણ મહારાજ
 યુધિષ્ઠિનું અપમાન કરી તેમને ઈલા કરવા
 માટે વિરાટનો વધ કરવા તત્પર થયેલા અર્જુન
 નતા ક્રોધની સામે તેની રક્ષા કરી, ત્યારે તેમણે
 એ ક્ષમાવૃત્તિનું પ્રદર્શન કયું.

[૫૪, ૬૯ 'મંગલ પ્રભાત'માંથી]

અનુક્રમણિકા

૧ સાતિનિકૃતનનાં શ્રમનો...	૫૪	૩૦ એપ્રિલ ૧૯૫૧
૨ ગાંધીજી ૫૫		
૩ કુરંગી દેસાઈ ૫૬		
૪ શ્રીદેવના ગીતાબંધ...	૫૭	
૫ સાચો પુત્ર	૬૦	
૬ બાપુની ટપાલ	૬૦	
૭ બાપુની અનોખી વાતો...	૬૨	
૮ રાજમાતા	૬૩	
૯ બાપુના પત્રો	૬૪	
૧૦ અમેક દેવદેવીઓ...	૬૫	
૧૧ સ્વી-દ ચનન	૬૭	
૧૨ સર્વોદય વાણી	૬૯	
૧૩ ગાંધીજીના માણસો	૭૧	
૧૪ સંકિત શબ્દો	૭૨	
૧૫ ગાંધી માળા	૭૪	
	૭૫	

અંત્યાવલોકન

(૧) જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અદુભાઈ સાધના અધ્યાત્મ વાર્તાવિષયક મંચાલક: શ્રી નાડગ કર ભટ્ટ
મ.પ.૦ શ્રી પેકુંઠલાલ હકોર; કિ. ૩-૦-૦૭; ૧૦ ૪૦૦.

(૨) જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અદુભાઈ સપા.૦ શ્રી પેકુંઠલાલ હકોર; કિ. ૩-૬-૦૭; ૧૦ ૪૦૦.
પંચેના પ્રકાશક શ્રી રામકૃષ્ણ મેના મંચિનિ, અમદાવાદ

રાદેર (મુસ્ત)ના ૨૪૦ શ્રી અંદગ કર
“ઉફ” અદુભાઈ એક શ્રેષ્ઠ સાધુપુરુષ હતા
તેઓ સંસારમાં રહીને પણ સમારના
નિર્વાણની નિર્વિઘ્ન માર્ગ તોમની સાધનાનું
તત્ત્વ એક જ હવે આપણે આપના
મર્વા સાક્ષીરૂપે દરેક ધ્યાને અને દરેક
મુશ્કેલીમાં હાજર રહે છે તેથી આત્મા
શુદ્ધ છે, આ પ્રશ્નનો હ મેશ વિચાર કરવો
મનુષ્યને જાતનો કષ્ટાણુ છિયેથી કાઢી
આપ નહીં આવી જ તો પણ તેનો પ્રત્યક્ષ
અનુભવ થાય છે. દરેક વિચાર, વૃત્તિ,
કૃતિ, અને આકૃતિમાં જો આક્ષીભાવ
કેળવવા જાય તો માનુષ્યને આત્માની
મન્યતા અને સાચી આર્થિક શાંતિ અને
શક્તિ તેમ જ સુહૃદતાનો ભાસ થાય છે
“આપણે જે જે ક્રિયા કરીએ
(ચાહે શરીરદાના, અત કરણ કે પ્રાણ-
દાના) તેના સાક્ષી બોલીએ કલાક એક
સરખા છીએ એ જ ખરું ધ્યાન છે,

એ જ ખરું યોગ છે, એ જ સાચી
શક્તિ છે અને ખરું કર્મ છે”

પહેલી ચોપડીમાં આ તત્ત્વ ઘણી
સરળતાથી તેમ જ ઉદાહરણ, અનુભવ
અને વાર્તાની મદદથી સમજાવવામાં
આવ્યું છે અને બીજી ચોપડી શ્રી
અદુભાઈના પત્રોના એક સંગ્રહ છે
જે પત્રો એમણે પોતાના અમુક
મિત્રોને લખ્યા હતા. એ પત્રોમાં પણ
સાક્ષી-સાધના” પર જ વારંવાર ભાર
મૂકવામાં આવ્યો છે.

જોને પુસ્તકો દરેક જિજ્ઞાસુ અને
સાધકને માર્ગે લાગુ ઉપયોગી છે

શ્રી અદુભાઈને આધીજ્ઞના આદર્શો અને
તેમની પ્રવૃત્તિઓમાં લાગેલ વિશ્વાસ હતો.

“અત્યારે નો ગાનિના દત્ત મહાત્મા
આધીજ્ઞ છે એમની વિચારશ્રેણી હાલ
જાને ભૂવભરેલી લાગે, છતાં સૌકોને એ
માર્ગ રુચિકર થઈ પડવાનો છે” શુદ્ધ મન

“ધ્યાનાખાપુ”

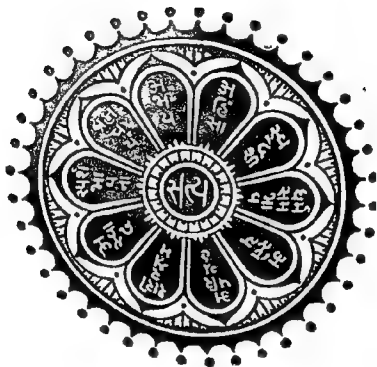
વ્યવસ્થા :-

આ માનિક દત્ત મહિનાની ૩૦મી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે. એટલે તે મહિનાનો અક આપુ”
મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે.

મગદ તારીખ પછી દત્ત દિવસમાં અક ન મળે તો દપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને
જણાવવું. આલોકોએ પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે પોતાનો આલોક નબર અવશ્ય જણાવવા વિનંતી છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂા દુધે પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨૫ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે મ.ઓ.થી મોકલવું
પ્રથમ અંકથી આલોક થવું આવશ્યક છે. જ્યાં સુધી સિવકમાં હશે ત્યાં સુધી પાછલા અકો
મળશે લવાજમ મ.ઓ.થી મોકલવા મ.ઓ.ની કુપન પર પૂરું ઠેકાણું લખેલે સ્પષ્ટ લખવું
એક અકના બાર આના મળેથી જામૂનાનો અક મોકલી આપશે.

‘ધ્યાનાખાપુ’ કાર્યાલય જમૂનાગઢ ૧૯૦૭

પરિચય

સંપાદક: મનોમ ઝાંઘી

‘રૂપાયતન’

બાપુજી અને શુરુદેવ એ બંને મહાવિભૂતિઓ આપણી સમીપ ઉચ્ચ આદર્શ મૂકી ગયેલ છે. આને માનીએ છીએ કે, બાપુજી અને શુરુદેવના આદર્શોનાં મુખ્ય સમન્વય કરી એમાંથી નિષ્પન્ન થતા સ્વનાત્મક માર્ગનું અમુક રહસ્ય કરવામાં આક્રિય તેમજ સમર્થિત ‘સાચું’ કલ્યાણ રહેલું છે. આ બંને મહા-વિભૂતિઓના ઉત્તમ જીવના-ચિંતાઓના સમન્વયથી જ

આપણું ભાવિ ગૌરવશીલ બની શકશે, અને એમાં જ આપણું એક રહેલું છે. તેથી અમે આવા સમન્વયને મૂર્ત કરે એવો સંસ્થા ધૂનાગક્રમાં સ્થાપવા નિશ્ચય કર્યો છે.

બાપુજી અને શુરુદેવના આદર્શોના સમન્વયને હેતુ સત્યની ળાંછી કરવાનો છે. પરંતુ સત્ય તો અનેક રૂપે વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે તેથી પ્રત્યેક વ્યક્તિ સત્યનું દર્શન પોતપોતાના સ્વભાવ અને પ્રજા પ્રમાણે કરી શકે છે. શુરુદેવ તો કવિ હતા, એટલે એમણે સત્યનું દર્શન ‘સૌન્દર્ય’માંથી નિષ્પન્ન થતી સવાદિતા (Harmony) દ્વારા કરવા પ્રયત્ન કર્યો; જ્યારે બાપુજી તો હતા કર્મ-શોગી, એટલે તેઓ તપ-મયમશીલ કર્મ-માંથી નિષ્પન્ન થતી સવાદિતા દ્વારા સત્યનું દર્શન કરવા મથ્યા. આમ સત્યનાં બે મુખ્ય લક્ષણ સૌન્દર્ય અને તપ છે.

શુરુદેવ તેમ જ બાપુજી વ્યક્તિગત આંતરશક્તિ વ એ બિંદુ સિદ્ધ માર્ગે પા સત્યનું દર્શન કરી શકાય પરંતુ આપણે એમાં જીવનમાં તપપરાયણ માર્ગે પ્રયાણ કરીએ, તે જીવનમાં શુદ્ધતા આવ જવાનો મંભવ રહે છે ખરે; એ જ પ્રમાણે ‘આપણે સૌન્દર્યને જ પ્રાધાન્ય આપીએ તો એમાં સ્વચ્છ હતા આવી જવાનો ભ્રમ રહે છે. તેથી એ બંનેમાંથી જગવા માટે તપપરાયણ

માર્ગનો સયમ અને નિર્દયદર્શી માર્ગનો આનંદ એ બંનેનો સમન્વય કરવામાં આવે તો એ નૂતન માર્ગ આપણા વિકાસને અવશ્ય મહાચરૂપ થઈ શકે.’

આવા સમન્વયનું બીજું માનવીના અંતઃરત્ન રહેલી સર્જનશીલ સંવેદનામાં રહેલું છે. આવી સંવેદનાની દૃષ્ટિએ બાપુજીની પ્રેરનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું તેમ જ શુરુદેવની સૌન્દર્ય દર્શી પ્રવૃત્તિઓનું મહત્ત્વ સરખું જ છે.

તેથી ‘રૂપાયતન’નો મુખ્ય ઝોક આવી મર્જનાત્મક સંવેદનાને જાગ્રત કરી એને અર્વાચી અને સુસંવાદી કરવા પ્રત્યે જ રહેશે. અને એ જ રીતે સત્યના આનંદની તેમ જ સત્યની તપસ્યાની અનુભૂતિ કાર્ય દ્વારા કરીને માનવી મંપૂર્ણતાનો સ્પર્શ કરવાને શક્તિશાળી થાય અને એમાં જીવનનો પરમ આનંદ અનુભવી ગઈ તો ‘રૂપાયતન’નો આદર્શ સફળ થાય

પ્રકાશક અને મુદ્રક, ખીરન ગાંધી. રૂપાયતન મુદ્રણાલય, ત્રિવિજિત ૪૨

કારાણ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૪

૩૭ મે-૧૯૫૧

અંક ૪

ગૌરક્ષા એ મનુષ્યના આખા વિકાસ ક્રમમાં અને સૌથી અસૌકીક વસ્તુકે લાગે છે. ગાયનો અર્થ હું માણસની નીચેની આખી મૂંઝી દુનિયા એવો કરું છું. ગાયને બદાને એ તાવદ્વારા માણસને આખી ચેતનસદૃષ્ટિ બેઠે આત્મીયતાનો અનુભવ કરાવવાનો એમા પ્રયત્ન છે. આવો દેવભાવ ગાયને જ કેમ આપવામાં આવ્યો હશે એ પણ મને તો સ્પષ્ટ છે. ગાય જ હિંદુસ્તાનમા માણસનો સૌથી સાચો સાથી-સૌથી મોટો આધાર-હતી એ જ એક હિંદુસ્તાનની કામધેનુ હતી. તે માત્ર દૂધ જ આપનારી નહોતી, આખી ખેતીનો એ આધારસ્તંભ હતી.

ગાય એ દયાધર્મની મૂર્તિમત કવિતા છે. આ મરીબ અશરાફ પ્રાણીમાં આપણે દેવતા દયા જ ઊભરતી એક એક છીએ લાગે છે. કોઈકો હિંદીઓને ઉદેરનારી એ માતા છે એ માધની રક્ષા તે હિંદુઓની આખી મૂક પુનિતી રક્ષા છે. એ અઘાત ઝાંઝ કે દ્રષ્ટાએ આ ગોપુત્ર ચલાવી તેણે ગાયથી સફળતા કરેલી. એથી નિરાશ બીજું કશું એનું ક્યેય હોઈ જ ન શકે. આ વસ્તુસદૃષ્ટિની અરજ મૂંગી છે તેથી વળી વધારે જ અસરકારક છે. ગૌરક્ષા એ હિંદુ ધર્મે દુનિયાને આપેલી બક્ષિસ છે. અને હિંદુ ધર્મ પણ ન્યાય સુધી

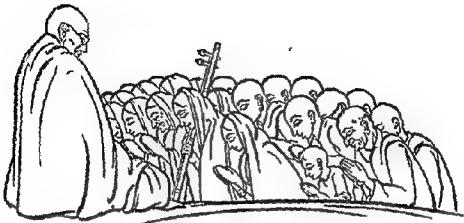
ગાયની રક્ષા કરનારા હિંદુઓ છે ત્યાં સુધી જ રહેશે.

એ ગાયની રક્ષા કઈ રીતે થાય? રસ્તો એ જ છે કે ગાયને બચાવવા ભતે મરણ. ગાયને બચાવવા ખાતર માણસને મારવા તૈયાર થવું એ તો હિંદુધર્મ તેમ જ અહિંસા ધર્મ બન્નેનો ઇનકાર કથા સમાન છે.

આ મૂંગા પશુઓ પર ઘાતકીપણાના પ્રત્યેક કર્મથી આપણે હિંદુધર્મનો અને હિંદુઓનો ઇનકાર કરીએ છીએ. હું નથી માનતો કે દુનિયાના બીજા કોઈ પણ દેશમાં તેના ઠોરેની હાલત હિંદુસ્તાનના કરતા ભૂંડી હોય. આમાં આપણી મરીબી આપણે નહીં ગાઈ શકીએ. આપણાં ઠોરેની આ દુર્દશા આપણી ઘાતકી બેદરકારી સિવાય બીજા કશાની જ સંભવ નથી.

હિંદુઓની પરીક્ષા ટીલાં કર્યાંથી, સ્વર-શુદ્ધ મંત્રો બદલાથી, તીર્થસ્થાનાઓ કર્યાંથી કે ન્યાતકિસ્તાઓના ઝીણામાં ઝીણા નિયમો ચીવટથી પાળ્યામાંથી નહીં, પણ ગાયને બચાવવાની તેમની શક્તિથી જ થવાની છે. અત્યારે તો ગૌરક્ષા ધર્મને ઢાલે કરનારા આપણે ગાયને અને તેના વંશને શુદ્ધાત્મ બનાવી ભતે શુદ્ધાત્મ બનાવી છીએ.

- ગાંધીજી

શાંતિનિકેતનનાં ભજનો

આકાશ છુડે શુનિત, ઝોઈ બાળે, ઝોઈ બાળે
 તે મારે નામ સકલ તારાર માણે - ઝોઈ બાળે
 સેધ નામખાનિ નેમે એકો જુધે
 કબજ આમારે લકાલ દિલો છુધે ?
 શાંતિ ધારાય બેઠા ગેલો જુધે
 આપન આમારે આપનિ મરે લાલે - ઝોઈ બાળે
 ખન મિલે જાપ આજ ઝોઈ નીરખ રાતે
 નારાય લાગ ઝોઈ મગનેર સાધે
 એમની કંઈ આમારે એઈ હુધય
 તોમાર નામે હેઠકના નામ મય
 આંધારે મોર તોમાર આંધારે જય
 ગણીર હેલે થાક લખનેર કાળે - ઝોઈ બાળે

આકાશમાં લલ રાખીને સાંભળું તો તારું જ નામ એકેએક તારમાં ચુલ રહું છે - એ શું જો.
 જો જ નામ બનિ તારાએમાંથી નીધે બુનિ ઉપર જિતવી આવ્યો ને દોલ ભણે કમારે મારે
 કપાળે રપઈ કરી ગયો ! જો રપઈ થતાં જ મારી વધી વેદના શાંતિધારામાં ધોવાઈ ગઈ. જો
 નામની મહત્તા હું જ સમજ્યો તે વિચારવી મારે આત્મા અંદર ને અંદર શરમાઈ મરે છે.
 હવે આજે મારું મન નીરખ શક્તિમાં જો તારા લઈ આકાશ સાથે મળી જાય છે; તેવી જ
 રીતે મારું હૃદય જો તારાઓ પાછળ છૂંચાયેલા તારા નામ સાથે નામમય થઈ જાય જો
 મારી અસિતાપા છે. મારા આ અધાર કર્યા માનવજીવનમાં પણ તારો પ્રકાશ પ્રત્યેક જીવન
 કાર્યના ઈશાવરમાં વસવાટ કરતો બને, ને જો પ્રકાશનો સદાય જય થાય. [બુનુ - કુરગી દસાઈ]

અહિંસા એ ઉચ્ચ પ્રેમનું-- સવન્ધાથી પ્રેમનું સ્વરૂપ છે એનું સ્વરૂપ જેટલું વ્યાપક કરી શકાય એનું એટલું જ છે એ ઉચ્ચ પ્રેમની દૃષ્ટિએ ભેદનો તો--

‘વિશાળે જગતિસ્તાર નથી એક જ માનવી પશુ છે પખી છે પુષ્પ, વનોની છે નનરૂપિન’
(ઉપચાર ભેટી)

પશુ આ અહિંસા સત્યમાંથી જ પાંજુમે જ્યાં સત્ય છે ત્યાં હિંસાનો વિચાર જ ન મળે જ્યારે સત્યને વીસરી જવામાં આવે છે અને અસત્યનું આચરણ કરવામાં આવે છે ત્યાર જ હિંસા થાય છે તેથી હિંમતુ મૂળ અસત્ય છે માનવી જ્યારે સત્યને રથાને અસત્યને પ્રાધાન્ય આપે છે ત્યારે એની પ્રેમની ભાવના હુપ્ત થાય છે અને બીજાને મારીને એ પોતે અપવા મથે છે

પરંતુ આ કઈ અવનગી પ્રકૃતિ નથી એ તો એની વિકૃતિ છે એ કઈ અવનતુ સત્ય નથી તેથી એ સનાતન પશુ નથી એ સત્વિક છે નાશવત છે હુ ખમ્મ છે

પશુ માનવના અતરના અતરતમ ખૂણે સત્ય જ રહેતું છે અને એ જ્યારે કોયમાં બંધકત થાય છે ત્યારે જ માનવી માનવ બને છે સત્યના આર્વાવમાં જ માનવીની માનવતા રહેલી છે જ્યારે માનવી સત્યને જાણુએ મૂકીને વર્તે છે ત્યારે અવનમા પાશવતા જન્મે છે અને મનવી જાન ભૂવી હિંસાને માર્ગે વળે છે પરંતુ જ્યારે એનામાં રહેલું સત્ય પ્રગટ થાય છે ત્યારે એ ઉચ્ચ માનવતા દાખવે છે અહિંસાને પ્રશાપિત કરે છે

પ્રારાબાપુ

વર્ષો પહેલાની એક વાત છે રશિયા અને જર્મની વચ્ચે ખૂનખાર યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું બને પગે એ વહેલી સવારથી ધોર સમામ ચલાવ્યેલ કેટવાયે સૈનિકોને સહાર થયેા જાયે હિંસાનું વિકરાગ સામાન્ય પ્રસરી ગયું માનવી જાન ભૂલી માનવીને જ કુરતાથી મારી રહ્યો હતો.

રાત પડી, એટલે લડાઈ બંધ થઈ રજુસમામ પર અસખ્ય સૈનિકો ઘવાયેલા તેમ જ મરેલા પળ્યા હતા બધે શાંતિ પ્રસરી ગઈ હતી પણ વચ્ચે વચ્ચે કયાક કયાકથી ઘવાયેલા સૈનિકોની હૃદયદ્રાવક થીસો સજાળાવી હતી અને તેથી શાંતિ વધારે ભયાનક લાગતી હતી.

શિયાગાના હિંસા હતા. રાતે ઠંડી સખત વાવા લગી બધે ઠંડો પવન ધુસવાગ બેર ધસતો હતો.

એવામાં એક ઘવાયેલા રશિયન સૈનિક પડખુ ફેરવ્યું તેણે ભેંચુ તો એની જાણુમાં સામા પક્ષનો એક ફેન્ચ સૈનિક ટાંકે હુલાતો પડ્યો છે રશિયન સૈનિકને થયું “અને તો અવલેણ ધા વાખ્યો છે સવાર સુધી અવીશ કે કેમ એ જ નિશ્ચિત નથી આ ફેન્ચ સૈનિક અવશે એવું લાગે છે પણ એ બાપડો ટાંકથી થયે છે મારો આ ફૂકાળો રૂવળીયોલો ફેલ્ટ અને શર ખપનો છે ! લાવને એને જ એાદાડી રડે !

એમ વિચાર કરી તે પોતાની થોડીઘટી શકિત વડે ધીમે ધીમે ખસતો પેલા ફેન્ચ સૈનિક પાસે ગયો તેણે પોતાને ફેલ્ટ ફાડીને થથરતા ફેન્ચ સૈનિકને એાદાડી રીપેલ

[અનુસંધન જુએ પર્વ ૧૦૮મુ]

સ્વામી શિવાનંદજી

સ્વામી શિવાનંદજીના મૃત્યુ વખતની ટકની પંજોએ તો યોગી અને તરવજાનીઓને પણ કામ પાડી દીધા નાને ૧૫ વાગે આનંદજીને વીધતી ગોળી વાગે છે તેમના મુખેથી "૩૦ સચ્ચિદાનંદ"ની આછી સીસ નીકળી. બાલુમા સૂતેલા સાથી બાલુભાઈ બ યા પૂછ્યું, "શુ થયું સ્વામીજી?" સ્વામી બોલ્યા, "જીએ તો, કંઈક જીવડું કરી બધું લાગે છે" એવામાં બીજા સાથીઓ પણ બોલ્યા એક ભાઈ આયોજીન લાવ્યા ફાનસ કરીને બેસ્યું તો આરે બારુ લોહી વહેતું હતું સ્વામીજીની પધારી લેહીથી તરંગાગ હતી. બાલુભાઈએ પ્રજ્વલ મેલું, "આ તો ગોળી વાગી છે" સ્વામીજી હસતા બોલ્યા, "વાહ સરસ મૃત્યુ!"

આશ્રમના અને ગામના લોકો સ્વામી જીને વીટળાઈ વળ્યા જધાની આખે આમુથી

૭૫૮૬ સ્વામીજી હિમત આપતા બોલ્યા, રહો છો શા માટે? એણે એવું કામ કર્યું આપણે આપણું કામ કરવાનું છે હું તો આ કામ માટે ફરીથી જન્મ લેવાનો છું આથી રૂઢીખીલું કશું મૃત્યુ?"

બેઠના વધની હતી સુરેન્દ્રનગર આમરિશ મિશન હોસ્પિટલમાં સવારના ક્ષણ પાચના સુમારે લઈ જવામાં આવ્યા આમડાના રસ્તા બાકા ટેકરાવાળા તેથી ઘાટરના હઠહોલા તેમને વધુ દર્દ આપી રહ્યા હતા બાલુભાઈએ પૂછ્યું, "ખીડા થાય છે નહિ?" ત્યારે હરાતા હસતા સ્વામીજી જવાબ આપે છે, "એ તો ગોળી પેટમાં રમી રહી છે ને?"

સવારના દશ થયા મૃત્યુ નજરિક આવે રહ્યું હતું તે વખતે તેમના એક જૂના સાથી દારૂ આવી પહોંચ્યા તેમને જોતા જ રિમત કરતા સ્વામીજી બોલ્યા, "વાહ કેવું સરસ, ખાટલામાં પડીને મરવાનું ન આવ્યું અને આવું મૃત્યુ આવ્યું "

દાકનદેને સ્થિતિ હવે નહીં લાગવા માધી
વીટાગણને જોલેવા બધા ખીત ચોરદામા
ગયા ફક્ત પેવા સાથીદાર રહ્યા સાથીદારે
પૂછ્યું, 'સ્વામીજી, આપણે જુદા પડવાનું
નહીં આજી હોય તેમ દેખાય છે એ-વે
ચોરી વાતો કરી લઈશું ?'

“હા બહે, 'સ્વામીજી સ્વસ્થતાથી જોવા
'તમારે કાઈ કહેવાનું હોય તે કહે.”

‘મારે તું કહેવાનું હોય ? જે કાઈ
કહેવાનું હતું તે દૂધપગમા બાળુબાઈને લખાવી
ફીધું છે હું તો આવી રીતે જવાનું મળ્યું
છે એ-વે લહેરમા છું લહેરથી જાણ માનવ
પરી રહેવા કરતા અત આવી બધ તો ફરીથી
જન્મ મારણ કડું અને આજ મમમા
જલદી લાગું.”

‘તમે પુનર્જન્મમા માનો છો ?

‘હા.”

તો અડી જ આવવાનો નિર્ધાર કર્યો છ ?

‘મે તો હમેશા પેમજ માગ્યું છે.’

‘તો તમારી રાહ ભેડે ને ?

“હા જરૂર

અને જીવન અને મૃત્યુ બન વચ્ચના
અતરને જુસી નાખતું મધુર સિમન તેમના
મુખ પર પથારી ગયું બાળે કે બા મામ
ભડે છ કાલે પાછો આવીશ અને બાકી
રહેલ કામ પૂરું કરીશ.’ મૃત્યુનો આથી
વિશેષ કંઈ જ અર્થ એમને મન ન હતો.

આમ સ્વામીજી તો આ થા ગયા પણ
મૃત્યુ વખતની આગલી સ્થિતિ તેમણે કયા
બળે મેગરી એ રોષમાં માટે તેમની યુવા
નીના કિવસો જોના ભોળાં.

વડવણ શહેરના દરબારગઢ પાન બ્યા
આને હોટેલ છે ત્યા છત્રીમ વર્ષ પહેલા
ખા રાખા પૂ

એક દરજી કપડા શીવવાનો સચો ફેરવી
રહ્યો છે તેની આમપાસ યુવાન વિદ્યાર્થીઓનું
ટોણ વીટાગણે છે કામ કરતા કરતા
દરજીભાઈ મગક આખાની વાતુ કહે છે અને
યુવાનોના હૃદયમાં દેશની શુભામીનું જાન
કરતે છે તેમની નસોમાં આનંદીના ખી રાપ
છે બગલગની વાતો સાથે ડુંગ્રનાથ
બેનરજીના જાણજી વચાય છે અને ખુદીરામ
જોડતું નામ પડે છે ને યુવાનો ધનગની ડો
છે અને કંઈક નરી છૂટવાની તમન્ના જાગે છે

આ દરજી કોણ ? ગાધીજીએ ત્યારે
સદુથી પ્રથમ તેમને જોયા ત્યારે તેમણે આ
દરજીમા શું જોયું અને કહ્યું, “સચ તો મે
સોલીનાલની આખમા જ જોયું.”

હવે આ મોતીભાઈના યુવાનોના પગના
નાલે તાલે એક જ જોવ ગૂંથ જોડે છે
કિસ્મત મ્યાવી જામત દિન કાયા કળે.”

પોષ માસની કડકડતી ઠંડી છે વડવાલા
જકચને પાલિતાણના યાત્રાગુઓ આન્યા છે
મજૂરો મગતા નથી યુવાન હુકડીમાને એક
યુવાન ‘શિવા’ સ્ટેશને પહોંચે છે ઠારી નાખે
એવી ઠંડીમા એક પહેરણ લેર ઠોડી નળ
છે યાત્રાગુઓના પોશા જીઅકવા તેમને
કહે આપવા.

મોતીભાઈ જોની જોડે છે, ‘આરે શિવા
કંઈક જોડીને કે બડી પહેરીને તો આવ.’

પણ શિવાને તો તુરંજ બડી પહેરવાનો
પણ કયા વખત છે ? તેની સામે મજતા
યાત્રાગુઓ દેખાય છે હુમિયા યાત્રાગુઓની
ઠંડી દર ઠંડી છે તે પાતાને જૂઠી ગયો
તેને એક જ પૂન છે, ‘કિસ્મત કયાધી જામત
દિન કાયા કળે રે.’

ઉનાળો પોતાનું ખજ સ્વરૂપ બતાવી
રહ્યો છે બળબળતા વાત - ની - ની આમીડેને

બાળી રહ્યા છે તેવે વખતે આ શિવો ઉઘાટે
માથે, કિંમત પગે, બાળરા ભૂતની માફક
વડવાણુ જંકશનના સ્ટેશને યાત્રાળુઓના
પોતાનાં હુડીસેર જોંવડી રહ્યો છે. મોતીમાઇના
દૃઢયમાં આનંદ છે છતાં મમતા એવી છે કે
કે તેનાથી આ ભેધું નથી જતું. કપકાથી
જોડ્યા, “શિવા! તું આવો ને આવો ક્યાં
સુધી રહીશ?”

શિવાના મુખ પર સહત આખ્યાની ટાંક
છે અને હસતો હસતો “કિસ્મત ક્યાંથી
ભારત હિત કાયા હજે રે....” ગાય છે.

ઠાકાવાડની મરૂભૂમિમાં ફર ઉનાળે પાણીનું
દુનુ. વઢવાણમાં પાણી માટે દેકારો જોલે છે.
વીરકા કોડા ઉતરી ગયા છે. ગામની બહેનો
પાણી માટે ત્યાં ત્યાં વલખા મારી રહી છે.

આ વખતે મોતીભાઈને કંઈક સૂઝ્યું.
તેમના મડળે કોદાળી પાવડા લીધા. દરેકના
હાથમાં કોદાળી પાવડા રમવા લાગ્યા. પુણુ
આજે રોજાનું કંઈક ભુડું જ સ્વરૂપ હતું. તેના
મુખ પર કોઈ ચોર તાજગી હતી આવા કામ
માટે તેનું દૃઢ્ય અનેરી લાગનાથી ભરાઈ જતું.

મોતીના કુવાના બિડણમાં બધા યુવા-
નોના ધા પડતા હતા. પણ શિવાના કોદાળીના
ધાથી તેા કુવો ગાલુ ઊડતો. તે આજે
પોતાને ભૂલ્યો હતો. સાઠ તેની પાસે આવતા
ડરતો હતો એમ લાગતું હતું. ખીલ યુવાનો
જરા લાંબા ધર્મને વચ્ચે વચ્ચે વિશ્રાંતિ લઈ
લેતા પણ શિવો તેા અવિરત પછે ધા કંઈ જ

જતો હતો. મોતીભાઈનું દિલ નાચી ઊઠ્યું
અને “શાંબાર શિવા” જોડી ઊઠ્યા. આ
જોલના જવાંબરૂપે શિવાની કોદાળીના ધામાંથી
સંગીત રચાતું, “કિસ્મત ક્યાંથી ભારત હિત
કાયા હજે રે....”

સૂરજ આચમી રહ્યો છે. પણ કુવામાંથી
પાણીની સેર પણ ફૂટતી નથી. બધા યુવાનોના
પરસેવાથી જમીન બીની ધર્મ રહી. બધાના
મુખ પર નિરાશાની છાયા પથરાઈ; પણ શિવો
તો ફળની આશા રાખ્યા વગર કમથોગમાં
ગરકાવ છે. સધ્યાના એળા પથરાયા. પણ
તેના હાથમાંથી કોદાળી છૂટતી નથી. ઉઝળી
ઉઝળીને ધા ઝીંકચે બળ છે અને છેવટે
પાણીની સેર છૂટી શિવો નાચી ઊઠ્યો.

કોદાળી પાવડાનું તોડવ નૃત્ય આદ્યું.
મોતીભાઈ જોડી ઊઠ્યા, “શિવા ઝટ કર, ઉપર
આવ” પણ શિવો તેા આજે દુનિયા ભૂલ્યો
હતો. તેના નૃત્યમાં-વાલમાં-ગાનમાં-સૂરમાં
“કિસ્મત ક્યાંથી ભારત હિત કાયા હજે રે....”નું
નૃત્ય હતું.

આ વાતને કેટલાયે વર્ષો વીતી ગયા.
કેટલીયવાર લડતોમાં લાગ લઈને શિવાનંદજી
જેલમાં ગયા અને છેવટે દેરી રાજ્યોના
વિલીનીકરણથી જે ખેડૂત ગરાસદાદોના સવાલ
ઉભા થયા હતા તેમાં ખેડૂતોના સાથી બનતાં
તેમને જોળી બીતવી પડી. તે જોળી બીલતા
પણ છેવટ સુધી આજ રતજ રહ્યું. “કિસ્મત
ક્યાંથી ભારત હિત કાયા હજે રે....”

સૂર્યનો મહિમા તેા સારાયે જગત માટે છે. પણ તેથી ઘરસીવડાને મહિમા
કહિયે જોઈએ અંકાયો નથી શુભાગીના અંધકારથી ઘેરાયેલા ભારત માટે ગાંધીજી ને
સૂર્ય હતા તેા રાજાશાહીની ઊંચડી શુભાગીના અંધકારમાં ઘેરાયેલાં સૌરાષ્ટ્ર માટે
શિવાનંદજી ફળ દોડિયાં જેવા જ નહિ પણ એક મશાવ જેવા ઘરસીવડા અવરથ
હતા. માનવીની મહત્તા સિદ્ધિઓમાં નહિ. પણ સાધનામાં હોય તેા શિવાનંદજી
સૌરાષ્ટ્રની પ્રખર ગૂંધી-છાયા હતા.

શુરુદેવની ગીતાંજલિ

[શુરુદેવની 'ગીતાંજલિ'ના કાબ્યોનુ અનુગીતન પૂજ્ય મહિશાજીને મુખેથી કરવું એ ખરેખર જીવનનો મુખ્ય સદાનો છે. એમની સ્નેહ નીતરની આરા, આપણા દેવને પ્રલકિત કરે એવા ધીર, મંબીર, પ્રગત અવાજ, શુરુદેવ પ્રપેના પૂજ્યમવથી પ્રાપ્ત એમનું પ્રેમાજી હૃદય અને સ્વભાવમયો સંપત્તિ એ મેળા સુમંગ સુપ્રેમ વચ્ચે એમના મુખે શુરુદેવના કાબ્યો વિશે સાંભળવાથી 'ગીતાંજલિ'ને સમજવા માટે આપણને નવી જ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ લેખકાણા મેળે મનનીય ઘડી પડશે.]

જે આગકને તું ગમના જેવા વેશે રાજુ-ગારે છે, અને જેને તું મરિ અને રત્નોના હાથ પહેરાવે છે, તેનો રમતનો બધો આનંદ જીતી જાય છે, તેને વચ્ચે અને આજુબજો ભારે બોલકૃપ થઈ પડે છે.

રખેને આંધકો લાને અને ફાટી જાય, મૂળ લાને અને ઘણ પડી જાય. એ જીકે તે બપોથી ફરતે ફર રહે છે અને તેને ચાલનાં પલ્લુ વિચાર થઈ પડે છે.

મા, આપા રામના જેવા રાજુગારે શા કામના? આ મરિ અને રત્નોના દ્વાર શા કામના? તું જે બારણાં ખોલી દે તે હુમલુ તું રસ્તામાં રાડી જઈ અને તારામાં ને પવનમાં, ધૂળમાં ને કાદવમાં રમવા મંડી પડે.

જે આગકને તું રામના જેવા વેશે રાજુગારે છે, અને જેને તું મરિ અને રત્નોના દ્વાર પહેરાવે છે, તે વિચ્છન્નના ચેષ્ઠાની આરાખાડુ

દિનભરની વિવિધ રમતોમાં અને દ્વાપારા હજીમરો મુરે ગામના વિરહ સંગીનમાં ભજવાનો અધિકાર ખોઈ એસે છે.

[અનુ નગીનદાસ પારેખ]

અરે જી 'ગીતાંજલિ'નું આ ૮મું કાબ્ય સમજવતાં પૂ. મહિશાજી નીચે પ્રમાણે લેખ્યા :

જીવન વસ્તુતાએ એક - રૂપ છે, એ કે એનો વિકાસ અનેક રૂપોમાં થાય છે તેથી પ્રકૃતિ અને માનવસમાજમાં એકના એ એક મંડાવ સત્ય છે. એ અકલ્પ્યભાવનો ને કોઈ બચ્છિ, વસ્તુ અથવા જનસમૂહ વિરોધ કે છે તે જીવનના વિકાસમાં એક બાધા નાખે છે.

માણસે આ-મા જીવનની એકતાને પ્રતા Intuition-દ્વારા સમજે છે અને અનુભવે છે અને જ્યારે જ્યારે તેના આ એકચન્ન અનુભવમાં અથવા આ દૈકચ્ચના સત્ય પર

પોતાના વ્યક્તિગત કે સામાજિક જીવનમાં કોઈ બાધા બિચી ચાય છે, ત્યારે તેનો આત્મા પોકારી બેઠે છે. “મારે જીવનના પ્રવાહથી જુદું નથી રહેવું. મારે સૌની સાથે એ પ્રવાહમાં તણાઈ જવું છે. જુદાઈ તો એક ભેર છે; તેથી મને ભે મારી ધન કે જ્ઞાનની સત્તા, સામાજિક સ્થિતિ કે પદવી, મારી નાત-જાત, મારા પહેરવેશ કે મારા ખોરાકની પદ્ધતિ બીલબોચી જુદી પડતી હોય તો મને આ બધું નહિ ભોઈએ, નહિ ભોઈએ. મારા સાચા આનંદ અને માનું સાચું કલ્યાણ સર્વની સાથે મળીને કામ કરવામાં અને રમવામાં જ છે.”

આ કાવ્યમાં પણ બાળક માને કરે છે કે “ભે તું મને સારાં સારાં કપડાં પહેરાવીને મારા બીજા સાથીઓની સાથે રમતગમતમાં ભળતાં અટકાવતી હોય તો મને સારાં કપડાં નથી ભોઈતાં.”

પરંતુ ભે આત્માનું વલણ એકતા તરફ હમેશ રહે તો જુદિતું-મનન-વલણ અનેકતા તરફ હમેશ રહે છે. જુદિ-મન-ને દરેક વસ્તુ અથવા વ્યક્તિને જુદા સંજવામાં જ મના

પડે છે. તેથી જ તો એક ખ્રીસ્તી શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે: “Mind is the slayer of the Real.” (મન તો જે સત્ય છે તેને હણનાર છે) અને એ જ શાસ્ત્રમાં “જુદાઈ સંખ્યે એક જગાએ લખ્યું છે: જુદાઈ તો ‘The dire heresy of seperateness’ (લેદભાવનું સખત શકરપાતું) છે.”

બાળકોમાં એકતા અનુભવવાની વૃત્તિ અને સક્ષિત કુદરતી રીતે હોય છે. એનાં ઉદાહરણો આપણને ઘણે કેસો અને વારંવાર મળે છે. દયાંત તરીકે, ક્રિયા ક્રિતારે જુદી જુદી જાતિઓ જુદા જુદા ધર્મો અને દેશોનાં નાનાં બાળકો સરજતા અને વિના સકાચે એકબીજા સાથે રમતાં દેખાય છે. એ બાળકો વચ્ચે કોઈ જાતનો લેદભાવ દેખાતો નથી. એટલા માટે જ તેઓ સ્વર્ગના અધિકારી છે. કારણ કે સ્વર્ગ તો કેવળ માણસની માનસિક, બૌદ્ધિક, આત્મિક અવસ્થાનું જ નામ છે. એવી જ અવસ્થામાં બાળક હોય છે. એ વખતે તે જીવનમાં એક અનુભવનું હોય છે અને જીવનમાં ઉતારતું હોય છે.

ઈશુ ભગવાન પાસે એક સુવક આવ્યો અને બોલ્યો: “મને કોઈ એવો ઉપાય બતાવો કે જે વડે મારું કલ્યાણ ચાય.”

ઈશુએ કહ્યું: “ભાઈ, તમે તમારા પાડોશી સાથે પ્રેમ કરો, ગરીબોની સેવા કરો અને દુઃખીઓને સહાયતા કરો. આથી તમારું કલ્યાણ થશે.”

સુવકે કહ્યું: “આ બધું તો હું કરું છું. આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય હોય તો બતાવો.”

ઈશુએ કહ્યું: “જો તમારે તમારું કલ્યાણ ખરેખર સાધવું હોય તો તમારી બધી સંપત્તિ સારા કાર્યોમાં ફાન આપી દો.”

જાણ, ધનવાનને આવી વાત કુચે ખરી? તે સુવકને પણ આ વાત ન કુચી, તે તરત જ થેર પાછો ફર્યો, ત્યારે ઈશુએ પોતાના શિષ્યને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું: “સોયના કાણાંમાંથી જિંટને નીકળવું સહેલું છે પણ ધનવાનને માટે સ્વર્ગમાં દાખલ થવું સુરકેલ છે.”

જાપુજા પરિવાર

આશાદેવી ૭

અનન્ય આત્મિકતા

આશાદેવી વિશે લખવાનું મેં ખુબ ઇચ્છનાથી કપૂરું છેલ્લા ત્રીસ વર્ષોનાં વર્ષોનાં અમારે પરિચય, એટલે અને થયું કે હું સદાજ રીતે એમના વિશે લખી શકીશ. પરંતુ જ્યારે તખવા બેઠી ત્યારે જુદો જ અનુભવ થયો. શાળા કોલેજના કેટલાયે મંદિરોએ જાતે જાણ કરતાં આજે મીઠીને એ સરમરણના ચિત્રો નોતાં બેસવામાં જ અને સમાધાન મળતુ લાગ્યું. હું ચિત્રકાર કે કવિની હોત તો કદાચ જૂની રમૂતિ અક્ષત કરી શકી હોત પણ ગદ્યમાં એને શી રીતે વ્યક્ત કરું ? આશાદેવીનું જીવન એક સંગીત જ છે. તેનો અનન્ય - અર્થ - કરવાનો અને ખાલ સુદા આવ્યો નથી સંગીતની પેઠે એમની પાસે એવું કંઈક મુઝ કરનારું છે. એમનું જીવન નોવા જઈએ તો સાવ સરળ છે, પણ તેમાં કાવ્ય સખર ભરેલું છે. એમનામાં પ્રખર એયનિષ્ટા છે.

જન્મ અને બાળપણ

૧૯૦૨માં અધિકારી અટકવાળા એક

પ્રાશ બાપુ

બગાચી કુટુંબમાં આશાદેવીનો જન્મ થયો હતો એમના પિતા સરકુત અને તત્વજ્ઞાન વિષયોમાં પારગત હતા. પં. માલવીયજીના કારી વિશ્વવિદ્યાલયમાં પ્રાધ્યાપક તરીકે તે હતા. અત સુધી તે ત્યાં રહ્યા હતા. આશા દેવી એમની સૌથી મોટી પુત્રી હતી. પાંચ વર્ષની હતી ત્યારથી જ એમના પિતાએ એમને અમરકેશ અને લઘુનૈમુદી શીખવવાની શરૂઆત કરી હતી. શાળામાં આશા દેવીનો વર્ગમાં હંમેશાં પહેલો નંબર રહેતો. મેટ્રીકની પરીક્ષામાં આશાદેવીનો સર્વ વિદ્યા-ર્થોમાં પહેલો નંબર આવ્યો હતો. એમ એની પરીક્ષા સુધી પહેલો વર્ગ હોવાની પોતાની પરંપરા એમણે ચાલુ રાખી હતી. એમની શુરિમતા ઊંચા રહેવાની તો ખરી જ પણ અમમતાની વાત તો એ છે કે તેને એટલાં જ ભાવનાપ્રધાન પણ છે ચાર ખરેખરો પછી ઘણાં વર્ષો પછી એમને એક ભાઈ થયો. પિતા આશાદેવીને 'બેટા' કહીને બોલાવતા. છોકરાની પેઠે જ આશાદેવીને શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું. એમના બાળપણની એક વાત મને હંમેશાં યાદ આવે છે એ વખતે તે ૧૦-૧૧ વર્ષનાં હશે. પરીક્ષાનું પરિણામ બહાર પડ્યું અને આશા

દેવી રહતાં રહતાં ઘેર આવ્યાં. એમના પિતાએ એમને બોઈ એટલે તરત જ પાસે લીધી અને પૂછ્યું, “એટા, શું થયું?” આશા-દેવીએ કહ્યું, “બાપુજી, મારી ચઢચરી પહેલી ન આવી અને બીજી આવી.” પિતાએ પૂછ્યું, “ત્યારે પૂછેલું કેણુ આવ્યું?” આશાદેવીએ રહતાં રહતાં જ જવાજ આપ્યો, “હું!”

એમ, એની પરીણ પસાર કર્યા પછી થોડા દિવસ તે અસાહ્યગામની કોલેજમાં સીબવતાં હતાં. પછી બનારસ યુનિવર્સિટીમાં છોકરીઓની કોલેજમાં મુખ્ય અધ્યાપિકા તરીકે એમની નિમણૂક થઈ. આટલી મોટી જગ્યા મળી, પગાર પણ નાનોમૂનો ન હતો, પરંતુ એમના ચિત્તને એ કામમાં સમાધાન મળે નહીં. પોતાનાં માતૃપિતાને તેમ જ અમને બધાંને એ બાબતની હંમેશાં વાત કરે, “મને બેથિની યાદ છે. કઈક નવું કરવું એકંદ્રે એમ મને યાદ છે. નકકી કરેલાં પુસ્તકોથી લદાયેલું શિક્ષણ આપવાનું ગમતું નથી. દેશનું હારિદ્ર અને અજ્ઞાન દૂર કરે એ જ ખરી વિદ્યા.”

શુરુદેવના શાંતિનિકેતનમાં

એમના પિતાનો શુરુદેવ સાથે ધણો ભૂનો રનેહસબંધ હતો. એમની સાથે આશાદેવી અને બીજી બહેનો હંમેશાં શાંતિનિકેતન જતાં એમની નાની બહેન પ્રીતિ તો શાંતિનિકેતનમાં ઉજવતા ઉત્સવોમાં અચૂક ભાગ લેતી. શુરુદેવની આ કુટુંબ પર કૃપાદષ્ટિ હતી. શુરુદેવ જ્યારે યુરોપ-અમેરિકાના પ્રવાસે જવાના યથા ત્યારે તેમણે આશા-દેવીને પૂછ્યું, “મારી જેરહાજરીમાં મારા શિશુ-નિવાસની તું સંજાળ લેશે કે?” આશાદેવીએ તરત જ જવાજ આપ્યો, “બૂબૂ જ પુરીથી સંભાળીશ.” તેમણે બનારસના હિંદુ વિદ્યાલયની મોટા પગારની નોકરી છોડી દીધી અને તે શાંતિનિકેતન આવ્યાં. શાંતિનિકેતન

જેવા કલા અને શિક્ષણના પરમધામમાં કામ કરવાની શુરુદેવે પોતે જ એમને તક આપી એ માટે તેમણે ધન્યતા અનુભવી.

રાવલપુત્રી મંદોદરી

શાંતિનિકેતનમાં શિશુનિવાસમાં કામ

કરતાં હતાં ત્યારે એક મહાનો પ્રસંગ બન્યો. ત્યાંના છોકરાંઓએ દર વર્ષે પ્રમાણે એક નાટક બજવવાનું વિધાયુત્. રામા ચણેના એકાદ ભાગ નાટક માટે નહીં કર્યો. રામ કરતાં રાવલપુત્રી જ ભૂમિકા બાળકોને વધારે આકર્ષક લાગે તો એમાં નવાઈ જોઈ નથી. બાળકોએ કરાચું કે રાવલુ બતવાનું માન આપણી શાળાના સૌને પ્રિય એવા આર્યનાયકમને જ આપણું ઘરે. આર્યનાયકમ સીલોનના રહેવાસી, એટલે એ દષ્ટિએ પણ બાળકોને આ વાત ગમી હતી. આર્યનાયકમ અરેરિકાથી મોટી પદવી લઈને પાછા ફર્યા હતા. પણ મોટા પગારની સરકારી નોકરી કરવાને બદલે શુરુદેવના મંત્રી બનીને શાંતિનિકેતનમાં રહ્યા. બાળકોએ રાવલપુત્રી ભૂમિકા તો એમને આપી જ, પણ હવે મંદોદરી કેણુ બને એ પ્રશ્ન નીકળ્યો. ત્યારે એ કામ આશાદેવીએ કરવું એવો આમહુ બાળકોએ કર્યો. તે વખતે એમણે ના પાડી, પણ આખરે એમને જ મંદોદરી બનવું પડ્યું!

ગાંધીજીના સેવાપ્રામમાં

શાંતિનિકેતનની શાળામાં ખાસ કરીને મધ્યમ વર્ગનાં જ બાળકો આવતાં. હિંદુનાં આમદાંમાં મસરેલાં દારિદ્ર અને અજ્ઞાન શી રીતે આ શિક્ષણથી દૂર થશે એ મૂળભૂત પ્રશ્ન તેમને ફરીને સતાવવા લાગ્યો. ગ્રામ જનતાનાં દાનજનોના જીવન સાથે નિકટનો સંબંધ રાખ્યા સિવાય શિક્ષણ નિર્જીવ અને પુસ્તકિયું બની જાય છે એવી પ્રતીતિ એમને થઈ હતી.

નરભાઈએ ૧૯૭૮ના અરમામા ગામીજીએ સેવાશ્રામમા પાયાની કેળવણીની પ્રયોગશાળા શરૂ કરવાનું ઠરાવ્યું અને આશાદેવી તેમ જ આયનાયકમ એ બંને જણ સેવાશ્રામ જવા તૈયાર થયા સેવાશ્રામ જેવા ગામડામા રહેવું અને રૂપડામા શાળા ચલાવવી એ કલ્પના સુદર તો છે પરંતુ કંટાળાકારક પણ છે, તેથી એમના માતાપિતાને તેમજ ઘરના બીજા સ્વજનોને એમનું સેવાશ્રામ જવું પસંદ ન પડ્યું. પણ આશાદેવીએ ગામીજીનું નિમત્રણ સ્વીકાર્યું સેવાશ્રામમા તે રહેવા ગયા પછી બે વર્ષ બાદ હું તેમને મળવા ગઈ હતી, ત્યારે મને લાગ્યું કે જેની શોધમા આશા અનેક વર્ષોથી હતી તે શોધ છેવટે સફળ થઈ આશાને તેનું શ્રેષ્ઠ છેવટે સાધ્યું તેની વૃત્તિમા એક અપૂર્વ સમાધાન અને આનંદ દેખાવા લાગ્યા.

સેનાશ્રામ શાળાના બાળકોની મા આશાદેવીની છોકરી 'મિતુ' નાની હતી ત્યારે તેમને કહેતી, મને પહેલાં એવું લાગતું કે તું મારી એકવીની જ મા છે, પણ હું જોઈ છું કે તું તો નામના બધા બાળકોની મા છે."

સેવાશ્રામની શાળાના બધા બાળકો તેમને 'મા' કહીને સંબોધે છે, અને જાણનાયકમને 'બામા' કહે છે પેટના બાળકોની માફક તેમને બધા બાળકો પર અખૂટ પ્રેમ છે.

સેવાશ્રામમા આ શાળામા એકાદ દિવસ રહીએ તો ત્યાંનું વાતાવરણ બાળકોનું જવણ અને બધા કામો ખેલતીવીથી અને ઉત્સાહથી કરવાની આનંદી વૃત્તિ જોઈને આ શિક્ષણ પદ્ધતિની શ્રેષ્ઠતાની આપણને પ્રતીતિ થયા વિના રહે નહિ બાળકોની બાળસભા અને રોજની પ્રાર્થના તો મને ખૂબ જ ગમી ગઈ આશાબાપુ

આશાદેવીના સાન્નિવ્યમા રહેતા બાળકો સરકારી થયાં વિના રહે ખરા? આશાદેવી જેવા શિક્ષક-શિક્ષિકાઓ જ આ શિક્ષણ-પદ્ધતિને યશસ્વી કરી શકશે

ફરીલાખાદમા નિર્વાસિતો વચ્ચે

દિલ્હી પાસે ફરીલાખાદમા ચાળીસ હજાર નિર્વાસિતો માટે એક છાવણી તૈયાર થઈ, સહકારી પદ્ધતિ પ્રમાણે ખેતીના પ્રયોગો શરૂ થયા પછી ત્યાંના બાળકોના શિક્ષણની વિકાસમંડળા જીભી યઈ ત્યારે પડિત નેહનુએ પોતે આશાદેવીને સેવાશ્રામથી દિલ્હી બોલાવ્યા અને નિર્વાસિત બાળકોના શિક્ષણની જવાબદારી એમને સોંપી મે એમને પૂછ્યું, "સેવાશ્રામ છોડીને તમે અહીં શા માટે આવ્યા?" ત્યારે એમણે જવાબ આપ્યો, "હું પડિત છું ના નિમત્રણે અહીં આવી છે ખરું, પરંતુ આ છાવણી જેવા માટે ફરીલાખાદમા હું પહેલાં બધે ફરી અને નિર્વાસિતોના બાળકોને માટીમા, લાપમા રમતા મે જોયા બાળકોમા જ તેમના મુખ પર પથતપેથુ ગામીયં જોયું અને મારી આજોમા આમુ ઘરાઈ આવ્યા નિર્વાસિત તરીકે આવેલા ઘણાખરા સી-પુરુષોનું જીવન નકાતું જવાતું તો છે જ, પરંતુ એમની આવતી પેઢીને તો બચાવી લેવી જ જોઈએ એવું મને લાગ્યું અને મે અહીં રહેવાનું નક્કી કર્યું"

સેવાશ્રામના બાળકો એમને ઓડવા તાજ ન હતા આશાદેવીએ નિર્વાસિત બાળકોની કડવું કથા પોતાના વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓને કહી સંજાળાવી અને ફરીલાખાદમાની અનુભૂતિ એમની પાસેથી મેળવી. સાત વર્ષની પાયાની તાલીમ પૂરી કરવાથી વિનાથીએ કામમા મદદ કરી શકે એવા બને છે ૧૪-૧૫ વર્ષના છોકરાઓ વર્ગ ચલાવી શકે છે અને

ખીખાં કામો પવુ કરે છે છોકરાંઓ પ્રમાણે વિધવા બહેનો માટે પવુ કંઈ કરવું નોંધીએ એમ એમને લાગવાથી હાલ એમણે એ કામ હાથ ધર્યું છે.

આશાદેવી હંમેશાં કામમાં પરવાપાચેલાં હોય છે. સેવાશ્રામની સારી રહેણીકરણી અને નિયમિતતા એમનાં અંગોમાં એતપ્રેત થઈ ગઈ છે. એમના એકેએક વર્તનમાં જ્ઞાનના તેજનો અને નિયમનો સુમેળ દેખાઈ આવે છે. નાનાં બાળકો હોય તો તે તેમની સાથે એકરૂપ બની ભાષે છે.

“શ્રમ સર્વ તમારી જ સેના”

આપણા પ્રમુખ શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદ ફરીદા બાદની છાવણીની મુલાકાતે આવ્યા હતા ત્યારે ત્યાં બનેલી એક વાત ઘણી આનંદદાયક છે. સરહદ માતના છ સાત જિલ્લાઓમાંથી આવેલા ફેટલાક ખુદાઈ ખિદમતગાર નિર્વાસિતો એક દારૂમા ઊભા હતા. શ્રી રાજેન્દ્ર બાબુથી દરેક હમલાં આમળ આશાદેવી ચાલતાં હતાં. એમને ભેઈને તરત જ તેઓ બોલ્યા, “માતાજી, તમે અમારી દુરમાં પહેલાં જોયાં રહો. અમે તમારી સેના છીએ.” ફરીદા બાદની છાવણીમાં નિર્વાસિતોનાં મન આશાદેવીએ કેવાં વશ કરેલાં છે તે એ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

દિલ્હીના પ્રખર તાપમાં, વરસાદમાં, ડીચકમાં, વાવાઝોડાથી ઊંચી જતા તબૂઓમાં વસતાં લોકો સાથે આશાદેવી સુખ-સમાધાનથી રહે છે અને ત્યાંનાં નિર્વાસિત વિધવા બહેનો અને બાળકો સાથે દિનરાત મહેનત કરે છે. ફરીદાબાદમાં કંઈ પણ મુંડકેલી આવે ત્યારે આબાલવૃદ્ધોનાં મુખમાં એક જ વાક્ય હોય: “એમને પૂછો એમની સલાહ લો.” આશાદેવીના અંતઃકરણમાં રહેલી સેવાવૃત્તિ વડે તેમણે સૌનાં મનને જીત્યાં છે.

બળકતાં ન બેસતાં, લોભ સંબંધમાં ન અથડાતાં, મહત્વાકાંક્ષાના કંદમાં ન ફસાતાં પ્રાપ્ત થયેલી પરિસ્થિતિમાં સહકારથી શ્રમ કરીને અડચણોને સામનો કરવો એને જ ‘જીવન’ કહેવામાં આવે છે. એ માટે અંતઃકરણમાં સહાનુભૂતિ અને ઉત્સાહ હોવાં જોઈએ. નિર્લોભ સહકાર્ય એ જ જીવન-સંઘામનું પ્રભાવી અશ્ત્ર છે. એ જીવનશિક્ષણ આપવાનો પાયાની ફેળવણીમાં પ્રયત્ન છે. જીવનવીર નિર્માણ કરવો એ આ શિક્ષણને હેતુ છે. આ અર્થથી જેના જીવનમાં સાકાર થયેલો છે એવો શિક્ષક જ આપું શિક્ષણ આપી શકે. શિક્ષકનું જીવન જ આ પદ્ધતિમાં અમોઘ પાઠ છે. આશાદેવીનું જીવન એટલું બોધદાયક છે તેથી જ તે ધરારથી શિક્ષિકા બની ચક્રમાં છે.

શુરુદેવ કહે છે: “સંસ્કૃતી વિકાસ થાય છે. છાંડને મૂળોએ જમીન સાથે જકડી રાખ્યું છે. એટલે જ છાંડ ઊંચે જાય છે અને ફળફૂલથી શોભાયમાન બને છે. છાંડ ને કહેશે કે આ મૂળનાં બંધન શાને માટે? અને ઊંચે ઊડવા દે; તો મું એ છાંડ ધોર મંજીર જનશે કે કસાવદાર મશે? તે સૂઝાઈ જશે. તે બાંધેલું છે એટલે જ ઊંચે વધે છે. નદીની બંને બાજુ કિનારાનું બંધન છે એટલે જ તેને ગતિ છે, ઊંડાઈ છે. સિતારને તાર બાંધેલા છે એટલે જ તે તારદિવ્ય સંગીત મુજાવે છે.” આવો આ સંબંધનો મહિમા છે. સંયમ વિના સુસંસ્કૃતિ નથી, વિકાસ નથી.

તેજી મળેલું તેજી આપવાનું નથી.
 યુવાન લોકોને સુખ જુએ
 પણ જીવનમાં નીચાં નથી
 મળતા તેને સુખ લાગે છે અને
 જાણે. સુખના સુખના ઉપર
 નીચા નથી સુખના
 ઉપર જીવનમાં નથી
 જીવનમાં જીવે છે તેને જીવનમાં
 નીચે જ નથી. પણ જીવનમાં
 જીવનમાં સુખના સુખની.
 સુખના સુખના સુખની
 જીવનમાં જીવે છે તેને જીવનમાં
 જીવનમાં જીવે છે તેને જીવનમાં

વપરાય છે. બહુ પડ્યો
 ત્યારે તાલની સ્વાધી નથી
 રહેતી 'ચારિણી' માં જાણ
 પદ્મિત સ્વાધી રહેવાની ગંદાઈ.
 અને શબ્દનો અર્થ આ ૨૬ ૩૭
 શબ્દોમાંથી મળેલ બદલાયું
 કુશલ છે. બહુ પડ્યો.

૨૪ ફેબ્રુઆરી

ચિ.....

જેમ મોરતુ તેમ આપણુ બધુ.
 રૂપાળા લાગતા સ્ત્રી પુરુષો પણ મૃત્યુ પછી
 જેવાં નથી ગમતા ને તેને ઝટ બાળી
 મૂકીએ છીએ. એથી જ શરીર ઉપર મોહ
 નથી રાખવો.

ઉપરી કહે તે ધર્મ પાળતા કોઈના દોષ
 વિશે તેને કહેવું તેમાં દ્રેષ નથી પણ દોષ
 કરનારને હેતુપૂર્વક ચેતવણી આપવી.

સહધર્મચારિણીનો અર્થ બુદ્ધિ તો તું
 કરે છે તે જ છે. પણ તહેવારમાં પત્નીને જ
 શાસ્ત્ર વપરાય છે. બહેન પરણે ત્યારે બાઈની
 સાથે નથી રહેતી 'ચારિણી'માં લગ્ન પર્વ ત
 સાથે રહેવાની ગંધ છે અને શબ્દનો એક
 અર્થ ફલ થઈ ગયો છે એટલે બદલાયું મુરકેલ
 છે. જરૂર પણ નથી. ૨૪-૧-૩૨ બાપુ

એક યુવક યુવતી બિન્ન વર્ણોના છે.
 સાથે જીવેલાં છે. સમાનશીલ વ્યસન છે.
 એકબીજા વચ્ચે શુદ્ધ પ્રેમ થયેલો માને
 છે. વિવાહ કેમ ન કરીએ? પણ વર્ણાન્તરણ

બંધન નહે તેવું શું? વડીલોને કેમ સતોષવા?
 અને ભાવી પ્રજાનું શું? અને આ સ્વાધીને!
 નિકાલ બહુ લખાય તો અધીરાઈથી અનાચાર
 થાય એવો ભય. એટલે ઉતાવળે નિકાલ
 નેમણે છે! બાપુએ આ પ્રેમીઓની મુશ્કેલી
 દાખતા લખ્યું.

ચિ.....

“જ્યાં શુદ્ધ પ્રેમ હોય ત્યાં અધીરાઈને
 સ્થાન હોતું નથી. શુદ્ધ પ્રેમ હેઠળ નહિ,
 પણ આત્માનો જ સંભવે. હેઠળ પ્રેમ તે
 વિષય છે. તેના કરતા વર્ણબંધન વિશેષ છે
 આત્મપ્રેમને કશું બંધન નહે નહિ પણ એ
 પ્રેમમાં તપશ્ચર્યા હોય અને પ્રીતિ તો
 એટલી હોય કે મરણ સુધી વિયોગ રહે તોય
 શું? તમારું પ્રથમ કાર્ય તમારી મુરકેલી
 વડીલોની પાસે મૂકવાનું છે, અને તે જે કહે
 તે સંભળવાનું અને વિચારવાનું છે ઉપદર્શમાં.
 યમનિયમગાદિના પાલનથી તમારું અંતઃકરણ
 શુદ્ધ થાય અને તેમાંથી જે અવાજ નીકળે
 તેને માન આપવું એ ધર્મ.”

રવીન્દ્ર મનન

કાકા કાલેસકર

અખૂર હીસા

લુવન અને દોહનમા એક પ્રકારનું સામ્ય છે. ગાય દોહવા બેઠા, જેટલું દૂધ દોહી શકાય તેટલું દોહી લીધું મનમા ખાતરી થઈ કે હવે એક ટીપું દૂધ પણ બાકી રહ્યું નહીં હોય માયને ચરવા છોડી મૂકી સામે ગાય એની મેળે ઘેર ચાવી ભેયુ તો તેના આચળ પહેલાંની જેમ જ દૂધથી ભરપૂર, બજે ફાટું ફાટું થઈ રહ્યા ન હોય.

મુખ્યિયન લતાના બધા મુખેા ચૂટી લીધાં, એક દૂધ પણ બાકી ન રાખ્યું બીજે દિવસે ભેયુ તો લતા નવોડાની જેમ દૂલોથી રાજેલી! બાર બાર કોસ ભેડી સાજ સુધી દૂધમાથી પાણી બહાર કાઢ્યું તમિયા મુધી ખોતરી ખોતરીને બધું પાણી કાઢી લીધું સવારે જીડીને ભેયુ તો ફૂલો જેવો ને તેવા પાણીથી છલોછલ બરેલો.

અમારા હિમાલયના પ્રવાસમા સવારે જ અમે એક ગગનચુબી શિખરને સામે ભેયુ ભેતાં લાખ્યું કે એનાથી વધારે ઉંચું બીજું કંઈ હોઈ જ ન શકે છાતીમા માથું ભરી આપેા દિવસ ચાલ્યા કર્યું અને સામે તે શિખર ઉપર પહોંચ્યા રસને ચાવતા એ જ વિચાર કરતા હતા કે, એ શિખર ઉપર પહોંચ્યા પછી કં તો ઉનાર હશે અથવા તો સપાટી હશે. પરંતુ શિખરની ટોચ ઉપર ચડીને ભેયુ તો એ તો એક બીજા પ્રયત્ન પહોંચતું નાનું શિખર માત્ર હતું પહેલો આરાખાપુ

પર્વત બીજા પર્વતના ચરબોમા હોવાથી બહુ કે છુપાઈને બેઠો હતો એટલું જ. થાકીને પથારીમા પડ્યા. સવારે નવી તાજગી મેળવી નવો પર્વત ચઢવાનું શરૂ કર્યું, અને મનમા ગાઠ વાળી કે આજે તો અમને ખરેખર શિખર મગશે જ સાજ પડી અને પાછી એ જ ઘટના! પહેલા બે દિવસ તો એટલોય વિશ્વાસ હતો કે સાજ પડતા અમારું ચઢવાનું પૂરું થઈ જશે પણ ત્રીજે દિવસે તો તે વિશ્વાસ પણ ન રહ્યો. બામ્યમા હશે તે યશે એમ વિચાર કરી ચાલ્યા ચઢવું તે અમારા લવાટનો લેખ છે, આલુવન ચાલતા રહેલું એ જ અમારું કામ છે. અરે, આને ગિરિ-આરોહણ કોણ કહેશે? આ તો છે સ્વર્ગ-રેહણ! મનમા નકડી કરી લીધું કે અહીં ચઢાણ વધતું બાક તો આશ્ચર્ય પામવા જેલું નથી, ઘટે તો ખરેખર આશ્ચર્ય! શરૂ શરૂમા શિખરે પહેલવાની ફાટા પ્રેરક હતી. પછી તો ચઢવું, આગ કાપવો, આગ વધવું અથવા ચાલતા રહેવું-બસ, આ નિષ્કામ કર્મ જ અમને અખડ પ્રેમજ્વા આપવા લાગ્યું.

લુવન પણ એવું જ છે. એકવાર આપણે માની લઈએ કે નાટક પૂરું થયું, પણ ફરી પડશે જીપડે છે, અને પછી જાન થાય છે કે જેને આપણે સંપૂર્ણ નાટક માની બેઠા હતા તે તો માત્ર પહેલો અંક જ હતો. ખરું નાટક તો હવે પછી ભજવવાનું છે.

જ્ઞાનેશ્વર જેવા કવિ કોઈ સિદ્ધાંતને સ્પષ્ટ કરવા કોઈ સુંદર ઉપમા આપી તેનો

વિસ્તાર કરી બતાવે છે, ત્યારે એવી કંઈક
તૃપ્તિ થાય છે કે બધું એથી વધારે સુંદર
રીતે બીજું કોણ બતાવી શકશે? તૃપ્તિનો
આ આનંદ હૃદયમાં ડોલવા લાગે છે, એટ-
લામાં તો જ્ઞાનદેવને વળી એથી વધુ સુંદર
ઉપમા સૂઝે છે બધું આપણે આ દુનિયામાંથી
કોઈ બીજા જ દુનિયામાં જઈ પહોંચ્યા ન
હોઈએ! મન પોકારી બેઠે છે-બસ, બસ,
બસ, આહી! જ જ્ઞાનેશ્વરે કમાલ કરી! એટ-
લામાં તો એથીયે ચઢિયાતું ત્રીજું રૂપક
હાજર થાય છે! આ માધુર્વના નયનામાં
કંઈપના એવી સુઠિત બેવી બની જાય છે કે,
મન હાળને કારણે ચાકીને પોકારી બેઠે છે કે,
અહો! આ જ્ઞાનદેવને શું કહીએ!

જ્ઞાનેશ્વરની પ્રતિભાની આ હયા છે તો
ભગવાનની પ્રતિભાને સીમા ક્યાંથી હોય!

આપણને ઘણી વાર લાગે છે કે બસ
હવે આપણે જમાનો ચાલ્યો ગયો! જે
કરવાનું હતું તે પૂરું થયું. આપણે હાથે જે
થવાનું હતું તે થઈ ગયું, હવે આપણા
જીવનનો ટોલ વાગી ચૂક્યો; માત્ર પોલ જ
બાકી રહી ગયું છે. બધું પૂરું કરી દીધું!
હવે તો એક ખૂણમાં બેસી મોતની
રાહ જોતા રહેવાનું છે. આમ જીવ-
નના આનંદને શાંતનાથે આપી વિચાલનું
પેન્શન મેળવવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા
એટલામાં તો નવું જ નિયુક્તિપત્ર હાથમાં
મૂકવામાં આવે છે અને આપણા પર
એક નવો પ્રદેશ કબજે કરવાની જવાબદારી
આવી પડે છે! આપણે તો બાલતા હતા કે
જીવન પૂરું થયું, પણ તે તો બાલિ કર્યાનો
અરુણોદય નીકળ્યો! આજ સુધીની તે
નોકરી ન હતી; પણ ઉમેદવારી હતી.
ભગવાનને ત્યાં હાથેશાં આ જ ઘટમાળ

ચાલ્યા કરે છે.

લેખેછિતુ મને જા હપ્તાર તારિ શેષ
જાત્રા આમાર જુજિ થેમે ગેછે એરો.
નાઈ જુજિ પથ, નાઈ જુજિ આર કાજ,
પાથેય જા છિલ કુરાયે છે જુજિ આજ,
જેતે હજે સરે નીરથ અતરારો
જીર્ણ જીવને છિન મલિન બેશે.
કી નિરખિ આજિ, એ કી અકુશન લીલા,
એ કી નબીનતા બહે અનત શીલા.
પુરાતન સાપા મરે એલ જાણે મુખે,
નખ-ગાન હવે ગુનરિ ઉઘિલ જુકે,
પુરાતન પથ શેષ હવે મલ જેથા
મેથાય આમારે આનિલે નૂતન રશે.

કવિ કહે છે, મેં માન્યું હતું કે મારો
કાર્ય-કાળ પૂરો થયો, મારા જીવનમાં જે
કંઈ થવાનું હતું, જે કામ કરવા આવ્યો હતો
તે હવે પૂરું થયું. હવે કોઈ પ્રકારનો
ઉત્સાહ રહ્યો નથી. હવે અમારું મગજ કામ
કરતું નથી, હાથપગની ગતિ મંદ પડી ગઈ
છે-બધું કે જીવનયાત્રા એની અંતિમ મંજિલે
પહોંચી ગઈ છે. આગળનો રસ્તો ડેખાતો
નથી, નહું કોઈ કામ સૂઝતું નથી. પ્રવાસ
માટે સાથે જે પાથેય બાંધી લાવ્યો હતો, તે
પણ ખૂટી ગયેલું માલગ પડે છે. બસ, હવે
વૃદ્ધાવસ્થાના જીર્ણ જીવનમાં જર્જરિત અને
મેલાં વચ પહેરી, નીરવ શૂન્યતામાં પ્રવેશ
કરીએ એટલું જ બાકી રહ્યું છે.

પણ આલે આ શું આશ્ચર્ય હું જોઈ
રહ્યો છું! કેની છે આ અખંડ અનંત લીલા!
અચાનક મારા અંતરમાં આ નવીનતા ક્યાંથી
ફૂટી નીકળી?

યુગથી બોલી ચોક્કસ પર સુકાઈ રહી છે
એટલામાં હૃદયના અંતરતમ ભાગમાંથી ગીતની

ધ્વાજા ધ્રુ

એક નવી જ કમી ખીલી છે, એક નૂતન સંગીતનો કુવારો ઊડી રહ્યો છે જે બહાર આવવા અધીર થઈ ગયો છે

પુરાણો નસ્તો પૂરો થયો મે માની લીધું કે આગળ મનુ નથી પણ આદ્યર્ષ! સામે એક અદ્ભુત નવો પ્રદેશ દેખા દે છે અને હું વિચારમાં પડી જાઉં છું કે જૂના માર્ગનો હેતુ મને આ નવા પ્રદેશની સીમા મુખી પહોંચાડવાનો તો નહીં હોય?

એ તદ્દન નવા અને અભવ્ય પ્રદેશમાં

મે પ્રવેશ કર્યો. કેટલીયે જમીન મારા પગોથી અકિત થવાને માટે પ્રત્યેક ક્ષણે મારી સામે આવીને પડેલી છે! ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા પ્રદેખર અનત છે! જીવનેશ્વરે બંધેલું આ જીવન-દાન કદાપિ પૂરું થતું જ નથી જેમ અધકારમાં અનુલોભ્ય થમડી છે, વૃક્ષા ધસ્યામાં જેમ નવા બાળકને જન્મ આપવામાં આવે, તેમ એક જીવન-વિસ્તાર સુકાયા લાગે કે નૂતન જીવનના વસતાકૂરો કૂટતા દેખાય છે ધન્ય છે આ 'અકુરાન' લીલા

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને હમેશા અર્જુન પાસે જવાની ટેવ હતી, તે જોઈ રુકિમણી જીને ધણુ ખોટું લાગતું અને વારંવાર કહેતા કે હું આ ત્વી સેવામાં હાજરને હાજર રહું છું, છતાં આજ અર્જુન પાસે હમેશાં દોડો છું તો એવું અર્જુનમાં શું છે? એક દિવસ ભગવાન હમેશાના નિયમ મુજબ અર્જુન પાસે જવાની તૈયારી કરતા હતા, તે દિવસે યાદવોને તેમની હાજરીની ખાસ જરૂર હતી, એટલે રાકાવા માટે તેઓએ તેમને આશ્રય કર્યો શબ્દીઓને પણ તે દિવસે કંઈ ઉત્સવનો પ્રસંગ હતો તેથી રુકિમણી વગેરે બધી પટ્ટણીઓએ પણ તેમને રાકાવા વિનવતી કરી, છતાં હમેશાના રિવાજ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ તો અર્જુન પાસે ગયાજ તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે અર્જુન શિકારેથી થાકીને આવ્યા હતા આથી રવાન કરી પાંડુ ઉપર સૂતા હતા અને દ્રૌપદી નીચ બેસી તેમના બીના કેશ કોગ કરતા હતા તેમને આવેલા જોઈને દ્રૌપદી તરત જ તેમને માટે આસન લેવા ગયા એટલે કૃષ્ણ દ્રૌપદીની જગ્યાએ બેસી અર્જુનના કેશ કોરા કરવા લાગ્યા આટલા અત્યાચ્છ હતા શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન પાસે ગયા, તેથી રુકિમણી જી સુસ્તમાં આવી જઈને શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં જઈને ગુ કરે છે, તે જોવાના કુતૂહલથી તેમની પાછળ ગયા ત્યાં આવી પહોંચતા શ્રી કૃષ્ણને અર્જુનના કેશ કોરા કરતા જોઈ તેઓ વધારે સુસ્ત થયા પણ અર્જુન નિદ્રાવશ હતા તેમથી જાગત ન થાય તેવા આગમથી શ્રીકૃષ્ણે રુકિમણીજીને મોન રહેવા સજા કરી અને તું પણ કેશ કોરા કરવામાં મદદ કર એમ ઇશારાથી કહ્યું આથી તે પણ અર્જુનના કેશ કોરા કરવા લાગ્યા શ્રીકૃષ્ણે રુકિમણીને ઇશારાથી સમજાવ્યું કે, કેશ કોરા થાય છે કે નહિ તેની ખાતરી માટે ગાલે કેશ લગાડી જોજો. આ સામગતા રુકિમણીજીનો સુસ્તો ખબ વધતો ગયો પણ શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાને આધીન થઈ, કેશ કોરા થયા કે નહિ તેની ખાતરી કરવા ગાલે કેશ લગાડતા અર્જુનના ફરકે દરેક કેશમાંથી 'કૃષ્ણ' કૃષ્ણ' એવો સતત નાદ થતો રુકિમણીએ સામજ્યો એટલે શ્રીકૃષ્ણ પરના પોતાના અતુલ પ્રેમનું અભિમાન ટળી ગયું અને અર્જુનનો શ્રીકૃષ્ણ પર કેવો અર્પૂર પ્રેમ છે તે સમજાઈ ગયું અને ચરમાઈ ગયા

બાપુની અનોખી વાતો

કાશિનાથ ત્રિવેદી

[૪]

ગાંધીજીનો આશ્રમ સાધુ સતોનો નથોં આખાડો નહોનો. તે અસાધ્યના સાધકોનો આશ્રમ હતો. એ આશ્રમને પોતાના કેટલાક નિયમો અને નતો હતા. હરેક આશ્રમવાસીને અગિયાર નતોનું પાલન કરવું જરૂરી હતું. એ નતોમાં એક મન અપરિચ્છેદનું પણ હતું. પરિચ્છ એટલે સંયમ. જરૂરી તેમ જ બિન-જરૂરી ચીજોને આગુબાગુચી એકઠી કરી રાખવી તેને પરિચ્છ કહેવાય છે. જેનું કામ બે ધેવી, બે ખમીસ અને બે ટોપીથી ચાલે તેમ હોય તે જ્યારે પોતાની પાસે ૧૦ ધોતી, ૧૦ ખમીસ અને ૧૦ ટોપી રાખે ત્યારે તે પરિચ્છ કહેવાય. ગાંધીજીએ પોતાના આશ્રમમાં આ પ્રકારના બધા પરિચ્છોની મનાઈ કરેલી હતી. કોઈપણ આશ્રમવાસી પોતાની રોજની જરૂરિયાત કરતાં કોઈ વસ્તુ વધારે રાખી શકતો ન હતો. પછી તે ચીજ ખાવાપીવાની હોય, પહેરવા-ઝોડવાની હોય ખાસ ખાગુ

કે કોઈ કામ-ધંધાની હોય રૂપિયા, પેસા, સોનું-ચાંદી, વિવિધ પ્રકારનાં ધરેણાં એવી કોઈ વસ્તુ કોઈ રાખી શકતું જ નહીં જેની પાસે એવી કોઈ વસ્તુ હોય તે તેને આશ્રમના કાર્યાલયમાં જમા કરાવવી પડતી. જુના આશ્રમવાસીઓ પણ પોતાની પાસે પેસા રાખી શકતા ન હતા આશ્રમમાં સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને સોના ચાંદીના ધરેણાં પહેરવાની મનાઈ હતી પુરુષ તો કંઈ પણ પહેરી શકતો જ નહોતો. જેમની પાસે એવાં ધરેણાં હોય તેમણે આશ્રમમાં દાખલ થતાં જ બધાં ધરેણાં આશ્રમના કાર્યાલયમાં જમા કરાવવાનો નિયમ હતો.

સિદ્ધાન્ત અને આદર્શની-ભાવના-સાથે એ નિયમનો બ્યવહારિક ઉપયોગ પ્રભુ હતો. આશ્રમની ચારે બાજુ ખુલ્લી જગ્યા હતી. એક તરફ જંગલ હતું બીજી બાજુ નદી હતી. નજીકમાં એક સરકારી જેલખાતુ હતું અને બીજી બાજુ રમ્યાન હતું. નજીકમાં બીજી કોઈ વસ્તી નહોતી. એટલે રાતના સમયે એકાન્તનો લાભ લઈ કેટલાક આત્મ બાળુના લોકો ચોરી કરવાના ઇરાદાથી અંદર

હજરોમાંથી કોઈક જ સિદ્ધિ માટે યત્ન કરે છે

ધીરેન ગાંધી

ગરીબ ઘરમાં તેનો જન્મ થયો. હુન્નના ઓછામાં રમતો રમીડતો તે તેર વરગનો થયો. તેના બહુતર માટે બાપ પાસે પૈસા નથી, બાપ થોડું કમાય છે તેમાંથી રોટલાનાં બટકાં મળે છે. માથાપની ચિંતા ટાળવા, માથાપનાં હુન્નો દર કરવાના વિચારમાં તેને હવે રમત ગમતમાં રસ નથી ચડતો.

એક દિવસે તે ઓકરા નોકરીની શોધમાં નીકળી પડ્યો. એક છાપખાનામાં રહી ગયો. ઓકરા ચતુર અને ચાલાક હતો. તેનામાં કંઈક કરી નાખવાની વૃત્તિ હતી. છાપખાનામાં બીજા ઘણા માણસો કામ કરતા હતા તે બધાને જોઈને, તેઓના છવન જોઈને તે વિચારમાં અડધોલા આવા લાગ્યો. આ માટે આ મજૂરોની આવી જિંદગી છે? આમાં કોનો હોય? તેઓની પાસે સારાં કપડાં, સારાં મકાનો વગેરે કેમ નથી? શું મારે પણ જિંદગી આમ પસાર કરવી પડશે? આમ જ છવન આપું કસડવું પડશે? ના, ના, મજૂરી કરવા છતાં જો આમ છવનનો પ્રવાહ વહે એ શા કામનો?...

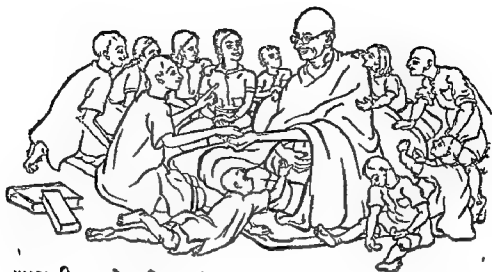
આમ એ રોજ વિચાર્યાં કરે. વિચારે તેને શું ન સૂઝે? ઓકરાને એક વાત સૂઝી. વિચાર આવતા જ તેણે અમલમાં મૂકવાનો નિશ્ચય કર્યો. ખસ, એમ જ કરીશ. જરાય ઠગીશ નહિ. અને તેના માં પર સતોષની છાયા પથરાઈ. તેને એક માયાણુ કાઢી પણ હતા. કાઢીને પત્ર લખ્યો. તેમાં લખ્યું કે, હું અહીં નોકરી કરું છું ત્યાં ઘણા મજૂરો કામ કરે છે કોઈના શરીર પર પૂરતાં કપડાં નથી, કોઈને રહેવાના કેકણાં નથી, તેઓ જેટલું કમાય છે તેટલું જોમ તેમ મોજ-શોખમાં ઉડાવી નાખે છે. બધાને કંઈને કંઈ વ્યસન ચોંટ્યું છે. મેં સંકલ્પ કર્યો છે કે મારે

જો આવા છવનમાંથી મુક્ત થવું હોય તો મારે ખૂબ સાદાઈ અને સંયમથી રહેવું જોઈશે. કપડાં અને ખાવામાં જ પૈસા વાપરીશ. તેમાય કરકસર કરીશ. તે સિવાય ખોટા ખર્ચમાં એક પાઈ પણ નહિ વાપરું. વ્યસનમાં તો હરગીઝ નહિ જ. આમ દર મહિને થોડા થોડા પૈસા બચાવીશ. બરાબર હસ વરસ પછી મારી પાસે અમૂક રકમ એકઠી થશે. તેમાંથી એક નાનકડું છાપખાનું લઈશ અને છાપખાનાનું બધું કામ હું પોતે જ કરીશ. અને મારે વિકાસ કરીશ.

આ પત્ર વાંચીને કાઢી અને ઘરનાં બધા હસ્યાં. બધાનાં મોમાંથી ચાળો સર્પા, કે ગાંડો છે ગાંડો. એવું તે કંઈ થઈ શકે?

હસ વરસ પસાર થયા. ઓકરામાંથી તે તેવીસ વરસનો યુવાન બન્યો. તે પોતાની ટેકને બરોબર વળગી રહ્યો. ઘણા પ્રયોગનો આવ્યાં તેનો સામનો હસતા હસતા કર્યો. તેની ગણતરી સાચી પડી. નાનકડાં છાપખાનાં માટે પૈસા લોભ થઈ ગયા. તેણે છાપખાનું લીધું બધું કામ હાથે જ કરે છે. દરેક કામમાં પોતાનો પ્રેમ રેટે છે. કામમાં પ્રાણ પૂરે છે ધરાકોને જરાય ઉતરતો નથી. બધા ધરાકો તેના કામથી સંતોષ પામે છે, આમ બધાનો પ્રેમ છતી લઈને તે મહાન બન્યો. આ ઓકરો તે કોણ? આ ઓકરો તે મિ. આર્થર કેપર. અમેરિકાનો રહેશ. આજે તેની પાસે કરોડો રૂપિયા છે. મોટાં મોટાં કેટલાંય છાપખાનાં ચલાવે છે. ટેક, મહેનત અને અંતથી માણસ શું ન કરી શકે?

ગીતાના સાતમા અધ્યાયના ત્રીજા શ્લોકની પહેલી કડી આજે આ વખતે દોડતી આવે છે: મનુષ્યાણાં સદસેષુ કથિયતત સિદ્ધયે। “હજારો માણસોમાંથી કોઈક જ સિદ્ધિ માટે યત્ન કરે છે.”

બાપુની અનોખી વાતો

કાશિનાથ ત્રિવેદી

[૪]

બાપીજીનો આશ્રમ સાધુ સતોનો નથો અખાડો નહોતો. તે સ્વરાજ્યના સાધકોનો આશ્રમ હતો. એ આશ્રમને પોતાના કેટલાક નિયમો અને મતો હતા. હરેક આશ્રમવાસીને અગિયાર મતોનું પત્રન કરવું જરૂરી હતું એ મનોમા એક મન પરિશ્રમનું પણ હતું પરિશ્રમ એ હો શાયદ જરૂરી તેમ જ બિન જરૂરી ચીજોને આગુબાગુચી એકઠી કરી રાખવી તેને પરિશ્રમ કહેવાય. જેનું કામ એ પેતી, બે ખમીસ અને બે ટોપીથી થાવે તેમ હોય તે જ્યારે પોતાની પાસે ૧૦ પેતી, ૧૦ ખમીસ અને ૧૦ ટોપી રાખે ત્યારે તે પરિશ્રમી કહેવાય. બાપીજીએ પોતાના આશ્રમમા આ પ્રકારના બધા પરિશ્રમોની મનાઈ કરેલી હતી. કોઈપણ આશ્રમવાસી પોતાની શેજની જરૂરિયાત કરતા કોઈ વસ્તુ વધારે રાખી શકતો ન હતો. પછી તે ચીજ ખાવાપીવાની હોય, પહેરવા-ઝોડવાની હોય ખાશખાશુ

કે કોઈ કામ-ધધાની હોય રૂપિયા પૈસા, સોનું-ચાંદી વિવિધ પ્રકારના ધરેણા એવી કોઈ વસ્તુ કોઈ રાખી શકતું જ નહીં જેની પાસે એવી કોઈ વસ્તુ હોય તે તેને આશ્રમના કાર્યાલયમા જમા કરાવવી પડતી જૂના આશ્રમવાસીઓ પણ પોતાની પાસે પૈસા રાખી શકતા ન હતા. આશ્રમમા સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને સોના ચાંદીના ધરેણા પહેરવાની મનાઈ હતી પુરુષ તો કઈ પણ પહેરી શકતો જ નહોતો. જેમની પાસે એવા ધરેણા હોય તેમણે આશ્રમમા દાખલ થતા જ બધા ધરેણા આશ્રમના કાર્યાલયમા જમા કરાવવા નો નિયમ હતો.

સિદ્ધાન્ત અને આદર્શની...બાવન્ય સાથે એ નિયમનો વ્યવહારિક ઉપયોગ પ્રભુ હતો. આશ્રમની ચારે બાજુ ખુદી જગા હતી એક તરફ જ મલ હતું બીજી બાજુ નદી હતી નજીકમા એક સરકારી હોલખાનું હતું અને બીજી બાજુ સ્મશાન હતું નજીકમા બીજી કોઈ વસ્તી નહોતી. એટલે રાતના સમયે એકાન્તનો લાભ લઈ કેટલાક બાળુ બાળુના લોકો એત્રી કરવાના ધરિદાશી અહર

પેણી જતા અને લાગ કાલે ત્યાંથી કોઈ પણ વસ્તુ ઉપાડી જતા. ચંપલ, ભેટા, ઘાળી, વાટકે, લોટો, ખાલો, ફાનસ પહેરવા ચોઢવાના કપડા, ખાવાપીવાની વસ્તુઓ તથા વાળવાનાં લાકડાં તથા કોલસા સુદા તેઓ ચોરી જતા. કોઈ કોઈવાર આવા લોકો આશ્રમના ઘરોમાં ખાતર પાડીને ખાવાપીવાની વસ્તુઓ ચોરી જતા. તેથી આશ્રમમાં રાજ પેણી પહેરાની જરૂર પડતી હતી.

આ રીતે રાત્રે થતી નાની મોટી ચોરીઓ સિવાય કોઈ કોઈવાર દિવસે પણ ચોરી થતી. આ ચોરીઓ લોકો મહોમાંહે જ કરતા હતા, તેથી તેની લાળ કશી મુરકેલ થઈ પડતી.

અને 'રહના ઝાકટોખર-નવેખરની વાત છે. તેના થોડા મહિના પહેલાં જ જૂની 'પર-પરામાં જીજ્ઞેસી ૧૪-૧૫ વર્ષની એક છોકરી આશ્રમમાં આવી હતી. તેનું લગ્ન થઈ ગયું હતું. તેના પતિ આશ્રમમાં કામ કરતા હતા પતિના આશ્રમથી જ તેને આશ્રમમાં આવવું પડ્યું હતું. આવી ત્યારે લાજ કાઢતી હતી, મિલના કપડા પહેરતી હતી તથા શરીર પર સોનાં ચાંદીના કેટલાંક ઘરેણાં પણ પહેરતી હતી. આશ્રમમાં આવ્યા પછી તેણે લાજ કાઢવાનું છોડી દીધું. ખાંદીનાં કપડાં પહેરવા લાગી તથા ઘરેણાં પણ ધણીખણ ઉતારી દીધાં. આવી ત્યારે તેને લખના વાંચતા આવડતું ન હતું. પણ આશ્રમના વાતાવરણની તેના પર અસર થઈ અને ધીમે ધીમે તેનામાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. તેની હિંમત તથા જ્ઞાન વધ્યાં, પણ પોતાનાં ઘરેણાં પ્રત્યે તેને એટલી તો આસક્તિ હતી કે તેમને તે કાર્યાલયમાં જમા કરાવવા તૈયાર ન થઈ. પોતાની પેટીમાં બંધ કરીને સળી મૂક્યાં. આશ્રમમાં આવી તે પહેલાં આંછીનાં વજનદાર સાકળાં પહેરતી હતી. આશ્રમમાં આવ્યા પછી તે પગમાંથી કાઢી પોતાની પેટીમાં મૂક્યાં અને પેટીને તાળું વાસ્યું. મહિનાઓ

સુધી તે સાકળાં તેની પેટીમાં પડી રહ્યા.

એક દિવસે સવારમાં તેની ચાવીઓને ઝૂમજો જોવાઈ ગયો. તે જોનાકળી બની ગઈ ને બધે ચોધવા લાગી. આખો દિવસ ચોધ કરી છતાં તે મળ્યો નહીં. 'અશ્રમમાં તેની સાથે રહેતી બીજી મોટી બહેનોએ પણ તેને ચોધવામાં મદદ કરી પણ ઝૂમજો ન જ મળ્યો. છેવટે બધાંનાં અભિપ્રાયથી તે છોકરીની પેટીનું તાળું તોડવામાં આવ્યું. પેટી જાણડી અને છોકરીએ પોતાનો સામાન ભેગો તો તેમાં તેને પોતાના ચાંદીનાં સાકળાં ન હોવાયા. તે રાવા લાગી. આશ્રમની મોટી બહેનોએ તેને આશ્વાસન આપ્યું. તેના પતિને ખબર આપવામાં આવી. પરિત્યે આવી તેને સમજાવી અને આશ્રમના કાર્યાલયમાં તેની ખબર આપી.

બાપુ એ દિવસોમાં સંયુક્ત પ્રાંતમાં લમણ કરી રહ્યા હતા. આશ્રમના મંત્રીએ તેમને આ ચોરીના સમાચાર પહોંચાડ્યા. તે છોકરીના પતિએ પણ બાપુને પત્ર લખ્યો. છોકરી પોતે પણ છેલ્લા કેટલાક મહિનાઓમાં થોડુંક લખતાં વાંચતાં શીખી ગઈ હતી. તેણે પણ પોતાની ભાંગી-તૂટી કાપામાં બાપુને પોતાના તુકસાનની વાત લખી મોકલી.

આવા પ્રસંગો વખતે બાપુ પત્રોને જવાબ તરત જ આપતા હતા. પ્રેમણે અહીં ગદ્યથી પોતાના ઐનવાર (સામવાર)ના દિવસે નીચે લખેલા પત્ર મોકલ્યો.

બિ.....

તારા ઘરેણાં ગયાં તે વાત હુ:બની નહીં પણ સુખની માનજો. તે આશ્રમના નિયમનું ઉલ્લંઘન કર્યું તેની છુન્દરે તને શિક્ષા કરી છે. ઘરેણાં તને કાઈપણ જરૂરનાં ન હતાં હવે માફ કરેણું માનવું હોય તો ને ઘરેણાં છું પહેરે છે તે પણ ઉતારી નાખ.

તેને વેચી દે અને તેના પૈસા બેંકમાં મૂક.
તાડું મન પ્રસન્ન હશે. અને લખા કરવે.

બાપુના આશીર્વાદ

બાપુના આ સુંદર પત્રથી છોકરી પોતાનું
હૃદય ભૂલી ગઈ. ઘરેણાંની ચોરીની તેના મન
પર કંઈ અસર ન રહી તેણે તરત બાપુને
લખ્યું કે તેનું મન પ્રસન્ન છે અને તે
ચોરીથી ધરેલા હુઝારને ભૂલી ગઈ છે.

બાપુને તેનો પત્ર મળ્યો ત્યારે તેણે
પ્રશ્નસભા ફરતા ફરતા કાલા કાકર પહોંચી
ગયા હતા. ત્યાંથી તેમણે ૧૪-૧૧-૨૬ના
રાત્રી તે છોકરીને બીજા પત્ર લખ્યો.

ચિ

તારા પત્ર મળ્યો છે ધરેણા ગયાનું
હૃદય ભૂલી ગઈ તે સારું થયું. ને આપણે
મારી રીતે વિચાર કરીએ તો આપણને લાગશે
કે આ દુનિયામાં એક પણ વસ્તુ ખામ એક
અકિદાની નથી. અમુક વસ્તુ આપણી માની
ચાલ્યાં છે છીએ અને જ્યારે તે બેનાર્થ બન્ય
છે કે નાશ પામે છે ત્યારે આપણને હૃદય
સાથ છે કોઈ ચીજને આપણી મનવાને
બદલે તેને ઇશ્વરની માનીએ તો આપણું બધું
હૃદય નાશ પામે. ત્યારે પ્રશ્ન ભડે છે કે, કોઈ
ચીજ કોઈની નથી તો તેનું રક્ષણ શા માટે
અને કોણ કરે? તેના જવાબ એ છે કે, તે
ચીજના આપણે માલિક નથી પણ આપણી
મહેનતથી ને બીજા આપણા હાથમાં આવી

અથવા કોઈ યોગ્ય સાધનથી આપણી પામે
આવી તો તેના ઇશ્વર તરફથી આપણે પ્રતિ-
નિધિ અથવા રક્ષક છીએ. અને તેથી તેનું
રક્ષણ કરવું એ આપણો ધર્મ થઈ પડે છે.
અને આજસ કયાં વગર તેનું રક્ષણ કરીએ,
છતાં તે વસ્તુ નાશ પામે કે શુભ થઈ
જાય તો આપણે તેને માટે દુઃખી થવું
નહીએ નહીં.

બાપુના આશીર્વાદ

બાપુના આ બે પત્રોએ તે છોકરીને
ઘરેણાં વિશે એવો સુદર પાઠ શીખવી દીધો
કે તે પછી તેણે ધરેણાં પહેરવાની તથા નવાં
બનાવવાની હક દરી નહીં. સાદા કપડાં અને
સાદી સંબંધમાં તે પોતાના મનને સંતુષ્ટ
રાખવા લાગી. પોતાની એ નાની ઉંમરમાં
બાપુ પાસેથી અપરિચિતનો જે પાઠ તે શીખી
તેને તે જીવનભર ભૂલી નહીં.

આ વાતને આજે ૨૧ વર્ષ થઈ ગયા છે
તે છોકરી આજે પણ હયાત છે, પણ તેની
સાદાઈ હતી તેની તે જ છે

બાપુ કેવા મહાન અને સાચા શિક્ષક
હતા, અને તેમનું શિક્ષણ કેટલું સફળ
નીવરતું હતું તેનું આ એક જીવંત ઉદાહરણ છે.

આ રીતે બાપુએ કેટલાય લોકોને
પોતાના જીવનનાં મતોની દીક્ષા આપી હતી.
દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર આ
રીતે ઘન્ય થયાં.

૬

જે જ્ઞાન અને અનુભવથી વૃદ્ધ થયો છે, જે અવિચલ છે,
જે ઉદ્વિગ્ધિત છે અને જેને માટે, પથ્થર અને સુવર્ણ
સરખાં છે એવો ઇશ્વરપરાયણ અનુભવ

યુગ ધર્મ શબ્દ સાંભળતાં જ આપના મનમાં એ ગિરાચા ઉદ્ભવશે કે યુગ પરિવર્તનની સાથે ધર્મમાં પણ પરિવર્તન થઈ શકે છે કે શું? તેનો જવાબ ‘હા’ અને ‘ના’ બંનેમાં આપી શકાય છે.

પ્રત્યેક ધર્મશાસ્ત્રના ત્રણ ભાગ છે : સિદ્ધાન્ત વિભાગ, કથા-પુરાણ વિભાગ અને આચાર વિભાગ. અંગ્રેજીમાં તેને Principles, Ritual Mythology કહે છે. જૈન શાસ્ત્ર કદાચે દ્રવ્યાનુયોગ, કથાનુયોગ, જાણિતાનુયોગ અને ચારણ કરણાનુયોગ-એમ ચાર વિભાગ પાડ્યા છે.

સિદ્ધાન્ત વિભાગ અર્થાત્ અર્હિન્સા, સત્ય, અચોર્ય અપરિગ્રહ સમા, દયા અને હાન-રૂપે ધર્મ તો બધા દેશોમાં, બધી બાલિઓમાં, બધા યુગોમાં અને બધા કાળમાં એક જ છે. સિદ્ધાન્ત વિભાગમાં કદી પરિવર્તન થતું નથી, આ દૃષ્ટિએ કદી શકાય કે યુગ પરિવર્તન થવા છતાં પણ ધર્મમાં પરિવર્તન થતું નથી.

હવે બીજી દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો દેશ અને કાળ અનુસાર ધર્મશાસ્ત્રના બીજા બે વિભાગોમાં પરિવર્તન થાય છે. સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું છે કે - Custom of one age, of one yuga have ont been customs of another. And as yuga comes after yuga, they will still have to change.

આ રીતે ધર્મ નહીં, પરંતુ ધર્મના સાધનોમાં યુગ પરિવર્તન સાથે પરિવર્તન થતું રહે છે.

એક જમાનો લક્ષિતયોગનો હતો; એક જમાનામાં જ્ઞાનયોગ અને રાજયોગની ખૂબ લાગી હતી, ત્યારે આજનો યુગ કર્મયુગ છે.

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આજે સેવા-ધર્મનો જમાનો છે. લક્ષિતયોગના યુગમાં કપીર અને મીસંગાર જેવા લાંબા થયા; ભગવાન મહાવીર અને બુદ્ધ જેવા જ્ઞાનયોગી અને રાજયોગી થયા, પરંતુ આજના યુગને કર્મયોગીઓની આવશ્યકતા છે. મૂળાં સેવકોની જરૂર છે; વધેલી અસમાનતા અને વિષમતા દૂર કરવા માટે કર્મવીરોની જરૂર છે.

જ્યાં બધા સુખી હોય ત્યાં કર્મયોગને સ્થાન નથી; જ્યાં વિષમતાનું વિષ વિશેષ દેવાઈ જાય છે ત્યાં તેને સમાવવાની આવશ્યકતા રહે છે; તેમ છતાં સામ્યવાદના પરિપૂર્ણ આદર્શ અપનાવવામાં પ્રગતીય જીવનની વ્યવસ્થા રહી શકશે નહિ.

બુદ્ધિમાન અને મનુર ખંતેને કદાચિત્ સમાન પૈસા મળે તો બુદ્ધિવાન વિચારશે કે સાધારણ મજૂરીથી જ ભે આટલા પૈસા મળતા હોય તો વ્યર્થ મગજમારી કરવાથી લાભ શો? શિક્ષક અને શોધક પણ જોમ વિચારીને પોતાનું કાર્ય છોડી દેશે અને મજૂરી પસંદ કરશે. આમ થતાં અવ્યવસ્થા વધી જશે અને કોઈ પણ અધિક મગજમારીનું કાર્ય કરવાનું પસંદ નહીં કરે. તે માટે પ્રધામાં મોડો ઘણો તકાવન તો રાખવો જ પડશે.

જૈન દર્શનના કર્મના સિદ્ધાન્ત અનુસાર, પૂર્ણ સામ્યતા અસંભવિત છે; પ્રાણીમાત્રના ભિન્ન ભિન્ન કર્મ હોય છે અને કર્મોનુસાર કૃપા પણ ભિન્ન ભિન્ન મળે છે. આને તો એટલું જ આશ્ચર્ય કર્તવ્ય છે કે અત્યંત વધેલી વિષમતાને પાછી દટાવવી.

એક વર્ગ વધુમાં વધુ થમ કરે છે, ત્યારે બીજા બાજુ બીજો વર્ગ દિનસર

વિશ્રામ લે છે; શ્રમ અને વિશ્રામની આ અમર્યાદિત ક્રિયાઓ બનેના સ્નાયુઓ નિર્બળ બનાવી દે છે બનેને તુકશાન થાય છે; બંને દુખી થાય છે; બંને શરીર શક્તિ ગુમાવી દે છે; બંનેની વિષમતા દૂર કરીને બંનેને મુખી બનાવવા એ આજનો સુખધર્મ છે.

એક આદમી સત્તા અને શ્રીમતાઈના મદમાં અપ્રકટ બનીને ચાલે છે, જ્યારે બીજો દીનનાથી ગરદન ઝુકાવીને ચાલે છે, બંને પાપનું સેવન કરે છે. કેમ કે દીનતા અને અભિમાન બંનેમાં સમાન જ પાપ છે. બંનેને પાપથી મૂક્ત કરવા, બંને ગોરવપૂર્ણ સ્ત્રીથી ગરદને ચાલી શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી એ આજના કર્મવીરનું કર્તવ્ય છે.

એક આદમી ગગનચુમી હવેલીઓમા રહે અને બીજાના નરીમમા એક છાણું શૂપડી ન હોય, એકની પાસે એક કળાટ ભરીને વસ હોય અને બીજાઓની પાસે શરીર રક્ષા માટે ચીંધરા પલ્લ ન હોય, એક અણર્થથી પીડાતો હોય અને બીજો ભૂખથી પીડાતો હોય, એક બાજુ સત્તાનો નશો હોય અને બીજા બાજુ શુભામીની જાલસો જકડાયેલી હોય-આ છે આજની બધેકર વિષમતા.

આ વિષમતાને દૂર કરવાનું કાર્ય શ્રીમતો માટે નેટલું સહેલું તેટલું સાધારણ વર્ગ માટે નહીં પરંતુ મોટા ભાગના શ્રીમતો પાસે પૈસા આવ્યા તે સાથે જડવાદ લઇને આવ્યા. આજકાલ ગરીબોના હૃદયમા કેમગતા દેખાય છે, પરંતુ શ્રીમતોના હૃદય તો પત્થર જેવા કઠણ જ દેખાય છે, તેથી જ ઇસુ ખ્રિસ્તે કહ્યું છે કે સૌના છિદ્રમાંથી ઉઠને નીકળવું ચહેલું છે, પરંતુ શ્રીમતોને સ્વર્ગના દ્વારમાં પ્રવેશવું સુરકેવું છે. ભગવાન મહાવીરે તો મહા પરિશદી માટે નરકની ગતિ બતાવી છે. આશ લોકો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં જ સંતોષ માને છે; તેથી જ કોઇએ કહ્યું છે કે-
પારાખાપુ

Their kitchen is their Shrine, the cook their priest, the table their Altar and their belly their god 'અર્થાત્ શ્રીમતોને મન રસોડું એ તેમનું તીર્થસ્થાન છે, રસોઇઓ એ ધર્મગુરુ છે, ભોજનશાળા એ તેમની યજમેદી છે અને પેટ જ તેમને મન દેવત્વદાય છે આ કારણે જ તેમનું પેટ એ રોગગુરુ ધર હોય છે. જેવી રીતે વધુ અનાજ ભરેલું હોય ત્યાં વિશેષ ઉદર હોય છે તેવી જ રીતે જે વધારે ખાય છે તે વિશેષ રોગી હોય છે આથી શ્રીમતોએ વિચારવું જોડ્યું કે પોતાના તેમજ જનતાના હિત માટે તેઓ સમાનતાના પથ પર આવે.

એક માણસ કુવામાં પડેલો છે; તે રસ્તેથી એક બ્યઝિન ચાલી આવે છે; કુવામાં પડેલો માણસ તેને બહાર કાઢવાની વિનંતિ કરે છે, કાઢનારના થોડા કષ્ટથી, તેની સારી જિંદગી બચી નહય તેમ છે. કાઢનારના થોડા કષ્ટથી નિઃખતારને કરેડગણુ સુખ મળે તેમ છે કાઢનાર પોતાને થોડી થણી સુરકેલી પડે તે માટે તેને ન કાઢે તો તે નિર્દયી કહેવાશે. તેવી જ રીતે જે લોકો મુખી છે તે પોતાના વિલાસની બીજો, નાટક, સિનેમા વગેરેનો ત્યાગ કરીને દુખારોની જિંદગી બચાવી શકશે છતાં જો તે એટલું પણ ન કરી શકે તો તે કુવામાં પડેલને ન બચાવનાર અનુબ્યની જેમ નિર્દયી કહેવાશે.

તેવી જ રીતે દરિદ્રનાશયણની સેવા એ આજનો સુગ ધર્મ છે એક વખતે એક પંજાબી ગૃહસ્થ, સ્વામી વિવેકાનંદ પાસે વેદાન્તની ચર્ચા કરવા આવ્યો. તે વખતે પંજાબમાં દુષ્કાળ પડ્યો હતો. સ્વામીજીએ દુષ્કાળ પીડિતોની હાલત પૂછી; તેની બ્યવસ્થા જો વધુ પ્રશ્નો પૂછવા પછાં સમાજસેવકોની કેટલીક વાતો કરી અને મૌન રહ્યા. તે ગૃહસ્થ જતી વખતે બેઠ્યો કે, 'હું વેદાન્તની ચર્ચા માટે આવ્યો હતો. આજનો મારો દિવસ

નિષ્કળ ગયો.' સ્વામીજીએ ગંભીરતાથી જવાબ આપ્યો, 'ભાઈ! ત્યાં સુધી મારા દેશનો એક ફૂતરો પણ ભૂખ્યો રહે ત્યાં સુધી તેને ખવરાવવો અને તેની સંભાળ લેવી એ મારું પ્રથમ કર્તવ્ય છે તે સિવાયનો બધો અધર્મ છે-ભૂકો ધર્મ છે.' વિવેકાનંદજીનો આ ઉત્તર પણ દરિદ્રનારાયણની સેવાનો જ આજનો યુગધર્મ સાબિત કરે છે.

યુગ ચાર બનાવવામાં આવ્યા છે. સત્ય યુગ, ટાપરયુગ, ત્રેતાયુગ અને કલિયુગ આજનો યુગ કલિયુગ છે. કર્મયોગથી આ કલિયુગને પણ સત્યયુગ બનાવવો એ આજનો યુગધર્મ છે. કલિ અર્થાત્ કલ્યાણનો યુગ, આજે સપ્તિ માટે અને સત્તા માટે ઝગડા થાય છે. ધન અને ધર્મ માટે ઝગડા થાય. પરંતુ જો ખરી સમજ આવે તો આ બધું ફર કરી શકાય.

કોઈ આને કલિયુગ પણ કહે છે. આ જમાનામાં માણસો વર્તમાનને ભૂલી જાય અને ગાંધી કાકોનો અફસોસ કરે અથવા આવતી કાલનો વિચાર કરે અને વર્તમાન કાળ નકાચો થીમાવી દે તેનું નામ કલિયુગ છે, આજે તેવા જ હાલ છે. આજની બચ્ચિત ભૂતકાળનો અફસોસ કરે છે જેમાં કોઈ પરિવર્તન થઈ શકે તેમ નથી; ભવિષ્યની કપેલી ગુરકેલીની ચિંતા કરે છે. જે કપેલી કઠાથ આવે પણ નહિ, કઠાથ આવે તો પણ પહેલાથી ચિંતા કરીને શા માટે બગી મરવું? તેથી શું લાભ? તેથી જે ભવિષ્ય અને ભૂતકાળનો વિચાર છોડીને વર્તમાન સુધારી લે છે-તે જ નાજી છતી જાય છે અને તેના પૂરતો કલિયુગ સત્યયુગ બની જાય છે. કલિયુગનો માનવી આજનું કાર્ય કાલ પર છોડવાને દેવાયેલો હોય છે. કાલ પર ન છોડનાં તે આજે જ તે કામ કરી લે તો તે કલિયુગને સત્યયુગ બનાવી શકશે.

'કલોનો બીજો અર્થ' મશીન-વંચ છે

તેમણે આજે દુઃખનો દાવાનળ સળગાવ્યો છે. ગામમાં એક લોટ દળવાની ઘડી આવી અને સેંકડો વિધવા બહેનોની કમાણી પર લાત પડી. સેંકડો બહેનોની રોટી તે એકલી ખાઈ જાય છે. નળ આવતાં પાણી ભરનારની, સીવવાનું મશીન આવતાં હાથે શીવનારની, તેલની મીઠા આવતાં ઘાણીવાળાની અને મીઠા આવતાં હલારો વણાટકામ કરનારની આજી વિકાનો નાશ થયો. આ રીતે 'કલો' જ આજે આક્રમક ઉભી કરી છે, મશીનને સ્થાને જો ગૃહઉદ્યોગ આવે તો સત્યયુગનું સુખ મળે.

પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે આપને ગૃહ ઉદ્યોગની વસ્તુઓ સારી લાગે છે ખરી? પરદેશી લોકો આપણને શું કહે છે તે વિચારવાની જરૂર છે. તેમની નજરમાં આપણો દેશ Nation of Coolies અથવા કૂલીઓ-મથુરેનો દેશ ગણાય છે. કૂલીઓની માતા કહેવરાવતું એ હિંદુમાતા માટે જોણું શરમ જનક છે? આફ્રિકામાં બિથામાં બિથા હિંદીને કૂલી માનવામાં આવે છે, આપણે આપણો બોલો આપણી જાતે ન ઉપાડ્યો તેના પરિવારને બીજાનો ભાર ઉપાડનાર કૂલી બન્યા પોતાનો બોલો પોતાની જેલે ઉપાડનાર 'સ્વાધીન યુરુપ' કહેવાય છે. જે બીજાનો બોલો કહેવાય છે, ઉપાડે છે તે પરાપકારી કહેવાય છે, પરંતુ જે બીજાનો બોલો પોતાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ, બીજાના કહેવાથી ઉપાડે છે તે 'કૂલી' કહેવાય છે.

આપણે પણ માનચેસ્ટરની મીલોનો ભાર ઉપાડીએ છીએ. જો ખરજખરી જાદીનો બોલો આપણે સ્વેચ્છાએ ઉપાડવાનું પસંદ કરીએ તો આ ભૂમિ-Nation of cooliesને બદલે Nation of Soldiers બીદોની ભુમિ બની જાય દેશ સુખી બને, દરિદ્રનારાયણોનો ઉદાર થાય અને વિષમતા દૂર થઈ જાય.

એક વાર એક સાહિત્ય રસિક જાણ બોલ્યા,
'બધાને ગાંધીજીના ફોટાનો ચો મોહ લાગ્યો
છે? મને તો ગાંધીજીના ફોટામાં સમતા
-Symmetry દેખાતી નથી. એમના કાન જુઓ,
એમનું નાક જુઓ. કયાં સમત્વ દેખાય છે?'

ભાઈની વાત સાંભળીને મન જરા અસ્વસ્થ
થઈ ગયું. કેટલીક વાર કોઈ કોઈ માણ
સોના ઘરમાં સિનેમાના નટ-નટીઓના ચિત્રો
નોઈને ઘઈ આવે છે કે આ લોકોને આમાંથી
શી પ્રેરણા મળતી હશે? અસિકેડા વગેરેમાં
પણ નટી વિતા બધે અધારુ બ્યાપી જતું
હોય એમ લાગે છે! માણસોની વૃત્તિ આવી
કેવી? એવા કેટલાયે વિચારો છીંકે છે. પણ
આવા સાહિત્યરસિક જાણ જ આમ સ્થૂળતાને
પ્રાધાન્ય આપતા હોય તો પછી એ સૈજનથી અજાત
એવા બીજા લોકોને કશું શી રીતે કહી શકાય?

આપણે ઘરમાં બાનો કે પિતાનો ફોટો
રાખીએ છીએ શા માટે? શું એ સુદર
આકૃતિ હોવાથી પ્રેરણાદાયક થઈ પડે એટલા
મારું રાખીએ છીએ? ખરી રીતે બાના કે
આપણા કોઈ ગત સ્વજનના ફોટાની પાછળ
આપણા લડવના જે ભાવ છે એ જ મુખ્ય છે.
બાદ આકૃતિ એ તો માત્ર નિમિત્ત જ. જો
સાચી વસ્તુ તો અતરની છે. એક સબજે
એક વર પોતાના સીદી નોકરને કહ્યું, "મારો
કુવર એકલો એકલો રહે છે એને સગાથ
આપે એ માટે નગરમાંથી સારામાં સારો
છોકરો રોપી લાવ" સીદી નોકર સાંજે
આવીને રાખને કહે, "રાજાજી, હું આખા
ગામમાં ભળક્યો પણ એવો એકેય છોકરો
જન્મો નહિ જે રાજકુવરને ગમી જાય.
મારો છોકરો મને એવો લાગ્યો જે રાજ

કુવર સાથે રમી શકે માટે હું એને લઈ
આવ્યો છું" આ વાત પરથી જણાય છે કે
મીઠી પિતાને તો પોતાના મુત્તમા જ એવું ધર્શન
થયું એની સૌન્દર્ય-દષ્ટિ પિતા-પ્રેમથી જ
અકિત થઈ હતી સૌન્દર્ય એ તો અતરની
વસ્તુ છે, બહારની વસ્તુ નથી એનો આસ્વાદ
અતરથી જ માણી શકાય.

જે આપણે આટલી વસ્તુ સમજીએ તો
જીવન અને કળામાં જે સામજસ્ય રચાયું
નોઈએ, એનો ખ્યાલ આવી શકે કળાને
પણ જીવન સાથે સંકલિત કરવી નોઈએ.
સાચાં કળા એ જીવનની જ કળા છે. સાચો
કળાકાર એ જ હોઈ શકે જેનું જીવન ઉન્નત
હોય, ચારિત્ર્યશીલ હોય (વધુ હોય ટાન્સ્ટોય
પણ એ જ વિચાર જગત આગળ મૂકે છે
તથા તો ઈશુ ખ્રિસ્ત, બુદ્ધ, કેન્ફુસિયસ
જેવા મહાત્માઓને સાચા કલાકાર માનતા.
કારણ કે સાચાં કળાનો હેતુ માનવકલ્યાણ
તથા માનવક યાજ્ઞને વ્યગ્ર કરવું એ જ છે
અને આ મહાપુરુષોએ ત્યાગ અને કષ્ટ સહન
કરીને, પોતાના જીવનને ઉન્નત કરી, પોતા
નામાં સહેલી શાંખનો બીજના ક-ચાણને
અર્ધ ઉપયોગ કરવા માટે માનવધર્મ
સ્વીકારી પોતાની અદ્ય અનુભૂતિને જગત
આગળ ખરી છે.

બાપુજી પણ એ જ આન્યતાએ વિચાર
કરતા હતા. એ જયે તેઓ કહે છે, "જીવન
સર્વ કળા કરતા ઊંચું છે, અને ઊંચું હોય
નોઈએ. હું તો એટલે સુધી આગળ જઈને
કહું કે જે મનુષ્યનું જીવન સંપૂર્ણતાની
સમીપ પહોંચ્યું છે, એ મોટામાં મોટો કળા
કાર છે, કારણ કે ઉમદા ચારિત્ર્યના પાયા

વાગરની કળા શા કામની?" તેથી બ્યા
 જીવનનું સત્ય છે ત્યાં જ કળાનું સૌન્દર્ય
 મૂર્ત થાય છે. બાપુજી કહેતા, "સાચી રીતે
 સત્યથી બિન્ન સૌન્દર્ય જેવી વસ્તુ જ નથી."
 તેઓ એના સમર્થનમાં સોફેટીસનું ઉદાહરણ
 આપી કહેતા, "સોફેટીસ તેના જમાનામાં
 કદરૂપામાં કદરૂપો માણસ ગણાતો, છતાં તેની
 સત્યશીલતા અને તેના અતરની પવિત્રતાથી
 કેવળ બાહ્ય રૂપોમાં ખૂબ સૌન્દર્ય જોનાર
 દિદિપાસ જેવો ચિતારો પણ એનું સૌન્દર્ય
 કમૂલ કરે છે." કારણ કે સોફેટીસે જીવનમાં
 સત્યનો આવિર્ભાવ કરવા અડુર્નિય અનિરુદ્ધ
 મંથન અનુભવ્યું હતું તેથી જ એમનામાં
 આપણને સત્યમાંથી ઉદ્ભવતા સૌન્દર્યનું
 દર્શન થાય છે.

પ્લેટોનો પણ કહેતા, "અસત્યમાંથી
 કદી સત્ય ઉત્પન્ન થતું નથી." જીવનમાં
 સત્યની ઝાંખી કરવા મથનાર કલાકાર જ
 સુદર કૃતિઓનું સર્જન કરી શકે છે. પરંતુ
 કોઈ કોઈ વાર એથી ઊલટું પણ આપણને
 દેખાય છે. તેથી એક જણે બાપુજીને એક
 વાર પૂછ્યું હતું, "બાપુ, જેમનાં આત્મિક
 સહા સુંદર ન હતાં તેવાઓએ પણ સુદરમાં
 સુંદર કૃતિઓ ઉત્પન્ન કરી છે તેનું શું કારણ?"
 ત્યારે બાપુજીએ કહ્યું, "તેમાં શું? એનો
 અર્થ એટલો જ કે ધણીવાર સત્ય અને
 અસત્ય લેગાં મળી આવે છે; સાશની સાથે
 નરમું એવાનું મળે છે. કલાકાર એક વખત
 સત્યને ઓળખે છે અને બીજી વખતે અસત્યના
 આવરણમાં આવી જાય છે. પણ સંપૂર્ણ
 સૌન્દર્યવાળો તો સત્યજ્ઞાની જ હોઈ શકે."

આ રીતે દુનિયાના દરેક મહાપુરુષોએ
 જીવનને મહત્ત્વ આપી પ્રત્યેક વિષયનો વિચાર
 કર્યો છે. સત્ય હરીકેત તો એ જ છે કે આપણે
 જીવનને બાતલ કરીને કોઈનો પણ વિચાર

કરી શકીએ એમ નથી. જે કલાકાર સત્ય-
 શોધક છે અને પોતાના જીવનને ઉન્નત કરવા
 તેમ જ બીજાના હિતને ખાતર ત્યાગ આત્મ
 વિસર્જન કરવા તત્પર થયા છે તે જ આત્માના
 ઊંડાણને વ્યક્ત કરી શક્યા છે, અને એ
 લોકો જ બારે આદર પામે છે. બાપુજીનું
 જીવન પણ એ રીતે સાચા કલાકારનું જ
 દર્શન કરાવે છે. બાપુજીએ પોતાની આસપાસ
 દારિદ્ર્ય, કંગાલિયત, દુઃખ અને પરાધીનતા
 નિહાળ્યાં. અને તેઓ ખસ એક જ વસ્તુ
 ઝંખતા હતા :

‘રાખ્ય માગું નહીં, સ્વર્ગ માગું નહીં;
 સુખિ ઝી નીંદ્રે ક્યા મઝા હૈ ?
 દીન કે દુખ ભવ ભવ મિઠાતા રહું -
 દીનખધો ! યહી વર મુઝે દે.’

તેથી જ બાપુજી કહે છે : "મારી ચારે
 બાજુ બ્યારે લોકો ભૂખથી મરી રહ્યા હોય
 ત્યારે તેમને અન્ન લેખા કરવા એ જ મારે
 માટે એક માત્ર ધર્મો હોય. લોકો બ્યારે
 દુઃખગ્રસ્ત રિખાતા હોય અને કામધંધા બિનાના
 બેઠા હોય ત્યારે તેમનો પરમેશ્વર કામ અને
 તેના પરિણામે મળતું અન્ન એ જ હોઈ
 શકે." વળી બાપુજીએ એક વાર કહ્યું હતું :
 "કળીરનું ભજન ગાઈને હું દુખથી પીકાતા
 દહીંઓને શાંતિ નથી આપી શક્યો; દુઃખથી
 રિખાતાં દિંદના કરોડો બાળક એક જ કાબની
 આશા રાખે છે : સત્ય આપનારા અનાજની!"

બાપુજીએ આ રીતે જીવન અને કળા
 વચ્ચે સંબંધિતા સાધવાનો વિચાર આપણામાં
 સ્પષ્ટિત કર્યો છે, એ માર્ગ ઉઘ્ર સાધનાનો
 છે. એમાં અખૂટ ધીરજ અને ધૈર્ય પ્રત્યેની
 અચળ યત્નાની આવશ્યકતા રહે છે. અને એ
 માર્ગે જતાં જતાં એક દિવસ આપણને જીવનનું
 સત્ય લાખશે અને આપણે યોદ્ધા ઊઠીશું :
 ‘એવા અરેઆકમ્ પરમા સિદ્ધિ : !’

ગામડાંમાં જ્યો એટલે તમારી સામે એક વિશદ દુનિયા ખુલ્લી થયો. અનેક સ્ત્રી પુરુષો ભેડે તમારે સંબંધ થયો. તેમના સહ-શ્રુષો તરફ જ તમારી નજર જવી ભેળ્ભે, દોષો તરફ ભેવાની પ્રવૃત્તિ ન થવી ભેળ્ભે માણસના ચિત્તને હું ધરની ઉપમા આપુ છું ધરને ભીંતો હોય છે અને દરવાજા હોય છે. માણસના શુભોને તેના ચિત્તના દરવાજા અને દોષોને ભીંતો કહીએ ગરીબમાં ગરીબ માણસના ધરને પણ એણામાં એણું એક બાજુ હોય છે. તે જ પ્રમાણે તદ્દન શુણ્ઘીન કહેવાતા માણસમાં પણ એકાદ શુણ્ઘ હોવાનો જ. એ શુણ્ઘ દ્વારા જ માણસના ચિત્તમાં પ્રવેશ કરવો ભેળ્ભે દરવાજામાંથી સહેલાઈથી દાખલ થઈ શકાય છે. ભીંતમાંથી ઘૂસવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો માણું દુઝા વિના ન રહે. દોષ વાટે માણસના ચિત્તમાં પ્રવેશ કરવા માનવારની એવી પલ્લે ધાય. એટલા માટે શુણ્ઘમાં હક પ્રતિ જરૂરી છે. નારનવિરુપણે, બધા સ્ત્રી પુરુષ આપણને

સત્યાવાનની મુર્તિએ જેવાં દેખાવાં ભેળ્ભે એમ થાય તો આપણું કામ ફરેહું થાય. આપણે દુનિયામાં જાતજાતના વાદો સાંભળીએ છીએ, અનેક પક્ષો ભેળ્ભે છીએ પણ સેવકોએ બધા વાદોથી અને પક્ષોથી દૂર રહેવું ભેળ્ભે. આપણે માટે આખી દુનિયામાં બે જ પક્ષ છે : એક સેવક, અને બીજો સ્વામી. સેવક આપણે પોતે અને સ્વામી બાકીના બધા લોકો, સ્વામીની સેવા કરી છુટવું, એ સેવકનો ધર્મ છે સેવકને પક્ષલેદ સાથે શી લેવાદેવા? ગામડાંમાં પક્ષો પાર વગરના હોય છે. તેમની પાછળ કોઈ તરફ હોય નહીં. એવું પણ નથી. સામાન્યપણે દેવ અને સ્વામી હોય છે. આવા કોઈ પણ પક્ષમાં સેવકે સંટોવાવું ન ભેળ્ભે તેણે નિષ્પક્ષ રહી સેવા કરવી ભેળ્ભે સેવા કરવી એટલું જ એવું કામ આપણી સેવાથી કોણ રાજ થયો અને કોણ નારાજ થયો એ ભેવાની શી જરૂર? અંતરમાં વસતો પરમાત્મા યસ્ય રહે એટલે થયું.

- વિનોબાજી

એક દિવસે પત્રવારનો એક છોકરો અને સ્ત્રીમાં મળ્યો તેણે કહ્યું, "અને કોઈલા થયા છે, શું કહું?" એટલે તેને દૂકમાં એક મંત્ર આપી દીધો, "શાજ સવારે ગાયની તાણ છાશ પી, એલે તારો રોગ જશે" ગામડાના મારા બધાં અનુભવ પરથી હું એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યો છું કે, ગાયની તાણ છાશ ગામડાણું એક મોટું તારક તરવ છે. એને માટે જે સંસ્કૃતમાં એક સૂત્ર રચ્યું છે : તર્ક તારકમ્!

- વિનોબાજી

આશાવાપુ

મહિસાનો ઉદય... (અનુસંધાન ૫૪ ૮૩મી ચાપુ)

સવાર પડી. કેન્સ મૈનિકની ઓળ ભેઘડી. ત્યારે એલે એયું કે એવા શરીર ઉપર રુવાડી-વાળો ફૂંકાળો કોટ ઓઢાડીને એક સંશયન મૈનિક ચિરનિકામાં પોડેસો પડયો છે, અવસાન પામ્યો છે.

પેતા કેન્સ મૈનિકની આખમાંથી પ્રેમનાં અશ્રુ વહેવા સાચ્યાં અને તે રશિયન સૈનિકના ચરણે નખી પડયો.

આમ અસત્યનું તિગિર-આવરાણુ દૂર થતાં સંત્યતું દિવ્ય તેજ બધે બજરી ઊઠ્યું. હિસાનો નાશ થયો અને અહિંસાનો-પ્રેમનો-ઉદય થયો.

બરેબર, સત્યમાં જ માનવીનો ઉત્કર્ષ રહેલો છે, એમાંથી જ અહિંસા-પ્રેમ-અમર છે. અને એની ઝાંખી થતાં આપણને સ્પર્શ આવે છે.-

‘નથી યુદ્ધમાં લોકકલ્યાણ કાંય;
ટુંકા સ્વાર્થ કાળે લડે ભાર્ય ભાર્ય,
નથી મારવામાં જરાયે ભલાઈ.
જગતના બંધા કલેશને ટાળવાનો,
કરી ન્યાય, સ્વાતંત્ર્ય સંભાળવાનો,
બરો માર્ગ ન્યાયાર્થ સૌ દુઃખ જાતે
સહી પ્રેમથી સત્યને રાખવું તે.’
(કિં ૫૦ મં.)

જે જે કર્મ કાષ્ઠમાં થયો તેમાં હ્રદય રેહો. આપણું હ્રદય એ તો અમૃતનો ધરો છે. હ્રદયમાત્રા પ્રેમની શુભાવદાનીમાંથી પાંદળી, પ્રત્યેક કર્મ ઉપર છાંદતા નવ. ‘તે કર્મ સતેજ બનશે, તાજગીવાળું બનશે. તે કર્મનો તમને બાર લાગનાર નથી. તે ઉપરાંત એવાં સતેજ કર્મો સમાજને પણ તેજસ્વી બનાવ્યા સિવાય રહેનાર નથી.

સૂર્યને રવિવારની છૂટી નથી. નદીને ક્યારેય છૂટી નથી. તેમનાં કર્મ રાત ને દિવસ આજુ જ હોય છે. તે પ્રભાણે જે કોઈ પોતાના કર્મમાં અવસરભાને ભેળવશે, તેને યોગ લાગનાર નથી, કંઠાળો આપવાનો નથી. કર્મમાં જ તેનો આનંદ, કર્મમાં જ તેનો શોણ.

[૫૪, ૬૫ ‘મંગલ પ્રજાત’માંથી]

અનુક્રમશીલકા ૩૦ મે ૧૯૫૧

	૫૪	૫૪
૧ ઓસા ગાંધીજી ૮૧	૮ રવીન્દ્ર-મનન કાકા કાલેશ્વર ૬૫	
૨ મૈનિકનનાં બજનો કુરંગી રેસાઈ ૮૨	૯ ઢળતેચાંચા કેલકે જ ધારેન ગાંધી ૬૮	
૩ મહિસાનો ઉદય મુકુલભાઈ ૮૩	૧૦ બાપુની અનેબી વાતો કોશિનાથ ત્રિવેદી ૯૬	
૪ સ્વામી શિવપ્રદેશ ૮૪	૧૧ કુમ્ભાર ઉચ્ચવલ કુવંત ૧૦૨	
૫ શુરેવની ગીતાજી શુરેવલા મલિક ૮૭	૧૨ કવન અને કળા મુકુલભાઈ ૧૦૫	
૬ આરાધેરી બનચયા બાનચદ ૮૬	૧૩ સર્વોદય વાણી પિતેભાઈ ૧૦૭	
૭ બાપુના પત્રો ગાંધીજી ૯૩	૧૪ મલાવશેહન ૧૦૮	

અંથાવલોકન

- [૧] છાન પગલ: સં નદયાવ બોલીતાવ સાહાં કિં હસ આના, પૃ ૧૧૦
 [૨] તુજ ચરરો સં નદયાવ શાહુ હેમનતકુમાર નીનક, કિ બે આના ૧૦ ૧૮
 [૩] મનને મં હેમનતકુમાર નીનક કિં નામ આના, ૧૦ ૩૪

ન પિરયન સન્તુ સાહિત્ય નરક કથાનય અમદાવાદ અને મુખ્ય

છાન પગલ - આ તેમ જ બીજા પુનકોના સુત લેખક પાતાનુ નામ પ્રત પામે મૂકવા માગતા નથી એમના પરિચયમા આવતાં ૬૨૮મે એમના સરગના અને સૌજન્યનો અનુભવ થાય છે એમનુ જીવન સાધનાશીલ છે તેથી એમના સર્જનમા અ ઉચ્ચતા દ્રષ્ટિએ થયા વિના રહેતી નવી આ સમગ્ર જીવનપથ દેવગનારા કાવ્યમય છે લેખક પાતાના અનુભવની વાનગીરૂપે સ્વજનોને તમની જીવન-સાધનામા માગદશક થઈ પડે એ હેતુથી છૂટક છૂટક લખેવા કાવ્યનો આમા નમાયેગ થાય છે એ કા પો વાચના વેખકનુ હૃદય સ્વજનપ્રેમી પણ છે એનો ખ્યાન મહેજે આપે છે વગી વેખક મૌને નિવરના જીવન-અવહા મ જ રહીને જીવ નને ઉન્નત કરવાની સૂચનાઓ આપે છે તેથી માધકની તેમ જ હૃદયની ઉપયોગિતા પૂલુ કરી શકે એવા કા ના એમા છે

અવશ્ય એમના ગવ્યામા ગવ્યાના નવ્ય

અવસ્થા

તત્તો દેખાવાનો ઓછો સભવ છે તોયે એમના કાવ્યોથી આપણને ઉચ્ચ સન્મારનુ જે થોડાક પાન કરવા મળે છે એ અમત્યનુ છે

(૧) તુજ ચરરો આ એક સ્તવન પુનિકા છે પરમા માના ઉચ્ચ તત્તવને સમજવા મથતા અને તેનુ નારણ લેતા લગ્નનુ એમા હયાન થાર છે લેખકનુ હૃદય તો પાકારી બેઠે છે

‘પાયા મગીશ પ્રભુ, જુમ નનુ નિત્ય ના આપને જપહી મુખી પ્રભુ માયુ હુ જે, એવી આર્ રતુતિ આ કા વમા રા થઈ છ

(૩) મનન આ નાનકડી પડ મનુ નિવહ માંગેના જરૂરી અભ્યાસમા ઉપયોગી થાય એવી માર્ગદશિકા છે એમા વેખકનુ મનોમથન વ્યવન થયુ છે

આમા માને...’ એ કા વમા મા રત્યેના વેખકના ઉચ્ચ જાવ વ્યવન થયા છે અત આ રહે પુસ્તકો આરમાથી ને મનાયકેય વાથ એવા છે — મુદ ૨૦

‘આરાખાપુ’

આ માસિક ૬૨ મહિનાની ૩૦મી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે એવ ત મહિનાનો અક ૧૩ મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે

તારીખ પછી ૬મ દિવસમા અક ન મળે તો તપાનમા તપામ કયા પછી જ કાયાવરને જાણવુ શાહકેએ પત્ર વ્યવહાર કરતી વખતે પાતાનો આહક ન બર અવશ્ય જાણવવા વિનતી છે વાર્ષિક લવાજમ રૂા ૬૫ છે પરદેશ માં શિવિગ ૧૨૫ છે તે કાર્યાલયને સરનામે અ. ઓ. થીમોકલનુ નયમ અકથી આહક થયુ આવશ્યક છે જ્યાં મુખી તિલકમા હશે ત્યાં મુખી પાછવ અકો મળશે લવાજમ મ આ થી મોકલતા મ આ ની કુપન પર પૂરુ ઠેકાણ વગેરે સ્પષ્ટ લખવુ એક અકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો અક મોકલી અપારો

‘આગ્રાપુ’ ગ્રંથાનય જૂનાગ. (ઓગસ્ટ)

WIRICHI

STARK'S GENTLEMAN

‘રૂપાયતન’

બાપુજી અને શુરુદેવ
જો બંને મહાવિભૂતિઓ
આપણી સમીપ ઉચ્ચ
આદર્શ મૂકી ગયેલ છે.
અમે માનીએ છીએ કે,
બાપુજી અને શુરુદેવના
આદર્શોનો સુભગ સમન્વય
કરી એમાંથી નિષ્પન્ન
થતા રચનાત્મક માર્ગનું
અનુસરણ કરવા મા
વ્યક્તિનું તેમજ સમષ્ટિનું
સાચું કલ્યાણ રહેલું છે.
આ બંને મહા - વિભૂતિ
ઓના ઉગ્રતા છવના
ભિન્નાધોના સમન્વયથી જ

આપણુ બાવિ ગૌરવશીલ ગની શક્યે, અને
એમાં જ આપણું ક્ષેપ રહેલું છે. તેથી, અમે
આવા સમન્વયને મૂળ કરે એવી સંસ્થા
જૂનાગઢમાં સ્થાપવા નિશ્ચય કર્યો છે.

બાપુજી અને શુરુદેવના આદર્શોના સમ
ન્વયનો હેતુ સત્યની ખામી કરવાનો છે. પરંતુ
સત્ય તો અનેક રૂપે વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે તેમાં
પ્રત્યેક વ્યક્તિ સત્યનું દર્શન પોતપોતાના સ્વભાવ
અને પ્રજા પ્રમાણે કરી શકે છે. શુરુદેવ તો કવિ
હતા, એટલે એમણે સત્યનું દર્શન સૌંદર્યમાંથી
નિષ્પન્ન થતી સુવાદિતા (Harmony) દ્વારા
કરવા પ્રયત્ન કર્યો; ન્યારે બાપુજી તો હતા કર્મ-
યોગી, એટલે તેઓ તપ - સંયમશીલ કર્મ-
માંથી નિષ્પન્ન થતી સુવાદિતા દ્વારા સત્યનું
દર્શન કરવા મર્યાદા. આમ સત્યનાં બે
મુખ્ય લક્ષણ સૌંદર્ય અને તપ છે.

શુરુદેવ તેમ જ બાપુજી
વ્યક્તિગત આત્મશક્તિ વડે
એ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગે પહોં
ચ્યાનું દર્શન કરી શક્યા.
પરંતુ આપણે બે માત્ર
છવનામાં તપ:પરાયણ
માર્ગે પ્રયાણ કરીએ તો
છવનામાં શુદ્ધતા આવી
જવાનો સંભવ રહે છે ખરો.
જો જ પ્રમાણે આપણે
સૌંદર્યને જ પ્રાધાન્ય
આપીએ તો એમાં સ્વચ્છ-
તા આવી જવાનો ભય
રહે છે. તેથી એ બંનેમાંથી
ભચવા માટે તપ:પરાયણ

માર્ગનો સંયમ અને સૌંદર્યદર્શી માર્ગનો
આનંદ એ બંનેનો સમન્વય કરવામાં આવે તો
એ નૂતન માર્ગ આપણા વિકાસને અવશ્ય
સહાયરૂપ થઈ શકે.

આવા સમન્વયનું બીજા માનવીના અંત-
રમાં રહેલી સર્જનશીલ સંવેદનામાં રહેલું છે.
આવી સંવેદનાની દૃષ્ટિએ બાપુજીની રચના-
ત્મક પ્રવૃત્તિઓનું તેમજ શુરુદેવની સૌંદર્ય-
દર્શી પ્રવૃત્તિઓનું મહત્વ સરખું જ છે.

તેથી ‘રૂપાયતન’નો મુખ્ય ઝોક આવી
મજાનાત્મક સંવેદનાને જાગૃત કરી એને
સર્વજાહી અને મુસંવાદી કરવા પ્રત્યે જ રહેશે.
અને એ જ રીતે સત્યના આનંદની તેમજ
મલ્યની તપસ્થાની અનુભૂતિ કાર્થ દ્વારા કરીને
માનવી સંપૂર્ણતાનો સ્પર્શ કરવાને શક્તિશાળી
ધાય અને એમાં છવનાનો પરમ આનંદ અનુભવી
શકે તો ‘રૂપાયતન’નો આદર્શ સફળ થાય.

પ્રજાશક્તિ અને મુદ્રક, ધીરન ગાંધી, રૂપાયતન મુદ્રણાલય, ગિરિ વિહાર કોલેજ દોડ, જૂનાગઢ.

સ્વામીનાથ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૪

૩૦ જુન-૧૯૫૧

અંક ૫

આને એક મને અદ્ભુત લાગી
એની નિરાળની વાત કશું છુ એક
બે ભાઈ અને એક બે બહેન મળીને
મજાએ છે. તેમની માન્યતા એવી છે કે
મૂઠમાં મૂઠ બાળક પણ પ્રેમના કાવકાને
વશ થાય છે તેથી તેઓએ નાખી
દેવાએલા એવા મા-બાપ વિનાના ને
મૂઠ જેવા બની ગયેલા બાળકોને કેળવવાનું
કામ હાથ ધર્યું છે. તેમના ગુરુએ પ્રેમના
પ્રયોગોમાથી કેટલાક નિષ્કર્ષો શોધી
કાઢ્યા છે. તે પ્રમાણે આ નિયામ આવે
છે. આ બહેનો અને ભાઈઓએ પોતાનું
બધું આ બાળકોને અર્પ્યું છે. બાળકો
જાણતા નથી કે તે જિભારી કે માબાપ
વિનાનાં છે તેઓને પુત્રી હવડામાં,
તકકામાં, વિશાળ પુલ્લી જગ્યામાં મકાન
બનાવી રાખવામાં આવ્યા છે. તેમને
સુખ-સ્વે સગીનથી સારા કફામાં આવે
છે. સગીનની સાથે એ બાળકો કેટલીક
ધીમી કળાઓ કરે છે ને તેમાં તેઓ
પરોવાય પણ રહે છે શિક્ષિકાઓ બાળ
કોને પોતાનાં જ હોય એમ રાખે છે.
તેઓની સાથે ખાધ પીએ છે. ને તેઓને
આખો વખત આનંદમાં, સમતગમતમાં

રાખે છે. ને એમ કરતાં કરતા તેઓને
મૂઠમાંથી ઉગારી લેય છે આ પ્રયોગ
આ પરોપકારી ભાઈબહેનો બેચાર વર્ષ
યયા જ કરી રહ્યા છે જ્યાં મિ.
હોરસ એલેક્ઝાન્ડર રહે છે ને તેની નજ-
રિકા જ આ અદ્ભુત નિયામ છે. એ
ભેઈ મારું માથું નરખુ ને મે ભેયુ
'પ્રેમ શું' ન કરે, શુંમાને ભાલાયે,
પશુને પશુત ચકાવે'

x x x x

તમાસ પુત્રને તમારી સાથે રાખી
શીખવવો એ ઉત્તમ ગૌરિસોરી છે
તેની પાછળ તમારે તમારું આરિત્ર શુદ્ધ
રાખવું જ રહે એટલે બેવડા લાભ થાય
આમ કરો તો પુત્ર પ્રત્યેની ફરજ
અઠા કરી ગણાય.

x x x x

મતા પોતાના બાળકને પોતાનું
માની જમરે છે. પોતાનું ન માનતાં
ધરે આપેલું સ પેતરું છે એમ સમજી
તેને ઉછેરે તો એ દુસ્ત ઠેકાણે
આવી જાય છે.

—ગાંધીજી

શાંતિનિકેતનનાં ભજનો.

તમારી આજળ માફુ' આ છેલું નિવેદન છે :

અંતરના ઊંડાણમાં થઈેલી આરી સકળ સીલુતા ૬૮ જળથી ભરી
નાંખો, આરા પ્રભુ.

સુખની સાથે મને એવું બળ આપો કે સુખને હું કંઈક કરી લઉં;
દુઃખમાં મને એવું બળ આપો કે દુઃખ પોતે જ સુખ પર શાંત
રિમત દેશકાવીને પોતાની ઉપેક્ષા કરી શકે;

આરી ભક્તિને એવું બળ આપો જેથી તે કર્મમાં ફલિત થાય,
પ્રીતિ અને રમેહ પુણ્યરૂપે પ્રકુટલે;

મને એવું બળ આપો જેથી ક્ષુદ્ર જનોને હું હીન ન સમજું—આજને
ગરબે શિર ન ઝુકાવું;

મને એવું બળ આપો કે જેથી હું આરા ચિંતને દેનંદિન
તુલ્યતાથી પર કોકાકી સખી શકું;

મને એવું બળ આપો કે જેથી તમારે ચરણે શિર ઢાળીને હું
અહર્નિશ પોતાને રિમર સખી શકું. —અણુ નગીનદાર પાદેખ

આપણે બધા લાણુ જીવન જીવવા ચાહીએ છીએ કેાઈ મનુષ્ય કેાઈને કહે કે અમુક દિવસે તારું મૃત્યુ થવાનું છે તો તે સાબળીને તે ગમરાઈ જાય છે અને તે મૃત્યુને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરે છે બુદ્ધિમાન પુરુષોએ કહ્યું છે કે માનવે લાણુ જીવન જીવવાની ચિંતા કરવી ન જોઈએ, બલે થોડું જીવાણ પશુ સારું જીવન કેમ જીવાય તે જ વિચારવું જોઈએ ગજમુકમાલ પોતાની નાની જિંદગીમા કેવળ ૧૨ વર્ષની ઉંમરમા જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી ગયા! અપણે ૧૦૦ વર્ષ જીવીને પણ દુનિયાના બધા માટે કંઈ કરી શકતા નથી તો પછી આજલા લાણુ જીવનનો અર્થ થો? આજે જ મહાકવિ લોગ ફેલોએ એક જગ્યાએ કહ્યું છે “આપણે કેટલું લાણુ જીવન જીવીએ તેને બદલે આપણે કેવી રીતે જીવન જીવીએ છીએ એ પ્રશ્ન મહત્વનો છે”

દુનિયામા સુસાફરીના ત્રણ માર્ગ છે આકાશમાર્ગ, જમીનમાર્ગ અને જળમાર્ગ તેવી જ રીતે જીવનની સુસાફરીના પણ ત્રણ માર્ગ છે આધિભૌતિક, આધિદૈવિક, અને આધ્યાત્મિક અને આપણે જડવાદ, બુદ્ધિવાદ અને આત્મવાદના નામોથી પણ જોગખી શકીએ છીએ જડવાદ એટલે જમીન પર થાવવું, બુદ્ધિવાદ એટલે પાણી પર ચાવવું, આત્મવાદ એટલે આકાશ પર ચાવવું હવે આ ત્રણ માર્ગમાંથી આપણે કયે માર્ગે ચાલવું તેના વિચાર કરવો જરૂરી છે જડવાદના અગ પર ચાલનારાનું જીવન, જમીન પર પેટ દસરાડીને ધાવનાર કીડાઓના જેવું હોય છે સંપત્તિ એકઠી કરવી અને તેના આરાધના

ઉપભોગ કરવો એ જ તેનું ક્યેવ રહે છે આજના ધનવાન લોકો ખીજું શું કરે છે? તેઓ તેમા જ સુખ સમજે છે પણ તેઓની આ માન્યતા ખોટી છે રજમા માણસે પાણીના જમથી ક્યાં કરે છે પણ પાણું મગનું નથી, જડવાદ પર ચાલનારની આવી જ દશા થાય છે તે પૈસામા સુખ સમજે છે પણ મૃગની જેમ તેને પણ સુખ મળતું નથી, સુખ તેનાથી દૂર બેઠે છે આમ છતાં આજે કયા જોઈએ ત્યાં આ જ વાદની પુષ્ટિ થઈ રહી છે માનવ ‘જડ’ની પાછળ દિવાનો બની રહ્યો છે તેની રક્ષા માટે વિજ્ઞાને અલુમિનોમની શોધ કરી છે પણ ચેડકેસ માનભે કે અલુમિનોમ અથવા અલુમિનોમનું વિરોધી શસ્ત્ર કા ન શોધવામા આવે, આથી માનવજાતને કદી શાંતિ વળવાની નથી

વિજ્ઞાને આજે મનુષ્યત્વ ધિનથી છીડી છે અને તેને સ્વજન્યર અને જલન્યર બનાવી દીધેલ છે, તેથી જડવાદ પર ચાલવું એ માણસનું કર્તવ્ય નથી ઉપનિષદમા કહ્યું છે “સત્યનું મોડું સુવર્ણના ઢાંકણથી ઢાંકવામા આવેલ છે સત્યના દર્શન માટે સાધક ઈશ્વર પાસે માર્ગના કરે છે કે હે ઈશ્વર! તું આ સુવર્ણના પાત્રને ખેંચી લે અને મને સત્યનું દર્શન કરવા દે” ક્યાં સુધી આપણા હૃદય પર સુવર્ણનું ઢાંકણ દરે ત્યાં સુધી આપણે સત્યનું દર્શન નહીં કરી શકીએ

એક ધર્મશુરૂની પાસે એક માણસ આવ્યા અને જો-યો “ઈશ્વર ક્યા છે? મને તો દેખાતો નથી” ધર્મશુરૂએ એક કાગળ પર ‘ઈશ્વર’ લખ્યું અને તેને પૂછ્યું “આ છું

લખ્યુ છે?" આવનારે વાચ્યુ, 'ઈશ્વર' પછી
ધમગુરુએ તેના પર એક મોનાની મટોર મૂકી
અને પૂછ્યુ, 'આ ગુ છે? તે માણમે કહ્યુ
'સોનાની મહોર' ધર્મગુરુએ તેને સમજાવતા
કહ્યુ "ભાઈ, જેમ સોનાની મહોર નીચે
ઈશ્વર દબાઈ ગયેલ છે અને જેવામા નથી
આવતો તેમ મનુષ્યની નજર ન્યા સુધી જડ
વસ્તુઓ તરફ વળ છે ત્યા સુધી તે ઈશ્વરને
જોઈ શકતો નથી તે સમયે તેને પોતાની કે
ખીનતની ભક્ષાઈ નથી દેખાતી આ સ્થિતિમા
ઈશ્વરત્વના દર્શન કેમ થઈ શકે?"

જડવાદની વસ્તુઓ એકઠી કરવા માટે
કેટલુ પાપ કર્યુ પડે છે? ન્યા સુધી માણસ
ખીનની સંપત્તિ ન લૂટે ત્યા સુધી તેની
પાસે પૈસા એકઠા થઈ શકતો નથી આ
જાણીતી વાત છે કે જેવી રીતે જુગારીની
પાસે એક તરફ માટીનો ઢગલો હોય છે તો
બીજી તરફ ખાડો તેવી જ રીતે પૈસાદારોએ
પણ એ સમજી લેવુ જોઈએ કે તે જલે એક
ખાજુ તિલેરી ભર્યા કરે, પણ બીજી બાજુ
તિલેરી ખાલી પણ થાય છે

આજે આ યજ્ઞ લખન હિ સક પશુઓથી
પણ ખરાબ થઈ ગયુ છે એક સમયની વાત
છે એક રાજકુમાર શિકાર ખેલવા ગયો
જ ગલમા જતા તેણે એક હરણ જોયુ અને
તેની પાછળ પોતાનો ઘેડો દોગળ્યા હરણ
આગળને આગળ ભાગવુ હતુ અને રાજકુમાર
પણ તેની પાછળ પાછળ પોતાનો ઘેડો દોડાવી
રહ્યો હતો ગુ દૂર જતા સામે એક ખાડી
આવી ન્યા હરણ રોકાઈ ગયું હવે આગળ
જવાનો કોઈ માર્ગ રહ્યો નહી રાજકુમાર ત્યા
આવી પહોંચ્યો તેણે નિશાન તાકીને
હરણનો શિકાર કર્યો

રાજકુમારે શિકાર તો કર્યો પણ તે રસ્તો
બૂચો કોઈ વટેમાર્ગની શોધમા હતો ત્યા
[૧૨૨]

એક સન્યાસીને તેણે જોયો જે બહુ મસ્ત
દેખાતો હતો રાજકુમારે હરણનો શિકાર કર્યો
છે જાણી સન્યાસી રાજી થયો અને પોતાના
આશ્રમમા તેને લઈ ગયો રાજકુમાર માટે
સોજનની વ્યવસ્થા કરાવી પોતે સંગીતમા
તકીન થઈ ગયો થોડી વારે સંગીત બંધ
થયુ ત્યારે રાજકુમાર સન્યાસી પાસે ગયો
અને જોવ્યો "મહાનાજ, આણુ સંગીત તો
મે આજ સુધીમા આરી જિ દગીમા નથી
સાબળ્યુ એવી ઇ-છા થાય છે કે જે મારા
વિવાહ ન થયો હોત તો હું કદી આપને
હોડત નહી "

સન્યાસીએ રાજકુમારને કહ્યુ 'ભાઈ
રાત ઘણી ગઈ છે માટે તમે અહી જ રહી
જાઓ અને પછુ ગિઝન્ટો શોખ છે આપણે
બન્ને ગતના શિકાર કરવા નીકળીશુ'

રાજકુમારના મનમા અથડામણુ તો થઈ
પણ શિકાર માટે ત્યા રોકાવાનુ તેને મન
થઈ ગયુ રાતના ૧૨ વાગ્યે બન્ને શિકારે
ઉપડ્યા ચાલતા ચાલતા બન્ને એક ઝાડ
પાસે આવ્યા ન્યા કેટલાક માણસો ઝેંઠા હતા
તેમના તરફ ઇશારો કરી સન્યાસીએ કહ્યુ
'રાજકુમાર, તુ આનો શિકાર કર, આ ચોર
લોખ છે જે ગરીબ માણસોને તબ કરી ધન
લૂટી લે છે હિ સક પશુઓ કરતા પણ આ
લોકો વધુ બધકર છે" રાજકુમારે પોતાની
બહુક ઉપાડી ત્યારે સન્યાસીએ કહ્યુ "જીભા
રહે, આથી પણ સારો શિકાર આગળ મળશે'
બંને આગળ વધ્યા ચાલતા ચાલતા સન્યા
સીએ એક વૃક્ષ પર ચડીને રાજકુમારને
કહ્યુ 'જુઓ, આ મકાનમા સફેદ વસ્ત્ર ધારણ
કરેલ એક ઠગ બેઠો છે જે સુદર વૃણાન
રમણીઓ માથે હામી-મરકરી કરી રહ્યો છે
આ કિવલનો મહન્ત અને રાતનો વિલાસી
છે મુ આનો શિકાર કર" રાજકુમાર નિશાન

તાકે છે પણ સંન્યાસીએ તેને અપકાવતા કહ્યું
 'યોગી, આગળ આથી પણ સારો શિકાર
 મળનાર છે' અને ત્યાંથી આગળ જતા
 એક હાઈકાર્ટમાં પહોંચ્યા. જ્યાં માણસનો
 પ્રસાદ થતો હતો. સંન્યાસીએ કહ્યું,
 "રાજકુમાર, અહીં દિવસના ન્યાય ચાય છે
 પરંતુ રાત્રે તે પૈસાથી વેચવામાં આવે
 છે જુઓ, ત્યાં રૂંઝાવણ થઈ રહ્યો
 છે?' અને ચૂપચાપ ઊભા થઈને સાલ
 જવા લાગ્યા એક પૈસાદાર માણસ ન્યાયા
 ધીસને કહી રહ્યો હતો. 'સરકાર આ
 દશ હજાર રૂપિયા લેા અને મને જવાબી
 લેા.' રાજકુમારે આ ભેદજોળી ચનાવા મ કી
 પણ સંન્યાસીએ કહ્યું, 'હજુ થોડો આથી
 પણ સારો શિકાર આગળ મળનાર છે' પછી
 તે વ્યાપારીઓ પાસે તેને લઈ ગયો અને
 જોડો. 'તું આનો શિકાર કર, કમ કે તે
 ગરીબોને લૂટીને પોતાનું ઘર ભરે છે, કાગા
 બનાવ કરે છે અને યોજમજા કરે છે આ
 રીતે સંન્યાસી ત્યાં જ્યાં રાજકુમારને લઈ
 જાય છે ત્યાં ત્યાં તે ધર્મને સ્થાને અધર્મ
 અને સ્વાર્થનું પોષણ થતું જુઓ છે આખરે
 સંન્યાસી તેને બધે ફેરવીને પોતાના આશ્રમમાં
 લાવે છે અને આ રીતે દુનિયાનું ખરું દર્શન
 કરાવીને સંયોદય થતા વિદાય કરે છે. અહીં
 કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જડવાદ તમામ
 અનિહોની જડ છે

બીજો માર્ગ છે-પ્રતિવાદ અથવા જલ
 માર્ગ કેટલાક માણસો પ્રતિધી સિદ્ધ થાય
 તે જ વસ્તુ માને છે તર્કથી સિદ્ધ થાય
 તેવી વાતો પર જ તે વિશ્વાસ રાખે છે પરંતુ
 વિચારવાની વાત છે કે જે કામ હથેલીથી
 કરી શકાય તે કામ હાથથી નથી થતું અને
 કરવામાં આવે તો હાથ તૂટી જવાનો ભય

આરાજાપુ

રહે છે તેવી જ રીતે જે વસ્તુ વિશ્વાસથી
 માનવાની હોય છે તે તર્કથી કેવી રીતે સમજી
 શકાય? કેમ કે તર્ક તો સત્ય વાતમાં પણ
 અસાધ્ય શકાય છે અને અસત્ય વાતમાં પણ
 તર્ક તો ચાલે છે

હવે ત્રીજો માર્ગ છે આત્મવાદનો-આધ્યા
 ત્મિક માર્ગ આ માર્ગે આપણે ઊંચે ચડી
 શકીએ છીએ આધ્યાત્મિક માર્ગના અર્થ
 કેઈ સમજે કે આ માર્ગે આવનાર મનુષ્યે
 સસારમાં ન રહેતું ભેદજો તો તે બરાબર
 નથી સાધુ બની કે દુનિયા છોડીને જગતમાં
 જઈએ પણ આપણે ઈર્ષા, દ્વેષ, ક્રોધ,
 કપટથી મુક્ત ન બનીએ તો તે પણ
 સસાર જ છે તેથી સસારને છોડી સાધુ
 વેપારી બનવાથી કંઈ લાભ નથી, પરંતુ
 સમજપૂર્વક ત્યાગ કરી આધ્યાત્મિક માર્ગ તરફ
 આગળ વધવામાં જ લાભ છે જે પુરુષના
 હૃદયમાં આત્મવિશ્વાસ હોય અને હંમેશા
 પ્રસન્ન મુખે રહેતો હોય તે આધ્યાત્મિક
 માર્ગે આલી થકે છે અને તેને જ આધ્યા
 ત્મિક માર્ગે આલનારો સમજવો ભેદજો

અગ્રેજીમાં કહ્યું છે કે તમે બધું બુદ્ધી
 બાજે પણ જે વસ્તુ કદી ન બૂંટી દાન
 દેવાનું અને ક્ષમા કરવાનું આ જે વાતોને
 ચાહ રાખવી જ તમારું જીવન સફળ થશે
 તમારી પાસે જે કંઈ હોય તે ઉદાર હાથે
 આપી દો અને કેઈ તમારું ખૂટી જાય તો
 તેને ક્ષમા આપી દો આ જે જ વાતો તમારા
 માટે જરૂરી છે જે તમને માણસમાંથી
 બાંધવા બનાવી દેશે

જડ વસ્તુઓનો ત્યાગ આધ્યાત્મવાદ છે
 અને તેનો સંગ્રહ કરવો જડવાદ છે શુદ્ધ
 ગોપિકાસિદ્ધનો એક કિસ્સો છે એક વાર
 જમુનાને તીરે જોશ હતા ત્યારે તેમનો એક

શ્રીમંત શિષ્ય સુનાયકાસ લેટ લઈને આવ્યો અને બોલ્યો : “આજે મારી આ લેટ સ્વીકારો.” લેટમાં બે સોનાની બગડીઓ હતી જેમાં કિમતી હીરા લગાડવામાં આવ્યા હતા. ગુરુજી આધ્યાત્મવાદી પુરુષ હતા. તેમની નજરમાં માટી અને સોનામાં કંઈ ફેર ન હતો, તેઓ તો બગડીઓ લઈને પોતાની આંગળીમાં ફેરવવા લાગ્યા. ફેરવતાં ફેરવતાં એક બગડી જસુનામાં પડી ગઈ. લેટ આપનાર તરત જ જસુનામાં પડ્યો પણ તેને બગડી માની નહીં. હતાશ ચઈને ખાલી હાથે તે પાછો ફર્યો ત્યારે ગુરુજીએ બીજી બગડી જસુનામાં ફેંકતા કહ્યું : “જે બગડી ત્યાં પડી છે.” આ પ્રકારે જે માણસ સોના અને માટીને

એક સરખાં સમજે છે તે માણસ આકાશગામી બની શકે છે અને પવિત્ર આધ્યાત્મિક જીવન જીવી શકે છે ત્યાં સુધી મનુષ્ય જડવાદ છોડીને આધ્યાત્મવાદ ગ્રહણ નહીં કરે ત્યાં સુધી તે સત્યતા દર્શન નહીં કરી શકે ઉપનિષદમાં વ્યર્થ કહ્યું છે : “સત્યતા દર્શન કરવા માટે સોનાનું ઢાંકણ ઉઘાડીને ફેંકી દેવું જોઈએ” જે આપણે જીવન સુવર્ણ-ઉત્તમ બનાવવું હોય તો સત્ય પર જીવાયેલું સોનાનું ઢાંકણ ઉઘાડીને ફેર કરી આધ્યાત્મિક માર્ગે વિકાસ સાધવો જોઈએ. આ માર્ગે વિકાસ કરતાં કરતાં ‘કાલ દેવું અને ક્ષમા બદલી’ એ જ આપણે જીવન-મંત્ર બને તો આપણુ જીવન શાંતિના માર્ગે આગળ વધી યશસ્વી બનશે.

ધર્મકથા

હૃદ ઉમર એકવાર રાતવેળાએ નગરવચ્ચાં સાંભળવા નીકળ્યા હતા. જુઓ છે તો એક માણસ પોતાના તંબુની બહાર જમીન ઉપર બેઠો છે. એની આગળ પોતે બેઠો ને વાતો કરવા મંડ્યા ત્યાં તંબુમાંથી રાવાનો અવાજ આવ્યો ઉમરે પૂછ્યું, ‘કેણ રુએ છે?’ માણસ કહે, ‘મારી બીબીને પ્રસવવેદના યામ છે.’ એટલે ઉમર ઘેર આવીને પોતાની વડૂને લેડી ગયા, ને માણસની રજા લઈને એને તંબુમાં મોકલી. થોડી વાર બાળક અવતર્યું એટલે વડૂએ ઉમરને કહ્યું, ‘અમીર-ઉલ-મોમિનીન, આપના મિત્ર આગળ હરખ કરો.’ અમીર-ઉલ-મોમિનીનને હુકાળ સાંભળીને માણસ બમક્રમો, પણ ઉમરે કહ્યું, ‘મૂંઝાવાતું કંઈ કારણ નથી. કાલ મારી આગળ આવજો, એટલે હું આ બાળકની જીવાઈ સુકર કરી દઉંશ.’

હૃદ ઉમર અઠ્ઠરસેબાનને ઘેર રાતે ગયા, તો એણે પૂછ્યું, ‘કેમ તરડી લીધી? મને બેલાઓ હોત તો?’ ઉમરે કહ્યું, ‘આ ઘડીએ જ મને બાળક થઈ કે શહેરની બહાર એક કાફો લીધો છે. લોકો યાદવા પાકયા કરો, એટલે માલો, આપણે જઈને પહેરો કરીએ.’ એટલે એ જગુ ગયા ને આખી રાત પહેરો લયો.

એક વાર હુકાળ પડ્યો એટલે, હુકાળ રહ્યો ત્યાં લગી હૃદ ઉમરે માંસ, ઘી, મગધી, દૂધમાં કેઈ સરસ વસ્તુ ન ખાધી.

એક મધ્યસે પોતાનાં બાવડીઓનાં સારુ કપડાં માગ્યાં, એટલે હૃદ ઉમરે શુભા-મને કહ્યું, ‘માડું પહેરવું એને હઈ દે. અટાણે એ વિના બીજું કંઈ મારી આગળ નહા.’ [શિખીના અન્નદાક ઉપરથી]

દસાઈ વાસણ બેવિનજી

ગુરુદેવની ગીતાંજલિ.

[ગુરુદેવની 'ગીતાંજલિ'ના કાબોનું અનુશીલન પૂર્વે મદિરાકાળે મુજેથી કરવું એ ખરેખર અવનને સુખ્ય લદાવો છે. એમની રનેહ નીતરતી આ વેા, આપણાં દેશને પ્રલકિત કરે એવો ધીર, મંભીર, પ્રશાંત અવાજ, ગુરુદેવ પ્રભેના પૂર્વજવપથી પ્સાવિત એમનું પ્રેમાળ હૃદય અને સ્વજનસમી સંપા' એ સૌના સુખમ સુમેગ વચ્ચે એમના મુજે ગુરુદેવના કાવ્યેા વિશે સર્ભજવાથી 'ગીતાંજલિ'ને સમજવા માટે આપણને નવી જ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે આ લેખમાળા માટે મનનીય યર્ધ પાસે.]

શાલુ હર એમું હું તવ પામે,
કામ પડ્યાં છે બાકી જે તે પાછળથી યર્ધ બનશે.
નીરખ્યા વિજુ તારા મુખ સામે,
અંતર મુજ આરામ ન માને,
કામ મહી' ભાકું ત્યમ ભાળું સાગર મુજ આપાસે.
પસંત મુજ બાકીએ આવી નિ થૈસતી મર્મરતી,
અસલ ભમરમાસા કુંભેમાં ગીતો ગુંહ કરતી.
અ.એ કેવળ સ્થિર બેસીને,
તવ નયને નયને ફેાપીને,
અવન-અર્પણનાં ગાવાં છે ગીત અરવ અવપ્રાર્દા.

[અનુ- નગીનદાસ પારેખ]
અંત્રેષ 'ગીતાંજલિ'નું આ પત્ર કાલ
પમળવતાં પૂ. મદિરાકાળે નીચે પ્રમાણે ભેલ્યા
આપણી આધુનિક સભ્યતાના સિદ્ધાંતોમાં,
એક સિદ્ધાંત એવો: પણ છે કે સવારથી
સાજ સુખી આપણે શલુમર વિરામ અથવા
ખા રા ણા પુ

અવકાશ વિના કામ કરતા રહીએ. તેથી
અવનને સાથે આવશ', વિશેષ કરીને પશ્ચિ
મમાં, કર્મ-અથવાતમા રહેલો છે એમ માણસો
સમજે છે, To die is better-કામ કરતા
કરતા મરવામાં મદત્તા માનવામાં આવે છે.
પણ જો કર્મનો મર્મ આપણે સમજીએ
હોય તો અનુક સમય માટે આપણે નિયમિત
કર્મમુખા યર્ધ અવકાશના અકાશની છાયામાં
બેસીને શ્વત રહેવાની ટેવ પાડવી જ પડશે
કારણ કે કર્મ પાછળ જે શાવ-સમર્પણનો
શાવ-આપણે કેળવવો જોઈએ તે અવકાશ વિના
અને શાંતિ વિના કદાચિ કેળવી શકીશું નહિ.
તેથી જ તો અવનમાં પ્રકૃતિ અને પ્રાર્થના
જો જાનેની જરૂર છે પ્રકૃતિની વિવિધતા
અને મુદરતા આપણને કર્મથી યોગા વખત
માટે દૂર લઈ જાય, જો પછુ તેનો હેતુ હોય

છે. પ્રાર્થના આપણું મન ખાલી કરીને એક જાનને. આંતરિક અવકાશ અને આકાશ સર્જે છે તે અવકાશ અને આકાશમાં આત્મા કર્મની કેદમાંથી નીકળીને જાણે જોડે છે અને કર્મના જગતથી ઉપર જોવું જે સૂક્ષ્મ અને અદૃશ્ય પણ આપણું જગત છે તે પ્રતીતિ આપણને કરાવે છે.

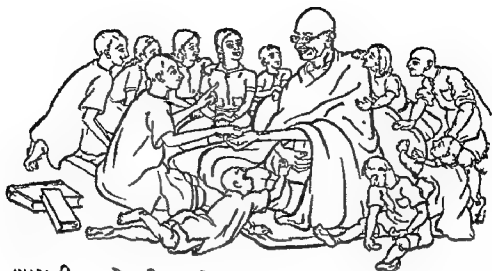
એ પ્રતીતિ-ખબર-કેવી ? આત્મા આપણને કહે છે: “કર્મ સુકર્મ” ત્યારે ખબરે ત્યારે તેને તે પરમાત્માને ચરણે સમર્પણ કરશે. તેથી પહેલાં પ્રભુને ચરણે શાંતિથી જોવો - ‘ઉપનિષદ’નો અર્થ ‘પણ’ (પ્રભુની) પાસે બેસવું’ એવો થાય છે. -પ્રભુનું ઉત્તરજાળ સુખ જુઓ અને વિચારો: ‘જે કર્મ હું કરી રહ્યો છું એ પ્રભુને પસંદ છે? જે રીતે હું કર્મ કરી રહ્યો છું તેમા એક માયા કલાકારની પ્રવીણતા અને અદ્ભુત સુક્રિયા એવો આનંદ છે કે?’

કર્મની પાછળ જે મતિ રહી છે અને એની જે ગતિ છે એ જાનેનો વિચાર વાર-વાર કરવાથી જ કર્મને સ્વચ્છના તેમ જ રૂઢિના કંદામાંથી સુક્રિયા મળી શકે છે. કર્મમાં કેવળ પ્રવૃત્તિ જ અગત્યની નથી, પરંતુ એમાં સ્વાર્થથી નિવૃત્તિ પણ જોઈએ. ત્યારે જ કર્મનું સ્વરૂપ યોગમાં બદલાઈ જશે. કર્મ કરનાર એક યોગી બની જશે.

હાલના વખતમાં માણસ અવકાશની અગત્યના ભૂતી ગયો છે. તેથી તેનું કામ ઘણીવાર રૂઢિવશ હોય છે. તેમાં ઝડપ હોય છે, પ્રવીણતા પણ હોય છે; પણ તેનું કામ તેના આત્માના વિકાસમાં મદદરૂપ નથી બનતું, ઉલટું તેના સ્વાસ્થ્યને એ પોષે છે.

જેમ કાવ્યમાં અથવા નૃત્યમાં વિરામની જરૂર છે, તેમ જીવન-કાવ્ય અથવા જીવન-નૃત્યમાં વિરામની અગત્યતા છે.

“જો સાધનોને ખૂબ સુંદર બનાવીએ તો જ સુંદર કામ કરી શકાય.”
 હુનિયા બધી સ્વાર્થી છે આપણે પણ તેમાના એક છ એ. કોઈ વધારે યા યોછા પ્રમાણમાં સ્વાર્થી છે જ. હુનિયાનો વ્યવહાર સમજી આનંદ માણીએ ત્યારે આપણે વ્યવહારને સાત માની વર્તન કરીએ તો હુનિયા જ હેખાવાનું તેથી જ જાનીએએ આત્મદૃષ્ટિ રાખી વ્યવહાર કરવાનું ભક્ષ્યગિંદુ રાખવું છે. આપણો (મનુષ્ય) જન્મ જ એ બધાથી પર થવા માટે છે, અને એ દૃષ્ટિએ જ ખરો આનંદ લૂટી શકાય છે. જગત તો એવું ચાલતું જ આવ્યું છે. એને આપણે સુધારી શકીએ એમ નથી. અને તેથી જ ગીતાકારને મહાન સિદ્ધાંત, “તને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે પણ તેના ફળની આશા રાખવાની નથી.” ખૂબ અનુભવે લખાયો છે. હું આત્મા જ છું. ચરીર, મન, પગેરે હું નથી પણ મારે કામ કરવાનાં એ સાધનો છે. એ સાધનો ખૂબ સુંદર બનાવીએ તો જ સુંદર કામ કરી શકાય. એ સાધનો સુંદર બનાવવાની ક્રિયા એ જ લપકાર્યા. આપણે જાને એને સુંદર બનાવીશું તો આનંદ રહેશે. બાકી કુદરત યા પરમાત્મા એને સુંદર બનાવ્યા સિવાય રહેશે નહીં. તેથી જ સમજીને આપણે પ્રયત્ન ચાલુ રાખીએ. એટલા માટે આપણી દરેક ક્રિયા પર આપણી નોટી રહેવી જોઈએ. જેથી આપણે પોતે જ આપણા પોતાના સુધારક બનીએ હાથરી, રટણ વિ નો આ જ રેતું છે. એમા પ્રમાદ ન રાખીએ. આત્મમતિ રાખી ખૂબ આનંદ લૂટે. સરૂઆતમાં કદાચ અધર લાગશે પણ જેમ જેમ આનંદ લૂટશે તેમ તેમ શ્રદ્ધા વધતી જશે. - જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ

બાપુની અનેાળી વાતો

ગાંધીનાથ ત્રિવેદી

[૫]

મધ્ય ભારતમાં નરસિંહગઢ નામે એક નગર છે. પહેલા ત્યાં રાજાનું રાજ્ય હતું હતું હતું ત્યાં રાજા નથી અને રાજાનું રાજ્ય પણ નથી. ૨૦-૨૧ વર્ષ પહેલા ત્યાંની એક હાથમુકવમાં એક હેડમાસતર હતા. તેમને એક પુત્ર હતો. તે કારી વિદ્યાપીઠનો સ્નાતક હતો. ૧૯૨૧માં તે છોકરો ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં આવ્યો અને ત્યાં અધ્યાપકનું કામ કરવા લાગ્યો. એ છોકરાને એક પિતરાઈ બહેન હતી. તે બહેનના પિતા તેના લગ્ન કરવા માગતા હતા. બહેનની ઇચ્છા નાની ઉંમરમાં લગ્ન કરવાની ન હતી. બધારે બહેનને લાગ્યું કે તેના પિતા લગ્ન કરાવ્યા વિના રહેશે નહિ, ત્યારે તેણે બાપને લખ્યું અને તેની મદદ માગી. બહેન ઇચ્છતી હતી કે કોઈ પણ રીતે તેના લગ્ન થતા અટકે અને તેને આગળ બહુજાનું મળે. તે એક સારી અને સમજદાર ઠોકરી હતી. તે પોતાના દેશની સેવા પણ કરવા ઇચ્છતી હતી. એના બાઈને જેવી ખચર મળી કે તરત તે બહે

ને લઈ આવવા માટે કારી ગયો. બહેનના માતાપિતા કારીમાં રહેતા હતા. તેઓએ બહેન પર સખત બાપ્તો રાખ્યો. શકું કયો હતો. તેઓ એવું ઇચ્છતા ન હતા કે તેમની છોકરી લગ્ન કર્યા વિના કયાંય બહાર જાય. તેથી બાઈબહેને મળીને ઘરમાંથી નીકળી જવાની અને અમદાવાદ આવવાની તારક્કી બિચારી કારીના કેટલાક મિત્રોએ અને શુદ્ધ જનોએ એમને આ કામમાં સહમતિ આપી. એક દિવસ બાઈબહેન કારીથી રવાના થયા અને અમદાવાદ આવ્યા. બાઈએ બહેનને સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં ફાગલ કરાવી.

બાપુ તે બાઈને પહેલેથી જાણતા હતા. બાપુની સલાહ લઈને જ તે પોતાની પિતરાઈ બહેનને લઈ આવવા માટે કારી ગયો હતો. બધારે બહેન દ્વિમત કરીને પોતાની બાઈની સહાયે આશ્રમમાં આવી, ત્યારે બાપુએ તેનું પ્રેમથી સ્વાગત કર્યું. બાપુએ તેને કહી દીધું કે, આજથી તું મારી ટીકરી છે. આશ્રમમાં નિર્ભય અને નિશ્ચિત બનીને રહે અને કામ ચીખ. બહેન આશ્રમમાં રહેવા અને કામ ચીખવા લાગી.

આ રા બાપુ

છે. પ્રાર્થના આપણું મન ખાલી કરીને એક જાતનો આત્મિક અવકાશ અને આકાશ સર્જે છે તે અવકાશ અને આકાશમાં આત્મા કર્મની ક્રિયાથી નીકળીને ઊભે ઊઠે છે અને કર્મના જગતથી ઉપર એવું જે સૂક્ષ્મ અને અદૃશ્ય પદ્ધતિ સાચું જગત છે તે પ્રતીતિ આપણને કરાવે છે

એ પ્રતીતિ-અવર-કેવી ? આત્મા આપણને કહે છે : “કર્મ સુકર્મ ત્યારે બનશે ત્યારે તેને તે પરમાત્માને વચ્ચે સમર્પણ કરશે. તેથી પહેલાં પ્રભુને વચ્ચે સાતિથી એમ - ‘ઉપનિષદ’નો અર્થ ‘પણ’ (પ્રભુની) પાસે બેસવું’ એવો થાય છે. પ્રભુનું ઉત્તરજન સુખ જીવે અને વિચારો - ‘જે કર્મ હું કરી રહ્યો છું એ પ્રભુને પસંદ છે ? જે રીતે હું કર્મ કરી રહ્યો છું તેમાં એક સાચા કલાકારની પ્રવીણતા અને અદ્ભુત શક્તિ એવો આનંદ છે કે ?’

કર્મની પાછળ જે મતિ રહી છે અને એની જે ગતિ છે એ જાનેનો વિચાર વાર-વાર કરવાથી જ કર્મને રજાના તેમ જ રૂઢિના કંદામાંથી મુક્તિ મળી શકે છે. કર્મમાં કેવળ પ્રવૃત્તિ જ અગત્યની નથી, પરંતુ એમાં સ્વાર્થથી નિવૃત્તિ પણ જોઈએ. ત્યારે જ કર્મનું સ્વરૂપ યોગમાં બદલાઈ જશે. કર્મ કરનાર એક યોગી બની જશે.

હાલના વખતમાં માણસ અવકાશની અગત્યના ભૂમી ગયો છે. તેથી તેનું કામ ઘણીવાર રૂઢિવશ હોય છે. તેમાં અકબ હોય છે, પ્રવીણતા પણ હોય છે; પણ તેનું કામ તેના આત્માના વિકાસમાં મદદરૂપ નથી બાતલ, ઉલટું તેના સ્વાસ્થ્યને જી પોષે છે.

જેમ કાવ્યમાં અથવા નૃત્યમાં વિરામની જરૂર છે, તેમ જીવન-કાવ્ય અથવા જીવન-નૃત્યમાં વિરામની અગત્યતા છે

“જો સાધનોને ખૂબ સુંદર બનાવીએ તો જ સુંદર કામ કરી શકાય”
 હુનિયા બધી સ્વાર્થી છે આપણે પણ તેમાંના એક છીએ, કોઈ વધારે ચા ઓછા પ્રમાણમાં સ્વાર્થી છે જ હુનિયાનો અવકાશ સમજી આનંદ માણીએ જ્યારે આપણે વ્યવહારને સત્ય માની વર્તન કરીએ તો હું ખજ દેખાવાનું તેથી જ જ્ઞાનીઓએ આત્મદૃષ્ટિ રાખી વ્યવહાર કરવાનું લક્ષ્ય બિંદુ રાખ્યું છે આપણે (મનુષ્ય) જન્મ જ એ બધાથી પર થવા માટે છે, અને એ દૃષ્ટિએ જ ખરો આનંદ લાડી શકાય છે જગત તો ઝોલું ચાલ્યું જ આવ્યું છે. એને આપણે સુધારી શકીએ એમ નથી. અને તેથી જ ચીતાકારનો મહાન નિદાન, “તને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે પણ તેના ફળની આશા રાખવાની નથી.” ખૂબ અનુભવે લખાયો છે. હું આત્મા જ છું. શરીર, મન, વગેરે હું નથી પણ મારે કામ કરવાનાં એ સાધનો છે. એ સાધનો ખૂબ સુંદર બનાવીએ તો જ સુંદર કામ કરી શકાય. એ સાધનો સુંદર બનાવવાની ક્રિયા એ જ તત્ત્વસ્યા આપણે જાન એને સુંદર બનાવીશું તો આનંદ રહેશે. બાકી કુદરત ચા પરમાત્મા એને સુંદર બનાવ્યા સિવાય રહેશે નહીં. તેથી જ સમજીને આપણે પ્રવળ ચાલુ રાખીએ. એટલા માટે આપણી દરેક ક્રિયા પર આપણી ચેત્રી રહેવી જોઈએ. જેથી આપણે પોતે જ આપણા પોતાના સુધારક બનીએ કાયરી, રટણ વિ નો આ જ હેતુ છે. એમાં પ્રમાદ ન રાખીએ. આત્મજામતિ રાખી ખૂબ આનંદ લેડો શરૂઆતમાં કદાચ અધર લાગશે પણ જેમ જેમ આનંદ લાડ્યો તેમ તેમ અદ્ભુત વધતી જશે. - જ્ઞાનયોગી ચંદુલાઈ

આખરે એક સમય એવો આવ્યો કે, બાપુને એ બહેનની શક્તિમાં ઘણો વિશ્વાસ બેસી ગયો. બાપુ માટીમાંથી મડું બનાવવાની કળા બહુતા હતા મહામાં પ્રાણ પૂરવાની શક્તિ એમનામાં હતી. તેથી પોતાના પત્ને દ્વારા તેઓ તે બહેનને ખૂબ ઠસતા રહ્યા અને ખમ ઉત્સાહ આપતા ગયા એક દિવસ બાપુએ એને લખ્યું, “એ તારા માટે ખૂબ આશાઓ બાધી છે. બધી આશાઓ સફળ કરવાની શક્તિ ઇશ્વર તને આપે” અને વળી એક દિવસ એમ પણ લખ્યું કે, હું આહું છું કે શરીર અને શીતની દૃષ્ટિએ તું અંટલી મજબૂત બની ત્યારે કે તને કોઈથી ડરવાનું કારણ ન રહે.

બાપુ આહતા હતા કે અવસર આવ્યે આ બહેન જેવી બહેને પણ આખા શત્રુનો ભાર ઉઠાવવાની શક્તિમાં પ્રાપ્ત કરવી એક એ

પ્રાચીન જમાનામાં અનિયંત્રિતોને દેવના જ્યારે કોઈને ત્યાં મહેમાન આવે તો સૌથી પ્રથમ તેમને પૂછવામાં આવે છે: “આપ ક્યારે જવાના છો?” ‘અનિયંત્રિતો દેવો ભવ’ એ એક પ્રાચીન વાક્ય છે તેથી અતિથિ બનીને કોઈનું આતિથ્ય સ્વીકારવું એ સાધારણ વાત નથી, તેમાં પણ ઘણી ચેતવના અને વિચેતની આવશ્યકતા છે. ગુજરાતનો એક કિસ્સો છે

સગાજાના નામના એક શેઠ હતા જે કોઈ એક અતિથિને જમાણા વિના લોજન કરતા નહીં. આ તેમનો હુમેશનો નિયમ હતો જે દિવસે કોઈ અતિથિ ન મળે તે દિવસે તે પણ ભૂખ્યા રહેતા. એ જમાનામાં આજની જેમ સિમુકાની ભરતી ન હતી બહુ મુરકે લીધી સિમુક મગતા-જે કોઈનું આતિથ્ય સ્વીકારવા તૈયાર થાય. કેટલાય દિવસો વહી ગયા પરંતુ શેઠને કોઈ અતિથિ મળ્યો નહીં. નિયમાનુસાર તેને તેટલા દિવસના ઉપવાસ થયા. એક દિવસે અચાનક તેમને એક તપસ્વીનો ભેટો થયો. શેઠ શણ થયા અને સિમુકને કહ્યું: “મહારાજ, હું કેટલાય દિવસનો ઉપવાસી છું, તેથી આપ આજે મારે ત્યાં પધારો અને જમો, જેથી મને પારતું કરવાની તક મળે.” તપસ્વીએ કહ્યું “જાણ હું તો જીભાર સાધુ છું તેથી હું તારે ત્યાં કેવી રીતે જમી શકું?” શેઠે કહ્યું: “નહી, મહારાજ! હું બધી જાતની આપને યોગ્ય અવગણ કરી આપીશ, મહેરબાની કરી આપ મારું ઘર પાવન કરો.” શેઠની ભક્તિ બેઠેને સાધુ જવા તૈયાર થયા જાને આલીને ઘેર આવ્યા. તપસ્વીએ શેઠની પરીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો. શેઠીવાર પછી તેણે કહ્યું: “શેઠ, તું તારા પુત્રને આઘણીમાં ખાંડીને મને ભિખા આપીશ તો હું ભૂશિ, અન્યથા નહીં.” શેઠે તેમ કરવાની તૈયારી કરી ત્યારે સાધુને મળ્યું કે આ શેઠ સાચો છે. સાધુએ તેનું ભોજન સ્વીકાર્યું અને શેઠે પણ પારતું કર્યું. ગુજરાતમાં આજે પણ સગાજાના શેઠનો કિસ્સો પ્રખ્યાત છે.

જ્યારે માબાપને ખબર પડી કે, બહેન તો લાઈની સાથે ક્યાંક ચાલી ગઈ છે, ત્યારે તેમણે ચારે બાજુ તાર કર્યા. તેઓ બહુ ગભરાઈ ગયાં અને મનમાં ને મનમાં લાઈ-બહેન પર નારાજ પણ થયાં. તેઓએ એક તાર બાપુના નામે પણ કર્યો તેઓને ખબર હતી કે તેમને ભરીને ગાંધીજીની જ સરસામાં કામ કરે છે. તેથી તેમણે ગાંધીજીને સખત ઠપકાલથો તાર કર્યો અને લખ્યું કે તેઓ પોતાની છોકરીને લેવા આવી રહ્યાં છે. બાપુએ તેઓને આશ્રમમાં આવવાનું લખ્યું, અને બહુ મીઠા જવાબ લખ્યો.

એક દિવસ એ બહેનનાં માબાપ આવ્યા અને બાપુને મળ્યાં. તેઓ મનમાં નારાજ તો હતાં જ. તેઓએ ધાર્યું હતું કે બાપુને મળીને ઝપડો કરીશું અને એ રીતે માબાપની રજા વિના ઘર છોડીને આવેલી છોકરીને આશ્રમમાં આશરો આપવા માટે ઠપકો પણ આપીશું. પણ જ્યારે તેઓ બાપુને મળ્યા, ત્યારે તેઓનો બધો શુકસો ઝિતરી ગયો. બાપુએ બહુ પ્રેમથી તેમની સામે તેમની દીકરીની વકીલાત કરી, અને તેમની પાસેથી છોકરીને ફેરસેવા માટે માગી લીધી.

એ રીતે માબાપને નારાજ કરીને આવેલી છોકરી બાપુની પોતાની દીકરી બની ગઈ. માબાપે પણ તેને બાપુની ગોદમાં સોંપીને શાંતિ અનુભવી. તે દિવસથી બાપુ તે છોકરીની ખૂંદેખૂંદી સંભાળ લેવા લાગ્યા. તેઓ એમની મા બન્યા અને બાપ પણ બન્યા. તેમણે તેના અભ્યાસની વ્યવસ્થા કરી આખી બાપુ તેને પોતાની સાથે રાખવા લાગ્યા અને તેને આશ્રમજીવનની તાલીમ આપવાનું તેમણે ગરૂ કર્યું. તે છોકરી કોશીયાર અને છુદ્દિ-શાળી તો હતી જ. તેણે થોડા જ સમયમાં બાપુનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કર્યો અને તે રાત

દિવસ તેમના સાન્નિધ્યમાં રહીને તન મનથી શીખવા લાગી.

[૬]

૧૯૨૯-૩૦ની આ વાત છે. '૩૦માં જ્યારે મીઠાના કાચદાનો ભંગ કરવાની ચળ વળ શરૂ થઈ અને બાપુ દાંડી-યાત્રા માટે રવાના થયા, ત્યારે ૮૦ સત્યાગ્રહીઓની ટુકડીમાં પેલી છોકરીનો પેલો પિતરાઈ બાઈ પણ હતો. એક તરફ લાઈ કૂચ કરવા રવાના થયો, અને બીજી તરફ બહેન પોતાને સત્યાગ્રહ અને જેલજીવનને માટે તૈયાર કરવા લાગી.

કરાડીમાં બાપુની ઘરપકડ થવાથી સાબરમતી આશ્રમમાંથી બહેનોની એક ટુકડી યાત્રાએ નીકળેલા સત્યાગ્રહીઓની સેવા માટે રવાના થઈ. તે ટુકડીએ ખેડા જિલ્લામાં બોચાસણ યુકામે પડાવ નાખ્યો, અને સત્યાગ્રહી લાઈ-બહેનોમા તે ટુકડી કામ કરવા લાગી ગઈ. શ્રીમતી ગંગાબહેન વેથ તે ટુકડીના સરદાર હતાં. એમની સરદારી નીચે આશ્રમની બહેનોએ કેટલાક મહિનાઓ સુધી બહુ સાડું કામ કરી બતાવ્યું, એ બહેનોમાં પેલી બહેન પણ હતી. તેણે પણ ત્યાં પોતાના કામથી બધાંના મન જીતી લીધાં.

બાપુને યદોડા જેલમાં પૂર્ણ હતા, તેઓ જેલને મહેલ અને મંદિર માનતા હતા, અને એ જ લાવથી પોતાનું સમગ્ર જેલજીવન વિતાવતા હતા. તેઓ યદોડામંદિરથી દર અઠવાડિયે આશ્રમવાસી લાઈ-બહેનોનાં નામે પત્રાસેક નાના-મોટા પત્રો લખતા હતા.

જેલમાં રહીને પણ બાપુ કારીથી આવેલી પોતાની પેલી નવી દીકરીને ભૂંધ્યા ન હતા. ત્યાંથી દર અઠવાડિયે તેઓ તેના નામે પત્ર મોકલતા અને તેને તેના જીવનકાર્યની દીક્ષા આપતા હતા. જેલમાં બેઠા બેઠા પણ બહેનના જીવનની બધી બાબતોને સંમાર્જિત કરવા અને જોડે લાવવા તેઓ પ્રયત્ન કરતા હતા.

આશાબાપુ

આખરે એક સમય એવો આવ્યો કે, બાપુને એ બહેનની શક્તિમાં ઘણો વિશ્વાસ યેમી ગયો. બાપુ માટીમાંથી મઠું બનાવવાની ડાંગ બાંધના હતા મહાદેવે પ્રાણ પૂરવાની શક્તિ એમનામાં હતી તેથી પોતાના પત્ને દ્વારા તેઓ તે બહેનને ખૂબ કસતા રહ્યા અને ખમ કસાડ આપતા ગયા એક દિવસ બાપુએ એને લખ્યું, 'મે તારા માટે ખૂબ આશાઓ બાંધી છે બધી આશાઓ સફળ કરવાની શક્તિ ઇશ્વર તને આપે' અને વળી એક દિવસ એમ પલ્લુ લખ્યું કે, હું આહુ છું કે શરીર અને શીતની દૃષ્ટિએ હું અંટલી મજબૂત બની જાય કે તને કોઈથી ડરવાનું કારણ ન રહે

બાપુ ચાહતા હતા કે અવસર આ યે આ બહેન જેવી બહેને પણ આખા રાષ્ટ્રને ભાર ઉઠાવવાની શક્તિમાં પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ

પ્રાચીન જમાનામાં અતિથિઓને દેવતા સમાન ગણવામાં આવતા હતા, પણ આજે ત્યારે કેવળ ત્યાં મહેમાન આવે તો સૌથી પ્રથમ તેમને પૂછવામાં આવે છે 'આપ ક્યારે જવાના છો?' અનિચિ દેવો ભવ' એ એક પ્રાચીન વાક્ય છે તેથી અતિથિ બન્યોને કેવળ અનિચિ સ્વીકારવું એ સાધારણ વાત નથી, તેમાં પણ ઘણી ચોચના અને વિવેકની આવશ્યકતા છે ગુજરાતનો એક કિસ્સો છે

એક દિવસ બાપુએ લખ્યું, "મને તારી બાબતમાં જરાયે ડર નથી પરંતુ તને અપનાવીને મે મોટી જીભેદારી ઉઠાવી છે તે મોટી આશા બાંધાવી છે તેથી તને બાબત રાખવો રહુ છું અને વિશ્વાસ ન હોત તો તને એકની જવા દેવા તૈયાર ન થાત મને તારા ઉપર પૂરે વિશ્વાસ છે પરમાત્મા પાસે એ જ માણુ છું કે મારો વિશ્વાસ સફળ થાય"

એક સાધારણ છોકરીને જી થે લાવવા માટે બાપુ કેટલો પ્રયત્ન કરતા હતા, એવું આ એક અનોખું ઉદાહરણ છે બાપુએ આ રીતે દેશની આઝાદીની લડાઈને માટે સેકડો-હજારો શહીદો અને સેવકો તૈયાર કર્યા હતા

બાપુના આ સ્વરૂપને આપણે બધા સમજીએ અને આપણા જીવનમાં ઉતારીએ તેા ઘણું સમાન ગણવામાં આવતા હતા, પણ આજે જીવનમાં આપણે એક પ્રથમ તેમને પૂછવામાં આવે છે 'આપ ક્યારે જવાના છો?' અનિચિ દેવો ભવ' એ એક પ્રાચીન વાક્ય છે તેથી અતિથિ બન્યોને કેવળ અનિચિ સ્વીકારવું એ સાધારણ વાત નથી, તેમાં પણ ઘણી ચોચના અને વિવેકની આવશ્યકતા છે ગુજરાતનો એક કિસ્સો છે

સગાડશા નામના એક શેઠ હતા જે કોઈ એક અતિથિને જમાણ્યા વિના લેવાનું કરતા નહીં આ તેમનો હ મેથનો નિયમ હતા જે દિવસે કોઈ અતિથિ ન મળે તે દિવસે તે પલ્લુ બૂધ્યા રહેતા એ જમાનામાં આજની જેમ જિમ્મકેની ભરતી ન હતી જાહુ મુશ્કેલીથી જિમ્મક મળતા-જે કેવળ આતિથ્ય સ્વીકારવા તૈયાર થાય કેટલાય દિવસો લાગી ગયા પરંતુ શેઠને કોઈ અતિથિ મળ્યો નહીં નિયમાનુસાર તેને તેટલા દિવસના ઉપવાસ થયા એક દિવસે અચાનક તેમને એક તપસ્વીનો ભેટો થયો શેઠ શણ થયા અને જિમ્મકને કહ્યું 'મહારાજ, હું કેટલાય દિવસનો ઉપવાસી છું, તેથી આપ આજે મારે ત્યાં પધારો અને જમો, જેથી મને પાછું કરવાની તક મળે' તપસ્વીએ કહ્યું 'ભાઈ હું તો બીમાર સાધુ છું તેથી હું તારે ત્યાં કેવી રીતે જમી શકું?' શેઠે કહ્યું 'નહી, મહારાજ! હું' બધી બાતની આપને ચોગ્ગ બ્યવસ્થા કરી આપીશ, મહેરબાની કરી આપ મારું ઘર પાલન કરો' શેઠની ભાજી જોઈને સાધુ જવા તૈયાર થયા જન્મે આનીને ઘર આવ્યા તપસ્વીએ શેઠની પરીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો યોડીવર પછી તેણે કહ્યું 'શેઠ, હું તારા પુત્રને બાવણીમાં બાંધીને મને ભિક્ષા આપીશ તો હું જીવિ, અન્યથા નહીં' શેઠે તેમ કરવાની તૈયારી કરી ત્યારે સાધુને થયું કે આ શેઠ સાચો જ સાધુએ તેવું લેવાનું સ્વીકાર્યું અને શેઠે પણ પાતળું કપડું ગુજરાતમાં આજે પણ સગાડશા શેઠનો કિસ્સો પ્રખ્યાત છે

ઘણાં વર્ષ પહેલાંની વાત છે. હજારત મહામહાના અવસાન પછી થોડાં વર્ષો બાદ આરણ અને રોમનો વચ્ચે ભારે લડાઈ થઈ. તે લડાઈમાં સેક્ટો આણ્યો માર્યા ગયા. સેક્ટો પાયલ થયા. આખો દિવસ લડાઈ ચાલતી હતી, અને સાંજે બંધ થતી હતી. જો જ રીતે જોકે દિવસ લડાઈ બંધ થઈ. જોકે લશ્કરી આરણ પોતાના કાકાના રીકરને શોધવા નીકળ્યો. તેની જોવી ઈચ્છા હતી કે ક્યાંય મામલ થઈ પડ્યો હોય તો તેને મલમપટ્ટી કહે અને દુર્ભાગ્યે તેના પ્રાણ નીકળી ગયા હોય તો તેની સારી રીતે વિધિપૂર્વક રૂદ્ધિયા કહે.

ચાલતાં ચાલતાં તેને લાગ્યું કે કદાચ તે પ્રાયલ થઈ તરસ્યો પડી પણ રહ્યો હોય, તેથી તેણે જોકે હાથમા ભત્તી અને બીજા હાથમાં પાણીનો લોટો લીધો અને તે ચાલ્યો. સુદ-ભૂમિમાં મહાં આમ તેમ પડ્યાં હતાં. કોઈ ચીર નિદ્રામાં લીન બની ગયા હતા તો કોઈ અતિમ શ્વાસ લઈ રહ્યા હતા. કોઈ પીકાને કારણે ખૂંચે પાડના હતા તો કોઈ પોતાની અસહ્ય વેદનાને પોતાના અંતરમાં છુપાવી મૃત્યુની મતીકા કરી રહ્યા હતા.

આરણ તેમના પર દિટિપાત કરતો કરતો આગળ વધી રહ્યો હતો. તેના મનમાં ભાત ભાતના વિચારો જોડતા હતા. થોડું ચાલ્યો ત્યાં તો તેને પોતાનો ભાઈ મળી ગયો. તેને સખત ઘા વાળ્યો હતો. તે લોહીની તરબોળ બની ગયો હતો. તરસથી તેનો કંઈ સુકાઈ રહ્યો હતો અને અવાજ સુરેલીથી સહાર નીકળી શકતો હતો. આરણે ભત્તી

ભાઈની પાસે મૂકી અને લોટો લઈ પાણી પીવા નમ્યો. ત્યાં તો ક્યાંકથી અવાજ આવ્યો. ‘પાણી.....પાણી!’ તે અવાજમાં કારણ હતું.

પાણી પીવા માટે ઉઘાટેલું ભાઈનું મોં બંધ થઈ ગયું. તેણે ધીમેથી કહ્યું, ‘ભાઈયો, પહેલાં તેને પાણી પાઈ આવો.’

ભાઈથી અવાજ આવતો હતો તે દિશામાં આરણ લોટો લઈ આગળ વધ્યો. પાસે જઈ જુએ છે તો લશ્કરનો જોકે ચોટો સરદાર તરસનો માર્યો તડકડતો હતો. આરણે લોટો તેના મોં તરફ ધર્યો. સરદારના હોઠ લોટાને અડકે જોટલામાં તો તેણે અવાજ સાંભળ્યો. “પાણી.....થૂટો પાણી!” સરદારે ધરાદાર કરી આરણને કહ્યું, “પહેલાં પાણી, ત્યાં પાઈ આવો.”

આરણ ત્વરાથી ત્યાં ગયો. પણ તે ત્યાં પહોંચી પાણીની પાર જો તૃપિતના મોંમાં રેડવા બંધ છે જોવામાં તો તેની આંખો હંમેશને માટે મીંચાઈ ગઈ!

આરણ ઝડપથી સરદારને પાણી પાવા વળ્યો પરંતુ તે પહેાંચે જો પહેલાં સરદારના હૃદયના ધબકારા પણ બંધ પડી ગયા હતા.

તે ભાઈની તરફ દોડ્યો. પાસે ગયો ત્યાં સુધીમાં તેણે પણ અંતિમ શ્વાસ લઈ લીધો હતો.

ત્રણમાંથી ભલે કોઈને પાણી ન મળી શક્યું; પણ પહેલાં એનો ત્યાગ માનવતાના ઉત્તિહાસમાં સુગંધુગાન્તરે સુધી સુવર્ણ અક્ષરોએ લખાયેલા રહેશે.

[આપુના અશ્રમમાં દિન્દના ફરેક પ્રાન્તના લોકો હતા. શ્રી. કાશિનાથજી ત્રિવેદી પણ સાબરમતી આશ્રમમાં કુટુંબ સંહિત રહેતાં હતાં. તેમની માતૃભાષા તો હિન્દી છે પણ શુભશતી માયા તેમણે સીંખી લીધેલી એટલે બાપુ તેમને કોંક કોંક વાર શુભશતીમાં પણ પત્રો લખતા.]

શ્રી. કાશિનાથજીના ટૂંકા લેખો ‘ધારાનાપુ’માં ‘આપુની અનેાખી વાતો’ એ મથાળાથી દર મહિને પ્રગટ થાય છે. એટલે ‘વચ્ચરમ’ તેમની કવચથી તો પરિચિત છે જ. હાલમાં તેઓ ઇરાકમાં રહે છે. બાળકોના શિક્ષણ વિશે તેઓ ઊંડું જ્ઞાન ધરાવે છે. દિન્દીમાં ‘શિક્ષણ પત્રિકા’ નામનું માસિક માસે છે તેના તેઓ સંપાદક છે.

નીચેનો પત્ર તેમના આશર સાથે પ્રગટ કરીએ છીએ.]

શ્રિ કાશિનાથ,

તમારી માનસિક વ્યક્તિ હવે ફર થવી નોઈએ. નખળા વિચારો વિકારો વિઠ આવે તેની નોંધ લઈ તેને ફર કરતા રહેવું. તેનો વિચાર ન કર્યા કરવો. કેમ આંખો એ પણ મન સાથે ન ચાલેવું પણ મનને સદ્-વિચારમાં જ રાક્ષી રાખવું અને એનો સુવર્ણ ઉપાય કો છે કે જે બાહ્ય કામ કરીએ તેમાં જ મન પણ પરાંનીએ એટલે બીજે મન ભમવાનો સમય જ ન રહે.

બાપુના આશીર્વાદ

“કેવળ શમનામ લખીને રાષ્ટ્રીય સેવા કર્યા વિના સ્ત્રીપુરુષ મોહ મેળવી શકે ખર્નાં કે ?” આ પ્રશ્નનો જવાબ બાપુએ નીચે પ્રમાણે આપ્યો :

“આ પ્રશ્નને સ્ત્રીઓને જ નહિ પણ ઘણા પુરુષોને પણ મૂંઝવે છે. અને મને પણ એ પ્રશ્ન ઉકેલતાં બહુ મહેનત પડી છે. હું જાણું છું કે એક વિચારસંપ્રદાય એવો પડ્યો છે કે જે સંપૂર્ણ નિવૃત્તિનો અને પ્રવૃત્તિમાત્રની નિર્ધારિતાનો ઉપદેશ કરે છે. એ ઉપદેશની કિંમત મને સમજાઈ નથી, જો કે એનો સ્થૂલ સ્વીકાર કરવો હોય તો એનો મારો પોતાનો અર્થ કરી હું સ્વીકારી શકું છું. મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે, વિકાસને માટે પ્રવૃત્તિની જરૂર છે, અને તે પણ ક્ષાંતિસંવિરહિત પ્રવૃત્તિની, શમનામ અથવા એવો જ કોઈ [૧૨૨]

મંત્ર મોલવાની ખાતર મોલવાની જરૂર નથી, પણ આત્મશુદ્ધિની ખાતર મોલવાની જરૂર છે, - પ્રવૃત્તિને મદદ મળે તે માટે, ઈશ્વર સન્માર્થે પ્રેરે તે માટે, જરૂર છે. જો પ્રવૃત્તિમાત્ર મિથ્યા હોય તો કુટુંબનો જાર ઉપાડવાની અને કોંક કોંક વાર ગરીબને મદદ આપવાની પ્રવૃત્તિ પણ શા માટે ? આ પ્રવૃત્તિમાં જ રાષ્ટ્રીય સેવાનું બીજ રહેલું છે. અને બધી રાષ્ટ્રીય સેવામાં સમાજસેવા રહેલી છે, જેમ કુટુંબની નિઃસ્વાર્થ સેવાનો પણ એ જ અર્થ છે. શમનામથી માણસમાં નિર્વૃત્તિ અને સમતા આવે છે, અને અણ્ણને વખતે તે પાટા ઉપરથી જીતરી પડતો નથી. મોક્ષ તો હું ગરીબમાં ગરીબની સેવા વિના અને તેમની સાથે વાદાત્મ્ય વિના અશક્ય સમજું છું.”

બીજો પ્રશ્ન છે : ‘પતિનો વિદોષ કરીને પણ પત્નીથી રાષ્ટ્રીય સેવા થાય કે ? કે તેણે પતિ સ્વ આપે ત્યાં સુધી જ હાથ બીઠવી ?’

“માસ મત પ્રમાણે આદર્શ પત્ની સીતા છે અને આદર્શ પાત્ર રામ છે. પણ સીતાજી રામની દાસી નહોતાં. અથવા તો સીતા રામચંદ્રની દાસી હતાં, તો રામચંદ્રજી સીતાજીના દાસ હતા. રામે સીતાની સદા મરજી સાચવી છે. સાચો પ્રેમ હોય ત્યાં ઉપર આપેલો પ્રશ્ન જિહતો જ નથી. જ્યાં [અનુસંધાન ૫૦ ૧૨૪મે]

ધારાનાપુ

મહાપુરુષોના મન આજ જેવા અગાધ હોય છે એમના હૃદયની વિશાળતા એમા મૌને સમાવી દે છે પોતાને જીવનભર જે સત્ય લાધે છે તે તેઓ જીવન આગળ મૂકે છે પણ જગતે તેનો સ્વીકાર કરવો જ એમને એવો આગ્રહ તેઓ કરી જ કરતા નથી તઓ તો કહે છે આ સત્યની મને આખી ઘર્ષ છે તમારું અત કરજી એને સ્વીકારવા તૈયાર હોય તો એને સ્વીકારો મહાપુરુષો પ્રચેના આદર અને પ્રેમને વશ થઈને નહિ પરંતુ પોતાનો આત્મા એને અનુભવિત આપે અને પેતાની શુદ્ધ ભુદિ પણ એને સ્વીકાર્યું ગણે તો જ એને માનવાની તેઓ પોતાના અનુચાથીઓને સલાહ આપતા છુટ બગવાન પણ કહેતા ‘તમે યવજી કરેનું બધું સ્વીકાર્યો નહીં, પરંપરાથી આ સુ આત્મ છે માટે પણ તેનો સ્વીકાર ન કરો, ઉતાવળથી પણ એ સત્ય છે એમ માની ન લેશો આપણા શાસ્ત્રોમા લખ્યું છે તેથી તે સ્વીકાર્યો નહીં તમારા શુરુએ કહ્યું છે તેથી તે સ્વીકારવું જ નેઈએ એમ માન્યો નહીં પરંતુ તમને એ લાભદાયી, શ્રેયસ્કર અને વિશુદ્ધ લાગે અને એના સ્વીકારથી તમને મુખ્ય અને સતોષ મળશે, તો જ એનો સ્વીકાર કરો

બપુજી પણ કહેતા ‘હું તમને જે વિચારો બતાવું તેમા તમને જે પસંદ પડે તે જ અમલમા મૂકો

તેથી બાપુ પોતાના વિચારો સમજાવવા શક્ય એવો પ્રયત્ન કરતા, પરંતુ સાગી વ્યક્તિ એનો સ્વીકાર કરે એવો આગ્રહ રાખતા નહીં

અહીં એક પ્રસંગ એમને ઈ. કેનરી પોવાક ગાંધીજી સાથે દક્ષિણ આફ્રિકામા

ખાસ બાપુ

કાર્ય કરતા હતા. તેમના પત્ની મીની પોલાક પણ એમની સાથે રહેવા એડાનીસબર્ગ આગ્રહ તેમને એક નાનકડા ઘરમા રહેવાનું હતું તે ઘરમા નહોતું કંઈ ચોલા કે શણ ગારનું નામનિશાન હોય પરંતુ જેવા કેવલના પુત્રવા પામ્યાને દાકવા ચેતર જ કે ગતીયા નહોતા બારીએ લખાવવાના પડકાર પણ નહોતા પીળી રંગેની બીતો પર એક પણ ચિત્ર નહોતું માત્ર તે ઘરમા સાદામા સાદું અને જીવનને જરૂરી એવું સાચરચીજી જ હતું મીની પોલાકને એમા સુધારો કરવાનું મન થયું તેમણે બાપુજીને કહ્યું: “મારે ઘોડાક પડકાર, થોડીક બજાર અને ગાતીયા ને ધરને ‘ધર જેવું બનાવવાને બીજી થોડીક ચીજો નેઈએ’

બાપુજી નવાઈ પામી બોલ્યા, “પણ એ બધું શાને સારું? એ બધાની જરૂર શી છે? આ બારીઓમાથી જે પ્રદેશ દેખાય છે તે કેઈ પણ ચિત્રના કરતા હુંદર નથી હું? તો પછી તેને પડકારથી ઢાકી કંઈ તે દેખાય જ નહીં એવું કરવાથી શો ફાયદો? તમે તો કહેતા હતા કે તમને આકાશના દરેક અને મુકર સ્પર્શિત ભોવા ગમે છે એ બધું તમારી સામે ખેંચુ જ છે તેને તમે પડકારથી શા સારું ઢાકી દેવા માગો છો એ મને સમજાતું નથી’

મીની પોલાક બોલ્યા “ઘોડાક લેસના પડકારથી કે ઝીણી મવમલથી એ દેખાવ દકાઈ નહીં બધ પડકાર એવી રીતે બારીએ ની બાજુમા ફેરે ફેરે આવી રહેશે કે આ સરતુ બામરાણી લાકડું જ માન દકાઈ જશે અને હું કંઈ આજો દહાડો તો બારી બહાર ભોવા કરવાની નથી જ વળી છ વાગ્યા પછી તરત બધારુ ઘર્ષ ભય છે, ને પછી તો

મારે બીતો તરફ જ ભેઈ રહેલું પડે છે. ઘરમાં પોતાની કંઈ શોધા બેસું તો છે જ નહીં. જે કંઈ જુઓ તે સરતું અને કડક છે; ને એ બધું ઉઘાડું ભેતાં મને કંઈ ને કંઈ ચર્ચાજય છે. થોડા જ પૈસા ખરચીને, અને એક-બે ચિત્રો ટાંગીને પણ, હું આ ઘરના કરતાં ઘણું સારું દેખાતું કરી શકું એમ છું. આ ભૂંડી ભૂખ જેવી દીવાલ મારે ઠંકવી છે. "

બાપુજીએ કહ્યું, 'પણ તમે અહીંયાંથી જે ચિત્રાર ભેઈ ચકો છો તેના કરતાં અધિક સુંદર ચિત્ર કોઈ તમને મળશે ખરું? જુઓ, તમારે જે સુંદરતા ભેઈએ છે, એ તો અહીં તમારી આસપાસ પડેલી છે. ઈશ્વર તમને સાચી સુંદરતા કુદરત દ્વારા આપી છે. પછી તમે માણસની બનાવેલી ચીજો માટે શા સારુ તલસો છો? "

મીલી પોલાકે જોલ્યા, "ઈશ્વર અને મનુષ્ય વચ્ચે તમારા જેટલી શહેલાઈથી હું કોઈ પાકી શકતી નથી. એમની વચ્ચે કોવી રીતે લેહની લીટી દોરતાં મને આવડતું નથી. મનુષ્ય સુંદર વસ્તુઓ સરજે, તો એની મારફતે ઈશ્વર જ ખેલે છે એમ કહેવાય. "

બાપુજીએ કહ્યું, "પણ તમારી પાસે

ઈશ્વર હોય તો પછી તમારે મનુષ્યને પૂજવાની જરૂર રહે ખરી? "

મીલી પોલાકે કહ્યું, "હું મનુષ્યદ્વારા ઈશ્વરને પૂજી શકું છું. "

બાપુ જોલ્યા, "ના, તમે મનુષ્યની પૂજા કરવા જતાં ઈશ્વરનું દર્શન સુમાવો છો. "

મીલી પોલાકે કહ્યું, "હું તમારી સાથે એ વાતમાં સંમત નથી મનુષ્યે રચેલી કોઈ સુંદર વસ્તુ ભેઈને હું પ્રેમના યા સોન્દર્યના સાદાત્કારની સમીપ પહોંચું છું, એટલી મને ખબર છે. મનુષ્ય ઈશ્વરનો દલાયિયો છે. "

બાપુજી થોડી વાર શાંત બેઠા બધે શાંતિ પ્રસરી ગઈ પછી બાપુ ખીન્નેથી જોલ્યા, "ભલે, તમારે પકડા ને ગાલીચા ભેઈએ જ એમ તમને લાગતું હોય તો ગાળાવી આપીશું. "

બાપુના જીવનમાં આવ્યા કેટલાયે પ્રસંગો બન્યા છે. અને એમાં બાપુજીની મહત્તા એક યા વીજી રીતે દેખાઈ આવે છે 'ગંડુ તાણવાથી તૂટી જાય' એના કરતાં પાછળથી એને સત્ય સમજાય એટલી સ્વતંત્રતા આપવી, એમ કરવાથી જ મનુષ્યોનું જીવન સમાધાન પૂર્વકે ચોઠવી શકાય અને એકબીજા વચ્ચે સુમેળ સધાય.

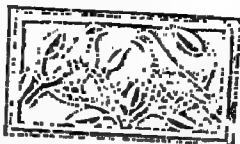
મનુષ્યનું જીવન: (અનુસધાન ૫. ૧૨૨થી પ્રેમ નથી ત્યાં ભંધન પણ નથી હોતું) પણ આજનો હિંદુ ગૃહસ્થનાર એક સમસ્યા છે, કારણ પતિપત્ની ન્યારે પડે છે ત્યારે એક બીજા વિષે કશું બાણતા નથી. ધણીખરા હિંદુ ઘરોમાં ધર્મની અનુભૂતિ અને તેની સાથે રૂઢિનું અનુભાવન અને સંસોબવિનાનું વિવાહિત જીવન શાંતિ જાળવે છે. પણ ન્યારે પત્ની કે પતિ અસાધારણ વિચાર ધરાવે છે ત્યારે ખગભજાટ બવાની ધારતી રહે છે. પતિને તો કરસી શરધ હોવી નથી. પોતાની

અદ્યશરીના વિચાર બાણવાની તે પોતાની ક્ષરણ સમજતો નથી સ્ત્રીને તે પોતાની મિલકત સમજે છે અને પતિનો દાવો કમ્બૂલ રાખનારી બિચારી પત્ની ઘણીવાર પોતાનો લોગ આપે છે. આમાંથી નીકળવાનો માર્ગ છે ખરો મીનાંબાઈએ તે માર્ગ બતાવ્યો હતો. અને ન્યારે પોતાનો પડ સત્ય લાગતો હોય ત્યારે, અને પોતાનો સત્યામહને ઉચ્ચ ઉદ્દેશને માટે હોય ત્યારે, તેને મક્કમપણે પોતાના મતને વજગી રહેવાનો હક છે અને સત્યામહ કરતાં જે કદ્દ લોગવણું પડે તે તેણે વેદી લેવું.

“ભોગ ભોગવવાને સારુ વિવાહ કરવા તે વિવાહ નહિ પણ વ્યભિચાર છે.”

“તમારે જાણું”

જેઠાએ કે ધર્મ સમ-
જને એવી વિધિઓ
સિવાયની બધી વિધિ
ઓને છે. હી ને હું
ચાલવાવાળો છું. અને
આજે આ બધી વિધિના

મેં જાને ભોગ લીધો કારણ કે કહેક મત્રની
અદર રહસ્ય રહેતું છે એટલા માટે બધા
મત્રોનો અર્થ તમને સમજાવવામા આવે એવી
વિનંતી મેં શાસ્ત્રીજીને કરી હતી સરકુત
મત્રોનો તો એટલા જ માટે હું આમલ
રાખુ છું કે સરકુત ભાષામા જે શક્તિ
તેની આપણા ઉપર અસર પડે મત્રોના
કવનની પણ અદાળુ ઉપર અસર પડે એમ
અનુભવીઓતું કથન છે હું એ માત્ર છું એ
ખનિ તો તારુભામા ન જ ઊતરે

“તમે જેઠું” કે “તને બચવાન, વીરવાન
આરોગ્યવાન પુત્ર થાઓ” એમ વરની પાસે
કહેવડાવવામા અને આવાત નથી પહેાચ્યો
આનો અર્થ એ નથી કે પુત્રોત્પત્તિ એ આવશ્યક
છે. પણ પુત્રપત્નીનો સ્વબંધ ભોગ ભોગવવાને
નથી પણ કેવળ સંતાનોત્પત્તિને અર્થે જ
હોઈ શકે એમ કહેવાનો અશય છે જેને
સંતાનેચ્છા નથી તેને વિવાહની જરૂર નથી
ભોગ ભોગવવાને સારુ વિવાહ કરવા તે વિવાહ
નહિ પણ વ્યભિચાર છે ભોગ શબ્દ જ આ
પવિત્ર સરકાર વિષે લાગુ પાડવો અને ખૂંચે
છે, એટલે હું તો સજ શબ્દ વાપરું, અને
નમને કહું કે જ્યારે તમને સંતાનેચ્છા

આશાવાયુ

ખરેખર થાય ત્યારે જ
સંગ ધર્મ છે એ
હચ્છા વિનાનો સંગ
ભોગ છે, ને ભોગ
ધર્માચરણીને ત્યાજ્ય
જાને છે સંગ થવાનો
હોય ત્યારે તમે હંચરતું

નામ લઈને, શરીર, મન અને હૃદયને પવિત્ર
કરી શુદ્ધ કરીને જ કરી શકો. આમ વર્તો
તો તમારો એક જ સગ સંતાનને માટે
સંપૂર્ણ ક્ષેત્ર જોઈએ. આરોગ્યવાન, સંયમી
ઓ કે પુરુષતુ વીર નિષ્કલ જાતું જ નથી,
એટલે સંપૂર્ણ સયમથી સાચવેલું વીર
સંતાન ઉત્પન્ન કરે જ. એટલે કષ્ટ છે કે
જે સ્ત્રીપુરુષો મન અને શરીરનું આરોગ્ય
ભોગવતા નથી તેમને માટે તો એ સગ
વર્ત્ય છે એનો સગ એ ભોગાર્થે જ હોય
એટલે એ વ્યભિચાર છે શુદ્ધ ધર્માચરણ
કરનારને ભોગેચ્છા ન જ હોય એટલે એને
તો સંતાનોત્પત્તિને અર્થે કરેલા સંગમાં જ
તુષ્ટિ છે, કેમ કે તેથી સંતાન થશે જ
એવો વિશ્વાસ છે

“આજ સુધી તમે સામગ્રી આપ્યા
હશે કે વિકારતુષ્ટિને માટે વિવાહ કરવા એ
વાત સાચ જોટી છે. હું તો એ કહું કે
અખિની સાક્ષી રાખીને ચરેલા આ સરકાર
વિકારને ભરમ કરવાને માટે થાય છે, આજ
કાલ ત્યાગ અને સયમ એ ધર્મ નથી
મનાતો. વિકાર પોષવા ને ભોગ ભોગવવા એ
ધર્મ મનાય છે તમે વચારી નબળાઈ કે

અસક્તિને કદી ધર્મ ન માનશે. અસક્તિની ઘડીએ આ બધું પ્રસંગ યાદ કરે, અને મારું કહેલું યાદ કરીને વિકાર શમાવી શકે તો શમાવજો, આટલું ન કરી શકે તો આ વિધિ (નિર્વર્તક યામ. જો વિવાહ સરંકાર ન રહે પણ વિધિપાલોગના સાધનને માટે એક સંગવડ બની રહે. 'સિવિલ સેરવિસ' એવી રીતે થાય છે; ત્યાં ધર્મસંસ્કારની વાત નથી હોતી.

“તમે બંને મિત્રો બનો છો, એક બીજાનાં સહાયક બનો છો. આ છોકરીઓ ઉપર તમારે લેવાએ હુકમ ચલાવવાપણું નથી, કે નથી એ તમારી ગલામબૂરી કરવાને માટે તમારી સાથે ભેડાઈ. તમે ભેડાયાં છો તો એટલા માટે કે તમારું જીવન સંપૂર્ણ થાય, તમે એકબીજાને ધર્મમાર્ગે સહાય કરો, તમે સર્વ બાબતોમાં સમાનતા ભોગવો, તમારાં હૃદય, મન, આત્મા સમાન થાય, એક યામ. તમે યુવકો આ છોકરીઓના શિક્ષક અવસ્થા બની શકો છો. જો તમારામાં વધારે બુદ્ધિબળ હોય, વધારે હૃદયબળ હોય તો તમે અવશ્ય એ છોકરીઓને આપજો, તમે એકબીજાને પુષ્ટ કરજો, પણ કદી એકબીજાને પછાડશો નહીં

“મધુપકનો વિધિ તમે સમજ્યાં હશે. પૃથ્વીની બધી સમૃદ્ધિ મધુમય છે, સુખદુઃખ પણ મધુમય છે. એ સંસારનું મધુ તમે ત્યારે જ ભોગવી શકશો કે જ્યારે તમે બીજાઓનો હિસ્સો કાઢીને જ એ ભોગવશો. ત્યાગ કરીને ભોગવવાનું રહસ્ય એ વિધિમાં રહેલું છે.

“આ આદર્શ તમારી આગળ મેં મૂક્યો તેથી એમ નથી ઈચ્છતો કે તમે દંબી થાઓ, કે જોનો અમત કરવામાં તમે તમારાં ચરીર ધરી નાંખો. ખરી વાત તો એ છે કે જો માણસ સ્વાભાવિક સંયમ પાળે ■ તે તો દિનપ્રતિદિન વધે છે, પ્રચલ્ન રહે છે, તે કદી

૧૨૬]

ઘસાતો નથી. એ સ્વાભાવિક સંયમને અર્થે તમારી પાસે ધૂણી મૂકું છું. તે એ કે તમે મનને પહેલું વાળજો. તમારી શક્તિ હોય ત્યાં મુઠી જ તમે જાઓ, શક્તિ ઉપરાંત જશે નહીં. મેં તો તમારી પાસે કાટખૂણો મૂકી દીધો છે. તમે જો કાટખૂણાને પહેંચવાને અશક્ત હો તો તેમાં લગ્ન નથી હું તમને દવાવવાની વાત જ નથી કરતો, તમને શુદ્ધ ધર્મ સમજાવી રહ્યો છું. આજો સંસ્કાર વિકાર શમાવવાને માટે છે. જેમ ઉપનયન તેમ જ વિવાહ જને નવા જન્મ છે. વિચાર અને આચાર એક શબ્દો તો તમે દબી નથી ચલાના. લાગુત રહેજો; મૂક ન થશો. જોછે વિચારને સ્વચ્છ રાખ્યા છે તે કદી નબળો બની જ નથી શકતો. છાવણીમાં ખુબ વરસાદ પડ્યો, રસ્તે વરસાદ પડતો હતો. પીનતા બીજાતા આવતાં શરદી થશે, માંદા પડશે એમ લોકો મને ડરાવતા હતા, પણ મને એ ડર હતો જ નહિ. જો નાની વાતમાં પણ વિચાર કામ કરી રહ્યો હતો, એમ જ મોટી વસ્તુઓમાં પણ વિચાર કામ કરે છે. વિચારની પાછળ શબ્દ ચાલે છે, શબ્દની પાછળ શરીર ચાલે છે. માણસ વિચારમય માણી છે અને આખી સૃષ્ટિ વિચારમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. યુલક વિચારનું પરિણામ પણ યુલક આવે છે. તમે યુલક વિચાર લઈને અહીંથી જશો તો તમે તમારી આસપાસની નબળા ઇઓને, નબળા બનાવનાર સંસારના વાતાવરણને નશ નહિ થાઓ. જ્યારે નબળા થવાનો પ્રયત્ન આવે ત્યારે એકબીજાને મદદ કરવાનો પ્રયત્ન કરજો અને આ પ્રસંગ યાદ કરજો. એ સ્મરણ સાથે તમારી મૂર્છા ઊતરી જશે.”

આ પછી ગાંધીજીએ સુગતોને કહ્યું કે, “કાંઈ પૂછવું હોય તો પૂછો.”

“અતિની ઇચ્છા ન હોય તે માણસ

પ્રવાસી

લગ્ન ન જ કરી શકે ?" એ પ્રશ્ન પૂછાયો.

એટલે ફરી ગાંધીજીએ વાક્યવાદ શરૂ કર્યો: " ન જ કરી શકે. જેને વિકાર નથી અને જેને સંતતિની ઇચ્છા નથી તે શા સારુ વિવાહ કરે ? 'એલેટોનિક્ઝ' લગ્ન જેવી વસ્તુને હું માનતો નથી હા, કેટલાક લગ્નો સ્ત્રીની રક્ષા કરવાને માટે થયા છે ખરા, પણ તેમા તો સ્ત્રીની સાથે શરીરસંબંધનો વિચાર સરખો નથી હોતો.

"વિકારરહિત સગા શું છે એ તો મે તમને કહ્યું માતા લેખોમા પણ એ તમે જોશો મહાભારતમા કેટલીક વસ્તુ એવી છે કે જેની ઉપર વિચાર કરતા નિત્ય નવીન રહ્યે જાય છે એવા નિયોગ કર્યો એ લોગેશ્વરજીએ કર્યો કે ? અને તો સત્તાને પત્તિ માટે જ સગની વિનંતી કરવામા આવી હતી એણે વિકરાગ રૂપ ધારણ કર્યું, આખે શરીરે ધી ઘોપડયું. એણે વિકારો ઉત્તેજે એવા હાવભાવ કરવાની આવશ્યકતા ન જોઈ એને તો ધર્મકૃત્ય કરવું હતું પૂત્રીમા બીજા રોપણ કરવું હતું તમારી પાસે ત્રણ ત્રણ વાર પ્રતિજ્ઞા કરાવે છે કે 'નાતિચરિયામિ, નાતિચરિયામિ, નાતિચરિયામિ' એ શું છે ? કોઈ પણ પ્રસંગે તમે ધર્મને—ઈશ્વરી કાનૂનનો અભિચાર—જાન કર્યો એ કોનો અર્થ છે

"વિકાર પોષવો એ એક અભિચાર છે બાળકની ઇચ્છા એ સ્વાભાવિક છે માતા થવાની ઇચ્છા સ્ત્રીમાત્રમા જોવામા આવે છે પણ એ માતા થવાની ઇચ્છા સંલોચેચા નથી જેને માતા થવું છે તે એક વાર સગ કર્યા પછી સગની ઇચ્છા જ ન રાખે તે તો સત્તાને જ વિચાર કરવાની છે, એ સત્તાનું હૃદયજી જન્મે, નીરોગી જન્મે, ઉત્તમ સરકાર-યુક્ત જન્મે એ માટે જ પેરવી કરવાની છે આ સ્વાભાવિક નિયમ તો પશુઓમા પણ પામ્યા પુ

પણાય છે જગતમા અભિચાર વધતો જાય છે એવું કાનણુએ છે કે આ ભતના વિવાહને કોઈ ભણતુ નથી

"આ શુદ્ધ ધર્મ કંઈ નથી જેમ તુડી રાટીમા પણ ભૂખ્યે પેટે રસ આવે છે તેમ ધર્મપાલનમા, સવનમા પણ રસ આવે છે જે વીર્યસંગ્રહ કરી શકે છે તેને બધી ઇન્દ્રિયોનો વિકાસ સહજ થાય છે મનુ ભગવાન તો કહે છે કે પ્રથમ પુત્ર જ ધર્મજ છે, બીજા બધા કામજ પુત્ર છે આપણા શાસ્ત્રો અનુભવથી લખાયા છે લખવાની ખાતર નથી લખાયા, વિચારની શુદ્ધિ કરતા જઈએ અને તેનું પાલન કરતા જઈએ તો કંઈયે લાગતા નિયમોનું પણ પાલન સહજ થાય

"ઈશ્વર એટલે મહાનિયમ—કુદરતી અચલિત કાયદો એ કાયદાને જાગ કરીશું તો સભા થવાની જ છે, પણ કાયદાનું પાલન કરીશું તો સીપુરોની એવી ભતિ પેદા થશે કે જે પોતાના પ્રજાવથી કંઈયે કામો સાધી શકશે

"તમારે ભણવું જોઈએ કે મે તો લોગ લોગવવાની જ્યારે મારી ખરી ઉમર હતી, શરીરસંપત્તિ હતી ત્યારે જ લોગને ત્યાગ કર્યો મે એમું કે હું જન્મ્યો હતો એક કારણે (આપણે બધા એમ જન્મીએ છીએ) ને મારું લગ્ન બીજે કારણે થયું હતું એટલે જે કારણ માટે હું જન્મ્યો હતો તે કારણનું સાધન લગ્નને બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો અને લોગ છેડવાનો ધર્મ સમજ્યો સ્ત્રી એ લોગનું સાધન નથી પણ સહધર્મિણી છે એમ સમજ્યો ત્યારે જ અમારું વિવાહિત જીવન સુખમય ને સાનંત થયું

"એ સવનધર્મ ત્યારે જ સધાય કે લેખને પોષનારી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીએ, એકશય્યાનો ત્યાગ, હાવભાવનો ત્યાગ કરીએ હું ભગ્ન થયો એટલે આ બધું

સમજ્યો. વિવાહ લોગ માટે નહીં તે શા માટે ? એ અનસવા માટે છે એ હું સમજ્યો, અને જાને પણ સમજવી શક્યો. નિરક્ષર છતાં એ મારાં બધાં કામોમાં સાથે લેભતી થઈ, અને મારે હીથે જ નહીં પણ સ્વતંત્ર રીતે સ્તુતિપાત્ર બની. એ નિર્ગળ ભલે લાગતી હોય, છતાં ઓગણોતરે વરસની ઉંમરે સત-
 દિન દસરડા દસડી શકે છે. પણ એ અને લોગ લોગવાનાં હોત તો અમારા શા હાલ થાત ?
 “આને તો તમારી પાસે અનેક સુયોગો

છે, મારી પાસે એક સુયોગ ન હતો. હા, મારી પાસે એક વસ્તુ હતી-સત્ય. એ સત્યે અને ઉગાર્યો. એ સત્યમાંથી જ પ્રજ્ઞાવર્ધ ઉત્પન્ન થયું, અહિંસા ઉત્પન્ન થઈ. એ સત્ય તમે સાધશો તો તમારો માર્ગ સુગમ છે. ગમે તે કરો પણ જગતને છેતરતા નહિ. વિકારી વિચારને પણ છૂપાવતા નહિ. વિકાર પ્રગટ કરવામાં એ શરમ હોય તો તે વિચાર કરવામાં વિશેષ શરમ છે, એ સમજશો તો તમને વિકાર પૂજવરો નહીં.”

ગાંધીજીવિરચિત ભોજનસૂત્ર

[ગાંધીજીએ જેલમાંથી આશ્રમ ઉપર લખેલા એક કાગળની સાલકચોરસ્ટાઈલ ઉપર કરેલી નકલનું એક પાનું મારી આગળ રહી ગયું છે એમાંથી આ ઉતાર્યું છે.

૬૦ પાં ૦]

તા. ૨૮-૧૧-૩૨. પત્ર ૩૯

....પણ એ તો હમણા ભોજનની સાદાઈ માંગી છે....જે પ્રયોગ હું સૂચવું છું તે લેભાજી નથી, શાસ્ત્રીય છે. ખડું જોતાં ગરીબો, કેદીઓ જે ખામે છે તેનાથી વધારે જે લાઈએ તે આવશ્યકતા સિદ્ધ થયે જ લેવાય....એક જ વખતે ઓછાં વાનાં ખાવાની કળા આપણે શીખવાની જરૂર છે. આરોગ્યને સાડુ આમ કરવું જરૂરનું છે એમ પ્રયોગ કરી દાકતરોએ સિદ્ધ કર્યું છે. આખા દિવસમાં ભલે વધારે વાનાં લેવાયાં હોય; એક ટંકમાં બધાં ન લેજવાય. રોટલી, ઢાળ, શાક, દૂધ, ભાત આ બધું એક જ ટંકે ન લેવાય. પણ એક ટંકે રોટલીદૂધ લેવાય, ખીજે ટંકે શાકરોટલો લેવાય, શાકદૂધ લેવાય, રોટલોઢાળ લેવાય. ઢાળદૂધ કદી ન લેવાય; ઘઉં-ખાજરો સાથે ન લેવાય. ભાતઢાળ લેવાય, ભાત-દૂધ લેવાય; ભાતશાક ન લેવાં સાડું છે. આ તો એ બાંધ્યું છે ને અચલમાં મૂક્યું છે તેમાંથી લધું છું. આમ કરવાં હોજરી ઉપર બોલે ચોટા પટે

છે, ને શરીર હલકું રહે છે. જેઓ સમજપૂર્વક આવા પ્રયોગ ન કરે તે જરૂર મૂંઝાય આવા પ્રયોગમાં મન સાથે ન હોય તો તે ફેકટ બધ એમ બને. એ કરવામાં ત્યાગ ધીપાય છે, ગંદી-બનો વિચાર થાય છે, પેસો બજે છે ને આરોગ્ય વધે છે એમ મનમાં દંઢ કરીને પ્રયોગ કરાય.

દૂધ, રોટી, શાક ને ફળ પૂર્ણ ખેતપ્રદ છે એમ હું અનુભવી રહ્યો છું. માડું વજન ૧૦૩લા રતલ લગી ગયું છે. ફળ હીલાં સાવ નોખાં લઉં છું. દૂધની સાથે ખજૂર અથવા શાક લઉં છું, અરધું દૂધ ખજૂરમાં લઉં છું ને અરધું પીઉં છું. આમ કરી શા થી ૨૫૦ રતલ દૂધ લઉં છું. પરાઈએ સુસંખી નારંગી મળી ૪, સાત વાગ્યે દૂધખજૂર, બાર વાગ્યે નારંગીસુસંખી ૨, ચાર વાગ્યે શાક, દૂધ ને રોટીનો એક ટુકડો આમ મારો [અહિં પહેલું પાનું પૂરું થાય છે, ને બીજું મારી આગળ રહ્યું નથી. -૬૦ પાં ૦]

૧૨૮]

આ દા બા ૩

રવીન્દ્ર મનન

કાકા કાવેન્દ્ર

૧૯૧૧-૧૯૧૨

સુરક્ષિત રહેવાને માટે, આપણે ચાર દીવાલોનું ઘર બનાવીએ છીએ ગરમી, હવા અને વરસાદથી બચવાને માટે આપણે ઉપર છાપર બનાવીએ છીએ, અને ઘેરાયેલી બચવાને સાતે દરવાજા બંધ કરીને અંદર સુકાએ છીએ આ રીતે આખા વિશ્વનો બહુકાર કરીને આપણે એક પ્રકારની સત્તામતી પામીએ છીએ ખરા, પરંતુ સવામનીની સાથેસાથ વિકળતા પણ આપણા નસીબમાં લખાઈ ગય છે આટલું વિશાળ વિશ્વ અને એમાં પેલા કિલ્લા સુધી, અંદર, નકાન અને તારા, આકાશના વાદળા અને પાણી, વૃક્ષ-વનરપતિ ફળફૂલ, એ બધું આપણે માટે પારકું બની ગય છે, અને આપણે જાણે કે આપણને એક સાડી ખાઈમાં બંધ કરી દે છે છીએ

સમાજમાં ઈશ્વરીય ભાવ ઉત્પન્ન કરીને, આપણને ઉચ્ચ-વર્ણીય ઠરાવીને અથવા કેઈ તાબ પાસેથી સરદારી પ્રાપ્ત કરીને આપણે આપણને સમાજથી અલગ પાડી દે છે છીએ, રોકાણવતી આપણને બહુકાર બનાવી દે છે છીએ, અને અન્નમા નળ-આનુષંગિકાની અને એકાચારામની વૃદ્ધિ કરીને આપણને જીવન-હરિકી બનાવી દે છે છીએ આપણે કદી એ વિચારીએ છીએ ખરા કે આ બધા વ્યાપાર નફાનો છે કે નુકસાનનો ?

૧ નહારનો ત્યાગ કરીને વનમાઝા પારણ કરનાર, અને રાજપુત્રોને ઠાકીને યોગાગિયાને અપનાવનારા દીક્રીજી જીવનનું મૂલ્ય બરાબર સમજતા હતા સ્વમતક-મંત્રિ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત પાસાવાપુ

થયો ત્યારે તે મંત્રિને તેમણે પોતાના રાજાને આપી દીધો, અને પોતાના શુભદ્રમા રત્નને બદલે મોટાપી છ જ ચોભના હતા, તેથી જ તે લોકોના હૃદય-મંત્રિ થઈ શક્યા અતિરથી, મહારથી બનીને લક્ષ્મણા જે આનંદ છે, તેથી કેટલીય અધિક જીવન-સમૃદ્ધિ લોકોના સાથથી બનીને પોતા હાકવામાં છે-એ વાત સમજવાની જીવન - પરાયણતા કુલુભા હતી, તેથી તો તે નૃપતિ બનવાને બદલે લોકવૃદ્ધિ બન્યા

એ આપણે જરા વિચારીએ તો આપણે ભેઈ શકીશું કે જે સમૃદ્ધિ સપત્તિના આપણે આપણને માલિક માનીએ છીએ, તે ઉપર આપણી જ માલિક બની ગય છે

Our possessions possess us.
એ આપણે આત્મ-સમૃદ્ધિ પધારવા હવતા હોઈએ, તો આપણે ભાઈ-સમૃદ્ધિને ભાઈ ભાઈ કરવો જ પડે છે જેટલો અમે આપણી બાહ્યસમૃદ્ધિ વધે છે, તેટલો અમે અપણી બહિન-સમૃદ્ધિ ઘટતી જાય છે, અને પરિમિત ભાઈ કર્યો જેટલો આત્માનુભૂતિ સ્થળ થતી જાય છે The less I have the more I am

તો પછી પોતાના બાળકને આબુવણથી લાડીને, એને મજાનો પોકાયે બનાવીને માએ એણે શું પ્રાપ્ત કર્યું ? જમીન-પર આબોટપુ માટીમાં જેવણ, ગરમી, હવા અને વરસાદના સહવાસમાં રહીને શરીરને હાટપૂટ કરવો અને સમ્પત્તિ વધવા બાગકેડ સાથે નાચી-ફરીને જોગ થવું એ જ બાલ્યવયની ખરી

સકળતા છે. આ સર્વથી પોતાના બાળકને વચિત રાખીને માનાએ બે એને પોતાના વૈશ્વ-ભારતું વાહનમાં જનાથી મૂકે તો બાળકનો જીવન-રસ સુકાઈ જશે અને એના આનંદને જાણે પાંડુ-રાજ લાગી જશે.

આ ચિંતાથી પ્રેરિત યદુને માતાને કવિ કહે છે :

રાજાર મતો બેસે તુમિ સાજાઓ જે શિશુરે
પરાઓ જારે મણિ રતન-હાર -

ખેલા-ધુલા આનંદ તારે સકલિ જાય પુરે,
ખમન-ભૂયણ હથ જે વિષમ ભાર ।

છેડે પાછે આઘાત લાગે
પાછે ધુલાય હથ સે દાગી,

આપનાકે તાર્ક સરિયે રાખે સખાર હંતે દૂરે,
અમતે ગેસે લાવના ધરે તારુ-

રાજાર મતો બેસે તુમિ સાજાઓ જે શિશુરે,
પરાઓ જારે મણિરતન-હાર ।

કી હથે મા અમનતરે રાજાર મતો સાજે,
કી હથે મા મણિ-રતન હારે ।

ફાર પુલે દાગો જડે તો કુદિ પથરે માસે
રોડ વાયુ ધુસા કાદાર પાડે ।

જે પાપ પ્રિયજનરે મેલા
સમસ્ત કિન નામાન ખેલા,

ચારિત્રિકે ખિરાટ ગાથા બાજે હાનર મુરે,
રોધાય સે જે પાપ ના અધિકાર,

રાજાર મતો બેસે તુમિ સાજાઓ જે શિશુરે,
પરાઓ જારે મણિરતન-હાર ॥

ઓ મા ! તું તારા બાળકને રાજકુમારના જેવો પોશાક શા માટે પહેસવે છે ? તું શા માટે આ ભારે વસ્ત્રો અને મણિરતનોનો બોલે એના પર દાહીને એના ખેલવા-ફૂલવાના આનંદનો નાશ કરે છે ?

તું શા માટે એને ચિંતામાં નાખે છે કે 'અરે, કંઈ લાગી જશે, મારાં કપડાં ફાટી જશે, ધૂળ લીડશે, મારાં કપડાંને ઘાય લાગશે' ?

તું ભેતી નથી કે, આ ચિંતાથી તે પોતાને ધીન બાળકોથી દૂર દૂર રાખે છે ? ઓ મા ! તું શા માટે તારા બાળકને રાજકુમારના જેવો સાજ સજવે છે ?

ઓ કાયદો છે મા ! આ રાજપુત્રોના જેવા પોશાકથી ? ઓ કાયદો છે મા ! આ મણિરતન-હારોથી ? ખોલી દે મા, ખોલી દે દરવાજા ! જવા દે, જવા દે અમને તાપમા તપવા, હવામાં ગેલ કરવા, માટીમાં ખાળે દવા, કાઢવા ખેલવા !

મા, મા, જવા દે, જવા દે અમને ત્યાં, ત્યાં વિશ્વ-જનોનો મેળો બરાથેલો છે. જ્યાં જ્યાં જાતના ઉત્સવો અખડ થઈ રહ્યા છે, જ્યાં ચારે બાજુ વિસદ સંગીત હજારો સૂરોથી ગૂંજી રહ્યું છે ! ઓ મા, તારા બાળકનો આ જીવનોત્સવમા જાગ લેવાનો અધિકાર તું છીનવી ન લે ! ઓ મા ! બાદશાહી પોશાક અને રતનકલિત અલકારોનો ભાર તારા બાળક પર તું ન લાદ !

પુરાણ જમાનામાં સસુરને કિનારે રેતી નહોતી. બધી જગ્યાએ લોટ જ પથરાયેલી હતો. જેને ભૂખ લાગતી તે સસુરના કિનારે જઈને લોટ લઈ આવતા અને ફાટલી બનાવીને ખાતા પણ એ માટે આ એક નિયમ હતો. કે જેટલા લોટની જરૂર હોય એટલો જ લેવો બેઠાએ એક સૂકીભર પણ વધારે નહીં લેવો બેઠાએ. અને ઘરમાં લોટનો અંશક પણ બિલકુલ નહીં કરવો બેઠાએ.

એક દિવસ એક સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે આ રાજરાજની જાંઠ કેળુ કરે ! તું તો ચાર દિવસનો લોટ એક સાથે જ લઈને જઈશ. અને સાથેજ તે પલ્લો લોટ પોતાની સાથે લઈ ગઈ. ચાર દિવસ પછી જ્યારે તેનો લોટ ખલાસ થયો ત્યારે તે સસુરના કિનારે લોટ લેવા ગઈ તો મુંઝવે છે કે આખો કિનારો લોટને બદલે રેતીથી પથરાય ગયો છે. તેની એકલીની સાલ અને તીધે આખી દુનિયાને નુકશાન થઈ ગયું.

-શ્રીપાદ

પાંચો વનવાસમા હતા એક દિવસે બૂખ અને તરસથી પીડાયેલા તેઓ ગહન વનમા એક વડની શીંગી દાવા તળે બેઠા હતા બધા તરસથી ખૂબ વ્યાકુળ થઈ ગયા હતા તેથી મુધિધિર નકુલને કહ્યું, 'હે નકુલ, ક્રોડ પર ચડીને હશે દિશા મા ભે કચચ જળાય એવું દેખાય છે?'

નકુલ તરત જ ક્રોડ પર ચડ્યો અને તેણે આસપાસ બધે જોયું તે જોયો, 'હા, ફર એક જળાશય જેવું દેખાય છે ત્યાં જશે પણ ઊંચેલા છે અને સરસ પાણીઓના કલશ થઈને હોય એમ સભાગ્ય છે"

તેથી મુધિધિરે નકુલને બાલુના ભાથામા પાણી ભરી આપવા કહ્યું

નકુલ જળાશય પામે આયો અને નિમજ પાણી ભરેને તે પીવા નાકો વળ્યો ત્યાં તો તેણે અવાજ સાંભળ્યો 'હે ભાઈ, સાહસ કરીશ નહિ મારે એવો નિયમ છે કે, જે કોઈ મારા પ્રશ્નોના જવાબ આપે તે જ આ જળાશયનું પાણી પી શકે

પણ નકુલ તો તરસથી એટલો વ્યાકુળ થઈ ગયો હતો કે તેણે એ અવાજને ગણ કાર્યો નહિ અને તે પાણી પીવા કિતર્યો તેણે પાણી પીધું એવામા તે ધરણી પર ઢળી પડ્યો

નકુલને આવતા મોડું થયું એટલે મુધિધિરે સહદેવને મોડું-યો તેની પણ એવી જ દશા થઈ અર્જુન ગમે, પછી શીમ ગયો, એ બંને પણ એ જ સ્થિતિને પામ્યા'

મારે કામચો હજી આવ્યા નહી, એટલે મુધિધિરને ખૂબ ચિંતા થઈ અને ત પોતે જ મ્હારા બાપુ

જળાશયે જ્યાં ઊપડ્યા. જળાશય પામે આવીને જોયું તો આરે કામચો જમીન પર નિમજાય પડ્યા છે આથી મુધિધિરને ખૂબ દુખ થયું એમને થયું 'આ જળાશયનું પાણી જેરી તો નહી હોય? અથવા એવી કઈ અદ્ભુત શક્તિએ મારા પનાક્રમી ભાઈ એને પરાક્ત કર્યા? ઉલ્ટે યાકીને મુધિધિર પાણી પીવા કિતર્યો એવામા તેણે સાંભળ્યું 'હે નાનપુત્ર, મે જ તારા કાઈ એને મૃત્યુને અર્પીત કર્યા છે હું તને જે પ્રશ્નો પૂછુ તેમને તું ભે ઉત્તર આપશે નહિ તો તું' પણ આવી જ દશાને પામશે માટે પાણી પીવાનું આદર ન કર મારા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ્યા પછી જ પાણી પીશે'

જળાશયમા ઊભેલા બગલાને આ દીતે બેવતો સાંભળીને મુધિધિર નવાઈ પામ્યા અને બોલ્યા, 'બગલો આમ બાકી શકે નહિ જરૂર તું કોઈ અલૌકિક વ્યક્તિ હોવી ભેઈએ માટે પહેલા તું કોણ છે, એ મને કહે પછી જ હું તારા પ્રશ્નોના જવાબ આપીશ"

પરીએ કહ્યું, 'હું ચક્ર હુ" એમ કહીને એણે પોતાનું ખડું સ્વરૂપ બતાવ્યું

મુધિધિરે કહ્યું "હે મશો મુશીથી પૂછ" ચક્ર સ્વર્ગમા જવાનો ઉત્તમ માર્ગ કયો?

મુધિધિરે સહયુજ

ચક્ર સૌથી મોટા સદૃશ્ય કયો?

મુધિધિરે કોઈનો દેખ નહિ કરવો

ચક્ર માણસનો સૌથી મોટો શત્રુ કોણ?

મુધિધિરે કોઈ

યક્ષ : કયો માણસ એકી સાથે શ્રીમંત
અને ગરીબ કહેવાય ?

યુધિષ્ઠિર : જેની પાસે વધારે હોય, પણ
કોઇને કંઈ આપે નહિ તે.

યક્ષ : ગરીબ માણસ શી રીતે શ્રીમંત
બની શકે ?

યુધિષ્ઠિર : પોતાની પાસે જે હોય તેથી
સતોષ માનીને.

યક્ષ : જગત કરતાં શું બારે છે અને
વાહણો કરતાં શું ઊંચે છે ?

યુધિષ્ઠિર : માતૃપિતાનો પ્રેમ.

યક્ષ : સુખી થવાનો માર્ગ કયો ?

યુધિષ્ઠિર : મત્ત્ય જોડાવું અને દયા રાખવી.

યક્ષ : સૌથી મોટો માણસ કોણ ?

યુધિષ્ઠિર : સુખ કે દુઃખમાં સમતા
નાજાયે તે.

પછી યક્ષ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું : “હે રાજા,
તારા ઉત્તરોથી મને ખૂબ સંતોષ થયો છે.
હવે તું નિરાંતે પાછી પૈ. વળી તારે કંઈ
માગવું હોય તો ખુશીથી માગ. તારા બાઈ-
જોમાંથી કોઈપણ એકને તું પાછો લવતો
કરવાનું માગી શકે.”

યુધિષ્ઠિર જોડ્યા, “હે યક્ષ, તમે જો
ખરેખર મારા પર પ્રસન્ન થયા હોવ તો મારા
બાઈ નકુલને સંલવન કરો.”

યક્ષ હસીને જોડ્યો, “અરે યુધિષ્ઠિર,
નકુલ તો માદ્રીનો પુત્ર છે. એ તો તારો
સાવકો બાઈ થાય. તારા સહોદર અર્જુન કે
બીમને સંલવન કરવાનું માગ. તું તુ ત્યોને
સાહુતો નથી ?”

ધર્મરાજ જોડ્યા, “હું મારા વધા બાઈ-

બાઈએને આહું છું. પણ નકુલ સંલવન
થાય એ જ હું તો માગું છું.”

યક્ષ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, ‘શા માટે ?’

યુધિષ્ઠિર શાંત સ્વરે જોડ્યા, “હે યક્ષ હું
કુંતીનો પુત્ર છું અને નકુલ માદ્રીનો પુત્ર છે.
માદ્રીમાતા સતી થયાં એટલે કુંતીમાતાએ
નકુલ ચક્રદેવને પોતાના પુત્રો માન્યાં છે. પણ
તેર વર્ષના વનવાસ પછી અમે પાછા ઘેરજઈશું.
અને કુંતીમાતા અમને આવકારવા સામાં
આવશે. ત્યારે અમારા પાંચ બાઈજોમ થી માત્ર
એને જ તેઓ સંલવન પાછા ફરેલા જોશે.
અને તે વખતે કુંતીમાતા એમના બે સગા
પુત્રોને જ લવના આવેલા જોઈને દુઃખ પામશે.
કારણ કે કુંતીમાતા માદ્રીમાતાના પુત્રોને પણ
પોતાના સગા પુત્રો જેટલાં જ ચાહે છે તેથી
માદ્રીમાતાના એક પુત્રને સંલવન આવેલો
મારી સાથે જોશે, તો કુંતીમાતાને એટલું દુઃખ
થશે નહિ માટે હે યક્ષરાજ, તમે નકુલને જ
સંલવન કરો.”

યુધિષ્ઠિરનાં આ વચનો સાંભળીને યક્ષ
પ્રસન્ન થયો અને જોડ્યો : “હે ધર્મરાજ,
ખરેખર, તમે મહાન છો. હું તમારા પર
ખૂબ જ પ્રસન્ન થયો છું. તમે ચોક્કસ જ
મોગણી કરી છે. તમારા વધા જ બાઈઓ
પાછા સંલવન થાઓ.”

તત્કાલે યક્ષવચનાદુર્લભાંત પાંડવો :
સ્તુતિપાત્રો ચ સર્વેષાં ક્ષણેન વ્યવગચ્છતામ્ ॥
(યક્ષના વચનથી તે પાંડવો સંલવન થઈને
જોડા થયા અને સોની લખતરસ તો એક દાયુ-
માં જ ચાલી ગઈ.)

આ જોઈ ધર્મરાજનું હૃદય આનંદથી
જીભરાઈ ગયું.

આયમતો સરજ કહે છે : કોણ ઉપાધી લેશે માટું કામ ?
સાંભળીને આયુ જગત નિરુત્તર રહે છે.
માટીનું કોડિયું હવું તેણે જવાબ આપ્યો,
“મહારાજ ! મારા ગળા પ્રમાણે હું એ કામ કરીશ.”—ગુરુદેવ

“એક વડી આધી થી આધીમે” પુનિ આશ
તુલસી મંગલ મંત્રી કો દોઢ અપરાધ.”

આમ તુલસીદાસે અન્યથાને મદિમા ગાયો
છે, અને આપણાં શાસ્ત્રોએ તથા બીજાં અનેક
અંતોએ અન્યથાને ખૂબ અગત્ય આપી છે પરંતુ
અમદાવાદ કે મુંબઈ જેવા શહેરમાં રહેતા
આપણા જેવા અંસારીને એવો સંનસમાગમ
મળે ક્યાંથી ? સતતી એળખાણુ જ રી રીને
પેટે ? ગમકીલ નેતાઓ માફક સતો કાંઈ
સલાઓ મળવના નથી હોતા કે સાફરો માફક
લેખો કે પુસ્તકો હાથી પ્રાપ્યમા નથી આવના
નથી જનન મદળીઓ દયાપી લેખામિય બનતા
પણુ ખડુ સતો છૂપા રહેવાનુ જ પસદ કરે
છે એવા એક છૂપા મનના મગ્ગમગમ
આવવાનું સદ્ભાગ્ય આ લેખકને પ્રાપ્તુ અતુ.

એમનું નામ હતું પ્રેમગાય પદિન પણ
અમે બધા એમને ગાપુ કહેતા તેઓ મુજ
રાજપીપાના વનની હતા ને નોકરી અર્થે
અમદાવાદમાં આવી રહ્યા હતા. લમબમ
છેલ્લા પાંચમેક વર્ષથી અમદાવાદમાં ગ્રામી
માત્ર પર વેરાઈપાડામાં તેઓ રહેતા હતા.
અત્યંત એકાંતમિય હોવા છતાં એમની જીવન
મુકામ ધીમે ધીમે પસંદની જતી હતી અને
એમનું અવસાન થયું તા ૧૧-૮-૫૦. ત્યારે
તો એ જીવન ચૌદબધી બાકીપાંડને ઘણાં આ
પુરો. એમને ત્યાં જતાં આવતાં થયાં હતા
જે જે દોઢ એમને ત્યાં આવતું તે સદાને
માટે એમનું બદન જતી જતુ અને ઘણા
તો બાપુને મુરુકપે જ માનતા હતા.

અત્યુકેપોતું સંનત્વ એમનાં ઝીણા ઝીણા
કામોમાં તથા દેવોમાં પ્રગટ થાય છે એવું
ગોદામાં નથી થતુઃ અથવા એમ કહે કે
જિજ્ઞાસુ સંતપુરુષમાં કંઈ અસામાન્ય તત્વ

(દાખલા તરીકે અમ-કાર) યોધવા જશે તો
છકકટ ખાઈ જશે. બાપુમાં પણ મને તો
એ જ જણાયું છે એમનામાં કોઈ અમ-કા-
રિક મિદિ હતી એવા અનુભવ મને નથી,
ને એમનો દાવો પણ એવો નહોતો એમની
મોટામાં મોટી નિદિ હતી એમને પ્રેમ
નાના મોટા, મેલા થેલા, પાપી અપાપી,
હુશ્યા બેળાં, ગક શપ બધાને માટે એમને
પ્રેમ સરખો હતો. મ્યુનિસિપાલીટીના ચીફ
બાકીસર દોષ કે માધુઆગનો માળી દોષ
બને બાપુ તરફથી મમાન પ્રેમ અને આદર
પ્રેમજાન આ પ્રેમને લીધે બાપુ ઈ મેથ બને
ધમાવાતું પસદ કરતા અને કદી બીજાને તરફી
ન આપના એ ઈ મેથ દાદા પાણીએ નહાતા.
પોતાની ચદા પોતે જનાવી લેતા, પોતાના
કપડાં બાંહે પોઈ લેતા. કોઈ મિત્ર થાક કહે
છે એવું સાંભળે કે કહેશે આવે તો બાંહે
આરીને એને ત્યાં જતા પાછતા વરસોમાં
એમને ત્યાં આવનાતાની સંખ્યા વધવાથી
અને બધા પેલાને અતુકજ વખતે આવતા
હોવાથી થળીવાર એવું બનતું કે બાપુને
પોતાના હુમકા થોવાને કે કદી જમવાને પણ
વખત મગતો નહિ. પરંતુ આમતુકને એમણે
કદી કાપુ નથી કે “ખાઈ, બીજો વખતે આવજો”

એમને દોઢમિયોપધિને શોખ હતો અને
દોઢમિયોપધિક હવાઓ મગાવી લોકોને આપતા
પણ ખરા પરંતુ તે માટે પણ પોતે સામા માણ-
સને થકકો નહિ ખવડાવતા એ મિત્ર ભાગમાં
આવતા દોષ તો ખીનામાં માલી દવા ભઈ
જતા ને પેલાને પડેઆકતા. કદીક બને
દરદીને ઘેર જઈ દવા આપી આવતા એમની
પાસેથી આવી રીતે દવા લેનાર કેટલાક
દરદીઓનો અતુભવ એવો છે કે એક જ
ટોચ લેવાથી પોતાની તકલીફ મટી ગઈ હોય.

એક પારખીએને તો બાર માંડનાનું સાંધાનું
દરદ બાપુની એક જ પરીક્રીથી મરી ગયું હતું.
એ બેન તથા એમનાં સગાં આને બાપુનો ચમ-
ત્કાર જ માને છે. પરંતુ બાપુને એવી વાતો
પસંદ નહોતી, અને 'સોરઠી સતો'ની પ્રસ્તા-
વનામાં એવાથીએ "ચમત્કાર" પ્રત્યે જે નકરત
બતાવી છે તેની બાપુ હંમેશા પ્રશ્ન સા કરતા તે
હું બધું છું એટલે એવો ઉલ્લેખ કરતો નથી.

મનુષ્યની ખરી કસોટી માંદગી વખતે
અને મરણ પ્રસંગે થાય છે. પોતાને કોઈ
પણ શારીરિક તકલીફ હોય તો બાપુ કહી
દેવા કરતા નહિ એમના ઘણા દાંત પડી
ગયા હતા અને દરેક દાંત ખૂબ દર્દ કર્યા
બાદ પડતો, પણ રાકતર પાસે બાપુ દાંત
પડાવતા નહિ. દાંતમાં અસહ્ય દર્દ થતું હોય
(એ દર્દની અસહ્યતા તો અનુભવી જ બાણે
છે) માથું ઉપુ નાખીને બેઠા હોય, પણ
આપણે જઈએ કે તરત ખોસામાંથી
એલથી કાઢીને આપે ને વાતોએ વળે-જાણે
દરદ જ નથી! પાછળથી એમને જમણી
આંખે લામરનું દરદ થયેલું. લામરનું દરદ પણ
એવું અસહ્ય હોય છે કે સામાન્ય માણસ
માથું પટકીને મરી જાય; પરંતુ બાર બાર
માંડના મુઠ્ઠી બાપુએ એ દર્દ વેઠ્યું હતું.
અને છેવટે અંધારો આવ્યો ત્યારે જ એ
આંખનો ડોળો કઢાવ્યો હતો આ લામરના
દર્દ દરમિયાન પણ જિજ્ઞાસુઓ તો એમને
ત્યાં કાયમ આવતા, અને બાપુ પોતાના
સરસંગનો લાલ સૌને આપતા.

૧૯૩૮માં એમના એક કિશોર પુત્રનું
એકાએક અવસાન થયું હતું. તે વખતે
જે જે વાઈ બરેનો હાજર હતાં તે બધાં
હજી બાપુની સ્થિતિ તથા વિરક્તતાને યાદ
કરી આફરીન થઈ જાય છે. ત્યાર બાદ એમની
ચારેક વર્ષની એક પુત્રી પણ એકાએક શુજરી
ગઈ. હું તે વખતે હાજર હતો બાપુએ છેક
મુઠ્ઠી અને માટે ઉપચાર કરવા લીધા પરંતુ
૧૯૪૧]

એમની વાણીમાં કે એમના વર્તનમાં વિચ્છન્ન
તાનો અંશ પણ નહોતો. પોતાનાં સંતાનો
એમણે પોતાનાં માન્યાં જ નહોતાં, મિત્ર
પ્રત્યે પણ હંમેશા એ આત્મભાવે જ ભેટા
સહુમાં એક આત્માનું દર્શન કરતા.

આ આત્મા જ બાપુનો પ્રિય વિષય
નહોતો. એમની પાસે જ્યારે જઈએ ત્યારે
બાપુ આત્મા સંબંધી જ વાતો કરતા; કા
કે માયાની નહિ. આપણે એવો કોઈ વિષય
ઉપાડીએ તો જુદી વાત બાકી બાપુ સાંસાઈ
વાતો બાથે જ કરતા. મૂળા બેઠા હોય
વાત કરતા હોય, બાપુ સતત આત્મચિન્ત-
રહેતા. એમની વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં
આવનાર પણ સ્થળકાળ ભૂલી જાય અને પોતા
માત્ર દેહ નથી પરંતુ કંઈક અન્ય ॥ એવે
અનુભવ કરતું ઘણું સ્ત્રી પુરુષોને માટે બાપુની
એ ત્રીજે માળની ચોરડી 'શાંતિ-કુન્ડ' હતી.
આ ચોરડી ઉનાળામાં તો એવી તપતી કે
આપણે સતત પંખો ફલાવ્યા કરીએ ત્યારે જ
આપણાથી બેસાય (બાપુ પોતે કહી પંખો
બાપરવા નહિ.) છતાં બાપુની વાણી સાંભળવા
ત્યાં અનેક જુદા જુદા લોકો આવતા. ફક્ત
રેલવે પાણી પીનારા અને સતત વીજળીના
પંખા નીચે જ બેસી રહેનારા પણ ત્યાં આવતા-
કોઈ કોઈ તો રાજ-અને ફલાકો ગાળતા.
આ સૌ માનસિક શાંતિ માટે આવતા, અને
તે એમને અહીં મળતી.

'શાંતિ પંખા' તેને સંત કહીએ એવું
એક બજનમાં કહ્યું છે, અને બાપુના પ્રસંગમાં
આવનાર ઘણાંએ તે અનુભવ્યું છે. આવા
અનેક પ્રસંગોને હું સાક્ષી હતો અને તેથી જ
બાપુનો વિચાર કેટલું છું ત્યારે મને પ્રીતમની
પેલી લીટીઓ યાદ આવે છે :-

"હરિજન તો હરિ સરખા હૈલી,
મળીએ મન મન્નજાદ મેલી,
થાય અરસપરસ આનંદ હૈલી."

આવા બાપુ

મણુકો - ડાંગ - અહિંસા

મહત્ત્વના ડાંગ અહિંસાના બા. પોસ

અહિંસા એ શાંતિ ક્રિયા નથી તે હકીકતો તુરંતમાં તુરંત ગુણ છે અને સામનાથી આવે છે. જ્યારે આવે છે ત્યારે તે કુદરતી લાગે છે, કેમ કે તે કુદરતી છે, અને એ ગુણ ધરાવનારને એ ગુણની પ્રતિભા જરાયે શ્રમ પડ્યો એ વાતનું આશ્ચર્ય થાય છે આપણામાં રહેલો પશુ કહે છે, યા સામે યા કરવો એથી વધારે કુદરતી શું હોઈ શકે? આપણામાં રહેલો મનુષ્ય કહે છે, ધાનો બહોલો શ્રમથી વાગવો એના કરતા વધારે કુદરતી વ્યવસ્થા વધારે માનુષી શું હોઈ શકે?

અહિંસા તો સમાજના હયાતને અર્થે હિંસાપૂર્વક પાલનમાં આવતો ત્યાગ અથવા સ્વયં છે. એટલે એ તો અનિશ્ચય સક્રિય, શુદ્ધિકારક આત્મભજન છે. ઘણી વાર તે અહિંસકતા આર્થિક સ્વાર્થની વિરુદ્ધ હોય છે. કદાચ તેમાં તેને પાસવારે આર્થિક નુકસાન પણ હોય. એના મૂળમાં આત્મભજન છે, નબળાઈ નથી. એનો પ્રયોગ હિંસાપૂર્વક થવો એટલે એટલે શરીરભજન વાપરવાની શક્તિ હોવા છતાં તેનો પ્રયોગ ન કરતાં આત્મ ભજન વપરાયું છે એવી સ્થિતિ હોવી એઈએ

મારા બાપુ

પૂર્વ અવર્ણનીય નિષ્પાપ અવસ્થા-જ્યાં માણસ પોતાના અંતરાત્મામાં બીજી સર્વ વસ્તુઓ અલોપ થઈ કેવળ હિંસરની જ હાજરી અનુભવે છે, -એ પામવી દરેક મનુષ્યને સારું શક્ય છે હું કપૂર કડું છું કે એ હજુ ધણે આંધેની અવસ્થા છે અને તેથી સંપૂર્ણ અહિંસાનો વર્તનક્રમ પ્રબળ બની આપવાને આજે હું અધિકારી નથી. પરંતુ, મારી અંદર બળતી જ્યોત્તિરપદ અને સ્થિર છે સત્ય અને અહિંસા વિના આપણામાનો કેાઈના ઉગારો નથી. અહિંસા અને સત્ય એજ આપણો જીવન-સિંચાત છે, નહિ દિંસા, નહિ અસત્ય.

મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે સત્ય અને અહિંસા એ જગત્સભાષી ધર્મ છે. તેથી જ તેનો અર્થ શોધવામાં જીવનને ખપાવી રેતાં હું રસને લૂંટી રહ્યો છું. અને એ રસ લૂંટવા બીજાઓને ગ્રામ ત્રણ હાઈ રહ્યો છું.

સત્ય સાધ્ય, અહિંસા સાધન. પણ આવી વસ્તુઓમાં સાધ્ય અને સાધન એક જ છે. એટલે જ એ લખ્યું છે કે એ સત્ય અને અહિંસા એક જ સિકકાનાં બે પાસાં છે.

અહિંસા અને સત્ય માટે બે માણ

છે. તેના વિના હું ન જીવું એમ માનું છું. પણ અહિંસારી મહાન શક્તિ અને મનુષ્યનું પામરપણું હું કષ્ટે કષ્ટે વધારે સ્પષ્ટ રીતે જોતો આવું છું. કયાનો નિધિ વનવાસી સુનિ પણ દેવળ હિંસામુક્ત નથી થઈ શકતો. પ્રત્યેક શ્વાસ તેની ખાંસે હિંસા કરાવે છે. દેહ એટલે હિંસારાજ્ય. તેથી જ સર્વથા દેહ-શુક્લિમા જ મોશ અને પરમ આનંદ રહ્યા છે. તેથી જ મોક્ષના આનંદ સિવાયનો બધો આનંદ અસ્થિર છે, સહાય છે. આમ હોઈને આપણે હિંસાના કેટલાયે કલ્પા ધૂંટડા પીવા પટે છે.

પણ હિંસા કોને કહેવી, અહિંસા કોને કહેવી, એ નિશ્ચયપૂર્વક હંમેશાં કહી શકાતું નથી. કહેવું સહેલું હોત તો અહિંસામાં કઈ કિંમત પણ ન હોત. એ રમણીય ક્ષેત્ર છે. કેમ કે તેનો ઉદ્દેશ નથી ને તેની શોધ કરતા અસંખ્ય જીવો ધાક્યા છે, ખીન અસંખ્ય પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી છે, તેથી તેનો સહા જય છે.

હું શોધક છું, સાધક છું, સિદ્ધ નથી. તેથી જૂલ અને ક્ષમાને પાત્ર છું. આ શોધ અને વિચારની આપણેના શુભમાં હું મારા વિચારો

પ્રગટ કરું તો તેથી કોઈને હાનિ નહિ પહોંચે. મારી જૂલ હશે તો હું મુદ્ધારીય. મારી માન્યતામાં તથ્ય હશે તો જિજ્ઞાસુ લાભ મેળવશે.

જૈન લાઇઓ અહિંસાને પોતાનો ઈશ્વરો માને છે. તેથી જ્યારે જ્યારે હું તેમણે માનેલી અહિંસાની મર્યાદા બહાર જતો કેપાઈ છું, ને તે છતાં તેમાં અહિંસાનું આરોપણ નું છું, ત્યારે કોઈ મૂંઝાય છે, કોઈ ખિન્નાય છે, કોઈ મારી ક્યા ખાય છે. મારે આ ત્રણે વર્ગને કહેવું જોઈએ કે, જો તેઓ ધીન જ સમજે તો અહિંસાના કોકડાનો થોડોક ઉદ્દેશ થઈ શકશે.

મારો નસ અભિપ્રાય છે કે મોશને વિષે જે પ્રચલિત જૈન માન્યતા છે તેમાં જૂલ હોવાનો સંભવ છે. વનસ્પતિને મારીને ખાવામાં અને તો અહિંસાની દૃષ્ટિએ દોષ લાગે છે. જે વસ્તુ ખાય છે એ જેવી જાડ ઉપરથી જીતરી તેવી જ ખાઈ શકાતી હોય તો ઓછામાં ઓછી હિંસા થાય છે. અગ્નિ પ્રગટાવવામાં હિંસા રહેલી છે. પછી તે અગ્નિમાં લીલી કે સૂકી વસ્તુને હોમવી એ વિશેષ હિંસા છે આ વાત અને તો સ્વયંસિદ્ધ લાગે છે.

[૫૪ ૧૨૦, 'જીવન સાહિત્ય' માથી, ૧૨૫, 'હિંમત જ' માથી, ૧૨૬, ૧૩૦, 'મંગલ પ્રભાત' માથી]

અનુક્રમણિકા

૫૪

- ૧ ગાંધીજી ૧૦૬
- ૨ શાંતિનિકેતનનાં ભાગ્યો નથીનહાસ પારેખ ૧૧૦
- ૩ સુવર્ણ જીવન ... ઉજ્જવલકુ વરુણ ૧૧૧
- ૪ ધર્મકથા ... દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી ૧૧૪
- ૫ શુરદેવની ગીતાંજલિ શુરદાવાલ મલ્લિક ૧૧૫
- ૬ બાપુની અનોખી વાતો કાશિનાથ ત્રિવેદી ૧૧૭
- ૭ લામ અને ક્ષમા ... વરપાલ જૈન ૧૨૦
- ૮ બાપુના પત્રો ... ગાંધીજી ૧૨૧

૫૪

- ૯ બાપુના જીવનની એક બાજુ ... મુકુલબાઈ ૧૨૩
- ૧૦ વિવાદિત ચુરતને ... ગાંધીજી ૧૨૫
- ૧૧ ગાંધીજી વિરચિત ભોજનપત્ર ... દે.વા. ૧૨૮
- ૧૨ રવિન્દ્ર મનન ... મોક્ષ કલિલકર ૧૨૯
- ૧૩ ચોખ્ખા માગણી ... મુકુલબાઈ ૧૩૧
- ૧૪ સ્વ. ગ્રેમરશ ૫ ડિલ ... સર્તેંગી ૧૩૦
- ૧૫ ગાંધી માળા ... અરુણાલ બ. પટેલ ૧૩૫
- ૧૬ મથાવતોલન ... મું. કં. ...

ગ્રંથાવલોકન

મનોદિપનો મિહાન: પ્રા. નવજીવન પ્રેસ લિ., અમદાવાદ, કિ. ૦. ખા. ૭ આના, પૃ. ૭

બાપુજીએ આપણી સમક્ષ સર્વોદયનો ઉચ્ચ આદર્શ મુક્યો છે એ આદર્શના મિહાનોને બદોબર સમજી એને આ મમાત્તરીએ તો જ બાપુજીની વિચારમંડળીનું આપણે અનુસરણ કરીએ છીએ એમ મ્હી શકાય આપણા હૃદયની સંસ્કૃતિમાં એવું તત્ત્વ જોવાપ્રાપ્ત થયેલું છે કે, કેઈ મહાન પુનઃ અવતરે એવી આપણે તેની પૂજા અને આદર કરના મ્હી પડીએ છીએ, પરંતુ જે ઉન્નત અને પ્રેરણાદાયી અનુભૂતિથી જીવનમાં મહત્તા અને ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરીને તંએ આપણી સમક્ષ જીવનપ્રેરક મિહાનો કે ઉપદેશી ધરે છે તેમને તો કાલુ કરીને આપણે બાનુએ મૂકી દઈએ છીએ અને સમજવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી દા. ત. આપણે કૃષ્ણનું નામ જઈએ છીએ પણ ગીતામાં જે સારતત્ત્વ પડેલું છે એનો અભ્યાસ જ કરના નથી એ જ સુજળ છુદ્ધ, મહાવીર, ઇશુખ્રિસ્ત, મહા મહા પેગંબરના હોય વગેરે મહાવિદ્વાન માટે કહી શકાય એવી જ સ્થિતિ ગાંધીજી વિશે પણ પ્રવર્તતી હોય એમાં નવાઈ નથી પરંતુ આપણે આ નમજાઈને તાત્પર્યી જોઈએ અને દરેક મહાપુરુષના ઉચ્ચ આદર્શો અને

સિદ્ધાંતોને સમજીને એમના જીવનમાંથી પ્રેરણા લેવા મધ્યુ જોઈએ

આ પુસ્તક આપણને ગાંધીજીના મર્વાદયના સિદ્ધાંતને સમજવા સહાયક થાય એવું છે વળી બાપુજીના અવસાન પછી વધામાં સર્વોદય સમાજ નામનું એક મંડળ કાઢવામાં આવ્યું છે સર્વોદય સમાજના સિદ્ધાંતો તથા તેના કાર્યક્રમને અંગે થતી પૃષ્ઠપરછ સંતોષવાન માટે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે અવશ્ય આ પુસ્તક સર્વોદય સભાની ગાંધીજીના લખાણોનો પરિપૂર્ણ સંગ્રહ નથી પણ ભાવિમાં એવો સંગ્રહ બહાર પડે એના પાલુટપ અવશ્ય છે

આ પુસ્તકમાં ગાંધીજી ઉપરાંત રાજેન્દ્રપ્રસાદ જવાહરલાલ નહેરુ, વિનોબાજી કિરોરવાલભાઈ તેમજ નામસોંબનાર વેદાય સભાની લેખોનો પણ સમાવેશ થયો છે તે નાવકાર્ય છે આથી આપણને ગાંધીજીના વિચારોને બીજી વિચારવલ્લ અંકિતઓ શી રીતે સમજી શકી છે અને ખ્યાવ આવી શકે છે

ગાંધીજીના સિદ્ધાંતોને સમજવા જે જીવનના દરેક અંશમાંથી આ પુસ્તક અવશ્ય સહાયક થાય એમ છે

મુ. ૬૦

“ધારાબાપુ”

અવસ્થા.

આ માસિક ૬૨ મહિનાની ૩૦મી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે એટલે તે મહિનાનો અંક બાહ્ય મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે

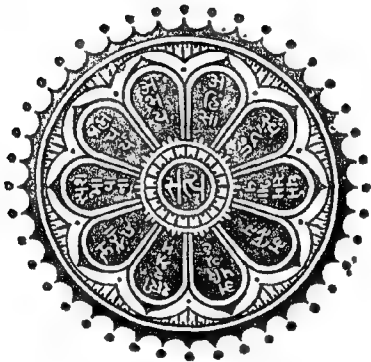
પ્રગત તારીખ પછી ૬૨ દિવસમાં એક ન મળે તો ટપાલમાં તપાત કયાં પછી જ કાર્યાલયને જણાવવું શાહકાએ પત્ર અવકાર કરતી વખતે ચોતાનો આહુક નંબર અવશ્ય જણવવા વિનંતી છે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૦ છે

પ્રથમ અંકથી આહુક થવું -

લવાજમ મ આથી મોકલવતા મ આ ના કુળ પર પૂરું ઠંકણુ લગાડે ૨૫૦૮ લખવું

એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો એક મોકલી આપશે

‘ધારાબાપુ’ કાર્યાલય જૂનાગઢ (સોશલ)

परिचय

संपादक: नवीन गांधी

જાપુલ અને શુરુદેવ એ બંને મહાવિભૂતિઓ આપણી સમીપ ઉચ્ચ આદર્શ મૂકી ગયેલ છે. અમે માનીએ છીએ કે, જાપુલ અને શુરુદેવના આદર્શોનો મુલ્ય સમન્વય કરી એમાંથી નિષ્પન્ન થતા રચનાત્મક માર્ગો અત્યંત સરળ કરવામાં વ્યક્તિનું તેમજ સમષ્ટિનું સાચું કલ્યાણ રહેલું છે. આ બંને મહા-વિભૂતિઓના ઉદ્ગત જીવનના શિલાયોના સમન્વયથી જ

આપણું ભાવિ ગૌરવશીલ બની શકશે, અને એમાં જ આપણું શ્રેય રહેલું છે તેથી અમે આવા સમન્વયને મૂલ્ય કરે એવો સંસ્થા જૂનાગઢમાં સ્થાપના નિશ્ચય કર્યો છે.

જાપુલ અને શુરુદેવના આદર્શોના સમન્વયનો હેતુ સત્યની જાખી કરવાનો છે. પરંતુ સત્ય તો અનેક રૂપે વ્યક્ત થઈ શકે છે તેથી પ્રત્યેક વ્યક્તિ સત્યનું દર્શન પોતપોતાના સ્વભાવ અને પ્રજ્ઞા પ્રમાણે કરી શકે છે શુરુદેવ તો કવિ હતા, એટલે એમણે સત્યનું દર્શન સૌંદર્યમાંથી નિષ્પન્ન થતી સંવાદિતા (Harmony) દ્વારા કરવા પ્રયત્ન કર્યો, બ્યારે જાપુલ તો હતા કર્મ-યોગી, એટલે તેઓ તપ-સંયમશીલ કર્મ-માર્ગી નિષ્પન્ન થતી સંવાદિતા દ્વારા સત્યનું દર્શન કરવા મથ્યા. આમ સત્યના બે ગુણ લક્ષણ સૌંદર્ય અને તપ છે.

શુરુદેવ તેમ જ જાપુલ વ્યક્તિગત આત્મશક્તિ વડે એ બિલ્લ બિલ્લ માર્ગે પણ સત્યનું દર્શન કરી શક્યા. પરંતુ આપણે જો માત્ર જીવનમાં તપ પરાયણ માર્ગે પ્રયાણ કરીએ તો જીવનમાં શુભતા આવી જવાનો સંભવ રહે છે ખરો. એ જ પ્રમાણે આપણે સૌંદર્યને જ પ્રાધાન્ય આપીએ તો એમાં સ્વચ્છ હતા આવી જવાનો ભય રહે છે તેથી એ બંનેમાંથી બચવા માટે તપ-પરાયણ

માર્ગનો સયમ અને સૌંદર્યદર્શી માર્ગનો આનંદ એ બંનેનો સમન્વય કરવામાં આવે તો એ નૂતન માર્ગ આપણા વિકાસને અવશ્ય સહાયરૂપ થઈ શકે.

આવા સમન્વયનું બીજા માનવીના અંતરમાં રહેલી સર્જનશીલ સંવેદનામાં રહેલું છે. આવી સંવેદનાની દૃષ્ટિએ જાપુલની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું તેમ જ શુરુદેવની સૌંદર્યદર્શી પ્રવૃત્તિઓનું મહત્ત્વ ભરપૂર જ છે.

તેથી ‘રૂપાયતન’નો ગુણ્ય છોકરાં આવી મર્જનાત્મક સંવેદનાને જાગૃત કરી એને સર્જનાત્મક અને સુસંવાદી કરવા પ્રત્યે જ રહેશે અને એ જ રીતે સત્યના આનંદની તેમ જ સત્યની તપસ્ચાની અનુભૂતિ કાર્ય દ્વારા કરીને માનવી સંપૂર્ણતાનો સ્વર્ણ કરવાને શક્તિશાળી થાય અને એમાં જીવનનો પરમ આનંદ અનુભવી શકે તો ‘રૂપાયતન’નો આદર્શ સફળ થાય.

પ્રકાશક અને મુદ્રક, ખીરત જાધી. રૂપાયતન સુદ્ધાલય, ગિરિ વિદ્યાર કોલેજ રોડ, જૂનાગઢ.

ભારતીય

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને સુરેન્દ્રવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૪

૩૦ જુલાઈ-૧૯૫૨

અંક ૬

ગીતા અને રામાયણ

મહા નવમુષકો મેચલ કરતા છતાં પોતાના પાપમાથી ભરી નથી ચમતા તેથી નિરુત્સાહ થાય છે, ને પછી પાપમાં ઊંડા જીતરતા બાથ છે. કેટલાક તો પછી પાપને યુવક માનતા પણ થાય છે. આવાને ગીતાજી તથા રામાયણ ફરી ફરી વાંચવા વિચારવાની સલાહ હું ઘણી વેળા આપુ છું. પણ તેમને તેમાં રસ નથી ડીપજતો. એવાના આત્માસન ખાતર એક નવજુવાનના કામળમાથી આ વિષયને સમજાવો થોડા સામ નીચે આપ્યો છે :

"મન સામાન્ય રીતે સ્વસ્થ છે. પણ બ્યારે થોડા દિવસ મન સાવ સ્વસ્થ રહ્યું ને તેની નોક પોરે લીધી કે મન કોયનો ખાઈ જાય છે. પિકાર એટલા ભેર કરી જાય છે કે એની સામે થવામાં હકાપણ નથી. એમ જ સામે, પરંતુ માર્ગના મીનાપાક અને ટુકડીરાખવાથી ખૂબ મદદ આપે છે. એક પારાયણ પૂરે ૪૫, બીજી સ્ત્રીની કથા સુધી અર્ધ છે. આખા રામજીનું પર કંઈતો આવતો તેને જાહેર પાને અને રસ મળે છે. એનું એ પાનું થાય વખત વાચનાનથી થકો. જે કામજીનું કથાએ અને ટુકડી-

ગમવાણું પર જણા પેઠા કરેલી ને વેવડુ લાયગુ તે જ કથા અને સર્વોત્તમ સામય મંડી એમાં મે ગીતાના ૧૧મા અધ્યાય કરતા પિરોઝ કામ ભેવડું અને બેચાર વરસે અધ્યયની કાનને સ્વચ્છતા ન મળતાં નિરાશા આવતી હતી તે ભાગી મર્દ, અને થયુ કે અનુકામળમાં જે વિદ્યા મવાતો છે તે આજે જ મેળવવા જવાની હક કરેલી એ કેટલી પૂર્ણ છે? આખા દિવસમાં કાલતી વખતેને રામાયણના અભ્યાસ વખતે આરામ મળે છે."

આ લખનારને જેટલી નિરાશા ને અશ્વકા હતા તેથી વધારે ભાગ્યે જ એવા જુવાનોને હોય હોય તેના શરીરમાં ઘર કરી મથા હયા. એની આજની અહીં બધા જુવાનોને આશાજનક નીવડવી નેહાએ. જેઓ પોતાના વિષયોને છોડી શક્યા છે તેમના અનુભવ ઉપર વિચારસ હાવીને ખતરી- રામાયણાકિને અભ્યાસ કરનારનું હૃદય પીગાળવા નિના રહેતું જ નથી. સામાન્ય વિષયોના અભ્યાસને સાદુ પણ આપણને ઘણી વાર વરસો લગી મહેનત કરવી પડે છે, અનેક ઉપાયો સ્વચ્છ પડે છે, તો જેમાં જીવનભરની ને ત્યાર પછીની પણ સાતિનો મક્ક હોય તેના

સદ્ગુણવર્ધક

અન્યાસને વિષે કેટલી ખત નોંધે? છતાં
ઓછામાં ઓછો વખત ને ધ્યાન આપીને
રામાયણ, ગીતાને રસિક કરવાની આશા
રાખનારને વિષે શું કહેવાય?

મજદૂર કાગળમાં લખ્યું છે કે તેને સ્વસ્થ
થવાનું ભાન થાય કે તુરં વિકારો ચકાઈ કરે
છે. જેમ શરીરને વિષે તેમ મનને વિષે જેનું
શરીર સાવ સારું છે તેને સાશપણાનું ભાન
કદી થતું નથી, તે ભાનની જરૂર નથી; સારા-
પણ એ શરીરનો સ્વભાવ છે, તેમ જ મનનું
મમજનું. તેની સ્વસ્થતાનું જ્યારે ભાન થાય
તે જ કિવસે સમજવું કે વિકારો ટાકિયું
કરી રહ્યા છે તેથી મનને નિરંતર સ્વસ્થ
રાખવાનો ઉપાય જ એ છે કે તેને નિરંતર
સામા વિચારમાં રોકાયેલું રાખવું. તેથી જ
રામનામાદિના જપ શોધાવાને ગવાયા. જેના
દૃઢ્યમાં પ્રતિજ્ઞા રામ વસે તેની ઉપર
વિકારો હુમલો કરી ન જ શકે. ખરી વાત

એ છે કે શુદ્ધ ભુદ્ધિથી જે રામનામ જપે છે
તેનો કાળાંતરે દૃઢ્યપ્રવેશ થાય છે. દૃઢ્ય પ્રવેશ
ચકા પછી એ રામનામ અલેવ કિલો બની
જાય છે. મલિનતાનો પ્રતિકાર મલિનતાનું ધ્યાન
ધરવાથી નથી થતો પણ સ્વસ્થતાનું ધ્યાન
ધરવાથી થાય છે. પણ ઘણીવાર સાચો દાન-
તથી ઉપાય કિલોટો રચાય છે. ‘આ કયાથી
આવી’ એમ વિચાર્યા કરવામાં મલિનતાનું
ધ્યાન ધરાય છે. એ હિસક ઉપાયની સાથે
સરખાવાય. ત્યારે સાચો ઉપાય અસહયોગ
છે. મલિનતા ચકાઈ કરે ત્યારે તેને ‘ભાગ’
એમ કહેવાની જરૂર નથી. તે જાણે કે છે જ
નહીં એમ સમજી સ્વસ્થતાનું જ સેવન કરવું
નોંધે ‘ભાગ’ કહેવામાં હરનો આશાસ છે, તેનો
ખ્યાલ માત્ર પણ ન કરવામાં નીહરતા રહેલી છે.
મલિનતા મારો સ્પર્શ સરખાયે નહીં કરી
શકે એવો વિશ્વાસ સેવવો નોંધે. આ કિયા,
અનુભવસિદ્ધ થાય એવી છે. — ગાધીજી

આમરનાં ભજનો... [૧૩૬મી ગાત્ર]

નામ એ પ્રભુનો પ્રત્યેક વ્યક્તિની સાથે
અંતર્ગત અને વૈયક્તિક જે સંબંધ છે તેનું
પ્રતીક છે. આમ તો પ્રભુ સર્વનો છે, પરંતુ
મનુષ્યના અંતરમાં એવી એક અદ્ભુત ઝંખના
હોંશમાં ધવા કરે છે કે પ્રભુની સાથે મારો
જે વૈયક્તિક સંબંધ છે તે સાધવો નોંધે.
અને તે સાધવા માટે પ્રભુના ખાસ વિશિષ્ટ
નામની તેને પ્રતીતિ થવી નોંધે. ભક્તો એમ
માને છે કે, દરેક વ્યક્તિનાં જ નામ છે. એક
નામથી તેને જગત જોળાય છે અને બીજા
નામથી પ્રભુ. જે નામથી પ્રભુ આપણને જોળાયે
છે તે જ નામમાં પ્રભુનો વ્યક્તિ સાથેનો
સંબંધ પ્રતિબિંબિત થયેલો હોય છે. તેથી
જ્યાં કુપી આપણને તે વિશિષ્ટ નામના સંબં-
ધની જોળખ થતી નથી ત્યાં કુપી બીજા

બધા નામે સાચો આધાર બની શકતા નથી.
પ્રભુ સાથેનો એ વૈયક્તિક સંબંધ સમજવો
સંભવો નથી. અને તોના સાક્ષાત્કાર માણસને
કઈ ઘડીએ થયો એ કદી શકાય એમ નથી.
માણસને ત્યારે એ નામની પ્રતીતિ થાય છે
ત્યારે એ નામ તેને માટે ખૂબ જ વૈયક્તિક
સંબંધવાળું બની જાય છે જેમ હિંદુ શંકા-
રમાં આપણે નોંધે છીએ કે પતિપત્ની એક
બીજાને નામથી સંબોધતાં નથી એ નામનું
ઉચ્ચારણ એમના જીવનમાં બાધારૂપ બની
જાય છે. તે તો તેમના અંતરમાં સ્પર્શનું હોય
છે. એવો જ ભાવ આપણને જે નામ માટે
ઉદ્ભવે તે જ આપણું સાચું ઠેકાણું બની
જાય છે, અને ત્યારે જ આપણે પ્રભુને પોતાના
ગણી તેની સાથે વૈયક્તિક સંબંધ બાધી
શકીએ છીએ.

આશ્રમનાં ભજનો

રહના નહિ દેશ મિરાના હૈ ॥ કુઝ ॥

યહુ સસાર કાગદી પુડિયા બૂદ થડે ધુવ જાના હૈ ॥
 યહુ સસાર મારેથી બાડી ટપક ઉવજ મરિ જાના હૈ ॥
 યહુ સસાર કાઠ ઓ' જાખર આગ લો બરિ જાના હૈ ॥
 કહત કબીર મુનો ભાઈ સાધો સનયુક નામ દિકાના હૈ ॥

આ ભજનમાં કબીર સાહેબે નામનો મહિમા દર્શાવ્યો છે શરૂઆતમાં એવો ભાવ બતાવ્યો છે કે આ સસાર અનિત્ય છે આ સસાર તો પરાયો દેશ છે અહીં રહેવું ઉચિત નથી આ સસાર તો કાગળના પડીકા જેવો છે, તેના પર પાણીનું ટીપું પડતા જ તે ઓગળી જાય છે આ સસાર કાગળની બાડી જેવો છે જેમાં વ્યવસ્થાથી ઘણી ભેળેની ધાય છે માણસને આ સસારમાં બધે કાઠ-જાખરા જેવું છે અને તેમાં આગ લાગતા-લાવાળ સમગ્રતા-ખુ ખાખ થઈ જાય છે પરંતુ આ ભજનમાં ભક્ત કબીર સાહેબે સસારની અનિત્યતા જ બતાવી નથી, પણ સાથે સાથે નામ નિત્ય છે, સનાતન છે એ પણ દર્શાવ્યું છે નામનું રહસ્ય બહુ જ ગહન છે. માણસને કયા નામમાં ધિરને:

આરાખા પુ

સાક્ષાત્કાર થયે એની તો તેના અતરને પણ જાણ દોતી નથી ત્યાં સુધી તેને એ નામની અલ રહસ્યા થતી નથી, ત્યાં કુખી માણસ આ સસારને પરાયા દેશ જેવો માની એક ઠેકાણેથી બીજો ઠેકાણે ભટક્યા કરે છે ગુઝરેવે પણ એક કાલમાં કહ્યું છે કે યાત્રિકને બધા જ અણજાણ બારણા ખખડાવવા પડે છે અને એમ કરતા કરતા તે પાતાના-પ્રભુને બારણે-સાથા ઠેકાણે પહોંચે છે સૂરી સાધુઓ પણ કહે છે 'રહેના નહીં હૈં થહા, જાના હૈં થહા' એટલે કે આખરે માનવીનું નિત્ય સ્થાન તો ધિર સાથેનો નીકટનો સંબંધ સાધવાથી જ નિશ્ચિન થાય છે, અને તે સંબંધ-વૈયક્તિક અને અતર્ગત સંબંધ-સ્થાપિત કરવા માટે નામ જ એક માત્ર આધાર છે

[અનુસંધાન પદ જુઓ ૧૩૮મે]

એટમબોમ્બ સામે શું ?.....૮૭

[આપ સારે સુઘાસત ૨૯-૧-૪૮]

બાપુને એ પૂછ્યું: “અમેરિકાએ એટમ-બોમ્બ બનાવવાનું છેડી દેવું” નેઈએ ?”

તરત જ વિના સંકેતે બાપુએ જવાબ આપ્યો: “અલમત, અમેરિકાએ એટમબોમ્બ બનાવવાનું બંધ કરવું જ નહીંએ.”

પછી એ બાપુને પૂછ્યું—

“એટમબોમ્બનું નિવારણ શું અહિં સાથી કરી શકાયે ?”

“અહા !” બાપુએ રંટિયો કાતતાં જવાબ આપ્યો—“હું એટમબોમ્બની સામે શું જવાબ આપીશ ? એટમબોમ્બની સામે હું પ્રાર્થનામય બની રહીશ અને છતાં શાત ન રહેતાં કંઈક કરતો જ હોઈશ.”

એ પૂછ્યું, “શું કરતા હશે ?”

બાપુ જોડ્યા: “હું લોંબરામાં ભરાઈ નહિ નહિ—હું કોઈક છાપરા હેઠળ રહા લેવા નહિ આશ્ચર્ય નહિ—હું તો ખંડાર છુલ્લામાં આવીને ઊભો રહીશ એટમ-બોમ્બ નાંખનારા વિમાનનો પાઈલેટ દરમી પલ્લુ નેઈ શકશે કે એ વખતે પલ્લુ એની સામે મારા હથથમા થશે જ શેષ નહિ હોય.”

બાપુનો રંટિયો પાછો આહુ થયો અને તેઓ પાછા જોડ્યા:

“હું ભલું છું કે પાઈલેટ ખૂબ બેચેથી

આપણાં મોઢાં નહિ બોધ શકે. પરંતુ એને કશું પણ નુકસાન કરવાની સહેજ પણ લાગણી મારા હથથમાં નથી થતી એ મારી ઝંખના જ દૂર છે એ મુખી પસંચી જશે અને એની આંખ ઊઘડી જશે. હી-શિરોમામાં હજારોએ એટમબોમ્બના કરણુ લોગ થઈ પડ્યા હતા—એ એ હજારો આ પ્રાર્થનામય શાત—વીરતાભર્યા—છતાં પ્રેમાળ થઈ ને સામી છાતીએ ઊભા રહ્યા હોત, મરતાં મરતાં પણ અંતરમાં કેવળ પાઈલેટના કૃદ્યાની ઝંખના કરી હોત—તો તો યુદ્ધનો આવો અસ્થભરેલો અંત ન આવ્યો હોત યુદ્ધના વિજેતાઓ કંઈ વિજેતાઓ જ રહ્યા છે ?”

બાપુ ખૂબ જ ધીમે જોડવા લાગ્યા—

“વિજેતા નહિ—પરંતુ પોતાની જ વાસ-નાના શિકાર થઈ રહ્યા છે—કારણ કે વિશ્વમાં હજી શાંતિ ક્યાં આવી છે !”

આટલું જોડતાં તો બાપુનો અવાજ તરત જ ધીમે પડી ગયો—

“વિશ્વમાં શાંતિ તો નથી જ આવી—એથીયે બચાવક વિશ્વ બનતું રહ્યું છે.”

મારો સમય પૂરો થયો અને મોઢા જ સમય પછી—બીજો જ દિવસે એટમબોમ્બનો પલ્લુ અહિં સાથી સામનો કરનારો એ નાનકડો માનવી રાઈફલની ગોળીથી ધીંધાઈ ગયો !

અનુ. દિલાખુરા બ. દિવાનજી

“ઈન્ડિયન વિશ્વ છંડિયા” નામક પુસ્તકમાંથી.

ત્યારે આપણે કંઈ સીજ સ્વાદને ખાતર લઈએ ત્યારે તેનો સંજ થયો. શરીરને નિરોગી અને શક્તિવાળું રાખવા સારુ આદ્ય પદાર્થમાંથી તેટલા જ પૂરું ખાવું તે અસ્વાદમતનું પાલન. એ મન પાળવાથી કાચા નિરોગી થાય અને રહે, પ્રદ્યમર્થનું પાલન સહેલું થાય. બીજી રીતે પણ મન ઉપર કાણુ આવે. —ગાંધીજી

ગુરુદેવની ગીતાંજલિ

[ગુરુદેવની 'ગીતાંજલિ'ના કાબોનું અનુગામન પૂજ્ય મહિસાજીને મુખેથી કરવું એ ખરેખર જીવનનો મુખ્ય તત્કાલ છે. એમની રસદ નીતરતી આત્મા, અપર્યાપ્ત દેવાને પ્રલક્ષિત કરે એવો ધીર, મંજીર, પ્રજ્ઞાત આત્મ, ગુરુદેવ પ્રથેના પૂજ્યસત્વથી પ્લાવિત એમનું પ્રેમાળ હૃદય અને રવજનસંમો સંપૂર્ણ એ સૌના સુમતિ મુખે એમના મુખે ગુરુદેવના કાબો વિશે સામગ્રવાથી 'ગીતાંજલિ'ને સમજવા માટે આપણને નવી જ દૃષ્ટિ આપવાય છે આ સેખમાળા સૌને મનનીય થઈ પડશે.]

અર્થે જ 'ગીતાંજલિ'નું ૧૪મું કાબ સમજાવનાં પૂ. મહિસાજી નીચે પ્રમાણે જોવા.

પ્રભુની પાસે માગવું તે એવું માગવું એવું કે જે આપણને પ્રભુને ચરણે લઈ જવામાં સફાયરૂપ થઈ પડે ફરક માણસમાં માગવાની વૃત્તિ તો છે જ. આ વૃત્તિ સુરમ સાથે આપણમાં રહેલી અહંભાવ સૂચવે છે. એ અહંમૂ સાત્વિક પણ હોઈ શકે, વળી તે તામસિક કે રાજસિક પણ હોઈ શકે એ આપણા જીવનમાં સડો હોય, કંઈ બગાડ હોય, તો આપણે અહંભાવ સાત્વિક ન રહી શકે.

માટે આપણે એવી રીતે જીવવું એવું જેથી આપણે અહંમૂ ધીમે ધીમે જોડાઈ જાય એ રીતે જીવવું એ કંઈ સહેલું નથી. રાવણને દયા માયાં હતાં તો અહંમૂને લાગે માયાં છે એક જ જન્મમા કોઈએ અહંમૂને પાડા પાડા

હતો. એ એમ જ માની શકાય એ વસ્તુ અશક્ય પણ છે એ તો જન્મજન્મ-આત્મરની તપસ્યાના ફળરૂપ છે છુદ્દ બગવાને પણ જન્મજન્મ-આત્મરની સાધના પછી જ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી હતી એવું કૃષ્ણ, જગદુરત, ઈશુ ખ્રિસ્ત, મહંમદ વેગમખર વગેરે મહા-ત્માઓ વિશે કહી શકાય. એમને મળેલી સિદ્ધિ એ કંઈ એક જન્મનું ફળ નથી. જન્મજન્મ-આત્મરની સાધનાનું એ ફળ છે.

ગુરુદેવ પચાસ સાઠ વર્ષની સાધનાથી કવિસમ્રાટ થઈ શક્યા એવું કંઈ નથી, એની પાછળ તો જન્મજન્મ-આત્મરની પૂર્વસાધના રહેલી છે.

ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે અહંમૂને શી રીતે જોડાઈ શકાય? એનો એક માગ છે-પ્રેમ બીજાનું બધું શામાં રહેલું છે એનો

વિચાર કરીને જીવન જીવુ' બેઠાં. એને અંગેજીમાં Other-ism કહેવામાં આવે છે. બીજાનું કલ્યાણ સાધતા રહીએ તો અહમ્, વિમ કત થતો જાય.

અહમ્ને એણે કરવાનો બીજો માર્ગ સેવાનો છે. ધરિતાક્ષમાં જે સાચી નર્સ હોય છે તે નાતાજીવનો જોઈ રાખ્યા વિના, આ જીવ છે અને આ નીચ છે, આ શ્રીમત છે અને આ ગરીબ છે એવું માન્યા વિના એ તો બધા હાઈની એકસરખી સેવા કરે છે. એને મન સેવા એ મુખ્ય વસ્તુ છે, પગાર ગૌણ છે. પોતાના ગુજરાન માટે પગાર તો ભેદથી જ, પણ એને એ જૂન મહત્ત્વ ન આપે એને તો માનવજાતની સેવા કરવામાં જ સાચી મદદતા દેખાય.

આપણે ધેર નોકરને રાખવામાં આવે તો તે ધકિયાળ સામું ભેદને જ કામ કરશે. ક્યારે વખત પૂરો થાય અને હું છૂટો થઈ એની જ જો શકું એતો હોય છે. વળી તે દિવસો ગળતો રહે છે. ક્યારે મહિનો પૂરો થાય અને પગાર મળે એ જ એવું મુખ્ય લક્ષ્ય બની રહે છે. જ્યારે માતા એ રીતે વર્તતી નથી. એ કંઈ ધકિયાળ સામે એતો નથી કે દિવસ ગળતો નથી સવારથી તે સાંજ સુધી એ તો કામ કરે જાય છે. એમાં જ એને આનંદ મળે છે. સાચી નર્સ પણ એવા જ બાને સેવા કરતી હોય છે. આ રીતે મેવાને માર્ગે આપણે આપણા અહમ્ને સાસ્ત્રિક માર્ગે દોરી એણે કરી શકીએ.

૯૫ કાવ્ય લખ્યો:-

સૂતી નદીને તીરે કાશવનમાં મેં તેને બોલાવીને પૂછ્યું, 'પાનવે દીવો હાંધીને તું એકદી ધીરે ધીરે ક્યાં જાય છે? મારા ઘરમાં દીવો સળગાવેલો નથી, તારો દીવો અહીં મૂકતી જા, બાસા.'

માધુરિ સમયે એ કાળી આંખો ડિંગદીને તેણે ફાળવ્યો મારા મોં તરફ જોયું અને કહ્યું. 'મધ્યા સમયે દીપદાન દેવા નહીં કિનારે આપી છું.' કાશવનમાં ઊભાં ઊભાં મેં દીવાને પ્રવાહમાં અકારણ તણાઈ જતો જોયો.

સાંજ ઘેરી બની અને અંધારું થયું. 'મેં તેને બોલાવીને પૂછ્યું, 'તારા ઘરમાં તો બાંધા દીવા સળગાવ્યા છે; આ દીવો કેને આપવા જાય છે? મારા ઘરમાં દીવો સળગાવેલો નથી, તારો દીવો અહીં મૂકતી જા, બાસા.'

એ કાળી આંખો ફાળવ્યો મારા મોં તરફ ભેદ રહી. તે બોલી, 'મારા આ દીવાને તો મારે આકાશ-પ્રદીપ તરફ આકાશમાં ધરવો છે.' ત્યાં ઊભાં ઊભાં મેં દીવાને સૂના ગગનના ખૂણામાં અકારણ બળતો જોયો.

અમાવાસ્યાની અંધારી મધરાતે તેની પાસે જઈને પૂછ્યું, 'અરે, હૈયા સરસો દીવો લઈને તું કેની શોધમાં નીકળી છે? મારા ઘરમાં દીવો સળગાવેલો નથી, તારો દીવો અહીં મૂકતી જા, બાસા.'

એ કાળી આંખો અંધારામાં ફાળવ્યો અને ભેદ રહી. ત્યાર પછી તે બોલી, 'હું તો દીવાવચિમાં ગેહવવા માટે આ ત્રીવો લાવી છું.' ત્યાં ઊભાં ઊભાં મેં લાખો દીવા લેગો તેનો દીવો અકારણ બળતો જોયો.

[અનુ. નગીનદાસ પારેખ]

આ આશુ' કાવ્ય વાંચતાં કે સાંભળતાં આપણી આંખ સામે એક દૃશ્ય 'ખડુ' થાય છે. સાંજનો સમય છે. એક બહેન હાથમાં દીવો લઈને અંધારામાં નદી તરફ જતી હાથ છે. રસ્તામાં એક જગ પૂછે છે: 'બહેન, ક્યાં જાઓ છો? અમારા ઘરમાં દીવો નથી. તમારો દીવો આપતાં જાઓ.' બહેન જવાબ આપે છે: 'આજે નહિ.' આગળ જતાં બીજો માણસ મળે છે. એને પણ તે જવાબ આપે છે: 'આજે નહિ.' છેવટે તે નદી કાંઠે આવે છે અને તે દીવાને નદીમાં વહેતો મૂકી,

વિશાળ આકાશ તળે વહેતો મૂકી, નદીને અર્પણ કરે છે ।

આ દૃશ્ય પાછળ અર્થ રહેલો છે એમા હાલુ રહસ્ય સમાયેલું છે આપણે માગતા માગતા થાકી જઈએ છીએ. એક દિવસે આપણને માથા ઉપર હાથ મૂકી યશુ આજે હાલુ સુખડુ મને ખતાવ. તોજ મને શાંતિ વળે પ્રકૃતિ તો આપણને જે ભોધએ તે આપતી રહે છે, પણ હવે તો એ પ્રકૃતિના સ્વામીને જોવાનું મન થાય છે માગવાની વાત તો બાહ્યએ રહી જાય છે અને અંતરમાં બીજા જ ભાવ જાગે છે આપણને શાંતી હાલ માથા ઉપર એ વાત જતી રહે છે અને આપણા આત્મને શામા આનંદ મળે છે એ મહત્વનું ચર્ચા પડે છે

હુનિયા જેને બ્યથા માને છે, નડામુ મળે છે, મુખ્ય વિનાશ માને છે એમા આત્માને આનંદ આપ છે એમા સમર્પણનો ભાવ રહેલો છે આપણો અહમ્ બોલો થનો નામ તેમ એવી મેરણા થતી જાય છે

બાળક દરિયા કિનારે રેતીના ઢગવામથી મન ફાવે એવું બનાવે છે અને પાણી બાગી નામે છે. આપણે ફેડી દીપેલી ચીજોમાંથી એ પોતાની ગમતી ચીજ લઇ લે છે અને એમાંથી આનંદ લે છે કાગળની ઢોડી બનાવી પાણીમાં તરતી મૂકી દે છે હુનિયાની દૃષ્ટિએ આ બધી પ્રવૃત્તિનું કશું મૂલ્ય નથી પણ બાળકનું મન એથી આનંદ પામે છે

શુરુદેવ મુરૌપના પ્રવાસે નીકળ્યા હતા એક વખતે તેઓ ફાનસથી જર્મની જતા હતા સરહદ પર ચેકોસ્લોવાકીએ એમની પાસે પાસપોર્ટ માગ્યો શુરુદેવે એ જવાબે ત્યાના સિવાજ મુજબ પ્રવાસીએ એક ફોર્મ ભરવાનું હોય છે એમા ફસ-બાર પ્રશ્નોના જવાબ આપવાનું

આપવાના હોય છે એમા એક પ્રશ્ન એવો હોય છે. 'તમારો મધી શો છે?' શુરુદેવને એ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો શુરુદેવે જવાબ આપ્યો - 'I belong to the brotherhood of the ascetics' (હું તો નકામા માણસોમાંનો એક છું) ચેકોસ્લોવાકી તો એમનો એ જવાબ સાલળી નવાઈ પામ્યો તે બોલ્યો - 'તમે એમ શા માટે કહેતા નથી કે તમે રમક પટ્ટી કરો છો?'

શુરુદેવની સાથે રહેતા મંત્રીએ એમને કહ્યું, 'શુરુદેવ, તમે આટલું બધું કામ કરો છો તો પછી તમે નકામા છો એમ શા માટે કહો છો? તમે નાટક લખો છો, વાર્તા લખો છો કાવ્યો રચો છો, એ શું બધું નકામું છે?' શુરુદેવ કહે, 'મારા એકાદ ગીતને બજારમાં વેચવા તો બા કોઈએને વેચાતું લે છે ખરું?' મંત્રીએ કહ્યું, 'શુરુદેવ, તમારું ગીત સાલળીને જવાબે આનંદ થાય છે, ઉત્સાહ મળે છે, તો શું ગીતની કરી કીમત જ નહિ?' શુરુદેવ હસતા હસતા બોલ્યા, 'એ તો હું મારી સાથે રહે જીવેલો આમ બોલે છે ત એ સમજી શકે જાણા કંઈ બોલેલો આમ સમજે છે?'

હુનિયામાં તો હરેક વસ્તુનું મૂલ્યાંકન આર્થિક દૃષ્ટિએ થાય છે માણીમાં તમે સુસાફરી કરતા હોજ તો તમને કોઈ પૂછશે, 'કેમ ભાઈ, ક્યાથી આવ્યા?' ક્યા જાઓ છો? શો કામધંધો કરો છો?' આપણે ને એવું કમાતા હોઈએ તો આપણી કંદર થશે નહિ આપણે પાચસો રૂપિયા કમાતા હોઈએ તો એ આપણી ગણના કરશે અને માન-આદરથી વાતો કરશે લગ્નનો સબંધ કરવો હોય તો ત્યા પણ 'શું આપશો?' એ જ મુખ્ય વાત હોય છે થઈ પાર મારે નિર્વાસિતોની

છાવણીમાં જવું પડે છે. એ લોકોનાં સુખ-
દુઃખ જાણી આત્મસંતોષ અનુભવું છું. એક
દિવસ ત્યાં લગ્નની વાત થતી હતી. એક
બહે છોકરી વિષે બાણવા પૂછ્યું, 'Look-
Book-Cook (લુક-બુક-કુક) છે ને?'
'લુક' એટલે દેખાવ વિશે પૂછ્યું હશે. એ
જાનતમાં એ છોકરી કિતરે એવી ન હતી.
'બુક' એટલે બહેડી છે કે નહિ એવું એમ
માનવામાં આવ્યું. પણ 'બુક' એટલે એકબુક
છે કે નહિ એવું પૂછવામાં આવ્યું હતું.
મતભાગ કે એની પાસે પૈસો છે કે નહિ એ
જાણવું હતું. 'કુક' એટલે એને સંધતાં આવ-
ડવું એટલે એવી પણ અપેક્ષા રખાતી હતી.
આમ લગ્નમાં પણ જરૂરિયાતને જ વધારે
મહત્ત્વ આવે છે.

જ્યારે ભગવાન તો ખીણ જ વસ્તુમાં
આનંદ લેતો હોય છે. એક ભક્ત ભગવાનને
જણે કપડો આપતો હોય એમ કહે છે :
'ભગવાન, તું ખટું જ ઉઠાઉ છે! એક
ચાંદાથી ચાલી શકે એમ છે તો પછી આટલા
ઘણા તારા શા માટે ખનાવ્યા? એક ચાંદો
શું તને ઓછો પડ્યો?' ઇસિન દેશને
ખાતે એક ભક્ત કહે છે : 'ભગવાન, તે
આટલી ઘણી ભતનાં શુભાળ શા માટે
ખનાવ્યાં? એક ભતના શુભાળથી શું તારું
કામ ન થાત?' એમ કહેવાય છે કે શુભા-
ળની ૩૬૫ ભત છે.

પ્રભુ જે કાંઈ સર્જે છે તેની હદ હોતી
નથી. તે તો નીતનવું સર્જતો જાય છે.
ખાજકને થોપડી વાંચવામાં આનંદ પડે તો
તે એકસામટા ચાર કલાક વાંચવા બેસે પણ
એને 'ક' 'ખ' ઘૂંટવા કે આંક મોટે કરવા
બેઝાઈશો તો એ થોડી વારમાં કંટાળી જશે.
તેથી મુખ્ય વસ્તુ આનંદની છે. એ આનંદ
પડતો હોય તો એ કામની હદ નથી રહેતી.

તેથી જ સંસ્થાઓમાં પરીક્ષા હોતી નથી.
'શાંતિનિકેતન'માં પણ શરૂમાં એમ જ હતું.

જે વસ્તુનું મૂલ્ય નથી એમાં જ આનંદ
રહેલો છે. જેમ તેમ કપડાં પહેરીએ તો ન
ચાલે? માથુ જેમ તેમ ઓળીએ તો ન
ચાલે? તોયે આપણે કપડાંને વ્યવસ્થિત રીતે
પહેરવામાં, માથુ ઓળવામાં કેટલો વખત
બગાડીએ છીએ? પણ એનું દુઃખ આપણને
થતું નથી, કારણ કે એમાં આપણને આનંદ
થાય છે. શિક્ષકોએ પણ આ વસ્તુ લક્ષમાં
રાખવી જોઈએ. શિક્ષક એ આનંદથી રીખ-
વતો હોય તો વિદ્યાર્થીઓ પણ આનંદથી
બહે. એ શિક્ષક ઘરની કે ખીણ કોઈ
જાળજથી કંટાળીને નિશાળે આવે અને ઓ
બગાડીને રીખવવા માંડે તો વિદ્યાર્થીનો
આનંદ માર્યો જાય છે. હાકતરો પણ દહીં પાસે
આનંદથી જ વાતો કરે છે, બલે દરદ માડું
થવાની આશા ન હોય તોયે તે દરદીને આશ્વા-
સન મળે એ રીતે જ આનંદથી વાતો કરે છે.

જૂના જમાનાની વાત છે. પ્રથમ ઉદ્યોગ
હતો અને એમાંથી પછી કળા જન્મી સુધાર
દરદોળ જરૂરિયાતની વસ્તુ ખનાવ્યા કરતો.
જે નકાસું લાકડું કે જરૂર બાકી રહે તેને
જાળવાના ઉપયોગમાં લેતો. તે પચ્ચે અને
તેને હીકરો અવતર્યો. હીકરો ત્રણ ચાર વર્ષની
સયો, સુચાવને થયું : લાવને આ નકામો
લાકડામાંથી ઉકારાને રમવા માટે કંઈક બનાવું.
તેણે એક રમકડું બનાવ્યું. તે જોઈને તેનું
મન આનંદ પામ્યું. તેને થયું : 'શાજ
ચાર-પાંચ રૂપિયાનું કામ કરવાથી જે આનંદ
થતો તેના કરતાં કેટલોય વધારે આનંદ
આ રમકડું બનાવતાં થયો.'

આમ દુનિયા જેને નકાસું ગણે છે
એમાં જ આનંદ રહેલો છે. પેલી બહેને

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૫૮મે પાને]

આ શાખા પુ

બાપુની અનોખી વાતો

મહાત્મા ગાંધી

[૭]

જાબરમની આશ્રમની વાત છ સન ૧૯૨૯ ડે જામનો હતો. બાપુએ આશ્રમનું નામ બદલી નાખ્યું હતું. માર મતીનો 'સત્યાગ્રહ આશ્રમ' હોય 'ઉચ્ચ-આશ્રમ' કહેવાતો હતો. આશ્રમની પ્રાચીન શ્રીમંત મત્યાગ્રહ આશ્રમને સ્ત્રીમંત કરી દેવામાં આવ્યો હતો. પ્રાર્થના સૂત્રિ સિવાય જ કોનો આજો આશ્રમ ઉચ્ચ આશ્રમ માનવામાં આવતો હતો.

આશ્રમનું બધું વાતાવરણ ઉચ્ચાગમ્ય હતું. વહેની સવારે ચાર વાગ્યાથી માડીને રાતના નવ વાગ્યા સુધી આશ્રમ મધ્યમાખીના મધ્યપૂડાની માફક સિન્ન સિન્ન પ્રકરના ઉચ્ચોગાથી ગુન્થા કરતો હતો. કોઈ આશ્રમ બાસી એવો ન હતો જે પોતાના મમમાં અગસ કરતો હોય અથવા તો નકામી વાતોમાં સમય ગાળતો હોય.

દરેક આશ્રમવાળીને સવારથી રાત સુધીના પ્યારાબાપુ

પોતાના કામની નોંધ રાખવી પડતી હતી, અને મિનિટે મિનિટનો હિસાબ આપવો પડતો હતો. બાપુ પોતે આ બાબતમાં બહુ જ બચત રહેતા હતા અને ઘણું આશ્રમના પોતાના બધા સાથીદારની કામચોંચો પોતે જ તકમકતા હતા. નાના મોટા બધા જ આશ્રમ વાસીઓ બચત ભાવથી પોતપોતાના કામમાં લાગ્યા રહેતા હતા એવી પાછળ એ પક્ષ એક કારણ હતું.

આશ્રમના ઉચ્ચોગે મા કાકુ કાકુ, જાજર સફાઈ કરવી ઘટીથી ફળવું વગેરેથી માડીને રમેઈ કરવી તથા વાસણ માળવા સુધીના કેટલાય નાના મોટા ઉચ્ચોગે લાગ્યા કરતા હતા. આ બધા ઉચ્ચોગોને રાત્રી હતો દરિયો દરિયાની આસપાસ નાના મોટા બધા ઉચ્ચોગે મૂંથી લેવામાં આવ્યા હતા. દરેક આશ્રમવ સીને રાજ માતવું પડતું હતું. દરેકે જોઈમાં જોઈ ૧૬૦ તાર તો રાજ કતવા જોઈ એવો નિયમ હતો. નાના માગેડા અને જીભાર મજુસો સિવાય કોઈ જીભાર માટે અથવા ન હતો.

બાપુનું પોતાનું જીવન તો દરિયામય બની ગયું હતું. દરિયો જે એમના જીવનનું

એક સંજીવ આંગ હાતું. તેઓ તેને ભૂલી શકતા ન હતા. તેની ઉપેક્ષા કરવી એ તેમને માટે અશક્ય હતું. તેઓ રેડિયોને બારતની કામચેતુ કહેતા હતા. રેડિયોની મદદથી તેમણે દેશને સ્વતંત્ર કરવાનું ખીડું ઝડપ્યું હતું. રેડિયોને તેમણે દેશના દરિદ્રનારવ્યથોને મોટો આધાર માન્યો હતો. રેડિયો તેમને માટે દેશની સ્વતંત્રતા, સ્વાયત્વજન અને સ્વાસ્થિમાનનું જીવન-જાગૃત્વ પ્રતીક હતો. તેઓ ભગવાનને પ્રાર્થના કરતા હતા કે હે ભગવન, એ અને આ દુનિયામાંથી કોઈ દિવસ ઉપાડી લે તો એવા સમયે ઉપાડી લે જે કે જ્યારે મારા એક હાથમાં રેડિયોનો હાથો હોય અને બીજા હાથથી પૃથ્વીમાંથી સૂતર કાઢી રહ્યો હોઉં. રેડિયો બાપુને માટે આટલો મહાન બની ગયો હતો! એટલા જ માટે બાપુએ પોતાના જન્મ દિવસને રેડિયોનો જન્મ દિવસ જાનાવી રીધો હતો. એ જ કારણથી આખો દેશ બાદરવા વદ ૧૨ને દિવસે રેડિયાલ્યમ્ની ઉજવવા લાગ્યો અને રેડિયા બારસનો દિવસ દેશને માટે એક પર્વનો દિવસ બની ગયો.

એ દિવસોમાં બાપુ રવ. મગનલાલભાઈ ગાંધીના ઘરમાં દિવસનો બધો વખત ગાળતા હતા. મગનલાલભાઈના મૃત્યુ પછી તેમની પત્ની અને બાળકોને આધ્યાત્મન આપવા માટે બાપુએ આ નવો નિશ્ચય કર્યો હતો. ઘરમાં તેઓ આખો દિવસ રહેતા, લખતા, વાંચતા, કામ કરતા, લોકોને મળતા, રેડિયો કાંતતા અને આરામ કરતા હતા.

[૮]

એક દિવસની વાત છે પોતાના નિયમ પ્રમાણે બાપુએ તે દિવસે રેડિયો ઉપર સૂતર કાંતી લીધું હતું. તેઓ સૂતરના કાળકા ઉપર ઉતારી રહ્યા હતા. એટલામાં તેમને કોઈ

જરૂરી કામ અંગે બહાર જવાનું થયું. જતી વખતે તેમણે તેમના તે વખતના મંત્રી શ્રી. મુળૈયાને સૂતર ઉતારી લેવાનું અને તાર ગણી પ્રાથનાના વખત પહેલાં તેમને જણાવી દેવાનું કહ્યું મુળૈયાએ “હા” કહી અને બાપુ ગયા.

એ પછી લોકોએ લોજન કર્યું. પછી બધા સાંજે ફરવા નીકળ્યા. બાપુજી આશ્રમનાં બાળકો અને મોટેરાઓ સાથે રોજની જેમ ફરવા નીકળી પડ્યા. તે પછી પ્રાર્થનાનો ઘંટ વાગ્યો અને બધા પ્રાર્થના ભૂમિ તરફ આવવા લાગ્યાં બાપુ પણ ઇડપથી બાળકો સાથે હસતા ખેલતા પ્રાર્થનાના સમય પહેલાં પ્રાર્થનાની જગાએ આવી પહોંચ્યા.

પ્રાર્થના પહેલાં બધા આશ્રમવાસીઓની હાજરી લેવાનો નિયમ હતો. અને હરેક આશ્રમવાસી પોતાની હાજરીની સૂચના આપતાં “હૈ” કહેતો અને સાથે સાથે તે તે દિવસના પોતે કાંતેલા સૂતરના તારની સંખ્યા પણ ગણાવતો.

આશ્રમવાસીઓના હાજરી પત્રકમાં પહેલું નામ બાપુનું હતું. એ દિવસે પ્રાર્થના પહેલાં બાપુનું નામ બાલવામાં આવ્યું ત્યારે તેઓ “હૈ” બોલ્યા અને સૂતરના તારની સંખ્યાને માટે પોતાના મંત્રી મુગધાની તરફ જોયું. મુળૈયા ચૂપ હતા. બાપુ પણ ચૂપ રહી ગયા.

હાજરી પૂરી થા જ પ્રાર્થના શરૂ થઈ. શાંત, પ્રસન્ન, ગંભીર અને સગીતના સુંદર, સુરીલા વાતાવરણમાં પ્રાર્થના પૂરી થઈ. પ્રાર્થના પછી બાપુ હરદોજ આશ્રમવાસીઓ સાથે કંઈક વાતચીત કરતા. એ વાતચીત કોઈ કોઈ વાર કોઈ પ્રસંગ ઉપર પ્રવચનના રૂપમાં થતી, કોઈવાર ચર્ચાના રૂપમાં અને કોઈ વખતે સૂચના-સલાહ અથવા આદેશના રૂપમાં થતી.

આજે એ વાતચીતે પ્રવચનનું રૂપ લીધું. બાપુ બહુ જ ગંભીરતાપૂર્વક બોલ્યા. સત્યાગ્રહ આશ્રમનો એ અનન્ય સાધક આજે જોડી

વેદનાથી બોલતો હતો. પ્રાર્થના-ભૂમિ ઉપર બેઠા બેઠા બાપુએ પોતાનું ખૂબ મનોમર્થન કર્યું તેમણે લામ્બુ કે આજે તેમણે એક ગંજીર ભૂલ કરી છે. તેઓ કર્તવ્યથી પદચ્યુત થયા છે. જેટલી હદે તેમણે એક ઝોટી ભૂલ કરી છે તેટલી હદ સુધી સત્યની સાધનાનો તેમનો આગ્રહ શિથિલ થયો છે. તેમનું મન બાકુળ ચર્ચ ગયું. તેઓ દુઃખ સાથે આ પ્રમાણે કંઈક બોલ્યા, “મેં આજે ભાઈ સુખેશને કંઈ હાથું કે સૂતર ઉતારી લેજો અને મને તારની સંખ્યા જણાવી દેજો એ વખતે હું એક મોકુમા ફસાઈ ગયો. મેં વિચાર કર્યો કે સુખેશ આરુ’ કામ કરી લેશે પરંતુ આ મારી ઝોટી ભૂલ હતી મારે મારુ કામ જાને જ કરવું નોઈતું હતું સૂતર હું કતી રહ્યો હતો. તેને ફાગડા પર ઉતારવાનું હશે હું કામ માટે બહાર આવ્યો ગયો જે કામ મારે પહેલું કરવાનું હતું તે મેં ન કર્યું ભાઈ સુખેશનો તેમાં કંઈ દોષ તથી દોષ મારો છે મેં શા માટે મારું કામ તેમના વિશ્વાસ ઉપર છોડ્યું? મારાથી આ પ્રમાણ શા માટે

થયો? સત્યના સાથે આવા પ્રમાણથી બચતુ નોઈએ. તેણે પોતાનું કામ કોઈ બીજાના ઉપર છોડ્યું નોઈએ નહીં, આજની આ ભૂલથી હું જાહુ ચારો પાઠ શીખ્યો છું. હવેથી હું એવી ભૂલ કરાવિ ન કરીશ.”

બાપુ બોલી રહ્યા હતા. તેમનો એક એક શબ્દ દ્રવ્યના ચિંતણુમાંથી ખૂબ બ્યથા સાથે નીકળતો હતો. ચોતાઓ સ્તબ્ધ બનીને સાંભળી રહ્યા હતા. સુખેશની દશા તો કાપીએ તો લોહી ન નીકળે એવી યર્થ ગઈ હતી. કદાચ તે એમ વિચાર કરી રહ્યા હશે કે ધરતી ભાગે આપે તો તેમા સમાઈ જાઉં. સૌ અંતર્યુખ બન્યા ને જિંડા વિચારમા ગરકાવ બની પ્રાર્થના-ભૂમિમાંથી વિદાય થયાં

આવા આપણા બાપુ હતા બીજાની ભૂલને પોતાની ઉપર ઢોળી લઈ તેને માટે નાના મોટા સૌની સમક્ષ ખુલા દિલે પક્ષાત્તાપ કરનાર બાપુ હતા! બીજાની હાલ બનવા માટે પોતાની ભવને મિટાવી શકનારા બાપુ હતા અને તેથી જ આપણી વચ્ચે બાપુ અને હું હતા અને તેમની વાતો પશુ અને ખી હતી.

“આપણા અને પરમાત્મા વચ્ચે આપણો અહંકાર એ અંતરાય છે.”

આપણું બધું જ કામ પ્રભુ કરી રહ્યો છે અથવા આત્મતત્ત્વ કરી રહ્યું છે એ દિવ્ય શક્તિ સિવાય કોઈથી કશું જ યર્થ શકતું નથી એવો દૃઢ નિશ્ચય રહેો નોઈએ. એટલે આપણો હું-લક અહંભાવ આપોઆપ નિવૃત્ત યર્થ ભથ છે આપણા અને પરમાત્મા વચ્ચે આપણો અહંકાર એ અંતરાય છે. એ અહંકારને છાપને જ આપણે સુખી હું ખી મારું એ છીએ. એટલે સુખમાં છલકાટ ન આવે અને દુઃખમાં મજરામણ ન થાય. એ બધો બોલો તે અત્મા સાક્ષી-પ્રભુ ઉપર છે, મારી ઉપર કોઈ બોલો નથી બોલને બાપુ ઉપર રાખીએ, કે તે બોલો માથા ઉપર રાખીએ, તો પશુ બોલો તો એની ઉપર જ છે. માટે નાહકનો બોલો પોતાના માથા ઉપર રાખી દેવાન શા માટે થયું? આટલો વિચાર કરે તો માણસ બેવહારમાં આનંદથી વિચરી શકે છે. આવા વિચારો પોતાની સન્મુખ રહેવા નોઈએ તમાર વિહંગતા થાય કે સમજવું કે અહંકારે કયાંક પ્રવેશ કર્યો છે

-જ્ઞાનયોગી અંદુલાઈ

જેમને કંઈ પણ વાચતા નથી આવડતું એવા લાઇબ્રેરીની ઠંઠા આપણને દયામણી લાગે છે પરંતુ ખરી દયા કોની ખાવી જો એક પ્રશ્ન જ છે જેઓ કાગળ પરના કાળા અક્ષરો વાંચી નથી જાણતા અને અનેક માસિકો તથા પુસ્તકોમાથી કંઈ પણ પ્રત્યાદી નથી મેળવતા એમની કે જેઓ ઈશ્વરના માસિકો થયે અને વર્તમાન પત્રો નથી ઉઠેલી શકતા એમની ?

દયા કોની ખાવી ? જેઓ સાચા ખોટી વાર્તાઓ વાચતા વાચતા પોતાના આસન પર પથ્થા પડ્યા જ હુબાકા નથી હેતા એમની કે ઈશ્વરના લેખો વાંચી વિરાટની કપનામા બેસી નથી શકતા તથા પોતાના અંતરમાં ભક્તિના ઉમંગકાઓ નથી અનુભવી શકતા એમની ?

પોતાની આસપાસ ચોપડીઓ અને માસિકોના જાંયા ખડકલાઓ ખડકી જો વાચવામાં જ જે સુગ્રાઈ મરે છે એને ઈશ્વરે આપેલી અમૂલ્ય વાસિસ જે આપો છે તેને ખોઈ નાખે કે તેમનું વાચન જો કંઈ વાચન નથી કર્યાન કરવું, ઈશ્વરના પુસ્તકો વાચવા જો જ ખરું વાચન છે માટે તો કશીર સાહેબે કહ્યું કે 'નયન દિયે દરશન મરેને' અને જો દુનિયાભરની માહિતી મેળવી શાની-જટુશુન થયું હોય તો 'અરણ દિયે સુન જ્ઞાન કે' નહીં કે 'આખ દીની પદ જ્ઞાન રો'

પણ આ ઈશ્વરી લેખો કયા ?

પહેલું તો આ મોટું બામગ રાજના સુરેદ્રિય અને સુધારિતા નવો જ અશ્વલેખ વાચવાનો મળે જો એક જ સુદા પર લખાયેલો એક વાર લખાયેલો ફરી ન લખાય

૧૪૮]

પ્રવૃત્તિમાં ગાંધી

જુઓ જરા પણ દેવદાર થાય કે આકાશમાં ખાસ એક પ્રગટ થાય વાદળા વાવો કે તમે ઝટુના બધા સમાચાર પાસે વરરાદ અને તડકાનો ન જાને એવો યોગ થાય કે દિવાળીના ખાસ અકની જેમ મેઘધનુષ બહાર પડે એની આગળ દિવાળીના હજાર અકો ફેલા જોવા ! અને એક આરામ સારા માસિકમાં ન હોઈ શકે એટલી વિવિધતા અને પ્રતિષ્ઠા શરદા અને વર્ષના મેઘમાં હોય છે ગાળપણમાં જો વાચન વાચતા આપણે ધરતા ન હતા પણ હવે તો મોટા થયા ! વાચવાનું શીખ્યા ! એટલે ખરું વાચન બુધા

શતના તારાઓ તો એક મહાશય જ છે ઇતિહાસ, પુણ્ય કવિધ્ય બધું એમાં આપણા પૂર્વજોએ ચોઠવી રાખ્યું છે આખો અગિવારનો અધ્યાય એમાં છે પણ જો વાચવા પાછળ આપણે ગતને ઉત્તરગતે નથી કરતા બુદ્ધિભૂષા નવલકથા પાછળ શતની શત ભાગીઓ ખરે

કોરા આકાશમાં આટલું બધું છે ત્યારે આ ચિત્રાર ભરેલી જમીન પર કેટલું બધું હશે ? ઝાડ, પાન, ફીટ, આ જટ જમીનના પથરા અને પશુ આપણને કેટલીએ વાતો કરે ફક્ત વાચતા આવ વું જોઈએ ખરું અને આ લખાણોમાં મળ્ય તો પાંખોએ ઈશ્વરે રાખ્યું છે જે હજાર વાર વાંચો પણ રસ ન જ ખૂટે હુઆમાં હુઆ કાગડોને પણ ખરકા ઇંડા છેતરાઈને નેવવા પડે છે એમાં જગત ચિતરાયું છે એટલું મ્હં નવલકથામાં ચિતરાયું હશે ?

આજી રહ્યો દે તી લગાવે જી કીડ
 પૂર્ણ તાંત્રીન વળા + હરે રહતી
 બં તાપુ તા રહતી દે તી રહે ત્યારે
 ફરે રહતી - રાગું રાગું રહતી
 રહતી રહતી રહતી -

૨૪ ૧૨ ૩૦ ૫૫. ૫૫ ૫૫ ૫૫
 રાગું રાગું રાગું રાગું રાગું રાગું

ચિં. કાશીનાથ,

તમારો કાગળ મળ્યો કલાવતીને ઉત્તર
 હાથી છુટ્યો છું. માતાજીને આરુ જે ઉપ
 આર થાય છે તે બરેબર જ લાગે છે. ઘણાં
 હરોની ઉત્પત્તિ બંધકોષમાંથી જ થાય છે
 એમાં સંદેહ નથી. હમણાંનો મારો પ્રયોગ
 બંધકોષ મટાડવા પૂરતો તો ફળ્યો છે એટલે
 બાળવા ખાતર લખું છું. એ તો માત્ર બાળ
 ઉકાળેલી જે ત્રણ દિવસ લીધી તેમાં દમાટાં
 પણ ઉકાળ્યાં હતાં, કાચાં હતાં. તેથી જ બંધ-
 કોષ ટપ્યો. પછી પીમે વધનાં ત્રણ તોલા
 લાટેલી બહામ વધારી ને હવે બાજરી બારની
 થોડીક બાજરી. આથી સંક્રિત ટકતી લાગે
 છે. નિશ્ચય પૂર્વક તો કંઈ જ નથી કહી
 શકતો. જે ત્રણ માન લગી ટકી રહે ત્યારે જ
 કહી શકાય. આનું અનુકરણ સાવ-
 ચેતીથી જ ચર્ચ શકે.

૧૪-૧૨-૩૦ વ. મં. બાપુના આશીર્વાદ

ચિં.....

બરજવાનો ઉપચાર આ છે. પેટ સાફ
 રાખવું. ખોરાકમાં લીંબુ હોવા જ જોઈએ.
 પાકેલાં પણ વગર સંધેલાં દમાટાં હોવા
 જોઈએ. કાળનો ત્યાગ. રોજ બરજવાવાળા
 ૧૫૩]

ભાગને જાણથી નવ વાગ્યાનાં સૂર્યનાં કીરણની
 ઉધાડો ચુકવે ત્યારબાદ પરમેશ્વરેનંદનાં ગરમ
 પાણીથી ધોવો ને સાફ માટીની હોપરી લગા
 ડવી. પગે હોય તો પગને થોડો વખત ઉંચે
 રાખવો. આમ કરવાથી બરજવું મટવું જોઈએ.

ચિં.....

ખોરાકને વિષે કંઈ હક તો હવે નથી
 ના ? દુધની સાથે ફળની આવશ્યકતા છે.
 તેમાંથી તે તાજું હોય તો સારું. થોડા પ્રમા
 ણમાં કાચી લાલ પલ્લુ જોઈએ. દમાટાં ને
 લેટિસ નામના પાંદડાં સાચું ગણાય છે. ખોરા
 કનું પત્તુ શાસ્ત્ર તો છે જ તેનો અનાદર ન
 કરવો ઘટે. ખોરાક સાત્ત્વિક હોવો જોઈએ
 જે આપણે બાણીએ છીએ. કયો સાત્ત્વિક
 કહેવાય એ અનુભવે બાણીનું રહું. ગીતાનાં
 વિશેષણો બધાં લાગુ પડવા જ જોઈએ એવું
 કંઈ નથી. આપણે અનુભવે જોઈ શકીએ
 છીએ કે અશિની યોગમાં બોધી જરૂર છે.
 મારો આત્મા તો કહે છે કે ખોરાકને સૂર્ય
 પકાવે છે એ જ બસ છે. તમને તો મારે
 આટલું જ સમજાવવું છે કે શરીર માગે તો
 વસ્તુ આપણને ખપતી ચીજોમાંથી આપવી.

૧૩-૨-૩૨ વ. મં.

બાપુના આશીર્વાદ

આશીર્વાદ

ભગવાન બોધિસત્વના જીવનની આ વાત છે ભગવાન બોધિસત્વ હજારો વર્ષ પહેલાં મગધ દેશના એક ગામમાં એક જોડાને ત્યાં જન્મ્યા માતા પિતાએ એમનું નામ મધ્ય પાડ્યું.

મધ્ય મોટો થયો ત્યારે ગામમાં બધે મંડકી વગેરે જોઈને એને કુળ થતું. તેથી તેણે ગમના રસ્તા સાફ કરવા માટ્યા, ગદ વાક બધો એકઠો કરી ગામ બહાર ઉંચડામાં તે નાખવા લાગ્યો, કૃષા આગળ પણ મંડકી હતી, તેથી કૃષામાં આસપાસનું ગદ પાણી ન લય એ માટે કૂવાને પાળ બાંધવાનું તેણે શરૂ કર્યું એમ અનેક કામો તે એકલો કરવા લાગ્યો. ગામવાંકો આ બધું જોઈ તેને કૃષતા

ભીએ ઘર આગળ જ કચરો નાખવા લાગી તેમને મન એમ કે પેલો મધ્ય આવીને બધું સાફ કરી જશે. પરંતુ મધ્ય ગામવાંકોને કંઈ કહેતો નહિ પોતાના ઘરનું બધું કામકાજ આટોપી લઈ બાકીનો સમય તે ગામની મહાઈ કરવામાં ગાળતો.

પણ એની અસર ડોઝળના ઉપર થવા વિના રહે ખરી? એક દિવસ કેટલાક જુવાનો લોગા મળી વિચારવા લાગ્યા એક જુવાન બોલ્યો : “ગામના લોકો મધ્યની નકામી નિહા કરે છે અને તો મધ્ય જેવો સારો માણસ આપણા ગામમાં બીજો કેખાતો નથી ગામના લોકો કુરમહના સમયમાં ચોટે જેસી ગણા મારે છે હાડતાડી પીવા પીકે ભય છે, મારામરી અને ટંટાફિનાક કરે છે જ્યારે મધ્યને મૈ” કહી હાડને પીકે ભેયો નથી કે બીજી રીતે પોતાના વખતનો અપભ્રંશ કરતો હોય નથી માટે આલો આપને એની પાસે જઈએ અને વનમાં જઈ શુરૂને શોધવાને બદલે પ્યાશ પ્યાપુ

મધ્યને જ આપણે આપણા શુરૂ ખનાવીએ.”

પછી જુવાનો મધ્ય પાસે ગયા. તે વખતે મધ્ય ગામ બહાર ઉંચડા પર કામ કરી રહ્યો હતો જુવાનોએ મધ્યને પોતાનો નિશ્ચય કહી સલામ આપ્યો.

એ સાંભળી મધ્ય બોલ્યો : “ભાઈઓ, સારા કાર્યોમાં તમે જોડાવા માગો છે એ ભાઈ અને આનંદ થાય છે પણ મારા જેવા નાશવત પ્રાણીનું શિષ્યત્વ લેવાને બદલે તમે ધર્મનું શિષ્યત્વ લેશો તો તમને વધારે શ્રેયસ્કર નીવડશે.”

એક જુવાન બોલ્યો, “પરંતુ તમે જ અમને ધર્મ શું છે એ સમજાવો એટલે અમને કંઈ અમજ પડે.”

મધ્ય બોલ્યો, “ભાઈઓ ધર્મનું તત્ત્વ સમજવું બહુ સુરકેલ છે પણ હું તો એટલું બોલું છું કે ધર્મની સ્થાપના શીલના પાથ પર થયેલી છે.”

જુવાનોએ પૂછ્યું - “શીલ એટલે શું?”

મધ્ય બોલ્યો “કુમાર્ગંથી નિવૃત્તિ અને સત્કર્મમાં પ્રવૃત્તિ એને ‘શીલ’ કહેવામાં આવે છે. એ માટે માણસે પચ નિયમોનું શ્રદ્ધા પૂર્વક પાલન કરવું જોઈએ : (૧) પ્રાણીની શાત કદી ન કરવો, (૨) ચોરી ન કરવી, (૩) બલિયાર ન કરવો, (૪) અસત્ય બોલવું નહિ, અને (૫) કેદી પદાર્થોનું સેવન કરવું નહિ.”

જુવાનોએ એ પાંચ નિયમોનું પાલન કરવાનું વચન આપ્યું અને કહ્યું : “આજથી અમે ધરકામમાંથી બચેલો સમય સત્કર્મમાં ગાળીશું.”

આમ ધીમે ધીમે મધ્યની સાથે ઘણા માણસો કામ કરવા લાગ્યા. સૌએ લોગા મળીને ગામમાં ધર્મશાળા બાંધી, આસપાસના ગામોના

રતા સમાધાં અને સાદ્ કર્થાં, નદી-નાળા પર
ગુફો ખાંધ્યા, તળાવ ખોદ્યાં, અને જોવાં ખીલ્યાં
લોકોપયોગી કાર્યો તેઓ કરવા લાગ્યા. ગામના
લોકો પણ મુશ્કરવા લાગ્યા. દારૂતાડીની દુકાનો
બંધ થવા લાગી, છઠડા-ટંટા થતા અટકી
ગયા, બધાં સલાહસંપથી રહેવા લાગ્યાં.

આ વાત ગામના મુખીને ન ગમી તેની
પાસે હવે ગામ લોકો છઠડાનો નિકાલ કરવા
જતા નહિ, કારણ કે છઠડા જેવું કંઈ હવે
ગામમાં થતું જ નહિ. મુખી તો મથ પર
ચિડાયો. તે તો મગધના રાજા પાસે ફરિયાદ
યાદ કરવા ગયો. રાજા વ્યસની અને દુરાચારી
હતો. મુખીએ રાજાને મઘની વિરુદ્ધમાં જોડી
ફરિયાદ કરી. રાજાએ હુકમ કર્યો, “આજે
ને આજે જો બધા તોફાનીઓને પકડી
લાવો અને તેમના શરીર પરથી હાથી ચલાવો.”

રાજાના સૈનિકો મથ અને તેના સાથી
દારોને મુશ્કેટાટ બાંધીને નગરમાં લઈ આવ્યા
અને મદોન્મત્ત હાથીને તેમના શરીર પરથી
ચલાવવા માટે હરનીશાળામાંથી છોડવા તૈયાર
થયા. આ જોઈને મઘના સાથીદારો મનમાં
અડળાવા લાગ્યા. પરંતુ મઘે તેમને કહ્યું,
“લાઈઓ, તમે દુઃખી થશો નહિ. તમને
એમ થતું હશે કે આડું કાર્ય કરીએ તો
મુખી થવાને બદલે દુઃખી થવું પડે છે. પણ
એવો નબળો વિચાર મનમાં ન લાવશો.
આપણે સાથે માર્ગે છીએ, કોઈનું જૂઠું
કરતા નથી એ જ મોટામાં મોટું સુખ
છે. આપણાં સારાં કાર્યો આપણને જે સુખ
આપે છે તે ખીજી કોઈ આપી શકે એમ
નથી. આપણે તો આવા વખતે સૌ પર
પ્રેમ જ રાખવો. મુખી તરફ, રાજા તરફ કે
હાથી તરફ પ્રેમની લાગણી જ રાખો. બધે
આ નાશવત્ત દેહનો નાશ થાય, પણ અત્માનાં
ઉચ્ચ તત્વોને છોડી ન દેવાં જોઈએ. અત

મુખી સત્કર્મનું ચિંતન કરે. અને આગળ
વિરોધીઓનું પણ લહુ-ચાહો અને તેમના
પર પ્રેમ રાખો.”

થોડીવારમાં મસ્ત હાથીને એક પછી એક
છોડી મૂક્યા. પણ હાથીઓએ મઘને તેમ જ
તેના સાથીદારોને જરાયે ઈલ ન કરી. આ
જોઈને સૌ આશ્ચર્ય પામ્યા. રાજાને થયું કે,
હાથીઓને વશ કરવાનો મંત્ર અવશ્ય પાસે
હોવો જોઈએ. તેથી તેણે મઘને બોલાવ્યો
અને જો વિશે પૂછ્યું. એટલે મથ જોડ્યો :
“મહારાજ, અમારી પાસે એવો કોઈ મંત્ર
નથી. પરંતુ એટલી વાત તો સાચી છે કે,
અમે એકનિઘાથી શીલનું પાલન કરીએ છીએ
અને લોકોપયોગી કાર્યો કરવામાં અમારો
સમય ગાળીએ છીએ. અમે કોઈનું જૂઠું
કરવા નથી અને જૂઠું ચાહતા નથી. જ્યારે
હાથીને અમારા પર છોડવામાં આવ્યા ત્યારે
મેં આશા સાચીઓને કહ્યું હતું, ‘આપણને
પકડાવનાર મુખી પર, મારવાને હુકમ કર-
નાર રાજા પર અને મારવા આવનાર હાથી
પર પ્રેમભાવ રાખજો. મનમાં જરાયે દ્વેષભાવ
લાવશો નહિ.’ મહારાજ, અમારી આવી
વૃત્તિને ગંત્ર માનવો હોય તો આની શકાય.
શીલ અને પ્રેમભાવ એ જ અમારો મંત્ર છે.”

મઘએ મઘની વાત સાંભળીને દ્રોતોને
ગામમાં મોકલી બધી તપાસ કરાવી, તો તેને
જણાયું કે મથ અને તેના સાથીદારોએ ગામને
ખૂબ જ સુધાર્યું હતું અને આમાદ બનાવ્યું
હતું. તેથી તે મથ પર પ્રસન્ન થયો. અને પેલા
મુખીને ફાંસીએ ચડાવવાની તેણે આજ્ઞા કરી.
પરંતુ મઘે કહ્યું, “મહારાજ, મુખીને પ્રતાપે જ
અમને આપના દર્શન થયાં અને અમારા શીલની
પણ કસોટી થઈ. માટે એને છોડવાનું આપવા
દૃષ્ટ કરશો.” તેથી રાજાએ મુખીને છૂટો
કર્યો અને પછી બધા પોતાને ગામ પાછા ફર્યા.

ધ્યાના પુ

રવીન્દ્ર મનન

કામ કાવેશ્વર

“નકામી દોરધામ શા માટે કરે છે? બધું અરી છોડીને જ જીવું પડ્યો, સાથે કાઈ આવવાનું નથી કુટુંબકળીયો બાદી રહી જયો ધન-સંપત્તિ છોડી વખતે નું માથું ફૂટીને રોઈશ, તોપણ તે સાથે વાઈ જઈ શકીશ નહીં માટે છોડી દે આ બધી માયા! હરેક વસ્તુની આસક્તિ છોડી દે, અને પગલોની નૈયારી કરે!”—આજ સુધી આપણે આ જ ઉપદેશ સાંભળ્યો આવ્યા છીએ આ ઉપદેશ મનમાં ઠસે એ કરવાનું કે હાં વખત એ પણ વિચાર આવે છે કે આપણે આ દુનિયામાં આવ્યા એ જ ક્ષેત્ર મોટી જૂવ કરી! અરે, આવ્યા તો આવ્યા, પણ તેમાં હસાર્થ પશું ગયા! હવે સાના અને બુદ્ધિનો સવાગ કેવળ એ જ છે કે ‘આ માયામાયી છૂંવું કેવી રીતે?’ હરેક પ્રકારે ઉદાસીન રહીએ, અતિથત રહીએ અને છૂટી જઈએ! મનને વાનવર એમ લાગવા માંડ્યું કે આ જ સાચી સાધના છે

પણ કોઈ જાણે કેમ એ જાવના મનમાં હક થતી નથી. આજ લગી તો આપણે એમ માનના આવ્યા કે તેનું કારણ મોહ માનની અદ્ભુત શક્તિ છે પરંતુ જે વૈરાગ્ય જાવનાને આપણે આજ સુધી સાધના માનતા આવ્યા છીએ તેના મૂળમાં તો કંઈ હોય નથી! સત્તા વ્યર્થ છે, એ સિદ્ધાન્ત જાણે સાનો હોય, પરંતુ વેરગ્રંથા જીવનની શૂન્યતા તો જીવનનું માથું રહસ્ય અવસ્થા ન જ હોઈ શકે અથવા નિઃસાધર્મિક એમ કેવી

રીતે કહી શકીએ કે વૈરાગ્યનો સિદ્ધાન્ત જ વ્યર્થ નથી! સત્તા પોકળ હશે, પણ વૈરાગ્ય પોકળ નથી એની સાબિતી શી! વૈરાગ્ય મનમાં વારવાર ઠસાવ્યા છતાં હક રૂપે ટકતો નથી એનું કારણ એની પોકળતા હોય એ સંબંધિત છે

આપણે આ જગતમાં આવ્યા છીએ જીવનભર કંઈ ને કંઈ પ્રાપ્ત કરતા રહીએ છીએ આપણે શા માટે વિચાર કરીએ કે આ બધું જીવનભર છે! એના કરતા ‘આ બધાનો સદુપયોગ કરવા છતાં હજી સુધી અમે કંઈ રીખ્યા નથી’ એ રીતે વિચાર કરવો એ વધારે સારું નથી! આપણે જૂનો રમતો છોડી નવીન વિચારધારા પ્રમાણે જીવન અને મરણ પર વિચાર કેમ ન કરીએ!

મરણ પછી બધું પાછળ મૂકીને જ જીવું પડ્યો શું આ માનવતા જીવનને શું અને સમૃદ્ધ કરવાને અમર્થ જાણી છે! એનાથી જીવન કૃતાર્થ થાય છે! ને એમ ન થાય અને એનાથી જીવનમાં કેવળ નિષ્ફળતા જ મળતી હોય તો પછી આપણે આપણી શોધનો માર્ગ બદલવો જ જોઈએ

જન્મથી મરણ સુધી આપણે જે કાંઈ એકઠું કરીએ છીએ તે બધું આપણા ઉપર જ લટકાવ્યું છે તેનું એક તણખતું પણ આપણાથી જુદું પડવાનું નથી—આ નિશ્ચય માનવસના મનમાં જાગૃત થાય તો તે સબલ કરતી વખતે મૂળ સારી રીતે વિચર કર્યો પ્રવાસી પોતાની યજમાનતા સાત્તામાં જેમ

હલકો રહેવાની જ ઇચ્છા વાળો છે, નકામી
વસ્તુ પાસે રાખતો નથી, એ જ રીતે જીવન-
યાત્રામાં પણ કચરા-સંગ્રહનો કચરો લેજો
કરવો એ ઠહાપણું કામ નથી. આપણે
તે જ સાથે વાળવું જોઈએ, જે સારભૂત
હોય, સ્વસ્થમય હોય, અને જેનાથી
આત્મવૈભવ વધી શકે તેમ હોય-વિશ્વ-
સ્વામીના આ વિશાળ ભંડારમાં આવીને
રખે આપણે કંગાળના કંગાળ ન રહી જઈએ,
જતી વખતે જરૂરે હાથે જઈએ ! અહીંથી
તો જે લેશે તે મળશે. જેથી આપણી
પરખ હશે તેમાં જ રત્ન આપણે પસંદ
કરી શકીશું. આ વિશ્વભંડારમાંથી આપણે
કામ પણ એકઠા કરી શકીશું અને હીસ
પણ એકઠા કરી શકીશું. અહીં તો ગ્રાહ
ઉપરથી પહેલાં પાંદડાના ડગ પણ છે, અને
ફૂલોનો ખાગ પણ છે, જે પસંદ પડે તે
લઈ લો. અગર ભૂલથી ખોટી વસ્તુ લઈ
લીધી તો બુદ્ધિપૂર્વક અહીંની ચીજ
અહીં જ છોડતા જાઓ, આ વિશ્વભંડારમાંથી-
Universal storesમાંથી જે કંઈ આપણે
લઈશું તે આપણા પોતાના પર લાડીને જ
આપણે અતિમ લક્ષ્યસ્થાને જવું પડશે.
તેથી પસંદ કરેલો અને ઉમટા માલ જ
સાથે લેવાની ખાસ તકેદારી રાખવી જોઈએ.
ત્યારે જ આ દુનિયામાં આવું સફળ અને
સાર્થક થયું મનાશે. સાથે સાથે અમે જે
કંઈએયું કયું તે બધું ભેગું કરવાને લાયક
હવું એ સમાધાનને પણ સાથે લેતા જાઓ.
જીવનયાત્રા સફળ કરવી હોય તો આ નવી
સાધના કમૂલ કરવી જ પડશે.

ગીર્તાજિ-૧૧૨

કે બસે સખ ફેરે જામિ

મરજુ હાતે ધરખે જાયે ।

જીવને તુઈ ના નિરોહિસ

મરજે સખ નિતે હુયે ।

એક ભાર ભાણારે એસે

શૂન્ય દિ તુઈ જામિ રોપે ।

નેખાર મતો જા આછિ તોર

ભાલો કરે ને તુઈ તખે ।

આખજનાર અનેક બોઝા

જમિરેઈસ જે નિરખધિ,

ખેચે જામિ ખાખર ખેલા

ફથ કરે સખ જસરે જઈ

એરોછિ એઈ પૃથિબીતે,

હે થાય હુખે સેજે નિતે-

રાજાર બેસે વલરે હુસે

મૃત્યુપારેર સે હિસબે ।

તને ઠાણે કહ્યું કે ત્યારે મરણ તને
પકડીને લઈ જશે ત્યારે તારે સર્વસ્વ છોડીને
જવું પડશે ? જીવનભર તું જે કંઈ જમા
કર્યો રહ્યો છે, તે તારે સાથે લઈ જવું પડશે.

અરે, આ ભરેલા ભંડારમાં આવીને
તું તું ખાલી હાથે, શૂન્ય બનીને જઈશ ?

જે કંઈ સાથે લેવા ચોખ્ખ હોય તેને
બજાર ત્રાથે ખાલી લઈ ને જ યાત્રા માટે
તેમાર મઈ ના.

જો બચવું હોય તો આજીવન હજારો
પ્રયત્નોથી એકઠા કરેલા કચરાની એક પ્રચંડ
હોળી બનાવી તેને બાળી મૂક. નહીં તો
તું તેના ભાર તળે કચડાઈ મરીશ. આ
વિશાળ પૃથ્વી પર તું આવ્યો છે તો બિખા
રીની જેમ જે કંઈ જુએ તે ગડબી ન લે,
અહીંથી તો એક સમ્રાટની માફક ઉત્તમોત્તમ
સામગ્રી પ્રાપ્ત કરીને ખૂબ ઠાઠમાઠથી જવાનું
છે. આ રીતે તું સન્ન થા અને મૃત્યુની
પેલી પાર જે મહોત્સવ તારી પ્રતિક્ષા
કરી રહ્યો છે તેમાં હાસ્તવદને કાપલ થા !
પાગલ બનીશ નહીં. તું એ ન માનતો કે તારે
અહીંથી નાગાબાવા જેવા બનીને જવાનું છે.

આ રાખા પુ

[ચીન આખરે જે ઝડપથી પોતાનો વિકાસ કરી રહ્યું છે તે આખરું દેશ માટે એક ઉદાહરણરૂપ છે. રિશ્વત્ક્રમેનમાં તેઓએ નવી દ્રષ્ટિથી પ્રવેશો તારૂં કર્યા છે તેની ચેતીક જાણી આ નીચેના લેખમાંથી મળશે. આ લેખ એક એડવન નામના અમેરિકન લેખકના 'ચીન ફુનિવાને દ્વચ્ચમચાવી નામે છે.' નામના પુસ્તકમાંથી તેમને કર્યા છે.]

માથે મુરે, દાગેલે આવળે બોલવાની રીત, જરાક શરણાળ પ્રકૃતિ, દૂબળો દેહ, ચાકેલ હોય એવો ચહેરો: આવો એક આફ્રીકી જે નવીન ઘડાઈ રહેલ ચીનના સર હુડી વસ્તારનો કેળવણીખાતાનો વડો હતો. એનું નામ યાદ નથી. આપણે તેને વાગ લાભા કહેશું.

જાપાન સાથેનું યુદ્ધ આલિપ્ત હતું ત્યારે આ વાંગ ચીન જમીનફારના ઇતિહાસોને બચાવતો હતો. આ પૈસાદારના પ્રપંચી જીવનથી કંટાળીને તેણે આ નોકરી છોડી દીધી અને એક ગેરીલા ટુકડી સાથે બળી ગયો. તે ખેડૂત કુટુંબમાં જન્મેલો ને તેના માળખાને એકનો એક હતો. મામાપે ધેટે પાટા બાધીને તેને માધ્યમિક શિક્ષણ સુધી પહોંચાડ્યો. ઇતિહાસ આગળ કોલેજમાં બજાવા જવા માટે જાપાની રત્ન માગી એટલે જાપાને ખાસી કોલેજની બતાધી. વાંગ પોતાના એક પૈસાદાર પાટોરી પાસે ગયો. આ પાટોરીને વાંગના કુટુંબ સાથે બહુ સારો નાતો હતો તેની પાસે પૈસાની લોભ માગી.

'પૈસા આપવામાં થાપો નથી પણ તારા કુટુંબની શાખ કેવી? તું કંઈ એમાંથી પાછંયે પાછી આપી શકવાનો છું? મારે તો પૈસા ફૂટી જ પડ્યા એમ સમજવુંને?' પૈસાદાર પાટોરીએ સ્પષ્ટ સંજગાથી કીધું.

પોતાના કુટુંબ સાથે આવો ગાઢ સંબંધ રાખનાર માણસ ખરે જખતે બહોં જોગ-

ખાણ ન હોય એવો ચર્ચનાય એ વાતની વાગ ઉપર બહુ કઠોર છાપ પડી. વાંગ ઘર ફાંડીને ભાગી ગયો. અને અનેક સુરકેલીઓ વેટીને તેણે બહુતરચાણ રાખ્યું ને અતે શિક્ષક થયો એમાંથી એક અધ્યાપન વર્ગનો આચાર્ય પણ થયો.

જાપાન સાથેની લડાઈ ફાટી નીકળી ત્યારે વાંગે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આ જાપાનીઝ આક્રમણ સામે શ્વની હાલ કરી જમીનફારના ઇતિહાસોએ આ નાહાની-બરી લડતમાં જિતરવાની ના પાડી, ગરીબોના ઇતિહાસો તેમાં ફૂટી પડ્યા. કેટલાય જણા એાએ પોતાની જીવનશૈલી તેમાં હોમી દીધી.

વાંગને હવે પોતાનો બચિયના માર્ગ થયું ને વધુ સ્પષ્ટ થવા લાગ્યો. તેને ખાતરી થઈ કે પૈસાદાર વર્ગને રાષ્ટ્ર એટલે શું તેની કંપના જ નથી. ગરીબો હંમેશાં રાષ્ટ્રની પડખે દબા રહેશે. આ જ જમીનફારના ઇતિહાસોને બજાવ્યા કરીશ તો જીવનમાં કંઈ બહીવાર રહેશે નહિ તે ધંધો. છોડીને એક ગેરીલા ટુકડીમાં બળી ગયો ને એક રચાનિક રાષ્ટ્રીય સુસ્તિદળનો પ્રમુખ બન્યો.

આ ગેરીલા દળની સાથે તેમના પ્રદેશમાં તેણે શિક્ષણનું કામ ચાલુ જ રાખ્યું. ખાસ કરીને બાળકોના પ્રાથમિક શિક્ષણને તેણે વધુમાં વધુ મહત્ત્વ આપ્યું. જાવિ ચીનની આશા આ બાળકોમાં રહેલી છે તેવી તેને શ્રદ્ધા હતી. જાપાનીઝ આક્રમણકારના હાથમાં આ બાળકો કોઈ રીતે ન પડે, તે માટે તે

સતત જાગૃત રહેતો. શાળા માટેનાં મકાનો નહોતાં ઝાડ નીચે મંદિરોમાં વર્ગો વ્યાવતા હતા. બાળકો ઘૂંટણીએ પાટી ટેકાવીને નીચે માથું ઘાલોને લખતાં હોય ત્યારે આ વાંગ કયાવ જાપાનીઝ આક્રમણકારો દેખાય છે, તેની સતત ચોકી કર્યા કરતો અને આવો જાવ દેખાય કે તરત જ બાળકોને ચંતાડી દેતો.

એમાં એક વાર તે જસક મોઢો પડ્યો ને જાપાનીઝોના હાથમાં પકડાઈ ગયો. તેને ખૂબ માર માર્યો, રિબાબો ને પછી જાપાનના તાબાના એક શહેરની જેલમાં પૂર્યો. તેના એક વૃદ્ધ ચિત્રકાર મિત્રે તેને જેલમાંથી છોડાવવાને માટે મહેનત કરી પણ જાપાનીઝોએ ચાર હજાર ડોલર દંડ પેટે માગ્યા. આટલી મોટી રકમ ક્યાંથી કાઢવી? કેટલાય ખેડૂતોએ આ માટે ફાળો કર્યો. તેઓ માંડ માંડ બે હજાર ડોલર ઉપરાંત થકા તે તેમણે જાપાનીઝોને મોકલ્યા. ચાર હજારથી ઓછે એ જાપાનીઝો અને એમ નહતા. વાંગે પોતાના એક વૃદ્ધ ચિત્રકાર મિત્ર મારફતે તેના એક વિદ્યાર્થીના જમીનદાર બાપાને કહેવરાવ્યું. જમીનદારે કહેવરાવ્યું 'કહેા તો હથ ડોલરની રકમ આપું; એથી વધારે ક્યાંથી આપવા ?'

વાંગ નિરાશ થઈ ગયો. જેલની મારફત ને સતામણી તેનાથી સહી જતી નહોતી. તે માઢો પડ્યો. એવામાં એકાએક અલુધારી જગ્યાએથી તેને મદદ મળી, એક જૂનો જાણીતો ભૂંડારો કેણ જાણે ક્યાંથી જેલમાં તેની પાસે આવ્યો ને તેણે એક હજાર ડોલર મેળવી આપવાનું વચન આપ્યું. તેણે થોડા જ દિવસમાં એટલો ફાળો કરી નાખ્યો. ખેડૂતોના બે હજાર ડોલર તેમાં ભેગવીને એણે વાંગને સુઝાવ આપાવી.

વાંગ પાછો પોતાની મૂળ જગ્યાએ પહોંચી ગયો તે હજુ માંડો જ હતો. માંદગીની પધારીએ પડ્યા પડ્યા તેણે પોતાના અનુભવો

પર ચિંતન કર્યું. તેણે ભેથું કે પૈસાદારનો ગ્રેમ પૈસા પર જ હોય છે. માણસ પર નહિ. ગરીબ વર્ગ જ માણસ પર ગ્રેમ કરે છે. તેણે પોતાની કેળવણીના સિદ્ધાંતો આ પાયા ઉપર ઘડ્યા.

એક વાર અમે (આ લેખને મૂળ લેખક) બેઠા હતા અને તેના કેળવણીના સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરતા હતા. તે સિદ્ધાંતો ઘણે અંશે માર્ક્સવાદી હતા. તેણે કહ્યું કેળવણી એ કેઈ ખાસ પ્રકારનો જીવનધર્મ નથી; તે એક સાધન છે, આ સાધનનો ઉપયોગ કેઈપણ કરી શકે છે.

મેં ભેથું છે કે ચાગ-કાઈ-ચેકના શાસન નીચેના પ્રદેશમાં આ સાધનનો ઉપયોગ ચાગ-કાઈ-ચેકના શુભાભિને સર્જવામાં જ થાય છે. અમે આ સુક્ત પ્રદેશોમાં એ જ સાધનનો ઉપયોગ કેળવાયેલ વર્ગને આમજનતાના સેવકો બનાવવામાં કરીએ છીએ. એક બીજી પણ વાત છે. કેળવણીને જીવનથી વિખૂટી પાડી ન જ શકાય જહાન ડયુઈ કહે છે 'કેળવણી એ જીવન છે, અને શાળા એ સમાજ છે.' પણ અમે કહીએ છીએ કે જીવન એ જ કેળવણી છે ને સમાજ એ જ શાળા છે. એથી જ અમે અમારી આસપાસ પડેલ આ જીવંત સર્જનમ માનવસમાજ તેને જ અમારી કેળવણીનું વાહન બનાવીએ છીએ. અમારી કેળવણી એ અસાન ખેડૂત તથા તેની નજીકના એવા મધ્યમ વર્ગને લક્ષ્ય રાખીને આપાય છે. એટલે કે નેતૃત્વક વર્ગને ધ્યાનમાં લઈને, નહીં કે લોકોની અલ્પ એવી - સંખ્યા જમીનદાર વર્ગને -'

વાંગના આ કેળવણી વિષયક સિદ્ધાંતોને વ્યવહારમાં કઈ રીતે મૂકવામાં આવે છે, એ બેધએ એ પહેલાં ચીનના આ પ્રદેશમાં કેળવણી આપવાનું કામ કેટલું મુશ્કેલ છે. તેનો ખ્યાલ મેળવવો જરૂરી છે. અલગત ચીનના વિશાળ મેદાન પ્રદેશોમાં પણ હજુ નકા નિરીક્ષરતા છે. પણ ત્યાં ભૂતકાલીન ચીનની સંસ્કૃતિનો વારસો લોકોને મળેલો

છે જ્યારે આ પડાડી પ્રદેશના લોકો લગભગ
પશુ દુગ્ધ હાલતમાં છે તેઓ જૂન, પ્રેત,
પિચાય વગેરેમાં તો માને છે પણ માનના
બુદ્ધિશીલતાની પકડ પણ તેમના ઉપર
પૂરેપૂરી છે આ લોકોને સ્વચ્છતાનું તો જ્ઞાન જ
નથી હાલજી કર્ણ, હાથપો પોવા, નખ કે વાળ
કાપવા, એ તો તમને ખબર જ નથી સ્ત્રીઓને
વાળ ઝોળવાની ખબર નથી. પરંતુ હજી
નાનપણથી જ બાપી રાખવામાં આવે છે.

અમલુ, વરેલી અને બહારની દુનિયાથી
બંધતા આ લોકોને કોઈ નવા વિચારમાં
દુનિયામાં, સંસ્કૃતિમાં શેષાય રસ નથી તેને
કેવળ પોતાની જાનમાં અને પોતાની ચાર
પીઠારીયા રીવાજની વચ્ચેની દુનિયામાં રસ છે.

આ પશુ જીવન જીવના લોકોને કેમ
ભણાવવું? હાથલા તરીકે દુનિયામાં સૌથી
વધારે અટપટી એવી સ્ત્રીની કિપિજ તેને
કેમ શીખવવી? આજ અટપટી કિપિના
શબ્દથી મોઝાએક ભણેલા અને પેસાદાર લોકોએ
સેકાએ મુઠી આમજનતાને વશ રાખી
સામાજ્યને માથેથી રાખ્યું હતું. હવે આ
અટપટી વિપિ આ ખાતરના જીવ જેવા
જીવનના ઉપાસકોને શીખવા માટે કેમ
તૈયાર કરવા? આ લોકોને આ બધું શીખ
વાની બિલકુલ પડી નથી તેના વગર એમની
પેદીની જિંદગી નીકળી ગઈ છે.

આ પ્રસ આંગ-કાળ ચેકના શાસનમાં
પણ ઊંચે થયે હતો અને મોટા મોટા કેળવ
વર્ગીકાર, અમેરિકાની તાલીમ લીધેલ અધ્યા-
પકો પણ ઉકેલી શકતા ન હતા એમ એન
નામના એક અમેરિકાની તાલીમ લીધેલ વિદ્યા-
ર્થીએ એક નમુનેદાર પ્રીંડ ચિંતણું કેન્દ્ર બિચું
કર્તું હતું. પણ જ્યાં કંદેરોને ભણાવવાનો સવાલ
હોય ત્યાં આવા એકાદ નમૂનાથી શું વળે?

આ સામ્યવાદી શિક્ષકોએ આ પ્રશ્નનો
સાચ સારો અને જાણ પડે તેવો ઉપાય શોધી

કાઢ્યો. ખેડૂતને નિશાળમાં બોલાવીને
શોખાવવા કરતા તેમના જ જીવનમાં જડાયેલાં
સાધનો અને ધંધાઓનાં નામોનો જ લખીને
તેમની આંખ સામે રજાં કરે એમ જણ
કરવા માંડ્યા. હાથલા તરીકે ભત્વાડ હોય
તો તેને ઘેટાં, ફૂતરે ડાંગ, ખંડ ઈજ શબ્દો જ
વાંચતાં શીખવી દે એ જ પ્રમાણે ખેડૂતને
શીખવવાની રીત પણ મૌલેક જ હતી, અને
જારે ગમ્મત આવે એવી હતી એક શાળાનો
એક વિદ્યાર્થી જોવાની રજામાં ગામમાં જાય ને
બે ચાર ઘરેમાં જઈને ચૂલા ઉપર ખાનલા
ઉપર હાંડલા પસે એમ જુદી જુદી જગ્યાએ
તે તે સાધનનાં નામોનો કાગળ થોડો દે.
ઘરમાં કામ કરતી સ્ત્રી હરતાં હરતાં તે
ચીજ પામે આવે ને તેનું નામ લખેલ
વાલે ને એ રીતે એ કિપિ શીખે. બીજે દિવસે
વળી પેલો છોકરો બીજાં બેચણ નામોના
કાગળો થોડો જાય

એમ ખેડૂતે પોતાના ખેતરને બે છેડે લે
શબ્દો ચોરેલા. તે હજીથી ખેડતો જાય ને
છેડે ચોરેલા શબ્દોને ભેટો જાય ને ખેડતો
ખેડતો ચાલ કરતો જાય. એમ આખા દિવસ
સમાં આ સાવ પ્રાથમિક શ્યાના મગજમાં
પણ આ શબ્દ અથડાતો-કુટાતો પેસી જાય.

એક પછી એક ગામે હરતાં હરતાં આ
ઘરતીનાં ઉંચાંઓને આવી રીતે ભણતા,
શિક્ષામાં નિશાળોમાં જતાં, ખાજાઓમાં
પ્રામનાટક મંડળીઓ તરફથી ભજવાતાં નાટકો
જેતાં અને જીવાનિકાઓ મોટાં જૂગળાં
રાખીને ચોરેલા ભાષણો કરતા હોય તે
સાંભળનાં અને મોટા મોટા શબ્દોમાં લખાયેલા
લીંતપત્રોને ઉકેલવા મથતા ભેલાં.

પણ આ પ્રૌદ્યિકજીવના પ્રયોગ કરતાં પણ
નાનાં બાળકોના શિક્ષણના તેમના પ્રયોજો
વળી જોર છે.

ગીતાંજલિ:....[અનુસંપાન પૃષ્ઠ ૧૪૪થી શામુ]
 દીવો નદી પર તરતો મૂર્યોએ જો જોઈને કોઈ
 કહેશે, 'અરે આમ ઠરવાથી દીવો, તેલ,
 દીવેટ એ બધું બર્થ ગયું.' " પણ એ ત્યર્ક-
 તામાં જ આત્માનો કિંચ આનંદ રહેલો છે એ
 સત્ય લોકો ક્યાંથી સમજી શકે? એ સત્યનો
 આનંદ તો અનુભવી બાલુનાર જ માણી શકે.

જોકે સંગીતકાર મધુર સ્વરે વીણા વગાડી
 રહ્યો હતો. માણસોએની વીણા કાંબળીને
 મુગ્ધ થઈ ગયા. સંગીતકારે વીણા વગાડવાનું
 બંધ કર્યું એટલે બધા પ્રેક્ષકોએની પ્રશંસા
 કરતા કરતા વિખેરાઈ ગયા. પણ ત્યાં પ્રિસેલી
 એક ડોશીમા કહે: 'આ માણસે નકાસું
 તુંબડું ગગાડ્યું. જોનો શાક તરીકે ઉપયોગ
 કરત તો ખાવા કામ આવત.' "

આપણે શાહીઆમના પથ્થરને પૂછ્યો
 છીએ એમાં આપણને એક પ્રકારનો આનંદ
 મળે છે. એ શાહીઆમના પથ્થરનો ઉપયોગ
 મસાલો બાટવામાં નહીં કરીએ.

અમુક વસ્તુ એવી હોય છે કે જેની કદર
 પ્રેમ, લાગણી કે આનંદથી થઈ શકે છે,
 પૈસાથી કે ઉપયોગથી નહિ.

ધર રહેવાના ઉપયોગમાં આવે છે. પણ
 દક્ષત દીવાલો જ ચારે બાજુ દોત તો આપણે
 અજાણ જાત એટલે આપણે બારીબારણાં
 કર્યો બારી બહાર જોઈએ એટલે ઘરની
 સીમિતતામાંથી આપણે અનંતતા, મહાનતાનું
 દર્શન કરી શકીએ છીએ.

સુરોષમાં 'નિંદા-નિષેધક' (પિડલોક સોસાયટી) નામની એક મંડળી છે. તેના જે સભ્ય
 થાય છે તે બીજા કોઈની નિંદા કરતા નથી. તેની નજરમાં બીજાની નિંદા કરવામાં જેટલું પાપ છે
 તેટલું જ પાપ બીજાની નિંદા સંજ્ઞામાં પણ છે. આ સોસાયટીનો નિયમ છે કે, તેનો જે
 સભ્ય બને છે તે સભ્ય બનતી વખતે ત્રણ વાર તાળું ખોલીને બંધ કરે છે. આનો એ
 અર્થ છે કે હવેથી હું કોઈની પણ મન, વચન અને કાયાથી નિંદા નહીં કરું. શું આપણે
 ત્યાં પણ આવી કોઈ મંડળી છે? જો હોય તો આપણે તેના સભ્ય થવા તૈયાર થઈશું?

મધ્ય મુગ્ધનું જોકે કાલ્ય છે :

'હે પંખી, તું તારા હુંફાળો માલો
 છોડીને, ખોરાક છોડીને આમ બિચા આકાશમાં
 શા માટે નકાસું છિલ્લો કરે છે?'

પંખી કહે: 'હું જ્યારે મારા માળાની
 હદમાં પુરાઈ રહું છું ત્યારે મને બધું મુખ
 મળે છે ખરું, પરંતુ જ્યારે હદની બહાર
 આમ બિચા અનંત આકાશમાં બિડું છું ત્યારે
 મારા આત્માને આનંદ થાય છે; ત્યારે મારા
 આત્માને હું પામું છું.'

સુરહેવ પણ કહે છે: 'જ્યારે હું ગાઈ
 છું ત્યારે હું જગતનો અર્થ સમજી શકું
 છું. ગીતરૂપી પાંખો વડે હાથે બિડીને હું
 તારા સ્પર્શ પામું છું.'

આમ આનંદ દ્વારા જ આપણે આત્માનો
 અવિષ્કાર કરી શકીએ છીએ. અને એ
 આનંદ અહુલાવ ભૂદીને જ કરી શકાય છે.
 ગાંધીજી શ્રી. મ. હેવલાર્થ વિશે કહેતા :
 'He reduced himself to zero' (મહા
 દેવમાં શૂન્ય થઈ જવાની શક્તિ હતી.)
 ખરેખર, મહાદેવભાઈએ પોતાની હક્તી જ
 શુભાવી દીધી હતી. તેઓ બાપુમાં જ
 સમાઈ ગયા હતા.

એ જ રીતે આપણે પણ આપણા અહમ્મને
 ભૂદીને સાચો આનંદ અનુભવવો જોઈએ.
 આનંદ તો આત્માનો ખોરાક છે. દુનિયા ભાદે
 એવા આનંદને બંધાયે ગયે પણ એ આનંદ
 વગર આત્મા છુપી જ રહેતો નથી.

પ્રાર્થના પદી ૭

અમસાઈ મહેતા

[૪૫ એ મામમા નીકળ્યા કાપડા શિનર વખતે પ્રાર્થના પદી પ્રકરનો યત્ન દત્ત એ પ્રવચનોમાં મોટેવની દિવસે વિચાર રીતે મમળનરામા આવી કે, જાણુના વિચારને સમજવા તેમજ જીવનમાં ઉતારવા પ્રવળ કરન પ્રત્યેકને એ અતીત ઉચ્ચેગી થઈ પડે એમ છે 'પ્યારાખાપુ'માં કમીકમે તે પ્રગટ થઈ.]

(૧)

પ્રાર્થનામાં એમવાનો રિવાજ નવો છે પહેલા હોકો રાત્રે લેગા ચતા અને જાજન કીર્તન ઠન્ન એ રીતે જગવાનનું નામ હઈ કૃતાર્થ થતુ પ્રભુને યાદ કરવો છે એવા આનોથી જાજનો ગવાતા મીરા, ન મિદ્ સુરકારે દિવ હાવી હોકે એવી રીત ગીતો ગાયા છે ગાધીજીએ એરા જ જાજાની માફક પ્રાર્થનાને નવું સ્વરૂપ આપ્યું ગાધીજીએ આશ્રમ સન્ધ્યા આપી આશ્રમે વિશે રામાયણ મહા ભારતમાં ઘણું બાબતુ છે એ આશ્રમ રાજ ગાધીજીએ ઉપાધ્યો અને તેમાં નવા નવો દિનેવા. પ્રાચીન કાગના આશ્રમેમાં નયે મુનિઓ રહેતા, અમુક વિશિષ્ટ સમાજના જ વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાન મટે આશ્રમમાં દાખલ કરતા જ્ઞાનની તુષાવાગા ઉપવા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં રહેતા, સાયે શ્રમ કરતા, અને મિશ્ર માગી લાવતા ગાધીજીએ આશ્રમમાં નવો સમાજ રચવાનો વિચાર કર્યો ગાધી જીએ બધા વર્ગના હોકાને અદર દાખલ કર્યા એક બંધન હતું તે એ કે બધા શરીરશ્રમ કરનાર હોય અને પ્રમાણિકતા ને સાદાદીથી જીવન જીવન સમસ્ત રાખીને તેની પ્રાપ્તિ માટે જીવવા માગતા હોય તે અંગે કેટલાક મથવાતુ હોય છે આ આદર્શની દિન પ્યારાખાપુ

નિયતો કર્યા. તેમાં સામુદાયિક પ્રાર્થનાને પણ સમાવેશ કર્યો. એ પ્રાર્થના દર પંદર કે વીસ મિનિટ ચાલે પછી આખો દિવસ આશ્રમ અંગેના કામે કરવાના હોય છે એ બધા કાર્યો અનાસક્તિપૂર્વક ઉધર પ્રીત્યથે કરવા ભેદ્યે જેમ માગામાં સૂત્ર મજકાને સાચે રાખે તેમ પ્રાર્થના આપણા જીવનમાં કેન્દ્ર રથાને હોય રામનામ લેવું એ કીક છે પણ રામમય આપણુ જીવન બનવું ભેદ્યે દરેક કાર્ય રામ માટે હૃડે છે એ લાલે તે કરવું તેથી તે સારામાં સારી રીતે કરવું ભેદ્યે પ્રાર્થના આખા દિવસનું બળ આપે છે પ્રાર્થના એ આપણા આશ્વા નિક ખોરાક બની રહે સામાન્ય રીતે

પ્રાર્થનામાં સુષી કરવે એવો ભાવ હોય છે, કે શ્રીવત્ની શુભશ્રુતિ હોય છે પણ ગાધીજીએ જે પ્રાર્થના તૈયાર કરી તેમાં માનવી કેવો બનવા માગે છે તે આદર્શ મૂકેલો છે સાજની પ્રાર્થ નામાં સ્થિતપ્રજ્ઞના લક્ષણો ગણાવેલા છે. આદર્શ બ્યક્તિ કેવી હોય તેનું તેમાં ચિત્ર છે આદર્શ આ આદર્શની દિન

પ્રતિદિન નજીક જવું એ પ્રાર્થના સમજવાનો હેતુ છે. પ્રાર્થના ગમે તેટલી મિનિટની કરે. પણ તેમાં તારાકાર થઈ જાય એવી પ્રાર્થના જીવનમાં આપણને વધુ મળ આપે છે. ગાંધીજી કહેતા કે ખોરાક વિના હું દિવસો સુધી ચલાવી શકું, પણ પ્રાર્થના વિના તો હું એક દિવસમાં મરી જાઉં. તે કહેતા કે નિરાશામાં પ્રાર્થના જ બળ આપે છે. આપણે આપણા જીવનમાં યાચ તો પ્રાર્થના પારસમણિ-રૂપ થઈ જાય.

માણસનું જીવન સમજ્યો, પ્રેમથી ફરે છે. ગામડાંમાં ખેતી કામ કરવું કપડું છે. કેટલીક વાર કામ પૌવાઈ જતું લાગે. પારેલું પરિણામ ન આવે તો ઈશ્વરનિષ્ઠ માણસ જ ત્યારે ટકી શકે. શ્રીર આલમે જેમ ગાંધીજીની કસોટી કરી અને તે છેવટે મિત્ર બન્યો તેમ ઈશ્વરમાં મદદ હોય તે જ આકરી કસોટીમાંથી પસાર થાય છે. આવે પ્રસંગે પ્રાર્થના માનવીને બળ

આપે છે. દુઃખમાં કોઈ પણ માણસ દુઃખીને મદદ કરી શકતો નથી સાચી મદદ ઈશ્વરની જ હોય છે. ઈશ્વર વિષે પણ બાપુજીએ આપણને સાચો ખ્યાલ આપ્યો છે. ઈશ્વર એટલે શય-ચક્ર-પદ્મધારી વ્યક્તિ નહિ; સમ એટલે દરાર-ચતુર સમ નહિ; ઈશ્વર એટલે મહાન શક્તિ, જે આખા વિશ્વનું તત્ત્વ ચલાવે છે. તે શક્તિ સત્ય છે. સત્ય એ જ ઈશ્વર છે. ઈશ્વરને લજવો એટલે સત્યના નિયમ સાથે જીવન જોડાઈ જાય એવું કરવું તે. આ જાતનો ક્રાંતિ કારી વિચાર તેમણે આપણી સમક્ષ મૂકેલો છે.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના, સમનામ, શક્તિ વિષેના ખ્યાલો જુદા છે. આચાર વિચારનો મેળ હોયો. એકજે એમ તે શારૂર્વક કહેતા. 'હજાર મણ તક' કરતાં અપોળ આચારજી થટે.' આમ ગાંધીજીએ આપણને પ્રાર્થનાની નવી દૃષ્ટિ આપી છે. તે પછીએ તો પ્રાર્થના આપણને નિત્ય નવીન બળ આપ્યો.

ગુરુ

ગૌતમ

[એક નવજાત શિશુ પ્રતિ]

ગુરુ મઠ

યોર અધિકારમાંથી

જે આંખો ચમકી લીધી.

તેમાંથી જ્યોતિ કમળી.

પણ આ જ્યોતિ ક્યાંથી પ્રગટી ?

મેં મારા મનને પૂછ્યું.

શું તારા જગતની આ જ્યોતિ ?

ના; તો શું સૂર્યની ?

ના ના, આ તો સૂર્યના પણ

સૂર્ય-પ્રાણેશ્વરની.

અને જે આંખોએ મારા પર ચીંટ મારી.

કેટલી કડુણાથી !

જાણે ના તરતી હોય મારી આખ આંખ

જગતમાં તાની મૂર્ત ?

ત્યાં તો એક ચમત્કાર થયો.

હું પોતે જ એક શિશુ બની ગયો.

ને હું સ્વર્ગનો એક રહેવાસી બન્યો.

તે વખતે આકાશમાં સ્વરો મૂળ્યા.

“શિશુ-જગત એટલે જ સ્વર્ગ.”

બાપુજીએ અકિસક રીતે સત્યના પ્રયોગો કર્યા હતા. અફ્રિકાના એટલે સર્વવ્યાપી પ્રેમ. યત્ન ઉપર પણ પ્રેમ રાખવો, દામાભાવ દર્શાવો વિરોધી પર પણ મમતાની દૃષ્ટિ રાખવી, ખીરજીથી દુઃખ સહન કરી લેવું અને સત્યને માર્ગે આગળ પ્રયાણ કરતા રહેવું એ બધું બાપુજીએ પોતાના જીવનમાં ઉતારીને આપણને બતાવ્યું છે.

આફ્રિકામાં બાપુજી હતા ત્યારની વાત છે. આફ્રિકામાં કાગાગોરાનો ભેદ બહુ ઊંડો હતો. કાગા લોકોને તેમ જ હિંદીઓને કૂટ પાય પર આવવાની પણ મનાઈ હતી રાત્રે પણ અમુક સમય બાહ કેમ્પથી ઘરની બહાર ન નીકળાય બાપુજીને ફેવા જમની ટેલ હતી. દિવસે વખત ન મળે તો રાત્રે પણ તેઓ ફરવા નીકળે એ મુજબ એક દિવસ બાપુજી ફરવા નીકળ્યા તેઓ કૂટપાય પર આવતા હતા. તેવામાં એક સંત્રાએ આવીને બાપુજીને ધક્કો મારી કૂટપાય પરથી નીચે પાડી નાખ્યા અને ભેરથી એક લાત મારી. બાપુજીએ એ બધું શાનિથી મૂંગે માટે સહન કર્યું. તેઓ જરાયે યત્ન સયા નહીં. એ જ વખતે બાપુજીને એક ગોરો ગિત્ર ત્યાંથી પસાર થતો હતો. તેણે આ બધું જોયું અને તરત જ ત્યાં ટોડી આવીને પેલા સંત્રી પર કોપે બસાળે બાપુજીને કહ્યું, “ગાંધી, મેં આ બધું નજરોનજર જોયું છે. તમે આ સિપાઈ પર કેસ કરો. હું સાક્ષી આપીશ. તમારી ઉપર આવી રીતે હુમલો થયો એ જોઈ મને બહુ દિલગીરી થાય છે”

પ્રશ્ન બાપુ

પરંતુ બાપુજી જોય્ય, “તેમાં દિલગીરીનું કંઈ કારણ નથી એ સિપાઈ ગિત્રારો છું” એણે? તેને મન કાળા એટલા કાળા જ. તે હબરીઓને કૂટપાય પરથી આમ જ ઉતારતો હતો એટલે તેણે મને પણ ધક્કો મારી નીચે ગળકાની પાડ્યો. મેં તો હવે એવો નિર્ણય જ કર્યો છે કે, મારી જાત પર મને તે વીતે તેને સારુ મારે અડાલતે ન જ ચડવું. એટલે મારે કેસ નથી કરવો.”

બાપુજીના આ દામાભાવ ઉદગારોની અસર પેલા સંત્રી પર ઊંડી પડી તેણે બાપુજીની માફી માગી અને પછી તે પોતાને કામે ગયો.

બાપુજીના જીવનનો એક ઘીને પ્રસંગ ચાલ આવે છે : દક્ષિણ આફ્રિકામાં બાપુજી હતા ત્યારે એવો કાયદો સરકારે પસાર કર્યો હતો કે હિંદી લોકોએ ત્યાં રહેવા માટે પરવાના કઢાવવા અને તે પર ડસ આંગળાંની છાપ આપવી તે પરવાનાને સાંચે પોતાની માથે રાખવો અને જેની પાસે એ ન હોય તેને સજા કરવામાં આવશે આ કાયદો ખરે ખર અપણે માટે અપમાનજનક હતો. બાપુજી તે સાંચે સત્યાગ્રહ આરંભ્યો. ઉપરે સરકારે સમાપાન કર્યું કે, જેની ખુશી હોય તે પરવાના કઢાવે; જેની ઇચ્છા ન હોય તે ન કાટે તો ચાલે.

બાપુજીએ હિંદીઓને એ મુલેહ સમજાવવા સમા ભરી. પણ તેમણે સમામાં એમં બહેર કહ્યું કે, હું તો ચોખી પહેલો પરવાના કઢાવીશ અને ડસ આંગળાંની છાપ આપીશ.

આ વાત મીર આલમ નામના બાપુના એક ઓળખીતા પઠાણને ન ગમી. તેણે તો બાપુને ચોખ્ખેચોખ્ખું કહી દીધું: “હું જુદાના કસમ ખાઈને કહું છું જે કેઈ પરવાનો કઢાવવા પહેલો જશે તેને હું ઠાર મારીશ.”

પરંતુ ખીજે દિવસે બાપુ અને કેટલાક આગેવાનો પરવાનો કઢાવવા ગયા. રસ્તામાં મીર આલમ અને જીભ કેટલાક ઓના સાથીદારો એમની શહુ જોઈ ઊભા હતા. મીર આલમ બાપુને પૂછ્યું એટલે બાપુએ કહ્યું, “હું તો પરવાનો કઢાવવા જઈ છું.”

એટલામાં તો બાપુના માથા ઉપર પાછળથી ઠંડાનો સજ્જડ ફટકો પડ્યો તે બાપુની પર વાગ્યો અને બાપુજી બેભાન થઈ જમીન પર ઢળી પડ્યા. પછી તો તેઓને લાકડીઓ અને પાટુઓનો માર માર્યો.

મારીને નાસવા જતા રસ્તા પરના લોકોએ તેમને પકડ્યા અને પોલીસને હુણેલે ડર્યા.

ચોઠી વાર પછી બાપુજી સાવધ થયા. તેમનો ઢોઢ ચિરાઈ ગયો હતો, આમલા દાંતને પણ ઈજા થઈ હતી. બાપુજીએ તરત પૂછ્યું: “મીર આલમ ક્યા છે?”

લોકોએ કહ્યું કે તે સૌને પોલીસને સોંપવામાં આવ્યા છે. એ સાંભળી બાપુને ડુખ થયું. તેમણે તરત જ પોલીસના વડાને પત્ર લખી તેઓને ઠોકી હેવા બક્ષામણ કરી. પોલીસે મીર આલમને તેમજ તેના સાથીઓને ઠોકી દીધા. પણ કેટલાક ગેરજાઓએ

એ સામે વાંધો લીધો એટલે તેમને છ માસની સજા થઈ.

ઘોરા માસ પછી બાપુજીએ ભેરું કે સરકાર પોતાનું વચન પાળવા તૈયાર નથી. તેથી બાપુએ ફરીને સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો. પરવાના બાળીને હોળી કરવાનો દિવસ નક્કી થયેલ. બધા પોતાપોતાના પરવાના આપી રહ્યા હતા. એવામાં મીર આલમ બાપુજી આગળ આવી પરવાનો આપતાં કાઢ્યો, “લો; મારો પરવાનો પણ બાળી મૂકો. મારા યુના માટે અને માફ કરજો. મેં તમને ઓળખ્યા નહોતા.”

તે વખતથી મીર આલમ બાપુજીના અનુયાયી જેવો બની ગયો અને બાપુજીની સંભાળ લેવા સદા તરફ રહેતો.

બાપુના જીવનના આવો પ્રસંગો આપણને પ્રેરણાદાયી થઈ પડે એમ છે. આજ જેમ આગને યુગ્રાણી શકતી નથી, પણ તેનાથી વિલિનન એવા તરવની જરૂર રહે છે; તેમ કેઈ આપણા તરફ યુરાર કરે તો તેના તરફ યુરારને બદલે તે લજારથી વર્તવામાં જ માણસાઈ રહેલી છે. અને એ રીતે જ આપણે યુરારને વધતી અટકાવી શકીએ છીએ. આપણી સામે વિકલ વર્તન જતાવતાત્તી સાથે જો આપણે પ્રેમથી વર્તીએ તો જરૂર તેને આપણે મિત્ર બનાવી શકીએ. એ સારું જ્ઞાને માટે પ્રેમ હોવો જોઈએ અને દાખાવાયથી આદ્રં એવું હૃદય હોવું જોઈએ.

સત્યની આરાધનાને આત્મજ આપણી હસ્તી. તેને જ કારણે આપણી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ. તેને જ કારણે આપણે પ્રત્યેક આસોચીન લઈએ. આમ કરતાં શીખીએ તો આપણને બીલ બધા નિયમો સહેજે હાથ આવે, ને તેમનું પાલન પણ સહેલું થઈ પડે. સત્ય વિના કેઈ પણ નિયમનું શુદ્ધ પાલન અશક્ય છે. —ગાંધીજી

મણુકો - ડોળો - અહિંસા

નકલન કરતા ધી વડુવાવ બ પોવ

મારો અનુભવ ને જેમણે પ્રયોગ કર્યા છે તેમનો અનુભવ એમ સૂચવે છે કે, વનપક તાણ વનરૂપતિથી શરીરને જે રાત્રિ મળે છે તેમની શાંતિ કદી અગ્નિમા પકવેલી વસ્તુથી નથી મળતી અગ્નિથી પકવેલી વસ્તુમાં માલકતા પેદા થાય છે તેથી તે વહેતા વિકારો પેદા કરે છે

મધને વિષ મારી પાસ બચાવ નથી મધ ન બચાવ તો સાડુ બોગ હું માનુ છું આરોગ્યવાનને મધ ખાવાની હું ભવમણ કરતો નથી ખાડ સાડર કરતા મધને કું નિર્દોષ માનુ છું શારીરિક દૃષ્ટિએ સાકર ખાડ કરતા મધ વધારે સાડુ છે જ્યો દાકતર વેંધનો અભિપ્રાય છે મુખરેલી રીતે મધ કાંદવાથી એક પણ માખીને ઇલા નથી પહોંચતી પણ મધ ખાવામાં આ બચાવ નથી

આરોગ્ય અહિંસા અને અર્થની વચ્ચે હું લોદ નથી કરતો જે આરોગ્યવધક છે તે અહિંસાનું પોષક હોવું એકાએક અર્થનું વિરોધી ન હોવું એકાએક અહિંસા શુદ્ધ અને સાચા આરોગ્યની પાત છે

હું પોતે કેવળ શરીરનો વિચાર કરીને

આ પ્રયોગ ન કરી શકું જે હું ધર્મવિરુદ્ધ માનુ તે કરીને જીવવા નથી માગતો ધર્મ અને અર્થ સત્ય અને સ્વરાજ્ય, સ્વરાજ્ય અને સર્વરાજ્ય, દેશકલ્પ અને સર્વકલ્પનો એક એકવચામ્ હું પુનઃપ્રાર્થ માનુ છું તે જ મેં સમાગં છે તેમા જ મને નસ છે એ રસ જેને લૂંચો હોય તે લૂંચે એથી કોઈ ભિન્ન દૃષ્ટિથી મારી એકે ક્રિયા નથી ચાલતી

મારા અભિપ્રાયની તુલના સ્વતંત્ર રીતે થવી એકાએક તે પશ્ચિમમાંથી આવી હો કે પૂર્વમાંથી-તેની જક સત્ય છે કે અસત્ય, અહિંસા છે કે હિંસા એ જ વિચારનું ચોક્કસ હોય મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે સત્ય અને અહિંસા તેની જડ

એકાએક હિંદની સેવા કરવામાં પ્રયત્ન તો તો પોતાનું આગળું સાફ કરે અને અહિંસા પાળે અહિંસા એટલે જીવદયા જીવદયા એટલે શું? માડ, છીડી કે કોઈપણ જાતુને ન મારવા-દુષ્ટ જ ન દેવું એ? એ વધારા છે, પણ એટલામાં જ તેની પરિસ્થિતિ નથી થતી અને જીવદયા એટલી જ હોય તો તે અહિંસા નથી

ગ્રંથાવલોકન

માધુનાની પગફાંડી: સે. શ્રી નવલભાઈ શાહ; મહાવીર પ્રમાણ મંદિર, અમદાવાદ,
કિં. બે રૂપિયા; ૫૦ ૨૦-૧૯૦.

‘પામેય’ પછી વિશ્વવાત્સલ્યના લેટ પુસ્તક તરીકે શ્રી નવલભાઈ સાધુનાની પગફાંડી’ હરે છે, એ આનંદપ્રદ પ્રસંગ છે. મુનિશ્રી સતગાલજીના તપ પૂત સાધુચરિત જીવનના પ્રેરક પ્રસંગોને શ્રી. નવલભાઈએ સુંદર રીતે આલેખ્યા છે. એમાં મુનિશ્રી પ્રત્યેના એમનો પ્રેમ અને આદર દૃષ્ટિએ પદ્યા વિના શી રીતે રહે? સાચી લાગણી કઠીય છાની ન રહી શકે.

આ પુસ્તકમાં ૨૩ પ્રકરણો છે. એમાં મુનિશ્રીના ઉચ્ચ આદર્શને પાલક તેમ જ પ્રેરક એવા પ્રસંગો આલેખેલા છે ‘આધ્યાત્મિક હૈનિક’, ‘સત્ય સંકલ્પ’, ‘મૌનતા અનુભવો’, ‘શુરુ - શિષ્ય’, ‘ધર્મદૃષ્ટિએ સમાજરચના’, ‘બે સંત’, ‘કોર્ટના પિજ્જામાં’ તેમ જ હાલજી

શ્રીના જ પ્રકરણો વાચકના આત્માને સતોષ આપે એવાં છે. જેણે પોતાના જીવનને સેવાને માર્ગે દોરવું છે, આધ્યાત્મિક વિકાસ સાથે માનવતાને આત્મસાત્ કરી જનસેવા એ જ પ્રભુસેવા એ વસ્તુની અનુભૂતિ કરવી હોય, ધર્મને પરંપરાની ગૃંથલામાં આપલું કરી સકુચિત ન કરતાં એને જીવનવ્યાપી કરવો હોય તો તેણે અવશ્ય આવાં પુસ્તકો વાંચવા જોઈએ. આજના ધર્માવિધા યંત્ર-યુગમાં કોઈ કોઈને કામ વિના મળી શકતું જ નથી. એવે વખતે આવા આદર્શશીલ સાધુરોના જીવન-પ્રસંગો તેમ જ એમના વિશેનાં લખાણો જ આપણને આપણી આધ્યાત્મિક સીડ કાઢવા સહાયરૂપ સાચા એમ છે.

[અનુસંધાન સાથે જુઓ]

[પૃષ્ઠ ૧૫૩, ‘મંગલ પ્રભાત’ ૧૫૫, કોલિયું મળી]

અનુક્રમણિકા ૩૦ જુલાઈ ૧૯૫૧

૫૫

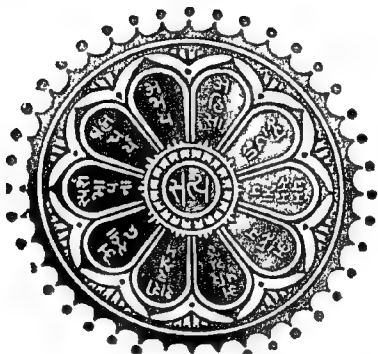
૧ ગીતા અને રામાયણ ..	આપીછ ૧૩૭	૮ આદર્શ મામસેલક ...	મુકલભાઈ ૧૫૭
૨ આશ્રમના ભજનો . . .	મું. મું. ૧૩૬	૯ રવિન્દ્ર મનન ...	કાકા કાવેશ્વર ૧૫૦
૩ એટમયાન ..	ફિલસુફા જન દિનાલજી ૧૪૦	૧૦ નવન ગીનનું પદ્યતર ...	મું. ૧૫૫
૪ ગુરુદેવની ગીતાજલિ ગુરુદવાલ મંદિરક ૧૪૧		૧૧ પ્રાર્થના પછી ...	જળદભાઈ મટેના ૧૫૬
૫ બાપુની અનોખી વાતો કાલિનાથ ત્રિવેદી ૧૪૫		૧૨ વ્યક્તો ક્રેમભાવ ...	મુકલભાઈ ૧૬૧
૬ ખરૂ વાચન ...	પ્રભુદાસ ગાંધી ૧૪૮	૧૩ ગાંધી ચાળા ...	ચંદુલાલ બ. પટેલ ૧૭૩
૭ બાપુના પદો ...	આપીછ ૧૪૦	૧૪ મયાવલોકન ...	મું. કું. ૧૬૮

આ પુસ્તકના પ્રારંભમાં મુનિશ્રી સત-
બાલજીએ 'પ્રયોગની ભૂમિકા' લખી છે, એ
અવશ્ય આ પુસ્તકને મજબૂત મદદરૂપ થઈ
પડશે કેમાં મુનિશ્રીએ આપણને અનુસરવા
યોગ્ય રાજકીય, સામાજિક તેમજ ધાર્મિક દષ્ટિ
દર્શવી છે તેનું અનુશીલન કરવું ઉચિત છે.
છેરો, શ્રી. નવલભાઈએ પુસ્તકના પ્રારં-
ભમાં લખેલ 'પગદંડી અંગે' લેખમાં ફરિયાદો
એક બે મુદ્દા અંગે થોડું કહેવાનું મન થાય
છે. તેમણે મુનિશ્રી વિશે લખતા કહ્યું છે
"આસ કરીને મને ગાંધી-વિચારમંદળી વધુ
ગમે છે. એ કનેદીએ કેટલીય જામતોમાં
મહારાજશ્રી પોતે સાધુ હોવાને કાગળે તેમના
જીવનને અનેક મર્યાદાઓ એમના જીવન
વ્યવહારના અનુભવોને મર્યાદિત બનાવે છે
એમ મને લાગે છે. પણ મને પૂરી શ્રદ્ધા છે
કે એક દિવસ એ મર્યાદાઓ આપોઆપ છૂટી
જવાની છે કારણ કે તે સાધુતાની કલ્પના
માંથી જન્મી થયેલી છે સાધુના અનુક બેશ
કે અનુક જ મહારાજા આચારમાં જ નથી
એ તો જીવનમાં પ્રાણની જેમ વધુએલી
છે." એમના આ વિનાશ જાહેર ૨૫૬ નથી.
તેઓ 'સાધુતા'ની શી બ્યાખ્યા કરે છે?
એવી મર્યાદિત અથવા સ્થગ બ્યાખ્યાથી

મુનિશ્રીની સાધુતાને જોવી ઉચિત છે? ખરી
રીતે જોતા મતબાલજી મુનિશ્રી હોવાને લીધે
એમનો જે પ્રભાવ-જનતા પર પડે છે એવો
મહાવ અન્ય રીતે પડેલો શક્ય નથી. સત-
બાલજી એમની સાધુતાને લીધે જ કેટલાંયના
જીવનમાં ઉચ્ચ સ્થાન પામી શક્યા છે મને
તો એમ લાગે છે કે એ સાધુતામાં જ એમનો
મહિમા છે. શ્રી નવલભાઈએ પછીના ફકરામાં
પણ એવી જ અરુપટતા ઊભી કરે છે. ગાંધી
વિચારસરણીને સંપૂર્ણ રીતે સમજવાની
કચારામાંથી જ આવી વિસંધાઈતા ઉદ્ભવે છે
એમનું આ દૃષ્ટિ નિવેદન અને એમને
આલેખેલ મુનિશ્રીના જીવનપ્રસંગો એ એમાં
કેટલો ભેદ પડે? એ પ્રસંગો જ જો શ્રી
નવલભાઈ જરાજર ધ્રુમને અને તે પર
વિચાર કરે તો મુનિશ્રી સતબાલજીની મહત્તા
સમજી શકે એમ છે અને એમ જો તે
કરત તો આવી રીતે સતબાલજીને સમજ-
વામાં ફેલ ઉતરવું ન થાત અરુ.
'સાધુતાની પગદંડી' એ પુસ્તક મુનિશ્રીની
વિચારસરણીને સમજવા સહાયરૂપ થાય
એવું છે સૌ કોઈ એ જાણે અને એમાંથી
પ્રેરણા પામે એવી આશા વ્યક્ત કરવાનું
વ્યર્થ માનું છે. મુ ૭૦

“પ્રારંભાપુ”

અવશ્ય:
આ મૌસિક ૬૨ મહિનાની ૩૦મી તારીએ પ્રસિદ્ધ થાય છે. એટલે તે મહિનાનો ૫૭મ વાહું
મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીએ મળશે.
પ્રગટ તારીખ પછે ૬૨ દિવસમાં એક ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને
જણાવવું. આઠકોએ પત્ર વ્યવહાર કરતી વખતે પોતાનો શબ્દક નબર અવશ્ય જણાવવા વિનંતી છે.
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૦ છે. પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨૦ છે. તે કાર્યાલયને સરનામે મ.ઓ. ધીમોકલવું.
પ્રથમ અંકથી શબ્દક થઈ આવશ્યક છે. જ્યાં સુધી સિલકમાં હશે ત્યાં સુધી પાછલા અંકો મળશે.
લવાજમ મ.ઓ. થી મોકલનાં. મ. ઓ. ની કૃપા પર પૂરું ઠંકણ વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.
એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો અંક મોકલી અપાશે.
'પ્રારંભાપુ' કાર્યાલય જૂનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

आरंभ

संपादक: नवीन गांधी

પત્રપ્રસાદ

(૭)

આશ્રમમે તોતેક કોઈ પિન્નરમે નહિ રજા સકતે હ યદિ દેણ પૂ
નેા મત્રી ઉસે દોઠ દેગ તોતાકો યદિ મોકા મિલા તણ તો વહ
ઉડ હી ભયગા ય મ , ૧-૨-૨૨

(૮)

દાતમાથી કે પેદામાથી લોહી નીકળે તો નીકાના ત્રણમાર પાર
કેગળા કરના નથું વાગેલુ સાફ મીકું સનારના આમળી વલી ધમધુને
લાળ ખાકવી સાથે મીકું કે કાપતાનુ તેલ પપુ લેવાય લાલ પાણી
[પોટેગિયમ પરમેગને]ના કેગળા કરવા ગાથી લોટી ન મમે તો દાકનને
પેદા ભનાવના ભેખમે ઘણી વાર જલદુજ મીથી પણ આમ થાય કે મોડી
કાચી હીમેતરી-લીની જાણ-ખાવાની જરૂર છે ૧ ૨-૮-૨૨

(૯)

એને સગળમ વધા કવે જોલે સોકા અને મુદ્ધ મીકું ગરમ પાણી
નાખી પીવા અને તે નાકે ભડાવીને નાક સાફ કરવું પેટની પાનાળીને લીધે
હોવાનો સભવ છે તેથી ઉપવાસ કરવા વધા ૧-૮-૨૨

(૧૦)

હિરદીરિયા અને મરોગને શાફે મારી પાસે એક જ હલાર છે
જોછામા જોછી રુગર્ષ, એટલે ધડનો આગે આરખાઉસથી વધારે નરી,
ડી મુદ્દન નહી રૂધ અવવા દડી ગાયનુ ભેરાનુ નહી જ બકરીનુ લેવાય,
રસાકાર ફળ કોથળી અને હાથા પ્રમાણે, મેથી, રાઈ, પાવક કે લુલીની
બાણના પાનરા થાય રૂગિયાવાર લગી ચાવવા નિત્ય રૂગવાની કસર મોઠા
ઉપર ઠાકવા વિના પણ દોઠ ખરોબર જાંબ કરીને ઉધાગમા સુધુ નિય
સવારના ભૂખે પેટે થાસો-ધૂંસ પીમેથી ધૂટીને લેવા દસથી વધીને નો
વાર લેવાય અકનાપિયામા બે વાર રડીમમાથ લેવા મોટું ખજાર
રાણીને કોઠાગેના ત્યાગ નરનાનરુક છે ૮-૧-૨૨

(૧૧)

ખરોગ થાય તેને જોછામા જોછુ દુધ અને -મદાર રૂગો આપનાથી
ગરમી ભય છે ૩-૮-૨૨

(૧૨)

આખે વગર ગરમ કરવા પેના પોતા નાં મૂકીને સૂયો? અજમાવી
જોખો જોખાનુ કઈ નહી ૭-૧-૨૨ દિલી

*ખરોગ દુધ ના માત્ર ઉપમ છે મ

Copyright]

“ દોહિની સેવા કર્યા વિના હેણી આપના કસ્તી મિથ્યા છે.” [By Lavin Gandhi]

આરિઆવ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરૂની જીવનસાધનાનું અનુશીલન મનુ માસિક]

૧૨૪

૩૦ ઑગસ્ટ - ૧૯૫૧

૫૨૭

ડો. જાગા'

હોકે, જાગો! સવારમાં ઉઠીરનો ત્રકાગ આવીને આપણી ડાઘ હડકી દે છે, જાગી શાંતિની પ્રમથનાટ હોય એક પામ્યા થ ની જાગ છે પરંતુ સક્રિય થવાનો પલો એક કોણુ જાગ્યો? આખા દિવસના વિચારો અને કંઈક આપણી ચારે બાજુ જે એક પ્રગરનું પ્રમથ હવે છે તેમાંથી ચિત્તને નિર્મળ ઉદાર યાત્રિમાં જ નીત રથાપીશું? આપણે ધોરો દિવસ એક કરો ગિયની માફક પોતાની જાળ વિસ્તારતો આપણને ચારેબાજુથી ફસાવી રહ્યાં છે, ચિંતનને, જુમાને પોતાની જોયે આવરી રહ્યો છે! આ જાગી જાગને જાગી તોગીને આપણી ચેતનાને અનતમા સત્તમ કરવી જોઈએ. અધાને જીવવાનો, જીવવાનો સમય થયો છે!

ત્યારે દિવસ અનેકરિધ કમો અનેકરિધ વિચારો અને અનેકરિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા આપણને ચાકે ચાકવી રહ્યો હોય છે, જ્યારે અખિલ વિશ્વ અને આપણા આત્માની જરૂરે તે એક પ્રકારનું આશરું પાડુ કરી દે છે,

ત્યારે જો વારંવાર આપણે આપણી ચેતનાને 'તિષ્ઠત જાતમ' કહીને ઉદ્ધેષાધિત ન કરીએ, જો આ જાગણનો મન જરૂર પડે વ્યવહારિક કાર્યોની વચ્ચે રહ્યા છતાં આપણા અંતરમાંથી ધ્વનિત ન થાય તો એક પછી બીજા અકાવામાં, એક પછી બીજા જાતમાં આપણે ફસાઈ જ જવાના અને ત્યાર પછી જો તમસમ થી, જો જાદુમાંથી મહાર નીકળી જવાની આપણને ઇચ્છા મરખીયે નહીં થાય

પરિણમે આસપાસની પરિસ્થિતિને આપણે અન્યત સત્ય રૂપે માની લઈએ તથી મેં પર જે ઉન્નમ્ય વિમુક્ત સાધ્યત સત્ય રહેલું છે તે પર આપણા વિશ્વાસ ન રહે અને સૌથી

વિચિત્ર તો જો થાય કે તે સત્ય તરફ સશય અનુભવના પૂરતી સમ્મગતા પણ આપણામાંથી જોસરી નાય! માટે જ્યારે આખા દિવસના અનેક રિધ કમોને કોણુજા મચી રહ્યો હોય ત્યારે આપણા મનની મજબીરતામાં 'જાઠો જાગો નો ધ્વનિ અસ્પષ્ટિત રૂપે કિંદ્ય કરા!

રથીદનાય મહુર

મુલ્યમેવ જયતે

શાંતિનિકેતનનાં સજનો

તારીં ઝાંખી ન પામું દે, પ્રભુ ! એ આ ભુવનમાં,
તો હું છુજને ન પામ્યો દે, રહે શાદ જો મનમાં;
નવ ભૂલું ને અંતર દે, સદા મારું દાઝયા કરે,
સદા શયને સ્વપનમાં દે, કે શય્ય એ સાદ્યા કરે.

આ સંસારને હાટે દે, દિનો મારા જેમ જતા,
મારા હાથમાં ધનના દે, કે હગલા તેમ યતા;
તોય મંઈ ન પામ્યો દે, રહે મને યાદ સદા;
નવ ભૂલું ને અંતર દે, સદા મારું દાઝયા કરે,
સદા શયને સ્વપનમાં દે, કે શય્ય એ સાદ્યા કરે.

કદી આજસ ભારે દે, બેરહી પડું માર્ગ પરે,
કદી ધૂંગમાં પથારી દે, ચાલડું હું હોંસ ભરે;
આખો મારમ બાકી દે, રહે મને યાદ સદા;
નવ ભૂલું ને અંતર દે, સદા મારું દાઝયા કરે,
સદા શયને સ્વપનમાં દે, કે શય્ય એ સાદ્યા કરે.

છોકે હાથની છોખી દે, ઘરે વાજે વાંમલડી,
આખા ઘરને સજબુ દે, બોતાં કરે અંખલડી;
તને ઘરમાં ન આણ્યો દે, રહે મને યાદ સદા;
નવ ભૂલું ને અંતર દે, સદા મારું દાઝયા કરે,
સદા શયને સ્વપનમાં દે, કે શય્ય એ સાદ્યા કરે.

— મનુ નગીનદાસ પરિષદ

એક વખતે ભગવાન જુદા કાશ્યાપીના ધોશિતાગમમાં વિહાર કરતા હતા ત્યારે કોઈ એક બહુશ્રુત, વિનયશીલ, ધર્મધર પડિત અને આચાર્યન ભિક્ષુ કોઈ દોષથી દ્વંષિત થયેા તેથી કંટકાત ભિક્ષુઓ તેને કહેવા લાગ્યા

‘આયુષ્મન, તમે જે દોષ કયો છે તે જુઓ છો ખર ?’ પેલા ભિક્ષુએ કહ્યું, ના આયુષ્મન, મેં કયા કોઈ દોષ કયો છે ?’

આથી તે ભિક્ષુઓએ તેને સંધમાંથી કાઢી મૂકવાનો નિર્ણય કર્યો અને તે વાતનેા અમલ પણ કર્યો પેલો દ્વંષેત ભિક્ષુએ તે ધિક્કારન મન ભિક્ષુઓ પાસે જઈ પોતાનો જુદો પક્ષ ડાલેા કર્યો એ રીતે બૌદ્ધ સંઘમાં એ મોટા ખજો નિર્માણ થયા, એમ નામા કલ હો વધ્યા, પરંપર આરોપો થયા લાગ્યા અને સંધભેદ ઉત્પન્ન થયો.

આ વાતની જાણ ભગવાન જુદને થઈ તેથી ભગવાન આરોપક પક્ષ પાસે ગયા અને એ દલા

“ભિક્ષુઓ, અને જ બધુ ભણીએ છીએ, કરવા લાગ્યા આમ બૌદ્ધ સંઘમાં મોટો અંશે જ સાચા છીએ, એમ માનીને કોઈને વિદ્યવ પ્રસરી ગયો.

સંઘમાંથી કાઢી ન મૂકતા કોઈ ભિક્ષુએ દોષ કર્યો હોય તોયે સંધમાં અથડો, કલહ, વિમેદ, વિવાદ અને દાટકૂટ ન થાત આ રીતે સંધના નેકધને વધારે મહત્ત્વનું માનીને, તમારે એવા અપરાધી પ્રત્યે વર્તવું એવું છે.”

પછી ભગવાન આરોપિત ભિક્ષુના પગમાં આઘા અને એ દયા.

“હે ભિક્ષુઓ, અપરાધ કયો પછી ‘અને અપરાધ કયો નથી, અને સાવ નિરપરાધ છીએ,’ એમ તમે ન માનતા. થીજા ઉપર વિધાત રાખીને, પોતાના કંપાણ માટે અને સંઘમાં વિવાદ ન થાય, વિમેદ અને દાટકૂટ ન થાય એ માટે આરોપક ભિક્ષુઓ પાસે તમારે ક્ષમા - યાચના કરવી એવું છે.”

પરંતુ જાને ધરના ભિક્ષુએ એ ભગવાન ના વચ્ચેનાથી કેદ કરી નહીં. એમનો કલહ વધતો ગયો અનુચિત આચાર્ય અને અયોગ્ય શાપદોથી જાને ખજો પરંપરાની ગિદા

ભિન્નમંથના આ વિગ્રહથી સમાજમાં
અસતોષ ફેલાયો. શાક્યપુત્ર જેવા શ્રમણ,
કેવાણમૂર્તિ બુદ્ધ ભગવાનના શિષ્યોના આ
નિવાદોથી પ્રભને ભારે દુઃખ થયું, તો પછી
ભગવાનને કેટલું દુઃખ થયું હશે? છેવટે
કેઈ વૃદ્ધ ગિહ્ય ભગવાનની પાસે આન્યો અને
બોલ્યો: 'ભગવન, સઘમાં ભિક્ષુઓનો અઘડો
બાલો છે, એને કેઈ શાંત નથી કરી શકતું.
આપ ત્યાં દૃષ્ટા કરી આવો તો ઘણું સારુ થાય.'

ભગવાન આ સાબળી ગૌન રહ્યા. અને
ત્યાં બધા ભિક્ષુઓ ભેગા થયા હતા ત્યાં
જઈને બોલ્યા:

"ભિક્ષુઓ, ભૂતકાળમાં બનારસમાં પ્રહ્લ-
દત્ત નામે રાજા મોટો ધનાઢ્ય, વૈભવશાળી
અને બળવાન હતો. ત્યારે કૌસલ રાષ્ટ્રમાં
દીધિતિ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે
એણે શ્રીમત, અદ્ય વૈભવવાળો અને શક્તિ-
હીન હતો. એક વાર પ્રહ્લદત્તે દીધિતાના
રાજ્ય પર ચડાઈ કરી. તેથી દીધિતિ રાજ્ય
પોતે નિર્બળ હોવાથી પોતાની ગર્ભવતી
રાણીને લઈને છાનોમાનો નાસી ગયો અને
બનારસમાં આવી એક કુભારને ઘેર રહેવા
લાગ્યો. રાણીને તે સ્થળે એક પુત્ર બવતર્યો.
તેનું નામ દીર્ઘાયુ પાડવામાં આવ્યું. પ્રહ્લદત્ત
રાજાના હાથમાંથી રાજકુમારને રક્ષવા ખાતર
દીધિતિ રાજ્યએ તેને નગર બહાર રાખ્યો,
અને ત્યાં રહી તે બધી કળા શીખતો હતો.

એ સમયે દીધિતિનેા હજાર પ્રહ્લદત્તને
ત્યાં રહેતો, તેણે દીધિતિ રાજ્યને અને રાણીને
કુભારના ઘરમાં બેઠા. તેણે પ્રહ્લદત્તને એ
વાતની ખબર આપી પ્રહ્લદત્તે, હે ભિક્ષુઓ!
તરત જ હુકમ કર્યો કે, તેમને પકડી લાવી,
માયાં મુંઠાવી, આખા નગરમાં ફેરવીને તેમને
શિરચ્છેદ કરો.

૧૯૮]

રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે કૌસલ રાજાનું
મૃત્યુ સરઘસ ચહેરના રસ્તા પરથી પસાર
થતું, ત્યારે દીર્ઘાયુ ઘણું માતાપિતાનાં હેમાં
દર્શન કરવા ત્યાં ગયો. દીર્ઘાયુને દૂરથી
આવતો જોઈને રાજા બોલ્યો, 'તાત દીર્ઘાયુ!
તું મોટું કે નાનું એમ જોતો નહિ મોટા
દીર્ઘાયુ, વેરથી વેર શાંત થતું નથી; અવેરથી જ
વેર શાંત થાય છે.'

બખત જતાં દીર્ઘાયુકુમાર બનારસના
રાજાને ત્યાં જ હસ્તાવધા શીખવા રહ્યો.
દીર્ઘાયુ નીલુવાદન સારી રીતે બજાવતો હતો.
બનારસના રાજા પ્રહ્લદત્ત સાંભળ્યું તેથી તેણે
દીર્ઘાયુને બોલાવ્યો અને તેની સાથે રહેવા કહ્યું.

એક દિવસે પ્રહ્લદત્ત દીર્ઘાયુ સાથે શિકારે
જવા નીકળ્યો. દીર્ઘાયુ રથ હાકતો હતો.
તેણે રથ એવી રીતે હાક્યો કે સેના કરતાં
તે ખૂબ જ નીકળી ગયો. પ્રહ્લદત્તને ખૂબ
થાક ચડ્યો મોટલે તે બોલ્યો: કુમાર, રથ
ભેગો રાખ. હું યાકી ગયો છું. જરા
આરામ કરીએ.'

દીર્ઘાયુએ એ પ્રમાણે કયું અને રાજા
દીર્ઘાયુના ખેળામાં માથું મૂકી સૂઈ ગયો.
ત્યારે હે ભિક્ષુઓ! દીર્ઘાયુકુમારને થયું—'આ
કાશિરાજ પ્રહ્લદત્તે અમને ખૂબ જ દુઃખ
દીધું છે. એણે મારાં માતાપિતાનાં વધ કર્યો
છે, અમારું રાજ્ય છતી લીધું છે અને
અમારી સેના, સપત્તિ વગેરેનો નાશ કર્યો
છે. હવે મને એ તક મળી છે કે, હું તેને
બદલો લઉં.' એમ વિચારી કુમારે ગ્વાનમાધી
તલવાર કાઢી તે વખતે કુમારને યાદ આવ્યું
કે, 'મરતી વેળાએ મારા પિતાશીએ મને
કહ્યું હતું—'તાત દીર્ઘાયુ, વેરથી વેર શાંત
નથી થતું. અવેરથી વેર શાંત થાય છે.' તો
શું મારે પિતાશીના એ વચનનું ઠીક ધન

આ રાખા મુ

કરતુ ?” કુમારે તરત જ તવવાર મ્યાન કરી

તે જ વખતે હે જિનુઓ! પ્રદાહત રાજા
રાનગીન, ઉદ્દિમ, રાકામરના ઘડને એકદમ
ભગી ગયો. કુમારે પૂછ્યું ‘દિવ તમે કેમ
બચીશ તથા ગયા ?’ રાજાએ કહ્યું ‘કુમાર,
મે રવનમા ભેટુ કે કોસલરાજાનો પુત્ર
તવવારથી મારી હત્યા કરવા તૈયાર થયો છું
એટલે હું બચ પાડ્યો હતો.’

દીર્ઘાયુને તરત જ પાપુ વેર થઈ આવી
મથુ તેણે એકદમ રાજાનું મથુ પકડી
તવવાર મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી રાજાન સગો
ધીને કહ્યું, ‘દિવ, હું જ કોસલરાજા દીર્ઘરિનો
પુત્ર દીર્ઘકુમાર છું તમે મારા માતાપિતાનો
વધ કર્યો છે આજે વેર મારો લેવાનો સમય
છે તૈયાર થઈ જાઓ.’

આ સાંભળીને કશિનાજ દીર્ઘાયુને ષડે
પડી ચિતવવા લાગ્યો ‘કુમાર અને જીવન
કાન આપ તાન દીર્ઘાયુ અને જીવનની
ભિન્ના આપ !’

રાજાને આમ અમદાચ બની પ્રજાકાન
ધાચ્છતો ભઈને કુમારને હું બ મથુ તે બે-યો,
‘અરે, હું કોણ તમને જીવતદન આપનારો ?
મહારાજ, તમે જ અને જીવનનું કાન
આપનાર હો !’

રાજા આ સાંભળીને બોલ્યો ‘કુમાર,
હું અને જીવનની ભિન્ના આપ, હું તને
જીવન આપીશ’ આમ બને જજી મિત્ર

બની કાશી નગરીમા પાછા ફર્યા

રાજાએ બીજો દિવસે દરબાર બરી પોતાના
અમાત્યોને કહ્યું ‘મહારાજો, બે કોસલ રાજાને
પુત્રને બે કોઈ પકડી લાવે તે તેને રી
શિક્ષા કરશે ?’

એકે કહ્યું, ‘મહારાજ, અમે એના હાથ
કાપી નાખીશું’ બીજે કહે, ‘અમે એની આંખ
કાપી નાખીએ’ ત્રીજે કહે, ‘અમે એનો
ચિરકોટ કરીએ’ આમ ફરેક જણ કહેવા
તાઆ ત્યારે રાજા બેઠ્યો, ‘એમાનું એકેય
કર્મ ઉચિત નથી આ નહો દીર્ઘાયુકુમારને
મારો મિત્ર છે તેણે મને જીવતદન આપ્યું
છે મે તેને અબલવાન આપ્યું છે.’

આટલું કહ્યા પછી બગવાન કુદ બે ત્યા
‘હે જિનુઓ, બે લોકે એ દિસાનો કે
રાજાનો કાપૂર્ણ ત્યામ કર્યો નથી તેવા કુદ
પરાવજી દામિય રાજાઓમા પજી આટલી કામા,
કાનિ, નિનિયા અને પરસ્પર થકા દોષ, તે
પછી હું તમને આ શોભાપદ કે, તમે
ચાલત જીવનના ધર્મ વિનય માટે પ્રતજ્ઞા
કાળને આવી રીને પરસ્પર વિમલ કરો,
વિવાહ કરો અને પરસ્પર અવિચાર લાવો ?
જિનુઓ, આ કાપડાઓ, આ કાપડો, આ
વિષદા, આ વિષદ હવે બસ થયા ! આથી
વેર થયે છે ધર્મ વધના નથી અવિનય થયે
છે, વિનય વધતો નથી.’

અન્નિ લેને વેશનિ સમભતીન કુરાયન ।
અવેરેન અ સમભાત એસ ધર્મ સમાનન ॥

રૂપાયનના ભાઈઓ પેતાની ચેતનામાં ઘણા સમયથી પોષના આભ્યા છે. અને આજે પ્રભુની કૃપાથી, સૌરાષ્ટ્ર સરકારની અને શ્રી. ના.જી.દાસકાકા તથા ખીજા મિત્રોની શુભેચ્છાથી તેમના આ સકલ્પને મૂર્ત કરવાની તક મળી છે. આ સંકલ્પ ફક્ત કલાકારોનો સકલ્પ નથી પણ તપસ્વીના સકલ્પ છે. કલાને, ઉદ્યોગને અને શિક્ષણને તંબો સાધનાના રૂપમાં જીએ છે. પ્રભુની કૃપાથી તેમની એ સાધના સફળ થાય એમ આપણે ઇચ્છીએ વળી એ સંકલ્પમાં જ્ઞાનવર્ધના બે મહાન વિભુતિઓનો ફાળો અત્યંત મહત્વનો છે. બાપુ અને શુરદેવ એ બન્ને બદ્ધિઓએ આ આદર્શ ધડવામાં મોટો ફાળો આપ્યો છે. અને એ આદર્શના ફળ સ્વરૂપ આ રૂપાયતન સંસ્થાની સ્થાપના છે તેમાં બાપુ અને શુરદેવના આદર્શોના સગમ કરવાનો સકલ્પ છે આ સગમ પૂર્ણ સ્વરૂપે જ્યારે રૂપાયતનમાં થશે ત્યારે જ્ઞાનાગરની આ પુણ્યમૂર્તિ પર કરેલો શ્રુમ સકલ્પ સાર્થક થશે. આ સામેના પહાડોમાં સેકડો વર્ષોથી તપસ્વીઓ તપ કરતા આભ્યા છે. કોઈ સંભોગોમાં રૂપાયતનના ભાઈઓ તેમના આદર્શમાં દીક્ષા ગાય-પ્રભુ કરે એવું ન થાય-ત્યારે સેકડો વર્ષોના તપથી પવિત્ર બનેલો આ ગિરનાર અને તેના તપસ્વીઓ તેમને બળ આપે એવું આપણે પ્રાર્થીએ શુરદેવ અને બાપુ બન્ને આપણને શીખવી ગયા છે કે એ કોઈ સાધના આપણે જીવનમાં કરીએ તેનું ફળ એ દરિદ્રનારાયણને ચરણે ન મૂકી શકીએ તો તે સાધનામાં ખામી છે પ્રભુ કરે રૂપાયતનના ભાઈઓની તપસ્યા તથા તેનું ફળ દરિદ્રનારાયણનું જીવન ઉન્નત બનાવવામાં તથા જ્ઞાનદમય બનાવવામાં

રહો. ને આમ થશે તો તેઓ ધન્ય થશે, તેમની સાધના ધન્ય થશે, પ્રભુ પ્રસન્ન થશે.

કલાકાર કલામાં જ લીન થઈને જીવનથી અલગ બની જાય તો તે કલાનુ જ અપમાન છે કલા એ તો પૂજ છે-આપણી અને પ્રભુની વચ્ચે, આપણી અને સમાજની વચ્ચે અને આપણી અને દરિદ્રનારાયણની વચ્ચે પ્રભુનું જે સુદર સ્વરૂપ છે તે તો રૂપાયતનમાં હોય જ, પણ તે સાથે તેનું જે સત્યમ અને સિવમનું સ્વરૂપ છે એ પણ સાથે હોવું જોઈએ. પ્રભુના આવા સ્વરૂપનું દર્શન રૂપાયતન કરાવી શકે તો એ સુધન્ય બને.

આપણે હવે યતિમાં બેસીને પ્રભુને ચરણે પ્રાર્થના કરીએ કે આ શ્રુમ સંકલ્પ સફળ થાય. પ્રભુ તે માટે પ્રુદ્ધિ ઉત્સાહ અને ઉમ્મગ આપે.

આ મળી પ્રસન્ન થી, નહલાલ બોજ, શ્રી કાકાસાહેબ કાસેતકર, શ્રી. નારજીદાસ આપી શ્રી. બિરલા અને તેમના ભાઈઓ, શ્રીમતી આશાદેવી, શ્રી. આર્યનાથકમ, શ્રી. ભાગીરથજી કેનેડિયા, શ્રી. રવિશંકર શાવળ, શ્રી. વસંતકુમાર ઇત્યાદિ શુભચિંતકોએ ‘રૂપાયતન’ના સકલ્પની સિદ્ધિ અર્થે આશીર્વાદ મોકલ્યા હતા.

હવે જે જમીન અમને મળી છે, તેના પર કામ શરૂ કરી દેવાની બચસથા થઈ રહી છે. અને આશા છે કે બાવતી ૩૦મી માએ ને શ્રુમ દિને ૧૯૧૫માં પૂજ્ય બાપુજી અને પૂજ્ય શુરદેવ જેકર્બીનને પ્રથમ મળ્યા હતા-‘રૂપાયતન’ના ઉદ્ઘાટન-વિધિ કરવામાં આવશે ત્યાં સુધીમાં મોડા ઉદ્યોગો અને ઈતર પ્રવૃત્તિઓનો પણ આરંભ કરી દેવામાં આવશે

મહાદેવભાઈની સાધના

મુકુલશર્મા

શ્રી મહાદેવભાઈની સાધનારીતિ જીવનનું સ્મરણ આપણા જીવનને પણ પ્રેરણાદાયી થઈ પડે છે. બાપુજી પાસે પચીસ વર્ષ સતત રહીને જીવનોત્કર્ષ સાધવો એ કંઈ નાની સ્ત્રી વાત નથી. બાપુજી વિશે એક અથોરો વધાર્યો જ કહ્યું છે કે, 'Gandhiji is a combination of ferocious tiger and a sacred cow.' (ગાંધીજીમાં બાયકર વાઘ અને પાવનકારી ગાયનો સમન્વય જોવામાં આવે છે) તેથી બાપુજીની પાસે રહી સાધના કરવી એ ભારે કસોટીરૂપ હતું મહાદેવભાઈએ પણ એક વાર કહ્યું હતું:

'રહેશું' સોદશકુંડે, સંતની સાથે સ્વપ્ને જઈને, જીવનું દોહાકુંડે, સંત નિકટ પૃથ્વી પર રહીને.'

પરંતુ મહાદેવભાઈ તો આ આકરી કસોટીમાંથી પસાર થઈને પોતાના જીવનને સુધન્ય કરી ગયા અને તેની સૌરભ ગધે પ્રસારતા ગયા.

૧૯૧૮ની વાત છે. બાપુજી રંગરૂટની ભરતીનું કામ એકા જિલ્લામાં કરી રહ્યા હતા. અત્યંત પરિશ્રમને લીધે તેમની તબિયત બધકી અને તેમને મરડો થયો. બાપુજીને વાર વાર દિશાએ જવું પડે અને અશક્તિ તો વધી જતી હતી. તેથી મહાદેવભાઈએ નરહરિભાઈને પત્ર લખ્યો. અને સત્યાગ્રહી શ્રમમાંથી જાજરૂપેટી લઈને નડિયાદ આવવા કહ્યું. નરહરિભાઈ તરત જ જાજરૂપેટી લઈને નડિયાદ આવ્યા તેમને અચાનક આવેલા નોંડને બાપુએ પૂછ્યું: 'કેમ, તમારે એકાએક આવવું પડ્યું?' નરહરિભાઈએ બધી વાત કહી આ સાંભળી બાપુજી સુસ્તે થઈ ગયા અને મહાદેવભાઈને કહેવા લાગ્યા: 'મહાદેવ, તમે ૧૭૨]

આ શું કર્યું? તમે શા માટે આશ્રમમાંથી જાજરૂપેટી મગાવી? ત્યાંની પેટી અહીં લવાય જ કેમ? ત્યાં આટલા બધા માણસો છે તેમના ઉપયોગ માટે તે ત્યાં જોડાશે. મારા ઉપયોગ માટે તમારાથી જો પેટી અહીં ન મગાવાય.'

મહાદેવભાઈને તો આ પહેલો અનુભવ હતો તે ધીમેથી જોડ્યા: 'બાપુજી, પણ પેટી તો ત્યાં નકામી જ પડી હતી. કોઈ જાપરશું નહોતું અહીં આપને જાજરૂ જવાની બહુ જ તકલીફ પડતી હતી એટલે મેં મગાવી.'

આ સાંભળીને બાપુ વધારે સુસ્તે થયા અને કહેવા લાગ્યા: 'મહાદેવ, તમે શું કહે છો? અને તકલીફ પડે છે તે માટે તમે આશ્રમના આટલા બધા લોકો માટે રાખેલી પેટી મારે માટે મગાવી? મારા પ્રત્યેનો તમારો કેવો શ્રદ્ધા? ત્યાં એટલા બધા છે તેમની ચિંતા નહિ, અને તેમને અથગણીને મારી ચિંતા. આ તમારું કેટલું અજ્ઞાન! અને ત્યાં ઉપયોગ સિવાય પડી રહ્યું હતું તેથી તમે મગાવ્યું એ તો સાવ બુદ્ધિ વગરની હતી. સ્ટેશનના ઉપર 'ફાયર બેડેડ' તમે કોઈ દિવસ જોઈ છે? તેના ઉપયોગ વિના વરસોના વરસો સુધી તે જોક જ રથો રાખી ચૂક્યામાં આવે છે. કોઈ તેનો ખીજો ઉપયોગ ન કરી શકે તમારા જેવી હતીલ કરી સ્ટેશનના મજૂર પણ તેને નહિ ઉપાડે. તમારું એ જ્ઞાન કયાં ગયું? તમે તો જાણ કર્યો. આશ્રમમાંથી ત્યાંના માણસો માટે રાખેલ પેટી તમે અહીં મગાવી એ ભારે દોષ કર્યો.'

હૃદયની ચાંતના અનુભવના બાપુના એ સજ્જો સાંભળી મહાદેવભાઈની આખમાં આસુ આવી ગયા.

૧૯૨૫નો પ્રસંગ છે ત્રીશંબસેન પોતાનું
વતન, માનાપિતા, વગેરે છોડી દિલ્લી સેવા
અર્થે બાપુજી પાસે આવીને રક્ષા હતાં
મહાદેવભાઈને થયું કે, ત્રીશંબસેન પાસે
ફ્રેન્ચ શીખી લઉં. તેમને તો ફ્રેન્ચ શીખવાનું
ચાડું પણ ક્યું. જીતે કિન્તુ તેમને ત્રીશં-
બસેનને પૂછ્યું : 'મેં ફ્રેન્ચ ચાડું ક્યું છે એ
બાપુ જાણે છે?' ત્રીશંબસેન જવાબ આપ્યો
'હા, તમે ફ્રેન્ચ શીખો છો એ જ જાણીને તેમને
હમણે આપ્યું અને આશ્ચર્ય થયું થયું'

આ સંમળીને મહાદેવભાઈને થયું કે,
બાપુ જરૂર એમને બોલાવશે અને પૂછપરછ
કરશે તેવામાં એક બાઈએ આવીને કહ્યું,
'બાપુ તમને બોલાવે છે'

મહાદેવભાઈ તો હવે શું થશે એનો
વિચાર કરતા બાપુજી પાસે ગયા થોડી વાત-
ચીન પછી બાપુજી હસતા હસતા બોલ્યા
'મહાદેવ, ફ્રેન્ચ શીખવા માટ્યું છે?' મહા-
દેવભાઈએ પીમેથી કહ્યું, 'હા મેં મિત્ર
સ્વેડેને પૂછ્યું હતું કે બાપુ આ વિષે બોલે
છે? તેમણે મને કહ્યું કે આપને હજી
આટલું અને આશ્ચર્ય થયું એમ આપે કરેલું'

બાપુ બોલ્યા, 'એથી વધારે કહેલું
ગઈ કાલે તમે જ્યારે એને કહેતા હતા કે
જાર વાગે હું તમારે ત્યાં આવીશ, ત્યાં
મને થયું હતું કે, તમે એને કાઈ શીખવવા
જવાના હશે. પણ આજે જ સવારે મેં
એની પાસે કાલની દેશનીશી માગી તેમા
એણે કહ્યું-એક કવચ તમને ફ્રેન્ચ શીખવ
વામાં આપ્યો. અને આશ્ચર્ય થયું અને મેં
કહ્યું, 'બહુ કૃદાકાશ માટે તો પડવાનું સારું.'
બાપુનો હનતો ચહેરો મળીર જનતો જતો
હતો. તેમણે પૂછ્યું, 'શા સડું ફ્રેન્ચ ચાડું
ક્યું? દામિદાસા ફ્રેન્ચમાં વાચવા માટે કે

ત્યાં રાખા પુ

મિત્ર સ્વેડેન આવી આવ્યાં છે તેથી એકાએક
ઉમળકો થઈ આવ્યો ?'

મહાદેવભાઈએ મૂજતાં જવાબ આપ્યો,
'ના, બાપુવાની દૃષ્ટિ તો પહેલેથી જ હતી'

બાપુજીએ પૂછ્યું, 'શા ચાડું? તમે
બોલો તો છો કે, થજા અંગેને ફ્રેન્ચ નથી
બોલતા? અને થજાપર અંગેજી વિદ્વાનો
પણ ફ્રેન્ચ સાદિન્યમયો કેવળ અંગેજીમાં જ
વાચીને સતોષ માને છે તે બતાવો છો?
અને થજાપર ફ્રેન્ચ સાદિન્ય તો બહાર પડે
છે કે અંગેજીમાં તેનું જાણ તર થાય છે.'
થોડી વાર ચેતીને પછી બાપુ બોલ્યા, 'અને
તમને એ સાંપના કેટલો સમય લાગશે
તેનો વિચાર કર્યો?'

મહાદેવભાઈએ કહ્યું, 'છ મહિના!'

'દોઢ કેટલો સમય?'

'એક કલાક.'

'વાડું, તમને એટલો સમય મળ્યો કે?'

'અહીં છ ત્યારે મેળવી લઉં. અને
તેમના કંઈક મળે.'

'ક'મિશા એક કલાક મળે એવો તમારો
અનુભવ થયો કે?'

મહાદેવભાઈ મૂજા જ રહ્યા. બાપુએ
આમજ કહેવા માંડ્યું, 'એટલો એનો અર્થ
એ કે, છ મહિના મુખી માટે મને તે કામ
હોવા છતાં તમને તો કિવસમાં એક કલાક
માટે છૂટા રાખવા જ એધ્યો, તમે ફ્રેન્ચ
વાચતા હો ત્યારે મારાથી તમને બે બોડાવી
સકાય, ખરું ના?'

મહાદેવભાઈ બોલ્યા, 'એમ નથી હું
સમય કાંઈક રીતે મેળવી લઉં.'

બાપુ કંઈક અવાજે બોલ્યા, 'અરે, મેળવી-
એના હો? ચોરી હો એમ કહો તો મળે.'

આ શબ્દોએ મહાદેવભાઈને એકદમ ચેતની રીધા બાપુ પીએમી જોડ્યા, 'આપણે બધે સમય એક જ વસ્તુને અપાયેલા છે, ત્યાં આપણે આવી વસ્તુ, જેનો સ્વરાજને માટે ઠીકા ખપ નથી, તેમાં એના પડીએ? આપણે બધે સમય આપણા કાર્યને માટે અપાવે નોઈએ, તેમ થી આ તો ચોરી ચર્મ.'

મહાદેવભાઈએ કહ્યું, 'બાપુજી, આજથી કેંચ શીખવાતું બંધ કરીશ ગમે તેમ એ સમય કાંતવામાં તો આપી શકાય.'

પણ બાપુ જોડ્યા, 'બીજાં ઘણાં કામો છે. પણ તમારી સામેનો આદાપ હજી પૂરો નથી થયો. મિત્ર સ્વેચ્છા એ કાણ છે? એનો ત્યાગ તો અનાધારણ છે. આપણે કોઈ એની બરોબરી કરી શકીએ એમ નથી. એણે પોતાનું સર્વસ્વ હોમ્યું છે. એને પોતાનાં દેશ કે ઘરની સાથે કશો મમતા નથી રહી. ઘેર ગમે તે થા જાય તોયે તે અડગ અહીં જ કામ કર્યા કરવાની ટેક લઈને આવેલાં છે. આપણા કાર્યને માટે એનો બધો સમય અર્પણ થયેલો છે. એને તો આપણને ઘણું આપવાનું મન થાય, પણ આપણાથી એની પાસેથી લેવાય જ કેમ? એને તો ઘણું જ જાણતું છે-શીખતું છે, હિંદુસ્તાની જાણતું છે, સંસ્કૃત જાણતું છે. એ બધું આપણે એને આપી દેતું રહ્યું. તે આપણો સમય આપણો નહિ, તો એનો સમય તો આપણો એના જ? આપણો સમય એ કાર્યપ્રીત્યર્થ હોય, તો એનો વધારે કાર્યપ્રીત્યર્થ છે.'

બાપુજીનાં મર્મભેદી વચનોમાં પણ કેટલું જોડું સત્ય રહેલું છે એવું દર્શન મતાં મહાદેવભાઈ સાંત થઈ ગયા અને તેમનાથી એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકાયો નહિ. પરંતુ બાપુ પ્રેમાળાથી જોડ્યા, 'મહાદેવ, બચો હવે. પાછા આવતો કાલે એ જ સમયે એની ૧૭૪

પાસે જાએ, તમારી ભૂતની એની આગળ વાત કરાએ, અને કેંચ શીખવાને બદલે એને આપણી 'સજ્જનાવલિ'માંથી ભજનો વાંચીને સમજાવજો.'

આમ પટે પટે બાપુજી મહાદેવભાઈને કસોટીએ કસતા હતા. બાપુજી જ્યારે દક્ષિણ હિંદમાં પ્રવાસ કરતા હતા. ત્યારનો એક પ્રસંગ મનનીમ છે. બાપુજી સાથે આવેલા કેટલાક સાથીઓને ગેરસરખાનો ધોધ ભેવાતું મન થયું. મહાદેવભાઈ ને સાથે આવે તો પ્રકૃતિ-સૌન્દર્યનો લદાવો લૂંટવાની ઝોર મળ આવે. તેથી રાત્રીએ સાથીઓ વતી બાપુજી પાસે પાસે મહાદેવભાઈને ગેરસરખાની ધોધ ભેવા જવાની રજા માગી.

તે દિવસે બાપુજી મૌન હતું. એટલે બાપુજીએ કામળ ઉપર બે જ વાક્યો લખ્યા: 'મહાદેવ નહિ આવે. હું એનો ગેરસરખા ધોધ છું.'

આ વાતની જ્યારે મહાદેવભાઈને જાણ થઈ ત્યારે તેમણે લખ્યું હતું, 'એ વાત સાચી છે. પણ એની સાથે એક ઠડવું રહસ્ય ભરેલું છે. આંધીજી મારે માટે ગેરસરખાનો ધોધ છે. પરંતુ એ ધોધને કેળવેલી શક્તિ છે કે હું બીજી શક્તિ? નળવું કે નાના બરણાતું પાણી મારે બીજી શકાય, પણ ગેરસરખાની નીચે તો ભૂરંભૂક થઈને ધોવાઈ જાય. આને આંધીજી બાણે પોકારીને કહી રહ્યા છે: 'હીલો અથવા તો ચૂરચૂરા થઈ જાઓ.' એ બેમાંથી એક કરવાની ઈચ્છા અને શક્તિ આપો, કેહને શક્તિ આપો?'

૧૯૩૩નો પ્રસંગ છે. બાપુજી વગેરે ચરવડા જેલમાં હતા. ત્યાં એક અમેરીકન બાપુને મળવા આવ્યા હતા. એ વાર્તાલાપનો સાર મહાદેવભાઈએ 'હરિજન' માટે તૈયાર ... [અનુવાદ ૪૪ ૧૮૪ પાને]

આવાબાજ

બાપુની અનોખી વાતો

કાશિનાથ ત્રિવેદી

[૮]

વર્ધાની વાત છે મહિલા-આશ્રમમાં શ્રી નરહર લક્ષ્મણ આઠવલે આચાર્ય તરીકે કામ કરતા હતા તેઓ પૂનાના રહેવાસી હતા માને એકનો એક પુત્ર માને તે પોતાનું મર્વત્ર સમજતા હતા તેમના પિતાશ્રી તેમને બહુ નાની ઉંમરના મૂંઝીને સુજરી ગયા હતા માતાએ ખૂબ મહેનત મજૂરી કરીને તેમનું પાવનપોષણ કર્યું પોતાની માતા તે એકમાત્ર આધાર હતા અને ૧૯૩૮ના જુલાઈ માસની ૩૧મી તારીખ હતી તે દિવસે અચાનક વર્ધાના ચાર-પાંચ રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્તાઓ કાવૈતાના શકનમાં સંપર્ક થયા જે ત્રણ તો યોગ્ય જ સમયમાં ખલાસ થઈ ગયા તે દિવસે આચાર્ય આઠવલે પણ આશ્રમમાં માંદા પડ્યા કંઠિલાની માદગી દટી આશ્રમવામીઓએ પોતાની બધી શક્તિ વાપરીને તેમની દવા કરી સેવા-ચાકરી કરી સેવકો રાત દિવસ ખડે પગે સેવાના કાર્યમાં ખાસબાપુ

મર્યાદા હાકતા અને સેવકોએ આખરે રાગ પર વિશ્વ મેળવ્યો સૌને લાગ્યું કે હવે આચાર્ય આઠવલે બચી જશે પણ ભગવાનની મરજી કઈ જુદી જ હતી. આચાર્ય એક માદગીમાંથી છૂટ્યા ત્યાં તો બીજાએ તેમને પકડી લીધા કંઈ નબળું પડી ગયું હતું તેથી તે કંઠિલાની ધાતક માદગીના થમને સહન ન કરી શક્યું હાકરોએ ઘસાયે ઇલાજ કર્યા પણ સફળતા ન મળી.

સેવામાંથી બાપુ લગભગ હમેશા આશ્રમમાં આચાર્યને જોવા આવવા લાગ્યા પરિસ્થિતિ મંજીર છે એવા સંભાચાર બજરી તેઓ જલદી પગપાળા આવી પહોંચ્યા, એ દિવસમાં બાપુએ ખુસ્વા પગે આવવાનો નિયમ કર્યો હતો ગરમી, વરમાદ, રાત, દિવસ ગમે તે સમયે ઉઘડા પગે જ બધે જતા આવતા હતા. મહિલા આશ્રમના આચાર્યને બાપુ ખૂબ માનની દૃષ્ટિથી નોતા હતા એ આદરને પાત્ર પણ હતા. બાપુ પ્રધાન્યારી, વિદ્વાન, નિષ્ઠાવાન, સદાચારી, એકાગ્રભાવથી, સતત પોતાના કામમાં તણીન

રહેનારા, સારા લેખક, સારા વિચારક, જન્મ-
જાત શિક્ષક, માનસશાસ્ત્રી અને (મત્ર વગેરે
અનેક સ્વરૂપે આચાર્ય આઠવલે પોતાની
ક્ષેત્રમાં ખૂબજ લોકપ્રિય બની ગયા હતા.
ઘરમાં માતાજી તેમને ખ્યારથી 'નાના' કહીને
બોલાવતા હતાં. આશ્રમમાં પણ અમે તેમને
'બાપુજી' તે જ નામથી ઓળખતા અને
બોલાવતા હતા. જ્યારે નાનાની સાંદગી ટળે
એટલું ન જણાયું, અને ઠાકતરોને પણ લાગ્યું
કે, હવે તેમને બચાવવા મુશ્કેલ છે, એટલે
તરત પૂના તાર કરીને તેમની માતાને વર્ધા
બોલાવવામા આવ્યાં.

માતાજી આવ્યાં. આવતા જ તેઓ પુત્રની
સારવારમાં લાગી ગયાં. પુત્ર માતૃભક્ત હતા
તો માતા પુત્રભક્ત હતા. મનને એક બીજા
પર અત્યંત પ્રેમ, અનન્ય શ્રદ્ધા, અનન્ય
શક્તિ અને અનન્ય માન હતાં. બધું જ
અલૌકિક હતું. નાનાની માતાજીને એકને
આશ્રમવાસીઓ દર્શ કર્ય ગયા. એકના એક
પુત્રની ઘાતક અને ભયંકર માદગીમાં પણ
એક સજીને માટે પણ તેમણે ધીરજ ન
ગુમાવી. ચૂપચાપ ભગવાનના નામનું રટણ
કરતાં કરતાં માતાના મુખમાં પડેલા પુત્રની
એટલ પ્રેમથી સેવા કરી રહ્યાં હતાં.

૧૯૩૮ના એપ્રિલની ૧૧મી તારીએ
અવારે ખગર પડી કે, નાનાની વબિયત
ગંભીર છે. બાપુને તરત ખગર આપવામાં
આવી. બાપુ જ્યાં કામ પડે ત્યાં મૂંઝીને આવી
પહોંચ્યા. આવતાં જ સીધા નાનાના ઝોર-
શમાં ગયા. રોગીની પાસે જઈ બેસું, તેમને
બોલાવ્યા. માથા ઉપર હાથ ફેરવ્યો. પોતે
જાનમાં આવે, જીએ, પાતો કરે, એ માટે
અવલ કપ્યાં, પણ નાનામાં હવે એટલું ચેતન
રહ્યું ન હતું. બાપુ તેમના પલંગ પર બેઠા.
૧૭]

રોગીના શરીર પર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. નાનાની
માતા ત્યાં જ બેઠાં હતાં. ગંભીર હાલત
હતી. બાપુ નાનાની માને હિમ્મત આપવા
લાગ્યા, પણ માને તેની જરૂર ન હતી.
માતાનું તત્વજ્ઞાન અનેકું હતું. બાપુની
આધ્યાત્મિક આપનેરી વાર્તા સાંભળી માતાએ
સહજ બાવે કહ્યું, "બાપુજી, નાનો હવે
ભગવાનને ત્યાં જઈ રહ્યો છે. એક માતા
તરીકે મને તેનું દુઃખ યાંય એ સ્વાભાવિક
છે. પણ નાનાએ તો પોતાનું જીવન આપના
કામ માટે અર્પણ કર્યું હતું. ભરપૂર્ણમાં
તેણે દેશને સ્વરાજ ન મળે ત્યાં સુધી
અપરણિત રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. આ
વાત પંજાબમાં જલિયાનવાલા બાગના હત્યા-
કાંડ વખતની છે. તે વખતથી ૧૯ વર્ષ
સુધી નાનાએ એકનિષ્ઠાથી સ્વરાજ માટે
પોતાની જાતને ઘસી છે. મને આનંદ થાય
છે કે, હવે તે ભગવાન પાસેથી નવું સરાહત
શરીર મેળવશે અને ફરીથી જન્મ લઈને
આપના જ કામમાં ભમણી શક્તિથી લાગી
જશે. ભગવાનનું ધન હતું. ભગવાન પાસે
જાય છે. બાપુ, હું કઈ વાતનો શોક કરું?"

નાનાની માતાજીના આ શબ્દો સાંભળ્યા
તે સૌનું હૃદય ગદગદ થઈ ગયું. એકના એક
પુત્રની મૃત્યુ-શબ્દો પર દુનિયાના એક
મંદાન પુરુષને જે વૃદ્ધ, નિરાશર અને લગ-
ભગ નિરસર માતાએ આ વાત કહી તેના
અનુપમ ધૈર્ય જિંદા તત્વજ્ઞાનને સલા કાણ
પામી શકે તેમ છે?

માતાના એ શબ્દોએ સર્વને આશ્ચર્ય-
ચકિત કરી મૂક્યા. બાપુ પણ ખૂબ પ્રભાવિત
થયા. દિલાસો આપવા ગયા હતા પણ
પોતે જ માટે દિલાસો પામીને બિથ્યા.
માતાના શબ્દોએ નાનાના જીવનની મહત્તાને
વધારી દીધી. [જન્મજાન ૪૪ ૧૯૭૫ પાને ૭]

સિં. ૬૫૫,

તારાં કામો મને ના લાગે
 મને માથે જે બેસીને જી રાજ
 મને. નાન નાનને જે જે
 કામો? તારાં કામો નાન
 કામ હોય. જે કામોની બાંધે
 તારાં ગાંધી મારે ના બેસે.
 કામ હોય ના બેસે ના
 મને બેસે કામ કામ કામ કામ
 કામ જે કામ નાનને કામ
 જે કામ નાન જે કામ. જે કામ
 મને કામ જે કામ નાન.
 નાન કામ જે કામ નાન.

વિં ૬૩૫,

તારા કાગળ મળ્યો તારા શોખ વિશે બે
કેકલેથી રાવ આવી. નામ બાણીને તું શું કરીશ ?
તારે કાગળની સાથે દોમ હોય. તું સોનાની બગ-
ડીનું ભૂલી ગઈ એટલે મને બસ છે. કેઈ દિવસ
તને કંઈ મન ન આવે એ કેમ કહી શકાય ?
તારી ઉમ્મરે પ્રભુ બાણે મને કેટલીયે ઈચ્છા
ચતી હશે. ઇચ્છાને મારી શકીએ એટલે સતોષ.
નામપુર ૯-૧૦-૩૩ આપુના આશીર્વાદ

----- સંયુક્ત આતની સુસાક્ષરીમાં ગરીબ
અને ધનિક બહેનોના ઘરેણા જોઈ હું બહુ
અકળાઈ રહ્યો હતો. તેવામાં પ્રિનસાહેબનું જે
પુસ્તક વાંચું. તેમાં તેમણે ઘરેણાં વિશે કેટલી
ટીકા અને સુખ્યત્વે ગણે જિતરી. તેમણે
પુરુષોને પણ આ ઘરેણાંના શોખને સારું
જવાબદાર ગણ્યા છે. હું માનું છું કે
પુરુષની જવાબદારી છે અથવા પૂર્વે હતી,
આજે તે મોખી પડી હશે; પણ સ્ત્રીઓની
પોતાની જવાબદારી જોણી નથી ઘરેણાંનો
ત્યાગ કરવાનું હું ધણી બહેનોને સમજાવી
નહોતો શક્યો.

આ શોખ કયાથી ને કેમ આવ્યો હશે ?
મને આ પ્રતિદ્વાસની ખબર નથી. તેથી જે
તો કેટલાંક અનુમાનો જ કાઢ્યાં છે. હાથે-
પગે જે ઘરેણાં સ્ત્રીઓ પહેરે છે એ તેમની
કેદની નિશાની છે. પગનાં કેટલાંક ઘરેણાં
જોવાં વજનદાર હોય છે કે સ્ત્રી તે પહેરીને
તીવ્ર ગતિથી ચાલી જ નહીં શકે ને ઢોળી
તો ન જ શકે હાથનાં ઘરેણાં કેટલીક જોવાં
પહેરે છે કે જે પહેરીને હાથનો પૂરો ઉપ-
યોગ ન આપી શકે. એથી એ ઘરેણાંને હું
તો હાથપગની બેડો જ સમજું છું. કાન
નાક વીંધી જે ઘરેણાં પહેરવામાં આવે છે
તેમને ઉપયોગ તો, સ્ત્રીને ગુરુત્વ જેમ દોરવા
૧૭૮]

છરે તેમ દોરવામાં મદદ લેવા પૂરતો જે
તો જાણ્યો. એક બાળક પણ મજબૂત સ્ત્રીના
નાકનું કે કાનનું ઘરેણું પકડે તો તેને પરા-
ધીન કરી મૂકે. એટલે જે તો આ સુખ્ય
ઘરેણાંને કેવળ શુભાશીની નિશાની તરીકે
જોળખ્યાં છે.

આ બધાં પુરાણાં ઘરેણાંનો ઘાટ પણ
મને તો ખરાબ જ જણાયો છે, મારી આંખે
તેમાં કળા સુદૃઢ નથી જોઈ. તેમને મેલનાં
સ્થાન તરીકે જે જોળખ્યાં ને જોયાં છે.
હાથ, પગ, કાન, નાક અને બાળમાં પુરાણાં
ઘરેણાંથી લઢાયેલી સ્ત્રી તે તે જાગે. સાક્ષી
રાખી નથી શકતી. તે તે જગ્યાએ મેલના
જામેલા થર જે જાણ્યા છે. તેમાંનાં ઘણાં
તો રાજ ઉતારી શકાય તેવાં પણ નથી હોતાં.
કેટલીક બહેનોએ મને પગના તોડા ને હાથની
જમડીઓ આપ્યાં હતાં તે કાઢવાને સાહુ
સોની જોલાવવા પડ્યા હતા. એ કાઢ્યાં ત્યારે
હાથપગમાં મેલના આસા ક'દોરા હતા ને
ઘરેણાંની મારીગરીમાં તો મેલના થર જામેલા
હતા જ. તે બહેનોને પણ ઘણાં વર્ષોના
ભાર જિતર્યો લાગ્યો.

આધુનિક સ્ત્રી ઘરેણાંની આ ઉત્પત્તિ
ભૂલી જઈ તેમને પોતાના શણગાર માને છે,
અને તેથી તેમને નાણુક બનાવે છે જદ
પહેરી ઉતારી શકાય તેવાં તે બનાવે છે,
અને બહુ પૈસા હોય તો સોનાપાનાંને બદલે
હીરાઓનીનાં બનાવરાવે છે. આમાં મેલ ભલે
જોઈ જામતો હોય, તેમાં ભલે કંઈ કળા
ગણાવી હોય, પણ તેમાં ઉપયોગિતા નથી,
શોભા કાટપનિક છે. જે ઘરેણાં આપણી સ્ત્રીઓ
પહેરે છે તે ખીજા દેશોની સ્ત્રીઓ નહીં પહેરે.
તેમની શોભાની કક્ષપના શુદ્ધિ હોય છે. દેશ

ખાશબાપુ

દેશની શોભાની, કળાની કટપના બદલાય છે. તેથી આપણે બહુ શક્તિએ છીએ કે આવી બાબતોમાં કળાનું કે શોભાનું આપણી પાસે સ્વતંત્ર કે સર્વામાન્ય પ્રમાણ નથી.

ત્યારે ઘણી સમજી, બહુલીબહુલી શ્રીઓ પણ ઘરેણાને શોખ કેમ રાખે છે? વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે, જેમ વીજ બાબતોમાં તેમ અહીં પણ રૂઢિનું સામ્રાજ્ય વતે. આપણે આપણી ફરેક કિંવાને સારુ કાવણી લેતા નથી, તેની ચોખ્ખતાઅચોખ્ખતાનો વિચાર નથી કરતા રૂઢિ છે એટલે કરીએ છીએ, ને પછી તે સ્વતંત્ર રીતે આપણને ગમે છે. આનું નામ વિચારમૂળ્ય લખન.

પણ જે સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ આવી છે, જે પોતે સ્વતંત્ર વિચાર કરતી ધર્મ ગર્ભ છે, જેને દેશસેવા કરવી છે, જે સ્વરાજ્યતામાં બામ લઈ રહી છે અથવા લેવા ઇચ્છે છે, તે ઘરેણાં મગેરને વિષે પોતાની વિવેકશુદ્ધિ કેમ ન વાપરે?

ઘરેણાની ઉત્પત્તિ મેં કરવી છે તેની હોય તો, તેમને ગમે તોવા હળવા કે ચોખ્ખીતા કંઈ તોયે, તે ત્યાજ્ય છે સોનાની કે હીરા ખેતીથી જડેલી બેડી પણ બેડી જ છે અધારી કેટલીમાં પૂરા કે મહેલમાં પૂરા, બન્નેમાં પુરાયેલ શ્રીપુરુષ કેદી જ ગણાયો.

વળી શોખા શાખા છે? તેના ઘરેણામાં, તેના હાવભાવમાં, તેના નિલનવા પોશાકમાં, કે તેના હૃદયમાં, તેના આચારવિચારમાં? મહિષર સર્પના મુખમાં હલાહલ છે, તેથી તે મહિષને મુગટ પહેરે. છતાં દર્શન કરવા કે ભેટવા યોગ્ય નથી ગણાતો.

જે 'કળા' અર્થેનું પુરુષોનું પતન કરે છે એમ જે સ્ત્રી સમજે છે તે સમજ્યા પછી ઘરેણામાં ગમે તેટલી કળા છુપાવેલી હોય તોપણ તે કેમ તેમને સંધરે? એ

અક્રિસ્થાતંત્ર નથી, એ અક્રિસ્થાતંત્ર અધિકારની વાત નથી; એ નયો સ્વચ્છંદ છે ને ત્યાજ્ય છે, કેમ કે તેમાં નિર્દયતા છે. પોતાના કાર્યની અસર બીજા ઉપર કેવી પડે છે તે બેવાનો; ને બીજા રીતે તેની ઉપયોગિતા સિદ્ધ ન થતી હોય તો ને અસર ખરાબ થતી હોય તો, તે ન કરવાનો પ્રત્યેક વિચાર શીલ દશાનુ શ્રીપુરુષને ધર્મ છે.

છેવટે, આ કંબાળ મુલકમાં, જ્યાં સારો રાશે જેણે દીઠ આપણે સાત પૈસા કે બહુ તો આઠ પૈસા રાજ કમાઈએ છીએ, ત્યાં કેને એક વાહની વીટી સરખી પણ પહેરવાનો અધિકાર છે? વિચારવતી સ્ત્રી, વળી જે દેશની સેવા કરવા ઇચ્છે તે તો, કરી ઘરેણાને ન અડકી શકે. અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ લેતા ઘરેણામાં જેટલું સોનું રૂપું આપણે રાકીએ છીએ તે જેવડું નુકસાનકર્તા છે. એક નુકસાન એ કે જ્યાં આવાની તંગી છે ત્યાં આપણે ઘરેણા પહેરી વધારે તંગી કરીએ છીએ યાદ રાખવું થતે કે આપણી રાજની કમાણી સરરાશે સાત કે આઠ પૈસા છે એટલે જેની રાજની કમાણી એક હજાર રૂપિયા છે તે પણ આ ગણતરીમાં આવી ગયા. એટલે કે, લવગરને બાદ કરતાં કેવળ ગરીબ વર્ગને લઈએ તો તેની કમાણી એક પૈસા થવા જશે એટલે જેટલો પૈસો ઘરેણામાં વાપર્યો એટલું આપણે ગરીબતા પેટમાંથી દાક્યું. બીજું, આ ઘરેણાં બોજ નથી અપિતાં એટલે દેશની મિલકતમાં તેટલો વધારો થતો આપણે અટકાવ્યો ત્રોલું, આ ઘરેણાને મણે ભાગ છેવટે ઘસાય છે, એટલે કે, એટલા ધનનો સર્વથા નાશ થાય છે. જેમ કેઈ પોતાની પાસે રહેલી સોનાની ચાટો દરિયામાં ફેંકી દે તો તેટલી તેની ફોલત થતી ગણાય, લગ ભગ તેમ જે સ્ત્રી ઘરેણામાં પૈસા નામે છે

તેને વિષે કહી શકાય હું 'લગભગ' સંજ્ઞાનો ઉપયોગ કરું છું, કેમ કે કેટલાક ઘરેણાં આપત્તિકાગે વેચાય છે, એટલે તે ઘરેણાંનો કંઈક ઉપયોગ થયો ગણાય વેચતાં પહેલાં પ્રસારથી એટલો નાશ થયો તેવો થયો જ. અને ઘરેણાં ખરીદનારને તે ફરી વેચતા કદી ઘરેણાંનું મૂળ દામ લિપજતું નથી, તેથી તેમાં જે તુકસાન થાય તે તો છે જ. એટલે જે સ્ત્રી ઘરે-

સ્વતંત્રતાની સરવાણી

સ્વતંત્રતા એ દિવ્યાત્માની સેવિકા અને સુપુત્રી છે, સ્વચ્છંદતા એ સેતાનની હાસી અને અનુચારિકા છે.

સ્વતંત્રતા એ સંપૂર્ણતાના સ્વર્ગની કેડી છે, સ્વચ્છંદતા એ અસંપૂર્ણતાની અધોભૂમિ ભાષી ધસડી જનારી કર્મભૂમિ છે.

સ્વતંત્રતા એ સત્ય માટેની અનુરૂપ તૃપ્ત્યાની પ્રેરણાદાયિની છે સ્વચ્છંદતા એ અવિરત વાસવાને ઉદ્દીપન કરનારી છે.

સ્વતંત્રતા એ દેવી છે, સ્વચ્છંદતા એ નારદી માયા છે.

સ્વતંત્રતા એ ફૂલ-મહેક્કતી વાડી છે, સ્વચ્છંદતા એ મધાનક સ્થાનભૂમિ છે.

સ્વતંત્રતા એ પ્રેમની હીવાદાંડી છે, સ્વચ્છંદતા એ વિકારનું ઝાંખું અજવાળું છે.

સ્વતંત્રતા એ વરદાન છે. સ્વચ્છંદતા એ અવિશાસ છે.

સ્વતંત્રતા એ વિચારોને આત્માના સાધનમાં ફેરવી દેનારી છે, સ્વચ્છંદતા એ ઇન્દ્રિયોષ ભોગના ડોહા ગતંભા મનને ધકેલી દે છે.

સ્વતંત્રતા એ દિવ્ય શક્તિ છે, સ્વચ્છંદતા એ આગિયાની શણગીચી ચમક છે.

સ્વતંત્રતા એ હૃદયનો ધર્મ છે, સ્વચ્છંદતા એ છવનને વિચિત્ર કરનારા ભેરની પ્યાલી છે.

સ્વતંત્રતા એ ચેતનાની પ્રવતારદી છે, સ્વચ્છંદતા એ પશુનાની ક્ષણિક આતશમાળ છે

ધ્યાને સીધન તરીકે કે આપદ્ધન તરીકે રાખવા ઇચ્છે તેણે તો રોકડા પૈસા જ પોતાને નામે મૂકવા ભેંજીએ, અને માથાપોચાં કે સાસરાપક્ષે બેન્કમાં ખાતું પડાવી જમાચિટ્ટી જ આપવી ઘટે. આ સમય ભલે દૂર હોય. નો સમજી ગહોનો, જે સેવકનું કામ કરવા ઇચ્છે છે તે, પોતાના ઘરેણાંનો મોહ છોડે તો આ લેખનો અર્થ અત્યારે તો પૂરો સર્વો ગણ્ય

સ્વતંત્રતાની સંવાદિતા સંયમ છે, સ્વચ્છંદતાની તાલગદ્દતા 'અહંભાવ' છે.

સ્વતંત્રતા એ મહાપુરુષે તું ઉપદેશામૃત છે, સ્વચ્છંદતા એ અજ્ઞાનાધારનો મિથ્યા બકવાહ છે.

સ્વતંત્રતાનો શિરતાજ કરેણા છે, સ્વચ્છંદતાનો ભ્રમ ભર્યો મુગ્ધ વાસના છે.

સ્વતંત્રતા એ આત્મિક સુન્દરતાની પ્રકુલિતતા છે, સ્વચ્છંદતા એ ગાદા હાંસાની કિંસરદીક (ગોળરંગિની) છે.

સ્વતંત્રતા એ આત્માની હીપમાલિકા છે, સ્વચ્છંદતા એ વિલાસિતાની બંસરી છે.

સ્વતંત્રતા વ્યક્તિનો નહીં પણ સમષ્ટિનો સમાવેશ કરી વિચારે છે અને વર્તે છે,

સ્વચ્છંદતા હમેશાં 'અદ્ભુત'ની દામિત વાણીમાં પોતાને કેન્દ્રિત કરે છે.

સ્વતંત્રતા એ સામર્થ્યસ્થની જનની છે, સ્વચ્છંદતા એ વિસંવાદિતાની ધાત્રી છે.

સ્વતંત્રતાની પતાકા પર 'શાંતિ'ની મૂર્તિ અંકિત છે, સ્વચ્છંદતાની ધમ પર 'યુદ્ધ'ની યોધા સ્થાપિત છે.

સ્વતંત્રતા એ સન્મનની પ્રેમણ વાણી છે, સ્વચ્છંદતા એ જહોર આગકું કંટાળા બપું કંદન છે.

સ્વતંત્રતા એ સન્માનિત પરાણ છે, સ્વચ્છંદતા એ નિલંબ માગણકાર છે. -શુભ મંત્ર

આ રાખા પુ

સ્વ. શ્રી મથુરાદાસ

ડૉ. જીવરાજ મહેતા

સ્વ મથુરાદાસ એમના મામા પૂં
ગાંધીજીની અનુકૃતિ જેવા હતા એમણે
પૂં ગાંધીજીના જીવનને આદર્શ તરીકે રાખી
પોતાનું જીવન ધર્યું હતું. આમ છતાં
તેઓ પૂં ગાંધીજીના અથ જાનુયાયી ન
હતા. એમને પોતાને ઇચ્છા શક્તિ અને
પોતાના આગવા દૃષ્ટિબિન્દુઓ હતા અને
જ્યારે જ્યારે તેઓને પૂં ગાંધીજી સાથે
મતભેદ થતો ત્યારે તેઓ પોતાનું મનમ્મ
રજૂ કરતા જરા પણ ખચકાતા નહીં કેદલી
વાર તો ગાંધીજી તેમના કાણેજના દ્રષ્ટિ-
બિન્દુને સ્વીકારતા પણ ખરા અને પોતાના
કાર્યની દિશામાં એ અનુસાર ફેરફાર પણ
કરતા આમ છતાં શ્રી મથુરાદાસ યિસ્તના
ચુસ્ત ક્રિયાત્મક હોય નિર્જન હોય વખતે
એ નિર્જન પોતાના ઇચ્છા કે મતભેદને
અનુરૂપ ન હોય તો પણ પૂં ગાંધીજીના
મનમ્મમાં પોતાના મતભેદનો લોપ થવા દેતા
શ્રી મથુરાદાસ ૧૯૧૪માં મુબઈ મુનિ
વસિંદીમાંથી ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્રનો
વિષય લઈ સ્નાતક થયા ૧૯૧૫ની શરૂ-
આરંભના પુ

આતમા જ્યારે મહાત્માજી દક્ષિણ આફ્રિકાથી
હિન્દમાં આવ્યા ત્યારે શ્રી મથુરાદાસ તેમની
દેરવણી હેઠળ સામાજિક સેવાના કાર્યમાં
નેહાયા રાહદેખ ખરડાઓનો પ્રતિકાર કરવા
માટે સ્થાપવામાં આવેલી સત્યાગ્રહ કચેરીમાં
તેઓ એકાદા ત્યાર બાદ તેઓ મુબઈ પ્રાંતિક
કોંગ્રેસ સમિતિના કોષાધ્યક્ષ અને મત્રી
જન્યા અને કોંગ્રેસના રચનાત્મક કાર્યક્રમ
માટે નાણા કીલા કરવા હોંક્યાન્ય તિલકના
સ્મરણમાં શરૂ કરવામાં આવેલા તિલક સ્વરાજ
જાડાગના દરેદી તરીકે નીમાયા ૧૯૨૩માં
તેઓ શ્રી વિદુલકાઈ પટેલ સાથે મુબઈ
મુધરાઈ કોર્પોરેશનમાં પ્રવેશ્યા અને મુબઈ
મુધરાઈ કોંગ્રેસ પક્ષની રચનામાં અથ
ભાગ ભજવ્યો

શ્રી મથુરાદાસે ૧૯૩૦ અને ૩૨ની
સત્યાગ્રહની યજ્ઞવજ્રમાં ભાગ લીધો અને
તેમને બે વાર જેલની સજા થઈ ૧૯૩૪માં
મુબઈમાં કોંગ્રેસનું વાર્ષિક અધિવેશન યોજ
વાનો નિર્ણય થતા તેઓ હાથપૂર્વક એ
કાર્યમાં મગ્ન થયા ૧૯૩૫માં તેઓ બીજી
વાર મુબઈ મુધરાઈ કોર્પોરેશનમાં ચૂંટાઈ
જાવ્યા અને પોતાની પ્રમાણિકતા, મક્કમતા
અને વફાદારી માટે માન યામવા લાગ્યા

શ્રી. મથુરાદાસને ૧૯૩૬માં ગુજર્ષ કોંગ્રેસ સુધરાર્ષ પક્ષના નેતા તરીકે ચૂંટનારાં તેમના સાથીદારોએ કોર્પો શનગાંના તેમના કાર્યની બારે પ્રશંસા કરી અને ૧૯૪૦-૪૧ના વર્ષ માટે તેમને સુબર્ષના નગરપતિ જનવવામાં આવ્યા. આ પદને માટે તેઓ સર્વથા યોગ્ય હતા. તેમણે નગરપતિના કાર્યને જ પોતાનું કાર્ય ગણ્યું અને નાગરિકોના હિતનું હોય એવું કોઈ પણ કામ પછી તે સુબર્ષ સુધરાર્ષ કોર્પોરેશન ધારાની મર્યાદામાં આવતું હોય કે ન હોય તો પણ ઉપાડી લીધું.

૧૯૪૧ના માર્ચમાં સખત પરિશ્રમને લીધે શ્રી. મથુરાદાસનું સ્વાસ્થ્ય કથળ્યું અને તેની અસરમાંથી તેઓ કઠી પણ સુકત ચર્ષ શક્યા નહીં. આને પરિણામે કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં તેઓ ભેદોએ તેટલો ફાળો આપી શક્યા નહીં. શ્રી મથુરાદાસના દૃઢ્યમાં નબળા અને દલિત માનવીઓ પ્રત્યે અનુકંપા હતી. પૂં ગાંધીજીની પ્રેરણા હેઠળ તેમણે હરિજનોમાં સામાજિક સેવા કરવાનો આરંભ કર્યો હતો. તેઓ ક્રિન્ડુ સમાજની સુધારણાની અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓના ટેકદાર હતા. આદર્શવાદી હોવા છતાં તેઓ એટલા જ વારતવવાદી પણ હતા. આપણી આઝાદી લડતના આરંભના દિવસોમાં સરદાર પટેલ અને રાજાજી જેવા નેતાઓ પણ એમની સલાહ લેતા. ૧૯૨૫માં તેઓ ગંધીર બીમારીમાં પટકાયા અને પાંચ વર્ષ સુધી રાજકારણમાં સક્રીય ભાગ લઈ શક્યા નહીં. ૧૯૩૦-૩૨માં તેઓની તબિયત સુધરતાં સેવા માટે ફરી મોખરે આવ્યા. પાછા ૧૯૪૧માં માંદા પડ્યા. આમ દશ વર્ષ સુધી તેઓ સામાજિક અને રાજકીય પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ ન લઈ શક્યા હોવાને લીધે

યુવાન કાર્યકરોને તેઓ અજાણ રહ્યા. જો કે તેમના જીવનના અંતિમ દિવસ સુધી તેમણે બધા જ પ્રશ્નોમાં પોતાનો રસ બળવી રાખ્યો હતો. અંગ્રેજીના સમયમાં તેમણે કલ્યાણ દર્શિઓને માર્ગદર્શક થઈ પટેલે એવું 'મરુકુંજ' લખ્યું અને મહાત્માજીની આત્મકથાની સંક્ષિપ્ત આવૃત્તિ પ્રગટ કરી.

શ્રી. મથુરાદાસની છેલ્લી માંદગી એટલી ગંભીર હતી કે બીજા કોઈ સાધારણ માણસ તો જો કે ત્રણ વર્ષમાં અવસાન પામે, પરંતુ શ્રી મથુરાદાસના નિશ્ચયબલ, આત્મસંયમ અને રોગના પ્રકારની સમજને લીધે તેઓ ઠીક ઠીક સમય સુધી રોગ પર જીત મેળવતા રહ્યા. તબીબી વિજ્ઞાન પ્રત્યેના તેમના યશુને તેમને ખ્યાલ આવ્યો અને તેમની અનોખી રીતે તેમણે તબીબી શાસ્ત્ર અને કલા પ્રત્યેનું પોતાનું યશુ અદા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. પોતાનું સ્વાસ્થ્ય હવે કચળો રહ્યું છે એમ લાગતાં તેમણે ૧૭મી જૂન ૧૯૫૧ના રોજ ડૉ. ગિલ્ડર પર એક પત્ર પાઠવ્યો. એ પત્રમાં તેઓ લખે છે: "પૂં બાપુને લીધે આપણે એકબીજાના સંપર્કમાં આવ્યા અને એ સંપર્ક બિરમૈત્રીમાં પરિવૃત્ત થયો. તમે માશ માંદગીના સમયમાં મારી ખાસ કાળજી લીધી અને સાવધાર કરી, જે મને એક 'દૌનિક' જેવી ગઈ પડી. તબીબી સેના અને તબીબોની મૈત્રીએ મારે માટે વધુ કંઈ છે એટલે હું એવી ઉત્તેજિત છું બ્યક્ત કરું મું, કે મારા મૃત્યુ પછી મારા મૃતદેહને વાંદકાપ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે. મારાં ફેફસાં-દૃઢ્ય વગેરેની તપાસ કરવામાં આવે અને ચક્ર હોય તો તેને અભ્યાસ અને પ્રદર્શન માટે રાખવામાં આવે અને તે પણ જી. એસ. મેડિકલ કોલેજ કે કે. ઈ. એમ. હોસ્પિટલમાં. અને આશા છે

કે તમે મારી આ છેલ્લી વિનંતી. અમલમાં
મૂકતાં અચ્છાશે નહીં.”

શ્રી મથુરાદાસને લાગ્યું હતું કે, તબીબી
વિજ્ઞાનમાં થયેલી પ્રગતિને લીધે જ તેમનું
આયુષ્ય આટલું ટકી શક્ય અને બહારમાં
તેમણે વિજ્ઞાન અને માનવતાની યથારાજિ
સેવા કરવાનો સફળ ક્યો આપી જ ધી
મથુરાદાસે રહેઠાણી પોતાના મૃતદેહનું પોસ્ટ
મોર્ટેમ કરવાનું જણાવ્યું અને કે. ઇ. એમ
હોસ્પિટલ તેમજ શેડ ઇ. એસ. મેડીકલ કોલે
જનો ડીને ડૉ. ધાયરુકે અને તેમના સહકાર્ય
કર્તાઓ પોસ્ટ મોર્ટેમ કર્યું અને આને પરિણામે
શ્રી મથુરાદાસે ૬૪ વર્ષના લાંબા ગાળા સુધી
રોગ સામે કેવી રીતે ટકી રહ્યા તે વિષેની
અમૂલ્ય માહિતી મળી એમનો નિર્ણય તેમની

આત્મશ્રદ્ધાનો નિર્દેશક છે.

આજ ઉમદા આત્મશ્રદ્ધાનને સફળ
બનાવવા દેવા માટે તબીબો તરફથી ડૉ.
ગિન્ડર અને હું શ્રી મથુરાદાસના કુટુંબના
સભ્યો કે જેમણે ખુશીથી અને સર્વર તેમની
અનિષ્ટ ઇચ્છાનો અમલ થવા દેવામાં સમતિ
આપી તેમને આજાર માનીએ છીએ. અમે
આજ રાખીએ છીએ શ્રી. કે. મથુરાદાસ અને
તેમનાં કુટુંબીજનોના ઉમદા સેવાકાર્યની
સાચી ભાવના બીનએ પણ સમજશે. આવી
ત્યાગભાવના જ રાષ્ટ્રમાં પ્રગતિની ભાવના
બચત કરે છે અને રાષ્ટ્ર માટે ગૌરવરૂપ બને
છે. શ્રી મથુરાદાસે આપણને તબીબી શાસ્ત્ર
અને માનવતાના હિતાર્થે અનુસરવાં માટેનો
બોધપાઠ આપ્યો છે

બાપુની અનોખી વાતો : [અનુ. ૧૦ થી ૧૫]
માતા અને પુત્રનું એક નહુ પુરુષ અને પાવન-
રૂપ સૌની સમક્ષ ખડું થયું બધાએ પોતાના
મસ્તક ઝુકાવ્યા અને ધન્ય ધન્ય કહેવા લાગ્યા

જ્યારે નાનાએ કેહ્યું છેલ્લો પખી બિડી
મર્યું ને પિંજર ખાલી રહ્યું, ત્યારે આગળની
બધી બવરથા કરાવીને બાપુ સેવાશ્રામ પાછા
ફર્યા. આશ્રમની બહેનો અને શિક્ષકોને કહેતા
ગયા, “બીડ ન કરો, પોતપોતાનું કામ કરો,
સમય ન ગુમાવો. નાના મરી ગયા નથી,
મરીને છોડી ગયા. તેમના જેવું છવન
બનાવવાનો પ્રયત્ન કરો.”

સેવાશ્રામ પહેંચીને એ જ દિવસે બાપુએ
નાનની માતાજી ઉપર ગુજરાતીમાં દૂકો
મર્મચુલ પત્ર લખ્યો. નાનાને જન્મ કાઢિયા
વાડમાં થયો હતો. તેથી નાનાએ બાળ-
પણમાં જ ગુજરાતી ભાષા શીખી હતી.
નાનાની મા પણ ગુજરાતી સારી રીતે બોલતાં

આરાબાપુ

અને સમજતા હતા. તેથી બાપુએ નીચે
પ્રમાણે પત્ર લખી મોકલ્યો
પ્રિય ભગિની,

નાના ગયા એનો યોગ તમે નહીં જ
કરતા હો તમારૂં ધૈર્ય ભોધ હું તો સુધ
થયો છું. નાનાના ત્યાગ અને સંક્રમને તમને
ભોધ વધારે સમજી શક્યો છું. નાનાનું શરીર
પડ્યું એનો આત્મા તો સદાય મહિલા-
આશ્રમમાં રહેશે અને અનેક બહેનોને
પ્રેરણારૂપ થશે.

સેવાશ્રામ, ૧૧-૮-૧૯૪૮ એ. કે. ગાંધીના
વડેમાતરમ

બાપુએ પોતાના છવન, પોતાના કાર્ય
અને પોતાની પ્રેરણાથી લોકોને કેવી રીતે
ભિંચે આજ્ઞા અને શહીદ બનાવ્યા તેનું એક
અનોખું ઉદાહરણ નાના અને તેમની માતાનું
આ ઉદાત્ત સ્વરૂપ છે.

જય નાના! જય નાનાની મા! જય બાપુ!!!

મહાદેવભાઈની સાધના - [અનુ. ૧૭૪થી ચાપુ]
 કરીને બાપુને બતાવ્યો. બાપુને એ સારમાં
 કેટલાક ગેરસમજૂતીભર્યાં વાક્યો જણાયાં
 અને તેઓ તરત જ ગુસ્સે થઈ ગયાં. મહા
 દેવભાઈની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં.
 મહાદેવભાઈએ ફરીને તે સાર લખ્યો અને
 બાપુજીને બતાવ્યો તે વાંચીને બાપુ પ્રસન્ન
 થયા અને 'હરિજન'માં છાપવાની તેમણે
 મજૂરી આપી.

આમ મહાદેવભાઈને ખૂબ જ બ્રમત
 રહેલું પડતું. વળી મહાદેવભાઈ બાપુજીની
 સેવા પણ તનમનથી કરતા સોળ કલાક
 કામ કરતું એ તો એમને મન સ્વાભાવિક
 હતું. એ બધા મધ્યે નિયમિત કાંતવાનું
 અને ગમે તેટલા મોડા સૂતા હોય તેણે
 સવારની વહેલી પ્રાર્થનામાં હાજર રહેવાનું
 કરી ચૂકતા નહિ બાપુજીજી એકેએક કામ
 તેઓ ખૂબ પ્રેમથી કરતા. ૧૯૪૨માં જેલમાં
 ગયા ત્યારે તેમની તબિયત સારી ન હતી
 જેલમાં ગયા પહેલાની વાત છે. જેક મહિ-
 નાની બપોર હતી ગાંધીજીની સાથે સખત
 તાપમા ઘાસતા ઘાસતા મહાદેવભાઈ બેસી
 રહ્યા ગયા આ વાતની શ્રી ધનરવામદામ
 બિરતાને જાણ થઈ. ત્યારે તેઓ મહાદેવ
 ભાઈને કહેવા લાગ્યા, 'મહાદેવભાઈ, વૃદ્ધ
 બાપુ તડકામાં ચાલી શકે અને તમે બેસી
 બની બસો એ શરમાવા જેવી વાત છે. થોડા
 દિવસ મારી સાથે રહી આરામ લો અને
 સાબા થઈ જાઓ.'

મહાદેવભાઈ જોડ્યા: '... હું કયા લાણુ
 છવી શકવાને: હોતો? હું તો કામ કરતા કરતાં
 બાપુને એજે માથું મૂકી મરી શકું તોજ સાડું.'
 આમ બાલિષ્ઠકાળની આઝાદી બદલે
 મહાદેવભાઈને પહેલેથી થવા લાગી હતી.
 ૧૯૪૪]

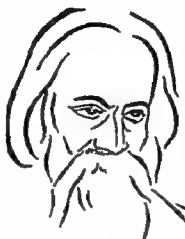
મહાદેવભાઈના અવમાનના એક અઠવાડિયા
 પહેલાં રાતે સજામાંથી પાછા આવ્યા પછી
 નારાયણ દેસાઈ તેમ જ ઠનુ ગાંધી મહાદેવ
 ભાઈ સાથે ટોળ કરતા હતા. નારાયણ દેસા-
 ઈએ કહ્યું, 'કાકા, હવે અમે આઝાદ બાપુ
 જીએ કહી દીધું કે, હવે સા આઝાદ છે.
 એટલે અમે હવે તમારું પુણું નહીં માનીએ.'
 મહાદેવભાઈ હસીને જોડ્યા, 'પણ તારે મારું
 ક્યારે માનવું પડે છે. તારે તારી ખાત્રી
 વાત માનવી પડે છે.' અને ખુદખુદ, થોડા જ
 વખત પછી એ જ ચત્ય થયું!

આમ તો ૧૯૪૨ની જેલ દરમિયાન
 મહાદેવભાઈની તબિયત સારી ન હતી, પણ
 તેમને તો બાપુની ચિંતા ખૂબ હતી. તેમણે
 ૧૨મી ઓગસ્ટે સુશીલાબહેનને લખ્યું હતું,
 '... આ વખતે મને કશું કરવાનું મન થતું
 નથી બાપુના ઉપવાસની તરવાર માથા પર
 લટકે છે ત્યાં સુધી હું કશું કરી નથી શકતો...'

એવરે મહાદેવભાઈ કશું કરી જ ન શક્યાં.
 તો ૧૫મીએ તો... તેઓ પોતે જ ચાલ્યા
 ગયા. બાપુની ચિંતામાં તેમણે પોતાના
 શરીરનો ખ્યાલ ન કર્યો શ્રી સદાજિની
 નાથકુ તે વખતે બાપુ સાથે જ હતાં તેમણે
 કહ્યું હતું. 'ક્યારેય કોઈએ ખીજાને માટે
 જીવન આપ્યું હોય તો તે મહાદેવે આપ્યું.
 કશું ભગવાનની પેઠે તે બાપુ જીવી ગયે
 એટલા માટે માર્યા માણસ ખીજાને માટે
 પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરે તેના કરતાં એક
 માણસ ખીજાની સેવા કરે?'

મહાદેવભાઈનું આનું સાધનાશીલ
 જીવનનું સ્મરણ થતાં માથું આદરથી નમી
 પડે છે. મહાદેવભાઈની સેવા પરચણતાને
 એકાદ અંશ પણ જીવનમાં દિતવા
 પામીએ તો ધન્ય.

આશરે ત્રીસેક વર્ષે
પહેલાં ચિરકાળની
પ્રાર્થનાના ફળ રૂપે હું
પ્રથમ વાર યુરુદેવને શાંતિ
નિકેતનની વૃક્ષાગ્રહાદિત
ભૂમિ પર મળ્યો, અને
તેમનામા રહેલા પિતૃદત્ત
સંસ્કારે મારા અંતરમાં
મનવચ્ચુલભ દિવ્યતાની
અનુભૂતિ જગાડી, જો જ
હૃદયમાં જાણે માગમાં રહેલી
જાનિ-કુળની ભાવના વિગ

હિત ઘર્ષ ઘર્ષ આ રીતે હું દિવ્ય જન્યો,
યુરુદેવે કહેલી ઉપમા વાપરીને કહું તો જેમ
પંખી ઇંડાના કેસલાને તોડીને બહાર નીકળી
અનંત આકાશમાં વિહરવા નવો અવતાર
પામે છે, તેમ મારી પણ રિયલિટી ઘર્ષ આમ
કવિવર મારા અધ્યાત્મિક ગુરુ જન્યા સ્વાસ્થી
હું તેમના પ્રેમના પ્રકાશમાં અને અનંત
પ્રકાશના પ્રેમમાં વૃદ્ધિ પામતો ગયો અને
જે દ્વારા પ્રભુની ઝાખી કરવા પામે. તેથી
જોમતુ મારા પર અપાર ઋણ છે અને તે જોઈ
છે કે, હું તેમણી કદી છટકી શકું જોમ નથી.

૧૯૧૬ની સાલ દરમિયાન પણ શાંતિ
નિકેતન પ્રાચીન વન-સંસ્કૃતિને અનુરૂપ
જીવનની સુવાસથી સભર બનેલું હતું. સકળ
ચુદ્ધિ જે બધુનાના સંગીતથી ઘબડી રહી છે
તેની આકૃતિ રૂપ શાંતિનિકેતન હતું માનવી
અને કુદરત એ બંને પરસ્પર સંજનહારની
હાજરીનું આપણને જ્ઞાન કરાવતાં હતાં

ત્યાર પછી ભારે પરિવર્તન યથું આદર્શ-

સમી શાળા ધીમે ધીમે
સુનિવર્સિટીનું રૂપ ધારણ
કરવા લાગી, સાદાઈભર્યું
આમરુ શહેરની ભલકથી
રાયલા લાગ્યું. ધર્મની
દૃષ્ટિએ કદીએ તો એ
આશ્રમ હિંદુ નાનકડું
સ્વરૂપ છે, સંસ્કારની દૃષ્ટિએ,
તે નાનું એશિયા છે;
સાધનાની દૃષ્ટિએ-પૂર્વ અને
પશ્ચિમના સંગમ રૂપ છે;
અને આશિંક દૃષ્ટિએ તે

મોટી વેપારી પેઢી બનતું જાય છે. ધીમે
ધીમે શાંતિનિકેતન એક વિશાળ સંસ્થાનું
રૂપ ધારણ કરતુ જાય છે, અને ત્યાં મધ
માખની પેઠે કામની ધમાલ મચી રહી છે.
હવે ત્યાંના કાર્યકરોને નવા ખીલતા ફૂલને
જોવાની કે વાદળોની ઘટાને નિહાળવાની
અથવા સૂર્ય-પ્રકાશમાં પતંગિયાની પેઠે પડી
રહેવાની લગારે કુરસદ નથી. પહેલાનું વાતા-
વનજી, જેમાં અતપ્રજ્ઞાને જામત થવાનો
અવકાશ હતો, તેમ જ આપણા અંતરાત્મા
સાથે એકરૂપતા સુધાતી હતી, તે આજે
ધીમે ધીમે અદૃશ્ય થતું જાય છે અને રાજ-
બરોજનાં કામે જ વાતાવરણ પર ચર્ચક
જમાવતાં જાય છે. આ રીતે તો પ્રકૃતિની
સાથે સહકારની ભાવનાથી પ્રગટ થતી પવિ-
ત્રતા સાધવા માટે કરવામાં આવતાં માનવ-
પુરુષાર્થ હવે માત્ર ભૂતકાળનું અમૂલ્ય
સંસ્મરણ તરીકે રહેશે એવો ભય ઉપરિચિત
થાય છે અને અરેબર, આજે શાંતિનિકેતનનું

દર્શન કરતાં અંગ્રેજ કવિ વર્ડઝવર્થના દુઃખ-
ભર્યા શબ્દો સાદ આવે છે: 'જગતની
જગત આપણને વધુ ને વધુ વગગતી જાય છે'

વતમાં સ્થપાતા આશ્રમને લક્ષમાં રાખીને
જગવિખ્યાત મહાધુરો સ્થાપેલ શાંતિનિકેતન
ભણે સમયને અનુસરીને ફેરફાર પામતું હોય,
તોયે તે આધુનિક યુગને બંધબેસતું આવે
એમ નથી. વળી સાથે સાથે એમ તો ન જ
કહી શકાય કે, કવિવર એવી શક્યતા ઊભી
ન કરી શકે. કદાચ આજનું કાર્ય—તંત્ર
તેમ જ આદર્શના પ્રજ્વળિત એ સ્વપ્નને
કાર્યમાં પરણિત કરવા કે દર્શનને મૂર્ત
સ્વરૂપ આપવા જેટલી આરથા ધરાવતાં નથી.

છતાં પણ, ઝડપેર વિકાસ પામતી
આ સંસ્થાના સંચાલન દ્વારા પરસ્પર સહ-
કારની સુસવાદિતા બળવી શકાય ખરી.
પરંતુ દુઃખની વાત એ છે કે, ત્યાં તો એવી
સંકુચિતતાનું વાતાવરણ પ્રચલીત ગયું છે કે,
પ્રત્યેક વિભાગ એકબીજાથી વિચિત્ર થતાં
જાય છે, સૌ પોતાપોતાના થોડા જમાવી
બેઠા છે. આ પ્રમાણેની વિચિત્રતા સાથે
શુરુદેવ હંમેશા જૂઝતા હતા, કારણ કે, આવી
વિવક્ષિતતા આસીર્વાદરૂપ નથી, પરંતુ શાપરૂપ
છે. તેથી શાંતિનિકેતનમાં આજે એવું ચર્ચ-
રહુ કે જેથી માનવ કરતાં ધંત્રનું
મહત્ત્વ વધી જશે!

વળી, વિશ્વભારતીના પ્રત્યેક વિભાગના
આદર્શો પહેલાંના જેવા જ છે, પરંતુ તેઓનું
સ્વૂળ સાન્નિધ્ય જ જળવાતું હોવા છતાં
એમ આપણને દિવ્યતાની પ્રતીતિ થતી નથી.
કારણ કે, પહેલાંના સમયની જેમ આજે ત્યાંનું
વાતાવરણ અનંતતાના ધનકાવની અનુભૂતિ
કરાવે એવું રહ્યું નથી, જેથી તેમાં બધા
વિસંવાદો વિગદિત થઈ જાય, આધ્યાત્મિક

એકતા સધાય અને વ્યક્તિતાનો વિકાસ માથ
આજે શાંતિનિકેતન સરકારની સહાયથી

ચાલતી યુનિવર્સિટી બની ગયું છે. પરંતુ
સમય જ નક્કી કરી શકશે કે, શાંતિનિકેતને
મૂળજળ સમાન ભૌતિક તેમ જ ધાર્મિક
વિકાસ સાધવો જોઈએ કે તેના પ્રસ્થાપકને
પગલે પ્રયાણ કરવું જોઈએ. શુરુદેવ તો
કહેતા કે, આશ્રમનું દ્યેય માનવીને ધર્મશા
ક્ષિપ્ત કરવાનું છે, તેમ જ મહર્ષિ દેવેન્દ્ર-
નાથની ભાવના અનુસાર કહીએ તો, આધુ-
નિક યુગના ભગતભર્યા ઠાઠમાઠથી ન આકર્ષાતાં
આત્માની સત્યતાની પ્રતીતિ કાઢવાનું છે
કારણ, કેટલાક સમય પહેલાં શાંતિનિકેતનનો
મૂળ આદર્શ 'મૃદુ અને મહિર' સ્થાપવાનો
હતો જે આજે શુભાર્થ જવાયો છે. આજે
તો ધરને ખદલે છાત્રાલય ઊભું થયું છે,
મહિરનો તો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો. અને
મહેમાનમૃદુ યજમાનના ભાવભીના સંસ્કાર
વિહીન બની ગયું છે. વળી ત્યાં એકૂતના
હળને કે રેડિયોને પણ સ્થાન નથી.

આજે વિશ્વભારતીની શક્તિ છૂટા છોડી
મૂકેલા નળ વાટે જેમ પાણી નહાતું વહી
જાય છે, એમ નિષ્કારણ વેઠકાતી જાય છે.

વળી જે શતીમ વૃક્ષ તળે શાંત ચિત્તે
એસીને મહર્ષિએ ઘણા વર્ષો સુધી સાધના
કરી હતી અને જેના ફળરૂપે શાંતિનિકેતનનો
ઉદ્ભવ થયો હતો, તે સ્થાનથી શાંતિનિકેતન
ફરને દૂર ચરતું જાય છે, એટલે કે, શાંતિ-
નિકેતનના ઉપવનનો આદર્શ ધીમે ધીમે નષ્ટ
પામતો જાય છે અને ઐર્હિસ-વૃત્તિ વધતી
જાય છે, ચોષડાનો દગ અડકાતો જાય છે,
આધ્યાત્મિકતા આથી વધારે ને વધારે અદૃશ્ય
થવા લાગી છે અને અનંત અવકાશને રૂંધી
નાંખે એવાં જંગી મકાન ઊભાં થતાં જાય

આપણે ધણા વયોથી હચ્છના હતા એ આઠાઠી આપણને મગી આજે એ મન્યે આર વય' મયા એવે આપણે તની વજવણી કરીએ છીએ ત્યાં સુધી સમજી મણસો રહેશે ત્યાં સુધી આ ડિવસ ઊજવારો

ત્રીસ વય' સુધી દિલના મહાપુષ્ય એ આ વસ્તુની માગણી કર્યે રાખી હતી અને એ મેગવવા માટે સતત અધ્યાય પુરુષાર્થ કર્યો હતો તેઓ એમ માનતા કે પામ્ય હજાર માઈલ દુરથી જ્યાં આપીને આપણા ઉપર નમેલો રાજ્ય કરે એ ઠીક નથી એ લે એમને હાલવા માટે એમણે મયાનો કર્યો

આજે અપણે જેને સ્વરાજ્ય કહીએ છીએ એને માટે કોમ ધરન રા, દિનરાત એનું રજી કરનારા, ખાના પીતા, ડાઘતા એને જ સજાગતારા, એના તિવાય બીજુ

છે-અને એ રીતે અનવતારના ઉરધમકળી, અમીમના આંદર્શની અનુક્રૂતિ કયાથી થઈ શકે ?

શાંતિનિકેતનથી વિદાય લેતી પેળાએ ગુરુદેવના ઉચ્ચ આદર્શથી પ્તાવિત એવા મંત્રા દુહ્યમાળી આજા ઉદ્ગમણ સર્વ પદે છે પરતુ બેઠે બેઠે મારા અંતરાત્મામાં એક અદ્વય આશા જાગે છે કે, શાંતિનિકેતન

કશું જ નહીં હમ્મનારા એવા બે મહાપુરુષો યથા નિલક મહાજા અને ગાંધીજી એ બંને પુરુષોએ પુર્વાર્થ અને ઉત્તરાર્થની જમ પોતાના મર્યો કર્યા અનેની કામ કરવાની રીત જુદી હતી, છતાં એકબીજાની પુરક હતી, જેમ એક કહે અને બીજો શાંતલો ધટે-એ બંને કિવા જુદી જુદી ઢોવા છતાં એકબીજાની પુરક છે તેમ

તેલક મંત્રારાજે 'સ્વરાજ્ય મારો જન્મ સિદ્ધ હ્ય છે' એ રીતપચવાનું કામ કહ્યું એ કહ્યું સાળિગ કરવા માટે એમણે પોતાની વાલી અને કવમને ઉપયોગ કર્યો એમણે એ શિક્ષણ આપી આપીને, એ માટે ધણું ધણું ચહીને દેશમાં સ્વરાજ્ય માટેની તમજા જગાડીને દેશને તૈયાર કર્યો

સ્વરાજ્ય લેવાનું કામ ગાંધીજીને જાગે

એ જ ઉચ્ચ આદર્શ મારે અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને એ પુનિત ભૂમિમાં મહાપંના અને ગુરુદેવના આત્માનું ગુજન સનાતન કાલ સુધી સ્પષ્ટ રહેશે અને ફરીન એ સાધના રીત ભૂમિમાં જ આ આદર્શ પુનર્જન્મ પામશે અને આજે હું એ જ ઉન્નત અને મગજ આશા રેવીને ગુરુદેવની એ તરોશ્મિ તરફ મીઠા માઢીને નીરખી રહ્યો છું.

આભ્યું. ગાંધીજીએ જોયું કે દેશવાસીઓનું પતન થઈ રહ્યું છે. અને એમાંથી એમને જિંદગી લાવવાના કાર્યની આડે અંગ્રેજ સરકાર આવે છે; માટે એ સરકારને કાઢવી જોઈએ. એનો આશ્રય હોડવો જોઈએ, એનો સંગ છાંડવો જોઈએ એ માટે તેમણે અસહકારનું શસ્ત્ર પ્રયોજ્યું.

એક માણસ ચાલતો હોય અને વચ્ચે આડું ધરડું આવે તો એ એને સાચવીને ફોરે મૂકે. બીજાને એને બાળી પણ મૂકે, પણ એ બાળવામાં શક્તિ વધારે ખરચાય. ગાંધીજીએ કહ્યું કે આપણે આપણો વિકાસ કરવો છે, એમાં અંગ્રેજ સરકાર ઝરડાની જેમ ટુકાવટ કરે છે, માટે એને ફોરે મૂકે. આપણે વિકાસ સામે નજર રાખીને ચાલવું જોઈએ, એ દૃષ્ટિ ગાંધીજી આખા દેશમાં લાવવા માગતા હતા.

અંગ્રેજ સરકારે અદાલતો કરી હતી, એને લીધે જિંદગી ચલવાને બદલે વધ્યા, અને આપણમાં કુશંક પેદા થયો. એ સરકાર આપણા ઉદ્યોગધંધાને વિકાસ ફાટતી હતી આપણે આપણાં બાળકોને માણસ બનાવવાની કેળવણી આપવી હતી, તેમાં પણ સરકાર ટુકાવટ કરતી હતી. આપણે આપણું બળ એ ટુકાવટ દૂર કરવામાં વાપરવું જોઈએ એમ ગાંધીજીએ કહ્યું. તેમનું સૂત્ર વિકાસ તરફ નહીં એટલે જે જે વસ્તુ એની આડે આવી, તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યા. પછી એ ટુકાવટ ધર્મની હોય, રૂઢિની હોય, સમાજની હોય કે મરકાંતની હોય રસનામાં જતાં ચોરની વાડ આવે ત્યારે એ એમ લગે કે ચોરનો પહોળો કોઈ જવાબ તેમ નથી, તો તેને ઉખેડી નાખવો જોઈએ; તેવી રીતે અદાલતો વગેરે રાજની બધી પ્રવૃત્તિઓ ચોરની જેમ ટુકાવટ કરવાની લાગી એટલે

એને પાછો ફેરવવા ગાંધીજીએ અસહકારનો માર્ગ લીધો. અને તેમાં સામેલ થવા કેવળ બુદ્ધિશાળીઓને જ નહીં પણ આમજનતાને પણ હાકલ કરી. અદાલતો છોડીને લવાદ મારફત કુશંક દૂર કરવા કહ્યું. અર્થહીન કેળવણી છોડીને દેશને ઉપયોગી કેળવણી લેવા કહ્યું. આ કામ માટે ઘરગણતરી અને ગિલ્લકતનો મોહ છોડનાર લુલાનોને આમંત્ર્ય, અને આપણે 'સ્વનાત્મક કાર્યક્રમ' એવું નામ આપ્યું.

વિકાસ તરફ એ રાષ્ટ્રીય પછી હોય કે હિંદુસ્તાની તે રાષ્ટ્ર ન રાષ્ટ્રીય હોય? આપણી જ ભૂલો હોય એટલે હોય કેના પર કરવાનો હોય? આપણા જ આંગણમાં ઘાસ જિંદગી હોય ત્યાં બીજાને શું કહેવું? તે ઘાસને આપણે ઉખેડી નાખવું જોઈએ. આપણે આપણી ભૂલો દૂર કરવી જોઈએ. ગાંધીજીએ સરકારનો સામનો કર્યો પણ તે વિકાસ સામે એ રાષ્ટ્રીય. મેળામાં હીડતા માણસનું ધ્યાન માર્ગ કાઢીને મંદિર પર્વત-ચવા તરફ હોય છે, ધક્કા મારવા તરફ નથી હોત. તેવે વખતે આપણે બીજાને હઠાવીએ છીએ તે એ તરફ પહોંચવાનો માર્ગ કાઢવા માટે. એમાં જે આડે આવે તેને આગળ હાથ રાખીને દૂર કરીએ છીએ. એ વખતે આપણને કોઈ પર કોઈ નથી દેતો. તેમાં મિત્ર પણ આવી જાય અને અભિવ્યક્ત પણ આવી જાય. ટુકાવટ કરનારને કેવી રીતે દૂર કરવો એ ગાંધીજીએ સ્વનાત્મક કામ દ્વારા બતાવ્યું.

પણ આપણે ભૂલમાં પડી ગયા આપણે માર્ગ કાઢવા તરફ એ રાષ્ટ્રીયને બદલે દૂર કરવાની-ધક્કાની મજામાં પડી ગયા એટલે જ વિકાસ તરફ એ રાષ્ટ્રીયને બદલે કેવળ ન. મેળોને કાઢવા તરફ એ રાષ્ટ્રીય. એને

પરિણામે-દેશને કાયંકર-નુકસાન-શુન્ય-છે-
આને આપણે પચીસ વર્ષ પહેલાં બધા હતા
ત્યાંના ત્યાં જ રહ્યા છીએ અંગ્રેજો તો ગયા.
પણ આપણો ધણા માત્રવાનો રસ હજુ નથી
ગયો. એટલે હવે આપણે અંદર અંદર ધણા
મારવા લાગ્યા છીએ. આપણું મો વિકાસ
તરફ નહોતું એટલે જ આપણે ત્યા કાળાં
બળર અને સત્તાની ડોસાતુંમી ચાલે છે

હવે આપણું મો વિકાસ તરફ ફેરવીએ.
આપણે કુસંપ કાઢીએ. આપણા જ બાઈઓને
હવાવવાનો મહ કાઢીએ. બધા રંગા ચઢીને
સાથે રહીને વિદ્યમ તરફ મો રાખીને ફાંડીએ,
તો જ સાચું સ્વરાજ આવશે.

ગાંધીજીએ આપણને કિંથા મારફત જ્ઞાન
તરફ વાળ્યા પણ આપણી વર્ષોની નબળાઈ
અને જોશથી બહુ અજવાળા આપ્યું નહીં.
હાથ પડી ગયેલા જૂના વાસણોની જેમ ગાંધી-
જીએ આપણને પચીસ પચાસ વર્ષો સુધી
ખટવીને ધર્યા તોય હાથ ગયા નહીં

એક દિવસે એક શબ્દ એક માણસને ફેર કર્યો અને કહ્યું- “તું મને બે હાથ
એડીને નમસ્કાર કર” માણસ બોલ્યો. હું તમને હાથ નહીં એડું.” “રાજા ખૂબ જ
નારાજ થયો અને બોલ્યો! “હું તને મારી નખાવીશ” માણસે જરા પણ ડર્યા
વગર કહ્યું: “તમે ભલે મને મારીત ખાવો, પરંતુ મારા આત્માને તો મારી
નહીં શકો. ગીતાજીમા કહ્યું છે:

નેન હિદન્ત શત્રોઽપિ નેન દન્તિ પાતકઃ તમે શરીરને સળગાવી શકો છો
કાપી શકો પરંતુ આત્માને કોઈ મારી શકતું નથી.

અમેરિકાના પ્રમુખ અબ્રાહમ લિન્કન એક દિવસે પાર્લામેન્ટમાં જઈ રહ્યા હતા.
રસ્તામાં તેમણે એક સુવરને કીચકમા ખૂંચેલું જોયું, પ્રયત્ન કરવા છતાં તે નીકળી
શકતું ન હતું. પ્રમુખે પોતાની મોટર બિલી રખાવી અને બોલે જઈને તે સુવરને
કીચકમાથી બહાર કાઢ્યું. કીચકમાં જવાથી તેમના કપડા પર છાંટા ઊડ્યા હતા,
પણ તેઓ તો તે જ કપડે પાર્લામેન્ટમાં ગયા બધા સહ્યો પ્રમુખના આવા કપડા એક
આશ્ચર્યમાં પડી ગયા ઉચટે જ્યારે મોટર હાંકનારે તેમને બધી વાત કહી ત્યારે તે લોકો
તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા આ સાંજળી પ્રમુખ બોલ્યા: એ કેમકે તે સુવરના દુઃખ જોયું
નથી ક્યું પરંતુ તેને જોઈને મને દુઃખ થયું તે જ એ જરૂર કહ્યું છે, અર્થાત્ એ
મરુ જ દુઃખ જરૂર કર્યું છે!”

આશાવાજ્ય

અંગ્રેજો ગયા તેથી સ્વરાજ આવી ગયું
એમ આપણે સમજીએ છીએ. પણ એક
અંતરમાં ઉતારવા જેવી વસ્તુ તરફ આપણું
જોઈએ તેટલું ધ્યાન ગયું નથી, તે એ કે
સ્વરાજ એ સાધન છે- સાધ્ય નહીં એ જ
વાત અનંક વખત ગાંધીજીએ ઠોઠી ઠોકીને
કહી છે. અરાબ્ય તો સાધન છે, ને સાધ્ય
તો આત્મવિકાસ અને સામાજિક ગ્રેમ.
એટલે અંગ્રેજો ગયા તેટલામા બધું આવી
ગયું એમ માનવાતું નથી. મુસાફરીમા આવતા
અંતરાયને દૂર કરવો એ જ દેશ મુસાફરીનું
ધ્યેય હોતું નથી. તેનું ધ્યેય તો નક્કી કરેલા
સ્થાને પહોંચવાનું હોય છે. તેવી જ રીતે
અંગ્રેજી તરફ સામાજિક, આર્થિક અને
આધ્યાત્મિક ઉન્નતિમાં અતરાયરૂપ હતું તે
હવે દૂર થયું છે. એટલે હવે આપણે, ઉપર
જણાવેલ ત્રિવિધ ઉન્નતિકરવાનો, પુરુષાર્થ કરવા
મોને માર્ગ સ્પષ્ટ થયો છે. એટલા પ્રમાણમા
તે પુરુષાર્થ કરીશું તેટલા પ્રમાણમા સાચું
સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશું-સ્વિરાજર મહાદાજ

પ્રાર્થના પછી

[ગયા એ મામખા બીજામાં કાપદા સિંચિર વખતે પ્રાર્થના પછી પ્રવચનો ચર્તા દર્તા, એ પ્રવચનોમાં સર્વોદયની દૃષ્ટિને વિશદ રીતે સમજાવવામાં આવી છે. બાપુજીના નિવારણે સમજવા તેમ જ જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરનાર પ્રત્યેકને એ અતીવ ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. 'ધ્યારાબાપુ'માં કહે કહે તે પ્રગટ થયો.]

(૨)

આમસેવકે પોતાની દૃષ્ટિ ભૂલથી ન ભેળ્લે. લોકો કહે તે રીતે તેણે ન કર્યું પણ પોતાના સરતે જ આપ્યા જવું લોકો પોતાની સાથે ન આવે તેની ચિન્તા નહિ પણ પોતાના પથે તેણે આપ્યા કરવું ભેળ્લે. તે લોકો માટે છે પણ લોકો ધ્રુવે તે રીતે કાર્ય કરવા માટે નથી તેને સાચું લાગે તે હજે લોકોની સેવા કરે આમ કરવામાં તેને સુરહેલીઓમાં મુકાવાનો સંભવ છે. ગંધી વાર કૂલો ન મળે. કોઈ વાર પચ્ચર મળે તો તે સહન કરવાની તેને તક મળશે.

તે ભગાડવું નહિ. લોકો ચતુર હોય છે. તે સેવકને ઓળખી કાઢે છે માટે સો ગજાણી માંથી પસાર થાય તે માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું.

આપણા પોતાના જીવનને માપવા માટે લાંબા અને ઊંચો ગજ સપ્તેલો, લોકોને માપવા માટે નાનો ગજ ચાલશે. પોતાના હોય પ્રત્યે વધુ કડક થવું, પણ પારકાના હોયને ઉદાર દૃષ્ટિએ ભેળ્લે.

એ દૃષ્ટિ રાખી સેવક કાર્ય કરશે તો જામનો અને પોતાનો વિકાસ કરી શકશે.

— શિયાભાઈ પટેલ

(૩)

રચનાત્મક કાર્ય હવે સહેલું સાદું રહ્યું નથી. એ ગદ્યવિધ થયું છે. પહેલાં જેવું તે રહ્યું નથી તે વેળા અગત્યે સામે લડવાનું હતું. હવે એ કાર્ય અમરું થયું છે. બુદ્ધિ ચલાવીને જીવનનાં બધાં અંગે આવરી લેવાનાં છે.

પહેલાં આપણે રેડિયો ચલાવતા પણ હવે રેડિયો એટલો સાદો રહ્યો નથી. ગાંધીજીએ છેવટના ભાગમાં કેવળ રેડિયાના સેવનથી અસંતોષ બતાવ્યો કાલવામાં રેડિયો શીખ્યા પણ પીજલ્લુ પગાટ શીખ્યા નહિ એને બાપુજીએ રેડિયો કબજા કર્યો નહિ તેથી જતા જતા રેડિયા પર નવો પ્રકાશ ફેંકતા ગયા હતાં તે એટલે સમજીને કાંતવું. સમજીને કાંતવું

આપણી પાસે કઈ મૂડી હોય ? નીતિની મૂડી આપણી પાસે હોવી ભેળ્લે. તે વધારવાને માટે સદા પ્રયત્નશીલ રહેવું ભેળ્લે. ચેસાની મૂડી તે જે કિંવસે વધારવા બેઠો તે દિવસથી સેવક મટી ગયો.

તેથી આપણી જાનને લપાસતા રહેવું કે દૃષ્ટિ પ્રમાણે કાર્ય થાય છે ? આપણી નગજાઈ ખંજે રીતે આત્મ પરીક્ષણ કરતા રહેવું.

પોતાની જાતને તે પ્રમાણિક છે ? એ સવાલ આપણને પ્રતિદિન ઊઠવો ભેળ્લે ગામડાંમાં જતી વેળા નવા રોગો લઇને ન જઈએ પણ નવી હવા લઇને જઈએ. આપણે નવું ન આપીએ તો વાંધો નહિ, પણ છે

એન્ડે રેટિયો અહિં સાનુ પ્રવીક છે એમ સમજીને કાનુ કાનુ એટલે કપાસિયા કાઢવાની ક્રિયાથી માડીને ખાદી વજાયા સુધીની બધી ક્રિયા કરવી તે બાબુલુ જીવના હોત તો એથી આગળ જઈને કહેત કે, કપાસ ઉગાડી દો ત્યાંથી માડીને વજાયા સુધીની બધી ક્રિયા કરે ત્યારે કાનુ કહેવાય હજી ઘણા એ વિચારમાં પાછા છે

સ્વરાજ પૂર્વના જમાનામાં હિંદુ સ્વરાજ મેં રેક્ટરની મિલેથી નાશ પામ્યું એ માલ અહીં ન આવે તેવું કરવું જોઈએ ગાંધીજીને આ વાતની સમજ પડી હતી તેથી તે માલનો બહિષ્કાર કરાવ્યો પણ ગાંધીજીએ આગળ વધીને કહ્યું કે બીજા દેશનો માલ નહિ વાપરવો એ પૂરતું નથી, કંઈક સ્વ નામક કાર્ય થવું જોઈએ વસ્ત્રમા રવાણબી બનો એ મત તેમજો દેશને આપ્યો આ વાત સ્વરાજ પહેલાના જમાનાની યાદ

આજે આપણે અનાજની બાબતમાં પરાવણબી બની ગયા છીએ

ચારે બાજુથી અનાજ માટે ભિક્ષા માગવી પડે છે હવે રેટિયાએ અનાજનું રૂપ ધારણ કર્યું છે રેટિયાનું આજ સુધી સૂતરનું રૂપ હતું, તે હવે અજ રૂપ થયું છે જે ધાર્મિક

બુદ્ધિથી સૂતર વધાર્યું, તે જ ધાર્મિક વૃત્તિથી હવે અજ વધારો અજ કે વસ્ત્રની બાબતમાં પ્રભને કહો તે પહેલાં જાતે કરો તેથી જ વિનોગાલ જેવાએ ખેતી કરીને રેટિયાનો અર્થ વિકસાવવા માડ્યો છે એવાનું પ્રકલ્પેણ ચોતે ખામ્ય એ પછી પર જવાની જરૂર છે "વધુ અનાજ વાવો" ના સૂત્રોથી અનાજ ઉગવાનું નથી હાથા વગેરેથી અનાજ નહિ જોડે રેક્ટરો લાવવાથી પણ અનાજમાં વધારો થવાનો નથી રેક્ટરોમાંથી આજે કેટલા બાલો છે ને કેટલા બધ છે તેની કોણ તપાસ કરે છે? આ બધા બાલ ઉપાયો છે સાચો ઉપાય તો એ છે કે, કોને માટે આખી પ્રજામાં ભિંમી થવી જોઈએ "કમીષ નહિ માગીએ" અનાજ ઉગાડીશું" એ લાવના સાચે સેવકોએ તેની સફાઈ કરી દેવી જોઈએ લોકોને મહેનત કરવાને પદાર્થ પાઠ આપો સાચી મહેનત કરીશું, તો કંઈ પાકશે જ સાકમાલ કરીશું ચોતાની જમીન નહિ હોય, તો કોઈની જમીનમાં જઈને કામ કરીશું દૂધ બનાવીને કંઈક કરીશું પણ ઉત્પન્ન કરીશું રેટિયાનું આ નવું સ્વરૂપ તમે સૌ સમજો એવી આશા રાખું છું - જીવનસામ હવે

એડમિરલ હાર્ટની પ્રાર્થના

પ્રિય પ્રભો જેને દેવની શકાય નહિ તે વસ્તુઓ શાન્તિપૂર્વક સ્વીકારવાની શક્તિ તુ અમને દે જે દેવની શકાય તથા દેવની જોઈએ તે વસ્તુઓ દેરવાની વીરતા અમને દે અને પહેલી તથા બીજીનો વિવેક કરવાની બુદ્ધિ અમને દે [વિલ્હીપ્રમોદિત પેરી તથા લેઇટનન્ટ મેન્સ ઉપરથી]

પ્રાર્થનામાં શુ માગશો?

પુરુષ થઈને દેવો આગળ ચોકનુકલ જીવન કલાપિ ન માગતો, પણ -
જન જાતના હાથ પમવાનું સૂચન માગને
એન-દેર [રેન્ડેમ્, ૫૪૬]

‘મિત્ર મોટો કે ધર્મ ?’

અમેરિકાના એક પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા, વિલિયમ મેપિયરે એક સ્વિસ કોઈ ઊકરીને સ્તા ‘પર રોતી સાલોળીને’ તેની પાસે ગયો અને રોવાનું કારણ પૂછ્યું; ઊકરીએ કહ્યું, ‘મારો ઘરો ફૂટી ગયો છે, હવે હું ઘેર જઈશ તો મારી મા અને મારથો; તેથી જો આપને સાંધતા આવડતો હોય તો મહેરબાની કરીને સાંધી દો’ ઇતિહાસવેત્તાએ કહ્યું, ઘરો સાધતા તો નથી આવડતો, પણ હું તને પૈસા આપું છું; તે વડે તું નવો ઘરો બરીદીને ઘેર જઈશ તો તારી મા નહીં મારે !’ એમ કહીને તેમણે પોતાના બટવામાં હાથ નાખ્યો તો બટવો ખાલી હતો. તેણે ઊકરીને કહ્યું, ‘અત્યારે મારી પાસે પૈસા નથી, જો તું કાલે અને આ સમયે અહીં મળીશ તો હું તને જરૂર પૈસા આપીશ આજે તારી માને કહી દેજે કે ઘરો કાલે લાવીશ’ ઊકરી તેની વાત પર વિશ્વાસ રાખીને ઘેર આલી ગઈ ઇતિહાસવેત્તા ત્યારે ઘરે ગયો ત્યારે તેમને તેના મિત્રનો એક તાર મળ્યો—જેમાં લખ્યું હતું કે કાલે સ્ટેશન પર અને જરૂર મળજે. ઊકરીને મળ-

વાનો તેણે જે સમય આપ્યો હતો તે સમય સ્ટેશને જવાનો હતો. તેથી તે વિચારમાં પડી ગયો તેણે વિચાર્યું, ‘મિત્ર મોટો કે ધર્મ ?’ મિત્ર તો આજ દુનિયાનો છે, જ્યારે ધર્મ તો પર લોકનો પણ મિત્ર છે;’ તેથી તેણે ધર્મ જળવવાનો નિર્ણય કર્યો. સ્ટેશન પર તેમણે પોતાના નોકરને મોકલ્યો અને આવ નાર મિત્ર પર તેમણે એક ચિઠ્ઠી લખી મોકલાવી ‘મને અનિવાર્ય કામ આવી પડવાથી હું આવી શક્યો નથી; તે માટે અને ક્ષમા કરજો.’ તેણે ધાર્યું હોત તો નોકરને પૈસા આપીને તે ઊકરી પાસે મોકલી શકત, પરંતુ તેણે પોતાનું વચન પાળવા માટે તેમ કશું નહીં આપણી વાણીમાં પણ આવી દ્રઢતા જોઈએ. સત્યનું પાલન કરવા માટે આવી દ્રઢતા કેળવવાની જરૂર છે. પૈસાનું તુલસાન સહન કરીને પણ સત્યની હાનિ ન થાય તે માટે દાખલ રાખવી જોઈએ; પૈસાનું તુલસાન બહુ બહુ તો ભૂજે મારે, પરંતુ સત્યની હાનિ જન-જનમાતરમાં ફેલાવી કાઢવાનું રૂપ અને છે; તેથી વચનની દ્રઢતા અવશ્ય રાખવી જોઈએ.

[૪૪ ૧૮૧, ‘હિન્ડુસ્થાન’ ૧૮૭, પબ્લિકેશન-મીડી]

અનુક્રમણિકા

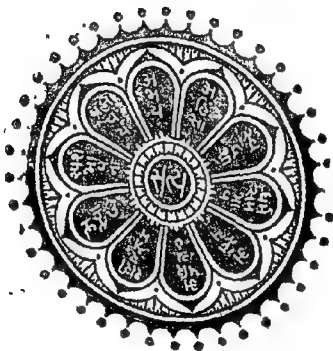
૪૪

૩૦ જોગસ્ટ ૧૯૫૧

- ૧ જોડો જોડો ... રવીન્દ્રનાથ ટાગોર ૧૬૫
- ૨ સાતિનકેતનનાં બળો ... નગીનદાસ પારખ ૧૬૬
- ૩ જોડામંત્રના કપ જો ... પદ્મનાભ શ્રી જેન ૧૬૭
- ૪ રૂપાવતનનો સંકેત-વિધિ ... ૧૭૦
- ૫ મહાદેવભાઈની સાધના ... ચુક્રવર્ત્તા ૧૭૨
- ૬ બાપુની અનોખી વાતો કાસિનાથ ત્રિવેદી ૧૭૫
- ૭ બાપુના પત્રો ... ગાંધીજી ૧૭૭

- ૮ સ્વતંત્રતાની સરવાળી ... યુ. મં. ૧૮૦
- ૯ બાપુનો પરિવાર ... ડૉ. જયગજ મહેતા ૧૮૧
- ૧૦ વિદાય વેળાએ ... યુ. મં. ૧૮૫
- ૧૧ સર્વોદયવાણી ... રેવિશંકર મદારાજ ૧૮૭
- ૧૨ પ્રાર્થના પુછી ... જીવતરામ દવે ૧૯૦
- ૧૩ અવાવેલો ... યુ. મં. ૧૯૩
- ૧૪ પત્રપ્રસાદ ... ૧૦ વા. ...

REG. NO. B. 525E

આરિયાવ

સંપાદક: લવીન ગાંધી

ગ્રંથોંવંલોકેન

પૂર્વ આફ્રિકામાં : શ્રી. કાકા કાલેલકર, મં. નવચત્રન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ.
 ડિ. ૩-૦-૦ ૫૦ ૨૯૬.

કાકાસાહેબ કાલેલકર તો રહ્યા પ્રવાસી. 'હિમાલયનો પ્રવાસ' આપણને આપીને આપણા પ્રવાસ-સાહિત્યને તેમણે સમૃદ્ધ કર્યું છે. 'બ્રહ્મદેશનો પ્રવાસ' પણ એટલો જ મહત્વનો છે. વળી પ્રવાસી કાકાસાહેબને જ્યારે બિમાર પડી પથારીમાં પડી રહેલું પડ્યું, ત્યારે તેમણે પથારીમાં પડ્યા પડ્યા 'સ્મરણ યાત્રા' કરી.

કાકાસાહેબ પૂર્વ આફ્રિકામાં ગયા, એટલે મનમાં થયા કરતું હતું કે, કાકાસાહેબ પૂર્વ આફ્રિકાના પ્રવાસ વિશે લખે તો જરૂર આપણને પૂર્વ આફ્રિકા નિહાળવાની નવી દૃષ્ટિ મળે અને આ પુસ્તક વાચતાં એ ઇચ્છા તૃપ્ત થાય છે ખરી. પ્રવાસવર્ણન વાચતાં આપણને થઈ આવે છે. ખરેખર, પૂર્વ આફ્રિકાનો પ્રવાસ કરવો તો એમણે જ.

કાકાસાહેબ આ પુસ્તકમાં નવી દૃષ્ટિ રજૂ કરે છે તેઓ કહે છે. 'હિંદુ સંસ્કૃતિનું રહસ્ય ધ્યાનમાં આવ્યા પછી અને બધા ધર્મો પ્રત્યે સમભાવ અને આદરભાવ કેળવ્યા પછી જેમ મને બધા જ ધર્મો સાચા, સારા અને માણ લાગે છે, તે જ પ્રમાણે હનિયાના

તંત્રમાં દેશો અને જાતોનું જોડણું જ પવિત્ર અને પૂજ્ય લાગે છે. તેથી જ, લક્ષિતભાવથી હું આનેતુહિમાચલ યાત્રા કરી શક્યો એ જ લક્ષિતભાવથી આફ્રિકા એવાનું મને મન થયું....' ખરેખર, આપણે પણ આવી ઉચ્ચ દૃષ્ટિ રાખી પ્રવાસ કરીએ તો જરૂર તે દેશોનું હાર્દ પામી શકીએ અને એનું સાચું દરજ્જો કરી શકીએ.

આપું પુસ્તક રસપ્રદ અને ભાવના પૂર્ણ છે. કાકાસાહેબની પરિપક્વ દૃષ્ટિનો નિર્ચોડ એમાં દેખાઈ આવે છે. 'હિમાલયનો પ્રવાસ' અને ત્યાર પછીના ગાળામાં કાકાસાહેબે સાધેલી પ્રગતિ અને ત્યાર બાદ હવે પ્રવાસી કાકાસાહેબ પોતાની દૃષ્ટિને વધુ વ્યાપક કરી યાત્રા કરે છે, એનો ખ્યાલ આ પુસ્તક પરથી સહેજે આવે છે.

આ પુસ્તક સૌને માટે વાંચન યોગ્ય છે. પરંતુ માત્ર અહીં 'ચોક્કડ' કહેવું પડે છે. આ પુસ્તકનું મૂલ્ય 'હિમાલયનો પ્રવાસ'ની સાથે સરખાવતાં ઘણું વધારે છે. એમાં ચિત્રો આપ્યા છે, એથી કિંમત વધે એમ છે ખરી. પરંતુ એ સૌ કોઈ એનો આસ્વાદ લઈ શકે એમ કરવું હોય; તો કિંમતનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે. રૂ. ૭૦

“ધ્યાનાપાપુ”

વાલિક લવાન્ગમ ટ્રા. હું છે. પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨૫ છે તે કાર્યાલયને સરનામે મ. ઓ. ધીરોક્કલડ; પ્રથમ અંકથી પ્રાદ્યક થવું આવશ્યક છે. જ્યાં સુધી સિલકમાં હશે ત્યાં સુધી પાછલા અંકો મળશે. લવાન્ગમ. મ. ઓ. ધીરોક્કલડાં મ. ઓ. ની કૃપા પર પૂરું ઠેકાણું વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.

એક અંકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો અંક ચોકતો અપાશે.

“ધ્યાનાપાપુ” કાર્યાલય બનામક (સોરાઈ)

મકાશક અને સુદક, ધીરન ગોંધી, રૂપાયતન સુદકાલય, ગિરિ વિહાર કોલેજ રોડ, નુનાગક.

અંશ જ નથી કરતો. તેના કાયદામાં મુધારો વધારો પણ નથી થતો. તેના કાયદા અવિચળ છે. અનેક રૂપે આપણને વિચાર કરવાની, અને પસંદ કરવાની, સારું માનું સમજવાની શક્તિ આપી છે તેમાં જ આપણી સ્વતંત્રતા સમાવેલી છે. એ સ્વતંત્રતા ઘણી ઓછી છે. એટલી ઓછી છે કે, એક જાનીએ કહ્યું છે કે, એક વહાણવટીને વહાણની ડક પર ફરવાની છૂટ હોય છે તેનાં કરતાં પણ થોડીજ. પણ ગમે તેટલી તોયે છૂટ તો છે જ, અને તે થોડો છતાં એટલી છે કે તેના વતી માણસ મુક્તિ મેળવી શકે છે. દેવ અને પુરુષાર્થની ભેદી સાથે સાથે આત્મા જ કરે છે. પણ મુક્તિના પંથ પર આસનારને દેવ આઠે આવતું જ નથી.

એટલે હવે આપણે ઈશ્વરને કેમ સેવવો- સમજવો - એ જ વિચારવું રહે છે. ઈશ્વરની સેવા એક જ રીતે થાય. ગરીબોની સેવા તે ઈશ્વરની છે. એક ક્રીડીની સેવા કરી તે ઈશ્વરની છે. પણ ક્રીડામાં પૂરીને ક્રીડીની સેવા ન થાય. ક્રીડીને કંઈ અને હાથીને દારો ઈશ્વર આપે છે. ક્રીડીને પણ જે ધરાદાપૂર્વક કચરે નહીં તે તેની સેવા કરે છે, અને ક્રીડીને એમ જ્ઞાનપૂર્વક ન જાણનાર અન્ય પ્રાણીને કે પોતાની જ ભતિને - મનુષ્ય પ્રાણીને - નહીં જાણે. દરેક સ્થળે દરેક વખતે સેવાની ભાવના રહે છે; વૃત્તિ એક જ હોય

છે. દુઃખીની સેવા કરવામાં ઈશ્વરની સેવા થાય છે. એ સેવામાં વિવેક હોવો જોઈએ. ભૂખાને અનાજ આપવામાં સેવા જ થાય છે એમ માનવાનું કારણ નથી. આજણ મનુષ્ય બીજાને આશરે બેસી રહે ને અન્નની આશા રાખે તેને અન્ન આપવામાં પાપ છે. તેને કામ આપવામાં પુણ્ય છે, ને કામ કરવા તૈયાર ન જ થાય તો તેને ભૂખે રહેવા દેવામાં તેની સેવા છે. ઈશ્વરનું નામ જપવું, પૂજા પાઠ કરવા એ આવશ્યક છે, કેમ કે તેથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે ને આત્મશુદ્ધિ મનુષ્ય પોતાના માગ ભરી શકે છે પણ પૂજાપાઠ જ કમ ઈશ્વરસેવા નથી. એ સેવાનું સાધન છે. તેથી જ નરસિંહે ગાયું છે :

‘શું’ યદું સ્નાન સેવા ને પૂજા થઈ,
શું યદું’ ગાળ ગદી નામ લીધે ?’

અને આ જવાબમાંથી ત્રીજા પ્રશ્નનો જવાબ મળી રહે છે ત્રીજો પ્રશ્ન આ છે : જીવવાનો હેતુ? જીવવાનો હેતુ પોતાને ઓળખવો. નરસિંહની વાણમાં :

‘ભ્યા સગી આત્મા તત્ત્વે ચીન્મે નહીં,
ત્વાં સગી સાધના સર્વ ભૂતી.’

અને આત્મતત્ત્વ - આત્મજ્ઞાન - જીવમાત્રની સાથે એટલે ઈશ્વરની સાથે એકત્વ - તન્મયતા - સાધવાથી જ થાય. જીવનમાત્રની સાથે એકત્વ સાધવું એટલે તેને દુઃખે જ્ઞાનપૂર્વક દુઃખી થવું, તેના દુઃખનું નિવારણ કરવું. ગાંધીજી

કોઈ ચોર એક અંધારા ચોરડામાં પેમે છે, અને તેની અંદરની જુદી જુદી વસ્તુઓને સ્પર્શ કરતો જાય છે તેનો હાથ મેજ પર પડે છે, અને તે કહે છે, “આ નહિ.” એમ બોલી વળી તે આગળ ચાલે છે. તે પછી વળી તે કોઈ બીજી ચીજને અડકે છે, સુરસીને - અને ફરી કહે છે, “આ નહીં.” તથા એમ બોલી પોતાની શોધ ચાલુ રાખે છે. એમ કરતાં કરતાં હીરા પોતાના હાથીનાઓથી ભરેલી પેટી પર તેનો હાથ પડે છે. પછી તે બોલી બેઠે છે, “જસ આ જ.” અને આમ તેની શોધનો અંત આવે છે. પ્રજ્ઞની શોધનું પણ આજું જ સમજનું.

બૌદ્ધધર્મની

કથાઓ

(૨)

પદ્મનાભ શ્રી. લેન

પ્રાચીન સમય મા
બનારસમાં એક નગરશેઠ
રહેતો હતો. તેના પુત્રનું
નામ હતું, ગંધકુમાર.
જ્યારે તે નગરશેઠનું
અવસાન થયું, ત્યારે
બનારસના રાજાએ ગંધ-
કુમારને બોલાવીને તેનો
સત્કાર કરી નગરશેઠ તરીકે
તેને નિયુક્ત કર્યો. ત્યારથી
કુમાર પોતાને ગંધકુમાર
તરીકે બોળાવતો.

એક દિવસે તેના મુનીએ
તિલેરી ઉઘાડીને કહ્યું,
“સ્વામી આટલું તમારું
પિતૃધન, આનું. તમારું
માતૃધન અને આનું
પિતામહ તરફથી મળેલું
ધન હવે આપ તેનું
રક્ષણ કરો.”

આટલું અખૂટ ધન
મેંને ગંધકુમાર બોલ્યો,
“તો શું મારા પિતાથી
આ બધું ધન સાથે ન
લઈ શકાય?”

મુનીએ કહ્યું, “ના, સ્વામી અત્યાર સુધી
કોઈ પણ પોતાનું ધન સાથે લઈ જઈ શક્યું
નથી. પોતાપોતાના કુશળ અને અકુશળ
કર્મના ફળમાત્ર લઈને જીવ અહીંથી જાય
છે, અને એમાં આપ પણ અપવાદરૂપ
થવાના નથી જ.”

આવા બાપુ

આ સાંભળીને ગંધ
કુમારે વિચારવા લાગ્યો. “એ
બાપુ મૂખે હતા, એટલે જ
કમાવેલું ધન અહીં જ
મૂકીને ગયા હું તો બધું જ
સાથે લઈને જઈશ.” પરંતુ
ગંધકુમારે હાન કરવાનો
કે સત્પુરુષોનો સત્કાર
કરવાનો વિચાર ન કરતાં
‘એ બધું ધન હું જ
લોગવીશ’ એવો નિશ્ચય
કર્યો. એ ધનના હગલો
માથી હજ હજાર રૂપિયા
આપીને તેણે એક દાના
ગૃહ બંધાવ્યું, જીવન હસ
હજાર આપી એક સુવર્ણ-
મંડિત પાટલો બનાવ
રાવ્યો, બળી બીજા હસ
હજાર આપી ખાવા માટે
સુવર્ણની ધાળી બનાવી,
અને એ રીતે હજારો રૂપિ
યાને ખર્ચ કરી સિંહા-
સન, સમ્યા વગેરે ઉપ-
લોગની વસ્તુઓ તૈયાર
કરાવી. વળી સવારના
લોજન માટે હજાર અને

સાંજના લોજન માટે પણ હજાર તેમ જ
પૂર્ણિમાના દિવસે મિથુન વગેરે માટે હસ
હજાર રૂપિયા એ પ્રમાણે તે ખર્ચ કરવા લાગ્યો.
એ રીતે પોતાનો વૈભવ બધાં લોકો જુઓ
એમ તે ઠાકમાઠથી રહેવા લાગ્યો.

એક વખત પૂર્ણિમાને દિવસે તેણે લોકોને

[૧૬૫]

પોતાનો વૈવાહ્ય જોવા આમંત્રણ આપ્યું. ગામનાં બધાં લોકોએ જોવા જોવાં થયાં. ગંધશ્રેષ્ઠી દસ હજાર રૂપિયા ખર્ચીને ગાંધિલા સ્નાનગૃહમાં એટલા જ રૂપિયા ખર્ચીને બનાવેલા પાટલા ઉપર બેસીને સોળ સુગંધથી ભરેલા કુચ્છો વડે સ્નાન કરી બિલ્લો. પછી તે સુવર્ણમંડિત સિંહાસન ઉપર બેસી સુવર્ણની થાળીમાં અખટ વૈભવશાળી લોજનનો આસ્વાદ લેવા લાગ્યો.

તે વખતે ગામડાનો એક ગરીબ કઠિયારો પેટ ભરવા માટે જંગલમાંથી લાકડાં કાપીને ગાડામાં ભરી બનારસમાં વેચવા સારુ આવ્યો હતો. પેલા કઠિયારાને તેના મિત્રે કહ્યું, “તે કહી ગંધશ્રેષ્ઠીનો ધનવૈભવ જોયો છે? જોવા હોય તો મારી સાથે આવ.” પછી બંને જણ ત્યાં ગયા.

ગંધશ્રેષ્ઠીનો લોજનવૈભવ જોઈને પેલા કઠિયારો પોતાના મિત્રને કહેવા લાગ્યો, “હું તો લોજનની સુગંધથી ગાંડો થઈ ગયો છું. આ થાળીની ચીજો ઉપર મારું મન ચોટી ગયું છે.” મિત્રે કહ્યું, “વાઈ, જો વિચાર જવા દે. તને જો ચીજ કહી મળશે નહીં.” કઠિયારો બોલ્યો, “મને જો જો ન મળે તો હું જીવવાનો નથી. ગમે તે કોણે પણ જો ચીજનો હું કંઈક લઈશ જ.”

પેલો મિત્ર નિરુપાય બન્યો. ગંધશ્રેષ્ઠીનું લોજન, પૂરું થવા આવ્યું એટલે તેણે પોટથી કહ્યું, “સ્વામી, આ એક ગામડાનો માણસ તમારી થાળીમાંની ચીજો જોઈને તેના પર આસક્ત થયો છે. તેને એમાંથી એકાદ ચીજ અપાવે.”

આ સાંભળીને શ્રેષ્ઠી કોથે બરાઈને બોલ્યો : “અરે, આવી ધૃષ્ટતા તને ક્યાંથી

સૂઝી? એમાંનું કંઈ પણ મળશે નહીં.”

મિત્રે કઠિયારાને કહ્યું, “કેમ સાંભળ્યું કે?” કઠિયારો બોલ્યો, “મેં સાંભળ્યું છે ખરું, પણ જો ચીજનો સ્વાદ લીધા વિના હું જીવી શકીશ નહીં.” તેથી પેલા મિત્રે ફરીને સાદ કર્યો, “સ્વામી, આ માણસ મરવા પડ્યો છે. તેને જીવતદાન આપવા ખાતર પણ એક કોઈક આપો.” શ્રેષ્ઠીએ ધડક કિચાર કરીને કહ્યું, “આપવાનું તો ન જ બને. જો જો વિના તે જીવી શકતો ન હોય તો ત્રણ વરસ સુધી મારે ત્યાં નોકરી કરે અને ત્રણ વરસને અંતે તેના પગાર, તરીકે તેને એક વાર મારી થાળીમાં જમાવીશ.”

કઠિયારાએ તે વાત કબૂલ કરી અને પોતાના કુટુંબને છેડી ત્રણ વરસ માટે નોકરી કરવાની પ્રવિશ્તા લઈ શ્રેષ્ઠીને ઘર જઈવા લાગ્યો. માણસ હતો ગામડાનો, પણ કામમાં ખૂબ જ હોશિયાર. શ્રેષ્ઠીની ફરિયાદો પણ તે કરવા લાગ્યો અને થોડા વખતમાં “શ્રેષ્ઠીના રસોડામાં” તરીકે બધે બાજીતો થઈ ગયો.

એમ કરતાં ત્રણ વરસ પૂરાં થયાં. તેણે પોતાના કામથી શ્રેષ્ઠીનો પ્રેમ જીતી લીધો હતો. શ્રેષ્ઠીએ ધરના નોકરાને કહ્યું, “મારો જો રીતે તમે સત્કાર કરો છો. તે જ પ્રમાણે આજે આ કઠિયારાનો કરો. આજે આ ધરનો સ્વામી હું નથી, પણ આ કઠિયારો છે, એમ માનીને તમે વર્તવો.”

એમ કહીને તે શ્રેષ્ઠી પોતાની પત્નીને લઈ એક દિવસ માટે ઘર છોડી બહાર ચાલ્યો

ગયો જતા જતા તેણે નગરના લે અને કહ્યું,
'આજે માટે બાદવે કહ્યારો મેં જી છે'

'એક દિનના એકીને જોવા આખું નગર
જેવું થયું ત્રણ વરસ નોકરી કરીને એક
વખતનું લેજન-સન્માન મેળવનાર માણસને
જોવા બધા ઉત્સુક થઈ ગયા હતા દિવ્ય
સગીત અને દિવ્ય નૃત્ય થઈ રહ્યા હતા
અને સુવર્ણની યાત્રીમા અમૂલ જેવી રસોઈ
પીરસવામા આવી

તે જ વખતે નજીકના ગયમાદન
પર્વત ઉપર એક જોદ્ધા જિનુ
આને દિવસની સમાધિમાથા જી
પાળ્યા કરતા નીકળ્યો પોતાના
જ્ઞાન વટે તેણે ત્રણ વરસની આકરી
કરીને આજે એકી બનેલા પેતા
રમેષ્ઠવાને જોયો અને એની યદા
કેવી છે તેમી પરીખા કરવા
પોતાનું બિશ્વા-પાત્ર લઈને જિનુ
એકીના ઘરને આગલે આવીને
જોતો રહ્યો

ત્રણ વરસની નોકરીને અતે
માત્ર થયેલા વેલવને લોગવવા
તૈયાર થયેલા રસોઈવાળે જિનુને
પોતાને આગલે આવેલા જોઈને
વિચાર્યું 'મેં પૂર્વકગમા કહ્યું પણ આખું
નથી અને તેથી જ એક દિવસના લોજન
માટે એકીને ઘેર ત્રણ વરસ માટે નોકરી
કરવી પડી આજનું આ લોજન અને એક
દિવસ માટે પૂરતું છે અને થોડી ફાણ સુખ
આપનારું છે પરંતુ જો એ લોજનનું ફાન
આ જિનુને હું કહું, તો એ સમાધાન અને
આ જન્મમા તેમ જ પરજન્મમા પણ સુખ
આપનારું

આપનારું નીવડયે' એમ તિયાર કરી તે
ત્રણ વરસની મહેનત પડી પ્રાપ્ત કરતા
લોજનમાથી એક પણ કોમિયો લીધા વિના
રાજપુત્રીથી પેલા જિનુને બધું લોજન
ફાનમા આપવા તૈયાર થયો, જિનુનું નાનું
પાત્ર ભરઈ ગયું, જોડે જિનુએ વધુ લેવાની
ના પાડી એટલે કહ્યારો યો પો, 'ભગવન,
એક યાત્રીના લોજનના લે ભાગ ન લાય
એ એક માણસનું લોજન મેં તમને અર્પણ
કર્યું છે એ બધું જ તમે લો અને મારા

પર કૃપા કરો, મારી ઇચ્છાથી
બધું તમને અપણું કહું છું એમા
મારે ભાગીનાર થવું નથી' એમ
કહી આખી યાત્રી ખાતી કરી નાખી
જોદ્ધા જિનુ આશીર્વાદ આપી તે
લોજન લઈને પોતાના રથને ગયો
અને બધા જિનુઓને એ બિશ્વા
તેણે વહેલી દીધી

આ અપૂર્વ પ્રસંગ જોઈને
આશ્ચર્ય નગરમા બધે દર્શ આપી
મયો 'વૈભવશાળી મ જનમ તો
આવો જ હોવો જોઈએ' એમ
બધા કહેવા લાગ્યા આ કૃતિ
જ્યારે ગયમેષ્ઠીએ સાંભળી ત્યારે

તેને પોતાના લોગ-ઐશ્વર્યની ખૂબ જ શરમ
આવી પોતાના વૈભવમાથી થોડું પણ ફાનમા
આપવાની પોતાને ઇચ્છા ન થઈ, જ્યારે આ
રસોઈવાળે ત્રણ વરસ નોકરી કરીને જે ચીજને
મેળવવાની મળના સેવી હતી, તે ચીજને પરમ
સમાધાનપૂર્વક સત્યા અને દાનમા આપી દીધી
એ જોઈ તે રમેષ્ઠવા અત્યે તેને માત્ર જીવજન્ય
અને તેનું ગૌરવ સમગ્ર પોતાના વૈભવમાથી

અડધો ભાગ રસોઈયાને આપ્યો અને તેનો
પૂર્ણ સત્કાર કરી પોતાની સાથે રાખ્યો.
ખનારસના રાજાએ પણ રસોઈયાના આ
મદ્દુરુણ પર ગુણ થઈ તેને નગરશેઠી
બનાવ્યો. અને તે વખતથી જે ધરમાં
લોગવિવાસનો ખાર ન હતો તે જ ધર

દાનશાળા બની ગઈ.

“સખ્ય રસ” ધરમરસો જિનાતિ ।
સખ્ય દાન ધરમદાન” જિનાતિ ॥”
(સર્વ રસોઈમાં ધરમરસ એક-છે,
સર્વ દાનોમાં ધરમદાન એક છે.)

— ધરમપદ અર્પુકથા

અમદાવાદમાં શ્રી. હરિલાલ સેતલવાડ નામે એક સરકારી
અમલદાર થઈ ગયા એક દિવસ એક માણસ પોતાના લાભના
કામના તેમની મદદ લેવા તેમને લાંચ આપવા આવ્યો. ”

ઘોડી વાર વાતો કર્યા પછી પેલો માણસ બોલ્યો :
“સાહેબ, આપ મોટા સરકારી અમલદાર છો. આપ જે મને
મારા લાભમાં આટલું કામ કરી આપ્યો, તો આપનો આભાર
હું કરી ભૂલીશ નહીં. વળી તે કામના બદલામાં આપને આપવા
માટે ગાડું ભરીને રૂપિયા પણ લાવ્યો છું.”

શ્રી. હરિલાલ સેતલવાડે જવાબ આપ્યો : “ના સાહેબ,
મારાથી એવું ન થાય. જેની વાત સાચી હશે તેની તરફથી જ
મારે કહેવું પડ્યું. માટે તમે તમારા રૂપિયા પાછા લઈ જાઓ.”

પેલો માણસ કહે : “સાહેબ, સમજી જાઓ. આ કંઈ
ચોક્કા રૂપિયા નથી; ગાડું ભરીને રૂપિયા છે. આવો લાભ
નકામો જવા ન દે.”

શ્રી હરિલાલ સેતલવાડે બોલ્યો, “ભલેને એવા પચીસ ગાડાં
ભરીને કોઈ રૂપિયા આપવા આવે; પરંતુ મારે આમ લાંચ
લઈ અપ્રામાણિક કામ કરી કરવું નથી.”

જો સાંભળીને પેલો માણસ ગુસ્સે થઈને બોલ્યો : “હી
ત્યારે પણ શાદ રાખો, આવડી મોટી રકમ આપનાર તમને
શીને કોઈ નહીં મળે !”

શ્રી. હરિલાલ સેતલવાડે શાત અવાજે બોલ્યો : “સાહેબ, આટલી
રકમ આપનાર કોઈક તો હશે જ. પણ એ લેવાની ના
પાડનાર મળેલા મુશ્કેલ છે !”

છંદ ૩૦

X X X X X
કપડાં બદલે તેટલી આસાનીથી ધર્મ બદલનારા
લોકોની મારે મન કરી કિંમત નથી. ગાંધીજી

શુરહેવે બાપુજી વિશે કહ્યું હતું. “યુગે યુગે કેવયોએ આ સસારમાં મહા પુરુષનું આગમન થાય છે તેમના દર્શન સર્વદા થતા નથી દર્શન થાય તો આપણું સહુ માણ આજના જમાનામાં હુ ખોનો પાર નથી, કેવા કેવા જીવમો કેવી કીનતા, કેટકેટલા શેઠ, શોક અને તાપ પણ આપણે નિત્ય જોગવી રહ્યા છીએ, હુ ખના હુ મર માથે હુ મર અડ્યા જ કરે છે જે ધરતી પર આપણે છવીએ છીએ, હરીએ-શરીએ છીએ, તે જ ધરતી પર એક મહાપુરુષે-જેમને જોટો નથી તેવા મહાપુરુષે-ભારતવર્ષમાં અવતાર લીધો છે” પરંતુ આજે તો આ પ્રમાણે જોલનાર શુરહેવ નથી અને બાપુજી પણ નથી! અને આજે લગભગ એવી કટુ સ્થિતિ આવતી જાય છે કે, બાપુજી બધે વિસ્મરણ થઈ રહ્યું છે. કારણ કે, શુરહેવે કહ્યું હતું એમ, “મહા પુરુષ અવતરે છે, ત્યારે આપણે તેમને સારી રીતે જોજીએ પણ શકના નથી આપણા મન કર્મોડ અને મેવા, આપણે સ્વભાવ શિથિલ, અને આપણી ટેવો હડીવી જની ગયેલી હોય છે મહાનને પૂરેપૂરું જોજીએ જાની આપણામાં સહજ શક્તિ જ હોતી નથી” તેથી નો આપણે અપણા અહંકારને વિગલિત

કરી દઈએ અને આપણા મનને નિર્મળ કરીએ, તો આપણને બાપુજીના મહિમાની જાણી થઈ શકે જગતમાં પ્રભુ પ્રભુ એવા વિભગ મનના માણસો પરેલા છે-જેમને જગત જોગ ખતુ રે ન હોય-તેઓ આવી મહાવિભૂતિઓને તરત પારખી લે છે અને એમને ચરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પી દે છે.

એક વાર બાપુજી વિદ્વીમા હતા. એક વૃદ્ધ માણસ મહાદેવભાઈ પાસે આવ્યોને જોડ્યો. “ભાઈ, હું ક્યારનો બહી મહાત્મા છુના દર્શન માટે જિતો છુ મારે મહાત્માજીને મળવું છે હવે મરોરે આવું તો મહાત્માજી એક જ મિનિટ

દર્શન ન આપે? મહાત્માજીને ચરણે હજાર રૂપિયા ધરવા છે ને તેમના આશીર્વાદ માગવા છે.”

મહાદેવભાઈને આ વૃદ્ધ શામવાસીની વાત સાંભળીને નવાઈ લાગી તેમણે પૂછ્યું. “તમારે રૂપિયા મોકલવાના છે કે સાચે લઈ આવ્યા છો?”

વૃદ્ધે કહ્યું, “સાચે જ લઈ આવ્યો છુ.” આખીજી તે વખતે અગાસી ઉપર બેસીને લખી રહ્યા હતા થોડી વાર પછી મહાદેવભાઈ પેલા વૃદ્ધ શામવાસીને બાપુજી પાસે લઈ

ગયા. તેણે તરત જ પોતાની ખાલીની રૂદાર જાડીમાંથી નોટોની ઢસ થોકડીઓ કાઢી ગાંધીજીની સામે મૂકી દીધી પછી તેણે કહ્યું :

“મહાત્માજી, આ ગરીબમાં ગરીબ અને સુખાત્ર હોય એવાને માટે મારી અલ્પ હોટ છે. એવા લોકોને બીજા કોઈના કરતાં આપ જ વધારે સારી રીતે યોગ્યો છો.”

ગાંધીજી આ જોઈને બોલ્યા : “એ તો બહુ સાદું પણ આ તમારી કેટલાં વરસની બચત છે ?”

વૃદ્ધે કહ્યું : “ઘણા વરસની. પણ મેં ધરતીકપ માટે સૌ રૂપિયા મોકલેલા અને ચાર વરસ પર અસાહ્યગ્રાહમાં પામસો રૂપિયા ખેડૂતોને માટે આપેલા.”

ગાંધીજીને આ સાંભળીને આશ્ચર્ય થયું. તેઓ બોલ્યા : “એમ કે ? તમને પગાર કેટલી મળતો ? ને હવે પેનશન કેટલું મળે છે ? તમે શું કામ કરતા ?”

“વૃદ્ધે જવાબ આપ્યો : “હું નિશાળમાં શિક્ષક હતો, ઘણા વરસ નોકરી ક્યાં પછી ત્યારે હું નિવૃત્ત થયો, ત્યારે મને માંહને બાવન રૂપિયા પગાર મળતો હતો. મને પેનશન તો ન મળ્યું, પણ રૂા ૨૭૦૦ની ઉચ્ચક વક્રમ આપવામાં આવી.”

બાપુએ પૂછ્યું : “તમને નિવૃત્ત થયે કેટલાં વરસ થયા.”

“પાંચ વરસ.”

“તરી તમારા ગુજરાન માટે કેટલું ખર્ચ કરો છો ?”

વૃદ્ધે કહ્યું, “મારા ગુજરાન માટે ? ખાતું નથી કરતો.”

“તારે માણસને જીવ્યા વિના કંઈ ચાલે છે ? તમારી જરૂરિયાત કેટલી છે ?”

વૃદ્ધ બોલ્યો : “થોડી દાળપંદીને માટે કંઈ બહુ પેસા ન ભેળ્યો અને તો

મહિને દસ રૂપિયાથી પણ ચાલે. મારે યૈરી છોકરાં કાંઈ નથી. મારા સગીબ હતા, તેમને સળાવીને ઠેકાણે પાડ્યા. એટલે હવે એકલો જ છું. એક સરકૃત પાકગાળા છે ત્યાં સદાચ વામાં ઘણા વખત આપું છું. એ નિશાળમાં મફત ગિફ્ટ્સ આપાય છે.”

બાપુએ કહ્યું, “ત્યારે તો તમે નાના પગારમાંથી થોડાક હબર રૂપિયા બચાવ્યા, ને તે ગરીબની સેવામાં ખર્ચો દો ! બહુ મારે કહેવાય. એ કળા તમારી પાસેથી બધા શીખી શકે તો કેલું સાદું !”

વૃદ્ધ શ્રામવાસી બોલ્યો, “હા, મહાત્માજી, મેં જાતુ માટે બહુ જોઈ ખર્ચ કર્યું છે. અને ઘણી વાર મારી પાસે હતું તે બધું મેં ગરીબને આપી દીધું છે.”

પછી વૃદ્ધની રૂદાર જાડી ત્રેધને બાપુએ પૂછ્યું : “અને તમે આ જાડી ક્યાંથી લાવ્યા ?”

વૃદ્ધે કહ્યું : “એ ખાલી તા મેર બનાવેલી છે “થોડી વાર પછી તે બોલ્યો “મહાત્માજી, હજી મારી પાસે મોટાક પેસા બચાવેલા પડ્યા છે. એ હું ફરી કેઈ વાર લાવીશ. પેસા ક્યા આપવા જોની મને ખબર નથી. હું તો આપને યોગ્ય. ને આપ સુખાત્ર ગરીબોને યોગ્યો છો મને જાગે બહુ તૃપ્તિ થઈ ગઈ. હું કુનાઈ થયો.”

આમ દલી તે વૃદ્ધ આસ્પરીએ બાપુ-જીનો ચરણસ્પર્શ કર્યો અને પછી તે ધીમે ધીમે ચાલ્યો ગયો.

આ આખો પ્રસંગ આપણા જીવનને પ્રેરણા આપે એવો છે. અને આપણા મનમાં પ્રશ્ન ઊઠે છે :

આ પ્રસંગ કોનો મહિમા વધારનાર છે. ત્યાગી વૃદ્ધ પુન્યને કે વૃદ્ધ પુન્યને પોતાની સાંપણ એવવા ચોચ જણાવેલા એવા બાપુજીનો ?

બાપુની અનોખી વાતો

કાશિનાથ ત્રિવેદી

[૯]

૧૯૩૦માં આશ્રમની બે કન્યાઓ અને એક કુમારના નામે મોકલેલા બાપુના કેટલાક પત્રો આપ્યા છે. મીઠાના સત્યાગ્રહની બાબતમાં સરકારે બાપુને પકડ્યા અને પૂનાની ધરવડા જેલમાં પૂરી દીધા આ પત્રો ભાષી જ લખેલા હતા. બાપુ જેલને 'મહેલ' અને 'મંદિર' માનતા હતા તેથી તેઓ તેમના દરેક પત્રને અતે તારીખની સાથે સાથે સહિપમાં ૫૦ મં. લખતા હતા તેનું પૂરું નામ ધરવડા મહેલ યા મંદિર બાપુ ધરવડા મંદિરભાથી દર અઠવાડિયે દગલાબધ કામળો સાબરમતી આશ્રમના પોતાના સાથીઓ અને તેમના બાગકે. ઉપર લખતા હતા એક પહાડી કુટુંબના ત્રણ બાગકેને અવાર નવાર લખેલા એવા કેટલાક પત્રોના નમૂના નીચે આપવામાં આવ્યા છે જે બાગકે. ઉપર આ પત્રો લખવામાં આવ્યા છે તે પોતાની મા સાથે આશ્રમમાં રહેતા હતા. તેમના આશ્રમ બાપુ

પિતા મન્યુ પામ્યા હતા ત્રણ બહેનો હતી અને બે ભાઈ હતા. જુનારથી એ આશ્રમમાં આવ્યા ત્યારથી બાપુ જ તેમના પિતા અને સરકાર બન્યા હતા. બાપુ આશ્રમમાં હોય કે અશ્રમ બહાર, જેલમાં બધ હોય કે દેશમાં જમણ કરી રહ્યા હોય, તેથી તેમને પોતાના સાથીદારના બાગકેનું હ મેશા ધ્યાન રહેતું હતું તેમના જીવનને ચોખ્ખું દિશાએ બાળવા બાપુ કેટલા સજાગ હતા તે આ પત્રોના એકેક શબ્દ અને વાક્યથી સ્પષ્ટ થાય છે એમાં શું નથી? હાસ્ય, વિનોદ, અમતા, વાતસલ્ય, પ્રેરણાહીન, ઉપદેશ બહુ આગરમ્ય આગરમી જેમ મોજૂદ માતાની અમતા, પિતાનું શાસન અને શુભની સાવ ધાની, આ પત્રોમાં બધે ઊભરાઈ રહ્યા છે આ જ બાપુની વિશેષતા હતી જેલમાં બેઠા બેઠા એક બાપુ તેઓ દેશની સ્વતંત્રતા માટે દુનિયાના મહાનમાં મહાન સામ્રાજ્ય સાથે ટક્કર ઝીલી રહ્યા હતા અને બીજા બાપુ પોતાના આશ્રમવાસીઓ, સાથીદારો અને તેમના બાગકેની ચિંતામાં મા જેટલી કાળજી રાખતા આ જ - [અનુસંધાન ૫૪ ૨૧૭૫ પા.૧]

માનવજીવનમાં બાહ્ય તેમ જ આંતરિક સુદૃઢ નિરંતર આલેખ કરે છે. નજરે દેખી શકાય તેવી આંખથી દયિવાસ્થી લડવાની લડાઈઓની નોંધ લેવા જે તેવા જ જે લડવૈયા હોય છે તે થનગની જિંદગી, અને વખત આવે તેમાં ફેરફાર પડે છે. સામાન્ય માનવી એ લડાઈ લેવા કરે છે. પોતાના શાસ્ત્રના ધંધારાજગાર કરે છે. લડાઈની વાતો સાંભળ્યા કરે છે, એમાંથી એક પક્ષને પોતાનો માને છે અને તેને જીતવાં

ભેઈ મનમાં રાજ થાય છે. અગર પોતાના માનેલા પક્ષને હારે છે. ભેઈ મનથી દુઃખી થાય છે.

પણ જે ખરા ક્ષત્રિય છે એનાથી યુદ્ધના નગારાં સાંભળીને ઊંચી રહી શકાતું નથી. 'રાડ પડવે રજપૂત છિયે નહીં' એ ઉક્તિ મુજબ જે સાચો લડવૈયો છે એ સર્વસ્વ છોડીને ચાલી નીકળે છે, તે જ પ્રમાણે જેને અંદરથી આત્માનો અવાજ જિંદગી છે, જેને આંતરની રાડ સંભળાય છે, એ પછી દુનિયાના સુખ લોગમાં, કોશઆરામમાં રચેલાં પરચે રહી શકતા જ નથી. ગઈ કાલનાં મુખ એને દુઃખરૂપ લાગે છે. જગતભરનાં લગભગ તમામ સંતોનો જીવનનો આ અનુભવ છે. ભક્તકવિ મીરાંગાઈ એમાંનાં એક છે.

મેવાડની મહારાણીને જ્યારે આંતરનો અવાજ ઉઠ્યો ત્યારે એને રાજપાટ, ધન-

સંપત્તિ અને મહારાણામાંથી પણ મન જીતી ગયું. એ અંદરથી ખળવાળી જિંદગી, દુનિયાની વહેવારો તરફ એમને સ્વાભાવિક રીતે જ અણગમો પેદા થયો. આંતરિક યુદ્ધ શરૂ થયું. ઉપ-અંતરને પરિણામે પોતે મનનું સમાધાન પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યાં. લોકો આવે પ્રસંગે બનને બાજુની વાતો કરે છે. આંતર પીડ નહીં ભજનાર લોકો લોકની મનોદશા સમજી શકતા નથી. પણ ભક્તને એનો હરખરોલ દેવો નથી.

મીરાંગાઈ પોતે જ એનું પૃથક્કરણ કરે છે:

“માઈ એને ગોવિંદ લીના મોલ...

કેઈ કહે રાસ્તા, કેઈ કહે ભૂંઠા,

લીના તરાજુ તોલ...માઈ ૦”

મીરાં કહે છે! એ તો મારા ગોવિંદ (નિભાવ) વેચાતો લીધો છે. કેઈ કહે છે મને સસ્તામાં મળી ગયો કેઈ કહે છે મને એ મોંઘો પડી ગયો, પણ એ તો ભરામર ગાજવે તોળીને લીધો છે, રાસ્તામાં મળ્યો કહેનારા માને છે મીરાંને હવે રાજકુટુંબનો મજાનો શાખવાની પચાત મટી ગઈ, મરજી પડે ત્યારે સાધુગણા લોગા બેસી નાચવું-દૂરવું. ‘જેણે મૂંઝી લાજ એને નવ રાજ’ એ પ્રમાણે એને હવે કરી ઉપાધિ રહી નથી. તો જીભ કહે છે. ‘ગાઈ, મીરાં મેવાડની મોટી મહારાણી, રાજમહેલનાં મુખ છેડી, સામાન્ય માણસની જેમ રહે છે. છત્રીપતંગ મૂકી સૌંધર્યારી કરે છે, મિથાન્ન

મેવા મૂની સાદુ લોભન કરે છે, રાજકુટુંબ
છોડી સાધુને સજે વસે છે, આણુ કદ કોણુ
છોડી શકે ? આવી બંધિ તો મોલી પડી
નય' પણ એ તમામને મીત્રમાઈ સીધા ને
સદ જવાબ વાળે છે "ભાઈ, મને મારો
ગોવિંદ, મારા છવનનો ખરો આનંદ, મોલો
પણ નથી પડ્યો ને સરતો પણ નથી મળ્યો
મનુષ્ય છવનમા જેટલો ત્યાગ એટલો જ
સામો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે માણસના
છવનમા જેટલો સમજ પૂર્વકનો પેરાય
એટલો જ ત્યાગ થઈ શકે છે અને તેનું જ
મનુષ્ય સમાધાન મળે છે ઘણી મીઠા કહે છે

કેઈ કહે ધરમે, કેઈ કહે બનમે,
રાધાકે સગ ખિયોય માઈ

કેઈ કહે છે, 'આવે આત્માનંદ ધરમા
મળે છે, કેઈ કહે છે સસાર છોડી વનમા
જવાઈ મળે છે પણ મીરાબાઈ એ કોને
સ્વાનુભવનો ઉત્તર આપે છે "માણસ
ધરમા રહ્યો મુદ્દથ ધર્મ બળવે કે વનમા
જઈ તપ કરે, જેતા હૃદયમા પ્રભુ પ્રત્યે
ખરો પ્રેમ પ્રગળ્યો જગતના માણી માનમા
જે એ પ્રેમના દર્શન કરે છે, જૂત માત્ર
પ્રત્યે પોતાનું અનુસમાન સાધી શકે છે
શાધા જેવી ગોવાલણની સાથે રાસ રમતા
શાકુલને સોમા સમાન રીતે વનેલો નીકળી
શકે છે, એ જ એ પરમાત્માને પ્રેમને તાતલો
બાધી શકે છે, આવો અદ્ભુત પ્રેમ મીરાન
હૃદયમા પ્રગટ થયો અને એના દુઃખથી બચ
હારો આપમેળે છૂપવા લાગ્યા મહાત્મીના
કુટુંબીજનોને આ વસ્તુ અઝારી થઈ પડી
મીરાને પોતાને યજ્ઞ આ બાનુ છવન વસતુ
તાગવા માંડ્યું આવી ઉમ સાધનાની પળે
મહામથન સમયે કહે છે કે મીરાબાઈએ
પોતાના સમગ્રાદીન સત ગૌસ્વામી તુલસી

દાસજીની સદાહ પૂછી, આ બાબતમા
તેમનો મત માગ્યો કે 'મારે હવે શું કરવું ?'

બાજ કવિ તુલસીદાસજીએ પ્રત્યુત્તર પાઠવ્યો :

બાકે પ્રિય ન રામ ઘેરહી ।

સો ઈશ્વરે કોઈ બૈરી સમ,

બધપિ પગમ રનેહી ॥

તુલસીદાસજી મીરાબાઈને જવામ આપ
છે કે જેને રામ અને મીતા એવે કે સત્ય
અને નીતિ વકુલા નથી, એવાની સાથે રહેવું
શાકામનુ ? એને તો અતરના પ્રભુભ કરી
અગા રહેવું એમા જ થય છે, પછી ભલે એ
વ્યક્તિ, પરમનેહી હોય એની સાથે તો
પ્રેમ કયો અસહકાર કર્યે જ છૂટકો -

પરમ રનેહી કોને કહેવો ? સામાન્ય મૈત્રી,
સામાન્ય રનેહ એ તો સહેલો છૂટી શકે
પણ પિતા-પુત્ર ભાઈ-ભાઈ, માતા-પુત્ર,
શુર-શિષ્ય અને પતિ-પત્ની આવા પરમ
રનેહીને સત્યને ખાતર તજવાના કાખવા
આપતા મત તુલસીદાસજી લખે છે

ત ત્યો પિતા પ્રહવાહ,

વિલીનજી બન્યું, ભરત મહાત્મા ।

બનિ શુર તજ્યો, કત મજવનિનતી,

ભયે મુનમ મપકારી ॥

અહવાહ દુરવ્યક્રિયા જેવા મહાન
રાજવી પિતાને સાચને માટે તજ્યો વિલીનજી
રાવણ જેવા ભાઇને અને ભરતે કેકેથી જેની
માતાને તણ બતી રાજ્યે શુક્રાચાર્ય જેવા
સજીવની વિદ્યાવતણનાર સમર્થ શુરને તજ્યા,
પણ પુત્રીએ પનિને તજવાના પૂગવા છે ?
તો કહે જાજી ગોપીજીએ પ્રાણ પચાગ
પતિએને છોડીને આત્માનંદમા મગ્ન બની,
માટે તુલસીદાસજી કહે છે

નાનેનેહુ રામકે મનિષત મુલદ મુલેવ્ય જહાન
અજનકહા અર્ધખાંડે કુદુદે અનુકરે મહાત્મા ।

સાચો સનેહ તો શમનો જ માનવો
 બીજા બધા દુનવી સખ પો ક્ષણિક છે દુ ખરૂપ
 છે કવિ તુલસીદામલ આ વસ્તુ સુદર ઉપમા
 આપીને સમજાવે છે આખતુ આજણુ ઠંડક
 આપવા માટે છે, નિરોગી અને તેજસ્વી
 બનાવવા માટે છે પણ જે આજણુથી આખજ
 ટી જાય તે અજન શા કામનું ? જે સુખ
 ખાતુ મૂળ છે તે છોડવું જ રહ્યું. જે
 બધા ભક્તિની આડે આવે તે છોડવા રહ્યા
 થયા કહો કે જેની આખ કૂટી છે તેને
 જાણુથી શો લાભ !

જે સનેહી સખ ધીની સાચા સુખ તરફની
 છે જ નહીં થઇ છે તેને તમે શી રીતે
 શો માર્ગ જતાવી શકશો ? તેથી

“તુલસી સો સખ ભૌતિ પરમહિત
 પૂજ્ય પ્રાણુ તે પ્યારે,
 જાગે હોય સનેહ શમખ,
 એતો મતો હમારો.”

જેમને સર્વ રીતે સખલ તરફ પ્રેમ નથી,
 તેમને છોડીને શાંતિ પૂર્વક પ્રભુપદમા ભક્તિ
 દ્રઢ કરવી, અને કુદૃષ તરફના સનેહને
 પરમાત્મા તરફ વાળવો એવો અમારો દ્રઢ
 અભિપ્રાય છે

તુલસીદાસજીનો આ અભિપ્રાય મળ્યા
 પછી, કહેવાય છે કે ગીરાબાઈ એવાડ છોડી
 દારિકા તરફ ચાલી નીકળ્યા અને ત્યાં જ
 પ્રભુ ભક્તિમા લીન બની પરમપદને પામ્યા

X X X X X

માણસનો સર્વોત્તમ પુરુષાર્થ ઈશ્વરની શોધની કોશિશમા
 મળ્યા રહેવામા છે માણસે જાણેલા મદિરા કે તેણે ઘડેલી
 મૂર્તિઓ અથવા યાત્રાના ધામોમા તે મજતો નથી અથવા જપતપ
 કર્યે પણ તેનો ભોગ થતો નથી ઈશ્વર કેવળ દુનવી નહીં પણ
 દેવી પ્રેમથી જ મળે છે મીરાબાઈ એ જ પ્રેમને આધારે જીવતી
 હતી અને સર્વ રથળે અને સર્વ વસ્તુમા પ્રેમજ્વરૂપ ઈશ્વરને ભેટી
 હતી ઈશ્વર જ તેણે સર્વસ્વ હતું.

ગાંધીજી

X X X X X

મનુષ્યને જ્યાં સુધી પોતાની વસ્તુનો મોહ ટાય છે ત્યાં સુધી તેનો સ્વભાવ
 નિર્મળ બની શકતો નથી પુરાણા સમયની એક વાત છે કાશીના એક થીમત
 પ્રાદ્યજનો પુત્ર તદ્દશિવામા વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે ગયો આજે જેમ કાશી શિક્ષણતુ
 કેન્દ્રસ્થાન માનવામા આવે છે તેવી રીતે તે સમયે તદ્દશિવા અને નાવદાના
 વિદ્યાલયો વિદ્યામા પ્રખ્યાત હતા કેટલાક સમય બાદ જ્યારે પ્રાદ્યજનો પુત્ર તદ્દ
 શિવામા લગ્નને ઘેર આવ્યો ત્યારે તેનો પિતા ગરજ પામેલો હતો તેણે વિચાર્યું,
 “જ્યારે મારા પિતા આ બધું ધન અહીં છોડીને જ જતા રહ્યા છે, ત્યારે હું શું
 તે સાથે લઈ જઈ શકીશ ?” એમ વિચારીને તેણે બધું ધન ગરીબોને વહેંચી દીધું
 મનુષ્ય જ્યારે અપરિચ્છી બને છે ત્યારે વિદ્યા સાથે છે

मि. कान्त देवी,
 वयोवृद्धों को
 कष्ट तुमारा क्या
 मिला-हहाहे ऐसी
 हाथीन रचना नहिं मे
 जितने अच्छा बुरा
 नान्यो. कर्तव्य को
 काय। कष्टों की
 रचना पढ़ें अच्छा
 हि मानलें. जितको
 लेनाहि कलवा है
 उरको अच्छा
 कष्ट बुरा क्या?
 जो जो अच्छा हो उरना
 न हिं. अपने निमित्त
 पर काम न रहना.
 धर्मपाल न वृष्टी

સ્નાની કરતી દેખાતો,
 ફાંસી પર મીંડાવતો
 નિઃશ્વસ કરતો
 મુકાબલો નિઃશ્વસી
 ૧૯૨૦ સાલ
 મોરબી કોલેજ

ચિ. ૭ હાથતી,

બહોત દિનેંકે બાદ તુમારા ખત મિલા. હમારે એસી
 આદત રખની ચાહિયે જિસે અચ્છા પુરા ન લાગે. કર્તબ કે
 કારણ કહીથી રહના પડે અચ્છા હિ માનના. જિસકો સેવા હિ
 કરની હે ઉસકો અચ્છા કયા પુરા કયા ? લોકચર્ચાસે ઠરના
 નહિ. અપને નિશ્ચય પર કાયમ રહેના. ધર્મ પાલન વહી
 સી કરતી હે બે ફાંસી પર બી અપના નિશ્ચય કો ન તોડે.
 સુઝકો લિખા કરો. - બાપુકે આશીર્વાદ

X X X X X

જહાતક તેરા હૃદય દોષ ન આને વડાતક નાંખ નહીં
 સમજના. અંતમે હમારે પાસ ફસરા કોઈ નાંખ નહીં હે.
 ઇસીલિયે હમ હૃદયકો સ્વચ્છ રખનેડી કોશિશ કરતે હે.
 પાપી મનુષ્ય પાપકો હી પુણ્ય માન લેતા હે, ક્યોકિ
 ઉસકા હૃદય મલિન હે. કુછ હી હો. જમતક ઉસે જ્ઞાન
 નહીં દુઆ તબતક પાપકો હી પુણ્ય સમજકર ચલતા રહેગા.
 ઇસલિયે તેરે લિયે અચ્છા કયા હે, વહુ ઔર કોઈ નહીં
 બતા સકતા હે. એ તો ઇતના હી બતા સકતા હે કિ
 હમારે સત્ય ઔર અહિંસાકે પથ પર ચલના હે. ઔર
 યોસા કરનેકે લિયે યમ-નિયમાદેકા પાલન આવશ્યક હે.

X X X X X

ફરિદ વહુ હે જિસમેં ગુદ ગ્રેમડી છુદ તક નહીં
 હે. ધનવાન વહુ જિસકે ગ્રેમમેં જંતુમે લેકર મરત હાથી
 સમા સકતા હે. નાસ્તિક વહુ બે શરીરકે બાહુર
 વિચન્યાપી આત્માકો નહીં પહચાનતા. આસ્તિક વહુ
 બે હર જગત આત્માકે સિવા ઔર કુછ દેખતા નહીં.

શુરહેવની ગીતાંજલિ

[શુરહેવની 'ગીતાંજલિ'ના કાબેજીનું અનુગીયન પૂજ્ય મહિષાશુરે મુખેથી કરેલું એ અરેખર જીવનને સુધન્ય સકારો છે, એમની રનેહ નીતમની આત્મા, આપણા દેવાને પ્રલકિત કરે એવો ધીર, મહીર પ્રસાદ અરાજ, શુરહેવ પ્રવેશ પૂજ્યબધથી પલાવિત એમનું પ્રેમાળ હૃદય અને સ્વચ્છનસમિત મંથન એ સોના સુમન સુમેગ વચ્ચે એમના મુખે શુરહેવના કંઠેથી વિશે સાજબધથી 'ગીતાંજલિ'ને મમજ્યા માટે આપણને નવી જ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે આ લેખમાળા સોને મનનીય યર્ષ પહોંચે.]

તુ જ્યાંકે ગાવાને કહે છે,
અતરે મર્ડ થઈ ગઈ,
નેતો અમુ જાગી તુજને નીરખે છે.

જે કદં કોરે જે મુજ પ્રાપ્ત
પીગામી જાય અમૃતમય માને,
સહુ સાવન આરંભન આગે

હોવા પખી સમા તવખે છે
નૃપત થતો મુજ ગીને રાં,
ગીત તને વાંત મુજ લા છે

જાણ તુજ પામે જઈ એક
એ બળ તો મુજ ગીત તણ છે.

મનથી જ્યા પહોંચી નવ રાતો,
ગીત વડે અતો તે અતો,

મુરની પૂન મહી બૃહીને
બધુ કહી સબોધુ પ્રજુને,
અનુ [નગીનકાસ પારેખ]

પ્યારા બાપુ

અરે જીતાંજલિનું ૭૮ મુ ૩ પમમળવાના
પૂન મહિષાશુર નીચે પ્રમાણે બોલ્યા

આપણે એકમયા કે માટે તે જીવનની
સફળતા માટે આનંદને ખાતર—દરેદાર
કેઈકે કામ કરવું—એકએ બીજાના અર્થ
માટે કે કોઈ કરવા કહે એ સારું નહિ, પણ
આનંદને ખાતર જ—આનંદ—પાછા શાંતિ
રહેવી છે અને શાંતિ પાછા આનંદ રહેશે
છે. શાંતિ અને આનંદ એ બંને અભિન્ન છે.

કેલાકાર કે માહિત્યકાર ત્યારે કઈ સર્જે
છે ત્યારે તે પ્રજુમા હીન થઈ જાય છે
પ્રજુમા મમ્મ જની જાય છે. પ્રજુ બંધિન નથી
પણ વિરાટ સ્વરૂપ છે પ્રજુ તો પ્રત્યેકને
પોતપોતાની જાણના અનુસાર આવિર્ભાવ પામે
છે એ મનથી પોતાના નિજત્વને, અત્વને,

આપણા દેશમાં જ્યાં આપણું રાજ છે, પ્રાન્તનું રાજ છે આપણે જ્યાં પ્રાન્તનું મન છતાંએ તો માપણે અધિકારને લાયક બનીએ અને પ્રાન્ત પછી આપણને માન આપે તેમ જ આપણું સામગ્રી. પરંતુ લોકશાહીમાં કેટલીક વાર અપાત્ર માણસો પણ કુનેહથી કે 'થેનકેનઉ તાયેન' અધિકાર પર આવી બસ છે અને પછી લોકશાહીને તેમ જ દેશને નેજામમાં મૂકી દે ॥ તેથી અધિકારીના સાચા ધર્મને ફેરવે સમજવો જરૂરી છે

ચીનમાં કોન્ફ્યુશિયસ નામે મહાન ફિલસૂફ થઈ ગયા તેમણે પોતા સદુપદેશથી ચીનના લોકોના મન પર ઊંડું વર્ચસ્વ રચ્યું છે અને તેમનો એ ઉપદેશ એવો. જ છવનબ્યાપી પશુ ॥ એક દિવસે કોઈએ તેમને પૂછ્યું

‘સત્તા ધારણ કરનારા અધિકારીએ શી રીતે વર્તવું એઈએ જેથી રાજ્યનું શાસન સારી રીતે ચાલી શકે?’

મહાત્મા કોન્ફ્યુશિયસ બોલ્યા તેણે પાંચ ઉત્તરો વસ્તુઓને પ્રહુણ કરવી એઈએ, અને ચાર ખરાબ વસ્તુઓને ત્યાગ કરવો એઈએ આ પ્રમાણે કરે તો તે સારી રીતે શાસન ચલાવી શકે’

જાગે બે રસ્તા સાફ કરવાના હતા જ્યારે જ્યારે તેને વખત મળે ત્યારે ત્યારે તે ત્યા પડેલો કચરો સાફ કરી આવવો એ વિના એને ચેન પડે નહિ સતે પણ સૂતા પડેલા તે ત્યા જઈ આવે અને કચરો પડેલો હોય તે ઉપાડે એ એમને પૂછ્યું ‘અરે, તમે સવારે સફાર્થ મેં જાના તો છા જ, પછી રાત્રે જવની રીતે જરૂર’ તે કહે, ‘મરુ દિવ માનતું નથી મારી તો એ જ જૂન છે, સાધના છે’ આમ બુક્ત પોતાની અને પ્રભુની

‘એ પાંચ ઉત્તરો વસ્તુઓ ક’ છે?’ કોન્ફ્યુશિયસ બોલ્યા ખોટા અને ઉઠાઉ ખર્ચ કર્યા વિના લોકસમૂહનું - લોકકલ્યાણનું કામ થઈ શકે એવી સારી અને સગા યોજનાઓ અધિકારીઓ ઘડી કાઢે, ત્યારે એક ઉત્તર વસ્તુ થઈ કહેવાય લોકોને ભરૂપ ન થાય એ રીતે કર લેવાની યોજનાઓ અધિકારીઓ પોતા શકે તો તેમણે બીજી ઉત્તર વસ્તુ સાધવી કહેવાય’ આ બે વસ્તુઓ થઈ હવે ત્રીજી ઉત્તર વસ્તુ કઈ?’

‘જ્યારે પોતે જ વસ્તુને લોડના દિન માટે જરૂરી અને ઉપયોગી માનતો હોય પરંતુ ખોટો હઠાચઢ ન સેવે અને જરૂર પડે એ છોડી દેવા જતાયે આનાકાની ન કરે, તો તે અધિકારી ત્રીજી વસ્તુ સમજી શક્યા છે એમ કહેવાય કારણ કે કોઈ વસ્તુ ઉત્તમમાં ઉત્તમ હોય પરંતુ લોકોની વૃત્તિ એનાથી વિરુદ્ધ હોય, તોયે તેને અમલમાં લાવવાનો આચઢ રાખવામાં આવે તો તે સત્તા યેલકા જ કહેવાય લોકો ધીમે ધીમે એ ઉત્તમ વસ્તુને સમજતા થાય, અને પોતાની ભૂલ સુધારતા થાય એ પણ સારા શાસનની કસોટી છે’

વચ્ચે પુલ જાપે છે પ્રભુને માયક સમજીને શરૂદેવ ગીત દ્વારા પુવ જાપે છે, એ દ્વારા પ્રભુની નીકટતા અનુભવે ॥ પ્રભુની અને આપણી વચ્ચે ભલે કે-નુચે અતર દેવ, એની અને આપણી શક્તિ વચ્ચે ભલે કેટલીયે તફાવત હોય, પણ એ મન ચાત હોય, છુદ્ધિ ચાત હોય વિષતે એકામિતા પામતુ હોય અને નિજતત્વ વિરમરણ યતુ હોય તો એવી સજ્જ આવે જ છે જ્યારે પ્રભુ અને આપણી વચ્ચે પાત્ર ૧૯૧૨

‘આ ત્રણ વસ્તુ સમજાઈ. હવે ચોથી ઉત્તમ વસ્તુ કંઈ?’

‘જ્યારે અધિકારી પોતાના અધિકારને લીધે અભિમાની ન બનીને પોતાના અધિકારનું ધોરણ બરાબર બળવી શકવાની શક્તિ ધરાવતો હોય, ત્યારે જ તે સાચું શાસન કરી શકવાને સમર્થ છે. કારણ કે જે શાસન કરે નથી તે જ સાચું શાસન કરી શકે છે, તે પોતાનાં કર્મોથી જ સુશાસનની સ્થાપના કરતો હોય છે.’

‘હવે છેલ્લી પાંચમી ઉત્તમ વસ્તુ કંઈ?’

‘દેવકમાં રહેલી શક્તિ કોઈને કોઈ પ્રકારની ભવ્યતાનું પ્રતીક છે. એ ભવ્યતા કદી તુચ્છ બનતી નથી. કદી દુર્લભ હોતી નથી; કદાપિ મિથ્યા કોઈમા માનતી નથી.

આ પાંચ વસ્તુ જે બરાબર સમજે છે તે સારી રીતે પોતાનો અધિકાર ચલાવી શકે છે, સાચું શાસન સ્થાપી શકે છે.’

‘તમે આ પાંચ ઉત્તમ વસ્તુઓ સમજાવી પરંતુ બળદારમાં એ રી રીતે વ્યાખ્યા શકે? ખર્ચ અને કોઈકોઈ વાર ઉઠાડે દેખાય એવા ખર્ચ ક્યાં વિના લોકકલ્યાણ રી રીતે આપી શકાય? પૈસાની ડગલે ને પગલે જરૂર પડે!’

કોન્ફ્યુશિયસ જોડ્યા: ‘લોકકલ્યાણની કાંઈપણ લોક પાસેથી સદા જ રીતે કાઢી શકાય એમ છે તે બજવા માટે યુજિની કસોટી તો કરવી જ રહી એમ કરીએ તો શું જોખા ખરેખરે વધારે કામ ન થઈ શકે? એ જ રીતે બીજી ઉત્તમ વસ્તુઓ વિશે પણ સમજાવું. એક બીજું ઉદાહરણ લઈએ: ‘ભવ્યતા કદી તુચ્છ હોતી નથી.’ એનો શો અર્થ સમજવા? એનો અર્થ એ છે કે, જેને સત્તાનો ચોખ નથી, પરંતુ પોતાના ઉપર આવી પડેલા એક ધર્મ તરીકે તેનો જેને સ્વીકાર કર્યો છે, તે માણસ ગમે તેવા મલમ, દુરુક દેખાવો સામે પણ કદી પોતે

તેવો જાનતો નથી. તે પોતાની ભવ્યતા ત્યારે જ બજાવી શકશે જ્યારે તેની પાસે માણસની મોટામાં મોટી મૂડી-આસ્તિય હશે. નહિ તો તે પોતાના અધિકારપદથી રાક્ષસના જેવા બસડા પાડશે અને એ બસડા જ એની વધારે ને વધારે નળણાઈ ઉઘાડી પાડશે. ભવ્યતા કંઈ નકામા દેખાવો કરવાથી જીવી થતી નથી. એ તો માણસમાં જ હોય તો કામની.’

‘એ વાત તો સાચી છે. હવે તમે જે ચાર વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનો કશો તે કંઈ?’

‘લોકોની વૃત્તિઓને પૂરેપૂરી સરકારી ક્યાં વિના તેમ જ બિબ્ધમા કેવું પરિણામ આવવાનું છે તેની જાણ કરાવ્યા વિના, તેમના ઉપર કોઈ વસ્તુ લાદવામાં આવે, તો એ એક પ્રકારની કુરતા જ છે. સારા શાસને વ્યવસ્થા સ્થાપવાની છે, કુરતા બતાવવાની નથી. લોકોને તૈયાર કર્યા વિના તેમના ઉપર ધૂસરી લાદવામાં આવે તે સારા શાસનની નિશાની નથી.’

‘પૂરેપૂરો વિચાર કર્યા વિના કાચકાઓ ઘડવા અને હુકમો કદવા, અને પછી તેનું બધા બરાબર પાલન કરે એ માટે નિર્દય-તાથી કામ લેવું એ પણ સાચું શાસન ન જ કહેવાય. વળી આપણા હાથ નીચેના માણસો પાસે કામ લેવું અને તેની યોગ્ય કદર ન કરવી એ પણ ત્યાજ્ય વસ્તુ છે, સારા અધિકારીને તે શોભાસ્પદ નથી.’

ઉપર કોન્ફ્યુશિયસ જોડ્યા: ‘આ બધી વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખવી. પરંતુ લોકો ઉપર શાસન કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવો એ ઈશ્વરી પ્રમાદ છે. આ વસ્તુ જે સમજતો નથી તે કોઈ દિવસ સાદે અધિકારી ન થઈ શકે. અધિકારવાળા માણસે યોગ્ય યોગ્યના વિવેક બજાવે એવું; પોતાના ચબ્દોની કિંમત સમજવી નેહું, મન દાવે તેમ જોલવું ન એવું, એ પ્રમાણે જે વર્તે છે, તે જ સાચો અધિકારી બની શકે છે.’

સ્વીન્દ્ર મનન

કાકા કલેસકર

એક પ્રાચીન શ્રાવણે પોતાનો જીવન
સિદ્ધાંત અડધા શ્લોકમાં વ્યક્ત કર્યો છે :
અમમનાનાત તપો-વૃદ્ધિઃ
સમનાનામ્ય તપ કપય ॥

આપણામાં કેઈ પ્રકારનો દોષ ન હોય,
સહચારમાં પણ જરાયે ખામી ન હોય, તેમ
છતાં જગત આપણું અપમાન કરે તો આપણું
તપ વધારે બળવાન બને છે અને આપણું
ચારિત્ર વધારે ઉત્કૃષ્ટ થાય છે એને બદલે
આપણું સત્કૃત્ય ભેદીને લોકો આપણો જથ
જપકાર કરવા લાગે તો આપણું તપ ફીણ થઈ
જાય ॥ અને આપણું પતન થવાનો ભય વધી
જાય છે.

વ્યવહારિક જીવનમાં દરેક માણસ માથા
કામ દુનિયાને કેવા લાગશે તેને ઠગલે ને પગલે
વિચાર કરતો રહે છે હરકેઈ પોતાને કેઈ
હીન કે કાચર ન માને એની ચિંતામાં રહે છે
આને ઇજ્જત આપણુની પરવા કહે છે ઘણી
વખત માણસ કેવળ આ ઇજ્જત આપણુની
પરવાથી જ ભલકાઈ કરે છે. પણ ફૂપી રીતે
દુનિયાની નજર તેના ઉપર ન હોય, ત્યારે
હલકા કામ પણ તે કરી ભેસે છે, અને કેઈ
તેની અધમતા ભણતુ નથી, એટલે તે માની
લે છે કે, મારી આખરુ જેવી ને તેવી નિઃશ્વકે
રહી છે !

આવી વાત તો એ ॥ કે, જે ઘડીએ
માણસ પોતાની નીતિ છોડે છે, તે જ ઘડીએ
તે પોતાની પહેલાંની ઇજ્જત આપણુ પણ
ખોડી ભેસે છે. લોકો શું કહેશે, લોકોને કેવું
આશા આપુ

લાગશે તેના કરતા અધિક મહત્વનો વિચાર
એ છે કે, 'હું' મારા અતરાતમાને શું કહીશ,
અથવા મારા મનને એ કેવું લાગશે.' એ
વાત સાચી છે કે, દુનિયામાં ઇજ્જત આપ
ડુધી રહેવું ભેદીએ પરતુ પોતાની પાસે
પોતાની આખરુ ટકી રહે તેના આમલ
વધુ રાખવો ભેદીએ

અંગ્રેજીમાં તેને Self-respect કહે છે
તેનો સાચો અર્થ એ જ છે કે, આપણી પાસે
આપણી આખરુ ટકી રહે. પણ સામાન્ય
રીતે લોકો જ્યારે Self-respectની વાત કરે
તે તો તેનો સાચો અર્થ Social respect
સામાજિક પ્રતિષ્ઠા કરે છે

પરંતુ સત્કૃત્યો સામાજિક પ્રતિષ્ઠાને
જરાયે મહત્વ આપતા નથી. તેમને તે
આત્મપ્રતિષ્ઠા જ પડી હોય છે.

આપણા પૂર્વ જ અધિઓ આપણને
શીખરતા ગયા છે કે, જેનાથી આપણે
અતરાતમાં લાજમાં પામે તેનાથી દૂર રહીએ.
વ્યવહાર ઊંડાણમાં ઊતરતો નથી. તે 'તો
કહે છે કે, જે વસ્તુ લોકોને ખટકે અને
જેનાથી તમારી બહાનામી થાય એવું ન કહે
તેથી જ ચિંતાધને તુકારામ કહે છે :

'લોક જોસા ઓઝ(ઝિલ્લી) ધરિતાં વર્યેના'
લોક તો ઝિલ્લી સમાન છે રાકયા રાકાતા
નથી) તુકારામ કહે છે કે, 'મારી યોગ્યતા
સાચી કરી તો શું તમારા આ 'લોકો' મને
સ્વર્ગે જતો રાડી ચક્રશે ? અને જો હું
અંદરથી કશી રહીશ તો તેમના જથજથકાર

મારે માટે સ્વર્ગનું વિમાન ચોડું જ લાવવાના હતા ! મને લોકમતની શી પડી છે ?

સત્ય અમર ગરીબ મન દેલે આહી,
માનિયલે નાહી બહુમતા ॥

(મેં તો સત્ય અસત્યની બાબતમાં મારા મનને જ સાક્ષી રાખ્યું છે. મેં કદાપિ બહુમતને માન્યો નથી.)

‘બરે’ દેવા કુનળી કેલોં
નાતરી દબે અસતોં મેલોં’

(સારું કમું, ભગવાન, કે મને શુદ્ધ પનાવ્યો ! નહીં તો, કશી જ કું મરી ગયો હોત.)

દીનતા, વિપત્તિ, દુઃખ અને અપમાનથી તેજસ્વી પુરુષની બધી શક્તિઓ જામત થાય છે. એક મહાત્માની જ્યારે વિના કારણ નિંદા પવા લાગી, ત્યારે તેમણે પોતાના એક અવહારી સલાહકારને કહ્યું, ‘લોકોની પાસે હું કંઈ સન્માન માગવા ગયો નહોતો. અને મારાથી ખિજાઈને મારી કીર્તિ’ મને છોડી ચાલી ગઈ તો હું તેને શેકનાર નથી માન-સન્માનથી મારી ફોલત કંઈ વધી નથી અને તેમના જવાબી મારુ કંઈ નુકસાન પણ થવાનું નથી લોકોની ઈજ્જત મારે માટે વારરૂપ યઈ પડી હતી લોકો સાથેની મમતા છૂટી તો ફક્તકો યઈને વધારે સરળતાથી ભગવાન તરફ આગળ વધી શકીશ. મારા અંતરાત્માને ઠાળવે એવું કોઈ કામ મારાથી ન થઈ શકે એટલું બસ છે. ગીતાંજલિ-૧૨૬

નિંદા દુઃખે અપમાને
જત આધાત ખાઈ
તણુ જનિ, કિણુ રોથા
દાગખાર તો નાઈ.

થાકિ જખન હુસારં પરે
ભાળતે ના હય આરામતરે.
દૈન્યમારે અ રાંકો ચે
પ્રસાદ તખ ચાઈ.
લોકે જખન ભાસો બેલે,
જખન મુખે થાકે,
બાનિ મને, તાહાર માટે
અનેક આજે ફાકિ.
સેધ ફાકિરે સાજિયે સથે
ધરે બેઘઈ આથાપ બથે,
તોમાર કાંઈ જામો એમન
સમય નાહિ પાઈ.

જેમ જેમ હું નિંદા, દુઃખ અને અપ-માનના ઘણા સહન કરના ગાઉ છું, તેમ તેમ મને સમજ પડે છે કે, એનાથી મારું કંઈ નુકસાન થતું નથી. જગીન પર બેસવાનું થયું તો પૂરતી જગા મળશે કે નહીં તેની ચિંતાની શું જરૂર રહેતી નથી. પણ આજન ઉપર બેસવાનું થયું, તો તે લાંબું પડેાઈ છે કે નહીં તેનો વિચાર કરવો પડે છે. દીનતામા કોઈનો પણ સંકેત રહેતો ન હોવાથી ઇશ્વર-પ્રસાદની તમસા વધતી જ નાથ છે.

જ્યારે જ્યારે દુનિયા મને સારો કહે છે, મારી સ્તુતિ કરે છે; જ્યારે જ્યારે હું મુખ્યેનમાં હોઉં છું, ત્યારે ત્યારે મારો અંતરાત્મા મને કહે છે, ‘આહી! દસાવાનો ભથ છે-આવધાન !’ કાનુ કે તેની પાછળ દંભ લાગેલો જ છે. એ ગતપટ્ટાને અલકાર માનીને આથા ઉપર ચડાવી દેવવા લાગીશ તો પ્રભો, તારી પાસે આવવાની મને કુરસદ ક્યાંથી મળશે ?

પ્રાર્થના પદી

અમરનાથ મહેતા

[જ્યાં જે માનમાં બીજામાં કાષ્ઠક ધિનિર વળતે પ્રાર્થના પદી પ્રવચનો થતાં હતાં એ પ્રવચનોમાં સર્વોદયની દૃષ્ટિને (સરક ગીતે મમળસ્વામી આદી છે જાણીતા વિચારોને સમજવા તેમ જ જીવનમાં ઉત્પત્તિ પ્રવલ કરનાર પ્રવચનો એ અતીવ ઉપયોગી મર્ધ પડે એમ છે ‘આરોગ્યપુ’માં કહે કહે તે પ્રગટ થશે.]

(૪)

ગાંધીજીનું જીવન

સમજવાના એ પાસા ॥
એક બાજુ અને બીજી
આત્મિક તેમના આત્મ
રિક પાસામાં જીવનના
નતો આવે છે અને બાહ્ય
પાસામાં તેમના બધા
રચનાત્મક કાર્યો આવે છે
એ બે અમરનાથ આવે
તો નવી સમાજ રચના
ઊભી થાય

વાવે તો હક ન મળે પણ
ખરખર આશરણ કરવાનું
આવે છે અને નજર સામે
ફળ દેખાય છે ત્યારે શુદ્ધ
માર્ગ ઊઠી રેવાનું મન
થાય છે બાહ્યને વહેલો
શીખવવાની દૃષ્ટિએ શિક્ષક
માર છે પણ માંથી તેની
બુદ્ધિનું હાકલું બધ થઈ
ભય છે માર મારનો એ
બુદ્ધિ ખીલવવાનો રસ્તો
નથી આપુ જ જીવનમાં

એમતા તત્વજ્ઞાનમાં સાધન શુદ્ધિ એ અતિ
મહત્વનું અંગ છે હેતુ કે સાધ્ય પાર પડ્યું
એટલે પડ્યું એમ માનનારાઓથી ગાંધીજી જુદા
પડે છે ઊંચી સિદ્ધિ યોગ સાધનથી મળે
તોયે તેમને ન ખરે સ્વરાજ હિંદની પ્રજાને
માટે ખતિ મહત્વની ચીજ છે એ સ્વરાજ
હજા હજારથી કે જુઠાણથી આવે તો ન જોઈએ
એવું ગાંધીજી મહેતા સાધનના નજીબા દોષો
આવે તો દ્વિમાત્ર્ય નેવી બહુ થઈ એમ
કહીને મોટી દિલચાલ થભાવી કે છે એ
ઘણાં જોણાં લોકો ધ્યાનમાં રાખે છે સિદ્ધિ
લલચાવનારી ચીજ છે તે લલચાવીને દૂર કે
મોઝે ‘વાળી’ ભય છે અને દૂર કે માર્ગ
ઉવટે જાણે જની ભય છે ખરેખરો માર્ગ
સાધન શુદ્ધિનો છે ‘નાવે તેવું લહે’ એવી
કહેવન આપણે ત્યાં પ્રચલિત છે બાપદો

અનેક વાર બનતું હોય છે એ રસ્તે જવું
છે તેની ચરુઆન સાધન છે રસ્તાનો
ઉઠે ધ્યેય છે સાધન અને ધ્યેય જુદા
નથી ધ્યેય સત્ય છે સાધન અહિંસા છે,
પ્રેમ છે સત્ય અને અહિંસા એ એક
સિદ્ધાંતો બે પાસા છે એને જુદા કેમ પકાયા
અહિંસા હોય તો સત્યના હર્શન થાય
સર્વોદયમાં માનવાવાશાએ આ વાત ધ્યાનમાં
રાખવી જોઈએ ઘણાં વાદો આપણી સમક્ષ
આવે છે ત્યારે આપણે ધ્યેય સમજી લેવું
જોઈએ ગરીબોનું હલ્લાણ, સામ્યવાદ, ગાંધી
વાદ, સમાજવાદ કે બીજાં ઠાંઈ વાદ આવે
એમાંથી કયે અર્થે સર્વ? યામ? ગાંધીવાદ
કેમ સારો, બીજા વાદો કેમ સારા નથી,
એના સૂક્ષ્મ ભેદો અને સાધન શુદ્ધિના આદેશ
પણ સમજી લેવા જોઈએ આપણે કરોડી-

કાળ આવે ત્યારે સાધન શુદ્ધિ જે માર્ગમાં
હેજાય તે માર્ગ અપનાવવો.

જો અશુદ્ધ સાધનો હશે તો તે જ આપણને
ગળાકાવી દેશે હિંસાનો માર્ગ સાચો નથી.
હુનિયા કો માર્ગે જઈ રહી છે કો માર્ગમાંથી
હટવું હોય તો આખી સમાજ-રચના જલદથી
પડે શરૂઆત એક દેશથી થાય તો વિદ્યમાં
એ દેશરો. ત્યાં પ્રારંભ થાય ત્યાં ખુવારી
થવાનો પણ સંભવ છે. પણ પ્રભુ સાચેસાચ
અહિંસક હોય તો અંતે તેનો વિજય છે. ગાંધી-
જીએ માર આપો પણ તેમનું તેજ અહિંસક
હતું એટલે વિજય થયો. આપણી પ્રજામાં
એ તેજ નથી તેથી આપણે ત્યાં લશ્કર છે.

તેથી જેટલી સાધન શુદ્ધિ રાષ્ટ્રીયુ તેટલો
સર્વોદયનો પંથ આગળ વધશે.

જે સાધનો વડે ક્રિયા કરવાની છે તે
જેટલાં શુદ્ધ તેટલું કામ પાકા પાયાનું થશે.
ગાંધીજી ખાતાં કાર્યો સિદ્ધ કરી શક્યા કારણ કે
તેમના સાધનો શુદ્ધ હતા. માણસના જીવનમાં
પોતે જેટલી તૈયારી કરે તેટલો અંશે તે
સફળ થાય. એ દૃષ્ટિએ જોતાં જે આદર્શ
મન સમક્ષ રાષ્ટ્રીયે તે પાર પાડવા માટે મન
શુદ્ધિ આત્મા શરીર વિકસી શકે એવો આપણો
પ્રયત્ન હોયો. જોઈએ જે માણસ પોતાનું મન
શુદ્ધિ શરીર ગળાકાવી મૂકે તે પોતાના આત્માનો
પણ નાશ કરે છે.

‘વિષયોનું ધરે ધ્યાન તેમાં આશક્તિ હોયજો,
જન્મે આશક્તિથી કામ, કામથી ક્રોધ નીપજો;
ક્રોધથી મૂઠના આવે મૂઠના સ્મૃતિને હવે,
સ્મૃતિભોષે શુદ્ધિ નાશ, શુદ્ધિ નાજો વિનાશ છે.’

માનવીના વિનાશના આ પગથિયાં છે.
મન ક્યાં લઈ જાય તેનું આ એક ચિત્ર છે.
આદર્શ જો જિંદગી ન હોય તો ઊતરતા ઢાળ
પર બેસતાં જ તે નીચે ગળાકાવી જાય છે.
હુંગર પર ચડવું અઘરું છે પણ પડવું મહેલું
છે. એક જાલ ને શત વિનિપાત. જીવનમાં
જિંદગી જગ્યાએ જવાનું ધ્યેય નથી હોતું તો
ગમે ત્યાં અચકાઈએ છીએ જે પોતાના
જીવનને ઉજાત કરવા માગે છે તેની સમક્ષ
કોઈ જિંદગી આદર્શ હોવો જ જોઈએ. મનુષ્ય-
જેટલું ઉત્તમ છે. તે દ્વારા નરનો નાશયજ્ઞ
થાય છે. ગાંધીજી જેવાએ પોતાના જીવનમાં
એ કરી ગતાનું વ્યક્તિ દ્વારા તેવી યજ્ઞ શકે છે.
જેનું જીવન-ધ્યેય સ્પષ્ટ છે તે ગમે ત્યાં ગળાકાવી
ન પડે. તેથી જીવનમાં ઉચ્ચ ધ્યેયની જરૂર છે.
તે ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે તે આપણે નાનાં નાનાં
પગથિયાં જનાવીએ. જે ધ્યેય ગાંધીજીનું તે જ
આપણું ધ્યેય. તે એક સામટાં ચાર પગથિયાં
ધ્રુવા તો આપણે એકએક ધ્રુવીશું. પણ ધ્યેય
તેમના જેવું ઉચ્ચ રાષ્ટ્રીયુ ગોટી ઉગાર મૂકી
જે જીવન ધ્યેય નહીં કરતો નથી તે પરતાય
છે. જો જીવનમાં ધ્યેય હશે તો નાના કામથી
તેને સંતોષ મળશે. નહિ તો મોટાં કાર્યો
પણ તેના મનનું સમાધાન ન કરી શકે.

સાચું ધ્યેય હશે તો તેના પ્રયત્ન સફળ
થાય કે નહિ પણ તે પુરુષાર્થ રહેશે જ.
જેમ પેલા ભરવોડે ગુર્જીની સેવાના પ્રારંભથી
ભગવાનને શોધ્યા તેમ ઉચ્ચ ધ્યેય માટે
આપણામાં પુરુષાર્થ માટે તાલાવેલી જોઈએ.
માટે ધ્યેય નહીં કરો. અને તેની પ્રાપ્તિ માટે
શુદ્ધ પગથિયાં ચરો.

સંત કવિ કનકદાસ

સંત કવિ કનકદાસ મૂળ મારવાડ તરફના ખાંડ ગામના રહીશ એમનું અસલી નામ વીરનાથક જાત અન્નજનની ધર્મ શિક્ષારીને, અચૂર બાલુ મારી વસ વેષવામાં એમની તોલે આવે એવો એમના વખતમાં બીજો ન હતો ચિત્રવદ્ધ (કાવત્ર ચિત્રલ દુર્ગ) ના રાજની નોકરીમાં એ નેનાજતિના હોદ્દા સુધી ગયા પૈસા અને પ્રતિષ્ઠાના સ્વામી બન્યા પણ એક વખતે એક લડકમાં એમને ઉપરતિ થઈ અહરના અજાને પકડાર કર્યો કે “બાપ ! આ બધી દુનિયાની માથા છોડી દે, અને એકનારી ને બિયાપાત્ર હાથમાં લઈને દાસ થી વીરનાથકે ગુરુત્ર સાર છડ્યો, ને માત્રાએ ઉપાધ્યા તિરુપતિ કાઢી કલ હટી વગેરે ફરી વિલંબનગર ગયા એ વખતે મહાન કુણુ દેવરાય શબ્દ કરતા હતા અહીં વીરનાથકને એમના ગુરુ મન્યા એનણે માંખ સપ્રદાયની દીક્ષા લીધી અને ફરી માત્રાએ ઉપડ્યા

ચિદભરમ, શ્રીરમમ મહુરા ૨ મન્દર અનન્તરાયન, કન્યાકુમારી ગો લુ વગેરે માત્રાઓ કરી અનેક જાતના કષ્ટ વેડી કનક દાસ (વીરનાથક) ઉડપી આવી પહોંચ્યા ઉડપી એલે નુરન સનાતનજીએ નુ ચાલુ કનક જેવા અન્નજનને ઊભા રહેવા કોણ દે ? પછી કિલ્લા મગવી તો દૂર જ રહી અનેક સાસા પમ્યા પછી વાહિરાજ સ્વામીનું દેશન એમના તરફ ગયું ઉડપીના મન્દિરની વ્યવસ્થા નુદા નુદા આઠ મહના સ્વામીઓ પમે છે એમના મોડે મહના ગુપ્ત તે વાહિરાજ સ્વામી અસાધારણ વિદ્વાન અને ધર્મશીલ તરીકે તેમની પ્રયત્તિ હોની તેમણે એઈ ખાસ ખાધુ

લીધું કે કનકદાસ તો પોતાની કરતા પુણ્ય બંદે એવો છે મોં દરની પૂજા થયા પછી વાહિરાજ સ્વામી સિવાજ પ્રમાણે હસ્તોદક આપે, અને પછી જ બધા પ્રાદક્ષી જમવા બેસે આ હસ્તોદક તો પ્રતિષ્ઠાના ક્રમ પ્રમાણે જ અપાય કનકની યોગ્યતા અણસા પછી, વાહિ રાજ મન્દિરમાંથી નીકળે કે પ્રથમ કનક પાસે જાય, એમને હસ્તોદક આપે ત્યાં પછી જ બીજા પ્રાદક્ષીને તે મળે પ્રાદક્ષી આથી પૂજા ચિદાચ વાહિર જે કહ્યું ‘અરે, કનકદાસ મારા કરતાયે મે ટો છે જોને અરણ્યમૃત પ્રથમ ન જાયુ તો અધર્મ થાય’ પ્રાદક્ષીએ પ્રમાણ માગ્યું વાહિરાજ મન્દિરમાં ગયા, અને જમણું હાથની મૂઠી બાળી બહાર આવી પ્રાદક્ષીને પૂછ્યું ‘પ્રાદક્ષી ! મારા હાથમાં શું છે તે કહે’ દરકે નુકો નુકો જવાબ આપ્યો કવટે કનકને વારે આવ્યો એ તો શક્તિમાં મૂળ જ થઈ ગયા એમના ક્રકમાંથી ગાન સ્કુયું ‘એ તો વાસુદેવ પરમાત્મા જ છે’ જેમ જેમ ગાન વધ્યું તેમ તેમ વાહિ રાજના હાથને મોઝે વધવા લાગ્યો તથો તે ખમી ન શકયા તેમણે મૂઠી ઉઘાડી તો તેમાં શું હતું ? એક શુ કિંમતુ અને નુસ્લીપત્ર ‘વાહિરાજ સ્વામી એક દિવસ પ્રાદક્ષીને અગ્રેક કેળુ આપ્યું અને કહ્યું ‘આને એકાદરી છે કેઈ જુએ તહીં એરે કેક લો જઈને આ ખાલો’ બેરાક કનકને પણ એક કેળુ આપ્યું હતું સામે જમ્યા લેગા થયા પોતાની આસાનું પાલન કેળુ થયું છે એ એવા વહિરાજે દરેક કલ્પને પૂછ્યું દરેક જણે કયા કયા એકાત ચોધ્યું તે કહ્યું એકલા કનકદાસના હાથમાં કેળુ એમ ને એમ નહુ હેતુ એમણે કહ્યું “જ્યા બાઈ ત્યા વાસુદેવ

છે જ. એમાં મળે ક્યાં? એટલે હું કેળું
એમ ને એમ લઈને બેઠો છું.”

એક દિવસ કનકદાસને મંદિરના તળા
વમાં નાહી દર્શન કરવાનું મન થઈ આવ્યું.
વાહિરાજ ઉડપીમાં ન હતો. કનકના કેદ
પૂરા કરે એવું બીજી કોઈ ઉડપીમાં ન હતું.
જેટલી વાર દર્શન કરવા બંધ તેટલી વાર
પ્રાણણી એમને કાઢી મૂકે આખરે નિરાશ
થઈને કનકદાસ મંદિરની પાછળ ગયા ને
ગાવા લાગ્યા. કરુણામાં એમણે પોતાનું આયુ
હૃદય ઠાલવી દીધું. પરમાત્માથી એ સહેવાશું
નહીં. મૂર્તિ એકેએક પેલા કર્મકાંડી પ્રાણ-
ણીથી વિમુખ થઈ પાછલી ગાજીએ મોં
ફેરવી બેઠો!

આ થયું શું? કોઈને સૂઝે નહીં.
વાહિરાજ આવ્યા. એમણે બનેલી બીના
જાણનાવેત કહ્યું: “અરે, તમે કનકદાસનો
કંઈક શુંને કર્યો છે, તેથી જ વામુદેવે આપણા
આચાર્યમં તરફ પૂઠ ફેરવી છે.” આખરે
એમણે મંદિરની પાછલી દીવાલમાં પથરાની
તળી કોરાવી, અને કનકને દર્શન થયા!
આને પછી એ બારી કનકની બારીને નામે
જોળખાય છે. એ બારી પાસે જ કનકની
કુટિ છે. આને ત્યાં એક સંસ્કૃત વર્ગ આવે છે.

એક રથયાત્રાને પ્રસંગે કોણ જાણે
શાથી પછી રથ કેમે ક્યો ખસે નહીં. આખરે
વાહિરાજે કહ્યું: “એમ જ દેખાય છે કે
કનકના સ્પર્શ-વગર રથ ચાલવા દેવાની પરમા
ત્માની મરજી નથી.”

થય છે વાહિરાજ સ્વામીને! એમણે
જોઈ લીધું કે અન્યથાના સ્પર્શ-વગર સમા-
જનું ગાડું ચાલવાનું નથી. આને કષ્ટિકમાં
ગુસ્તમાં ગુસ્ત મરતલી વેળે જ પ્રાણણી કનકનાં
રથેતાં બજાને ગાઈને મક્કિરસ કેળવે છે;
એમને સંત તરીકે સ્વીકારી એમનું ચારિતા-

મૃત ગાવામાં પોતાને પાવન થયા માને છે;
અને છતાં એ જ કનકદાસના જાતભાઈઓને
હડધૂત હડધૂત જ રાખે છે.

અસ્પૃશ્ય કોણ ગણાય એ વિષે કનક-
દાસનું રચેલું એક કાનડી કાવ્ય છે, તેના
ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.

‘જો મૂરખ, અસ્પૃશ્યને શોધવા ગામ
બહાર ડેડવાડામાં શા સારુ જાય છે? આંખ
ઉઘાડીને શું તું જોતલું જોઈ શકતો નથી કે એ
તો અહીં ગામમાં જ છે? જે માણસની પાસે
વધું ધન છે પણ જે ગણ જ ઘોષ ફાટ કરે
છે, તે અસ્પૃશ્ય છે; જે માણસ પોતાને બીજાના
કર્તાં સારો માને છે તે અસ્પૃશ્ય છે; જે
માણસ અસત્ય બોલે છે કે બૂલી વાણીને કાઢી
ફૂટ આપે છે તે અસ્પૃશ્ય છે; અને જે અસુર
બીજાનો જીવ લે છે તે વધો બૂરા અસ્પૃશ્ય છે.

‘ત્યારે તું અસ્પૃશ્યને જોળવા ડેડવાડે શા
સારુ જાય છે? એ શું ગામની અંદર બીજે
ઠેકાણે મળતા નથી? જે માણસ પૈસા ઉછીના
લઈ જાય છે પણ તે પાછા આપી જાણતો નથી
તે અસ્પૃશ્ય છે; જે સંક થઈને વિષયોના દાસ
બને છે તે અસ્પૃશ્ય છે; જેનું લજ્જ ખાધું હોય
તેનું બૂરું કરનાર અસ્પૃશ્ય છે.

‘ગામમાં નજર નાખી ને. ત્યાં ગમે તે
જગાએ તને અસ્પૃશ્ય મળી આવશે. એને
જોળવા તું ડેડવાડે શા સારુ જાય છે? જે વચન
આપીને તોડે છે તે અસ્પૃશ્ય છે; જેનામાં
મનની ઉદારતા નથી ને જે જાણ કામમાં
પોતાના સ્વાર્થ સાધવાને જ પ્રયત્ન કરે છે તે
અસ્પૃશ્ય છે; જે પોતાની જાણમાં થયેલો
અન્યાય દિવાડો પાડતો નથી તે અસ્પૃશ્ય છે,
જે પાપી પોતાના સ્વામી ને સરજનદારની
વેળા કરવાનું બૂલી જાય છે તે અસ્પૃશ્ય છે.
અસ્પૃશ્ય કઈ ડેડવાડીના ઘરમાં જન્મતો નથી;
એ તો ગામમાં ઠેર ઠેર બેવા મળે છે.’

બાપુની અનોખી વાતો : અનુ. ૨૦૧થી ૩૫૩
 બાપુના જીવનની અનુષ્ઠાન હુની... વજ્રથી
 પથ્થર કોર, પુષ્પથી પથ્થર કોમળ ? લોકોત્તર
 પુરપતું આ જ લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું છે
 ને ! આ રજા એ પહોડી બાળકો ઉપર
 લખેલા પત્રો :-

ચિ. ૬૩,

તારો સરસ અક્ષર 'લખાયેલો સરસ
 કામળ મળ્યો છે

મદાવીર વિષે તું લખે છે એ જરોગર
 છે, બધાને એકસરખા ગણના આવે તે હતો
 છે કાકાનો શંકર પણ આ કાફલામાં આવી
 ગયો છે. તું બરોમર સેવાકામમાં યુધાર્થ
 જાતે. કોઈ પણ કામમાં આગસ ન કરજો
 અમે તો બધા મજામાં છીએ

બાપુના આશીર્વાદ

—ને કહેજો કે તે આગસ મુદત ન કરે.

'હાય લાલ પાણીમાં બોળે છે કે ?' બાવામાં
 મખાકા શણે.

ચિ. ૬૩,

તારો સરસ કામળ મળ્યો હજુ ચક્રો
 ખૂબ કામ કરજો. સવારમાં બિઠવાનું ન જ
 છોડવું ને બીડીને પ્રાર્થનામાં જરોગર ભગ્યત
 કેહેવું.

મોતવાર, ૫, મ.

બાપુના આશીર્વાદ

ચિ. ૬૩,

તું રિસાઈ ગઈ છે કેમ ? કામળ તું ન
 લખે ને રિસાય પણ તું એ કેનો ન્યાય ?
 આશ્રમનો કે પહોડનો ? કે રિસાવાનું જહાનું
 કરીને લખવાનું આગસ કરે છે ? તું રોજ
 કેટલું કાતે છે ? બીજું શું કરે છે ? નિયમ-
 સર સવારે જાહે છે ? કયા અધ્યાય મોઢે
 થયાં છે ?

૧-૬-૩૦

બાપુના આશીર્વાદ

પ્રારાંબ

ચિ. ૬૩,

તારો કામળ સારો છે. અક્ષર પણ સારો
 છે. સીવણકામમાં તમે બધા મારી પરીક્ષા
 લેશો કે મને દેશો ? તમે બધી છોકરીઓ
 તો વેતરતાં પણ શીખો છો. અહીં મને એ
 બધું કોણ શીખવે ? પણ બેઈશુ. મારી
 છોકરીઓ ચડે છે કે હું ? તારા અક્ષર
 મેં વખાણ્યા છે તે એવી આશાએ કે હજુ
 વધારે સારા કરશે. મધાબહેનનો નમૂનો તો
 તમ બધી છોકરીઓ પાસે છે જ. લખેલો
 કામળ ફરી વાંચી જવો નેથી મરતબાઈ
 રહેલી બૂલ મુધાગય

૧૩-૭-૩૦

બાપુના આશીર્વાદ

ચિ. ૬૩,

આ વખતનો તારો કામળ સરસ મળ્યું છે.
 ભાવાની બુલો તો છે, પણ તેની હરકત નહિ
 લખેલા કામળ ફરી વાંચી જવાની ટેવ પાડવી
 એટલે કેટલીક બુલો સુધારી શકાય. કાંતણ
 પ્રાર્થના પહેલા યાચ તો વધારે સરસ. સીવ
 જુમા શુ કામ કરે છે ? કલાકના રેંટિયા પેર
 ને તકડી પર કેટલું ને કયા આકૃતિ કાંતી શકે
 છે ? એ લખજો ને મતિ ન કાઢી હોય તો
 કાઢીને લખજો. આઠ કાઠના આવડે છે ના ?
 પથારીમાં પકડા સમનામ લે છે એ બહુ જ
 સારી ટેવ છે.

૩-૧૧-૩૦

બાપુના આશીર્વાદ

ચિ. ૬૩,

તારો કામળ મળ્યો. હુ મુદત મોઢો જવાબ
 મોકલતો નથી પણ તું ન લખે તેથી મારો
 કામળ મોઢો આવ્યો ગયો છે. તારા કામળ
 નીચેના અક્ષર સત્કહેવીના જ હોય તો તારા
 ભવા તો છે જ. એટલે હવે તારથી દોડા
 દિવસમાં ચડવી બેઈએ.

૧૨-૧૦-૩૦

બાપુના આશીર્વાદ

[૧૭]

ચિં ૬૩,

તારા કાગળથી હજી મને સંતોષ થાય
એમ નથી શાસ્ત્રો કાર્યક્રમ દેશે. ખરોબર
વખૂતી થઈ જશે, પછી નવું વિશેષણ મળશે.
આ વખતે અક્ષર ઠીક કર્યા છે. મૈત્રીના
અક્ષર તારા કાગળ નીચે લેઈ નાંચ થશે.
તેના વિગતવાર કાગળની રાફ લેઈશ.

૧૭-૧૦-૩૦

આપુના આશીર્વાદ

ચિં ૬૩,

હવે વધુ શું લખું? એમ શું લખે છે?
એક અઠવાડિયામાં તો લખું બન્યું હોય તેવું
વર્ણન કરવાની શક્તિ આવવી જોઈએ તારી
ઉમરની બાબતે તો સ્વેકરો. વિચારો આવતા
હોય એ વિચારોનું પણ લખાય. હા, એક
શરત છે. લખવાની હોશ એ એ તેમા મન
પરિવાહું જોઈએ તું શાસ્ત્રીથી લખતી હોય
તેમા બધું લખતી હોય તો તેમાથી પણ
લખવાના વિષયો મળી રહે.

૨૮-૧૦-૩૦

આપુના આશીર્વાદ

ચિં સત્યદેવી,

તારો કાગળ મળ્યો તારે તારું શુભસતી
કાંઈની પાસે સુધસતી લેવું જોઈએ. ચિત્રનો
મહાવરો રાખ્યો છે? વખતોવખત તેમાં
સુધારો થતો નથી નોતો.

ધર્મકુમાર મરતી કરે છે કે?

૨૧-૬-૩૦

આપુના આશીર્વાદ

ચિં સત્યદેવી,

હું જેને કાગળ ન લખું તેને ભૂલી ગયો
હું એમ તમે કાંઈ માનો તો મારા તો
મારે જ વાગે નાં? એટલા મોટા કુટુંબમાં
બધાને લખાવું કે? પણ તમે બધી તો
જરૂર લખી શકો.

૨૧૮]

તારા અક્ષર સુંદર છે. અને કુંડુ ને
તેમાંનાં ફૂલમાંથી તો સુવાસ પણ આવે એવું
તે ચિત્ર લાગે છે. બધું ધ્યાન દઈને કરે
છે ને? ધર્મ હજી મરતી કરે છે?

મૈત્રવા

આપુના આશીર્વાદ

ચિં સત્યદેવી,

હું તારા કાગળ બૂલચૂક સુધારીને વાંચું
તેના કરતાં હું જ ત્યારથી સુધારાવીને કાગળ
લખે તો એવડો લાભ થાય. તને તારી બૂલની
ખબર પડે ને મારે કંઈ સુધારણું ન પડે.
એ કેવું સરસ?

માતાજીને કહેજે મને લખે ને જણાવે
હમણાં શું શું કરે છે?

૨૨-૮-૩૦

આપુના આશીર્વાદ

ચિં સત્યદેવી,

તારો કાગળ મળ્યો. તે ચિત્રો ઠીક
કાઠ્યાં છે હવે તારે જીવતાં જીવંત જોઈને
તેની સાથે તારાં ચિત્રો સરખાવવાં જોઈએ.

તારું ચિત્ર જોઈ. અસલ છાંદ જોઈ
નજર આવે! અક્ષરને વળાંક બરાબર આપવા
પહેલાં અક્ષર સાચો કાઢવાનું પાકું કરી લેવું
જોઈએ તને સાડુ શીખવાની હોંશ છે એટલે
કહું છું કે તારી જોડણી અત્યારથી જ સાચી
કરી મૂક. કાંતવામાં આજસ ન કરતી.

૬-૮-૩૦

આપુના આશીર્વાદ

ચિં ધર્મકુમાર,

તારો કાગળ મળ્યો. શાહીમી તખવાની
ટેવ પાડવી. છાપેલા જેવા અક્ષર લાવવા.
તોફાન કરે છે કે?

મૈત્રવા

આપુના આશીર્વાદ

પ્રારાખાપુ

મણુકો ડાંગે - અહિંસા

સકલન કર્તા મો ચક્રવાક બા પરીવ

અહિંસા તમારા ધર્મ છે—તમરુ કન બ
છે તે માન્યુ દાર જે સુસદ્ગમાનને હબનીને
હું મુખી થયા હવુ તો અધર્મ છે અહિંસા
પડનાર, સુમદમાનને દિહુને એકસમ ન
ગો અહિંસાના એજ સુને મને શીખવુ
કે અત્યજ મારો જાણ છે ન યજ જાણને
ખરાદીને આપણે ખાહએ પિવડવીને
આપણે પીએ

હવે આપણે અહિંસાનુ મૂળ તપાસીએ
તેના મૂળમા નિ સ્વાર્થના રહેલી છે નિ સ્વાયતા
એવે દેહાભિમાનનો સર્વથા અભાવ દેના
સિમાન-દેહાધ્યાસ-ને લઈને જ્યારે મનુષ્યને
અનેક નાના મોઝ દેડેને નાશ કરતા કેઈ
ઋષિમુનિએ ભોયો ત્યારે તેના આદ અદાન
વિરે મુનિને કાશી છૂટી ને તલે ભોયુ કે,
દેહના આવરણ મનુષ્ય પોતામા રહેતા
અમર આત્માને ભૂસી જાય ને અત્માનુ
શુભ સાધરને બાસે પોતાના શલિષ દેહનુ
કામ સાધે છે તેથી તે ઋષિએ સ્વસ્વના
સપૂર્ણ ત્યાગની આદરવડના એડ તેણે
ભોયુ કે ને મનુષ્ય આત્માને એટલે
સન્નને ભોવા હવે તા તને કુ માર્ગ કેવળ

પોતાના દેહને જતો કર નો છે, કેટલો કે
બીજા દેહોને અભયદાન આપવ નો આ
અહિંસાનો માર્ગ

જે મજાસ અહિંસામત પળવાનો કાવા
કરે તેનાથી પોતાનુ અદિત કરનાર જીવર
પણ શુભે ન થવાય, તે તેનુ બુદ્ધ ન હવે,
નેને મગ ન દે કે તેના ઉપર હાથ ન
છપડે સાચોના માણસ જે કઈ ઈર્ષા કરે
તે પોતે સહન કરે આમ અહિંસામત પળ
નાર તદ્દ નિર્દોષ રહે કેઈપણ સહન વળુ
મત્યે વેર ન હોય તેનુ નામ શુદ્ધ અહિંસા
આશી છવજતુ પશુ સુદા પ્રાણીમાત્રને
અભયદાન મને છે આપણી હિંસક વૃત્તિને
વૃપ્ત કરવાને પ્રાણીઓને પેલા કરવામા નથી
અબ્બાને આપણે હાથરની લીલા કરી શકતા
છેઈએ તો તો આ મુદ્દિમા તેઓનુ સ્થાન
કયા છે તે ધણે સમજાય પ્રાણીમાત્ર વિરે
શુભેચ્છા રાખવી એ અહિંસાનુ સક્રિય રૂપ છે
તે શુદ્ધ પ્રેમ છે હિંદુ ધર્મ-ર મોળાદિત
કે કુરાન હરેકમાથી મને યાજ મને છે.

અહિંસા એ સપૂર્ણ થયા છે જન્મે
અભાવે પણ મનુષ્ય માત્ર રવજાવળ બા

દિશામાં જ જાય છે. માણસ જ્યારે નિર્દોષની મૂર્તિરૂપ બને છે ત્યારે તે દેવ નથી થઈ જતો. ત્યારે જ તે ખરે મનુષ્ય બને છે. ચાલુ સામાન્ય દશામાં આપણે નરપશુ છીએ.

દીઠ સામે ધોલ મારવી તેને આપણે અજ્ઞાનમાં અને ઘણી વાર તો બહાકારથી મનુષ્ય ભૂતિનો ધર્મ ગણીએ છીએ અને તેને માટે શુક્રમાને પોપીએ છીએ. ધર્મ તો સંયમ પાળવાનો-સંયમનો-કથો છે. ચેર વાળવું એ તો સ્વચ્છ હો, તેથી તેને માટે ઘણા પ્રતિબંધની જરૂર ગણાઈ છે. અતિમ સંયમ સિવાય સંપૂર્ણતા અપ્રાપ્ય છે, એટલે સહનશીલતા-

સગર-માણસ બાનિનો ધર્મ છે.

આપણું હોય તો હમેશા આપણાથી દૂરને દૂર જસતું જાય છે. જેમ જેમ આપણે આગળ વધતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણી ટુંટીઓનું આપણને વિશેષ લાગે થતું જાય છે. પુરુષાર્થમાં જ આનંદ છે, પ્રાપ્તિમાં નથી, પૂર્ણ પુરુષાર્થ એ પૂરો વિજય છે.

એટલે અહિંસાની પરિપૂર્ણ દશાથી હું કેટલો ભેગળો છું અને મને દીવા જેવો જણાઈ છે. છતાં મારા જીવનનું સાર્થક હું પ્રેમમય થવામાં ગણું છું અને પાછો પરીશ તેમ તેમ ઊલટો વધારે જળપૂર્વક પ્રયત્ન કરીશ.

નવું જન્મેતું વાહરડું કેવું આનંદી, કેવું અપંગ હોય છે ! માનું દ્રઢ ધાવવા આવે તે સિવાય બધો વખત કેવું નાચે છે, ફરે છે, હોહાહોહ કરે છે ! પશુ જેવું ગજાની આસપાસ ફેરડું વીટાણું કે તે ધીરે ધીરે સુકાવા માંડે છે અને આનંદીને બદલે હિંસા દેખાય છે. તેવી જ રીતે બાસ્વાવસ્થામાં જ્યાં સુધી જાણક જાણ જ આનંદમાં અને પુણ્ય મિલજમાં હોય છે, પરંતુ જેવો સંસારમાં જંકડાયો, લંબની ઘેડી પગમાં પડી, કુટુંબની જવાબદારી ચિર પર આવી, કે તરત બધાં સુખના સુવર્ણ સ્વપ્નાં દેખાતાં બંધ પડી જાય છે ! એ પરથી નૂર જાડી જાય છે; ખસ ચિન્તા, હિંસાચિન્તા, ગમગીની, બીજું કંઈ નહીં ! સારુએ જીવન જે બાસ્વાવસ્થાની તાજગી અનુભવે છે, પ્રભાતના પવન જેવો સુકત, નવવિકસિત પુષ્પ જેવો સુકોમળ અને બાકળખિન્દુ સમાન પવિત્ર રહે છે, તેને ધન્ય છે, ધન્ય છે !

[૫૪ ૧૯૭, 'નવજીવન' ૨૧૧, મ. ૩૧ પ્રભાત-ગાંધી]

અનુક્રમશીલકા

૫૪

- ૧/૧ ઉપરને કેમ બજાવે ? ... ગાંધીજી ૧૯૩
- ૨/૨ બોલધર્મની કથાઓ ... પદ્મનાભ શ્રી. જેન ૧૯૫
- ૩/૩ કોનો મદિગા ? ... સુકલભાઈ ૧૯૫
- ૪/૪ બાપુની અનોખી વાતો ... કાશિનાથ ત્રિવેદી ૨૦૧
- ૫/૫ મોરંની સાધના ... રા. ના. પાંડે ૨૦૨
- ૬/૬ બાપુના પત્રો ... ગાંધીજી ૨૦૫

૫૪

- ૭/૭ શુરહેવની ગીતાંજલિ ... શુ. મં. ૨૦૭
- ૮/૮ સત્યો અગિયાર ... સુકલભાઈ ૨૦૯
- ૯/૯ સ્વીન્ડ મનન ... કાકાસાહેબ ૨૧૧
- ૧૦/૧૦ પ્રાર્થના પદ્યો ... અબ્દુલભાઈ મહેતા ૨૧૩
- ૧૧/૧૧ સંત કવિ કનકદાસ ... ૨૧૫
- ૧૨/૧૨ ગાંધી માળા ... અંદુલાલ બ. પટેલ ૨૧૬

મેલેરિયા

આપણા દેશમા મેલેરિયાનો રેવાવો બહોળા પ્રમાણમા છે અને તમને બાળપણે નવ ઈ લાગ્યે કે આ રોગમા દર વર્ષે અડધેથી એક કરોડ જેટલા મનુષ્યો સપડાય છે અને તેમાથી લગભગ ૧૫ લાખ જેટલા મૃત્યુ પામે છે

આવા એ લયકર રોગના ફવાવાનુ કારણ મચ્છર છે મચ્છરમા પલુ જે બાત છે એક 'ક્યુલેક્સ' અને બીજી એનોફિલસ' 'ક્યુલેક્સ' મચ્છર આ રોગ ફેલાવી શકતા નથી એનોફિલસ મચ્છરની માદા જ આ રોગના ફેવવાનુ કારણ છે મચ્છર વિના આ રોગનો ફેલાવો શક્ય નથી એનોફિલસ મચ્છરની માદા પાણીથી ભરાયેલા ખાડા કે તળાવ વગેરેમા પોતાના ઈડા મૂકે છે આ ઈડા લાંબોગાં સખામા મગી આવે છે ઈડા પરિપક્વ થતા તેમાથી મચ્છરની ઇયગ નીકળે છે આ ઇયગ ન્યાસેમ્બ્રસ માટે પાણીની સપાટીની પાસે જ રહે છે થોડા વખત પછી આ ઇયગ માથી પૂર્ણ એવો મચ્છર પેદા થાય છે અને પોતાની પાખ ફેફડાવી બિડી બાય છે આમ તળાવમા જના મચ્છર કમગ બેગના હોય છે ત્યાં સાફાનુ મોત પણ છુપાયેલું હાય છે

આ એનોફિલસ મચ્છર બિડતો બિડતો મેલેરિયાથી પીડાતા રોગી પાસે જઈ બેઠો છે અને તેના શરીરમા પોતાની ત્વંદ લોહી લોહી ખેંચી લે છે આ લોહી સાથે મેલેરિયાના જીતુઓ પણ આવે છે ત્યારબાદ એ જ મચ્છર, તંદુરસ્ત મનુષ્યના શરીરમા ડખ મારીને આ જીતુઓ ફાળવ કરે જીતુઓ શરીરમા ફાળવ થયા પછી થોડા જ વખતમા બેથી ત્રણ ગણા ચર્ધ બાય છે

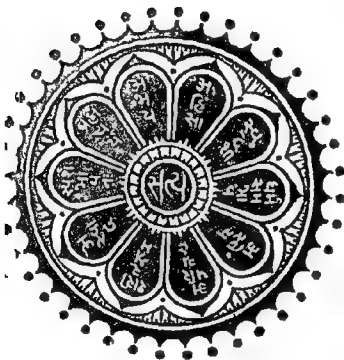
અને તંદુરસ્ત મનુષ્યને પાતાનો પરચા બનાવે છે આમ એ રોગનો ફર ફર ફેલાવો થતો જ બાય છે

આના એ રોગનો ફેલાવો આપણે અટકાવી ન શકીએ? જરૂર અટકાવી શકીએ ગામમા પાણીથી ભરાયેલા ખાડાઓ વગેરે માંથી પૂરી નાખવા કે જેથી મચ્છરના ઉત્પત્તિસ્થાન જ જતા રહે તળાવ વગેરેના પાણીમા ? ? હી નો છટકાવ કરવો અને પીવાના પાણીમા માછલીઓ નાખવી જેથી મચ્છરના ઈડામાથી ઉત્પાદિત ઇયગનો નાશ થાય હવેમ રહેલા મચ્છર સામે જલદ પગલા ભરવા માટે હી વી હી નો હુવામા છટકાવ કરવો કે જેથી તેની અસર ઝડપથી થાય અને તેની અસર લાખા વખત મુખી કાયમ રાખવા જમીન પર છટકાવ કરવો

ધૂપ મચ્છરદાની વગેરેનો ઉપયોગ કરીને પણ મચ્છરને આવતા અટકાવી શકાય છે શરીરના ખુરતો ભગ ઉપર મચ્છરને ન ગમતી વાસવાગા તેલ લગાડવા (દા ત ઘાસતેલ) કે જેથી મચ્છર પાડે નહિ આવે ઘરની બિંતો પર બદામી રંગ લગાડવાથી પણ મચ્છર આવતા અટકશે ઘરના બારી બારણા બળીયાગા અને બહાર ઉધડતા રાખવા

હી હીમા આપેલી 'મેલેરિયા નિવારણ સમિતિ'એ આ બાબતમા સક્રિય પગલા લીધા અને આસપાસમાથી મેલેરિયાને નાબૂદ કરવાનો જશ્વરો પ્રવલ્ન કર્યો છે, આપણી ફરજ છે કે આપણે આ સમિતિને સક્રિય મદદ આપી તેને મેલેરિયા સામે લડવાને શક્તિમાન કરીએ નિરીશ દેસાઈ

REG. NO B 5255

परिचय

संपादक: नवीन गांधी

[ગયા એ માસમાં જી કામદા શિબિર વખતે પ્રાર્થના પત્રી પ્રગટ્યો તથા દર્તા એ પ્રવેશનાં મહાદય ની દૃષ્ટિને વિરાદ રીતે મગમનવામાં આવી કે જાણુના વિચારોને મ જવા તેમ જ જીવનમાં હિતા વેદ પ્રાપ્ત કરનાર પ્રતીકને એ અતીવ ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે 'પ્રારાભાષુ મા કમે રમે તે નગદ્યથે' -

આને તમને જાધાને ખબર હશે કે, એક માણસ રાત્રે આમ તેમ ફરતો હતો કઈ કઈ જાનતો હતો અને આપણામના ટેટલાકને એ જગાડીને પૂછતો હતો એના મગજનું કઈ ઠેકાણું ન હતું એને ચિત્ત ભ્રમ થયો છે ચિત્તભ્રમનો અર્થ એ કે, વિવેક શક્તિ ઝાંખી પડી ત્યજ એ અર્થમાં આ હુનિયામાં ૮૧ા ટકા લોકો ચિત્તભ્રમથી પીડાય છે હુનિયામાં જેને વ્યવહાર કુશળ કહેવામાં આવે છે તે પોતાની વિવેકશક્તિ સૂક્ષ્મ રીતે વાપરે છે વિવેકશક્તિની સાથે જીવનના આદર્શો અને ધ્યેયનો જેળ જેળવ વાનો હોય છે સમાજની વિવિધ લાલચો માથી પસાર થવાનું હોય છે છતાં જે પોતાનો ભાગ કાઢે તે વ્યવહાર કુશળ છે જે ઘણી ભૂલો કરે છે સામાન્ય યુદ્ધિને ઉપયોગ કરતો નથી તેને આપણે કહીએ છીએ કે, એવું 'અહર' ખસી ગયું છે વિવેકશક્તિ એ જ મનુષ્યની વિશિષ્ટતા છે પશુ કરતાં માનવી ચડે છે, કારણ કે તેનામાં વિવેકશક્તિ છે એ જુએ એટલે માનવી પશુ તુલ્ય બની જાય છે ગીતાજી આપણને શાની ધવાનું સ્વિતમસ ધવાનું ભાખા બનવાનું, ગુણગીત ધવાનું અને દૈવીસપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાનું કહે છે આ જાધા જુલ જુલ આદર્શો

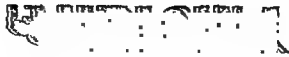
છે દેવટે માણસે વિવેક યુદ્ધિવાળા હોવું પડે છે અને આ જાધાનો સૂક્ષ્મભેદ કરતા આવડે તેની વિવેક-યુદ્ધિ ખીલેલી છે વિવેક યુદ્ધિ વધારી શકાય છે અને ઘટારી પણ શકાય છે આ પ્રયત્નથી એ વધે છે

પાતાના ૯૫૦ દૃષ્ટિએ અને સમાજની વિકાસ અને કલ્યાણની દૃષ્ટિએ જે પગલું ખરે તે ડાહ્યો ગણાય છે સત્ય જોલવાવાળો પણ કોઈ વાર આડામાં ખપી જાય છે, સત્ય જેવી ઝોટી ચીજ કોઈ નથી સત્ય પાલન, સત્યનો સાક્ષાત્કાર એ જાણુનો આદર્શ હતો પણ એ સત્યના આગ્રહની મયાદા છે, એનો અતિરેક થાય તો સત્ય તે સત્ય સૂટી જાય છે સત્યની શોધમાં વિવેક એ આપણને ભાગ જતાવે છે એ ઝોટી બક્ષીસ માનેવ જાતને મળેલી છે એ વધારવા માટેનો ઈલાજ યુદ્ધિનો સૂક્ષ્મ રીતે વિકાસ કરવો એ છે વિવેક આપડી વાચવાથી કે તર્ક કરવાથી આવતો નથી જહું ચોપડીના વાચનથી મારહિતી વધે પણ વિવેક-શક્તિ હરેશ ખીલે જ એવું નથી હોતું આ વિવેક-શક્તિ જેટની વધુ કેળવાય તેટલો આપણો વધુ વિકાસ થયો સમજવો અને જીવનની સફળતા પણ એના પર અવલભે છે

Copyright]

ନବୀନରାମା ଆପଣେ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[આધીજી અને ગુરુદેવની જીવનગાથનાવ અનુશીલન કરવું માસિક]

વર્ષ ૪

૩૦ એપ્રિલ ૧૯૫૨

અંક ૬

સરદારશ્રીની વાણી

[માનવજાતીના સિંધુમાં રહીને સરદારશ્રીની આપ્તિમક આજુ પજુ વિકસ પામી હની તેથી સન્દા શ્રીની વાણીમાં આપણને જીવનના સંચોને પાણી અનુભવ થય છે સરદારશ્રીના બીજામાંથી એવા વિચારને તો સકલિત કરી અહીં આપણે પ્રયત્ન કરી છે]

હું ખા વિના મુખ નથી મમજીને મજિન રાજનીતિ ચલાવનાર મર હું ખા વેઠવું એ સારામાં સારો રસ્તો છે કારને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યવાન પુરુષને

કોરમાં કોર કંડયને પણ પ્રેમથી હમેશાં લાયક રહે છે, પણ શુદ્ધ રાજનીતિ વાળા રાજ્યના તો એવા જ પુરુષો સ્વભાવ છે

પ્રજાની દુનિયાનો આધાર તેની હિંમત, તેના ચારિત્ર્ય અને તેની લોગ આપણની શક્તિ ઉપર રહેલો છે

સત્તાધીશીની સત્તા તેમના મુલ સાથે જ સમાપ્ત થાય છે, જ્યારે આપણે ન્યાય મેળવવો હોય ને સ્વતંત્રતા મહાન દેશમજાની સન્ન તેમના મુલ પછીથી જ ખરી જાય છે

કોઈ આજુસ પછ્યરને હીરો માની લાગા કાગ મુખી સાચવી રાખી શીડને પ્રજાને વટાવના જાય અને પક્ષાચ તેમા પછ્યરનો ચો દોષ

સગમેજળયે

જેનામા માણસાઈ હોય તે માણસથી
ડરતો નથી.

જીતનો વધારે આધાર છે.

જોકે જ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે.
કે મરવાનું એક જ વાપત છે દરેકને માટે
કામી અને વાંસ સિવાય બીજું છે જ નહિ.

અસહકારનો પ્રાણ જ અહિંસા છે;
હિંસા એવું મૃત્યુ છે.

પશુમળ વાપરવાના પરિણામે આપણને જ
વધારે સોસવાનું રહે છે અને આપણે જીવે નથી
ચડતા પણ નીચે ને નીચે પડતા જઈએ છીએ.

ગામની ચોલા ગામના વડીલો કે ડાક્ટરો
ઉપર નથી, પણ આમે કેટલા સેવકો પેલા
ક્યાં તે ઉપર છે.

આપણે ડર કાઢી બીજને ડરાવીએ તેના
જેવું એક બીજું પાપ નથી; માટે તમે
ધર્મરતો ડર રાખો.

આપણી દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ
ઉપર જેટલો જીતનો આધાર છે, તેના કરતાં
આપણી સાતિ જીવનવાની શક્તિ ઉપર

જે જીતની માગી હોય છે : એક માખી
દૂર જંગલમાં જઈ ફૂલોમાંથી રસ લઈ મધ
બનાવે છે. બીજી માખી ગંદા ઉપર જ બેસે
છે, અને ગંદકી ફેલાવે છે. એક માખી જીવનને
મધ આપે છે, ત્યારે બીજી ચેપ ફેલાવે છે.
જો માખીને તમારી પાસે આવવા દેશો જ નહિ,
ગંદકી અને મેલ જ તમારામાં ન રાખશો કે
તમારી પાસે જો માખીઓ આવે, (કમરાઃ)
સંકેતકર્તા : મુઠ કંઠ

કેઈ જગાએ આપણું કશું છે નહીં. આપણે ભગવાનને જોળે બેઠેલા છીએ.
આપણા જેવા કેઈ સુખી નથી જેણે કેઈનું પડાવું નથી એને દુઃખ નથી આવતું.
આપણું ધર્મ સિવાય કેઈ છે નહીં. રાજ જ્યો તો લૂગકાં ખાંચેરી નાખીશું. આપણું શું
જવાનું ? પણ આપણે એ વસ્તુ ચમત્કાર દેવાની છે કેઈ પણ પ્રકારની અવ્યવસ્થા થાય તો
કુતરાં-ખિલાકાને મોતે નથી મરવું. માખી પણ પાસેથી એક વસ્તુ શીખવાની છે. નિર્ભયતા.
આ જિંદગીમાં તમારી સામે જે અવસર આવ્યો છે એવો કેઈ ભગમા નહીં આવે.

આ શરીર પંચમહાભૂતનું બનેલું છે. માટી થોડી ઘરડી થાય છે; પણ અંદરની
ચિહ્નગારી તેજ રહેતી જોઈએ ગાંધીજીનું શરીર કમજોર હતું પણ તેઓ દુનિયાભરમાં
સૌથી વધારે તાકાતવાળા હતા. આપણે ઉમરનો નહીં પણ કામનો વિચાર કરવો જોઈએ.
મજૂરનો, કામચલાવીનો જામનો છે તેમનો ઉદય થઈ રહ્યો છે. રશિયામાં
ધનિકોને ખતમ કર્યાં. ગાંધીનાદમાં અને કોમમાં એટલો જ ફરક છે કે એક પ્રેમથી કામ
લે છે, બીજો તલવારથી લે છે.

દુનિયામાં સૌથી મહાન બક્ષિત મહાત્મા ગાંધી સલાહ આપે છે કે તલવારનો
રસ્તો જીવનવરનો છે, મનુષ્યનો નથી તેઓ કહે છે કે કેઈને માનવો પીડવો નહીં
કેઈ મારે તો ચાંતિથી સહન કરી લેવું. આ હિન્દુસ્તાનની સભ્યતા છે, સંસ્કૃતિ છે,
પણ કોમનો અવાજ ક્યાં સુધી પહોંચે છે એ વિચારવાની વાત છે. તલવારનો એક
જોડનારાઓ કરતાં આ એક વધારે બહાદુરી ભરેલો છે. મહાત્મા ગાંધીને ઉગ્રોદ
છે કે હિન્દુસ્તાનમાં આ શક્તિ પડેલી છે. પણ આપણને એ જણાતી નથી.

બે દીવાલોની કુલ કથા !

શ્રીમન્નારાયણ અમનાન

કળીરની પુલ્ય ભૂમિ

કેટલાક મહિના પહેલા હું ગોરખપુરનું આરોગ્યમંદિર જોવા ગયો હતો. શ્રી. મહાવીર પ્રમાદજી પોટ્ટીની ગ્રેવજીથી ત્યાં લગભગ બે અઠવાડિયા પછી ગોરખપુરની આગુબાગુ ભગવાન જીવના જીવન-સંબંધી કેટલાય પ્રાચીન ઇમારતો છે એ હું જાણતો હતો પરંતુ મહારામા કળીરની પુલ્યભૂમિ પણ ગોરખપુરથી આશરે ૧૫ માઈન જ દૂર છે એ જાણીને મને ખૂબ આનંદ થયો તે સ્થાનનું નામ મગહુર છે તે જોડી દેસવેનું એક નાનું સ્ટેશન પણ છે કળીરની સમાધિ જે રેલવેથી અડધોએક માઈલ છેટે છે ત્યાંના સફેદ મકાનો ગાડીમા આવતા જતા સુધારેલા રાહ રીતે જોઈ શકે છે નજીકમા જ મગહુર ગામ છે જ્યાં વણાનું કામ જૂના વખતથી હજી ચાલ્યા કરે છે

ચંતનના જડ અંગેય

કળીરના બ્રહ્મિત્વને માટે મારા મનમા ખૂબ આદર અને પ્રેમ છે તેમના ભજન સરગ છતાં અત્યંત માર્મિક છે તેઓ એક પહેલેલા મત તો હતા જ, પરંતુ એમણે આ દેશમા હિંદુઓ અને મુસલમાનોમા પરસ્પર પ્રેમ પ્રસંધિત કરવા પોતાની બધી શક્તિને ઉપયોગ કર્યો અને બંને જાતિઓને ધર્મજનનથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો

‘અવના ગૈય શક્ય થા બીનર,
હિરે ચેડુ મિચારી ।’

‘હિન્દુ-મુસ્લિમ મદ્દ એક,
કરુ ‘કળીર’ પુકારી ।’

ધારાબાપુ

તેથી મગહુરમા તેમની સમાધિ જોવાની મને સદૃજ ઇચ્છા થઈ આવી. અને એક દિવસે હું ત્યાં ગયો એમ કહેવાય છે કે, જ્યારે કળીરનો દેહાન્ત થયો ત્યારે હિંદુ અને મુસલમાન કળીરના શરીરના અતિમ સંસ્કાર કરવાની બાબતમા પરસ્પર લડવા લાગ્યા મુસલમાનો તેમના શરીરને દફનાવા માગતા હતા, અને હિંદુઓ તેને બાળવા ઇચ્છતા હતા છેવટે જ્યારે ચાહક ઉપાડીને જોશુ તો કળીરના મૃત-દેહની જગાએ દેવગ બે ફૂલ પડ્યા હતા એક ફૂલ હિંદુ જોએ લઈ લીધું અને બીજું મુસલમાનો લઈ ગયા બંનેએ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે કળીરની સમાધિઓ બનાવી આજે પણ એ બંને સમધિઓ-મંદિર અને મસ્જિદ-હયાત છે અને બંનેમા ભજનકીર્તન થાય છે દિવના બે દુહાની વાત

પહેલા હું હિંદુઓના મંદિરમા ગયો ત્યાં બે કળીરથી પરસ્પર ચર્ચા કરતા હતા ત્યાં ગયા પછી બીજર પડી કે, રાજ સાહે ત્યાં કળીર-વાલી ગાથામા આવે છે કરવર્ષ આસે મુક પૂનમને દિવસે બનારસના મહાત્મા શ્રી રામવિલાસદાસજી મગહુરમા પધારે છે, અને તે દિવસે મોટો ઉત્સવ ઉજવવા મા આવે છે તે ઉત્સવને બહારે કહે છે ઘોડો વખત બેઠા. પછી એ મુસલમાનોની મસ્જિદમા જવાની ઇચ્છા કરી

“અહીં તો રસ્તો નથી, સાહેબ !”
જવાબ મળ્યો

“કેમ ?” એ ‘આશ્ચર્ય’ સાથે પૂછ્યું

“વચ્ચે દીવાલ છે.”

“જાનેની વચ્ચે દીવાલ શા માટે?”

“એ ન પૂછો સાહેબ! એ તો વસુ વખતથી છે.”

“શું મહીથી ત્યાં જવા માટે દીવાલમાં એક નાનો સરખો ફરવાળો પથ્રુ નથી?”
“ને” પૂછ્યું.

“હા, ના. ફરવાળો રાજવાડું પ્રયોજન શું? અમારું ત્યાં આવવા જવાનું જ બંધ છે!”

આ શબ્દો સાંભળી મને ખૂબ દુઃખ થયું. હિંદુ અને સુસલમાન બન્ને કપીરખથી છે. કપીરે મને જાતિઓ વચ્ચે જોડતા પ્રસ્થાપિત કરવા અકથ્ય પ્રયત્નો કર્યા; તો પણ બન્ને વચ્ચે એકલા ન થઈ શકી. જાનેની વચ્ચે આંધ દીવાલ ઊભી છે.

શા પણ કપીરના નામ પર!

૨ મહિરની બહાર જઈને પછી હું મહિર તરફ ગયો. અંદર જઈને મેં એક સુસલમાન કપીર પાસે સાથે પાતો કરી. તે ઉપરથી જાણવા મળ્યું કે, ત્યાં પણ વર્ષમા એક વાર મોટો ભંડારો થાય છે.

“ભંડારો વખતે આપ બધા—હિંદુ અને સુસલમાન—એક સાથે ખાઓ પીઓ છો ને?”
“એ અહુજ જાણે પૂછ્યું.”

“ના સાહેબ, અમે લોકો આટો, કાળ, ચોખા, ખાંડ વગેરે મહિરમાં મોકલીએ છીએ અને લોજન ત્યાં તૈયાર થાય છે.”

“અને હિંદુ બાઈઓ આપ લોકોને માટે લોજન—સામગ્રી મોકલે છે?”

“ના હા. ત્યાંથી તૈયાર લોજન આવે છે!”

“એમ શા માટે? હિંદુ બાઈઓ આપનું તૈયાર કરેલું લોજન કેમ નથી

ખાતા? આપ બંને કપીરખથી છો ને?”

“હા હા, અમે બધા કપીરખથી છીએ. કોઈ માંસ ખાતું નથી. પણ હિંદુઓ અમારા હાથનું તૈયાર લોજન નથી ખાતા! અમે તો તેમનું બનાવેલું લોજન ખાઈ લઈએ છીએ.”

૮૦ વર્ષ પહેલાંનો સંકેત!

છેવટે કપીરખથીઓએ પણ સ્પૃશ્ય—સ્પૃશ્યને કાયમ રાખી! આ જાણીને મને બહુ દુઃખ થયું. હિંદુ અને સુસલમાનો વચ્ચેની આ સ્પૃશ્યારસ્પૃશ્યની ખાઈએ જ અતે ભારતના છે દુકંડા દર્શા; બે વચ્ચે એક દીવાલ ઊભી કરી, અને વાઈભાઈ વચ્ચે વિદેવની જવાબા સળગાવી!

“આ દીવાલ શું, ચરૂઆતથી જ હતી?”
“ને” જાણવા ખાતર પૂછ્યું.

“હા, ના પહેલાં નહોતી. પણ હિંદુ સુસલમાનોના વચ્ચે ઝઘડા ચાલુ રહ્યા; તેથી લગભગ એંશી વરસ પર એક અંગ્રેજ અમલદારે બે વચ્ચે એક દીવાલ ઊભી કરી દીધી!”

ખાદિસ્તાનના મૂળનાં ભયાનક દર્શન!

એક અંગ્રેજ અમલદારે મગહરાં હિંદુ—સુસલમાન કપીરખથીઓ વચ્ચે દીવાલ ઊભી કરાવી! અને એંશી વરસ પછી એક અંગ્રેજ ગવર્નર—જનરલે દેશના હિંદુ અને સુસલ માનોની વચ્ચે સબનંતિકે ભીંત ઊભી કરી! દેશના બે દુકંડા થઈ ગયા. વચ્ચે એક દરવાજો પણ નોવા નથી મળતો! કેટલો કરણા-જનક આ ઇતિહાસ છે! ખાદિસ્તાનની ઉત્પત્તિના મૂળનાં દર્શન મને એંશી વર્ષ પૂર્વે બનેલી મગહરની આ દીવાલમાં થયાં! તે દર્શન કેટલું ભયાનક હતું!

બાપુની અનોખી વાતો

મહિનાથ ત્રિવેદી

[૧૦]

તે દિવસોમા બાપુજી સેવાગ્રામ-આશ્રમમાં રહેતા હતા ૧૯૩૧નો જમાનો હતો. મહાગાંધી બાપુનો વિશેષ કરવાનું એક તોફાની મોજુ હતી વળ્યું હતું મરાઠી ભાષાના અનેક સમાચાર-પત્રો, સામ હિંકો અને પત્ર-પત્રિ કાઓમા બાપુના વિશેષમા આજે - નરસુ ખૂબ ખૂબ લખાયા હોયું હતું બાપુને જનતાની નજરમા નીચા પાડવા માટે બધી રીતની કોશિશ કરવામા આવતી હતી. તેમના પર ભાગલાતના આરોપ અને આરોપો કરવામા આવતા હતા એવું લખવામા અને કહેવામા આવતું હતું કે, તેમના જેવો સ્વાર્થી, અમામા જીક ટેગી અને ચાત્રિહીન માણસ બીજો કોઈ છે જ નહિં મનુષ્યના દુશ્મણોને કલમની મદદથી નેટવ કાગળમા કાગળ ચીતરી ચકાય તેવો ચીનરવામા કેટલાક લેખકો, પ્રચારકો, વિદ્વાનો અને વિચારકો કહેવાતા હોઠો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા.

બાપુ

તે વખતે સભ્યો પણ એવા ઊભા થયા કે, અધ્યક્ષતાના કોંગ્રેસી મંત્રી મહામાથી ૫૦ ખરેખે ખરી જવું પડ્યું હતું તે દિવસોમા તે અધ્યક્ષતાની સરકારના પ્રધાનમંત્રી હતા તે પ્રધાનમંત્રી પદેથી છૂટા થયા એટલે મહારાષ્ટ્રના ગાંધી-વિરોધી મિત્રોને બાપુની વિરુદ્ધ પ્રચાર કરવાનું એક મોટું સાધન મળી ગયું તેઓએ આ ઘટના ઉપરથી એવું સિદ્ધ કરવાની કોશિશ કરી કે, ગાંધી મહારાષ્ટ્રનો અને મહારાષ્ટ્રીઓનો દુશ્મન છે.

તે જ દિવસોમા વર્ધામા કેટલાક લોકો એકાએક બીમાર પડ્યા જે દિવસે આ લોકો બીમાર પડ્યા, તે દિવસે એમના ઘણાખરાએ ખજૂરીના તાલે રસ નીર પીધો હતો. દારૂ બરીના આહોલન વખતે બાપુએ નીરા-પાનના પ્રચારને ઉત્તેજન આપ્યું હતું સભ્યોવશત્ તે દિવસે વર્ધામા જે લોકોએ નીરા પીધો હતો તેમાના ઘણાખરા મહારાષ્ટ્રીઓ હતા જે લોકો બીમાર પડ્યા હતા તેમાના જે ત્રણ તો ચોક્કસ કલાકમા કોલેરાના ચિકિત્સક થઈ ગયા તેઓને મોતના સુખમાથી પાછા

લાવવા માટે દાકનરો અને નસોને દિવમ-રાત
ખમ મહેનત કરવી પડી મહારાષ્ટ્રના આધી-
વિરોધી મિત્રોએ આ આકસ્મિક દુર્ઘટનાગા
પણ બાપુના મહારાષ્ટ્ર દેવના દર્શન કર્યા,
અને ગાની લીધું કે, નીચે પાછને કેટલાક
સારા, શખિરાણી મહારાષ્ટ્રીય જુવાનોને અને
વિદ્વાન સેવકોને જોતને રસ્તે લઈ જવાનું
એક લેવાનુંક પડ્યું ત્ર રથવામાં આવ્યું હતું !

તે જ દિવસોમાં પૂનાથી 'પ્રસાદ દીક્ષા'
નામનું એક મરાઠી પુસ્તક પ્રકાશિત થયું તે
પુસ્તકમાં જે પત્રો બાપુએ સાગરમતી
આશ્રમની પોતાની એક મરાઠી શિષ્યાને
અવારનવાર લખ્યા હતા, એ પત્રોનો મરાઠી
અનુવાદ આપવામાં આવ્યો હતો. બાપુનું
છવન જેટલું બહારથી નિર્ભય હતું, તેટલું જ
અંદરથી પણ નિર્ભય રાખવાની તઓ પોતાના
તરફથી પૂરેપૂરી કોશિશ કરતા હતા બાપુએ
પોતાની આ મહારાષ્ટ્રીય શિષ્યાને જે પત્રો
લખ્યા હતા, તેમાં તેમણે પોતાનું દિલ
જોવીને વ્યક્ત કર્યું હતું મનસા જોરી
રાખીને તો કહી કોઈ વાત તેઓ કહેતા કે
લખતા નહિ આ પત્રોમાં તેમણે સ્ત્રી-પુરુ
ષોના વૈવાહિક છવનની બાગતમાં પણ પોતાના
અનુભવની કેટલીક વાનો નિઃસંકેત બાવે
લાખી હતી મહારાષ્ટ્રના આધી-વિરોધી
મિત્રોએ તેનો ખૂબ વિદાય કર્યો, અને તે
પત્રોનો ઉપયોગ કરીને બાપુને જેટલા બદ
નામ કરી શકાય એમ હતું તેટલા બદનામ
કરવામાં તેઓએ જરા પણ કસર રહેવા ન દીધી

આ રીતે મહારાષ્ટ્રના આધી-વિરોધી
મિત્રોને બાપુની વિરુદ્ધ એરીવો પ્રચાર કરવાની
જે સધિ આ ત્રણ ઘટનાઓએ આપી તે
કારણે મહારાષ્ટ્રના કેટલાય સુશીલ, સુવિચારી
અને મુસરફત બાઈબહેનોના મન બહુ જ
૨૬૬]

વ્યથિત થયા તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા
કે, તેમના પ્રાતઃગા કેટલાક લોકો દ્વારા બાપુને
વિશે જે પ્રચાર કરવામાં આવે છે, તે ખિલકુલ
જૂઠો, ધ્રુવિત અને સમદેવથી પ્રેરિત છે પણ
તેઓને સમજતું ન હતું કે, તેઓ આ બધા
એરીવો પ્રચારને ઠોકવાને સારું શું કરે ?

આવા લોકોમાં સુબંધના શ્રીમતી
અવન્ટિકાબાઈ ગોખલે પણ હતા તે બાપુને
દક્ષિણ આફ્રિકાના સમયથી જોળખતા હતા
બાપુની સાથે તે રહ્યા પણ હતા અને તેમને
સોપણ કામ કરતા હતા બાપુ પ્રત્યે તેમની
લક્ષિત ખૂબ હાડી હતી એમનો નિયમ હતો
કે, દર વરસે બાપુના જન્મદિને તેમની
સેવામાં પોતાને હાથે કાતેલા સૂતરની ધોવી
બાપુને માટે મોકલવી, અને તેમની પાસે
આશીર્વાદ માગવા ૧૯૩૬ના ઑક્ટોબર
મહિનામાં બાપુનો જન્મદિન આવ્યો શ્રીમતી
અવન્ટિકાબાઈ ગોખલેએ દર સાલની માફક
આ વરસે પણ પોતાને હાથે કાતેલા સૂતરની
ધોવી બાપુને માટે મોકલી, અને સાથે પત્રમાં
પોતાના દિલની હાડી વ્યથા પ્રકટ કરીને
બાપુનું ધ્યાન મહારાષ્ટ્રમાં ચાલતા ગાંધી
વિરોધી પ્રચારની તરફ એમણે તેમણે લખ્યું
હતું "આપની વિરુદ્ધમાં મરાઠી જગતના
પત્ર-પત્રિકાઓમાં અહીં જયો એરીલા પ્રચાર
થઈ રહ્યો છે, તેને સહન કરવાની શક્તિ
મારામાં રહી નથી મન અસ્થિત હુ ખી છે
આપ ખિલકુલ મૌન છો ન કંઈ લખો છો,
ન કંઈ બોલો છો અમને કંઈ રસ્તો સૂઝતો
નથી કોઈ એવો ઉપાય લેવો જોઈએ, જેથી
આ ઝેર વધારે ફેલાય નહિ"

બાપુએ શ્રીમતી અવન્ટિકાબહેનના આ
વ્યર્થભર્યા પત્રોને જે ઉત્તર લખ્યો, તેમાં
બાપુના છવનની સાચી મહાનતા પ્રકટ
થઈ તેમણે [અનુસંધાન ૨૪ ૨૪૮મે પાને]

રવીન્દ્ર મનન

૩૬૩ કાલેકર

એક અ-યોગિતામાં જાતું રહેલો કશું છે
‘હે મેમ, કેણું નથી જાણતું કે આપનો
એક માત્ર આધાર તું જ છે? તો પછી
આત્મના મુખે સાચાનાની રાહ તું શા માટે
મુખે છે?’ તે કંઈ માગે એ પહેલા જ તું
તેના મુખ મુખી અમૃત પડોચાડે દે, તેમાં જ
તાડું’ ગૌરવ છે

કૃપિન- મહાસને સુશીલતની થકીએ
કેઈની સામે હાથ લખાવે પડે તો મરવા
જેવું લાગે છે જે સજ્જન છે ત આ જાત
સમજતો હોવાથી જાતે જ- તે ન માગે તોયે,
અને કેઈ કેઈ વાર તેને ખમર ન પડે એ
રીતે તેને મદદ પડોચાડે છે આવી મદદને
શુભકાંત કહેવામાં આવે, છે

જાણક થાકી જાય તો મા- જાપ એવી
રાહ નથી જોતા કે તે કેટલી કહે કે હવે
આશથી વધારે કામ કરશે નહીં ‘તમ્ને તો
પડેનાથી જ કહે છે હવે તું જરા બેસી
જા શોડા. અશમ લે કંઈ ખાઈ લે, પી લે,
અને પછે તાલેમાલે થઈ જા કામ તો
પછી કરવાનું જ છે ને! ઉતાવળ શી છે?
શોડા જખત દમ તો ખા’

શાજ સામે પ્રકૃતિમાતા પશુ પ્રાણીમાત્રને
કહે છે, ‘વિવસજર ખૂબ સમ કર્યો હવે
સમથી કટાણી લાગે એ પહેલાં એ કોઈ
લેણી નિદ્રાને આધીન થઈ જાઓ જેથી
તમારો જમી યાક ઊગરી જાય અને નવી
તાજાન તેમ જ નવો ઉત્સાહ લઈને નવા
ખા શા ખાડું

‘વિવસ માટે તૈયાર થઈ શકો’ દર વરસે
વૃક્ષોમાં પ્રકૃતિમાતા નમ્ર કાળીઓને તેમ જ
જન્મીયત વૃક્ષોને સુવાદી દે છે, અને પછી
તેને વસતજીવ દરીને નૂનકાન કરે છે.
સાપ પશુ ધરતી થઈ ગયેલી સૂકી કાચળી
ઉગારીને ફરીથી તાડુચની નવી તાજી
કાચળી ધારણ કરે છે

ભગવાનના ઘરનું મૃત્યુ પશુ આવા
પ્રયોજનથી પોતાનું કામ કર્યું નાથ છે
જેટલે જ પુરાધારોએ મૃત્યુને “મહા
નિદ્રા”ની ઉપમા આપી છે આપણે જો
વસતજીવના આગમનને અને સુદિ નવપદ્ય
વિત યાચ છે તેને એક મહોત્સવ માનતા
હોઈએ, તો પછી આપણને મૃત્યુ પડીના
પુનર્જન્મનો ઉદ્ઘોષ શા માટે ન થાય?
જળી એ આપણને પુનર્જન્મમાં વિન્યાસ હોય
અને તે ઈષ લાગતું હોય, તો પછી મૃત્યુથી
મડકવાનું શું કારણ છે? અપણે શું પ્રાર્થના
નથી કરતા કે, “ભગવાન, હું થાકી ગયો
હું હવે અને નિદ્રા આપા?”? એ જ રીતે
આપણે કુરુણાચન પાસે સાચના શા માટે ન
કરીએ કે, “જિહ્વીમાં રહે કંઈ જાર
રહ્યો નથી તું અને નિઃસ્વ છવન વિના
જવા કરના તેમાથી મુન્કાદો આપ મારી
ફેરેલી ન થવા દે. મારી લાજ જશે તો
તારી પશુ લાજ જશે. માટે અને જલદી
મૃત્યુ આપ, જેથી હું જરા યાક ખાઈને
તાલે-માલે થઈ નવી છવનયાત્રા ફરીને
સફ કરી શકું.”? મનુષ્ય- છવન અને

પ્રાકૃતિક જીવનના આ અભેદને સમજીને તેમ જ સ્વીકારીને જ કવિ આ પ્રાર્થના કરે છે :

દિવસ જદિ સાંગ હસે, ના જદિ ગાહે પાખિ,
કસાન આયુ ના જદિ આર ચસે,
એખાર તખે ગણીર કરે ફેલો ગો મોરે હાકિ
અતિ નિખાઠ ધન તિગિર તલે—

સ્વપન દિયે ગોપને ધીરે ધીરે
જેમન કરે દેકેઝ ધરણી રે,
જેમન કરે દેકેઝ તુમિ મુદિયા પડા આંખિ,
દેકેઝ તુમિ રાતેર રાતદલે।

પાંચથ જાર ફરાયે આસે પથેર માઝખાને,
કપતિર રેખા ઉઠેછે જાર ફરે,
બસનબાપા મક્કિન હલે ધુસાય અપમાને,
ગકાન જાર પડિતે વાય હટે—
હાકિયા દિક તાહાર અપવચ્ચા
કરુણાધન ગણીર ગોપનતા.

ધુઆયે લાજ ફરાએ તારે નખીન ઉપા-પાને
વ્હુઆયે તારે આધાર મુકા જલે।

ન્યારે દિવસ પૂરો ધરો, પંખીઓનો
કલશવ શાત પકરો, થાકેલો વાયુ પથુ વાતો
અંધ ધરો, ત્યારે હે ભગવાન, તારા હાથ
લગાવીને તું મને હાંકી દેજે. મને તારામાં

સમાવી લેજે, ઘોર અધકારરૂપી તારી જોદમાં
મને છુપાવી દેજે.

જે પ્રમાણે આ પૃથ્વીને તું નિદ્રાના
અધકારમાં સહજ રીતે હાંકી દે છે, થાકેલાં
નયનો પર તું નિદ્રાનું આવરણ નાખી દે છે;
અને રાતદલ કમલોની આંખ મિચ્છતાં જ
તેના ઉપર પથુ રજનીનો અંચળો ઝોલાડી
દે છે, એ જ રીતે મને પથુ તારી જોદમાં
સમાવી લેજે.

ન્યારે માત્ર પૂરી થતાં પહેલાં જ
પથિકતું વાયુ પૂરી ગયું હોય, તેના ચહેરા
ઉપર અતિશયની રેખા અંધાવા લાગી હોય,
તેનાં કપડાં મેલાં અને જજ્જરિત બનીને તેને
લજવી રહ્યાં હોય, અને તેના હાથપગમાં
સક્તિ જરાયે રહી ન હોય, તે વખતે તેની
આ હુનિયામાં ફેળેતી થવા ન દેતો! તેને
નિરાધાર ન છોડી મૂકતો! હે કરુણામય,
તારી ક્યાર્ અને ગણીર ગોપનતા ફેલાવી
દે અને તેનાં લાજ રાખ! તેને નિદ્રાનો,
વિરમ્ભિતો આશ્રય આપ અને રાત્રીરૂપી સુધા-
જળથી તૃપ્ત કર અને પ્રભાતનું ઉપાપાન
કરાવીને તેને ફરીને તાજગીવાળો બનાવી દે.

સુરુદેવને સંદેશો

ભાઈઓ! હૃદયધર્મ સાથે, માનવતાના ધર્મ સાથે, બેઈમાની ન કરો. આદિત્યને
નખતબખટ કરીને ભારતમાતાની સેવાનો પ્રયાસ કરવો એ ભારતમાતાનું અપમાન
કરવા સમાન છે. ખીજનો દેવ કરીને આપણે સ્વજનોની સેવા કરી રહેવાના નથી.
હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ તેમ જ તેનું ભાવિ-જને કહે છે કે, અહીં જે કોઈ
આત્મા તે પાછા ફરવા આત્મા નથી. જે જગતદસ્તી કરવા આવશે તેમનો અહંકાર
ઝોગણી જશે અને હિંદુ, મુસલમાન, ખારસ્ટી, ઈસાઈ, ચહૂદી, નાસ્તિક તેમ જ
આસ્તિક-બધા આ મહા-માનવસાગર-તીરે એકઠાં મળીને જગતમાતાની સેવા અને
અર્ચના કરશે. પ્રાર્થણા! તું તારો અહંકાર છોડીને તારું હૃદય પવિત્ર બનાવ. દુરિજનોને
ભાઈ કહીને ગળે લગાડ. બધા એક થાઓ અને માતાની સેવામાં લાગી જાઓ!"

શુક્રદેવની ગીતાંજલિ

[શુક્રદેવની ગીતાંજલિના કાવ્યોનું અનુશીલન પૂજ્ય મહિલાશ્રીને મુખેથી કરવું એ અરેખ્ય છબીનું સુખ્ય લક્ષણ છે. એમની રસેક નીતત્ત્વી આપો આપણા દેશને પ્રશ્નકિત કરે એવો ધીર મંત્રી પ્રથત ભવજ શુક્રદેવ પ્રથેન પૂજ્યભવથી પાવિત એમનું પ્રેમ જ હૃદય અને સ્વચ્છનસે મ પા' એ સેના સુમત્ર સુમેગ વચ્ચે એમના મુખે શુક્રદેવનાં કાવ્યો વિશે સાંભળવાથી ગીતાંજલિને મમજવા મારે આપણને તની જ રુઢિ પ્રપ્ત થાય છે. આ લેખમાળા સાંતે ચનનીય થઈ પડશે.]

તવ સિદ્ધામનતા આસનથી આલ્યો તુ ઊનરીને,
મુજ આ વિજન ભનનને દ્વારે ઊભો તુ થભીને
એકલ મેસી તુ મુજ અનમા ગાતીગીતી ધઈગીતી,
તારે કાન રસે તે પહોંચ્યા, આલ્યો તુ ઊનરીને,
મુજ આ વિજન ભનનને દ્વારે ઊભો તુ થભીને
તવ હૃદયાર રિરે કઈગીતી કઈક શુભીજન ગાતા
પમુ શુભીદીન તણે ગીત તારે પ્રેમ ઉઘયો ભાગીને
નિથ તજા સગીન નિથે એક કરણ સુર ભળિયો,
નરભાગ લાગિ તુજ હાથે આલ્યો તુ ઊનરીને,
મુજ આ વિજન ભનનને દ્વારે ઊભો તુ પ્રભાને,
અનુ. [નગીનદામ પારખ]

અરે છ ગીતાંજલિનું ૪૮ મુ કાવ્ય સમજવના
પૂ. મહિલાશ્રી નીચે પ્રમાણે બે લ્યા -

ભગવાનના દરબારમાં તો ઘણા શુભીજનો
ગાનારા છે ત્યા શુક્રદેવની શી ગણના ?
ઉત્તાદોનો જલસો હોય ત્યા આપણા ગીતની
ખ્યાસા પુ

શી હૃદય થાય ? એ જ રીતે પ્રભુના ઉત્તારમાં
ગાતા સ કાય થાય જ પરતુ શુક્રદેવ હો છે
કે એ આપણે અતરની પ્રેરણાથી ગીત ગાઈએ
તો એને સાભળવા પ્રભુ ઉમુક છે જ પ્રભુના
ભક્તો પાસેથી એવું સાંભળ્યું છે કે હિમા
લય પર્વત પર અમુક એવા મહાપુરુષો વરે
જે તેઓ ત્યા રહીને જ જગતમાં કોઈએ
શુદ્ધ કામ કર્યું હોય, શુભ ભાવના મેળી
હોય તો એની તેઓને તરત જ ભાવુ થાય
છે અને તેઓ ત્યા રહીને તે શુભ કાર્ય
કે ભાવનાને ઉત્તેજન આપે છે એ જ
પ્રમાણે ભગવાન પાસુ સાચા ભક્તના
અતરના અવાજને સાંભળે જ છે અને તે
સાભળવા ઉત્સુક રહે છે આપણે રેડિયો વગેરે
દ્વારા આદુ સંગીત સાંભળી મુગ્ધ થઈએ

છીએ. પણ એ આપણું પાપ છ વધેનું નાનું બાળક ગીત ગાવા લાગે તો આપણે એથીય વધારે આનંદ પાતીએ છીએ. તે વખતે આપણે કંઈ એના ગીતને ઉરતાદોની માથે મરખાવવા બેસતા નથી. બાળકના ગીતની મધુરતા કંઈ જોર જ હોય છે. એ જ રીતે આપણું જેવું તેવું ગીત સાંભળવા પ્રભુ આને જ છે આપા સાચા જાકતો પોતાનાં સાદાં, સરળ ગીત દ્વારા પણ પ્રભુ સાથે આત્મસંપર્કતા સાધે છે અને પ્રભુને 'બંધુ' ગણી સંબોધે છે આવી બધુંના સર્જન દ્વારા, દલા દ્વારા સાધી શકાય. એ પોતાની જ સંધિ સંજો દે છે. આ બધું સહજ આવે બને છે

જગતમાં ઘણી વાર એવા બુદ્ધિવાન થાય છે કે સહજ વસ્તુમાંથી જ ઉંડું દર્શન પામી શકાય છે. ગીતની એકાદ લીટી સાંભળીને હૃદયને થાંધું આવે છે કે જેની યોગ્યતા હું આજ લગી હતો તે મને આ એક જ પ્રકૃતિ દ્વારા મળી ગયું આપણે યોગ્ય મુખી પ્રયત્ન કરીએ, તેથી કંઈ વળતું નથી પણ પ્રભુ કોઈ વાર આપણને એવી અજાણ રીતે દોરે છે કે જે અપ્રાપ્ય છે એ સપ્રાપ્ય બની જાય છે. કામૂવમાં એક સાહિત્યકાર હતો એ સ્ત્રી વર્ણની એની ઉમર હતી પચીસેક પુરુષો એણે લખ્યા હતા તે દરરોજ ખસ દિલથી દુરાને શરીરનો પાક કરતો અને તે મુજબ વર્તવા પ્રયત્ન કરતો હતો આમ એ પચાસ વર્ષથી કવી રહ્યા હતા. પણ એનો આત્મા સતોષ પામતો ન હતો. દરરોજ એને થાય કે, શરર, આજે પ્રભુના દર્શન ન થયા ! એક વખતે તેને સ્વપ્નમાં સંભળાય છે કે, 'અમુક વ્યક્તિને પે- તુ જા, ત્યાં તને મારા દર્શન થશે.' પણ એ માણસ એનો હરીફ હતો. એને ઘેર શી રીતે જાય ? તેને થયું કે આ પ્રભુનો નહિ પણ સેવાનનો અવાજ

હશે આમ એને ણીછ વાર અને ગીછ વાર સ્વપ્ન આત્મ. અને એ જ આદેશ થયો તે તો પેલા હરીફને ઘેર ગયો. પેલા સાધને પણ એને ભેટને પૂજ્ય નવાઇ લાગી. બંને જાણવૃત્તિ મળ્યા અને પેલા સાહિત્ય-કારની અંદરની બધી પ્રયત્નો ખુલી ગઈ અને એને પ્રભુના સ્વરૂપનો બલ્કે સ્પર્શ થયો હોય એવો આનંદ થયો

આમ આપણા અંતરમાં ત્યાં મુખી લેદહાવ છે, દ્રેષ્યાવ છે, ત્યાં મુખી પ્રભુનાં દર્શન થવાં અશક્ય છે. એક વખતે એક ભક્તશાજી મંદિરને દ્વારે જીલો હતો. એવામાં એક માણસ ઉતાવળે આવીને મંદિરમાં દાખલ થતો હતો તેને ભક્તશાજી અટકાવ્યો અને કહ્યું, "તમે મંદિરમાં જશો નહિ તમને પ્રભુના દર્શન ન થાય." કોડી વાર પછી પેલા માણસનો નાનો ભાઈ મંદિરમાં પ્રવેશવા આવ્યો તેને પણ ભક્તશાજી અટકાવી ત્યારે બંને ભાઈઓએ ભક્તશાજીને એવું કાશ પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યા : "તમારાં બંનેમાં હમણા કોઈ ભરણેલો છે, તમે એક ધીલ પેર ચુસ્ત થયા છે. માટે તમે બંને જણ ચુસ્તને મનમાંથી કાઢીને સદ્વાચ હૃદયમાં લાવશો તો તમે પ્રભુના દર્શનના અધિકારી થશો."

તેથી આપણે જો એ બધા વિનંત રૂપ ભાવોને મનમાંથી કાઢી નાખી ઇશ્વરના આદેશને અનુસરીએ તો અવશ્ય આપણે પ્રભુના દર્શનના પાત્ર બની શકીએ અને પ્રભુ પણ આપણું ગીત સાંભળવા મદા જિતુક જ રહે.

મને ગુરુદેવના જીવનનો પ્રસંગ યાદ આવે છે. ગુરુદેવ સાત વયના હતા ત્યારથી કવિતા લખતા હતા. ગુરુદેવનો અવાજ પણ ખૂબ મધુર હતો એમણે પહેલી કવિતા મદ્વર્ણી પાસે માર્ગ સંભળાવી. મદ્વર્ણી [અનુસ પાન ૫૪ ૨૪૦૬]

૫૪૨૦૫૫

શ્રી. મનોહરજી દિવાણુ

અને મહારાજી-નેના
લે. ધનુનાથ ધંતે

તુમારામે ગાંધી' છે 'જે કારજવ ગાંધી, ત્યાંથી રહ્યો એ આપુને' આ વાક્યમાં મહારાજા ગાંધીજીની આધ્યાત્મિકતાનું સાર સર્વસ્વ આવી જાય છે ગાંધીજીની આધ્યાત્મિકતા કે ધર્મભાવના મૂર્તિપૂર્ણમાં અથવા અધર્મજ્ઞાના જોવા જ બીજા કોઈ પ્રકારમાં કદી વ્યક્ત થઈ નથી તેમની ભાવના અખડ મેવાને તેમ જ કર્મને પ્રેરણા આપનારી હતી આજે આપણા સમાજમાં રૂઢ યયેલી ધર્મ ભાવના જ કે, શુદ્ધ, બાકિશ અને સ્વાર્થી જણાય છે ગાંધીજીની ભાવના જીવત સમાજ સેવામાં પલિગમતી અને ચૈતન્યદાયી હતી

દુનિયામાં બધે રથજે, મનુષ્યમાત્ર સાથે એકરૂપ થવાની તેમની આકાંક્ષા હતી માનવ માનવ વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો શેદભાવ તેઓ સહન કરતા ન હતા માનવજાત બધી રીતે એકરૂપ ॥ એવી તેમને શ્રદ્ધા હતી તેથી આ જ શ્રદ્ધા સેવકો મોટા સેવકો તેમની આસપાસ એકત્ર થયા હતા

આદિવાસીઓ માટે શતદિવસ મહેનત ઉઠાવનારા હક્કરખાફા કપ્ડ ભાવનાથી અરવરંધ પારાબાપુ

બન્યા હતા? સીઓના શીલમુ રક્ષણ કરવા માટે પોતાના પ્રાણને ઢોડમાં મૂક્યા તેવાર યનારા આચાર્ય બલુસાણીજીની પ્રેરણા શી હતી? ચોર લૂટારાઓને પણ પોતાનું જીવન બદલાવવા માટે સતત મથનારા રવિશંકર મહારાજને સ્ફૂર્તિ કયાથી મળતી હતી? હરિજનો માટે પદરપુરના વિઠોળા-મંદિરના દારની સાથે હથથ-મંદિર પણ ઊધડવા જોઈએ એ હેતુ સાડુ પોતાના માળની પણ મથુના ન કરનારા સાને ગુરુજીના જીવનના સૂર્ય કોણ હતા? તુકડોજી મહારાજ જેવા હૃદય ભંનમાં હમેશા મન્ય રહેનારા સંતને આત્માનિક જોતમાં કાલિ કરવી એ જ હૃદયરીય કાર્ય છે, સમાજ - માનસ બદલતું એ જ ભક્તિયોગ છે, એવો યોધધાડ કયાથી મળ્યો હતો? પોતાના વ્યક્તિગત જીવનને શુદ્ધ કરનારા સતો ઘણા છે પરંતુ સમાજના દલિત પીડિતોની સેવા કરીને તેઓને ઉન્નત કરવાના કાર્યોમાં જ ખરી હૃદયર-સેવા છે, એ ભાવનાને વ્યાપક રીતે ફેલાવનાર ગાંધીજી જ હતા આત્મૈયમજ્ઞ ભાવનાને ગાંધીજી કમાય પણ મારીદેવ કરતા ન હતા ગાંધીજીના આત્મૈયમજ્ઞની ખરી કસોટી મહારાજીઓને રક્તપીતિયાઓને - પોતાના માનવામાં હતી,

મહારાણીબાની સેવા કરવામાં હુની 'હરિનો મારગ છે ગૂંચનો, નહિ કામરતું કામ જોને' એ ભાવ ગાતું સહજ છે, પરંતુ જીવનમાં ઉતારતું અધરું છે. ગાંધીજીનો હરિનાજનનો માર્ગ કંઈ પૂર્વઅર્થનનો માર્ગ ન હતો. પરંતુ તે તો નિર્ભયતા ઉપર અવલંબનો શૂરીરનો માર્ગ હતો. ત્યાં શરીર-પરણવના ન હતી. શરીર એ સાધન હતું. મહારાણીબાની સેવા તેમણે એજ કાવનાથી કરી. પરંતુ શાસ્ત્રીજી જેવા સત્પ્રવૃત્ત માણસને મહારાજને લીધે સમાજે દૂર કર્યો. પરંતુ ગાંધીજીએ તેમને આશ્રમમાં લાવીને તેમની પોતાને હાથે સેવા કરી.

ગાંધીજીની પાસે રહેનારા લોકોમાં પણ એ પ્રેરણા દેખાઈ આવતી. આ પ્રેરણાને જીવનમાં અનુભવવા માટે ઉત્સુક એવા લોકો તેમની પાસે રહેતા હતા. સર્વભૂતોમાં-સૌ પ્રાણીઓમાં-ભગવાનને જેવા માટે આ લોકો મથતા હતા. ગીતાનો સંદેશ આ જ છે એવી ગાંધીજીની શિખામણ હતી.

૧૯૨૦-૨૨ની ચળવળ વખતે જે અનેક જુવાનો ગાંધીજી તરફ આકર્ષાયા હતા તેમાં મનોહરજી દિવાણ પણ એક હતા. ૧૯૨૦ના અસહકારમાં બહિષ્કારની રચનામાં બાબુ તરીકે બધે રાષ્ટ્રી-શાળા શરૂ થવા લાગી. આમગાંવ નામે ગામમાં રાષ્ટ્રીયશાળાના સરચા-પકોમાંના મનોહરજી એક હતા. પછી લગભગ ૧૨ વર્ષ તે વિનોબાજીના સન્નિધિમાં રહ્યા હતા. વિનોબાજી તો ગીતાના જોલતા-ચાલતા સાધ્ય જેવા છે. વિનોબાજી અને ગાંધીજીના રંગે રંગાએલા મનોહરજી પણ સર્વભૂતોમાં ભગવાનને જેવા માગતા હતા. તેમની આ વૃત્તિની કસોટી કરનાર પ્રમંથ તરત જ તેમના જીવનમાં આવ્યો. એક દિવસ તે બનરમાં ગયા હતા ત્યાં તેમની નજર એક મહારાણી પર પડી. તેમને તે મહારાણી

રાણી ભગવાન તો નહિ જ, પણ માણસ પણ ન લાગ્યો. મહારાણી એટલે ભૂત એમ તેમને લાગ્યું. કેટલો ભયંકર, કેટલું કદરૂપું એવું રૂપ! હાથનાં આંગળાં વિનાનો, પગની આંગળીઓ સૂજેલો, ચહેરા એકદમ કદરૂપો ગનેલો, પાસે ઊંચું રહેવું પણ અશક્ય થઈ પડે એટલો ગંધાતો મહારાણી અને તેમાં વળી ભગવાનનાં દર્શન કરવાં! છિ, છિ! એ તો અશક્ય જ છે. સમાજના સામાન્ય લોકોમાં સહજ રીતે ઉત્પન્ન થનારી આ ભાવના મનોહરજીના મનમાં આવી. પરંતુ તે મહારાણીના દર્શનથી તેમના મનમાં તોફાન ભગ્યું. જ્યાં સુધી મહારાણીમાં પણ ઈશ્વર દર્શન કરવાની પાતતા આપણામાં આવે નહિ, ત્યાં સુધી આપણી સાધના અપૂર્ણ છે, એમ તેમને લાગતું હતું. હંમેશા મુજબ પોતાની સાધના માટે જળ મેળવવાના હેતુથી મનોહરજી દેવની મૂર્તિ સામે જઇને ઊભા રહ્યા. પણ ત્યાં તે મૂર્તિમાં તેમને મહારાણી જ દેખાવા લાગ્યા. માણસે માણસનો શા માટે તિરસ્કાર કરવો બેઠ્યો? આવો તિરસ્કાર કરવો એ અધ્યત્મને જ નહિ પણ માનવતાને પણ શોભારૂપદ નથી એવા કેટલાયે વિચારો તેમના મગજમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યા.

એક વાર મનોહરજી જોબરદા હોરપટકમાં ગયા હતા. ત્યાં એક કદરૂપો, જાની ગયેલો સુરોપિથન મહારાણી હતો. આંખની ઊંચાઈના વાળ ખરી પટેલા, નાકની જગ્યાએ બે કાણાં, પાસે જતાં દુર્ગંધ આવે અને હાથપગનાં આંગળાંનો પત્તો ન મળે એવી સ્થિતિમાં તે સુરોપિથન મુકાયેલો દોષાયો તે ખૂબ જ બીડિયો જાની ગયો હતો, તેથી એની પાસે કોઈ જતું ન હતું અને તેની સાથે વાતચીત પણ કરતું ન હતું. જ્યારે મનોહરજી એ મહારાણીની પાસે ગયા કે ત્યારે જ તેણે [અનુમંતિ પૂર ૨૩૮એ પાને]

તમારો કાગળ મળ્યો. મિત્રોના દેહાંતથી વ્યગ્રચિત્ત થવાનું સુદલ કારણ નથી. પણ મોતે કોઈ મરતું નથી, અકાળ મૃત્યુ મિથ્યા ભ્રમણા છે. એક દિવસનો ધ્યાસ લઈને મરનાર બાળક પણ અકાળ મૃત્યુ નથી પામતો. તે દેહનાં તેનાં કર્મ ભરાઈ ગયાં એ એના મૃત્યુનો અર્થ છે. આપણને મૃત્યુનું દુઃખ માત્ર અજ્ઞાન અને સ્વાર્થને લીધે થાય છે. આત્માના ધર્મોત્તું અજ્ઞાન ને આપણે પોતે ખરવા નથી ઇચ્છતા તેથી મિત્રાદિના મૃત્યુ આપણને અકળાયે છે. આપણા આશીર્વાદ

X X X X X

તમારો કાગળ મળ્યો. નેપાલ છૂટ્યો જ છે. તેની વહુ કંઠેર હાથની અનુભવી છે. મરણથી આપણે આપણું કર્તવ્ય વિચારવાનું છે ને શરીર પર લગભગ તિરસ્કાર ઉપભવવાનો છે. પણ મરણથી ભય પામવાની જરૂર નથી. માણસ બળીને મરે છે ત્યારે પણ અતિ દુઃખ નથી વેઠતો એમ જણાય છે. પણ દુઃખ પડ્યે મૂર્છિત થાય છે. દેહને વધારે વળગનારા વધારે પીડાય છે. આત્મતરવ બાળુનાર માણસ મોતથી નહીં ગભરાય. નેપાલની જેમ હજારો માણસો, હજારો છવો અત્યારે હરેક પળે બળી મરે છે પ્રદ્યાંકમાં નેપાલ એ કીડી કરતાં પણ સદમ જતું છે. આપણે પોતે બાલ્યવસ્થા દેવતા સળગાવવામાં, રાતની બત્તી વાપરવામાં, નેપાલ કરતાં પ્રમાણમાં મોટા એવા કેટલા જતું ને સળગાવતાં હઈશું! પ્રદ્યાના જેવો કોઈ મહા-જીવ કદ્યો. તેને મન આપણે કીડીનાં કરતાં સૂક્ષ્મ ઢોવા નોંધ્યો. તેની આખનો પરિધ જ

એટલો મોટો કે આપણે ચાથડવત જણાઈએ. તેણે નેપાલને બાળ્યો હશે તો શું? અને તેણે એમ પણ માન્યું હશે કે તેના મહા-જીવના મુખને અર્થે નેપાલ સમાન જતું ને જીવતા બાળવા નોંધ્યો. આપણે મન તો નેપાલ આપણા જેવડો જતું એટલે આપણા જેવા હાલ થાય તે સમયી થયા છૂટે છે. પણ જે દલીલ આપણે કીડી, માંકડ, ચાંચડ ને બીજાં અસંખ્ય જતુંઓ, જેને આપણે નરી આંખે નથી નોંધ શકતા, તેને વિષે કહાપણપૂર્વક લગાડીએ છીએ, તે જ દલીલ વિશેષ કહાપણવાળો પ્રદ્યા આપણે વિષે લગાડી વાપરતો હોયો નોંધ્યો. આ બે આપણને સમજાય તો નેપાલાદિના કિસ્સા-માંથી આપણે આટલું શીખી શકીએ :

“૧. આપણી પોતાની ઉપર કંટુણા લાવી સર્વ જીવને સમાન માની તેની ઉપર કંટુણા કરીએ ને આપણા કોઈ પણ મુખને સારું જીવહાનિ કરતાં ચોંકીએ.

“૨. દેહને વિષે મૂર્છા ન શખી મરણનો જસ પણ ભય ન કરીએ.

“૩. દેહ અત્યંત હઠાગોર છે એમ જાણી, આ સંજો મોક્ષની સામગ્રી તૈયાર કરીએ.

“આ ત્રણ સૂત્રો કહી જવાં સહેલા છે, પણ તેને વિચારવાં કઠણ છે. ને વિચાર્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તન કરવું તે તો ખાંડાની ધારે ચાલવા જેવું છે.

“અત્યારે સવાર છે. વિચારનો પ્રવાહ એ જ દશામાં ચાલ્યો જાય છે કેમ કે બા પાછી પીડાય છે ને તેને મરણના ડરમાંથી સુકા કરવા પ્રયત્ન કરે છે.”

શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને તત્ત્વમુલક હોવી નોંધવું. શિક્ષણ દ્વારા, શિક્ષકના અવન દ્વારા જે શિક્ષણ અને તત્ત્વમુલક અમલ ન કરે તેને જુ તો અપૂર્ણ, અપૂર્ણ ગણવું.

માત્ર પુસ્તકોથી જ અને તત્ત્વમુલક જવાનો ઉત્સાહ અમલ થવાનો સંભવ બહુ ઓછો છે. શિક્ષકો દ્વારા જ એ કામ થઈ શકશે સંસ્થા સારી બનાવવાનો આધાર શિક્ષકો પર છે. શિક્ષક પદવિધિમાં પૂરેપૂરો હોય પણ એના પોતાના અવનમાં શુષ્કતા કરી હોય અને અવનમાં સ્વસ્થ સમજવા માટે પોતા સાધના ન કરવો હોય એ તેનાથી અપાત્ર શિક્ષણ પાડિત્ય બર્ણ, આતુર્યબર્ણ થશે તેવો તેમાં થઈ જાતી રહી ગઈ હશે.

શુદ્ધતા અપાત્ર શિક્ષકોને સમજતા ત્યારે તેમની ડીઝીને મહત્ત્વ નહિ આપના, પણ શિક્ષકોની સ્વેચ્છાકરણી ભેદ, તેઓ વિદ્યાર્થીઓના દિલને અત્યાચાર કરતા હોવાથી છે તે ભેદો અને તમારબાદ પસંદગી કરતા પછી બહેને તે શિક્ષક મૈત્રિક પાસે પણ ન હોય શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અસુક મર્યાદામાં પણ એ વિદ્યાર્થીઓને સત્કાર શિવમ શુદ્ધતા માટે જામત કરી દઈએ તો તે વિદ્યાર્થીઓ, તે શિક્ષણ અને તે સંસ્થા સુધન્ય છે.

ગ્રીક ભાષામાં સ્કૂલનો અર્થ પ્લે-ગ્રાઉન્ડ એટલે કે ક્રીડા-ક્ષેત્ર થાય. શુદ્ધતા એ વિચારને અપનાવ્યો હતો. અને શાંતિ-નિર્દેશનની સ્થાપના કરી હતી. પણ એમનો આદર્શ હતો : 'આત્માનું ક્રીડા ક્ષેત્ર' (Play ground of the soul) - ન્યા આત્માનો વિકાસ થાય

આરબા ૫

આત્માની સ્વેચ્છા ક્રીડાને સ્થિતિ ભેદો માટે દુષ્ટ સાધે કહેવું પડે છે કે, તે લગભગ 'ઇન્ડ્રિયોનું ક્રીડા - ક્ષેત્ર' (Playground of the senses) થઈ ગઈ છે. ઇન્ડ્રિયોની શક્તિઓના વિકાસ માટે જ બાર દેવાય છે. સૌથી મહાન ઇન્ડ્રિય તો આપણું અહમ છે આત્માની આપણી સ્વેચ્છા ક્રીડાને તો આપણું અહમકારને જ પોષે છે. બહુવાર્થી સારી સાધના (Position) મળશે, ધન, માન, કીર્તિ વગેરે મળશે એ જ હેતુથી આપણે બહુતા હોઈએ છીએ. આમા આત્માનો વિકાસ નથી. શિક્ષણ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓ દેશની સંસ્કૃતિ અને સમાજને આલ રાખીને જ ચાલવા નોંધવું દેશનો આત્મા દેશની સંસ્કૃતિમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. જે શિક્ષણ દેશની સંસ્કૃતિને પોષે નહિ, તે શિક્ષણ અપૂર્ણ છે શિક્ષણ દેશની સંસ્કૃતિને સમાજમાં ફેલાવી દેવી નોંધવું.

અસ્થિતિ રીતે આપણે સાગણીકીન (Inconsistent) બની ગયા છીએ ન્યાં કંઈ મુંદર હોય, સાચું હોય તેને અનુભવવાની શક્તિ આપણે ખેંચી બેઠા છીએ.

શિક્ષણની એવી પદ્ધતિ ચલાવી નોંધવું કે,
(૧) ન્યા આત્માનો વિકાસ થાય,
(૨) ન્યાં દેશની સંસ્કૃતિ અને સમાજના આદર્શો પોષાય.

શિક્ષકોનો કહેવો, સ્કૂલો, તેમજ શિક્ષણ દ્વારા સમાજને એવા આદર્શો તરફ લઈ જવાનો પ્રયત્ન હોવો નોંધવું જે સાંસ્કૃતિક ધન આપણને મળ્યું છે તેને યોગ્ય બતાવવો અને તેમાં કાંઈક ઉમેરો કરવાનો શિક્ષણ

મ સ્થાઓએ દૃઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ.

શાંતિનિકેતન, સેવાશ્રામ, હરદાસ ગુરુકુલ
વગેરે સંસ્થાઓએ જોતાં એમ લાગે છે કે,
શિક્ષણમાં એવું કંઈક હોવું જોઈએ જેનાથી
વિદ્યાર્થીઓની જે કંઈ શક્તિઓ છે તેને
એકરૂપતા મળે. અત્યાર સુધી ચાલતા શિક્ષણે
જે કંઈ શીખવ્યું છે તેનાથી મગજ બુદ્ધિ
ખીલ્યાં છે. પણ એમ. એ. થયેલાને જોપ-
ડીઓનું સારું પેકેટ બાંધતા નહિ આવડે.
વળી પ્રકૃતિમાં, માનવજીવનમાં, સાહિત્યમાં
સાચ જગતમાં જે કંઈ સુંદર હોય, નવાઈ
ઉપમચે તેવું હોય તેની કદર કરવાનું
(Appreciate) આપણે જોઈ જોડા છીએ.
મુગ્ધતાની લાગણી (Sense of Wonder)
પણ આપણે જોઈ જોડા છીએ. આશ્ચર્યભાવ
તેમ જ અંજાસામાવમાંથી જ સાચી વિદ્યતા
(Wisdom) સ્ફૂરે છે. જ્યારે જ્યાં, કંઈ પણ
સત્ય, શિવ, હુંદર જણાય ત્યાં તેની કદર
કરવાની બુદ્ધિ અને શક્તિ ડેળવવી જોઈએ.

આપણે બધા કોલેજમાં જઈ શિક્ષિત
થઈએ છીએ પણ આપણે ભણેલા પણ
ગણેલા નથી હોતા આપણામાંથી કેટલા
સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તનું આકર્ષણ અનુભવી
નિયમિત રીતે તેનું દર્શન કરવા જતા હશે ?
પણ જાગૃતના સાંધાલ લોકો કોઈ દિવસ
સૂર્યોદય સમયે પગે લાગવાનું નથી શૂંકતા.
ફૂલોને વશ થઈને જ સૂર્યોદય સમયે પગે
લાગે છે એવું નથી. તેઓ પોતાની જૂગડી
પણ એવી જગ્યાએ જાંધવાનું પસંદ કરે
છે, જ્યાંથી પ્રકૃતિનું દરજ્જો જણાવે જોવા મળે.
મેં એવું સાંભળ્યું છે કે, ગ્રીસમાં નાનકડું
ગામ છે, ત્યાંના બધા લોકો સૂર્યોદય અને
સૂર્યાસ્ત વખતે પાંચેક મિનિટ દર્યાન કરવામાં
ગાળે છે. તે ઉપરાંત પૂર્ણિમા, વસંતઋતુ

વગેરે પ્રસંગે ઉત્સવ પણ કરે છે. પ્રકૃતિ
સાથે એકરસ થવાથી એક જાતની શાંતિ
અનુભવાય છે. પ્રકૃતિને સમજાવી, એની ભૂંસરને
અનુભવવી એ પ્રભુને જોખાળવા સમાન છે.
કસ્બ કે પ્રકૃતિ પ્રભુનું હસ્તલિખિત પુસ્તક
(Manuscript of God) છે.

વસંતઋતુ આવે કે થયેલીને પહેલું
ફૂલ આવે કે કમળને ફૂલ આવે તેમાં જીવંત
રસ લેવો જોઈએ. ગુરુદેવ ૮૦ વર્ષના થયા
ત્યાં સુધી સૂર્યોદય જોવાનું કદી ભૂલતા
ન હતા. આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિમાં જીવંત રસ
લેવા માટે સતત જાગૃતિ અને સાવધાન
રાખવું જોઈએ.

એક વાર, વરસો પહેલાં મને કોઈએ
કહ્યું હતું કે, જાપાનમાં એક જાતનું ફૂલ
થાય છે; તેને જે જીએ અને ખખર આપે
એ વ્યક્તિને ધનાઢ્ય મળતું. બધા લોકો તે
દિવસે મેળામાં જવા હોય એમ તે ફૂલના
દર્શન કરવા જતા. ઑકિસે બાંધ, નિશાળો
બાંધ, બધા જ ફૂલ જોવા, પ્રકૃતિનાં દર્શન
કરવા જતા. એમની કલાકૃતિઓ પણ
આ રીતે પ્રકૃતિનાં દર્શનથી લાદેલી હોય છે.
જાપાનમાં કોઈ પક્ષી ઉપર કે ફૂલના ઉપર
કોઈને પચરો મારતો તમે કદી નહિ જુઓ.
માથા ઉપર વજન લઈને જતો હમાલ જો
રસ્તામાં ફૂલ હશે તો તે કચરશે નહિ જરા
ફૂલને રસ્તેથી જશે એટલું જ નહિ પણ
વજન નીચે મૂકીને ફૂલોને બાજુએ મૂકીને
પછી આગળ જશે. આને તમે મૂર્તિ પૂજા
કહી શકો છો. પણ મૂર્તિ પૂજા તો વિચારની,
આદર્શની પણ ક્યાં નથી હોતી ?

સંસ્કૃતિનું અંદરનું રહસ્ય કેવળ ધ્યાન દ્વારા
નહિ પણ સૌન્દર્ય દ્વારા, સાધના દ્વારા મળે છે.

જીવનની આખર સુધી નવીનતાનો ભાવ
(Sense of Wonder) રાખવાની જરૂર છે.

ગુરુદેવને એમના ૮૦ વર્ષ પૂરા થતા એક ભાર્ગ મળતા બબ્બા અને બોદ્યા “ ટાગોર, તમે એમી વર્ષના વૃદ્ધ થયા ” (Tagor you are eighty years old) પણ ગુરુદેવે કહ્યું ‘મને ‘વૃદ્ધ’ ન કહો એમી વર્ષનો ‘ગુલાન’ કહો ” (Do not say old’ but say ‘eighty years young) માફગીને મિઠને હતા ખબ પીડિત હતા તો ‘પણ વિવાથી’ એના રોમંગમા બનાવેલા એક શાક વિષેની એક બહેનની વાતમા તેમણે જે રીતે રસ લીધો તે આશ્ચર્યમુગ્ધ કરે છે આવેલ રસ મનુષ્યને આનંદ તરફ લઈ બધા છે આ દૃષ્ટિએ બધી હસાઓનું સ્થાન છે

ગુરુદેવે શરૂઆતથી જ કલાઓને સ્થાન આપ્યું છે ગુરુદેવે જ્યારે સાતિનિકેતનની સ્થાપના કરી ત્યારે શિલ્પ અસ્થાએ માન્ય બાર (Three R)નું ચલણ મુખ્યપણે હેતુ (Reading, writing (A) Rithmetic) મારે મારીને પણ આ બધું શીખવવામા આવતું એક વાર અંગ્રેજીમા તો કહેવન પ્રચલિત હતી કે ‘બાળકને સીને અને અખરોટના ઝાડને જેટલું વધારે ફટકારીએ તેટલું વધારે ફાટુ થાય’ એ કે ત્યાં પણ ગુરુદેવની માફક સૌકર્ય દૃષ્ટિ અને કલાની

દૃષ્ટિ સાથે શિલ્પ-સેનમા કામ કરાસ કોઈ કેમ હતા તો ખરા પણ મુખ્યપણે તો રૂઢિ મઠાણે જ કામ ચાલ્યા કરતું

હાથ, છુદ્ધિ અને દુદયના મંડય (Harmony of hand head and heart) દ્વારા જ વિદ્યા થીને શિલ્પ પૂરા સ્વરૂપમા આવી શકાશે માત્ર ઉદ્યોગમા જ નિષ્ણાત સાથે કે માત્ર આનસિક શક્તિઓ વિકસે તે પૂનતુ નથી એવું ચીએ સાથે સાથે થવી એઈએ શિલ્પના સેનમા આ જ અમલ્યનું છે

આપણમા એક ખામી એ પણ છે કે, સાથે મળીને રહેવાનું અને કામ કરવાનું આપણે શીખતા નથી આપણા વિષે પરંરેશી માણસનો એક અભિપ્રાય બાણુષા જેવો છે

Indians should cultivate team spirit They should learn to laugh a little more (હિંદીઓએ સહકામા રહેતા શીખવુ તેઈએ અને વધારે આનંદી રહેતા બણુનું એઈએ) આપણે ત્યાં ઘણી સસ્થાઓ છે દરેક સસ્થા પોતપોતાની રીતે પ્રયોગ કરી રહી છે તે સારુ છે લોકોને ગુજરાન માટે લઘે ઉદ્યોગ શીખવવામા આવે, પણ સાથે સાથે કેવી રીતે જીવન જીવતુ તે શીખવવુ પણ જરૂરી છે

પુરાણ સંપત્તિ કેપલિ ‘કુશ માધી ધર્મ છે પહેલાના જમાનામા દાસ (કુશ)ની સતીના આસન બનાવના વિધાર્થીએ ગુરુને ઘેર બાણુષા બધા ત્યારે તે આસન બનાવવા માટે પુરા લાવતા તે જરા અણીદાર હોય તેમા એ જરા પણ ધેરડાર રહે, તો આગળી કાપે એઈએ આગળી કાપે નહી અને એઈએ તેટલો દર્મ - કુશ લઈ આવે તે કુશગ-કુશ લાવનારો મન્નાતો

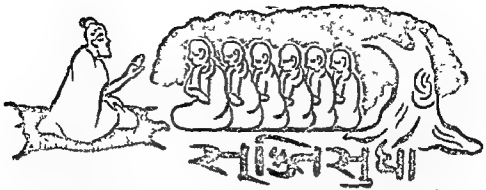

આપુનો પરિવાર [અનુ. ૫૦ ર૩૨થી આપુ] ગૂંચણા અવાળે મનોહરજી સાથે વાતો કરવા માંડી. મનોહરજીના મુખ પર તિરસ્કારની એકેય રેખા અંકાઈ નહિ તેમ જ અંતરમાં પણ ધ્રુવારપદ વિચાર ન જાગ્યો. તે ખૂબ જ સહજ લાવે તેની સાથે વાતો કરવા ઊભા રહ્યા. તેની પાસે ઊભા રહેવાથી અને તેની બે-ચાર વાતો સાંભળવાથી તેના અતરને સમાધાન મળતું હોય તો શા માટે જોમ ન કરવું જોઈએ? આવો વિચાર કરી મનોહરજી તેની સાથે વાતો કરતા ઊભા રહ્યા. તે યુરોપિયન આનંદ પામ્યો અને હાંખા વખત મુખી સમાધાનકારક વાતો કર્યા પછી આંગણાં ખરી પડેલા પોતાનો હાથ આગળ કરીને તે બોલ્યો: "After many long years I am shaking hands with a brother" (કેટલાંયે વર્ષો પછી આજે હું એક ભાઈ સાથે હસ્તધનન કરું છું.) મનોહરજીના આત્મીયગમની, સર્વભૂતોમાં ભગવાનને જોવાની વૃત્તિની આ બીજી અને વધારે કપરી કસોટી આ હતી. મનોહરજીએ હાથ આગળ કર્યો. પેલા ઠૂંકા હાથ સાથે હાથ મિલાવ્યો. આત્મિક સમાધાનની એક રેખા તે મહારાજીના અને મનોહરજીના પણ મુખ ઉપર ઝળકી ઊઠી.

મહારાજીની ખૂરી બીપલતા મહારાજીના હાથપગ સહી જાય છે, મુખ કંકરૂપ બની જાય છે એમાં રહેલી નથી, પરંતુ મહારાજીની ખેંચી બીપલતા મહારાજીને શરીર દોવા છતાંયે જે સામાજિક મૃત્યુ (Social death) સહન કરવું પડે છે તેમાં રહેલી છે. મહારાજી માત્ર શરીર અપંગ બની બેઠાઈ કર્યા યતી હોત તો પ્રશ્ન ન હતો. મહારાજીને જે અસીમ માનસિક વેદના સોસવી પડે છે, તેમાંથી તેનો છૂટકારો કરવો એ જ ખરો મહારાજી-સેવાનો પ્રશ્ન છે. મહારાજી-

૨૩૮]

સેવાનો પ્રશ્ન એ રીતે માનવતાનો પ્રશ્ન છે. મહારાજી-સેવાનું આ સ્વરૂપ મનોહરજીના ધ્યાનમાં આણું, તેમણે મહારાજીઓનો અને સમાજનો બાંધકામથી અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. સમાજને મહારાજાના સંસર્ગથી બચાવવો હોય તો સમાજને મહારાજા સાંબળી જ્ઞાન આપવું જરૂરી છે અને મહારાજીનું માનસિક મૃત્યુ થવા દેવું ઉચિત નથી, એમ બે પ્રકારની મહારાજી-સેવા થતી જોઈએ. મહારાજીઓ પ્રત્યે સમાજ જે અમાનુષ્ય વર્તન બતાવે છે, તેથી જેને મહારાજા થયો હોય તે માણસ પોતાનો જે રાગ છુપાવવા મથે છે. સમાજ એ કારણે તેની સાથે સંસર્ગમાં આવે છે અને મહારાજાને દેલાવો થાય છે. આ ક્ષિતિમાંથી બચવું હોય તો મહારાજા સાંબળી સમાજમાં જે સાર્વજનિક અજ્ઞાન છે તે દૂર કરવું જોઈએ. લોકોએ મહારાજીઓનો તિરસ્કાર ન કરવો જોઈએ, જોમ તેઓને શીખવવું જોઈએ. અને સાથે સાથે મહારાજીઓની આવજત પણ, કરતા રહેવું જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ મનોહરજીના પ્રયત્નો શરૂ થયા તેમણે મિશનરીઓ સાથે દોસ્તી કરી. મિશનરી ઈર્ષ રીતે કામ કરે છે તે તેમણે જોયું અને મહારાજી ભાઈઓની સારવાર કરવા માટે વર્ધા ગામમાં એક કેન્દ્ર શરૂ કર્યું. ત્યાં તે પોતે જઈને આવજત કરતા. પરંતુ આટલાથી મહારાજીઓના પ્રશ્નને થોડો પણ નિકાલ લાવી શકાય જોમ નથી, એ જોઈને તેમણે ૧૯૩૬માં વર્ધા શહેર પાસે દત્તપૂર નામે સ્થળે પહેલી મહારાજી વસાહત શરૂ કરી. ૧૯૩૬ની સાલમાં શ્રી શાનેન્દ્રનાથજીએ જે વસાહતનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું. મનોહરજી દિવાણુએ જે આદ્ય ભારતીય મહારાજી સેવક છે, એ પહેલાં કેવળ મિશનરીઓ જ આ કામ કરતા હતા.

સાક્ષિ સુધા

એક વેપારી હતો તે દરરોજ એક મહાત્માનો સત્સંગ કરતો અને તેમની સેવા કરતો, તેથી મહાત્માએ પ્રસન્ન થઈને તેને એક પારસમણિ આપ્યો અને કહ્યું “આ પારસમણિના સ્પર્શથી લોડુ રશે તે મોનુ થઈ જશે. પણ સાત દિવસ પછી જો તારે મને પાછો મોકલવો પડે, એમાં ઘડીનો પણ વિનય આનયે નહિ.” વેપારીએ એ શબ્દ કહી પછી જોઈને મહાત્માએ તેને પવો મળ્યા આપ્યો. વેપારી તો ખુશ ખુશ થઈ ગયો. ઘેર જઈને તેણે તે મણિ ત્રાચીને રાખી મૂક્યો. સાત દિવસમાં તો હું કેટલાય લોકોનું મોનુ બનાવી દર્શાવે અને પછી તો જોગ પર એક સુદર મહેલ બધાવીશ, નોકર આકર્ષી રાખીશ ગાડી ઘોડા અને નોકરમાં ફરીશ, સાનુ આનુ આપીને હાલે કરીશ, ધર્મધાકાર વેપાર બધાવીશ અને યથાશક્તિ ધર્મદા પણ કરીશ કદાચી લોડુ ખરીદીને તેને માટે કેને મોકલવા કદા મોકલવા તથા ક્યારે મોકલવા એ સળી યોજનાઓ ઘડવામાં તેને કેટલાય વખત વીતી ગયો. મહાત્માને પણ તે જાણી ગયો. હજી ઘણોય વખત છે જોઈલામાં તો હું કઈ કઈ કરી નાખીશ એમ વિચાર કરતો અવિચારમાં યનાર લાજથી કુવાઈ જઈને તે એકાચાસમાં પડી ગયો. એમ કરતા આરેક દિવસ વીતી

ગયા જોઈયે જાહેર ગંગાઈ ગયો. પછી લોડુ ખરીદવા તેણે દેડધર્મ કરી મૂકી કોઈને આમ મોકલવા કોઈને તેમ જોગ્યા અને તે પોતે પણ બહારમાં જોગ્યો તે ખરીદી કરીને આ પો જોગ્યામાં તે મુલત પૂરી થઈ ગઈ અને મહાત્મા આવીને ડાકા રદા પછી વગર વિનય તેને પારસમણિ આપી દેવો પડ્યા તેથી તેના પસ્તાવાનો પાર નહોતો અને તના મનના મનોરથ મનમાં જ રહી ગયા.

મનુષ્ય - દેહ એક પારસમણિ છે તે કેટલાય દુલ્લભ ક્રમને પશ્ચિમી મુદ્દાની કુપારી આપવાને મળ્યો છે તે અમુક મુલત સુધી જ રહેવાનો છે. એની અવધિ આવી રહેશે એટલે યમના દૂતો આવીને લોકા રહેશે અને શબના પણ વિવળ વગર તે લઈ જવાના છે તે વખતે આપણ કંઈ પણ ચાલવાનું નથી માટે આ દેહ છે ત્યાં સુધીમાં કંઈને કંઈ સાધન કરી લેવું, નહિ તો પાછાથી પસ્તાવું પડશે મનુષ્ય જાણે છે કે આ દેહ અમૂલ્ય છે અને દેવોને પણ દુર્લભ છે. વળી તે ફરીફરીને મળવાનો પણ નથી હતા તે તેના મુદ્દપયોગ કરી લેના નથી જોગ્યોય માણવામાં અને વિવધસુખ ભોગવવામાં તેના અધીય વખત વીતી જાય છે અને આત્મ સુધી પહોંચવું સમજાયું નથી આથી ક્યારે એકાએક યમનું તેડું આવે છે ત્યારે તેને ખૂબ પરતાવો થાય છે.

પણ આ બધું તો સડ્યા પછીના ઢહાપણ જેવું છે ત્યાં સુધી આ દેહમાં પ્રાણ હતા ત્યાં સુધી તો સંસાર વ્યવહારમાં રચ્યોપચ્યો રહ્યો અને કંઈ ઇશ્વરભજન કર્યું નહિ “હજી પણો વખત છે, ઘડપણમાં ઇશ્વરને સંભારીશું અને આ દેહનું સાર્યું કરી લઈશું,” એવા વિચારમાં ને વિચારમાં આયુષ્ય પૂરું થઈ જાય છે અને ઇશ્વરનું ભજન, કીર્તન, સ્મરણ બગેરે કંઈ જ થતું નથી આવી રીતે આ ઉત્તમ મનુષ્ય-દેહ એકે જાય છે તેથી છેવટે પરતાવાનો પાર રહેતો નથી. આ દેહ ક્ષણભંજર છે, તે ક્યારે નાશ પામશે તે આપણે જાણતા

ગુરુદેવની ગીતાવલિ: [અનુ. ૫૦ રૂ. ૨૩૦ થી આગળ]
ખૂબ આનંદ પામ્યા અને બોલ્યા. “રવિ, હું, અને ઉપનિષદના કેટલાક સ્ત્રોતો સમજાવીશ. એ પૃથ્વી તુ કવિતા રચજે. પછી એ કવિના રવિવારે પ્રહોષમાજમાં જાજે.” ગુરુદેવ તો હોંચે હોંચે કવિતા રચે અને સૌની વચ્ચે રવિવારે જાઇ સંભળાવે. બધા એનાં ખૂબ વખાણ કરે તેથી ગુરુદેવને આનંદ થતો. પણ ધીમે ધીમે એમનો આનંદ ઓસરતો ગયો. તેઓ તેર વર્ષના યથા ત્યારે એક વાર એકાંતમાં બેઠા હતા, એવામાં તેમને અંતરમાંથી અવાજ સંભળાયો: “રવિ, તું બધા માટે કવિતા રચે છે, પણ મને ક્યારે તારું ગીત સંભળાવશે?” ગુરુદેવે એ પ્રશ્નનો

નથી માટે પહેલેથી જ તેનો સંદુષયોગ કરી લેવો કે એથી પાછળથી પરતાવું પડે નહિ. જે મનુષ્ય જીવનનો સુવર્ણ સમય યુવાની-એશઆરામમાં ગુમાવી દે છે અને પાપ કરતા પાછું વાળીને જોતો નથી. તેને અત સમયે પરતાવું પડે છે. એ વખતે પુણ્યકાન અને ઇશ્વરભજન કરવા ગમે તેટલી હોડધામ કરવામાં આવે તો પણ વ્યર્થ જાય છે. માટે આ મોંઘેરો મનુષ્ય-દેહ મળ્યો છે તેનો પહેલેથી જ સંદુષયોગ કરી જ નમસ્કરણ કરી ફેરામાંથી છૂટી જવા દરેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

અવાજ એજાણ્યો અને ત્યારથી એમણે નિર્ણય કર્યો કે અંદરની પ્રેરણા સિવાય કદી સર્જન કરવું નહિ. તેથી જ ગુરુદેવના જીવનમાં આપણે જોઈએ છીએ કે કેટલોક સમય એવો આવે છે જ્યારે ગુરુદેવ મોકળાંધ કાન્યો લખતા હોય અને વચ્ચે વચ્ચે એવા ગાળા આવી જતા જ્યારે એકાદ પણ કાવ્ય ગુરુદેવ લખતા ન હોય.

આવું જ ભકતોના જીવનમાં પણ જાને છે તેઓ નિજાત્મને, અહમને ભૂલી નહીંને પ્રશુના આદેશને ઝીલવા સદા તત્પર રહે છે અને પ્રભુ પણ એમને પ્રેરણા આપી એમના દ્વારા જીવન-સંગીતને વહેતું મૂકે છે.

બૌદ્ધધર્મની

કથાઓ

કથાઓ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

(૩)

વૈશાલી નગરી પાને

કલિન્દ્રમામ્બા મુદિન્ન

નામનો મેઘીપુત્ર રહેતો

હોતો તે વખતે ભગવાન

જુદ વૈશાલીમા મહાન

પારવશમા ભિમુજીને ધર્મો

પદેશ આપતા હતા મુદિન્ન

એક દિવસ ભગવાનનો

ધર્મોપદેશ સાભગીને પ્રભા

વિત થયો અને જ્યારે

પરિવ્રજ વિવેશધ ત્યારે તે

ભગવાન પાને આવી નમન

કરી ગોચો, “ભન્તે !

જેમ જેમ હું ધર્મોપદેશ

મામ્બાનો જાઉં છું તેમ

તેમ મને લાગે છે કે

ધરમા રહીને પરિપૂર્ણ

અને અત્યંત પરિપૂર્ણ

બ્રહ્મચર્યવાસ અમ્બાવિત

છે મારી છાત્રા છે, કે,

હું પણ ધરથી છૂટો થઈ,

કારાચર્ય પહેરી ભિમુ

મધમા જોડાઈ જાઉં. ભગ

વાન, આપ કરુણામય છો

તો કૃપા કરીને મારી

પ્રત્યક્ષાને સ્વીકાર કરજો”

“પણ મુદિન્ન,

તે માતાપિતા પાસેથી અનુસા લીધી છે ?”

“ના વાને !”

“માતાપિતાથી અનુસાત વ્યક્તિઓની

પ્રત્યક્ષાને સ્વીકાર કરજો”

“પણ મુદિન્ન,

તે માતાપિતા પાસેથી અનુસા લીધી છે ?”

“ના વાને !”

“માતાપિતાથી અનુસાત વ્યક્તિઓની

પ્રત્યક્ષા તથા પ્રત્યક્ષા સ્વીકારતા નથી”

“ત્યારે ભગવાન ! હું એમ કરીશ જેથી

આરાધ્ય

પદ્મનાભ શ્રી. જેની

મારા માતાપિતા મને

પ્રત્યક્ષા લેવા માટે અનુ

મત આપશે”

એમ કહી મુદિન્ન

માતાપિતા પાસે આવ્યો

અને જોડો “અરેમ !

તાત ! જેમ જેમ હું

ભગવાનના ધર્મો અવધ

કરું છું તેમ તેમ મને

લાગે છે કે, ધરમા રહી

પરિપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાલન

ન થાય આપ કૃપા કરી

મને પ્રત્યક્ષા લેવા

અનુસા આપો

એ સાશવતીને માત

પિતા જોડો “તાત

મુદિન્ન ! તું અમારો

જોડો એક પુત્ર છે,

અમને સૌથી પ્રિય, અમારા

અનુ એક જ સ્થાન,

અમારો એક જ આધાર

છે વત્સ મુદિન્ન ! તું

હું અને અનુજા નથી, તારા

વિના અમે જીવી ન શકીએ”

તો પછી શું અમે જીવતા

જીવત તને પ્રત્યક્ષા લેવા

અનુમતિ આપીએ ?”

મુદિન્ને માતાપિતાને જળ સમજાવ્યા, પણ

તેનું કશું ચાલ્યું નહિ એટલે તેણે ધરને આગળ

જોડીને ઉપવાસ આદર્યો તેણે નિર્યસ કર્યો હતો

“હા તો મારી પ્રત્યક્ષાનો સ્વીકાર થાય, કા

તો આ જગ્યાએ જ મારું મરણ થાય”

એક, તે એમ કરતાં ચાત દિવસ પસાર થઈ ગયા. એનાં માતાપિતાએ ખૂબ આગ્રહ કર્યો : "તાત સુદિનનાં તું અમારો એકનો એક પુત્ર છે, હાક, લોળન કર. આ નોકરો છે તેની સેવા લે, અમારી સેવા કર. લોભ લોભવીને પણ પુણ્ય કરી શકાય છે. પુણ્ય વગર કરીને આપણે સૌ ધર્મસાધના કરીશું, પણ પ્રવળતા માટે તું હક ન કર." પરંતુ સુદિન અડગ રહ્યો. તેના મિત્રોએ તેને ખૂબ સમજાવ્યો. પણ તે અચળ રહ્યો. ત્યારે તેના મિત્રોએ તેનાં આઘાપને કહ્યું : "અરમ્ ! તાત ! આ સુદિન હપવાસ પર જીતયો છે એ તમે હવે એને અટકાવે ન આપશો, તો અહીં જ એનું મરણ નીપજશે તે ગૃહન્યાસ કરે તેથી તમને દુઃખ થાય છે વાત સાચી છે, પણ એમ કરતાં તે છપશે તો ખરા ને ! છવતો રહેશે તો એનું મોં ભેવા તો, મારશે. માટે એને અટકાવતે આપો." કેવળે માતાપિતાએ ખૂબ જ દુઃખી હાથે સુદિનને અનુમતિ આપી એટલે સુદિન કાપઘ વસ્ત્ર ધારણ કરી બિંદુનો મેશ લઈ ભગવાન પાસે ગયો અને એમને શન્યે ગયો. સુદિનની સાધના વધતી ગઈ અને ઉલ્લસ વધી ગઈ. એની તપસ્યા કોર દલી; એનું ચારિત્ર્ય નિઃશંક હતું. કંઈ કંઈ વિહાર કરતો સુદિન વનજામમાં આવીને રહ્યો.

તે વખતે વનજામમાં મોટો દુકાળ પડ્યો. ઘણા દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી સુદિન પાછો વૈદ્યાલી આવ્યો. એક દિવસ સુદિનના પૂર્વામ્રમની વૃદ્ધ દાસી વાસી અન્ન ફેંકી દેવા બહાર આવી હતી. બિંદુ સુદિનને તેને કહ્યું, "ભગિનિ ! એ એ અન્ન ફેંકી દેવાનું હોય તો મારા પાત્રમાં નાંખજો એ મારું મિશાન્ન થશે." દાસીએ એના મિશાપાત્રમાં અન્ન નાંખ્યું, ત્યારે તેની નજર તેના

મુખ પર પડી. તેણે સુદિનને તરત જ જોળાયો. એટલે તેણે એ વાત સુદિનની માને કહી તે જ વખતે તેના પિતા પથ્થ બહારથી આવતો હતો. સુદિનને માગનાં એક ખૂણમાં એસીને અન્ન ખાતો ભેંદ ને તેને ખૂબ દુઃખ થયું. તેણે સુદિનને ચેર આવીને જમવાનો આગ્રહ કર્યો. એટલે બિંદુ સુદિનને કહ્યું, "ગૃહપતિ, મેં જગી હીધું છે. હું હવે જઈશ." તેના પિતાએ કહ્યું, "ત્યારે મારું આવતી કાલનું આમત્રણ સ્વીકારો." બિંદુ સુદિનને મૌનથી શરૂમતિ આપી અને તે વિહારમાં પાછો ફર્યો.

બીજે દિવસે સુદિનનાં માતાપિતાએ, ઘરની બધી સપત્તિ એક સ્થળે લેગી કરી અને આદરથી ઢાંકી દીધી. ત્યારે બિંદુ સુદિન મિશા માટે આવ્યો, ત્યારે તેને એ અખૂટ સપત્તિ બતાવીને પિતાએ કહ્યું, "તાત સુદિન ! આ તારી પૈતૃક સપત્તિ, આ માતા તરફથી, આટલું પત્ની તરફથી - એ ગણું તારું જ છે હીનપણે ચર્તન કર્યાં. વગર પણ એમ લોગબી શકાય છે અને પુણ્ય કરી શકાય છે." પણ સુદિન સ્તબ્ધ રહ્યો. બે ત્રણ વાર ત્યારે તેનાં માતાપિતાએ આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તે બોલ્યો : "ગૃહપતિ ! તો તમને ખેડું ન લાગે તો હું એક વાત કહું ? મોટા શેલાઓમાં આ ધનને જારીને ગાંઠીમાં લઈ જઈ અંગા નહીના શ્રોતમાં એને પધરાવી દો. અંગાનાં પાત્રથી થોડા બીજા પાત્ર કયુ દોય ? કાશ્વ કે, આ ધનને લીધે હું ગૃહપતિ ! તમને જે દુઃખ, જે જિતા, જે વ્યસન અને જે ભય થાય તે હરીથી થશે નહિ !"

એ સંજયળી સુદિનનાં માતાપિતાને ખૂબ દુઃખ થયું ; અમારો પ્રિય પુત્ર આવું શી રીતે બોલી શકે ? તેથી સુદિનના પિતાએ સુદિનની પત્નીને કહ્યું, "વધૂ, તું ચાલના

કરી જો બનવા એગ છે ને તારા વચનથી
એનામા કયા બેસશે" ત્યારે મુદિતની યાગ
પત્નીએ એના ચરણ પકડીને આજીજી કરી
"આય"પુત્ર! એ અપસરા કેવી દોષ છે કે
જેને માટે આપ મારા ત્યાગ કરીને કઠોર
પ્રહારચર્ચની માથતા કરો છો?"

'હિનિ' હા અપસરાએ માટે પ્રહારચર્ચની
સાધના કરતો નથી."

'હિનિ'ને એ સ્નેહન સાભાગીને મુદિ
તની પત્ની મુદિત થઈ ગઈ એ બધું
જોઈને મુદિત બહુ જ ખિન્ન થયો તેણે
કહ્યું, "મૃદુપતિ" તમારે વિદ્યા આપવી
હોય તો આપો."

મુદિતના પિતાએ તને જમાડી તને
સત્કાર કર્યો બોજનના અત મુદિતની
માતાએ મંગલ સ્વસ્થી સુત્રની અવચનના
કરી 'તાત મુદિત' આપો કુળવાન
શ્રીમાન, પાનદાન અને કીર્તિ વૈભવવાળો
તું અમારો એકનો એક પુત્ર છે તારા
જવાબો અમે નિર્વંશ થઈશું આ કુલપર પરા
નાશ પામશે આ બધું ધન અમારા પછે
રાજ્યો હારણ કરી જશે તાત મુદિત' તું
અમને એક ધર્મપુત્ર આપ' એક સગતિ
આપ આ તારું માનપિતા પ્રત્યે કર્તવ્ય છે'
માતાના આ દીન વચન સાભાગીને બિમ્બુ
મુદિતનું મન વિચલિત થયું. તેણે એ
વાન કીમતી

એ રીતે બિમ્બુ મુદિતનું પતન થયું
એનો આત્મા હજીયે ગયો એણે મૂંઝવે રહેલ
કહ્યું! બુદ્ધિ પરાની સર્વ દેવતાઓએ જૂમ
પાડી- 'મિત્રમય આજ મુખી નિઃશ્વક હતો,
નિર્દોષ હતો પવિત્ર હતો મુદિત બિમ્બુએ
અને એને કવક લગાડ્યું, સઘની હાથ
કરી, ધર્મી કલ્પા કરી, પોતાની ઉત્પા કરી!"

પ્રાસંગિક

એનો પ્રતિધ્વની આકાશના પાણીભરેલી ચવા
લાગ્યો વૃક્ષની દેવતાઓએ, આકાશની
દેવતાઓએ, અનંત તારકાઓએ, કમ દિક્ષ
પાલોએ, તુષિત સ્વર્ગના દેવાઓ, ઇન્દ્રલોકના
દેવાઓ, પ્રહાર્યોકના દેવાઓ પાતાળના
નાગોએ સમુદ્રની દેવતાઓએ, પર્વતના
સદેવોએ એક જ આર્ત અવાજથી રોડન કહ્યું
"ભગવાનના સુગ્રવસ્વરૂપ, નિષ્કલક, નિર્દોષ,
પવિત્ર મહનો, ધર્મનો, વિનયનો મુદિતને
નાશ કર્યો!"

આશ્ચર્યમાન મુદિતના આત્મા પર અધ
કારના પડળ કરી વળ્યા એને પશ્ચાત્તાપ
થયો એને પોતાના ઉપર ભયારુ બુદ્ધિ
થઈ આવી 'અરે' અને લાગ નથી થયો
અવજ થયો! મારો વિનાશ થયો, સરકાણું
નથી થયું! આ મુશ્કેલીમાં ધર્મવિનયમા
મનના લઈને આજીવન પનિપૂર્ણ, રાખ
સમાન ધવલ અને વિશુદ્ધ પ્રહારચર્ચના મારાથી
પાવન થયું નહીં!"

પશ્ચાત્તાપથી, સ્વનિદાથી મુદિત દુઃ
થયો, રૂદ થયો એનો આત્મા વિહુજ થયો
એણે તેજ નહ થયું. કુર્મન, કુતુબ અને
કુખી મુદિત ચિતામા બગવા લાગ્યો! આ
જોઈને એના સહુવ સી બીજા જિદુઓ તેણે
કારણ પૂછ્યું પશ્ચાત્તાપથી રૂપ મુદિતને સાચી
વાનગી દીધી અને એવે ભગવાનના રાક્ષસ
પણે જઈને નથી-પડ્યો!

ભગવાન બુદ્ધ બોલ્યા "મુદિત! મુ
આ વાત સાચી છે કે, તે તારી પૂર્વાશ્રમની
પત્ની સાથે સહવાસ કર્યો?"

"સત્ય છે બન્ને!" મુદિતને ખિન્ન
અવાજે જવાબ આપ્યો

ચોટી વાર ભગવાન ચાત રહ્યા અને
પછી બોલ્યા "રે, તે આ મુદિત કયું?"

શ્રમભૂખર્ષને શોભા આપનારું નથી. આવા વિશુદ્ધ ધર્મવિનયમાં પ્રવળ્યા લઈને તું પતિત થયો? અરે, એ અનેક પ્રકારે ધર્મોપદેશ કર્યો તે વિરાગ થવા માટે, નહીં કે સરાગ થવા માટે, વિસંયોગ માટે, નહીં કે સંયોગ થવા માટે; નિર્મોહી થવા માટે નહીં કે મોહી થવા માટે; નિર્વિધથી થવા માટે, નહીં કે સોજો-લોહુપ થવા માટે. આમ છતાં હું વિરાગ માટે ધર્મોપદેશ આપું છું છતાં તું સરાગી થયો, મોહિત થયો, લોહોલોહુપ થયો, કામાસક્ત થયો, અસંધમી થયો! રાગવિરાગ માટે, દ્વેષવિરાગ માટે, મદનો નિર્મલ કરવા માટે, તૃષ્ણાનો ઉત્તેજ કરવા, સંસારનો છેદ કરવા,

વાસનાનો વિરોધ કરવા, નિર્વાણ માટે, આત્મરક્ષણ માટે હું ઉપદેશ આપું છું. તેમ છતાં અરે, તું પતિત થયો! ભિક્ષુઓ, અપ્રસન્નોને પ્રસન્ન કરવાનો, અશદ્ધાણુમાં શદ્ધા ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રસન્નોની પ્રસન્નતા સુધારવાનો, શદ્ધાવતોની શદ્ધા વધારવાનો આ માર્ગ નથી. સંઘમણી, વિવેકથી, શદ્ધાથી, નિશ્ચયથી, સંકલ્પથી, અપ્રગાદ્યથી પોતાનું રક્ષણ કરો, વિનયનું રક્ષણ કરો, ધર્મનું રક્ષણ કરો!"

“અપ્રમાદો અમતપદં। પમાદો મર્યુનો પદં॥”

(અપ્રમાદ અમૃતનો માર્ગ છે; પ્રમાદ મૃત્યુનો માર્ગ છે.)

બાપુની અનોખી વાતો: [અનુ. ૨૨: ૫ થી ૨૫] પોતાના પત્રમાં જે લખ્યું હતું, તેનો સારાંશ આ મુજબ હતો. -

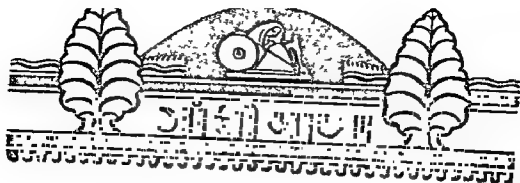
“આપનો પત્ર મળ્યો. વચની કોટ પછી મળી. મહારાષ્ટ્રમાં ત્યાંના કેટલાક મિત્રો દ્વારા જે વિરોધી પ્રચાર થઈ રહ્યો છે, તે મારા ધ્યાનની બહાર નથી. પણ હું શું કરું? જે રીતે મહારાષ્ટ્રના કેટલાક મિત્રો મારી ઘોરમા ઘોર નિંદા કરવામાં રસ લઈ રહ્યા છે, તે જ રીતે આ દેશમાં કેટલાક મિત્રો એવા પણ છે જેઓ મારી ધણી વધારે પડતી પ્રશંસા કરે છે. નિંદા કરનારાઓની નિંદાથી હું શા માટે અકળાઈ જાઉં, પ્રશંસા કરનારાઓની પ્રશંસાથી હું શા માટે કુલાઈ જાઉં? હું તો એમ માનું છું કે, નિંદાથી હું દલેકો થતો નથી અને પ્રશંસાથી મોટો થતો નથી. જેવો હું છું, તેવો જ છું. ન રજબ નાનો

કે ન રજબર મોટો. આપણા સરજનદારની સાથે માણસ માથો રહે, તો પછી તેને કોઈ ભતની કસાય પણ હરકત નથી.”

બાપુના આ પત્રમાં માનવ-સમાજના મેવકો માટે અનન્ત પ્રેરણા બરેલી છે. માનવ-જીવનની એક જગ્યામાં જીવી ભૂમિકાનું દર્શન આપણને એમાં થાય છે. બાપુની મોટાઈ અહીં તેના ધરા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થઈ છે. બાપુ પોતાના જીવનમાં નીલકંઠ બનીને વ્યક્તિ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના જીવનમાંથી નીકળતા દુગાદળ ઝેરને પી જવામાં અને પચાવવામાં થી રીતે અને કયા દારૂ સફળ થયા, તેનો સાચો ઉકેલ આપણને બાપુના આ પત્રમાંથી મળી રહે છે. બાપુના જીવનનું આ અનોખાપણું એ એમની - પોતાની જ એક વિભૂતિ હતી.

એક શેઠ હતો, કરેલાં અધિકારો, તે પછી તેની તૃણા મટતી ન હતી તેનો પૈસો દીનદુ ખીની સેવામાં કે પદોપકારમાં જરા પણ ન વપરાતો તેની પેઢીનો જે મુખ્ય મુનીમ હતો તે ઘણો બિદ્વાન માણસ હતો. શેઠ તેની સલાહ લઈને જ કાર્ય કરતા મુનીમને વિદ્યાન થયો કે, શેઠની અવરથા થયા આવી છે, તેમનો પૈસો ધર્મકામમાં નથી વપરાતો. શેઠે પોતાને હાથે કંઈ પણ નહિ કરી ભય તો આ કમાણી પૂર્ણાણી મળે જશે એક દિવસ મુનીમે શેઠને પ્રસન્ન વદને બેઠેલા નેઈ કહ્યું “શેઠજી, તમારે ધન છે, પુત્ર પુત્રીઓ છે, આલીશાન મકાન છે, આ બધું હોવા છતાં ઘણું શેઠેલા જે કીર્તિને પામ્યા છે તેવી કીર્તિ તમારી નથી, તમારી એવી કીર્તિ યાવ એમ હું ઇચ્છુ છું ” શેઠ કીર્તિ માટે તત્પરતા હતા એટલે તેને મુનીમની બાન મળી તેણે પૂછ્યું, “શું કહો તો મારી કીર્તિ વધે ?” મુનીમે કહ્યું “સખ્તાઈ કરો, ગામે ગામ કંઠોત્રી મોકલાવો, અને ગરીબ તબંગર સૌને મરણા ગણી બોજન કરાવો.” મુનીમે વાંચી શેઠ આગળ મથા પછી કીર્તિના લોકો તેને મુનીમની વાત મજૂર રાખી ગામેગામ કંઠોત્રી મોકલાઈ મળે મરણ મળેના મરણ રચાવો, બ્રાહ્મણોએ ભાગવનનું સ્થાપન કર્યું મુનીમે આની સાથે એવી ગોઠવણ કરી હતી કે શેઠની છબીઓ છાપામાં આવે, તેના વખાણો છાપાય અને એક ધર્મ પત્ર તરીકે શેઠ પકાચ આ બધું ભેટા શેઠનો કંઈ કયામ નહોતો સમાતો. આ બધું કરવામાં મુનીમની ઇચ્છા એ હતી કે શેઠ ભાગવત સાંભળે, પણ શેઠે તો કહી દીધું, અને સામગ્રી માટે વખત નહિ રહે મુનીમ આવડે હતા તેણે કહ્યું, “શેઠ, ભાગવત ન

મામળો તો કંઈ નહિ પણ તમારા જેવા શેઠિયા-એને આમંત્રણ આપ્યું છે તો તેમને આવ કારવા માટે અને તેમની સાથે બેસવા માટે તો તમારે ગમે તે જોગો વખત મેળવવો નેઈએ.” આ વાત તો શેઠને માનવી પડી અને દરેકજા તેના ઘણો ખરે વખત શેઠિયાઓની સાથે બેસીને ભાગવત સાંભળવામાં થયો. તેને અને કમને પણ બેસવું પડતું લગભગ સપ્તાહની પૂર્ણાદિનને આગલે દિવસે શેઠ, બેઠા બેઠા સાંભળે છે, બ્રાહ્મણ એક નસિક દશાત્ર હઈ રહ્યા છે શેઠને તે સાંભળવામાં મન પડી છે, ત્યાં તો બ્રાહ્મણ ઉપસકાર કરે છે કે જે કામ સકામ એટલે કળની આશાથી થાય છે તેને કલાય લક્ષ્મી મળે. પણ એને અતરની ચાલિ મળતી નથી પરંતુ જે નિષ્કામ કર્મ કરે છે તેની અતર શુદ્ધિ થાય છે અને તે ઇચ્છરતો પરમભક્ત અને જે શેઠને આટલા જ દેહકાળી જઈ હતી, પોતે સકામકર્મ કર્યું અને કાંતિ માટે મર્યો માટે તેને ચકતાવો થવા લાગ્યો અને મુનીમ પાસે બેસા હતા તેને કહ્યું “તમે મારી પાસે જ આવ્યું સકામકર્મ કેમ કરાવ્યું નિષ્કામ કેમ નહિ ?” ત્યારે મુનીમે આલોકીકર્યો જવાબ આપ્યો, “શેઠજી, સકામ કર્મ વગર નિષ્કામ કર્મ તરફ કેઈને પ્રેરણ આ બધું તમે સકામ એટલે કીર્તિના લોકો થઈ બે તમને આવ ખબર પડી કે, નિષ્કામ કર્મ સકામથી ઉત્તમ છે, નહિ તો તમે તમારા કાર્યમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેતા માટે દરેક મનુષ્ય કર્મ કરે, બની શકે તો નિષ્કામ પણ નિષ્કામ ન અને તો સકામ તો કરે જ સકામ કર્મ કરવો પણ માણસ કેઈકે દિવસ નિષ્કામ-કર્મી બને ખરે?” શેઠનો હૃદયપલટો થયો અને તેણે નિષ્કામ કર્મી બન્યા આકીની જિંદગી તેમણે દીનદુ ખીની સેવામાં ગાળી

મણકો અને - અહિંસા

અમલદાસ મી ચંડુલાલ બ. પટેલ

અત્યંત બિન્ન કોઈ પુરસ્કાર દેવા એવું મેં નથી અનુમત્યુ સત્યમય યવાને સારુ અહિંસા એ જ એક માર્ગ છે મનુષ્ય સપૂર્ણ રીતે ન સપૂર્ણ અહિંસા વિના અશક્ય છે

આવા બાપક સત્યનાગયજ્ઞના દર્શનને સારુ હવમાત્રની પ્રત્યે આત્મવત્ પ્રેમની પરમ આવરણકતા છે આત્મશુદ્ધિ વિના હવમાત્રની સાથે એકથ ન જ સંધાય. આત્મશુદ્ધિ વિના અહિંસાધર્મનું પાલન સર્વથા અશક્યવિત છે.

અશુદ્ધતા પરમાત્માના દર્શન કરના અશક્ય છે - એટલે હવમાત્રના જુધા ક્રોધમાં શુદ્ધિની આવરણકતા છે

સુઘ ઘડું એટલે મનથી, વચનથી ને કાયાથી નિર્વિકાર ધડપ, રાગદ્વેષાદિ રહિત યતું પણ આ શુદ્ધિનો માર્ગ ચિટ છે તેને મારુ મારે રાગવત્ બનવાનું ॥ મનુષ્યના લગ્ની સ્વેચ્છાએ પોતાને સૌથી છેલ્લે ન મૂકે ત્યાં લગી તેની મુક્તિ ત્યાં નથી -

અહિંસા એ નમ્રતાની પરાકાષ્ટા છે અને એ નમ્રતા વિના મુક્તિ કોઈ કાળે નથી.

નમ્રતા એટલે હુંપણનો અત્યંતિક હાથ પાંડા અપુ

આ જગતમા હવમાત્ર એક રજકથ કરતા પણ કંઈ નથી ધરીરરૂપે કાલુહવી બીએ,

કાળના અનંત ચક્રમા સો વર્ષનું પ્રમાણ કાઢી જ ન શકાય કંઈ યત્ન એટલે હવરથી - પરમાત્માથી, અત્યંત વિમુદા યત્ન કંઈ ટળી જતુ એટલે પરમાત્મામાં મળી જતું

અમુદ્રમ રહેલું બિન્દુ અમુદ્રની મહત્તા કોમને છે, પણ તેડ તેને જ્ઞાન નથી

અમુદ્રથી વેગળ અમુ ને પોતાનો કાવો કરવા એકું એટલે તે જ સલે છુકાયું.

આ હવનને પાણીના પરપોટાની ઉપમા આપી છે એમા પૂં અદલ અતિશયોક્તિ એતો નથી

આવી નમ્રતા-શુન્યતા-અહિંસા - કેળવવાથી કેમ આવી શકે? મતને ખરી રીતે સમજવાથી નમ્રતા પોતાની ક્રોધે આવી બધ છે આ નમ્રતા એટલે પુરુષ, રહિતતા ન હોય!

અમુ એતાં નમ્રતા - અહિંસા - એટલે વીરતાય પુરુષાર્થ છે, એ તો બધા પરમાર્થને કારણે હોય.

માનવીના વિકાસને રોકનાર એ કાંઈ હોય તો તે આપણો અહંકાર છે. અહંકાર આપણા જીવનને કંઈ નાંખે છે. હું જે કહું છું એ જ ખરું છે, હું કહું છું એ જ સાચું છે, હું જે જીવન જીવી રહ્યો છું એ જ ઉત્તમ છે, એનાં કરતાં બીજું કંઈ સારુ છે જ નહિ; એવી એવી સંકુચિત ભાવનાઓ આપણા મનમાં અહંકાર જગાડે છે. તેથી આપણામાં કંઈ ખાતરી હોય તે આપણે જોઈ શકતા નથી તેમ જ બીજામાં કંઈ સારુ હોય એની કદર કરી શકતા નથી કે આપણા જીવનમાં એને ઉતારતા નથી.

એક વાર એક જૈન મુનિજીએ એક વાર્તા કહી હતી તે ખરેખર સમજવા જેવી છે. કૂલના એક પતંગિયાને નરકના કીડા સાથે ભાઈપથી ધમ. સુગંધી ફૂલો પર બેસનારું, રહેનારું પતંગિયું કીડાને આવા ગંધાતા નરકમાં રહેતો જોઈને જોઈ પામવા લાગ્યું. તે કીડાને કહે, “કીડાભાઈ, તું આવી મહકીમાં શા માટે પડી રહ્યો છે? એક વાર મારી સાથે મારા ફૂલ-ઘેર તો આવ. ત્યાંની સુગંધી હવા તું એક વાર આખ તો ખરો. પછી તને અહીં નહિ ગમે.”

પણ કીડાભાઈ તો દરેક કંઈક બહાનુ દાટે. એને મનમાં ધાય : “ત્યાં વળી એવું તે શું હશે કે મારી અહીંની તાજગીભરી હવા કરતાં સાચું હોય? અહીં રહેવાનો આનંદ એ પતંગિયાને ક્યાંથી ખબર? પતંગિયું નકાચું બગાઈ મારે છે. અહીં મને જે સુખ અને આનંદ મળે છે એવું ત્યાં ક્યાંથી હોય?”

પરંતુ પતંગિયું તો દરેક તેને પોતાને ઘેર આવવાનું કહે. ઉપદ્રાંટાળીને કીડાભાઈ જોડ્યા :

“કીડ ત્યારે તારો ખૂબ જ આગ્રહ છે, તો તારી રીતે પડાય? ખરી રીતે મને તો અહીંથી કમાય બીજો જવાનું જરાયે ગમતું નથી. પણ આજે તો આવી શકાય એમ નથી. આવતી કાલે સવારે આવજો. હું તારી સાથે જરૂર આવીશ.”

બીજો દિવસે સવારે કીડાભાઈ વિચાર કરવા લાગ્યા : ‘મને તો અહીંથી ક્યાંય જવાનું ગમતું નથી. પતંગિયાને ઘેર જઈશ તો હું જુએ જ મરી જઈશ. ત્યાંની હવાથી હું ચૂંચળાઈ મરીશ અને મારી તબિયત પણ ખરાબશે. કંઈ નહિ. એક કામ કરું.’ એમ વિચારીને તેણે નરકની... જો ગોળી... ખનાવી અને તાકમાં ખોસી દીધી !..

ચોક્કસ વાર પછી પતંગિયું આગ્યું અને કીડાને લઈ તે પોતાને ઘેર ગયું. ત્યાં કીડાને તે ભતભતનાં અને રગર્ગરંગી સુગંધી ફૂલો પર ફેરવવા લાગ્યું અને વારે વારે તે પૂછતું બધ, “કેમ ભાઈ, અહીંની હવા તારા કરતાં કેવી છે? અહીં આવીને રહેવાનું મન ધાય છે કે? ત્યાં નરકમાં પડી રહેવા કરતાં અહીંથી તું સુખેથી રહેજો. મને પણ ખૂબ ગમશે.”

પણ કીડાભાઈ તો ગાયું ધુણાવીને કહે, “મને તો અહીં કંઈ જ ફેરક લાગતો નથી! જેવી હવા મારે ત્યાં છે તેવી અહીં છે. હું જ મારે ત્યાં રહેતા ચાલને !”

પતંગિયું તો જાણતું નવાઈ પામ્યું! તેણે મારી મારીને કીડાને તપાસવા માર્યો; અને જુએ છે તો કીડાભાઈના નાકમાં નરકની ગોળી!

એવું જ આપણા જીવનનું સમજવું. ત્યાં સુધી આપણામાં અહંકારથી નરક ભરેલું છે, ત્યાં સુધી બીજો જ મને સુવાસ હોય એનો આપણને ક્યાંથી ખ્યાલ આવે?

અહિંસા તો સમજના કદવાણને અર્થે
 ઇચ્છાપૂર્વક પાળવામાં આવતો ત્યાગ અર્થવા
 સંયમ છે. એટલે જો તો અતિશય સક્રિય,
 શુદ્ધિકારક આત્મભાજ છે.

અહિંમાવૃત્તિ કેળવવી જો તો આત્મ
 ત્યાગની લાખી તાલીમનું અને આત્માની
 શ્રેષ્ઠ શક્તિઓના જ્ઞાનનું પરિણામ છે. જો
 વૃત્તિ આવતાંની સાથે જીવન પ્રતિ
 દષ્ટિ જ ફરી જાય છે. જો વૃત્તિથી વસ્તુનું
 મહત્ત્વ બદલાઈ જાય છે અને કશી ગણ-
 તરીઓ ઊભી થઈ છે. અને જોકે વાર તેના
 પ્રયોગ શરૂ થયો કે, તે જોડા પ્રમાણમાં
 હોય તો, તે આખા વિશ્વને વ્યાપી શકે છે.
 જો મોટામાં મોટું ગળ છે, કારણ આત્માનું
 જો ઉત્તમોત્તમ પ્રગટ સ્વરૂપ છે.

અહિંસાપ્રતિષ્ઠામાં તત્સન્નિધિ નૈરત્યાગઃ
 એટલે કે અહિંસાની પ્રતિષ્ઠા થવાની સાથે જ
 ઝેરવેર શમી જાય છે. અહિંસા વિષેનું આ
 અમર સૂત્ર ઋષિએ પોતાના અનુભવમાંથી જ
 મળ્યું છે અહિંમાનો વ્યક્ત અર્થ પ્રેમ છે,
 કેમ કે તેને આપણે પ્રેમ રૂપે જ વ્યક્ત કરી

કે જોળખી શકીએ છીએ. પ્રેમને વિશે
 બાળલકમાં કેટલાંક સુદર વચનો છે.
 તેમાં આવે છે:

“પ્રેમ પડારીનું બૂદ્ધ હૃદયતો નથી;
 પ્રેમને સૌનો વિશ્વાસ છે,
 પ્રેમને સદા આશા રહે છે;
 પ્રેમ કરી નિર્ધન જતો નથી.”

અહિંસા એટલે પ્રેમ જો જગતમાં સૌથી
 સફળતા સફળ ગળ છે. શામળકંઠ કહે છે:

“અવગણ્ય ઉપર શુભ કરે તે, જગતમાં
 જીતી સહી.” આમાં ‘જીતવાની’ વાત
 લખી છે તેના અર્થ જો છે કે જો ખરે
 અહિંસક થયો તિરસ્કાર ઉશ્કેરનારી વસ્તુઓ
 તો નવા જોઈએ ત્યાં નજરે ચડ્યા જ કરે
 છે. પ્રાચીન ઋષિઓએ જો સત્યનું દર્શન
 કયું હતું કે, દેવને પ્રેમથી જ જીતી
 શકાય, કોઈને અઠોધથી જ જીતી શકાય.
 એટલે આ પ્રેમની શક્તિ પ્રગટ ત્યારે ચર્ધ
 શકે છે કે ન્યારે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરનારા
 કારણો તેની સામે ઊભાં હોય.

[૫૪ ૨૦૩, ‘સર્વોદય’ ૨૨૭, ‘મગ્ન પ્રભાત’માંથી]

અનુક્રમણિકા

		૫૪	૩૦ ઑક્ટોબર ૧૯૫૧	૫૪
૧ સન્દારથીની વાણી	...	મું ૬૦ ૨૨૧	૮ માયુ શિક્ષણ	...
૨ ગેરિવાની કચ્છકા	...	શ્રી અમવાન ૨૨૩	૯ સક્રિય સુધા	...
૩ જાણી અને પાતો	...	કાશિનાથ ત્રિવેદી ૨૨૫	૧૦ ગ્રાહ્યમંત્રી કચ્છકા	...
૪ રીન્દ મનન	...	કાકાભાઈ ૨૨૭	૧૧ કમનું રજ	...
૫ ગુરુદેવની ગીતાઅર્જુન	...	મું ૬૦ ૨૨૯	૧૨ અલકાર	...
૬ આપુનો પરિવાર	...	મદુનાથ યતે ૨૩૧	૧૩ માધી માળા	...
૭ આપુના પત્ને	...	ગોપીજી ૨૩૩	૧૪ પ્રાર્થના પદ્યો	...

ગ્રંથાવલોકન

ગાંધીજી અને મામાના પે. શ્રી ઝિગારનાથ ઘઠ મુખારાણા પ્ર. નવદાન ને સત
પતિ અમાવાન દિ. ૨ ૮ ૦ ૬ ૦ ૧૨૬

મામ્યવાદે આખી દુનિયાને વિચાર કરતી કરી મૂકી છે સામ્યવાદથી વિરુદ્ધ વિચાર દર્શાવનારા હોમ્સ સામ્યવાદને સેન્ટ્રલ ખાની એનાથી બાકીને દર ભાગના કદે છે આ સ્થિતિ ચેતાના વિચારોમા રહેલી કચાશ જ દર્શાવે છે ને આપણા વિચારો લોકક યાદુને અગ્રે હેય, પ્રયત્નને જાને નયનને રથ પદા માડુ હોય અને તની પાછળ મગજ ભવના હેય તો આમ લોકવાની ૦ કરવાની કમારે જક નથી અનજ ઉભિ મિ દને કામરા' ન મે કવ્ય નજ્યુ ૯ તેમા બે ભઈઆની જહેન જગનમા નની ૫૭ છે નાનો ભાઈ ભાત્ય છે ત જહેનની ચિતા ૩૨ ૯ અન ૩૬ છે ૦ આ યનમા કામમ નામ તાન રહે ૭ તે જહેનને ક તા નહિ ૩૨ ? ત્યારે મોટે ભાગ ૩૬ છે

I is d i n t o l r
cl a t i t y s e l t h t t a e l a
m c o m p l e t e l

(અરે બાઈ, ખહેન પન તા શી રહ
તશી તે તો બખ્તરમા મુસકિત છે)

એનો વાકો વાળ કોઈ કરી શકે એમ નથી)
એ જ પ્રમાણે આપણી પણ સ્થિતિ
હોવી જોઈએ ગાંધીજીની વિચારમંત્રી
પ્રમાણે વિચાર કરનારે સામ્યવાદને પાત્ર
સમભાવપૂર્વક મમત્વાદે જોઈએ અને
ગાંધીજી તેમ જ મહાત્મા એ મહાપુરુષોના
વિવાદોમા કયા સમાનતા આવે છે તને
પણ જ્ઞાન હોવા તને માટે જરૂરી છે
શ્રી ક્રિશ્નાવાનસાઈજી આ પુસ્તક
આપજોને એ એ મહાપુરુષોની વિચાર
સરણી સમજવા સહાયક થાય એવું
છે અને મનિશ્રિત ભૂમિકાનું પણ દર્શન
કરાય છે જગી આ પુસ્તક માત્ર શ્રી
નિંત્યાજીજીએ ભક્તિમય વખી છે એ
પણ આ પુસ્તકને વધુ ઉપયોગી અને
રમ્ય બનાવે છે

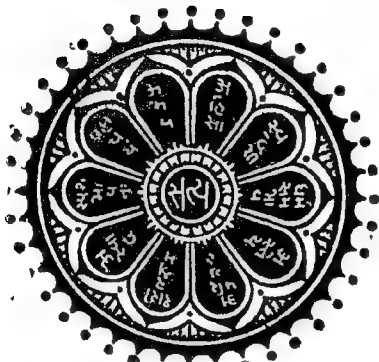
આ પુસ્તક અભ્યાસ કરવા શોખી છે,
અને ના કાર્ડ એ વાને અને એની પાછડ
રહેના ઉચ્ચ આદર અનુમાર આ બને
મહાપુરુષાની વિચારવરણીને સમજવા
મહિમાન થાય એવી રૂબ આગા
ધન્ય કંવાનુ ઉચિત મુમજ હુ

22 22

“બારાબાપુ”

વાર્ષિક વવાજમ રૂ. ૬૭ છે પરંતુ આગે સિવિંગ ૧૨૭ છે તે કાર્યાવધને સરનામે મ નોંધી મોકલવું
પ્રથમ અકથી રૂ. ૨૬ થવું આવશ્યક છે જ્યાં સુધી સિવકમા હશે ત્યાં સુધી પાછવ ન કરે મગરો
લનાજમ. મ નોંધી મોકલના મ નોંધી કુપન ૫૨ ૬૩ ટેકાસ્ટ વગેરે સ્પષ્ટ લખવું
એક અકન નવ નના મનેથી નમૂનાનો અક મોકલી અપાશે
આનામાપુ' કાર્યાવધ જૂનાગઢ (નોંધપૂ)

પ્રકાશક અને મુદ્રક : શ્રીમતી જામી રૂપાચંદ્ર મુદ્રણાલય, ગિરિ વિહાર કાલેજ રોડ, જૂનાગઢ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵԿԵՆՈՍՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

TRIPOLITANA

ગ્રંથાવલોકન

શ્રી રમણચરિતામૃત : સં. જે રમણભક્તો; પ્ર. શ્રી નિરંજનાનંદ સ્વામી.

શ્રી રમણશ્રમ, તિરુવણ્ણમલે, દક્ષિણ ભારત, કિં. ૨-૮-૦; ૫૦ ૨૮૬.

આપણા સદ્ગુણો ભારતદેશમાં એક જ યુગમાં ગાંધીજી, ગુરુદેવ, શ્રી અરવિંદ અને શ્રી રમણમહર્ષિ જેવા મહાપુરુષો અવતર્યા. આર્ય મહાપુરુષોએ પોતાપોતાની જીવનદૃષ્ટિ અનુસાર જીવનવિકાસનો આદર્શ આપણી સમીપ રજૂ કર્યો છે. આપણે જો આદર અને પ્રેમથી એ આર મહાપુરુષોનાં જીવન અને સર્જનનું અનુશીલન કરીએ તો આપણા જીવનપંથને ઉજાળી શકીએ.

આ પુસ્તકમાં શ્રી રમણમહર્ષિના જીવનને મૂળ કથાનો જે રમણભક્તોએ યથાશક્તિ પ્રયાત્ન કર્યો છે. આ જીવનચરિત કોઈ સાહિત્યકારે કે જીવનચરિત લેખકે નહિ, પરંતુ શ્રી રમણમહર્ષિ પ્રત્યે જાકિત-ભાવ રાખનારા ભક્તોએ લખ્યું છે. તેથી એમાં જીવનચરિતને સાહિત્યિક સ્થાન આપે એવી શક્તિના દર્શનને જાહેર ભક્તદ્વયે દોરેલા પ્રેમચિત્રનું દર્શન થશે. એ કારણે આ જીવનચરિતનો આસ્વાદ લેવો હોય તો

શ્રી રમણમહર્ષિ પ્રત્યે, જેવા જ પ્રેમભાવની આવશ્યકતા રહે છે. જો જીવન અને જીવનનેનો સમન્વય કરીને આ પુસ્તક વાંચીએ તો શ્રી રમણમહર્ષિના જીવનદર્શનની ઝાંખી આપણને યાદ અને એમની, કિંતુસૂત્રીને સમજવા આપણને સહાય મળી રહે.

આમાં પુસ્તકને ત્રણ ખંડમાં વહેંચી નાખ્યું છે. પ્રથમ ખંડમાં શ્રી રમણમહર્ષિના જીવનને આલેખવામાં આવ્યું છે. બીજા ખંડના પ્રથમ ભાગમાં શ્રી રમણમહર્ષિ અરુણાચલમાં સ્થિર થયા તે પછીનાં કાળનું આલેખન થયું છે, અને બીજા ભાગમાં આશ્રમની સ્થાપના, ત્યાંની પ્રવૃત્તિ, મહર્ષિનાં હિંદી અને, પરદેશી ભક્તો, પૌત્ર-પ્રાંત તેમ જ મહર્ષિના મહાનિર્વાણનું નિરૂપણ છે. ત્રીજા ખંડમાં મહર્ષિની નિત્યચર્યા, ઉપદેશ, મહિમા વગેરેની માહિતી છે. આ પુસ્તક શ્રી રમણમહર્ષિના જીવન વિશે જાણવા માગનાર જિજ્ઞાસુને ગમી જાય એવું છે.

ધરતીનું સંગીત અને બીજાં કાવ્યો : લે. રવીન્દ્ર કાકેર;

પ્રાર્થના. કૌલીઠ જૂઠ્ઠા સર્વિસ, અમદાવાદ, કિં. ૧-૪-૦; ૫૦ ૫૮.

શ્રી. રવીન્દ્ર કાકેરનાં પાંચ રેડિયો-રૂપકોનો આ સંગ્રહ છે. આ રૂપકોની રજૂઆત અમદાવાદ રેડિયો પરથી થઈ છે. 'ધરતીનું સંગીત' એ રૂપક ખરેખર હૃદયંગમ છે. ધરતીના સંગીતમાં દેવોને જે અપૂર્વ માધુર્યનો અનુભવ થાય છે તેનું કારણ છે ધરતીની જીવનમાં વ્યાપેલી જીંદી વ્યથા. એક અમેજ કવિનું કથન અહીં યાદ આવે છે :

"Our sweetest songs are those that tell the saddest thought." (આપણાં મધુરતમ ગીતા તો તે જ છે જે દુઃખદમાં દુઃખદ વિચારોને વ્યક્ત કરે છે) 'હિમાલય', 'દાનનું પર્વ', 'પથ દીપિકા' અને 'કર્ણ-કુતી' એ રૂપકો પણ સુચોદિત છે. રેડિયો-રૂપકોના આ નાનકડાં સંગ્રહને ગૂજરાત જરૂર આવકારશે. [અનુવંદન કવિયોજ પાનું ૩૯૫]

સાધના

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની છવનસાધનાનું અનુસીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૪

૩૦ નવેમ્બર-૧૯૫૨

અંક ૧૦

સવા વિગ મહત્વાકાંક્ષા

આ બધી જગ્યાએ (એને પ્લી, કાઉન્સિલ, લોકલ બોર્ડ કે યુનિવર્સિટી) જઇને માણસ સેવા કરી શકે એમા શકા નથી- કેટલીક જગ્યાએ કામ કરવાથી તો સેવાની શક્તિ વધે. પણ જે એ ભાવનાથી એ પટો કે ઢોલો લેવાની ઇચ્છા નાખવામા આવતી હોય તો ઠીક. પણ એ ઇચ્છા પાછળ નેવા જાવનું જોર રહેલું છે કે પોતાની અગત્ય મહત્વાકાંક્ષાનું, એ કોણ કહી શકે? એ તો કદાચ માણસનું પોતાનું હૃદય પણ બરાબર ન કહી શકે કારણ કે આવી જાનતોમા થણી વાગ એ આપણને છેતરે છે અને એ રીતે માણસ પોતાના મનને મનાવી લે છે કે, એ પોતે મહત્વાકાંક્ષાથી નથી ખેંચાતો. પણ નેવા કરવા માગે છે.

પણ આજકાલેની તો રીત જ, એ થઈ પડી છે કે, પોતાના વાકા પોતે જ વગાડવા બેસી જઈ પડે છે. આપણા સ્વભાવ ઉપર આપણી મહત્વાકાંક્ષા થયી બેસે છે. આ બધા રથાનેને આપણે આપણા છવનને સોંપે ઉન્નતિના એને દુનિયાની હરીફાઈમા આપણને આગળ લઈ જનારા

સાધનો માનીએ છીએ. આપણી પોતાની સંસ્કૃતિથી અને સભ્યતાથી આ બધું બિલકુલ છે, પણ આજકાલના પશ્ચિમના વિચારોને અનુકૂળ છે એવાથી જુલવાનુ આને મુકકેલ બની ગયું છે. આપણે ભેઈએ છીએ કે, આજે તો, કોઈએ ચૂટણીને સાડુ આપમ્મને બિલાજ ન ચડું ભેઈએ, ચૂટણી કરવાનો જેમને અધિકાર છે એમની ઉપર જ થોથ માણસ યોળી કાઢવાનો ભાર નાખવો ભેઈએ, તથા એમની નજર ને આપણા ઉપર પડે ને તેઓ આપણને ચૂંટી કાઢે તો એમની એ આજ્ઞા માનીને આપણી શક્તિ પ્રમાણે અને એ રથાનેથી અકચ હોય તેટલી તેમની સેવા કરવી ભેઈએ, એવો આદર્શ આપણી આગળ મૂકતા પણ સંકેત થાય છે. જ્યાં લગી આવી કોઈક રીતનો અમલ કરવામા નેહી આવે ત્યાં લગી દુનિયામા સાચી લોકશાહી જવરથા નહી રથાવી શકાય.

એટલા માટે ત્યાંની ભાવના દૃઢ થવી ભેઈએ, યોગની ભાવના ઘસાતી જવી ભેઈએ અને આપણું ક્યેવ સેવાનું ઢોલું ભેઈએ; પ્રતિષ્ઠા મેળવવાનું કે બીબા સ્વાર્થ સાધવાનું નહીં

— શ્રી. રાજેન્દ્રપ્રસાદ

આશ્રમનાં બજનો

ઐસી મૂલતા યા મન કી.

પરિહરિ રામભક્તિ-સુરસરિતા

આસ કરત ઐસકન કી.

ધૂમ-સમૂહ નિરખિ શાવક જ્યોત્સિં

તુષિત જાનિ મતિ ધન કી

નહિં તહ્ સીતલતા, ન બારિ,

પુનિ હ્રાનિ હેપતિ લોચન કી.

જ્યોઃ ગચ કૌથ વિલોકી સેત જડ

છૌંહ આપને તન કી.

દૂરત અતિ આતુર અહારગચ,

છતિ બિસારિ આનન કી

કહ્ લૌં કહ્ કુચાલ કૃપાનિધિ,

ભાનત હૌ મતિ જન કી.

પુલકીદાસ પ્રભુ! હરહુ દુસહ દુષ

કરહુ લાજ નિજપન કી

પ્રાર્થના પદ્ય - - -

[ગયા મેં મનમાં બીડામાં કાવડા સિમિર વખતે પ્રાર્થના પદ્ય પ્રવચનો થતા હતાં. એ પ્રવચનોમાં સવે દલીલોને વિશદ રીતે સમજાવવામાં આવી છે. બાપુજીના વિચારોને સમજવા તેમ જ જીવનમાં ઉત્પત્તિ પ્રવાહ કરનાર પ્રવેશને એ જાણીતી ઉપોદ્ધાની વર્ણ પડે એમ છે. આર બાપુ માં તે કમે કમે પ્રગટ થાય છે]

આજે આપણે પ્રાર્થનામાં જે જાનના ગાયુ તે તુલસીદાસજીનું બનાવેલું છે તુલસીદાસના મનમાં જે મથન-અથકામણુ ચાલી રહ્યા છે તે આ જાનનામાં બ્યકત થયા છે આવી અથકામણુ પ્રત્યેક માનવીના મનમાં ચાલી રહી હોય છે તુલસીદાસજી પોતા બ્યકત કવિ હોવાથી એ અથકામણુના ભાવો કાવ્યરૂપે વક્ષાવે છે મનના સ્વરૂપ વિષે બે વતા એ કહે છે કે આ મનની મૂલતા કેવી છે? નામબહિરૂપી આકાશ ગગાને છોડી કઈ હું જાણબિહુની પાછળ પડુ છુ વિશ્વમાં જે શાશ્વત છે તેને છોડી કઈ સજીજીવી વસ્તુઓની પાછળ આ મારુ મન કામે છે ચાતકપત્ની આકાશ સામે ભેઈ રહ્યુ હોય છે, પણ વરસાદ આવતો નથી ત્યાં મુમાકાનો ગોટો ભેઈ ઢોડે છે અને પાણી ન મળવાથી હેરાન થાય છે વખારમાં મુમાગથી આખો બળે છે આ મન પણ ચાતકની જેમ અથકારમાં અટવાય છે સાચી વસ્તુની તેને પિછ ન થતી નથી! શકરે! જેમ ફરસબ પીમાં પોતાનો પડછાયો ભેઈ પડી છે એમ માની ખાવાની લાલચે નીચે તૂટી પડે છે અને ચામ તૂટી જાય ત્યાં મુખી પડછાયામાં દેખાતા પત્ની પર મકારો કર્યા જ જાય છે તેમ માણુમનુ મન પણ અવા તવિક વસ્તુ પર ચોટી રહે છે તેથી કૃપાનિધિને એ પ્રાર્થના કરે છે કે, હે પ્રભુ! હું પણ આ અજ્ઞાન ચાતક કે શકરા જેવો જ છું મનુષ્યની ગતિ તુ જાણે છે તમારો તુ જ આધાર છે માટે આતુ અમારું અસહ્ય દુખ - સાની આ રાખાડુ

વસ્તુને અંગે પિછાની શકતા નથી તે-તુ ફર કર તારા જાતોની તું જ જ રાખે છે, તો અમારી લાજ રાજ અને અમને સદ્બુદ્ધિ આપ દરેક માનવીમાં સુમતિ અને કુમતિ બેઠેલી હોય છે જ્યાં સુમતિ છે ત્યાં સ્વપત્તિ છે જ્યાં કુમતિ છે ત્યાં વિશ્વનો પડેના છે આતુ માનવી જાણતો હોવા છતાં તેનું મન કુમતિ તરફ જ વળે છે બીજી રીતે કહીએ તો એવ અને પ્રેયનુ કદ મુક માનવીના કાચમાં અખડ ચાલી રહ્યુ હોય છે આર એક સ્ટી નક્કની ભાષામાં કહુ તો દરેક માણુસમાં જેકિલ અને હાઈડ પડ્યો હોય છે એક બાલુથી મણુસ ટાકી કમરો દેખાય છે બીજી બાલુથી તે કાળો કદરૂપો દેખાય છે માણુસના બે સ્વરૂપો કેવા એકબીજા સામે આપડે છે તેનો મુદર ચિતાર જેકિક અને હાઈડ' નામના પુસ્તકમાં ભેવા મળે છે જેની સુમતિ જતભર ખીલી છે તે વિપરીત વાતાવરણમાં પણ ટકી રહે છે પણ બીજાઓ માટે તેમ નહીં વિપરીત પરિ સ્થિતિમાં તે ટકી ચકતા નથી તેથી પ્રત્યેક શણે દરેક માનવીને જાગ્રત રહેવું ભેઈએ આ સાનુ પેલું મિથ્યા એનું તને જાન થાય ત્યારે તે પુરુષાર્થી' બને છે જેમ આપણી દષ્ટિ વધુ સાફ તેમ આપણે વધુ પુરુષાર્થી બની શકીએ આપણા જીવનમાં આતુ તુલસીદાસજીના જેવું મથન ચાવતું હોય તો થેડી અશા રહે છે તેથી માણુસે દરેક પળે જાગ્રત રહીને એવ માટે પુરુષાર્થ કરવો ભેઈએ

—જમસંભાઈ મલુતા

બૌદ્ધધર્મની

(૪)

કથાઓ

અતીત ઠાળમાં એક વખતે ભગવાન યુદ્ધ કિશુસંઘના મોટા પરિવાર સાથે વિહાર કરતા બનારસ આવ્યા. ત્યાંના ઉપાસક પોતાની શક્તિ અનુસાર કિશુઓને દાન આપતા. એક દિવસે ભગવાન યુદ્ધ આહાર પછી ઉપાસકોને સંબોધીને કહ્યું : “ઉપાસકો! આર પ્રકારના ઉપાસકો હોય છે એક તો જે કંઈ પોતાની પાસે હોય તે જ આપવું; બીજાની પાસેથી આપાવવામાં શું ફળ, એમ માની પોતે જ દાન આપે છે, પણ ગીબને પ્રેરણા આપતો નથી. એને ત્યાં ઇચ્છે ત્યાં લોગ-સંપદા મળે છે, પણ પરિવાર - સંપદા મળતી નથી. બીજે ઉપાસક એવો હોય છે કે, બીજા પાસે જ દાન આપાવે, પણ પોતે કશું આપે નહિ; એને પરિવાર-સંપદા મળે, પણ લોગ-સંપદા મળતી નથી. ત્રીજે ઉપાસક એવો હોય છે કે, જે બંનેય કરે અને એને લોગ-સંપદા તેમ જ પરિવાર-સંપદા બંને મળે. વળી ચોથો ઉપાસક એવો હોય છે કે, જે બંનેય ન કરવાથી હંમેશાં રપર]

પદ્મનાભ શ્રી. લૈની

દરિદ્રી રહે-મનથી, મિત્રોથી, લોગથી.”

આ ઉપદેશ સાંભળીને ત્યાં બેઠેલા એક પંડિતને થયું કે, ‘હું’ હવે એવું કરીશ કે, હું પોતે પણ ત્યાગ કરું અને બીજાને પણ આપા ગુણ્ય કાર્યમાં પ્રેરણા આપું.’ તેણે ભગવાનને પ્રણામ કરી કહ્યું : “ભગવન, આવતી કાલે મારે ત્યાં શિક્ષા લેલો.”

“કેટલા કિશુઓની તને જરૂર છે ?”

“બન્ને! આપનો પરિવાર કેટલો છે ?”

“હે ઉપાસક, મારા સંપદા ૨૦૦૦૦ કિશુઓ છે.”

“ત્યારે બન્ને! આપ સૌને મારું નિમંત્રણ છે!”

ભગવાન યુદ્ધે તેના નિમંત્રણને સ્વકાર કર્યો, એટલે તે ગામમાં થેરેથેર જઈ કહેવા લાગ્યો : “અરુ! તાત! આજે મેં વીસ હજાર જેટલા કિશુઓને શિક્ષા માટે નિમંત્રણ આપ્યું છે. તમારે જેટલા કિશુઓની વ્યવસ્થા કરવી હોય તેટલી કરો.” આ સાંભળીને કેાઇએ પાંચ, કેાઇએ દસ, કેાઇએ વીસ-પચાસ-સો કિશુઓને શિક્ષા આપવાનું સ્વીકાર્યું. તે પંડિતે બધાની નોંધ

એક કાગળ પર લખી નાખી

તે વખતે બનારસમાં મહાદુર્ગત નામે એક ઘણો ગરીબ માણસ રહેતો હતો એને બોળે પડિતે કહ્યું “સૌમ્ય” આવતી કાલે મેં વીસ હજાર જેટલા બિંદુઓને આપણા નગર તરફથી લોજન માટે નિમત્રણ આપ્યું છે બધા નગરવાસીઓ પોતાપોતાની શક્તિ અનુસાર બિંદુ આપશે એવું તું કેટલા બિંદુઓને બિંદુ આપીશ ?”

મહાદુર્ગતે કહ્યું “સૌમ્ય ! મારે બિંદુઓ સાથે શા લેવા દેવા ? એ તો પૈસાવાળા લોકો બિંદુ આપી શકે મારે ત્યાં તો કાલે જન્મવાનું શું એ જ મોઠો સવાવ છે !” એ સાંભળી પડિતે કહ્યું “લૌગ્ય !” એ, તે આજ સુધી કેઇને કશું આપ્યું નથી એટલે જ તને આટલું હાથિ છે, એ તું નથી જાણતો ? જે કશું આપે જ નહીં તેને ક્યાંથી મળે ?” મહાદુર્ગતે એ યો “સૌમ્ય, એ હું જાણું છું પણ મને તો રાજની મજૂરી કરીનેય પેટ પૂરતું નથી મળતું” પડિતે કહ્યું “તારી વાત સાચી છે પણ તું જુવાન છે તારામાં કામ કરવાની તામત છે જરા વધારે મજૂરી કરજે અને તારાથી જેટલું બને એટલું આપજે તું તારાથી એટલુંય ન બને ?” એ સાંભળી મહાદુર્ગતે ખેદપૂર્વક તેને સમતિ આપી અને કહ્યું “સાડું ત્યારે હું પણ એક બિંદુને ફાન આપીશ માડું નામ કાગળ પર નોંધી લે હું આજે વધારે કામ કરીશ અને બિંદુ માટે મેગવી લઈશ” પણ પડિતને યશુ કે, એક બિંદુ માટે ૥૬ લખવાનું હોય ? તેથી તેણે તેનું નામ નોંધ્યું નહિ

મહાદુર્ગત ઘેર ગયો અને તેણે પનીને બધી વાત કહી એ સાંભળી ‘આપણે તો

દરિદ્ર લોકો ! શા માટે તમે આવું વચન આપ્યું ?’ એમ કહેવાને બદલે એની પત્નીએ કહ્યું “સ્વામી ! એ તમે બહુ જ સાડું કર્યું આપણે આજ લગી કેઇનેય લોજન આપ્યું નથી, એટલે જ આપણે દરિદ્ર છોએ આજે હું પણ બહાર કાઢી કામ કરી વધારાની કમાણી કરીશ, જેથી કાલે આપણે બિંદુને સારી રીતે જમાવી શકીશું” એમ કહી બંને જણ કામ માટે ચેકને ત્યાં ગયા

ચેકે કહ્યું ‘મહાદુર્ગત, આવતી કાલે મારે ત્યાં બસે ત્રણસો જેટલા બિંદુઓ જમાવા આવશે તેથી રસેઈ માટે તું લાકડા ફાડીને આપજે” એમ કહી મહાદુર્ગતને કુહાડી આપી મહાદુર્ગતે ખૂબ ઉત્સાહથી એ કામ કરવા લાગ્યો એ ભેંદને ચેકે પૂછ્યું ‘કેમ, આજે તું બહુ પ્રસન્ન થઇને કામ કરે છે ?’ મહાદુર્ગતે જવાબે “સ્વામી, આવતી કાલે મારે ત્યાં એક બિંદુને જમાવવાના છે, તેથી મારે વધારે મહેનત કરવાની જરૂર છે” ત્યારે ચેકને યશુ, ‘આ સેવક કેટલો લાગ્યશાળી છે ! મને કદાચ વિના, એકે બિંદુને જમાવવા ખાતર તે કેટલો પરિશ્રમ કરી રહ્યો છે એના જેવો ત્યાગ બીજો કયો હોય ? ધન્ય છે એને !’

મહાદુર્ગતની પત્ની ચેકાણી પાસે ગઈ અને ત્યાં ધાન્ય ખાડવાનું કામ કરવા લાગી એણે પણ ચિંતા ખૂબ પ્રસન્ન હતું ધાન્ય ખાડતી વખતે હાથમાં સાંભેલું લઈને જાણે તે નાચતી ન હોય ! ચેકાણીએ એ ભેંદને એણે કારણ જાણી લીધું અને એક બિંદુને જમાવવા માટે આ પરિશ્રમ ચર્ચ રહ્યો છે એ જાણીને આનંદ પામી ચેક અને ચેકાણીએ એ લોકોને તેમજ મહેનતાણુ ઉપરાંત પ્રેમથી વધારાનું અનાજ પણ આપ્યું

મહાદુર્ગત અને તેની પત્ની ઘેર આવ્યાં. બીજે દિવસે બિહુને જમાડવા માટે તેમને ત્યાં યાત્રી ન હતી. તેથી મહાદુર્ગત પતરાળી બનાવવા માટે પાંદડાં લેવા નદી તીરે ગયો અને બિહુને જમાડવાનું આજે લાગ્ય મળશે એના આનંદમાં પાંદડાં તોડવા લાગ્યો.

મહાદુર્ગત પતરાળી બનાવી ઘણા ઉઘાસમાં ઘેર પાછો આવ્યો. લેટલામાં તેની પત્નીએ સરસ રસોઇ તૈયાર કરી દીધી અને બિહુને તેડી લાવવા મહાદુર્ગતને મોકલ્યો.

નગરના ગધા લોકો પોતે સ્વીકારેલી સંખ્યામાં બિહુએને પોતપોતાને ઘેર લઈ જતા હતા. મહાદુર્ગત પેલો પંડિત પાસે ગયો અને પોતાનો બિહુ કયો તે પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે પંડિતને યાદ આવ્યું કે, અરે આવું નામ તો લખવાનું રહી ગયું હતું! બધા બિહુઓની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ હતી. તેથી તેણે ખેદથી કહ્યું : “સૌમ્ય મહાદુર્ગત! ક્ષમા કરજો. તારું નામ લખવાનું હું ભૂલી ગયો હતો. હવે બીજા કોઈના ઘરમાં આવેલા બિહુઓને બીજાને ત્યાં મોકલવા કોણ તૈયાર થાય ?”

આ સાંભળીને મહાદુર્ગતનું હૃદય દ્રવી ઊઠ્યું; તેને ખૂબ દુઃખ થયું. પહેલી વાર જ આવો મહાન પ્રસંગ એના જીવનમાં આવે અને તે આ રીતે નિષ્કુળ થાય ! તે દુઃખી અવાજે બોલ્યો : “સૌમ્ય ! મારો છું નાશ ન કર ! જોને, મેં અને મારી પત્નીએ ગઈ કાલે સખત મજૂરી કરી, ઘરમાં રસોઈ તૈયાર કરી રાખી છે. અને એક બિહુ આપા !” એમ કહી તે રડવા લાગ્યો. પંડિત બોલ્યો : “સૌમ્ય ! મારી ભારે ભૂલ થઈ ગઈ છે. હું હવે ક્યાંથી બિહુને લઈ આવું ?” પણ તને એક ઉપાય બતાવું. ભગવાન ખુદ હમણાં જ સ્નાન કરીને વિહારમાં બેઠા છે. ઘણા

મોટાં મોટા લોકો અને નગરના રાજા પોતે પણ ભગવાનનું પાત્ર લઈ તેમને ઘેર તેડી જવા માટે કચારતા ત્યાં બેઠા છે. તું ત્યાં જઈને ભગવાનને વિનંતી કર કે, ‘ભગવન ! હું ગરીબ છું આપ મારો સંપ્રદા કરો.’ ભગવાન તને ના ન પાડે. તું ત્યાં જા.”

મહાદુર્ગત ધૈર્યથી અને વિનયપૂર્વક વિહારમાં આવ્યો. વિહારની બહાર આગણામાં રાજા, રાજપુત્ર અને બીજા મોટા પુરુષો ભગવાનને પોતાને ત્યાં લઈ જવા બેઠા હતા. તેઓએ મહાદુર્ગતને કહ્યું : “મહાદુર્ગત, તું આ વખતે અહીં ક્યાં આવ્યો ? હજી ભગવાન આહાર કંદવાના છે, પછી કાંઈ જોઇતું હોય તો ઘેર આવજો. અહીંયાં શું છે ?” મહાદુર્ગતે કહ્યું : “હું એ બહુ ધું હું તો કેવળ ભગવાનના દર્શન કરવા આવ્યો છું.” એમ કહી વિહારની બહાર નહીં જ મીન પર માથું મૂકી ભગવાનને ઉદંશીને તં મોટેથી બોલ્યો : “જાન્ટો ! આ નગરીમાં મારા કરતાં વધારે ગરીબ દરિદ્રી માથુસ બીજાં કોઈ નથી ! આજ આપ મારો સત્કાર સ્વીકારજો, મારો સંપ્રદા કરીને જાન્ટો ! અને કૃતાર્થ કરો.”

ભગવાને તેના શબ્દો સાંભળ્યા. બારણાં ખોલી ભગવાન બહાર આવ્યા અને મહાદુર્ગત પાસે આવીને તેના હાથમાં પોતાનું પાત્ર ભગવાને મૂક્યું. ભગવાનનું બિહુપાત્ર મળતાં મહાદુર્ગતને અપૂર્વ આનંદ થયો. રાજા, રાજપુત્ર અને મોટા મોટા લોકો તો એકઠીબીજી મોઢાં જોવા લાગ્યા. ભગવાને પોતે જ જેના હાથમાં પાત્ર મૂક્યું, પછી તે લેવાની ઠોળી તાકાત આલે ! તેઓ મહાદુર્ગતને કહેવા લાગ્યા : “મહાદુર્ગત ! ભગવાનનું બિહુપાત્ર અમને આપ. તને અમે ઘણું ધન આપીશું. તું દરિદ્ર છે, તેથી ધન લે. અને આ બિહુપાત્ર તને શા ખપતું છે ?” [અનુસંધાન પૃ. ૨૫૮ મે પાને]

ગુરુદેવની ગીતાંજલિ

[ગુરુદેવની 'ગીતાંજલિ'ના કાવ્યોનું અનુગીતન પૂજ્ય મહિલકજીને મુખેથી કરવું એ ખરેખર જીવનનો મુખ્ય ભક્તિ છે. એમની રનેહ નીતરની આત્મા, આપણા દેવાને પુલકિત કરે એવા શીર, મંજીર, પ્રશંતા અનાજ, ગુરુદેવ પ્રાપ્તના પૂજ્યભવથી સ્થાપિત એમનું પ્રેમાળ હૃદય અને સ્વચ્છનસમી સંપત્તિ એ સૌના સુખમુખે વચ્ચે એમના મુને ગુરુદેવના કાવ્યો વિશે માત્રજવાથી 'ગીતાંજલિ'ને સમજવા માટે આપકને નવી ન દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે આ લેખમાળા સૌને મનનીય થઈ પડશે.]

હું ત્રિશ્વર માગી કરતોં તો ગામતણા પથ પથમાં,
ત્યાં તો હું ચાલ્યો જતો તો તારા સુવર્ણ રથમાં

ચાલુ રથ ધન ધાન્ય ઊડવરી

એ બાજુ એ હાથે,

એક અપૂરવ સ્વપ્ના બેસુ

મુજ આખોને લાગુ એસુ,

ખોખે ખોખે ભરી પોઠલુ

લકરિ ઉપાડી માથે,

શોભા તારી અદ્ભુત ટેવી।

અદ્ભુત શો તવ સાજ।

ત્યાં તો મુજ પાસે આવીને

રથ એ ધલી જતો,

હું તો મનમાં વિચારતો તો

આ કે છે મહારાજ.

મુજ મુખ સામે આંખો માંડી

જીનથોં મલકાતો,

સૂરજ આજ ઊગ્યો સોનાનો—

વિચાર મનમાં આવે,

પ્રસન્નતા તુજ મુખની બેઠ

અથ સકલ ઉરની મેં ખોઈ,

આજે મારે દ્વારે દ્વારે

ફરતા વારો નાવે.

એવામાં તો, હું નવ જાણું શાથી એકાએક
'મુજને આપ કરુ' બેલડિને હાથ પસાર્યો છક.

ધરની બહાર નીકળતા સાથે,

મુજને કાજ મળ્યો આ વારે,

અહા! રાજ, શી વાણી તારી,

'મુજને આપ કરુ' તું

આરાખાયુ

સુધી પસક હું સ્થિર થઇ ઊભો
કરીને માથું નીચું.
તારે ખોટ પડી શી એવી
મુજ ભિદ્ધકને ભીખવા લેવી,

આ કેવળ દૌરુક વશ થઈને
તું મુજને છેતરતો;
ઝાળીમાંથી લઇ કષ્ટ નાનો,
દાન તને હું કરતો.

જ્યારે પાત્ર ઘરે લઈ જઈને
ઊંધું પાડી દેખું,
આ શું! ભીખ મહીં સોનાનો

કણ નાનો શે પેખું!
રાજ ભિખારીને જે આપ્યો,
સોનું થઈ તે આવ્યો પાછો,
ત્યારે નયન ભરી જલધી
હું રોવા લાગ્યો ત્યારે,
તુજને ક્યમ ઝાળી આપી

નવ ઠાલવી દીધી ત્યારે?
અનુન [નગીનદાસ પારેખ]

અંજીલ 'ગીતજલિ'નું પંચમું કાવ્ય સમજાવતાં
પૂન મહિસકાંડ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા :—

જીવનમાં ધર્મ અને કર્મ, શાંતિ અને
ગ્રમ સાથે સાથે જાય છે, જે બધું રસપૂર્ણ
હોય તો જોઈએ જ. જો રસ ન પડતો હોય
તો કોઈ પણ કામ સારું નહિ થાય. જે
રસોઈ નીરસતાથી, આનંદ વિના કરવામાં
આવે તો તે ખોરાક પ્રુષ્ટિકારક ન બને.
જે જ રીતે શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ ત્યારે જ
બરોબર શિક્ષણ પામી શકે, જ્યારે શિક્ષક
પોતાની શીખવવાની પદ્ધતિ રસપૂર્ણ બનાવે.
આમ ત્યારે જ થઈ શકે, જ્યારે શિક્ષક
સાધના કરીને આત્માનો અનુભવ, અંતરનો
રસ પોતાની શિક્ષણ-પદ્ધતિમાં ઉમેરે.

ગુરુદેવ જીવનની સંપૂર્ણતાના આદર્શમાં
માનતા હતા, અને ધર્મ તેમ જ કર્મને

એક સાથે સંલગ્ન થયેલા ગણતા હતા. આ
વસ્તુ બીજી ભાષામાં કહીએ તો : લેવું અને
દેવું. આપણો આખો જન્મારો લેવાની
વૃત્તિમાં જ પચાર થઈ જાય છે. 'મને આપો,
મને આપો,' 'આ મારું છે, આ મારું છે,'
એવી જ આપણી વૃત્તિ હંમેશાં રહે છે.
દેવાની વૃત્તિ જ આપણને ધતી નથી. પરંતુ
જ્યાં સુધી દેવાની વૃત્તિ આપણે કેળવ્યાં
નહિ ત્યાં સુધી આપણે પ્રભુની સાચી મિત્રતા
પ્રાપ્ત કરી શકીએ નહિ.

દેવાની આ વૃત્તિ વેળાએ કોઈ પ્રકારનો
લેદભાવ ન હોવો જોઈએ. જીવનીચનો,
પડિત-મૂર્ખનો એવો કશોય લેદભાવ ન
સાધી સૌ સરખાં ગણવાં જોઈએ. કારણ કે
પ્રભુ આપણને પ્રેમ કરે છે ત્યારે આવો
લેદભાવ કદી કરતો નથી. આ પ્રમાણે સૌના
ઉપર એક સરખો પ્રેમ કરવો એનો અર્થ જ
દેવું. ઘરમાં કોઈ કમાનાડું હશે અને કોઈ
અપજ હશે. જા તો બન્નેને સરખો જ પ્રેમ
કરશે; કદાચ અપજને વધારે કરશે. કારણ
કે એવું કરવામાં પોતે વધારે ધર્મ પાળી
રહી છે, એમ તે માનશે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, દરેક માણસ
આપી શકે ખરે? અને આપણું પણ શું?
તો તેનો જવાબ એ છે કે, કોઈ બક્ષિત
એવી નથી જે કાંઈ ને કાંઈ ન આપી શકે.

સ્વર્ગમાં એક વખત એક મજૂર ગયો.
બગવાને પૂછ્યું : "પચાસ વર્ષ દુનિયામાં
રહીને તો શું કર્યું?" પેલો મજૂર બોલ્યો :
"હું તો શું આપી શકું, પ્રભુ? હું તો રાજ
જે ચાર આના કમાવાવાળો ગરીબ મજૂર!
પણ બહાર જતો ત્યારે હંમેશાં હસતો
રહેતો. હસીને મારાં કામ કરતો." પ્રભુની
નજરમાં આવી વૃત્તિની ઘણી કિમત છે

બી નને પ્રેમથી, આનંદથી, સહાનુભૂતિથી
જેવા તે લાખો રૂપિયાના દાન કરતા પણ
વધારે કીમતી છે.

બીએ એક માણસ હતો તેણે ધર્મ
શાળા બંધાવી, વિધવાઓને સહાય કરી,
મદિરા બંધાવ્યા, વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ વૃત્તિઓ
આપી વગેરે ઘણા ધર્મકાંતા કામો કર્યા
તે માણસને ભગવાને પૂછ્યું “આ બધું
તે કર્યું તો ખરું, પરંતુ એ તો તે તારા
અન્નકે રને પોષવા, તૃપ્ત કરવા કર્યું આમા
તે તારું પોતાનું તો કંઈ આપ્યું જ નહિ.”

દાન તો પોતાની વસ્તુનું હોઈ શકે
ભગવાનની સામે ફળ ફૂલ ધરીએ છીએ તે
તો ભગવાને જ આપણને આપેલા હોય છે.
આ રહ્યું આપણું પોતાનું શું આપીએ છીએ?
મદિરા જાડીએ છીએ ત્યારે આપણને માથું
નમવું પડે છે એનો અર્થ એ થાય કે,
આપણે ભગવાનને માથું અર્પણ કરીએ છીએ
માથું અર્પણ કરવું એટલે આપણા અહકાર,
આપણું અનિમાન આપણે પ્રજાને અર્પણ
કરીએ છીએ આપણી પોતાની આ જ વસ્તુ
પ્રજાને અર્પવાની છે.

શુક્રદેવના આ કાન્દમા એક માણસ
શેજ ઘેર ઘેર શિક્ષા માગીને પોતાનું યુજ
રાત ચલાવતો હતો એક દિવસ તે રસ્તાની
બાજુએ જોતો હતો, ત્યારે એનાના રથમા
એમીને કોઈ મહારાજાધિરાજ તેની તરફ
આવતો દેખાયો. પેલા બિખારીને થયું કે,
બસ આ જ તો મારું ભાગ્ય ફગશે મહા
રાજાધિરાજ આવે છે, પછી મળવામા શું
બાકી રહે? એવામા રથ આવીને તેની પાસે
જોતો રહ્યો બિખારીના આશ્ચર્યની વચ્ચે
રાજાએ પોતે જ રથમાંથી જીનરીને બિખારી
સામે ધાયક બનીને હાથ લાગો કર્યો!
પેલો બિખારી તો વિચરમા પડી ગયો. શું

આપું ? શું આપું ? એમ એને થાય છે
લોક આવીને એને લલચાવે છે આપવાનું
મન થતું નથી પણ રાજા હાથ પાછો
એચતો જ નથી પેલો બિખારી ઉઘટે પોતાની
ઝોળીમાંથી એક દાણો કાઢીને રાજાના હાથમા
મૂકે છે રાજા તો દાણો લઈને ચાલ્યો જાય
છે બિખારી વિચા વા લાગ્યો કે વાહ, રાજા,
વાહ! મારી ખીચડીમાંથી એક દાણો તે
ઓછો કર્યો! દુખ સાથે તે ઘેર ગયો અને
ઝોળી ખાની કરી તો તેમા એક સોનાનો
દાણો દેખાયો! તેની આખમા અંધુ બરાઈ
આવે છે અને તેને થાય છે અરેરે, મે
મારી આખી ઝોળી શા માટે તારી આમગ
લાવવી ન દીધી?

આપણી પણ ઉઘટે આવી જ દયા થાય
છે આપવાના યુગ વખતે આપણે કંઈ
આપતા જ નથી અને અ્યારે વખત વઢી
જાય છે ત્યારે પસ્તાવો કરીએ છીએ એવું
કારણ એ છે કે જે આવે તે સમગ્ર ભોજ
કરવાની વૃત્તિ જ આપણામા વધારે હોય છે
પરંતુ એ શરીર એવો નિયમ કહે કે, જે
કંઈ ખાઈએ તે ભોજ જ કરતું, તો તેની
શી દયા થાય? નરી પણ પાણીને વહેવા ન
દે અને બચનમા રાખે તો પાણી જા ધાઈ જશે.
પ્રભૂતિ પણ આપણને આપવાનું જ શીખવે
છે સૂર્ય, ચંદ્ર તારાઓ રોજ આપણને
તેજ, પ્રકાશ, શીતગત્તા આપ્યા જ કરે છે
પણ ફળ માણસ જ એક એવું પ્રાણી છે
જે ભગ ભગ કર્યા કરે છે! કોઈ વખતે
એમ થાય છે ખરું કે, અનુક્રમ પ્રાપ્તિ થઈ
જાય પછી આપણે કંઈ વધારે મેળવવાની
કચ્છા કરીશું નહિ પરંતુ એ વિચાર યોગ્ય
નથી હવ્વાઓનો તો આદેશ જ નથી એક
મયી બીજી એમ હવ્વાઓ વધતી જ જાય

વળી આપવાની વાતમાં પ્રમાણ - આપણે કેટલું આપીએ છીએ-એ મહત્વની વસ્તુ નથી. યાચા દિલથી આપણે આપીએ છીએ કે નહિ. એ મહત્વનું છે. એક મંદિર ગાંધવા માટે ફાળો લિખતાવતાં અનેક નાનાં મોટાં દાનો આવી પડ્યાં. પરંતુ તે બધાંય કરતાં એક ઠોરીમાએ પોતાની પાસેના બે પૈસા જે તેનું સર્વસ્વ હતું તે અર્પણ કર્યાં. તેનું દાન જ મહત્વનું ગણાયું. તેની હિંમત બધાં કરતાં વધી ગઈ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ભૂખ લાગનાં સોનાફાનાં કીમતી વાસણોમાં બધાં દૂધ, હઠી વગેરે લઈ આવ્યાં. પરંતુ ભગવાને તો એક ઠોરીમાના લાગેલા માટીના વાસણમાંની ખાટી છાશ જ સ્વીકારી. કારણ કે એ છાશ ઠોરીમાનું સર્વસ્વ હતું.

સુખ્ય વસ્તુ તો એ જ છે કે, આપવાની વૃત્તિ કેળવવી. બાળું કંઈ આપવા જેવી સ્થિતિ ન હોય તો પ્રેમથી કાનની સારવાર કરવી, માથું દાખવું, પગ દાખવા એટલું તો થઈ શકે એમ છે. છેવટે કંઈ નહિ તો ખીજાના ભણા ખાતર પ્રાર્થના કરી શકાય. આમ કરવાથી મન મોટું થાય છે અને સાચો આનંદ અનુભવાય છે.

બૌદ્ધધર્મની કથાઓ : [અનુ. ૧૦ ર૫૪થી આ. ૩]

મહાકુગંતે તે લોકોને કંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો અને તે કૃતાર્થ થઈ ભગવાનને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યો. બધા ઘેર આટ્યા ગયા. પણ રાત્રને થયું કે, કદાચ આજે ભગવાન ભૂખ્યા રહેશે. એના દરિદ્ર ઘરમાં ભગવાનને સતોષ નહિ થાય તો એમને મારે ઘેર લઈ જઈ સતોષ આપીશ. એમ વિચારી

બુદ્ધ ભગવાન પણ રહેતા કે, કંઈ ન થઈ શકે તો સવાર સાંજ થોડી ફાણ માંદાએ માટે, ખાંડોરીએ માટે શાંતિ અને સુખની કલ્પના કરા; તેમની સાથે મૈત્રીભાવ કેળવો.

આપણું શરીર પણ આપણને એકદું કરવાનું શીખવતું નથી. પેટનો ક્યારે ખહાર કાઢી નાખીએ તો શરીર સાબુ રહે અને આપણને પણ શાંતિ મળે. તેવી જ રીતે માણસ ક્યારે દેવાની વૃત્તિ, અર્પણ કરવાનો ભાવ કેળવે છે, ત્યારે જ તેને ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાન અને કુદરત બંને આપણને અર્પણ કરવાનું જ શીખવે છે. ભગવાનની અર્પણ કરવાની રીત આપણે સમજી શકતા ન હોઈએ તો આપણે આપણી બાત નિરીક્ષણ કરવું. આ દેવી પોતાનાં બાળકો માટે આપ્યા જ કરે છે। અને તે પણ કયો ભેદભાવ વિના. બાતું હેંધું તો સારા તેમજ ખરાબ દીકરા માટે હમેશા ખુલ્લું જ હોય. તે પોતાનું વહાલ બધા દીકરા પર સરખું જ વરસાવે. એવી જ ભાવનાથી, એવી જ મનોવૃત્તિથી આપણે અર્પણ કરવાની વૃત્તિ કેળવવી જોઈએ.

તે ભગવાનની પાછળ પાછળ ગયો. મહાકુગંતે અને તેની પત્નીએ શક્તિભાવથી પોતાના દરિદ્ર ઘરમાં પાંદડાની ધાળીમા ભગવાનને સતોષ થાય એમ જમાવ્યા. લોકોન પછી પોતાના જીવનમાં આવી સુખન્ય ઘડી પ્રાપ્ત થઈ તેથી દિવ્ય આનંદ અનુભવી મહાકુગંતે ભગવાનનાં ચરણમાં માતું મૂકી ભાવપૂર્વક બોલ્યો :— નમોતસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસન્નહરસ।

‘સ્નાન્ત યુગ્માય’ - પોતાના સુખને માટે તેમ જ ‘જગત હિતાય’ - જગતના કલ્યાણને અર્થે શ્રમનો મહિમા મનુષ્યોએ સ્વીકાર્યો છે ‘સદ્ વીર્ય’ કરવાપૈ - સૌ ભેગા મળીને શ્રમ કરીએ એમ આપણા ઋષિઓ પણ કહેતા પરંતુ જીવનમાં આજસ વ્યાપી જવાથી મહાત્મા ટોલટોલ કહે છે એમ, બીજાની ખપ પર બેસીને જરાયે શ્રમ થયા વિના મોજીલ જીવન જીવવાની આપણને ટવ પકડી જવાની તેમ જ જાદુ સરકુનિના નવા પચાલો ઉપજાવીને આપણે શ્રમની પ્રતિષ્ઠાનો વિનાશ કર્યો શ્રમ કરવા એ હલકું કામ છે, એવી ભૂલ લાલી અને જીવનને કૃધી નાખનારી માન્યતા આપણે ઊભી કરી આ આત્મધાતી માર્ગમથી આપણને વચાવવા આજ લગી અવતરેલા સૌ મહાપુરુષોએ પ્રયત્નો કર્યા છે અને આપણને શ્રમનો મહિમા સમજાવ્યો છે

વગી આપણી સંસ્કૃતિ આપણને શીખવે છે ‘વસુધૈવ કુટુંબકમ્’ની જગત્ત્રય પીઠાવના પરંતુ વિશ્વને કુટુંબ માનીને જીવવાની એ ઉચ્ચ જાવના આપણે જીવનમાં મૂર્ત કરી શક્યા નહિ! અરે, આ પછા જ દેશના આપણા પાડોશીના કુખકુખને સમજવા જેટલું હૃદયનું ઔદાર્ય પણ આપણે યુમાથી ગેદા છીએ! ‘સ્વ-અર્થ’ સિવાય આપણને કંઈ સુખનું જ નથી!

જ્યારે જડવાડ તરફ ઘસડાતા યુરોપ દેશમાં એ વિશ્વવ્યાપી જાવના કેટલાક વિશાળ હૃદયના તેમ જ શતિશિલ્પી લોકોમાં મૂર્ત સ્વરૂપે દિગ્દર્શી પડતી બેઠીને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેતું નથી આપણા ગૂંજરાતમાં

આ રાજ્ય

અમદાવાદમાં કલ્યાણ મિલથી વીસેક મિનિટને અતરે એકાત રથજામાં યુરોપમાંથી કેટલાક ભાઈ-બહેનો આવીને આપણને શ્રમ યજ્ઞને જીવંત પાઠ આપી રહ્યા છે પારકા પ્રદેશમાં આપણે આગણે આવેલા એ મહેમાનો આપણી સમીપ ચાલતા જન-હિતકારી કામમાં આપણને આકર્ષે છે, એ કંઈ નાની સુખી વાત ન કહેવાય આજે હરિજન વગેરે નિર્વાસિતો માટે બધાનું એ કક્ષરભાષા નગર’ શ્રમ-યજ્ઞની પાવન ભૂમિ સમાન બની ગયું છે એ યુરોપિયન ભાઈ-બહેનો આપણા વિદ્યાર્થી ભાઈ-બહેનો સાથે બળી જઈને એકરાજનાથી શ્રમ કરી રહ્યા છે એનું દર્શન કરવું અને તેમની સાથે કામ કરવું એ જીવનની ધન્યતા જ છે

૧૮૨૦માં હોલેન્ડમાં મિ. પીએરી સેરસેલે ઈંદર નેશનલ ફેલોશપ એન્ડ રિકાન્સલીએશન’ પરિષદમાંથી ઇન્દર-નેશનલ વોલન્ટરી સર્વિસ એન્ડ પીસ’ની રચના કરી એના સભ્યોએ યુદ્ધ દરમિયાન ક્રાન્તના નાશ પામેલા ગામના મકાનોની મરામત કરી હતી સમય જતા સ્વિફ્ટ્સ હોન્ડમાં ‘સર્વિસ સિવિલ ઇન્દર નેશનલ’ - S. C. I - નો જન્મ થયો સ્વિફ્ટ્સ હોન્ડ અને ફ્રાન્સમાં પૂર, ખરતીકપ વગેરે કુદરતી આફતો જે રથજોમાં આવી પડતી ત્યાં સ્થાનિક સત્તાવળ એ પહોંચી શકતા ન હોય તે વખતે S. C. I ના સભ્યોએ સેવા બજાવી હતી ૧૮૨૦થી ૧૮૩૩ સુધીમાં યુરોપના ઘણા ભાગોમાં આ દુકાદીએ સેવા કાર્ય કર્યું હતું એમાં યુરોપના બાવીસ જેટલા દેશોના સભ્યો હતા

૧૯૩૩માં બિહારના ભૂકંપ અને જળ પ્રલય વખતે આ સરકારના સ્થાપક મિ પીએચી સેરસોવ પોતાની સાથે બે મહદ નીશોને લઈને હિંદ આગ્યા અને તેમણે ટોચેસ તેમ જ સરકારના સહકારથી જળ પ્રલયથી નાશ પામેલા ગામડા ફરીથી બાધવામાં સહાય કરી 'શાંતિપુર' નામનું ગામ તેમની સેવાનું જીવન પ્રતીકસમુ રહેશે ૧૯૪૫ની પાનખર ઋતુમાં મિ પીએચીનું અવસાન થયું તેમના અવસાનથી મુરોષે તેમ જ સૌ દેશોએ એક મહાન શાંતિચાહક અને શાંતિસર્જક શુભાચ્યો મિ પીએચી અને ગાંધીજી વચ્ચે ઘણા વખત સુધી પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો હતો ૧૯૩૨માં તે ગાંધીજીને મળ્યા પણ હતા

આસામના ધરતીકંપ પછી રાષ્ટ્રપતિ રાજેન્દ્રપ્રસાદના નિમંત્રણને માન આપીને મિ ઓપ્લીગરની નેતાગીરી હેઠળ ૧૪ જેટલા મુશ્કેલીપાત્રીઓ અનુચારી ૧૮૫૧માં હિંદ આગ્યા એમાંથી આઠ જણ હિંદમાં રહ્યા અને છ પાકિસ્તાન ગયા

પ્રથમ આ ટુંકડીને હિંદમાં શું કામ કરવું એ નિશ્ચિન હતું પણ તેમના આગ્યા બાદ ઉત્તર ભારતીયપુરામાં તેમણે મુરીઆશુરીમાં નિયાજના બાધકામનું કાર્ય શરૂ કર્યું શિક્ષકો, ગ્રામજનો અને વિદ્યાર્થીઓએ તેમને સહકાર આપ્યો એપ્રિલ માર્ચમાં તેમણે તે કામ પૂરું કર્યું

ત્યાર પછી ફરીદાબાદમાં પણ તેમણે રાહતનું આદર્શ કાર્ય કર્યું બાળકોને સ્વચ્છ રાખવા, બળિયા ટાંકવા, બાળકોને રમકડા બનાવતા શિક્ષકાડવા તેમ જ તેઓને ઉપયોગી માહિતી આપવી વગેરે તેમણે અનેક કાર્યો કર્યા એ ઉપરાંત તેમણે સખ પાવર સ્ટેશન પણ બાંધ્યું હતું

હવે તેમણે અમદાવાદમાં કાર્યાલય મિલ

૨૧૦]

પાસે હરિજન વગેરે નિર્વાસિતો માટે બંધાતા 'ઠક્કરબાગા નગર'માં ખાસ કરીને શાળા અને દવાખાનાના મકાન બાધવાનું કામ હાથમાં લીધું છે એ ઉપરાંત જાહેર ઉપયોગ માટે પાણીની ટાંકી, ચૂનાની ઘટ્ટી વગેરે બાધવામાં તેમ જ દૂરથી માટી લાવી પાયા પૂરવામાં તથા ખીબા કામમાં પણ સહકાર આપી રહ્યા છે હાલ ત્યાં મિ ઓપ્લીગર, મિ જુસી, મિ બેન્ટ અને મિસ જોન રહે છે મિ ઓપ્લીગર (Pierre Opplinger) સ્વીઝરલેન્ડના વતની છે તે સારું જ્ઞાન ધરાવતા શિક્ષક છે તેમની વય આશરે ચુઆલીસ વર્ષની છે તેમની દોરવણી નાંચે Work camp—શ્રમ-મંડળનું કામ થાય છે મિ જુસી (Jussi Kemanen) ફિન્લેન્ડના છે તે ત્યાંના જેડ્ડ છે તેમની વય પચીસ વર્ષની છે ખૂબ જ ઉત્સાહી યુવક છે મિ બેન્ટ (Bent Thygesen) ડેન્માર્કના છે ચાર વર્ષ વહાણના બાધકામ અંગેનું શિક્ષણ લીધું હતું તેમની ઉંમર પણ આશરે પચીસ વર્ષની છે ખૂબ ઉત્સાહી અને આનંદી યુવાન છે હાલ તેમની તળિયત સારી ન હોવાથી હોસ્પિટલમાં છે મિસ જોન (Joan Ailsford) ઇંગ્લેન્ડના છે બોટની અને ઝૂંબે લોજના સ્નાતિકા છે અને શિક્ષિકા તરીકે કામ કરતા હતા તેમની વય આશરે ત્રીસેક વર્ષની છે રસોડાની તેમ જ ધરકામની બધી બધી વ્યવસ્થા એ બહેન સંભાળે છે

આ Work-camp—શ્રમ યજ્ઞમાં અમદાવાદના નિવાર્થી મહાન તરફથી વિદ્યાર્થીઓની ટુંકડી એક અંવાડિયા માટે મોકલવામાં આવે છે શાળા—મહાશાળાના તમ જ વિદ્યાર્થી વગેરે સરકારના વિદ્યાર્થી—વિદ્યાર્થીનીઓ ખૂબ ઉત્સાહથી તેમના કાર્યમાં સાથ [અનુમધાન પૃષ્ઠ ૧૬૫ ને પાને]

આશા બા ૫

ગાંધીજી

સ્વદેશી સાંકળે ગાળી
 ધાર્મિક મને ભવાળે સમુ
 મહેસુલો

ગાંધીજીના નેતૃત્વ
 દેશી સ્વદેશી સાંકળે
 મહેસુલો મહેસુલો
 ૨-૫ ધાર્મિક નો મહેસુલો
 ભવાળે મહેસુલો
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો
 ભવાળે મહેસુલો ૨૬૬
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો

ગાંધીજીના નેતૃત્વ
 મહેસુલો ૨૬૬ મહેસુલો

२६२]

୧୦୩୪ ୧୫. ୩୩
 ୧୬ ୧୭ ୧୮ ୧୯
 ୨୦ ୨୧ ୨୨ ୨୩
 ୨୪ ୨୫ ୨୬ ୨୭
 ୨୮ ୨୯ ୩୦ ୩୧
 ୩୨ ୩୩ ୩୪ ୩୫
 ୩୬ ୩୭ ୩୮ ୩୯
 ୪୦ ୪୧ ୪୨ ୪୩
 ୪୪ ୪୫ ୪୬ ୪୭
 ୪୮ ୪୯ ୫୦ ୫୧
 ୫୨ ୫୩ ୫୪ ୫୫
 ୫୬ ୫୭ ୫୮ ୫୯
 ୬୦ ୬୧ ୬୨ ୬୩
 ୬୪ ୬୫ ୬୬ ୬୭
 ୬୮ ୬୯ ୭୦ ୭୧
 ୭୨ ୭୩ ୭୪ ୭୫
 ୭୬ ୭୭ ୭୮ ୭୯
 ୮୦ ୮୧ ୮୨ ୮୩
 ୮୪ ୮୫ ୮୬ ୮୭
 ୮୮ ୮୯ ୯୦ ୯୧
 ୯୨ ୯୩ ୯୪ ୯୫
 ୯୬ ୯୭ ୯୮ ୯୯
 ୧୦୦ ୧୦୧ ୧୦୨ ୧୦୩

૧૨ તે પછી ૫ જે તે
 ૫૦ તાજું પર્ષ ઉપાસી
 બધે આ જ પાત્રો ને
 સિદ્ધ ગણ + યોગીનાર્થી
 કમલાપુરા કાતી પ્રાકૃ
 જાગરાવાલી આ
 ૫ પાત્ર + જે તોજો
 જોરો + રજા પાત્ર
 ને તમારું પાત્ર
 રાજે. નાજાગી ઉપર
 ઉપદ નાના દર બધા
 કાલકાલે નાજાગીના

[૧૯૭૦ના સત્યાગ્રહ સંગ્રામની રજાભેગી સાંજથીને શાળા છોડી સત્યાગ્રહમાં જોડાયેલા સૌરાષ્ટ્રના જુવાનો પૈકી થોડા ભાઈઓ ૧૯૭૫ના સત્યાગ્રહ સંગ્રામ ચોકકસ રજા પછી એ વખતના કઠિયાવાડના એક દેશી રાજ્યના ગામડામાં ગામસેવા કરવા બેસી ગયા.

સત્યાગ્રહ સંગ્રામમાં આર વરસ સુધી આ જુવાનોના મનમાં તો એક જ વિચાર ધોળાયા કર્યો હતો અને એ અંગ્રેજીને આ ફેશમાંથી હાવી ત્વરાળની સ્થાપના કરવાનો. દેશી રાજ્યના ગામડામાં રચનાત્મક કામ કરતા કરતાં આ જુવાનોના મનમાં એક ગ્રન લેણો થયો. દેશી રાજ્યોમાં રચનાત્મક કરવાથી લોકોમાં શક્તિ પ્રગટે, તોપણ એ શક્તિ અંગ્રેજી અમલનો અંત બાણ્યમાં પડે. આવી જોડ.

ગામડામાં રહેવાનું શરૂ કર્યા પછી સહેજે એમને બીજા એક અનુભવ થયો. એમણે જોયું કે સેવા-જાણી ગામડામાં ગયા હોવા છતાં એમની અને ગ્રામવત્સીઓની રહેણીકણીમાં ઘણું મોડું અંતર હતું. જીવનની આવશ્યક જરૂરિયાતો પણ ગામડાની ગરીબીમાં વેલવ લેખાતી હતી. એટલે એમના મનમાં બીજો પ્રશ્ન એ ઊભો થયો કે, ગ્રામસેવકે ગામડામાં ગામની સેવા માટે રહેતું હોય તો કઈ રીતે રહેવું? એની રહેણીકણી કેવી હોવી જોઈએ? એનું જીવન ધોરણ કઈ જાતનું હોવું જોઈએ?

આ પ્રશ્નોનો સતોષકારક ઉત્તર મેળવવા માટે આ જુવાનો પૈકી એક ભાઈએ ૫૦ રવિમહર મહારાજને એક પત્ર લખ્યો. ૫૦ રવિમહર મહારાજે એ પત્ર ૫૦ સરદાર સાહેબને મોકલ્યો. ૫૦ સરદાર સાહેબે એ પત્ર વિતર માટે ૫૦ જાણુને મોકલ્યો. જાણુએ એ પ્રશ્નોનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો.]

ભાઈશ્રી,

સરકાર માહેમે તમારો કામળ અને જવાબ સારુ મેં ક'યો છે

આમકેયોગને સારુ દેરી કે બ્રિટિશ ગામડાના ભેદ નથી એટલે તમારા ૨-૫ પ્રશ્નોનો નોખો જવાબ આપવાપણુ નથી રહેતું જ્યાં જેને કાંચે ત્યાં કામ કશે કેઈ જગ્યાએ સત્તા તરફથી કંઈ અટકાયત થાય તો તે છાંડી બીજી ગામ શોધે

આમ સેવક ગામ માં સેવાવૃત્તિથી ભય એવી કલ્પના છે સેવા પૂરતું શરીર બળવ વાનો તેનો હમ' છે એટલે તે લી સગવડો મેળવી લેવાનો તેનો અધિકાર છે આમ કરતા ગામડાના છેક ગરીબ અને સેવકના રહનસહ નમા અતર તો હશે જ પણ મારો અનુભવ એવો છે કે, ગામવાસી ખરા સેવકનો દ્રેષ નથી કરતા. આટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, સેવક સાચો ત્યાગી હોય, સ્વાદને સારુ કંઈ ન ખાય શોખને સારુ કંઈ ન ખરીદે કે

અમ પગની પ્રતિ હા [અનુ. ૧૦ ૨૧૦થી આડ] અપી રહ્યા છે ખૂનીની વાત તો એ છે કે, આ યુરોપવાસી મહેમાનો આપણી રસોઈ જમે છે મિસ જોન સિસ્કર આપણી રીત પ્રમાણે જ રસોઈ બનાવે છે અને આપણી રસોઈ શીખરા તેમ જ સાથે સાથે ફિફ્ટનાની ભાષા શીખવા ખૂબ ઉત્સાહ ઢાખવે છે

એ તો અડીના કામમા ખબ જ એક રૂપ બની ગયા છે એ વિશેષ એક ઉદાહરણ બસ થયો મિ એપ્પીગરની તબિયત સારી ન હતી સખત તાપમા આખો દિવસ કામ કરતા હોવાથી માથું સખત દુખતું હતું સવારે જઈને મે પૂછતું 'મિ એપ્પીગર, રાત્રે ઊંઘ આવી હતી કે?' એપ્પીગર બેન્ના "અરખનિત ઊંઘ આવી ન હતી સખત જ વારે વારે આવતા હતા અને આખો વખત હું જોદ, જોદ, જોદ કર્યા

પ્રારાખાડ

લેવ અને સેવામા તન્મય રહે આવી મુદ્દિ હોવા છતાં કેઈ સેવકની ટીકા થાય તો તે સહન કરવા યોગ્ય છે મે સૂચવેલો ખોરાક ગામડામા પરિશ્રમથી મેળવી શકાય શાક, ફળ ને રૂંધ ગામડામા પેદા કરી શકાય છે ખોર કરમદાર, સરણુ મહુગ ફળમા ગણાય ધાસમા ઊગતી અનેક બાજીઓ કાચી ખાવા લાયક હોય છે, તે જ્ઞાનને ધભાવે ને વીજી વાને આજસે આપણે મેળવતા નથી હું પોતે એવી બાજી અત્યારે ખાઈ રહ્યા છું ગામડામા ગાય એવી રીતે પળાવ કે તે પોતાનું ખર્ચ ઉપાડી લેય આ પ્રયેગ મે સિદ્ધ નથી કર્યો મારો એવો પણ અભિપ્રાય છે કે, ગામવાસીઓ પ્રયત્ન કરે તો જો ખોરાક સેવક ખાય તે તેઓ પણ ખાઈ શકે અને લાગે છે કે, ઉપર તમારા બધા સવાલોના જવાબ આવી જાય છે

વર્ધા ૧૧-૮-૩૧

મે ક' ગાથી

કરતો હતા all the while I was d'ghang, d'ghang d'ghang

આ સાબળીને મને તુકારામના એક અભગનુ સ્મરણ થયું

'જાડતી સ્વાની પાડુરગા.'

એ સૌના સમા મથી આપણને અમની અનેરી પ્રેરણા મળે છે અને અમ કરીને સૌ લોકો એક જ પિતાના સત્તાન છે કેાઇ ઠાંચ નથી કે કેાઈ નીચ નથી, કાળાગોરાનો એક નથી એવી ઉચ્ચ ભાવનાનું આપણને દર્શન થાય છે અને તેમની સાથે ભગતા આપણને ચર્ષ આવે છે કે, ખરેખર 'અદત નિદ્ય ભાયેખનીડમ્' અદી આણુ વિશ્વ એક માળો જ બની રહે છે અને અ તત્ત્વ મન ગાઈ ઊડે છે

'એકજ માળાના થ'થી અમે સોં,

એકજ માળાના થ'થી!'

માણસે સમય જોઈને વર્તવું જોઈએ, તે માટે આપણામાં વિવેક, સમયસૂચકતા, તારતમ્ય, પ્રસંગાવધાન, સંયમ, સહન-શીલતા વગેરે અનેક સદ્ગુણોની જરૂર છે.

એ બધા હોઈ નથે આપણે સમજી રાખવું જોઈએ કે, આપણે કેટલાયે સંજ્ઞાઓને અને નિયમિતપણે વર્તીએ અને આપણામાં પ્રેમ, ઉદારતા વગેરે સદ્ગુણો કેટલાયે પ્રમાણમાં હોય, તોપણ આપણને હું ખના પ્રસંગો આવવાનો સંભવ છે કારણ કે સુખદુઃખ એ કેટલીયે વાર ફેળા પરિસ્થિતિનું અને સંયોગોનું પરિણામ હોય છે. આપણા એકલાના વર્તન સાથે તેનો કદી કદી કશો સંબંધ જ નથી હોતો. આપણા વર્તનનું તે પરિણામ હોતું નથી તો પણ આપણે તે પરિણામ સહન કરવું પડે છે.

એ વખતે આપણે વિવેકથી અને તારતમ્યથી વર્તવું જોઈએ અને સહનશીલ થઈને હું ખની તીવ્રતા ઝાલી કરી ચિત્તની સમતા રાખવી જોઈએ. તે પ્રમાણે કોઈ કોઈ વાર આપણો કોઈ પ્રધાન ન હોય અને આપણી પાત્રતા ન હોય, છતાંયે સુખના પ્રસંગો પણ આવે છે. તે વખતે આપણે આવધપણે વિચારપૂર્વક વર્તવું જોઈએ. હું ખના

પ્રસંગે ઉદ્વેગ ન પામતાં અને સુખના પ્રસંગે હર્ષમગ્ન ન થતાં આપણને આપણું ચિત્ત વિવેકથી સમ રાખતાં આવડવું જોઈએ.

જીવન હું ખેશ એકસરખું કદાપિ નહીં હોવાનું. પરિસ્થિતિ, સંયોગ, કાર્યની વિવિધતા, કર્તવ્યના વધતા ઝોલા વિકટ પ્રસંગો, તે જ પ્રમાણે આપણી અને બીજાની જરા બ્યાધિ, મૃત્યુ એ અવસ્થાઓ, ઘરની અને બહારની અસરો, તો કદી જન્મ-લગ્ન જેવા આપણા કુટુંબના આનંદ-ઉત્સવના પ્રસંગો, કદી કશું પ્રવાસ તો કદી માન-અપમાનના સાર્વજનિક પ્રસંગો, કદી સજ્જન સાથે તો કદી દુર્જન સાથે યોગ, કદી બીજાના તો કદી પોતાના મનની કમતોરી, કદી વસ્તુઓની વિપુલતા તો કદી દુર્મિલતા, અનાવૃષ્ટિ, અતિવૃષ્ટિ, મોટું પૂર, દાગબાળો, સુકાળ, હુકાળ, ભૂકંપ, હુલકોટો એવા આસ-માની-મુલતાનીના પ્રસંગો, સારાંશ, કદી કોઈ તો કદી કોઈ જેવા સુખદુઃખનો યોગ માનવી-જીવનમાં ચાલુ હોવાનો જ. આ બધામાં પોતાનું ચિત્ત સમ રાખવાનું સાધી શકાય તો જીવનમાં બધું જ સાધ્યુ એમ સમજવું.

હિંદુ ધર્મ એટલે શું?

એક જાણીએ વિનોબાજીને પૂછ્યું :

“હિંદુ ધર્મની વ્યાખ્યા શી?”

વિનોબાજીએ પંચસૂત્રી વ્યાખ્યા કરી :—

૧. બાતમહેનથી તમારો રેહલો કમાઓ, કદી જૂઠું જોલશે નહીં.
૨. પાટોશીની સેવા કરો.
૩. ગોસેવા કરો.
૪. ઊઠતા અને સૂતા પહેલાં ઈશ્વરનું સ્મરણ કરો અને રામનામ લો.
૫. કોઈની સાથે વેર કરો નહીં.

વીર રાહીદ બેઠા રિજલ.....

મુકુંદલાલ

એશિયા ખંડમાં દક્ષિણ ચીન સમુદ્રમાં દ્વિતિયાં નામના ટાપુઓ છે. એક વખત એ ટાપુઓ રોન દેશના તાબામાં હતા તેથી ત્યાંના લોકોને પોતાની માતૃભાષા, પોતાનો ધર્મ અને પોતાની રહેઠીકરણી ઊંચી ઇંધને એન દેશની ભાષા, ધર્મ અને રહેઠીકરણીનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો. કિંવિ પાઈનના લોકોને પરદેશી આપખુદ અમલ જરાયે ગમતો ન હતો તેથી લોકોએ આઝાદી મેળવવા પ્રયત્ન કરવા શરૂ કરી

તે વખતે બેઠા રિજલ નામે એક મોટો કાનિફારી માણસ ત્યાં થઈ ગયો. બેઠા રિજલને પોતાના દેશમાં પોતાની હુકમોને ખૂબ જ દુખ થતું કેટલાયે નિર્દોષ માણસોની હત્યા, બંધોનો અપમાન અને અનીતિ થઈ વર્તાવ આ બધું બેઠાને તેની આખા આયુ બરબાદ આવતા અને આ દુખ તેને અસહ્ય થઈ પડતું તેથી બેઠા રિજલે મુલા નોતું સંગઠન કરવા સરકાર સ્થાપી, સમાચાર પત્રો પણ કાઢ્યા અને તે ઠેર ઠેર ભાષણો કરી લોકોને જાગૃત કરવા લાગ્યો.

રૂપેનના સત્તાધીશોને આ વાત ક્યાથી ગમે? બે લોકોએ બેઠા રિજલને પકડવાનો વિચાર કર્યો એ વાતની જિજ્ઞાસા બધું થતા તે છાનોમાનો કાસ આપ્યો ગયો અને ત્યાં કાસવાને અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. વગી ત્યાં રહીને તેણે એક નવલકથા લખી તેમાં તેણે એન સરકારના અત્યાચારોનું સાચું નિરૂપણ કર્યું. આ પુસ્તક ક્વિલિપાઈનમાં ઘેર ઘેર વચાવા લાગ્યું અને લોકો વધારે જાગૃત થવા લાગ્યા રૂપેન સરકારે તેના પર આશ્રય આપ્યું

પ્રતિબંધ મૂક્યો, પણ લોકો તે વાચ્યા વિના રહે ખરા?

આ પુસ્તકના પ્રચારથી બેઠા રિજલને વધુ પ્રોત્સાહન મળ્યું તેણે બીજી નવલકથા લખી અને તે પહેલી કરતાં વધારે ઉત્તમ બની તે પુસ્તકે તો લોકોમાં એન લોકોના અન્યાયી કૃત્યો તરફ તિરસ્કારની લાગણી જગાડી રૂપેનના સત્તાવાળાઓ બેઠા રિજલને પકડવા ઊંચાનીચા ચલાવવા લાગ્યા.

કાસના કાસવાને અભ્યાસ પૂરો થતા તે નીડરતાથી પોતાના દેશમાં પાછો ફર્યો પણ સરકાર તેને છૂટો રી રીતે રાખે? આખા દેશમાં તે આજ જ ફેલાવી દેને? એટલે બેઠા રિજલે જેવો ક્વિલિપાઈનની જમીન પર પગ મૂક્યો કે તરત જ ત્યાંની રૂપેન સરકારે તેને કેદ કર્યો અને તેના પર નામતું કામ ચલાવી તેને કાસીની સજા ફરમાવી!

રૂપેનના લોકો તેને આખા શહેરમાં ફેરવ્યો અને પછી ક્વિલિપાઈન સામેના મેદાનમાં તેને ખટો કરવામાં આવ્યો. કપ્તાને તેને કહ્યું, “તમને ગોળીથી કાઢ કરવાનો મને હુકમ મળ્યો છે તમે સામેથી ગોળી ખાવાનું યસદ કરો છો કે પાછળથી?”

બેઠા રિજલે મક્કમપણે જવાબ આપ્યો “સામેથી.”

પણ કપ્તાન બોલ્યો “હું દિલગીર છું! મને તો તમને પાછળથી ગોળી મારવાનો હુકમ મળ્યો છે.”

બેઠા રિજલે કહ્યું “તો પછી તમને જે પ્રમાણે હુકમ મળ્યો છે એ રીતે જ કરો.”

કપ્તાન બંને માણસ હતા તેણે ધીમથી પ્રેમાગ્ર વખાણે બોલ રિજલને પૂછ્યું, “રિજલ, જો તમારે કોઈને તમારો અવિમ સંદેશો કહેવાનો હોય, તો મને કહો હું તે જરૂર પહોંચાડીશ”

બોલ રિજલે તેનો આજાર માનીને કહ્યું, “શાઈ, મારા દેશબાંધવોને મારે

આટલો અતિમ સંદેશો કહેવો કે, ‘જરૂરિ યાતના કરી ગુલામન ખનડો’ બસ એટલું જ હવે તમે શુદ્ધીથી તમારું કામ કરો”

ચોટી વારમા બંદૂકમાથી ગોળી છૂટવા લાગી અને બોલ રિજલ હસતે મુખે ગોળીઓ ઝીલતો દેશને ખાતર પ્રાણ અર્પતો આ દુનિયા છોડીને ચાલ્યો ગયો!

મનનો નિઘ્રહ !

મલેક દિનાર નામે એક સંત હતા ઘણા વર્ષો સુધી તેમણે મિષ્ટાન્નનો ત્યાગ કર્યો હતો તે રોજ સાંજે શેઠી વેચનારની દુકાને જતા અને એકલી શેઠી ખરીદી લાવતા પછી શેઠી અને ગણી લઈને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા આ રીતે તે આઠાઈબધુ છુવન પસાર કરતા હતા અને તેમને સુખ અને આનંદ થયું એમથી મળી રહેતા હતા

એક વાર તે બીમાર થયા માદગીમા તેમને એક નળળો વિચાર આવ્યો “મિષ્ટાન્ન ખાવા મળે તો કેવું સારું ?” પણ બીજી જ ક્ષણે તે સાવધ થઈ ગયા પરંતુ મન તો એણે અચળ અને હરીફ છે કે, જે વસ્તુને આપણે ત્યાગ કરવા માગીએ તે જ આપણને વધારે ને વધારે આકર્ષક લાગે છે! ગીતાજીમા સાચું જ કહ્યું છે

“મન અચળ તો, સાચે, રેકડુ કપડું અતિ.”

એવી જ સ્થિતિ મલેક દિનારની પણ થઈ ઘણા દિવસ ધીરજ રાખી, મનને ખૂબ સમજાવ્યું પણ મિષ્ટાન્નની લાલચને તે શેઠી ચાક્યા નહિ

તેથી એક દિવસ બહારમા જઈને મીઠાઈ ખરીદી તે ઘર તરફ જવા લાગ્યા થોડેક દૂર ગયા પછી મલેક દિનારે પેલી મીઠાઈ પડીકામાથી બહાર કાઢીને ત્રણ વાર સૂધી બેઈ પછી ઊંઘા નિસાસો નાખી તે બોલ્યા “અરે મનડા! તારે માટે આટલો જ સોગ બસ છે!” એમ કહીને તે મીઠાઈ એક બિખારીને આપી દીધી

રહેતે જતા મહીરતાથી તે બોલ્યા “અરે મહા દુર્ગળ મન! તને નિયમમા રાખીને હું તને જે કવેશ આપા રહ્યો છું તે તારા તરફ મને વેરભાવ છે, એમ તું માનતો ના પરંતુ જો હું મિત્રભાવે જ કરું છું હજી તારે ધીરજ ધરવી રહી અને સાચા મારતને તું ચમત્ત મને પૂરેપૂરી ખાતરી છે કે, એક દિવસ તું જરૂર સાચી વસ્તુ સમજી શકશે અને અવિનાશી સુખને પામીશ”

આ પ્રમાણે મનનો નિઘ્રહ કરવો એ સત્યુચ્ચે માટે પણ ખૂબ જ આકરી કસોટી છે કબીરજીએ પણ કહ્યું છે “મન! તોલે દેહિ વિધ કર સમજાઉ” પણ નિઘ્રુજાનદણએ પણ યથાર્થ જ ગાયું છે

“ત્યાગ ન રકે રે વેરાગ નિના, કરીએ કોટી ઉપાવણ,
અતર ઊંડી ઈન્ધા રહે તે કેમ કરીને તમવણ ?”

જનસેવામાં પામીશું મારા રામ રામ રામ !

પરમેશ્વર એવા હોડાથી નારાજ રહે છે
 ને તેનું નામ તો લે ॥ પણ કામ નથી
 કરના તેનું કામ શું છે ? તેને કામની જરૂર
 શા માટે છે ? તે તો પૂરી રીતે બેદરકાર
 છે પણ ને હોડા તેના આગેવાની સેવા
 કરે છે તો પરમેશ્વર તેની સેવા કરે છે
 ને હોડા એવું નથી કરતા દિલમાં દયા
 નથી ધરાવતા તેનાથી પરમેશ્વર સાચે જ
 નાખુશ રહે છે ને કોઈ તેનું નામ પણ ન
 લેતું હોય-નાના આગડો માત્ર નામ કયા
 લઈ શકે છે ? પણ તેનું કામ કરે છે, તો
 તે ખુશ થાય ॥ અને તે ખુશ થાય છે તો
 તેની યોગબાણુ પણ થાય છે અને આપણા
 દિલમાં શાંતિ થય છે જાતપાતનો લોહ
 રાખ્યા વગર જ્યાં આવી સેવાનું કામ થાય
 ॥ ત્યાં જ સાનુ મંદિર અથવા મંદિરજી છે
 પરમેશ્વરના નિવાસનું જો જ સ્થળ છે

પરમેશ્વરનું ન તો રૂપ છે ન નામ !
 પણ આપણે આપણા સંતાપને માટે નામ-
 રૂપ આપીએ છીએ એમ વિચારીએ તો
 દુનિયામાં બધા નામ-રૂપ તેના જ છે અથવા
 તેના કોઈ નામ-રૂપ નથી મનુષ્ય એવો જ
 આશરો લઈ પોતાના જીવનને શુદ્ધ અને
 પવિત્ર બનાવે છે મુશ્કેલીઓમાં પરમેશ્વરને

હંમેશા રહેલા અને રહીમ કહે છે તે
 દયાળુ છે કૃપાળુ છે પરમેશ્વરના અગણિત
 નામોમાંથી કયા કયા નામોનો જપ કરવો ?
 પણ દયાળુ અને કૃપાળુ આવા નામ
 સહેજમાં સુએ છે

કુરાનમાં જોકે જગ્યાએ આગળ છે કે,
 'હું, ક્યારેક અલ્લાનું તો ક્યારેક રહેમાનનું
 નામ લે છે તો શું જો બને તુલા તુલા
 છે ? ત્યારે મદમદે સમજાવ્યું કે અલ્લા
 અને રહેમાન બંને નામ જોકે જ પરમેશ્વરના
 છે, ને પૂર્ણ દયાળુ છે તે જ પરમેશ્વર છે,
 ને પરમેશ્વર છે તે જ પૂર્ણ દયાળુ છે ને
 આપણે આપણી દયાને વધારતા જઈએ
 કાલથી આજે વધારે, આજથી કાલે એથી
 વધારે, એ રીતે ને આપણી દયા વધતી
 બંધ ત્યારે જોકે દિવસ એવો આવશે ત્યારે
 આ શરીર કદાચ ન ટકી શકે અને આપણે
 પરમેશ્વરની જોડમાં પસંદ પડેલી જઈએ
 પૂરી દયાનું નામ જ પરમેશ્વર ॥

જાસ કરીને આપણે ને આપણું દિલ
 તપાસીશું તો દેખાયે કે તે ઘણું સખત
 ॥ આપણે ઘણાઓનો ઉપકાર લીધો છે
 નાની ઉંમરમાં કેટલાંઓએ આપણી ઉપર
 ઉપકાર કર્યો છે, કેટલું બરંબરીને એવું

છે. તેણે આપણને આટલી બધી જીવન ઉપયોગી વસ્તુ બક્ષી છે અને આપ્યે બંધ છે તે પરમેશ્વર કેટલો અપાર હયાળુ છે. છતાં પણ આપણું દિલ નરમ નથી બનતું. આપણે પથ્થર સમાન રહીએ છીએ.

માટે સેનાનાં કામ આપણે કરતાં રહેવું જોઈએ અને પથ્થર સમાન દિલને દિવસે દિવસે નમ્ર બનાવતાં રહેવું જોઈએ, તેને કોમળ બનાવતા રહેવું જોઈએ. જ્યાં તે કોમળ બન્યું કે ત્યાં પરમેશ્વર વસી જાય. અને પછી જો આપણા અંતઃકરણમાં આપણે જોઈશું તો તેની છત્રી કેઓ. ત્યાર પછી

આપણું શરીર તે આપણું નહીં રહે, તે કયા અને રહેમથી રોશન બનશે. આપણા હાથ, આપણું મન બધુંય હયાથી પરિપૂર્ણ રહેશે. આપણા મોઢથી જે કોઈ શબ્દ નીકળશે તે બધાને મુખ આપનાર, કોઈના દિલને ન ખટકનાર અને દરેકના હૃદયને પોતાની તરફ જેચી લેનાર જ નીકળશે મુખથી નીકળનાર શબ્દ, શબ્દ નહીં હોય, અમૃતમિંદુ હોય.

આ બધો અનુભવ ત્યારે આવી શકે છે જ્યારે આપણે સેવાનું કામ કરતા જઈએ છીએ અને જોમાં પોતાની જાતને ભૂલી જઈએ છીએ.

સરદારશ્રીની વાણી

સ્વશક્ત્ય ઇચ્છનાર પ્રજા પ્રજામતના કોઈ પણ પક્ષનો અનાદર કરી શકતી નથી.

વિરુદ્ધ વિચારનો પક્ષ જેમ નાનો હોય તેમ તે પક્ષને વધારે વિનયથી સામળવાની અને તેના ઉપર વધારે શાંતિથી વિચાર કરવાની જરૂર છે.

આપણે એકબીજાનું કાપવામાં આપણી શક્તિ અને પ્રુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, મતભેદ સહન કરી શકતા નથી, તેમાં પ્રામાણિકતા જોઈ શકતા નથી એકબીજાના ઉપર આક્ષેપો મૂકી વિખવાદ વધારીએ છીએ. આ સ્થિતિમાં બિચારી લોખી પ્રજા મૂંઝાય છે અને સાચો માર્ગ જોઈ શકતી નથી.

હિંદુસ્તાનની અપ્રાપ્તિ થવા દેવી કે આ સમયે કમર કસીને તેને પકળે લિલા રહેવું તે આગેવાનોના હાથમાં છે.

ગટરમાં ગંગાજળના ચાર છાંટા નાચ

વાથી ગટર થોડી જ પવિત્ર થવાની હતી ?

માણસ કોઈ હું પણ ભૂલથી ભરેલો છું.

આપણા ઇશ્વરાઓને આપણી પર જીલ્મ કરવા નહીં, પણ પ્રજાની સેવા કરવા સાચક થાય તેવું શિક્ષણ આપે.

ધર્મ માત્ર મંદિરમાં જવામાં જ નથી, પરવડીમાં કબૂતરને હાણા નાખવામાં કે કીડીને લોટ નાંખવામાં જ સમાઈ જતો નથી. લાખે માણસો કપડા વિના દુઃખી થાય છે, તો આપણો ધર્મ પહેલો તો જો કે ઘર ઘર રેટિયા ચાલુ કરવા જોઈએ.

દુઃખનો ઇલાજ હાથમાં આવ્યા પછી દુઃખનાં રોહણાં રહવા લોગા થવું જોઈ તો દુઃખ નાશ થવામાં વિલંબ જ થાય.

ત્યાર પછી નરેન રોજ દુકાને બેસવા આવવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તે સમજતો થયો અને એક દિવસે તે બહાર મુનીમે દુકાનની બધી વ્યવસ્થા તેને સોંપી દીધી.

નરેન હવે ઝવેરાતને જરાબર પારખતાં શીખી ગયો હતો. એક દિવસે મુનીમે નરેનને કહ્યું “નરેન, આજકાલ બજારભાવ કંઈક ઠીક છે. એટલે પેલું નીલમ તું લાવ્યો હતો તે વેચવું હોય તો સારી કિંમત લેપજશે.”

નરેને તે નીલમ ઘેરથી મંગાવ્યું અને મુનીમના હાથમાં પકડી મૂક્યું. મુનીમે નીલમ હાથેને તપાસ્યું અને નરેનને તે આપતાં કહ્યું : “નરેન, હવે ઘરડે ઘડપણ આંખે અધારાં આવે છે. તું જ આ નીલમ તપાસી જો અને તેનો ભાવ કાઢ.”

નરેને નીલમ હાથમાં લીધું અને

તરત જ જમીન પર ફેંકી દઈ તે બોલી બિઠ્યો : “કાકા, આ તો કાચનો કકડો છે !”

મુનીમે કહ્યું : “બેટા, હવે તને સમજ પડી ખરી ! તે જ દિવસે મને એ કાચનો કકડો લાગ્યો હતો. પરંતુ જો હું તે જ દિવસે તને કહેત કે, આ તો કાચ છે તો તને મારા પર વિશ્વાસ ન આવત. આજે તું ઝવેરી બન્યો છે, એટલે નીલમ અને કાચને ઓળખી શકે છે.”

મનુષ્યના જીવનમાં પણ એમ જ બને છે. મનુષ્ય પોતાની દારૂક-અસ્થિર-વસ્તુઓના મોહમાં પડી જઈ નીલમની જેમ તેને કીમતી સમજે છે. પરંતુ જ્યારે તેને લાગે છે કે, આ તો કાચ જેવી વસ્તુ છે ત્યારે તેને તે ફેંકી દે છે.

એક વખત એક મેળાવડામાં એક સંગીતશાસ્ત્રીએ મધુર સંગીત બજાવવા માંડ્યું. રાતનો સમય હતો. એકાદ કલાક બાદ એક પછી એક માણસ બિટીને જવા લાગ્યા, પણ સંગીતકાર તો પોતાના સંગીતમાં મસ્ત હતો.

એએક કલાક પછી મેળાવડો બોલાવનાર ચજમાન જ એકલો ત્યાં બાકી રહ્યો અને તે પણ છેવટે ડોકાં ખાવા લાગ્યો. રાત્રે બેના ટકોણ થયા. ચજમાને હિંમત લેતી કરીને સંગીતકારને પૂછ્યું : ‘આપ શકી તો ગયા નથી ને ?’

સંગીતકારે કહ્યું : “બિલકુલ નહીં !” એમ કહી તેણે ફરીને સંગીત આરંભ્યું. સંગીતમાં મસ્ત બની ગયેલા સંગીતકારને ખબર ન પડે એમ ચજમાન છેવટે બિટીને આપ્યો ગયો. પણ સંગીતકાર તો પોતાના સંગીતના સૂર સાથે એકરૂપ બની ગયો હતો.

સવાર થઈ ત્યારે સંગીતકારે સંગીત બંધ કર્યું અને ખાલી ખુરશીઓને નમન કરી તે પોતાને ઘેર ગયો.

એ સંગીતકારનું સંગીત કીર્તિ માટે ન હતું, ઇનામ માટે ન હતું, ખીન્નને ખુશ કરવા ન હતું; તે તો સંગીતને માટે જ સંગીત હતું. તેથી જ કલાકોના કલાકો મુખી તેણે ખાલી ખુરશીઓ સમક્ષ સંગીતની રમઝટ ચાલુ રાખી હતી.

રવીન્દ્ર મનન

કાકા કાલેલકર

ચોડી ગરમી લાગતા જ મીઠુનું પૂતળું પીગળવા લાગે છે. યોડીકે આચ લામતા જ છાણનું પૂતળું બળવા માટે છે, અને પછી ફક્ત શાપ જ બાકી રહી જાય છે. પરંતુ સારી માટીનું પૂતળું બનાવું હોય તો લોઢાને પણ પીગાળનારી તેજ બહીમા તે વજની પેટે કઠણ બની જાય છે, અને રતનની જેમ ચમકવા લાગે છે ઉલ્લુના, તાપ તથા પીડા સહન કરવાની શક્તિ હોય તો માટીમા વજ બનવાની પાત્રતા આવી શકે છે તેથી જ તો હિરના સાન્નિધ્યની, સાદૃશ્યની તથા સામ્યની મહત્તા રક્ષા રાખનાર બહુ ભગવાન પાસે આરામ નહીં માગે તેને સુખનું નાનુંક જીવન રિઝાવી નહીં શકે તે તો ભગવાનને ચાચના કરતો હોય છે કે, 'હે ભગવન, મને તાપ આપ, પીડા આપ, ધન્ય આપ! અને શક્તિ આપ કે એ સૌને સાધના માનીને હું તેઓને સહન કરીશ કરું !' સાચું છે કે, આપણે માટીના બનેલા છીએ પરંતુ એટલું જ એ પણ સાચું છે કે, આપણે કોરી માટી નથી રહેવાના. માટીમાં 'જીવન' (પાણી)નું મળી જરૂં; માટીનું ગૂદાઈ-ગદાઈને, ટીપાઈ-ટીપાઈને મજબૂત બનવું, પછી કેલરાઈ-કેલરાઈને મૂર્તિરૂપ ધારણ કરવું અને છેવટે બહીમા જવું, તાબા વખત સુધી હુમાડાથી ભરેલી બહીમાં અથવા પ્રવચાન્ન સમાન ભૂમરૂપી બહીમા સેડાઈ-સેડાઈને આખરે બહાર નીકળવું; આ બધી ક્રિયાઓ પછી જ

આ રાજ્ય પ્ર

આપણામાં કડકપણું અને ચમક આવી શકે છે. બહુ આ વાતને બરાબર જાણે છે તે ભગવાનને શી રીતે કહી શકે કે, 'મને બહીમા ન નાખો' ? તે તો એમ જ કહી શકે કે, મને શક્તિ આપો જેથી હું બહીની આમ આનંદથી સહન કરી શકું.

આપણે કહીમા તાપનું સેવન કરીએ છીએ, ગરમીમા ઠંડા પાણીએ સ્નાન કરીએ છીએ, તે વખતે જેવું સુખ મળે છે, તેવું જ સુખ, ભગવન! બહીની આમમા મને મળે એવી ચિત્ત વિમૂર્તિ અને જીવન-વિમૂર્તિ મને આપો. બહારની આજ માગણી હોઈ શકે.

જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય હૃદયમા પ્રાણ ભરી લેવો હોય, તો મૃત્યુનો દરવાજો પાર કરવો જ પડશે. ને ચિરશાંતિની તામજા હોય તો તેને રમચાનમા ન શોધી તેને અનુભવ તો પ્રત્યક્ષાળની આધીઓમાં અને મુશ્કેલીધાર વરસાદમા થઈ શકે છે; સાત લોક અને ચૈાહ જીવનનો નાશ કરનારા તાંડવમાં જ ચિરશાંતિ રહેલી છે.

બજે તોમર ખાજે બોશિ,
મે કિ સહજ ગાન ।
મેડં મૂંટે ભગમ આમિ
દાઓ મેરે સેક કાન ।
મૂલ બના અપાર સહજેતે,
સેક પ્રાણે મન ઉઠ્યે મેતે
મૃત્યુ માટે દાડા આઠે
જે અન્તહીન પ્રાણ ।

મે એ જોન સધ આનન્દે
 ચિત્તબીજાર તારે
 સખસિન્ધુ દશદિગ્ગત
 નાચાઓ જે અંકારે ।
 આશમ હુતે છિન કારે
 રોષ મહારે લઓ ગા મારે
 અશાન્તિર અન્તરે જેયાય
 શાન્તિ મુમહાન ।

મેધાવદ્ધાદિત આકાશમાં વીજળીના કડાકા-
 ઝોની જે ગજના યાય તે તેમાં તારી
 વાંસળી વાગી રહી છે. આ કંઈ મામૂલી
 નાક છે? હે પ્રભુ, મને એવા કાન આપ
 જેથી હું તારી આ વજ્ર ગજનાના સૂરોને
 સાંભળી શકું અને હું જાણત યઈ જઉં;

અને પછી એ સંગીતને કદી ભૂલી ન શકું.
 મૃત્યુમાં જે અંતહીન પ્રાણ છુપાયેલો છે તે
 પ્રાણ આ સંગીતથી જાગી જાય, અને હું ન
 ભૂલું કે, એક દિવસ મારું મન એ સંગીતને
 સાંભળીને ઉન્મત્ત થવાનું છે.

તારા જે વજ્ર-સંગીતની પ્રથમ અંકાર-
 થી જ સસ સિન્ધુ અને દશે દિશાઓ નાચવા
 લાગે છે. તે પ્રથમ અંકાર મારી ચિત્ત વીણના
 તાર સ્પર્શ કરી શકે, તેને વ્યક્ત કરી શકે
 એ માટે મને મારા શુદ્ધ આરામમાંથી બહાર
 કાઢ, અને એવા ગાંધીયમાં લઈ જા જ્યાં
 અશાંતિના ઠેસાહલની વચ્ચેવચ્ચ મુમહાન
 શાંતિ સદા વિરાજમાન રહેલી છે.

આપણે ઠેકાંથી ભરેલા માનવીઓ જે મૌનની ઉપયોગિતા સમજીએ તો
 જગતની લગભગ અડધી આપત્તિ ઝોછી યઈ જાય. આધુનિક સુધારો આવી પડ્યો
 તે પહેલાં ચોવીસ કલાકમાંથી પાંચ-છ કલાક તો શાંતિના આપણને મળતા જ
 હતા. આધુનિક સુધારાએ આપણને રાતનો દિવસ કરતાં ને સુવર્ણસમ શાંતિને બદલે
 પાર વિનાનાં કોહા ને ચોરખકોર કરતાં શીખવ્યું. આપણે આપણા પ્રવૃત્તિમય
 જીવનમાં દિવસમાં ઝોછામાં ઝોછા જે કલાક પણ કોઈકતમાં ગાળી શકીએ અને
 જે પરમ મૌનનો અવાજ સાંભળી શકીએ તો કેવું સારું! જે કંઈકરી રહિયો તો
 હંમેશાં વાગી જ રહ્યો છે, માત્ર એ સાંભળવા માટે આપણાં કાન ને મન તૈયાર
 કરવા રહે છે. પણ એ રહિયો મૌન વિના સંભળાય એવો નથી.

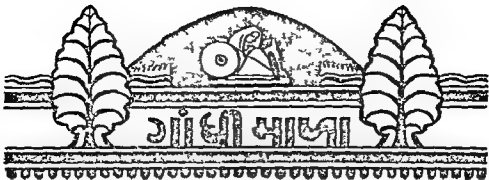
x x x

સર્જનમાં એક પ્રકારનો દેવી આનંદ છે. પણ જ્યાં સુધી સર્જક
 પોતાના સર્જન વાટે કેળવણી ન લે ત્યાં સુધી એ આનંદનો અનુભવ ન
 થઈ શકે. ઉદ્યોગ દ્વારા શિક્ષણ આપવાની વધારી શિક્ષણની યોજનામાં
 બાળકોને નીરસ વૈતરું કરવું પડશે એવી બીક જોયો વાગે છે તેમને ખબર
 નથી કે ઉદ્યોગને લગતી ક્રિયાઓની ધુન્દિપૂર્વક સમજામાંથી ને પોતે પેદા
 કરેલી ગીજમાંથી બાળકોને જે આનંદ મળી રહેશે તે આજની નીરસ
 વૈતરારૂપ કેળવણીને બદલીને નિરંતર રસ આપનારી બનાવી દેશે.

x x x

આજાદી તો સ્વચ્છ ને પવિત્ર છે અને તે સરકારી નોકરીના
 રૂપમાં ભવિષ્યમાં મળનાર લાભની લાલસાથી કંઈક નહિ પણ નિષ્કલંક
 ને પવિત્ર આત્મસેવા માગે છે.

—અક્ષયેશ્વરજી

મણુકો ડાંગે - અહિંસા

મણુકો ડાંગે - અહિંસા

અહિંસાનો - દુષ્ટતાની સામે સાધુતા
ખરવાનો શત્રુને પણ પ્રેમથી વશ કરવાનો -
કાયદો 'શત્રુ'ના દુષ્ટતાનું જ્ઞાન સ્વીકારી લે છે
એટલે જ શાંતિ કહે છે કે ક્ષમા
વીરના ખૂણમાં

પેર લેવું કે કરવું એ મણુકનું કર્તવ્ય
નથી પણ ક્ષમા એ તેનું કર્તવ્ય છે

ક્ષમા એ વીરતાનો શુભ છે

તમે વેરનાવને ન પોષો પણ ક્ષમા
ભાવનું ત્રિચન કરો તમે નિન્સકારરૂપી
અપાર મા ન બનકો પણ પ્રેમીરૂપી અજ
વાળામાં આવી જઈ ઈશ્વરી માર્ગ જુઓ
એવી મારી તમને પ્રાપ્તિના

આપણા શાસ્ત્રો એમ જોધ કરતા જણાય
છે કે જે મણુક અહિંસાનું સંપૂર્ણતાથી
ખરેખર પાલન કરે છે તેની આગળ દુનિયા
ખાલી બરે છે તે પોતાની આસપાસના
શાતાવરણ ઉપર એટલી જાણી અસર કરે છે
કે સાપ અને વીજા જેવી જાણીયા પણ
તેને હેરાન કરતા નથી એમ કહેવાય છે કે,
આસાનિ સેટક સિસને આવો અનુભવ હતો.

અરે અરે

ભાવાત્મક (Positive) રૂપમાં અહિં
સાનો અર્થ વિશ્વનાપી પ્રેમ અને અનહદ
ઔદાર્ય થય છે હું અહિંસાનો સેવક હોઉં,
તો મારા શત્રુ ઉપર પ્રેમ સખચો એટલે
હું જે નિયમ મારા અન્યાય કરનાર પિતાને
કે પુત્રને લગાડુ તે જ મારે અન્ય અન્યાય
કરનારને-પછી તે મારા શત્રુ હોય કે અભદ્રુષો
માણસ હોય-તેને લાગુ પાડવો એટલે આ
ક્રિયાત્મક (Active) અહિંસામાં સત્ય અને
નિભયતાને અવરજ સમાવેશ થઈ જાય છે
માણસ પ્રેમપાત્ર બહિને છેતરી શકે નથી
તે તેનાથી બીજો નથી તેમ તેને બચાવતો
નથી અભયદાન સર્વ દાનોમાં એક છે જે
આજુસ ખરખર તે આપે છે તેની પાસે
સર્વ વિદોષ શમી જાય છે જે ભયસ્ત
છે તે અભયદાન આપી શકતો નથી મારો,
તેણે પોતે જ નિભય થવું એટલે
અહિંસાનું સેવન અને ભીરુતા એક જાણે
હોઈ શક્યા નથી અહિંસાના પાલનને
અત્યંત શૌર્યની અપેક્ષા છે

નિષ્ક્રિયાત્મક (Passive) રૂપમાં અહિંસાનો
અર્થ કેઈ પણ સ્વલત પ્રાણીને શરીર કે

મનથી ઇત્ત ન કરવી એ છે. એટલે, અન્યાય કરનારના શરીરને નુકસાન ન પહોંચાડી શકાય, અથવા તેના અતિ દ્રેષભાવ ન રાખી શકાય, અને તેમ કરીને તેને માનસિક વ્યથા પણ ન આપી શકાય.

નિર્દોષનો દ્રેષ ન કરવો એ અદ્રેષતાનો ગુણ સૂચવતું નથી. દોષિતનો પણ દ્રેષ ન કરે, તે જ અદ્રેષતાનો ગુણ યોગ્ય છે.

અસંસ્કૃતા એક પ્રકારની હિંસા છે. અને અહિંસામતના પાલનનો દાવો કરનાર આપણે જ્યાં સુધી એ વ્રતથી બંધાયેલા છીએ ત્યાં સુધી ભલે આપણે હિંદુ દોષીએ કે મુસલમાન પણ આપણે સંસ્કૃતાનું પાલન કરવા બંધાયેલા જ છીએ.

આ અહિંસા આજે આપણે જે ભડી વસ્તુ નોંધીએ છીએ, તે જ નથી. કોઈને ન જ મારવું એ તો છે જ. કુવિચાર માત્ર હિંસા છે ઉતાવળ હિંસા છે. મિથ્યા ભાવણ હિંસા છે. દ્રેષ હિંસા છે કોઈનું 'બૂરું' ઇચ્છવું હિંસા છે. જે જગતને નોંધીએ તેના કમળો શાખવો એ પણ હિંસા છે પણ

આપણે ખાઈએ છીએ તે જગતને નોંધીએ છે, જ્યાં ઊભા છીએ ત્યાં સેક્ટો સૂક્ષ્મ જીવો પણ છે તે કેવલમાય છે; એ જગ્યા તેમની છે. ત્યારે શું આત્મહત્યા કરીએ? તોયે આદો નથી. વિચારમાં દેહનું વળગણ માત્ર છોડીએ તો છેવટે દેહ આપણને છોડશે આ અમૂર્છિત સ્વરૂપ તે સત્યનારાયણ

અહિંસાને વિશે શાસ્ત્રોની શિક્ષા તો આ છે કે, તેના સાન્નિધ્યમાં ચોર ચોરી છોડશે, હિંસક અનુપ્પ કે બીજાં માણી હિંસા છોડશે, જીલમમાર જીલમ છોડશે. આ શિક્ષણનું સત્ય ચતુર્વિત પાલનથી પાલનું હું અનુભવી શક્યો છું.

મારો હૃદય વિશ્વાસ છે કે, સત્ય અને અહિંસા એ જગતવ્યાપી ધર્મ છે તેથી જ તેનો અર્થ શોધવામાં જીવનને ખપાવી દેતાં હું રસને ભરી રહ્યો છું. અને એ રસ ભૂલવા બીલકોને આમ ત્રણ-દૃષ્ટ રહ્યો છું.

હું હિંદુધર્મ સમગ્ર છું તે પ્રમાણે હિંદુઓ વલવાર વિના જ લડવું નોંધીએ, બીજાનું માથું કાપવા કરતાં પોતાનું જ હાથી દેવું નોંધીએ

[જાણી : ધનુર્માર્ગ મહેતા, ★ ૫૪ ૨૭૨, 'મંગળ પ્રસાદ' પ્રાચી.]

અનુક્રમણિકા

૧ સેનાયિંગ મંદિરવાકાશ...	શ્રી. રાજેન્દ્રપ્રસાદ	૨૪૯
૨ આશ્રમના ભાગનો ..		૨૫૦
૩ પ્રાર્થના પત્રી ..	જગદગાદી મહેતા	૨૫૧
૪ બોલ્ડમની કથાઓ: પદ્મનાભ શ્રી જેની		૨૫૨
૫ ગુરુદેવની ગીતાગદ્ય ...	ગુ. મં.	૨૫૫
૬ શ્રમ વચની પ્રતિષ્ઠા ..	સુકલવાર્ધ	૨૫૬
૭ બાપુના પત્રો	૨૬૧

૮ ચિત્તની સમતા ...	શ્રી. કેદારનાથજી	૨૬૧
૯ નોંધ નિર્ણય ...	સુકલવાર્ધ	૨૬૭
૧૦ સર્વોદયવાણી ...	વિનોદાજી	૨૬૯
૧૧ 'સંદાર'શ્રીની વાણી ..	ગુ. મં.	૨૭૦
૧૨ સારાસારનો વિવેક	જગદગાદી મહેતા	૨૭૧
૧૩ રવીન્દ્ર મનન ..	કોઠામહેતા	૨૭૩
૧૪ ગાંધી માળા ...	ચ. દુલાલ બ. પટેલ	૨૭૫

નાનિક વ્યાખ્યાનો— (૧૮૨૯-૧૮૩૬) પ્ર. ગુજરાત વિદ્યાસભા અમદાવાદ
 કિ. સંગ્રહ માટે રૂ. ૧-૦-૦ અથવા માટે રૂ. ૧-૦-૦ ૫૦ ૨૪૮

અમદાવાદની ગુજરાત વિદ્યાસભા તરફથી
 ભાષા અને સાહિત્યના અભ્યાસકોના સર્વ
 જનતા સાધી શકે અને એ રીતે ભાષા
 અને સાહિત્યનો વિકાસ થાય એવા હેતુથી
 ૧૮૨૦ થી વ્યાખ્યાનમંડળ યોજાઈ હતી તમા
 બિન્ન બિન્ન દિશામાં જેમણે અભ્યાસ કરી
 ચિંતન-મનન દ્વારા તે કુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે
 અને જેમના મત નિષ્ણાતની કક્ષાએ બહુ
 માન્ય ગણાયા છે એવા પ્રખર રિદ્વાનોએ

મણિવાન નભુભાઈ દિવેદીનું જીવનચરિત્ર

પ્ર. ગુજરાત વિદ્યાસભા અમદાવાદ કિ. સંગ્રહ માટે રૂ. ૧-૦-૦ અથવા માટે રૂ. ૧-૦-૦ ૫૦ ૨૦૮

ગુજરાત વિદ્યાસભા તરફથી સૌ કકુભાઈ
 મહારકે અથમાગાનુ આ સત્તરમું પ્રકાશન
 પ્રસિદ્ધ થાય છે શ્રી મણિવાલ નભુભાઈ
 દિવેદી આપણા ગુજરાતી સાહિત્યના પવિત્ર
 યુગના પ્રખર વિદ્વાન અને વિચારક છે એમના
 વિચારોએ આપણા સાહિત્યને સમૃદ્ધ કર્યું
 છે અને એમની અસર પણ આપણા સાહિત્ય
 પર ઊંડી પડી છે શ્રી અબાનાનશાહએ
 પત્રિયમ ઉઠાવીને બધી માહિતી એકઠી

વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે ૧૮૪૬ સુધીના કુલ
 ૨૩ વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં
 તેમાંના આઠ વ્યાખ્યાનોનો સમાવેશ થાય
 છે ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના અભ્યાસી
 એને આ વ્યાખ્યાનો ખૂબ ઉપયોગી થઈ
 પડે એવા છે ગુજરાત વિદ્યાસભા જો
 ક્રમે બીજા વ્યાખ્યાનોને પણ પુસ્તકોરે
 પ્રસિદ્ધ કરતી રહેશે તો ગુજરાતની તે કીમતી
 નેવા ભગવશે

૧૦ શ્રી અબાવાલ આપકૃપા પુરાણી,

કરીને એમનું જીવનચરિત્ર ગુજરાતને ચરણે
 ધર્યું છે એ ખરેખર એમણે ગુજરાતની
 કીમતી સેવા કરી છે એ બદલ તેઓ
 અજિનદનને પાત્ર છે ગુજરાતી સાહિત્યના
 અભ્યાસીને આ પુસ્તક ખૂબ ઉપયોગી થઈ
 પડે એવું છે આ જ પ્રમાણે વિદ્યાસભા
 આપણા અન્ય સાહિત્ય-ઉપાસકોના જીવન-
 ચરિત્રો પ્રસિદ્ધ કરતી રહે એવી આશા વ્યક્ત
 કરીએ છીએ

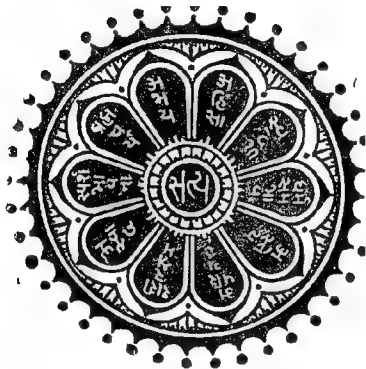
— સુ. ૨૦

“આરાબાપુ”

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૭ છે પરદેસ માટે સિવિલ ૧૨૭ છે તે કાર્યાલયને સરનામે મ. ઓ. થી મોકલવું
 પ્રથમ અઠવાળી થી હક થવું આવરયક છે બ્યા સુધી સિલકમાં હશે ત્યા સુધી પાછલા અ. કો. મ. ગરો
 લવાજમ મ. ઓ. થી મોકલવા મ. ઓ. ની કુપન પર રૂ. ૬૭ ઠેકાણું વગેરે ૨૫૫૮ લખવું
 એક અકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો અકે મોકલી આપારો
 આ માસિક દર મહિનાની ૩૦મી તારીખે પ્રસિદ્ધ થાય છે એટલે તે મહિનાનો અક સહુ
 મહિનાની પહેલી અથવા બીજી તારીખે મળશે

પ્રગત તારીખ પછી હસ દિવસમાં અક ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને
 જલાવવું આક્રોકે પત્ર વ્યવહાર કરતી વખતે યોનાનો અક ન અર અવરય જલુ વવા વિન તી છે
 “આરાબાપુ” કાર્યાલય, બૂનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

પ્રકાશક અને મુદ્રક, ખીરન ગામી, રૂપાયતન મુદ્રણાલય ગિરિ વિહાર કોલેજ રાડ, બૂનાગઢ

WIRICHIT

संपादकः नवीन गंधी

ગ્રંથાવલોકન

માનુ દિવનુ દર્શન ૨૦ જનાહુન્સાય
નેહુનુ: અનુ મહિષા) ભક દમાર્ક, પ્ર
ન. ૧૭૫૦ પ્રકાશન મદિ અમદાવાદ ૨૦
૩૧. ૬-૦-૦ ૧૦ ૭૮૮

જવાહરલાલજીના પુસ્તકોના ગુજરાતી
અનુવાદ નવજીવન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ
થાય છે એ આનંદની વાત છે શ્રી
મણિભાઈએ જવાહરલાલજીના 'જગતના
ઇતિહાસનું રેખાદર્શન'ના અનુવાદને
ગુજરાતને ઘરેણે ધરી પોતાની અનુવાદ-
શક્તિનો આપણને સારો પરિચય કરાવ્યો
છે પ્રસ્તુત પુસ્તકનો પણ એમણે અનુવાદ
કર્યો છે, એથી તેઓ અભિનંદનને પાત્ર છે

જવાહરલાલજી જગતના પ્રથમ પક્ષિના
લેખક અને વિચારક તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા
છે એમના લખાણોમાં એમના ભગીન્ય
પુરુષાર્થ, ઊંડા આત્મમથન તત્વરૂપથી
ચિંતન સુવિશાળ દષ્ટિ મનની ઉદારતા
તેમજ ઔદાય પૂર્ણ જીવનદર્શનની ગ્રામી
થાય છે એમનું જીવનદર્શન એક રીતે
કહીએ તો બાપુજીના જીવનદર્શનના
સુભગ પાસથી મારી પડે રંગાયેલું છે
પડિતજી શુદ્ધ વિચારક જેવા નથી, પરંતુ
દુનિયાને એટલા જ પ્રેમથી નિહાળીને,
એના ઇતિહાસની સર્વ બાબતોનો તત્વ
સ્પર્શી અધ્યાસ કરીને એમણી જીવન
પોષક પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી તેનો આનંદ
પોતે અનુભવી આપણુ સૌને પણ તેમા
સાઠભાગી બનાવે છે

આ પુસ્તકમા જવાહરલાલજીએ કરેલું
હિંદુ દર્શન આપણને પ્રેરણાદાયી વર્ધ
પડે એવું છે આ પુસ્તકમા જવાહરના

જીવનની પ્રેમાગ્ર બાજુનું પણ દર્શન પ્રાય
છે શ્રી કમલાદેવી નેહરુ વિધેના પ્રમોડા
ખરેખર હૃદયસ્પર્શી છે

આ પુસ્તકમા જવાહરલાલજી અનેક
પ્રશ્નોને આવરી લે છે પોતાના જીવનની
દ્વિસૂત્રી કમવા સાથેનું પોતાનું કાલ
જીવન, હિંદને જોગળવાનો પ્રયાસ અને
તેમણી યત્ન દર્શન, હિંદના ધર્મ, ધર્મ
પદો, પુરાણો, મહાધર્મો, સત્યપ્રત્યે, મહાન
સમ્માર્ગે હયાદિ સત્પતિ મર્જક બાજુએનું
વિલેપતા આશીન તેમજ મધ્યમથીન
સમયમા હિંદનો અન્ય દેશે સાર્થનો મળધ
અને હિંદનું એમા કથન, આધુનિક
મમયમા હિંદનું જગતમા સ્થાન, રાષ્ટ્રવાદ
અને સામાજિકવાદનું અવલોકન, હિંદની
કટોકટીની ધરી વજેરે ટેંટલાય પ્રશ્નોને
પડિતજીએ આ પુસ્તકમા હણ્યા છે

૧૮૪૪મા અહમદનગરના દિલ્લાના
કારામારમા જવાહરલાલજી હતા ત્યારે
આપણે દેશ આકરી કનોરીમાંથી પસાર
નર્ક રહ્યો હતો, ત્યારે બાળક વાતાવરણથી
વિમોહ પામવાને બદલે સ્વચરિતા બળથી
તેમણે હિંદનું સર્વાંગી દર્શન કર્યું એ
ખરેખર તેમના આત્માની અવ્યક્તા જ
પ્રતિગત કરે છે આ પુસ્તક સૌને ઉદાર
ભાવદર્શન કરાવે એવું છે

આગેન્યન્દ્ર પ્રમ સમુદાય સાહિત્ય વર્ધક
કલાવત્ ભ અમદાવાદ ૨૦ ૩૧ ૦-૧-૦
૧૦ ૧૨૮

તદુપની શી રીતે જળવાય એને
લગતા આચાર-વિચાર, દિનચર્યા, આહાર-
[અનુમતિ કવ પેન્ડ્રીજી]

સારાંશ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરતું માસિક]

વર્ષ ૪

૩૦ ડિસેમ્બર-૧૯૫૨

અંક ૧૧

સાચો મારગ

મરી તમને સૌને આજીજી છે કે તમારા પાગલપણના કામો એકદમ બંધ કરો. સમયાધીની ને નીકરતાથી છુટા અને છૂટા કેઈને વિરેયે મનમાં ઈર્ષા કે હાન ન રાખો, કશુંક આવેશના કોષના પાગલ પણામાં ઉતારવો અવિચારી કામ કરી બેસી શોધુ મૂવ આપીને મેળવેલા આઝાદીના મીઠા ફળને ફેડી ન દેશો. આપણી ભાળી પેટીને એમ કહેવાનો વારો ન આવે કે અમારા વડવાઓ આઝાદીની નીકી ફેડી પચાવી ન શક્યા તેથી તેમણે તે બરબાદ કરી? થાક રાખો કે તમે આ પાગલપણ બંધ નહીં કરો તો દુનિયાની નજરમાં તમારું નામ ખૂબમાં રંગદોશીયે.

આરે હં ખમા આવી પડેલા સ્ત્રી પુરુષોને એકત્ર ચર્ચેલા બેઠાને અને હાંડુ હં ખ ધણુ હવે રડવાથી મરેલા પ્રિયજનો પાછા આવવાના નથી પરંતુ જે લોકો ઈશ્વરનું શરણ લે છે તે પાતાને માથે આવી પડતી હરકેઈ આફતનો પોતાના

કંવાણને માથે ઉપયોગ કરી શકે છે આજે આ મહાન દેશને બૂડા ભાવીમાથી ઉગારી લેવાની આપણી ફરજ છે આપણે આપણને મળેલી સ્વતંત્રતાને લાયક બની તેને પચાવવી હોય તો આપણને યદ્ય આવલી વિરોધ અથવા રોષની લાગણી આપણે સમાવી લેતા શીખવું જોઈએ.

લોકો આજે એક ધીમાના હુરમત કેમ બુન્યા તે વિચારતા મારી મતિ મૂઝાઈ જાય છે સૌને પોતાના વલ્લભા હાર વસેલા નહીં જણાય અને સૌ અદર અદરના નહવા મતભેદ વીસરી નહીં જાય તો કયો અર્થ મરવાનો નથી આપણી ભૂમિમાં શાંતિ અને શુભેચ્છાનું સામંત્ર્ય સ્થાપવાને પોતપોતાના હક્કમાથી યેર અને વહેમની લાગણી નાબૂદ કરવાની સૌની ફરજ છે જાવાઈમાથી જ જાતાઈ પેદા થાય છે પ્રેમથી જ પ્રેમ પ્રગટે છે ન વધે છે વેર લેવાનું કામ માણસે ઈશ્વરને સોંપી દેવું જોઈએ માણસ જેવા માણસને એ જ રીતે વનવૃં જાજે અને પોતાને તેમ બીજાને કોઈ - રસ્તો હોય એમ લાગતું નથી - ગાંધીજી

આશ્રમનાં ભજનો

રામ કહો રહમાન કહો કોહી, કા'ન કહો મહાદેવ રી
પારસનાથ કહો કોહી બ્રહ્મા, સકલ બ્રહ્મ દેવકર્મય રી ॥રામ૦ ॥૧॥

ભાગ્યલોક કહાવત નાના, એક મૃત્તિકા રૂપ રી
તેસે ખંડ કંપનારોપિત, આપ આખંડ સરૂપ રી ॥રામ૦ ॥૨॥

નિરૂપક રમે રામ સો કહિયે, રહિમ કરે રહિમાન રી
કર્ષે કરમ કા'ન સો કહિયે, મહાદેવ નિર્વાણ રી ॥રામ૦ ॥૩॥

પરસે રૂપ પારસ સો કહિયે, બ્રહ્મ ચિન્હ સો બ્રહ્મ રી
ઈહ વિધિ સાધ્યાઆપ આનંદધન, એતનમય નિકર્મ રી ॥રામ૦ ॥૪॥

પરમાત્મા તો એક જ છે. પરંતુ માનવીઓ એને જુદે જુદે રૂપે અને નામે બાળે
'એમ માટીના જુદા જુદા આકારો બનાવવાથી તે જુદા જુદા નામે ઓળખાય છે.'
તે ઉપર તે માટી જ છે, તેમ બગવાનને પણ જુદે જુદે રૂપે અને નામે બજવામાં
આવે છે. પરંતુ ઉપર પરમાત્મા તો એકરૂપ જ છે. નરસિંહ મહેતાએ પણ
તાના પદમાં કહ્યું છે:

'વાઘ વગલ પછી નામરૂપ જૂલવાં,

અતે તો હેમય હેમ હોયે.'

માટીને આપણે સમજીએ તો જુદા જુદા ધર્મો અને સંપ્રદાયો. વચ્ચે જે
સંચારો અને વૈભવનુષ્ઠાનેવામાં આવે છે તે દર ધર્મનાથ અને આપણે પરમાત્માને
જુદે રૂપે ભણી શકીએ.

આજે આપણે ગોવિંદ ગોપાળની ધૂન ગાઈ પણ એનો અર્થ શું છે તેનું ચિન્તન કરીએ ગો એટલે ઇન્દ્રિય અને ગો એટલે ભાષા-વાણી જેણે પોતાની વાચા અને ઇન્દ્રિયને વશ કરી છે તે ગોવિંદ ભાષાને, વાચાને વશ કરી એ એક મોટી ચીજ છે ગુજરાતી ભાષામાં એક પુસ્તક છે જેનું નામ બ્રહ્મણની ગાય છે તેમાં બ્રહ્મણની વાણી કેવી હોય તેનું વર્ણન છે તેમાં જણાવ્યું છે કે, બ્રહ્મણની વાણીમાં એટલા તથા સચમ અને તાકાત હોવા જોઈએ કે, તે જે બોલે તે વૃથા ન બધ તેમાં એટલું તેજ હોય કે તે જે બોલે તે ફળે

એક વાર ગાંધીજીને કાઠક પૂછ્યું ‘સરકાર સહિત્યકાર નથી આટલા વર્ષો સુધી મ્યુનિસિપાલિટીમાં એસી મૂળા મૂળા કામ કર્યું કોઈ દિવસ બોલ્યા નથી તો પછી તેમની વાણીમાં ભારડોલી સચમ વેળા તેજના તણખા કયાથી ઝરવા લાગ્યા? આટલી બધી એમની વાણીમાં અસર કેમ છે?’ ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો કે, ‘સરકારે વાણીનું બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું હતું’

શરીરનું બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શરીરની તાકાત વધે તેમ વાણીનો સચમ પાળવાથી વાણીની તાકાત વધે છે બ્રહ્મચર્યનો રચૂળ અર્થ કેવળ વીર્ય રક્ષા છે પણ જેની જીભ, આંખ, કાન વગેરે ઇન્દ્રિયોમાં સચમ ન હોય તો તે માણસ બ્રહ્મચર્યની સચી સાધના કરી શકતો નથી બધી ઇન્દ્રિયો એક બીજી સાથે એવી રીતે સંકળાયેલી છે કે, એકને નિરકુશ રાખે અને બીજીને સચમમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરે એ જની શકતું નથી

આ રા આ પ

બ્રહ્મચર્ય એટલે પરમાત્મા તરફ ચાલવું. એ સિવાય કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈએ આપણી દરેક પ્રવૃત્તિ ઇશ્વર તરફ લઈ જનારી હોય આપણે ખાઈએ છીએ તે શું ઇશ્વર તરફ જવા માટે ખાઈએ છીએ? હા ઇશ્વર પ્રાપ્તિ માટે આ જીવન ટકાવવાનું છે અને તે માટે ખોરાક આવશ્યક છે એ દૃષ્ટિએ, એ ભાવથી આપણી ખાવાની પ્રવૃત્તિ યવી જોઈએ તેવી જ રીતે આપણા શરીર, મન, બુદ્ધિ એવી રીતે વિકસાવવા કે જેથી આપણે ઇશ્વરને રસ્તે જઈ શકીએ

આ જ નિયમ દરેક પ્રવૃત્તિને લાગુ પાડવો આપણી વાણી એક તાકાતવાળી ચીજ છે સમાજમાં જે અનેક અનિયંત્રિત પેદા થાય છે તેમાં મોટો ભાગ આપણી વાણી ભજવતી હોય છે છાપા એ પણ વાણી છે ગાંધીજીની વાણીમાં કેવી તાકાત હતી તેના આપણને અનુભવ છે ન્યા ધીલ ન જઈ શકે ત્યા વિનોમોલ હૈરાબાદમાં ગદા અને દ્વિ સંક પ્રવૃત્તિ કરનારને સમજાવવા લાગ્યા હોડા તેમને જમીન આપે છે તે જમીન ગરીબોને તેઓ વહેંચી દે છે આ પણ વાણીનો પ્રતાપ છે વાણીમાં જે ભાવો નીકળે છે તે અદર પડેલા વસ્તુઓ પ્રતિબિંબ છે વાણીમાં કંવાસ કે મીઠાસા હોય તે પણ અદરનું પ્રતિબિંબ છે મોટા સમય માટે કોઈ બંધિ વાણી દ્વારા કદાચ અદરના વસ્તુઓ દબાવી શકે પણ હંમેશા માટે તે તેમ કરી શકતો નથી, તે જ્યારે સદૃજ રીતે બોલતો હોય છે ત્યારે તેની વાણી દ્વારા તેનું અતર પરખાઈ નાથ છે માનવીના અતરમાં જે બળ, તેજ હોય તે તેની વાણીમાં

આવે જ છે. ગાંધીજી મોટા વકતા ન હતા. પણ તેમની વાણી દ્વારા તેઓ લાગેા પર પ્રભાવ પાડી શકતા. કારણ કે જે વાણીનો પ્રભાવ તેમના હૃદયનાં બળ અને તેજ દ્વારા વ્યક્ત થતો હતો. આપણી વાણી એ એક પ્રબળ સાધન છે. તેની સાથે રમત ન રમીએ. આ દુનિયામાં અનેક વાર ઝેર વાણીથી પેદા થયા છે. તેનામાં તોષ અને તણવારથી પણ વધુ તાકાત પડેલી છે. આજ મોટ વાણીનું સુદ્ધ આલે છે. 'તેને Battle of Nerves' કહે છે. તેથી જાનવંતુ હાલી જીકે

છે અને તેમાંથી તોફાનો થાય છે. આમ સુદ્ધમાં અને શાંતિમાં એનો ઉપયોગ થાય છે. તેથી આપણે ગાંધીજીમાં શ્રદ્ધા રાખનારાઓએ સતત જાગૃત રહેવું જોઈએ કે, આપણી વાણીમાં મીઠાશ હોય, સુદરતા હોય. જ્યાં નિરાશા હોય ત્યાં આશા ફેલાય એવી આપણી વાણીમાં તાકાત હોય. તેથી આપણી વાણી ક્યાં લઈ જાય તે વિષે સદૈવ જાગૃત રહી તેની સાધના કરીએ તો જ ગોવિંદ શબ્દના અર્થનું રહસ્ય આપણને સમજશે.

આંટલું... તો કરજો.....

શ્રાહક બંધુઓને આ અંક સાથેની પત્રિકા પરથી ખ્યાલ આવ્યો હશે કે આવતા અંક પછી 'ખ્યારાખ્યા'નું 'પાંચમું વર્ષ' શરૂ થશે. ચાર વર્ષ સુધી આપે જે સહકાર આપ્યો છે એ માટે અમે સૌ આપના આભારી છીએ. આવતે વર્ષે પણ એવો જ સહકાર આપ આપશો એવી આશા રાખીએ છીએ.

સાથે સાથે શ્રાહક બંધુઓના ધ્યાન પર એક વસ્તુ લાવવા ઇચ્છીએ છીએ. દિવસે દિવસે કાગળ તેમ જ છાપકામનાં અન્ય સાધનોની કિંમત વધતી જાય છે. મોંઘવારીને પહેાંચી વળવા માટે લગભગ ગાંધી જ માસિકેને પોતાનું લવાજમ વધારવા નાટૂટકે ફરજ પડી છે. પરંતુ અમે એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે શક્ય હોય ત્યાં સુધી 'ખ્યારાખ્યા'ના લવાજમમાં વધારો કરવો નહિ. વળી અમને આજ લગી એક રનેહી મિત્ર તરફથી સસ્તા ભાવે કાગળો મળતાં હતાં. તેથી અમને કાગળની મોઘવારીનો પ્રશ્ન મૂંઝવતો ન હતો. પરંતુ આ વર્ષે એવી સહાયની શક્યતા જણાતી નથી. તેથી અમારા પર એ નિશ્ચયને કાચમ રાખવાની જવાબદારી આવી પડી છે. અમારી આ મુશ્કેલીને પહેાંચી વળવા માટે જો શ્રાહકો આવતે વર્ષે પોતાનું નામ શ્રાહક તરીકે આજી રાખે તેમ જ પોતાનાં મિત્ર-સાથી વગેરેમાં 'ખ્યારાખ્યા'નો પ્રચાર કરે અને શ્રાહકોની સંખ્યામાં વધારો કરે એ જ એક માર્ગ હવે તો રહ્યો છે જો કેઈ શ્રાહક પ્રતિકૂળ સંજોગને લીધે આવતે વર્ષે શ્રાહક યત્ના ઇચ્છતા ન હોય તો તેમને અમે વિનંતી કરીએ છીએ કે તેઓ જીનજોને શ્રાહક બનાવીને અમને સહાય કરે. વળી જો શ્રાહકો પોતાના ગામના સાર્વજનિક વાચનાલયમાં કે ગામની શાળા ઇત્યાદિ જાહેર સંસ્થાઓમાં 'ખ્યારાખ્યા'નો પ્રચાર કરે તો અમારી આર્થિક મુશ્કેલી હળવી થઈ શકે.

શ્રાહક બંધુઓ, ગાંધીજી તેમ જ ગુરુદેવના આદર્શોની સામન્વય કરી એમાંથી નવ નિર્માણ કરવાના અમારા હેતુને સાર્થક કરવા તેમ જ જાણુ અને ગુરુદેવની વિચારધારાને ગુજરાતનામાં વહેતી મૂકવાના અમારા પ્રયત્નને સહાય કરવા માટે અમે દર્શાવેલી યાજના અનુસાર યથાશક્તિ જરૂર કંઈક કરવું એવી આપ કૌને અમારી વિનંતી છે.

ચારિત્રશીલ જીવન

મહાસતી ઉજ્જવળકુવરજી

ચારિત્ર જીવનનો પાયો છે યુદ્ધિ હોય, અપત્તિ હોય, પરંતુ ચારિત્ર ન હોય તો તે બધું મિથ્યા છે ચારિત્ર વિનાનું જીવન મરણનું જ છે

એક વખતે શાંતિવાદન રાજાએ બર સભામાં પ્રશ્ન પૂછ્યો “જીવન કોણ છે?”

બધા વિચારમાં પડી ગયા કે, મહારાજને આજે કુ ધર્મ ગયું છે? જે ચાલે છે, ફરે ફરે છે તે જીવતા છે, આ સાવ સાદી વાત છે, છતાં મહારાજ શા માટે પૂછે છે કે, ‘જીવન કોણ છે?’

આખી સભા શાંત ધર્મ ગઈ તે સમયે કાલિકાચાર્યે ઉત્તર આપતા કહ્યું “મહારાજ! જેમણે તપ કરેલ હોય, જે ચારિત્રશીલ હોય, જે બીમારની સેવા કરતો હોય, કુ ખીઓને સાનવન આપતો હોય, ગરીબોને આધાર હોય તોમ આખીને માનવજાતના ક્ષેત્ર કરતો હોય, જે મનુષ્યમાં મગળ થઈ પેદા કરતો હોય તે માનવી જીવતા છે જેનામાં ત્યાગ, તપ કે પદાપકારી વૃત્તિ ન હોય, ચારિત્ર ન હોય તે જીવતા છતાં મરેલો જ છે.”

આખી સભા સ્તબ્ધ ધર્મ ગઈ. શાંતિવાદને વિનયપૂર્વક કાલિકાચાર્યને પૂછ્યું “આચાર્યશ્રી! આ વાત પર જશ પ્રકાશ પાડશે?”

એટલે કાલિકાચાર્યે બોલ્યા ‘રાજન્! હું વનમાં હતો ત્યારે મેં મારા શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા એક કિવસે કહ્યું કે, નિર્જીવ સ્વાર્થી અને ચારિત્રહીન માનવી પશુ સમાન છે’ આ સાંભળીને બધા પશુઓ ઓવીને ખાસ યાત્રા.

ફરિયાદ કરવા લાગ્યા, ‘અમે તો મનુષ્યોને ઘણા કામમાં આવીએ છીએ અમારા મરણ પછી પણ અમારા અંગો મનુષ્યના ઉપયોગમાં આવે છે મૃગચર્મ યોગીનું આસન બને છે, હાથીઢાતની અનેક વસ્તુઓ બને છે, ડોરનું ચામડું મનુષ્યના પગનું રક્ષણ કરે છે, તડકા અને કાટાથી બચાવે છે પરંતુ સ્વાર્થી અને ચારિત્રહીન માણસ કોઈના ઉપયોગમાં આવતો નથી મરણ માટે પણ તેના શરીરને બાળવા કે દાટવા સિવાય કોઈ આશ રહેતો નથી આવા ભારકૃષ મનુષ્યને અમારી ઉપમાં આપવી યોગ્ય નથી એમાં અમારું અપમાન રહેલું છે’

‘પશુઓની આવી ફરિયાદ આવવાથી હે રાજન્! મેં એવા મનુષ્યને વૃક્ષની ઉપમાં આપી પણ ત્યાં તો વૃક્ષ બોલી કીકયુ, ‘વૃક્ષ છાંયે, ફળ, ફૂલ આપે છે, પક્ષીને આશ્રય આપે છે, રોગીને ઔષધિ આપે છે તો પછી એવા મનુષ્યને વૃક્ષની ઉપમાં આપવી તમને શોભે ખરી?’

“એટલે મેં ફત્તરાની ઉપમાં આપી ફત્તરો તરત જ નાખુશ થઈ બોલી કીક્યો, ‘અવિજ્ઞ, હું નિમકડલાલ માણી છું. ચારિત્રહીન માણસની માફક હું કોઈને દગો દેતો નથી’

“એ સૌની વાત અને પૃથાર્થ લાગી. નિર્જીવી અને ચારિત્રહીન મનુષ્ય કોઈ ઉપમાં લાયક જ નથી તેવા માણસ જીવતા હોવા છતાં મરેલો જ છે.”

ચારિત્ર જ મનુષ્યનું જીવન છે ચારિત્ર ને બોઈ બેસે છે તે બધું જ બોઈ બેસે છે અમેજીમાં એક કહેવત છે -

If wealth is lost,

nothing is lost

If health is lost,

something is lost,

If character is lost,

everything is lost.

મનુષ્ય ધન શુભાવી ભેગે, તો તેણે
ખાસ કંઈ શુભાંશુ નથી; કેમકે પેસા તો

જાય છે ને આવે છે. મનુષ્ય આદેશ્ય શુભાંશુ
તો તેણે કંઈક શુભાંશુ છે એમ કહી શકાય.
પરંતુ જે મનુષ્ય આદેશ્ય શુભાવી દે છે તેણે
શું જ શુભાવી દીધા બદલાય છે. આદેશ્ય
રીઠ વ્યક્તિ જ સાચું જીવન જીવી બાંધે
છે. ભોગી, સ્વાર્થી અને વિભવલંબ માણસનું
જીવન નિર્થક છે.

‘ચરાતિ ચરતો ભગ ।’

એક હતો કઠિયારો. તે એક દિવસ જંગલમાં લાકડાં કાપતો હતો, ત્યારે એક
સાધુ ત્યાં આવી ચડ્યો. તે સાધુએ કઠિયારાને કહ્યું : “અરે એ, જરા આગળ જા.” એમ
કહીને તે સાધુ પોતાને રસ્તે ચાલ્યો ગયો. કઠિયારો તો વિચારમાં પડી ગયો. સાધુના
કહેવાનો મર્મ તે સમજી શક્યો નહિ.

થોડા દિવસો પસાર થઈ ગયા. એક દિવસ તે કઠિયારો થાક ખાવા બેઠો હતો ત્યારે
તેને પેલા સાધુનું વાક્ય યાદ આંચું. તેને થયું કે, ‘લાજ, જરા આગળ જઈને જોઉં તો ખરો.
કેવાં લાકડાં મળે છે?’ આગળ જઈને જુએ છે તો ત્યાં અસંખ્ય ચાંદનનાં ઝાડ ! કઠિયારો તે
રાજ રાજ થઈ ગયો. તે રાજ ચાંદનનાં લાકડાં કાપી બજારમાં સારા ભાવે વેચવા લાગ્યો.

એમ કરતાં કરતાં થોડા દહાડા પસાર થઈ ગયા. ફરીને તેને સાધુનું વાક્ય યાદ
આંચું અને તે બધારે આગળ ગયો. ત્યાં જઈને જોયું તો નદી ખળખળ વહે છે અને
નદીને કાંઠે રૂપાની ખાણ ! તે તો ખૂબ આનંદ પામ્યો. પછી તે ખાણમાંથી રૂપું લઈ
જવા લાગ્યો અને થોડા વખતમાં પૈસાદાર થઈ ગયો.

થોડા દિવસો પછી ફરીને તેણે સાધુનું વચન યાદ કર્યું. તેને થયું, ‘અહીં જ ખોદ
ખોદ કરવા કરતાં લાવને જરા દૂર જઈને જોઉં, સાધુના બોલમાં કંઈક તરસ હોય જોઈએ.’
નદી ઝોળાંગીને પેલે પાર જુએ તો ત્યાં સોનાની ખાણ !

થોડા દિવસ પછી વળી તે આગળ ને આગળ ગયો અને ત્યાં તેણે હીરા-માણિકના
દગલા હોઠા !

આ કઠિયારાની પેઠે આપણા જીવનનું પણ છે. જો આપણે દરદીન પ્રગતિ કરતા રહીએ
અને વિકાસને માગે આગળ ને આગળ વધતા રહીએ તો આપણા જીવનને સમૃદ્ધ કરે એવી
સ્થિતિ આપણે પામી શકીએ જો એક જ વિચારના વખતમાં અટવાયા કરીએ તો આપણી
સ્થિતિ કૂપ-મંડૂકની પેઠે મર્યાદિત રહે અને આપણી દૃષ્ટિ વિશાળ ન બને તેથી
આપણા સ્થિતિ પલ્લુ યથાર્થ જ કહેતા હતા :-

“આસ્તે ભગ આસીનસ્ય લીધ્વં તિષ્ઠતિ તિષ્ઠતઃ ।
એતે નિપલમાનસ્ય ચરાતિ ચરતો ભગઃ ॥

(જેણે છે ભાગ્ય બેઠાનું, બેસી જીવે રહેલનું; સતેલાનું રહે સતું, ચાલે ભાગ્ય ચલતનું.)

શ્રી. અવનીન્દ્રનાથ

મુદ્રણ

ભગ્વના એક મનુ
કવાકાર શ્રી અવનીન્દ્રનાથ
ના પત્ની પ્રીયેશ્વરી નામે
સાકાર વાજે અસાધ્ય
થાપી આપણા દેશને
એક બારે એક મર્ત્ય
નેએ ગુરુદેવ તપીન્દ્રનાથ
કાકુરના બનાવે દુનિયા અને
ભારતના આસ્થાતિક પુનરુ
ત્થાનના એક અસાધ્ય તંત્ર
અસ્તંગી આધુનિક કળાના
રિપ્ત સમત દુનિયા

Gap-પૂર્ણ જ વેદનારીત
હોય છે, એ વેદના પ્રથમ
વેદના જેટલી જ ઉત્કૃષ્ટ દેવ
છે ત્યારે એ અનુભૂતિ
સર્જનમાં પરિણમે છે ત્યારે જ
તેને સાતિ થયે છે અને
હૃદયનો આનંદ તે અનુભવે
જી ખરી રીતે એ વેદનાનો
ગાળો-Gaun-જેમ વધારે
લાંબો કાળ લઈ તેમ એનું
સર્જન વધારે આનંદાથી
ઉદાત્ત અને આત્મીય બને

ભારતીય કળાનું નામ મુકા કોઈ લગુ
ન હતું એ વખતે સગભમ પથાસ કરના
વધારે વર્ષ પહેલા અવનીન્દ્રનાથે કલા સરકુ
નિને પુનરુદ્ધા ગૌરવાન્વિત કરવા માટેનો
મન આરબી દીધો હતો એમણે પાતાની
સાધનારીત કળા દ્વારા સમસ્ત દેશમાં
ભારતની કળા તરફ અભિરુચિ જાગ્રત કરી
અને લોકોમાં કળા વિશે જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન
કરી અઢાર વર્ષની વયથી તેમણે કલાની
સાધના શરૂ કરી હતી એમણે જ પશ્ચિમ
અધ્યયન યતી જતી કલાને ભારતીય રૂઝે
રંગી અને આપણી કલા સરકુતિનો ઉદ્ધાર
કરવા અથાક પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો

અવનીન્દ્રનાથ એક મહાન સર્જક હતા
કલા વિશે એમની પાસે ઉદાત્ત દૃષ્ટિ હતી
સર્જન વિશે તેઓ કહેતા કે, સર્જકને કોઈ
પણ પ્રકારની દુખની કે મુશ્કેલી અનુભૂતિ થાય
તો એ અનુભૂતિને ત્યાં સુધી તે મૂર્ત સ્વરૂપ
આપી ન શકે ત્યાં સુધીનો એ આજો ગાળો -
પથારના પુ

અવનીન્દ્રનાથે કલાદાર તરીકેનું જીવન
જોતા આપણને દુખ થઈ આવે છે કે,
કેટલીય વાર સંભોગવશત્ તેમને પાતાના
સત્તાનસમાં ચિત્રોને લોકોની પેઠે વેચવાની
કેરજ પડી હતી, સાચા કલાકારનું જીવન કેવી
યાનના અને કેટલી અરકેલીથી ભરેલું હોય
છે એનો અવાજ એમના જીવન પરથી સહેજે
આવી શકે એમ છે એ માટે એક જ દૃષ્ટાંત
પુરુષ ગણાશે એક વાર એ જાઈએ શાંતિનિકે
તનમાં કલાનો અભ્યાસ પૂરા કર્યા પછી
અવનીન્દ્રનાથે મળવા મળ્યા અવનીન્દ્રનાથે
ખૂબ જ પ્રેમથી તેઓને પોતાની કલાકૃતિઓ
વગેરે બતાવી અને એમની કળાની પૂરેપૂરી
સમજ આપી બધું બતાવવામાં બે-બેડી ઉદાત્ત
પસાર યજ્ઞગથા ત્યાર પછી છૂટા પડતી વખતે
એમના મુખ પર વિચારની ચેરી છાયા પ્રસરી
મઈ અને બાંધે હૃદયના કોડાજુમાંથી કહેતા
હોય એમ તે બે દયા દીક ત્યારે આવ્યો
પણ એ તમારે સાચા કલાકાર તરીકે જ
જીવન અતીત કરવું હોય તો માર્ગમાં

આવતી બધી મુશ્કેલી અને વિઠળણાને સહન કરવાની શક્તિ કેળવવી પડશે, ગરીબાઈને અપનાવવી પડશે.”

અને સાચે જ અવનીબાણના એ ઉદ્ગારોમાં ‘હું સત્ય રહેલું’ છે. સાચા કલાકારની મનોસૃષ્ટિ નિરાળી જ હોય છે અને તેની સાચી કદર થતી નથી. એને ક્ષમિત કલાકારના જીવનમાં જે સ્થાનિ પ્રસરી વ્યથ છે તે એના જીવનને ધીમે ધીમે મંદ વિષ-Slow poison-ની પેઠે કારી નાખે છે! એ સૌ આપાતોને સહન કરવાની જેનામાં શક્તિ હોય તે જ એની સામે ટકી શકે છે. પરંતુ ઉપદે કલાકાર પણ માનવી જ છે ને! અંગ્રેજીમાં એક ઉક્તિ પ્રચલિત છે, ‘Man lives by Hope, Love and

Admiration’ (માનવી આશા, પ્રેમ અને કદર એ ત્રણને લીધે જીવી શકે છે.) એ ઉક્તિ અનુસાર એ કલાકારની મજબૂત યોગ્ય કદર કરવામાં ન આવે તો એ કયા આધારે જીવતો હોય?

આજે તો અવનીબાણ આપણી વચ્ચેથી હંમેશને માટે બાહ્યા ગયા છે! આપણા ઉપર એમનું ત્રણ કઈ જેવું તેવું તો નથી જ. નો આપણે એ ત્રણમાંથી મુક્ત થવું હોય તો એમનાં કેટલાંય ચિરંજીવી અને ગૌરવા નિવૃત્ત ઉત્તમ ચિત્રા ખાનગી સંગ્રહોમાં પુરાયેલાં છે; એ સૌને સંગ્રહ કરી રાષ્ટ્રીય સ્મારક તરીકે તેઓને ભળવવાં જોઈએ. નહિ તો અવનીબાણ જેવા કલાકાર આપણા દેશમાં થઈ ગયા એ માત્ર નામશેષ રહી જશે.

કલા જ આપણને જીવનના સાચા સર્જક બનાવે છે. જ્યાં સુધી આપણા જીવનમાં કલાનાં પગલાં પડતા નથી, ત્યાં સુધી આપણે પ્રવૃત્તતાનાં બળોનાં, દેવનાં કે કોઈ સત્તાનાં રમકડાં જ રહીએ છીએ. જ્યારે મનુષ્યને કલાની બધી વસ્તુઓનાં ખાતર થાય છે, ત્યારે તે વર્તમાન સમયમાં જ નહિ પણ સનાતનતામાં રહેવા લાગે છે, અને મૃત્યુ તો એને મન માત્ર એક અરપણ, આંધો ખાલ જ બની જાય છે.

કલાકારના જીવનની એક કટુણતા એ છે કે, એ કદી પોતાના પરિશ્રમનું ફળ ભોગવી શકતો નથી બલિષ્ઠની પ્રજા જ એનો સંદેશો સમજી શકે છે. એથી જ એના જીવનમાં કંઈક કટુણતા આવે છે

કલાકારના માર્ગમાં ત્યાગના અનેક પ્રસંગો આવવાનો સંભવ હોય છે; અણુપ જનસમાજ એની કૃતિની કદર નહિ કરી શકે. એવા દુઃખદ પ્રસંગોને માટે એણે મર્વસ્વના સમર્પણનું પોતાની ગણતર પહેરતું પડશે બલિષ્ઠમાં હજારો મનુષ્યોને લાભ થવાનો હોય, તો કલાકારને પોતાને એ જોવાનું સદ્ગામ્ય ન મળે, તોયે શું? એ કંઈ ઓછી બલ્યતાવાળી વસ્તુ છે?

— જનરલ દાસ

બૌદ્ધધર્મની

(૫)

કથાઓ :-

૬

એક વખતે ભગવાન

ગુહ રાજગૃહ નગરીમાં
ગૃધ્રકૃત પર્વત ઉપર વિહાર
કરતા હતા. તે વખતે
ઘણા ભિક્ષુઓ ઋષિગૃહ
પર્વતની પાસે તૃણકુટિકા
ખતાવીને વનવાસ કરતા
હતા આયુષ્માન ધનિય
કુન્ભકારપુત્ર પણ એક
તૃણકુટિકા ખતાવીને ત્યાં જ
સામાના માટે રોકાયો.
સામાણ્ય વીતી ગયા પછી
બધા ભિક્ષુઓ તૃણકુટિકા
તોડી નાખી નગરોમાં
રહેવા ગયા પણ આયુ
ષ્માન ધનિય ત્યાં જ રહ્યો.
એ રીતે તેણે હેમત અને
શ્રીષ્ઠ ઋતુ પણ ત્યાં જ
પસાર કરી

એક દિવસે તે ભિક્ષા

માટે ગામમાં ગયો હતો.
ત્યારે કઠિયારાઓ તેની
ઝૂપડીના લાકડા અને
ધામ ઉપાડી ગયા. ધરતુ
આયુષ્માન ધનિયે દ્રીથી

તૃણકુટિકા ખતાવી તેને પણ કઠિયારાઓએ
તોડી નાખી અને ધાસ અને લાકડા તેઓ
લઈ ગયા ત્રીજા વાગે પણ એમ જ થયું

આ જોઈને આયુ માન ધનિય કુન્ભકાર
પુત્રને થયું. “ત્રણેય વખત હું ગામમાં ભિક્ષા
માટે ગયો ત્યારે કઠિયારાઓ મારી તૃણ-
કુટિકા તોડી નાખીને ધાસ અને લાકડા લઈ
ખાતાં પાવ

પદમનાભ શ્રી. જેની

ચાલ્યા ગયા. હવે મારે
શું કરવું? હું કુમારના
ધરમા જન્મ્યો છું, કુલા
રના જ ધરમા ઊછર્યો છું,
કુમાર આચાર્ય પાસે
કુમારકામનું સાડું શિક્ષણ
પણ લીધું છે તો પછી
હું માટી અને કાદવને સારી
પઠે મેળવીને માટીનું જ
ધર કેમ ન બનાવું ?
વળી એ ટકશે પણ સાદું.”
એમ વિચાર કરી તેણે
માટીનું નાનકડું ધરબાંધ્યું,
ધાસથી એટલું છાપડું
બનાવ્યું અને છાણથી,
એને લી પીગૂંધી રનદા
કપડું માટીની એ કુટિકા
અત્યંત સુંદર, પ્રાસાદિક,
દર્શનીય અને ઇન્દ્રગોપકની
પેઠે લખલખતી થઈ ગઈ
અને દૂરથી જોનારની નજર
જોના પર સહેજે ફરતી

એક દિવસે ભગવાન

ગુહ અનેક ભિક્ષુઓની
સાથે ગૃધ્રકૃત પર્વત પરથી
નીચે ઊતર્યો, ત્યારે એ અત્યંત અભિરામ
અને પ્રાસાદિક જ મળ્યા જેવી કુટિકા જોઈને
તેમણે ભિક્ષુઓને પૂછ્યું “ભિક્ષુઓ! આ
ઇન્દ્રગોપક જેવું લખલખતું અઢી શું દેખાય
છે?” એટલે ભિક્ષુઓએ ભગવાનને ધનિય
કુન્ભકારપુત્રની બધી વાત કહી એ સાંઝ
ળીને ભગવાન જોવા - “ભિક્ષુઓ! આ ધનિય

કુમ્ભકારપુત્રે બહુ જ ખોટું કહ્યું છે. શ્રમણને ન શોભે એવો પરિચ્છદ એણે કયો લિધું ને ન છાજે એવી આ કુટિકા છે પોતાને માટે માટીનું ઘર બનાવીને એ ભિક્ષુએ ભિક્ષુધનનો મનાદર કયો છે ભિક્ષુઓ! તમે આ કુટિકાને તોડી નાખો જેથી ભવિષ્યમાં કોઈ ભિક્ષુ આવેા પરિચ્છદ કરવા ન લલચાય અને ભિક્ષુઓ! તમે પણ કદી માટીની કુટિકા ન બનાવતા જે બનાવશે તે કુષ્ટતાનો અપરાધી થશે

ભગવાનનું વચન સાંભળીને ભિક્ષુઓએ એ કુટિકા તોડી નાખી એવામાં ધનિય કુમ્ભકારપુત્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને ભિક્ષુઓને એનું કારણ પૂછવા લાગ્યો. ભિક્ષુઓએ કહ્યું “આયુષ્માન! ભગવાને પોતે જ અમને કુટિકા તોડવાની આજ્ઞા આપી છે” એટલે તે બોલ્યો “ભગવાન પોતે જ કહે છે તો ભલે તમે એનો નાશ કરો હું પણ એમાં મદદ કરીશ” એ રીતે આયુષ્માન ધનિયની એ કુટિકાનો પણ નાશ થયો

હવે ધનિય કુમ્ભકારપુત્રને થયું—“મારી ત્રણ વૃષ્ટકુટિકાનો કઠિયારાઓએ નાશ કયો અને મારી આ માટીની બનાવેલી કુટિકાનો નાશ કરવા ભગવાને આજ્ઞા આપી હવે મારે શું કરવું? અહીં લોકડા મળી જાય તો એક સરસ કુટિકા બાંધી શકું” એમ વિચાર કરી તે હારુગૃહમાં ગયો અને ત્યાંના સુનીમને કહેવા લાગ્યો “ભાઈ, મને કુટિકા બનાવવા માટે જરૂર જેટલા લોકડા આપ”

સુનીએ કહ્યું “બન્ને! આપને આપવા માટે અહીં લોકડા નથી નગરમાં કોઈ વાર આપત્તિ આવી પડે તો તેને પહોંચી વળવા માટે અહીં લોકડા ભેગા કરવામાં આવે છે અને રાત્રની ખાસ આજ્ઞા વિના કોઈને આપવાની અમને સખત મનાઈ છે એ આપ રાત્રની આજ્ઞા મેળવશે તો બન્ને! આપને

જોઈએ એટલા લોકડા હું પુરીથી આપીશ” ધનિય બોલ્યો “ગણક! રાત્રએ અમને આજ્ઞા આપી છે”

એ સાંભળીને સુનીમને થયું ‘આ આક્રમણીય શ્રમણ ધર્મચારી, પ્રદ્યારી અને સત્યવાદી હોય છે રાત્ર પણ એમનો આદર કરે છે ન આપેલી વસ્તુને સ્પર્શ પણ ન કરે એવા આ ભિક્ષુના વચન પર વિશ્વાસ રાખી એને જોઈતા લોકડા આપુ એ જ યોગ્ય છે’ એમ વિચાર કરી તેણે ભિક્ષુને લોકડા આપ્યા ભિક્ષુએ તે લોકડાની એક સરસ કુટિકા બનાવી

હવે એક દિવસે મગધ રાજાનો મહામાત્ર વર્ષકાર પ્રાદ્યણ રાત્રની વ્યવસ્થા જોવા નીકળ્યો. હારુગૃહમાં લોકડાના જથ્થાની તે તપાસ કરવા આવ્યો સુનીએ ધનિયને આપેલા લોકડાની વાત કરી અને કહ્યું કે, રાત્રજાથી લોકડા આપ્યા છે એ સાંભળી મહા માત્રને ખૂબ દુઃખ થયું તે બોલ્યો “રાત્ર શ્રેણિક બિભિસાર નગરના આપત્કાળ માટે રાખેલા લોકડા શી રીતે ભિક્ષુને આપી શકે?” મહામાત્ર તરત જ રાત્ર બિભિસાર પાસે ગયો અને બોલ્યો “દેવ! આપે નગરના આપત્કાળ માટે ભેગા કરેલા લોકડામાંથી આયુષ્માન ધનિયને લોકડા આપ્યા, એ વાત સત્ય છે?”

રાત્રએ કહ્યું “એમ કોણે કહ્યું?” મહામાત્રે જવાબ આપ્યો “હારુગૃહનો કર્મચારી એ પ્રમાણે કહે છે”

રાત્રએ તરત જ સુનીમને પકડી લાવવા આજ્ઞા કરી મહામાત્રે સુનીમને પકડી લાવવા માણ્યો મોડકયા

સુનીમને પકડીને લઈ જતા જોઈ આયુષ્માન ધનિયે તેને પૂછ્યું “ભાઈ, તમને શા માટે પકડી જાય છે?” સુનીએ [અનુ. ૨૬૬ પાને]

ચુરુદેવની ગીતાંજલિ

[ચુરુદેવની 'ગીતાંજલિ' ના ૬ ગ્રંથોનું અનુશીલન પૂર્ણ અલિસકાંતને મુખેથી કરવું એ ખરેખર જીવનનો સુખ ય સદાચો છે એમની રસેદ નીતગતી આગે આપણા દેવાને પુલકિત કરે એવો ધીર મ જીર નક્કત અન જ ચુરુદેવ આ રોના પૂજ્યજીવણી પ્ત વિત એમનું પ્રમાણ હૃદય અને સ્વચ્છનસંધો સ પક']
 [એના મુખમ મુખેજ વચ્ચે એમન મુખે ચુરુદેવના ૬ રો વિગ સાબળવાથી ગીતાંજલિને સમજવા મરે આપકને નરી જ દષ્ટિ નાપ થાય છે આ રેખામય સોને મનનીય ઘર્ષ પકરી]

માગી જઈજા દુતી મન આ પાકુ દિ મત નવ ચાલી,
 મઆ સમયે જે માગા ત દુતી ગાગામા ઘાલી
 પગ દિ મત નવ મુજ ચાલી.

વાર્ધુ'નું ક મનાઝ થાત,
 તુ એા પારે વાવ્યો વાત

જિન પડેલી મારી માગા તન મલ્યાની પામે
 કુ ક મારા સમી આરીગતી પ્રભાતમા એ આસી
 પગ દિ મત નવ મુજ ચાલી
 આતો માગા નથી અરે આ હ તવરાજ તમારી
 અન્નિ રી અગળગતી તલે નજ સમી એ ભાગી
 આ છે તવરાજ તમારી

નરુજ અરુજનો પ્રમત આવ્યો
 તારા શયન પરે પથરાયો,
 પ્રમાત પડેલી ગાત પુછે 'શુ પામી છુ નારી'
 માળ નથી એ થાગ નથી એ, નથી મધની ગાગી
 બીજજ તવરાજ તમાગી

જોડી જોડી મન વિચારું, દાન તમારું કેવું?
 એને ક્યાંક પ્રાપ્તી રાખું સ્થાન મળે નવ એવું!
 દાન તમારું કેવું?

સક્તિહીન મરું હું લાજે.
 આ બુધજી મુજને શું કાજે?

હૈયા સરમું ધરવા બતાં ઘવાય હૈયું કેવું,
 આમ છતાં, અંતર ધરી રાખું માન વેદના કેવું—
 દાન તમારું લેવું.

આજ થકી આ જગમાં હું તો છોડીશ સઘળો ભય,
 આજ થકી સઘળાં મુજ કાર્યે, થાયે તારે જય,
 હું છોડીશ સઘળો ભય.

મરણ તણા નીરમીને સાધી.
 મુજ ઘર વિશે ગયો છું સખી.

હું તો તેને વચ્ચે કરીને રાખીશ ભવિતમય.
 તવ તસવાર કરી દેશે મુજ સૌ ખંડનનો ક્ષય,
 હું છોડીશ સઘળો ભય.

તારે કાજે અગ લમીને ધરવા નવ અવ સાજ.
 ભલે તમે પાછા નવ આવો હૃદય તણા મન રાજ—
 મારે ધરવા નવ અવ સાજ.

પૂજા વિષે ઘેરી તુજ મારે,
 રોજ નહીં હવે એકાંતે,

તુજ કારણ ઘરમાં કે પરમાં, માનું નવ અવ સાજ.
 તવ તસવાર અને તે જતે બાંધી હીંધી આજ,
 મારે નવ ધરવા અવ સાજ.

અનુ० નગીનદાસ પારેખ

અરે જીવંતજિવંતુ પરમ કાવ્ય મયમવતા પૂનર્વિલકાશ નીચે પ્રમાણે ગોઠવા .

શુદ્ધદેવનો જીવન વિષેનો આદર્શ છે જીવનની સંપૂર્ણતા. જીવનને દાઢરૂપે ગણીએ તો તેને બે પાસાં છે. એક પાસામાં ધર્મ અને બીજા પાસામાં કર્મ. ધર્મ અને કર્મ સાચે સાચે જ ચાલશે. ધર્મ અને કર્મને જાહેર લેવું અને દેવું એ શુદ્ધ પશુ પર્વાયરૂપે લઈએ તો ચાલે. જ્યાં સુધી જીવનમાં માત્ર લેવાનો જ આદર્શ રાખીશું, ત્યાં સુધી

જીવનમાં કયાંય પ્રકાશ દેખાશે નહિ, વિકાસ શક્યશે નહિ. પરંતુ જ્યારે આપણે દેવાનું શીખીશું ત્યારે જ જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત થશે. હીલો બે તેલનો સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ ધારણ કરીને એસે તો બધે અપાકુ રહેશે, કયાંય પ્રકાશ પડશે નહિ. પરંતુ જ્યારે તે તેલ આપવા માંડશે, દિવેટ દ્વારા બળવા માંડશે ત્યારે [અનુસંધાન પૃ. ૨૬૨ એ પાને]

માર્ગદર્શક

મનને હાથે

સાધુ સાધુ થઈ ગયું

દેશી મનુ મેકાવવાનું

સાધાનું વાળું ન

સાધાનું સાધુ સાધુ

મનુ ના માર્ગે

કાળે ના માર્ગે

તેની હાથે

સાધુ સાધુ

વધી સાધુ સાધુ

૧૫-૨૧-૩૬

૧૯૩૬ની સાલમાં ૫૦ બાપુજી તેમના કાકા ખુશાલભાઈ ગાંધી ગીમાર હતા. તેથી તેમની ખબર કાઢવા રાજકોટ આવ્યા હતા. તેમના દર્શન માટે હું જેતપુરથી મોટર ભાડે કરી ઊપહર્યો. પરંતુ રસ્તામાં શતે સાડા આઠ વાગે મોટર ઝાડ સાથે અથડાઈ અને ઊંધી વળી ગઈ!

હું બાનમાં આવ્યો ત્યારે મોટર નીચે જ પડ્યો હતો. મોઢા ઉપર કાચ વાગવાથી જખમો યથા હતા અને બને પગ ખોટા થઈ ગયા હતા. ડ્રાઈવર તો મારા બન ગયો છે એમ સમજી ગભરાઈને ઊઠવાની પથ્થુ હિંમત કરી શક્યો ન હતો. મને મોટર નીચેથી બહાર નીકળતો જોઈ ડ્રાઈવર એકદમ બેઠો થઈ મારી પાસે દોડી આવ્યો.

એવામાં રાજકોટ જતા એક વેપારીએ અમારી આ સ્થિતિ જોઈ મોટર ઊંચી ટાપી. તેમને જે રાજકોટમાં મારા ભાઈ વકીલ જમનાદાસને ખબર આપવા કહ્યું.

શતે લગભગ અગિયાર વાગે મારા ભાઈ અને સર્ગાવહાલાં જે મોટર લઇને આવી પહોંચ્યાં. મને ઉપાડીને મોટરની પાછલી એકકમાં સુવાડ્યો. એમણે હાઈકે અને હાંસડી ભાંજી-ગપાં-હતાં. તેથી મોટર પીર ચલાવીને રાજકોટ-ઉકે-એ-વાગે-પહોંચ્યાં.

શતભર થોક ચાલુ હતો. સવારે ઊઠીને જોઈ તો પગ હજી ખોટા જ હતા. જે મારા ભાઈ ત્રિભુવનભાઈને સવારે જ બાપુજી પાસે મોકલ્યા અને મારી સ્થિતિથી તેમને વાકેફ કરી ઘેર પધારી મને દર્શન દેવા વિનંતી કરી.

મારા ભાઈ ત્રિભુવનભાઈ જે બાપુજીના નાના ભાઈ કરસનદાસ ગાંધીના જમાઈ થાય.

તેથી પહેલાં તો બાપુજીએ હસીને કહ્યું : “હું આવીશ.” અને પછી ગમ્મન કરતા બાપુ બોલ્યા : “જો અમે ન આવીએ તો તમે જમાઈ લોકો અમારી દીકરીને હેરાન કરો!”

બપોરે જે વાગે બાપુને યાદ આપવા સંદેશો મોકલ્યો અને તેઓ કચારે પધારશે તે જણાવવા વિનંતી કરી. બાપુને પૂછ જ કામ હતું, એટલે તેમણે જણાવ્યું કે, ઈશ્વરની ઇચ્છા હશે તો આવી સંકશે.

ફરી સાંજે પાંચેક વાગે તપાસ કરાવી. ત્યારે બાપુજીએ કહ્યું કે, ‘હું નથી માનતો કે હું આવી શકું.’ કારણ કે મારે બહુ જ કામ છે. નિરાશ થઈને મારા ભાઈએ આ સમાચાર મને આપ્યા અને કહ્યું કે, ‘શતે સાડા આઠની ગાડીમાં તો બાપુજી સુગંધ વશક જવાના છે.’ પરંતુ મારા મનમાં શ્રદ્ધા હતી કે, મને બાપુજીનાં દર્શન જરૂર થશે!

શતે બરાબર પોણા આઠ થયા. ત્યાં તો બાપુજી તેમના જે સાથીદારો સાથે ઘેર પાસે આવી પહોંચ્યા અને મોટેથી પૂછવા લાગ્યા કે, આટલામાં કોણ દાખલને મોટરમાં માર વાગ્યો છે તે કયાં રહે છે? મેં અવાજ સાંભળ્યો અને ખૂબ ભેદથી હું બોલ્યો : “બાપુજી! પધારો! હું આપની રાહ જોઈ છું!” તરત જ મારા ભાઈઓ દોડીને બાપુજીને મારા જોરડામાં લઈ આવ્યા. મને બાપુનાં દર્શન થયાં! હું ખૂબ આનંદમાં આવી ગયો અને લગભગ ભણે કેમ કરીને હું બેઠો થઈ ગયો અને બાપુજીને પગે પડીને કોઈની પણ મદદ વિના રથારીમાં પાછો સૂઈ ગયો!

બાપુજીએ મને સાતન આપતા કહ્યું
'ગમશેઓ મા, પ્રભુમજન કરતા રહેશે. જરૂર
સારુ થઈ જશે અને સારુ થાય એટલે મને
ખરબ આપશે.'

થોડી વાર પછી મે બાપુજીને કહ્યું
"બાપુજી, હવે આપ મુખેથી પધારો
આપે 'નહિ આવી શકું' એમ કહેવરાવ્યું
હતુ છતાં મને તો ખાતરી જ હતી કે, આપ
જરૂર પધારશે."

બાપુજીએ કહ્યું 'તમારી યદ્દા જ મને
અહીં લઈ આવી છે, કારણ, મને જરા પણ
વખન નહોતો.' ત્યાર પછી બાપુજી સીધા
રેલેશને ગયા

પછી જેતપુર આવીને મે બાપુજીને લખ્યું
કે પ્રભુકૃપાથી અને આપના આશીર્વાદથી
હવે મને સારુ છે તો પરમાત્માને મેગવવાનું
મહેશ્વરમા સહેલું સાધન શું તે જણાવવા
પ્રાર્થના છે

બાપુએ જવાબમાં લખ્યું

ભાઈ હરિનાથ,

તમને હવે તો સારુ થઈ ગયું હશે. પ્રભુ
મેગવનાં સારામાં સારું અને આદામાં આદા

સાતન પ્રભુના પ્રાણીની અનન્યભાવે એવા
મૂલ્ય છે

સેવાવર્ધા ૨૬ ૧૧-૨૬ બાપુના આશીર્વાદ

આ પછી ૧૮-૪૭મા અરુણાચલ ભગવાન
શ્રી રમણ મહર્ષિના દર્શને હું ગયો. હતો
સામાન્ય રીતે મહર્ષિ જોણુ બોલતા પરંતુ
ગાંધીજીના આ પત્ર જિયે વાત નીકળતા
મહર્ષિએ એ પત્રનો પહેલા અંગ્રેજીમાં
સારાસર આંખી મૂળ ગુજરાતીમાં તે વાચવા
મને કહ્યું એમણે બાપુજીએ વાપરેલા 'અનન્ય
ભાવ' શબ્દ તરફ ત્યાં બેઠેલા બાવિકેડા
ધ્યાન યેચ્યું અને કહ્યું, 'એમ, ગાંધીજી
પણ 'અનન્યભાવ' શબ્દ વાપરે છે ને?'
આમ કહીને ગાંધીજીના હૃદયમાં કોઈને માટે
પણ અનન્યભાવ નહોતો અને હંમેશરૂંથી
ઉત્તમ સત્ દ્વારા સૌ પ્રાણી એકબીજા સાથે
બેગયેલા હોવાથી એમની વચ્ચે પરાધાપણ
ન હોય એમણે એમ ગાંધીજીની દૃષ્ટિ
અમતિપૂર્વક વિવરણ કયું

આ શબ્દો સાંભળીને હું કૃતકૃત્ય થયો અને
મારા મનમાં બાપુજીનું વાક્ય ગુંજવા લાગ્યું

"પ્રભુ મેગવવાનું સારામાં સારું અને
આદામાં સારું સાધન પ્રભુના પ્રાણીની
અનન્યભાવે સેવા કરવી છે"

શુદ્ધિનો માર્ગ

જમીનમંત્રિ કેડોને હૃદયપલટો થઈ રહ્યો છે ક્રાંતિના બીજ જેમાં રહ્યા છે એ
બૂદ્ધિન યજ્ઞની બદોબરી કરી શકે એવો કાર્યક્રમ કોઈ પણ કે બક્ષિત પાસે નથી
જરાફરકાવણ કોએમની શુદ્ધિ કરવા આવે છે કૃપાલાનીજી પણ શુદ્ધિ ઇચ્છે છે
અને તેથી નવા પક્ષની રચના કરી છે પરંતુ ત્યાંના કાર્યક્રમ વિના શુદ્ધિ સમયે
નહી બે ગાંધીજી હયાત હોત અને બે તેઓ પણ ત્યાંના કોઈ કાર્યક્રમ આપી
શક્યા ન હોત, તો તેમનાયોયે શુદ્ધિ થઈ શકત નહી પરંતુ ગાંધીજીની એ ખબર
હતી કે, તેઓ હવેયા બે કોઈ કાર્યક્રમ મૂકતા એમાં ત્યાંની વાત પહેલી જ
હોય. આ બૂદ્ધિન યજ્ઞનો કાર્યક્રમ નિશ્ચિત ત્યાગ માગે છે, એ ક્રાંતિ પેદા કરશે
અને સમગ્ર જગતનું ધ્યાન યેચશે

—વિનામારુ

ગુરુદેવની ગીતાંજલિ [અનુ. ૧૦ ૨૮૮થી અનુ.]
 ગમે પ્રકાશ ફેલાઈ જશે. અને સંગ્રહરૂપે પડી
 રહેલા તેલને તે જ વખતે પોતાની સાર્થકતા
 સમજાશે અને તે ધન્યતા અનુભવશે.

પ્રેમ અને સેવા એ પલ્લુ દેવાનું જ
 એક સ્વરૂપ છે.

ઉપનિષદમાં 'હા, હા, હા'—આપો, આપો,
 આપો—એમ ત્રણ વાર ઉચ્ચારવામાં આવ્યું
 છે પહેલા 'હા'નો અર્થ છે: પોતાના
 અહંકારનો ખીજાની સેવા કરવામાં નાશ કરો.
 ખીજા 'હા'નો અર્થ ધાય છે દયા કરો;
 કારણ કે 'દયા ધર્મ કા મૂલ છે.' ત્રીજા
 'હા'નો અર્થ છે: દાન કરો. આપણી પાસે
 બંધે જે કંઈ હોય તેનું દાન કરો.

કુદરત, સમાજ, કુટુંબ એ સર્વ પુઠારીને
 કહે છે કે, જે કંઈ આપી શકે તે આપો,
છેવટે ખીજા કંઈ જ ન આપી શકાય તો
 ખીજાના શુભ જોવાની શક્તિ કેળવજો. એ
 પછી એક આપવાનો જ પ્રકાર છે. એક વાર
 એક મહાત્મા પોતાના શિષ્યો સાથે રસ્તા
 ઉપરથી પસાર થતા હતા. રસ્તા ઉપર એક
 ફૂતડું મરેલું પડ્યું હતું. શિષ્યો તો ફૂતરાની
 નિંદા કરવા લાગ્યા. કોઈએ હર્ષધની વાત
 કરી, તો કોઈએ કાનળી, તો કોઈએ આંખની.
 ત્યારે મહાપુરુષે કહ્યું કે, એ બધું તો ઠીક,
 પણ ફૂતરાના હાંત કેટલા સરસ ■ તે તો
 જરા જુઓ! અને સાથેસાથ ફૂતરાના હાંત
 સ્વચ્છ અને શોભા આપે એવા હતા. એ જ
 પ્રમાણે જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં જે કંઈ સારું
 એવા મળે તેની આપણે પ્રશંસા કરતા
 શીખીશું તો એક સારો શુભ કેળવણી. અને
 પુશામત ન કરેઈ જોઈએ. એ તો આપવાની
 એક પદ્ધતિ છે.

હવે આપણે કવિતાના અર્થ ઉપર
 ૨૬૧/

આવીએ: પ્રીતમ આવ્યો છે, રાતનો સમય
 થયો છે. તેના મળામાં ફૂલનો હાર છે.
 જન્મજન્માન્તરની આશા પૂરી થવાનો
 વખત આવી પહોંચ્યો છે. પ્રીતમની પાસેથી
 પ્રસાદીરૂપે ફૂલનો હાર નહિ તોયે એકાદ
 ફૂલ તો સવાર થતાં જરૂર મળશે જ, એવી
 આશા છે. પણ સવાર થતાં પ્રીતમ આવ્યો
 ગયો અને મારે માટે ફૂલની એક પાંખડી
 સુધાં મૂકતો ન ગયો! ફૂલના હારને બદલે
 ત્યાં એક તલવાર મૂકતો ગયો છે! માગ્યો
 હતો આરામ ને એ તો મૂકી ગયો તલવાર!
 આવું પ્રીતમ-પ્રભુએ શા માટે કર્યું? હશે?
 એ લીલા તો પ્રભુ પોતે જ જાણે.

ભગવાન પામે માગીએ છીએ આરામ
 અને સુખ. પણ ભગવાન દરેક વખતે એવું
 માગેલું આપતા નથી. કેટલીક વખત આપણા
 શ્રેયસ્ને માટે આપણને પ્રેયસ હોય એવું તે
 ન પણ આપે. અને આપણે પણ કેવા સ્વાર્થી
 છીએ! પ્રભુ આપણને કેટલીયે વાર આપ્યા જ
 કરે છે અને એકાદ વખત ન આપે ત્યારે
 આપણે કેવા ચીડાઈ જઈએ છીએ! પરંતુ
 ભગવાન તો આપણું શ્રેયસ—કલ્યાણ
 વિચારીને જ બધું કરતા હોય છે. જે પ્રભુને
 ચરણે લઈ જવામાં સદાયરૂપ અને તે શ્રેયસ.
 એક સત્ય એવું માન્યું કે, જોને હું હાથ
 અડાડું તે સોતું થઈ જાય. સત્ય જમવા બેઠા;
 લોજનને હાથ અડાડ્યો, ત્યાં તો સોતું! સોતું
 તે કંઈ બવાય બડું? માણસમાં માગવાની
 જ્ઞાતિ તો આખર સુધી રહેશે જ. પણ શું
 માગવું તેના વિવેક રાખવો પડશે.

૧૫મી ઓગસ્ટને દિવસે સ્વરાજ મળ્યું.
 તે દિવસે માંધીજીનો ઉપવાસ હતો. તે
 વખતે સાડા બાર વાગે અને આ જ કવિતા
 શાદ આવી હતી. બધાને લાગતું હતું કે,
 સ્વરાજ મળશે તો બધું જ મળી જશે. પણ

જવાબદારી કેટલી ગંધી વધી ગઈ! ફૂલની
ખાખડી નહિ પણ પ્રભુએ તો બાણે તવવાર જ
આપી ગામીજીની તપસ્ચાલી જે સ્વરાજ
મળ્યું છે તેને તવવાર આપીને પૂરેપૂરી
જાગૃતિથી તેને સાચવવું પડશે બધન કાપી
નાખે એવી એ તલવાર છે

Right desire-સાચી સાત્ત્વિક ઇચ્છા-
પણ સાધનાતું એક અંગ છે પરતુ
સાત્ત્વિકતાનું માપ એ છે કે તેમા માત્ર
બ્યક્તિગત સ્વાદ્ય ન હોય એવું બચ નથી,
પણ કંઈ બ સમાજ સંસ્થા એ સૌતું એય

હોય એવી ઉચ્ચ ઇચ્છા રાખનાર માનવી
મુખની આશા શી રીતે રાખી શકે ? તેણે
જે કષ્ટ કે મુશ્કેલી આવી પડે તે સહન
કરવી એઈએ અને હુ ખમ્યા જ મુખનો તેમ જ
પ્રભુના પ્રેમનો અનુભવ કરવો એઈએ પણ
આ માગે કંઈ સહલો નથી તેથી જ આપણા
કષિયો કહેતા હતા ~

‘દ્યુસ્થ ધાન નિશિના દુરત્યયા

દુર્ગ પથસ્તતકવયો વર્ધન્ત ।

(કાઠા પુત્રો કહે છે કે અમાની તીક્ષ્ણ
ધર ઉપરથી જવુ જેવુ મુશ્કેલ છે તેવુ જ
આ વિકટ માર્ગે જવુ કઠણ છે)

દાનત નેવી ખરકત

એક દયાળુ શેઠને એક દિવસે ખબર પડી કે, તેનો એક જૂનો જોળખીતો
કટાકટર ધધાની મઠીને લીધે ખૂબ મુશ્કેલીમા આવી પડ્યો છે તેથી તેણે
કટાકટરને દોષાવીને કહ્યું ‘ મારે એક મકાન બાધવું છે એ બાધવાનું કામ તને
નોપું છું થોડા વખત માટે હું કામ અંગે પરદેશ જઈશ ત્યાંથી આવું એટલે
મકાન તૈયાર થઈ જવું એઈએ

કટાકટરે તો બીજે દિવસે કામ શરૂ કરી લીધું પણ તેને મનમા ધયુ કે
જે હું પ્રાવી વસ્તુઓ વાપરવાને બદલે સસ્તી વસ્તુઓ વાપરું તો શેઠ કયા બેવા
આવવાનો છે ? શેઠ તો ઘર તુટી પડ્યો તો બીજું બાધશે’ એમ વિચાર કરી તેણે
મસ્તો અને રહી ભાવ છૂંચી વાપર્યો બહારથી તો ઘર ખૂબ સુદર દેખાતું હતું
પણ હાથો વખત ટકે એવું એતું અદરથી બાધકામ ન હતું પરતુ તે દેહની
નજરે થકે એમ હતું નહી

થોડા વખત પછી શેઠ પરદેશથી આવ્યો મકાનની સુદર બાધલઈ બેઈને એ
પુરા થયો અને યો યો ‘તારા પિતાશ્રી એ મારા પિતાશ્રીના બાગપણના સાથી
હતા મારા પિતાશ્રીએ એક વર મને કહ્યું હતું કે તમને રહેવા થાય એવું એક
મકાન બાધી આપજો તેથી આ જ મકાન હું તમને લેટ આપું છું આને જ
તમે કુટુંબ સંસ્કૃતિ એમા રહેવા આવી બાધો’

એ જાળગીને બિચારો કટાકટર તો આવો જ બની ગયો !

સરદારશ્રીની વાણી

મ કવનકતાં ચુક કો

એકલી શ્રદાથી શુ થાય ? શક્તિ વિનાની શ્રદા નકામી કેઈપણ મહાન કાર્ય પાર પાડવામા શ્રદા અને શક્તિ બન્નેની આવશ્યકતા છે

પક્ષ એકબીજાના કાર્યને તોડી પાડવામા પોતાની બુદ્ધિ ને શક્તિનો ઉપયોગ કરે તો દેશના કમભાગ્ય જ ગણાય

નેતાપણુ સેવામા રહેલુ છે

હું કાઈ આગેવાન નથી, હું તો એક સિપાઈ છું

દુરાગ્રહીના મતને સાચારીથી કબૂલ કરી ચેવે એમા પ્રજા ચડવાની નથી, પણ જરૂર પડતાવાની છે

રાષ્ટ્ર-સ્વમાન જાળવવા માટે અને સામ્રીય હકેનું રક્ષણ કરવા માટે શાંત અને શાંતિપ્રિય મનુષ્યને ન છાજે એવુ આપણે રચુ જ નહીં કરીએ

પશ્ચિમનો સુધારો હિંદુસ્તાનમા દાખલ કરવાનું ઇચ્છનારાઓની પાસે તે સુધારાને પચાવવાની શી આમશી છે ? હિંદુસ્તાન એ સુધારાની પાછળ દોડતા હ એશા પાછળ જ રહ્યા.

રહેવાનું તે આ ભૂમિને અનુકૂળ જ નથી આત્મભળાને પૂજનાર હિંદુસ્તાન એ શેતાનના તેજમા કેઈ હિંદુસ પાણવાનું નથી

એક ઇમારત વણનાર કડિયો જેમ તેના પ્લાન રચનાર ઇજનેરના જેટલી શક્તિ હોવાનો હાલો કરતો નથી, છતાં તે પ્લાન પ્રમાણે ઇમારત પૂરી કરવામા મુશ્કેલી ભેતો નથી, તેમ ગાંધીજીના અનુયાયીઓ જો તેમનો ઘટેલો સ્વરાજની ઇમારતનો પ્લાન ધરાવજ સમજી ગયા હશે તો તે મુજબ ઇમારતનું કામ આગળ ચલાવતા મૂકાશે નહીં

માત્ર ભરોસાથી જ ભારે જોખમભરતી પ્રવૃત્તિ ઉપાડવી એમા અવિચારીપણુ હોય એવો ભાસ આવે છે

પ્રજાગતને કૃષી નાખવામા મદદ કરવી એમા હું કાયરતા સિવાય બીજુ કાઈ ભેતો નથી

ચોડાક દહીંલાઓને - પછા તે ભલેને દેશના મહા આગેવાન હોય-પોતાનું પાયું કરવા દેવાની સગવડ કરી આપી, ગાત પાડવા ખાતર જેઓ પોતાના નિશ્ચયને છોડી દે છે, અને બીજા પાસે છેડાવવાનો આમલ કરે છે, તેઓને પોતાના કૃત્યથી દેશને થતા પારાવાર હુકસાનનો ખ્યાલ નથી

ઇશુ સૂખાની સમગ્ર જિંદગી, અને સૂખાએ તેને પૂછ્યું, 'તું ચંદ્રીઓનો રાજા છે?'

ઇશુએ તેને કહ્યું 'તમે (એમ) કહો છો.' જ્યારે યાજ્ઞકો અને પોરેસિયાઓએ તેની ઉપર આરોપ મૂક્યો, ત્યારે તેણે ક્યો ઉત્તર આપ્યો નહિ.

ત્યારે પિલાતે તેને કહ્યું 'તારી સાથે તેઓ કેટલી બધી ચાતો રજૂ કરે છે તે તું આશ્ચર્ય નથી?' પણ તેણે એક અજ્ઞેય ક્યો નહિ એ એટલે સુધી શાન્ત રહ્યા કે સૂખાને આશ્ચર્ય થયું.

હવે પાસ્ટોર્સ 'પવ' ને લોકો એ એક કેરી છોકરાની માગણી કરે તેને સૂચો છોડતે (છોડવ નો વિવાદ હતો), અને તે વખતે બારાબાસ નામે એક વિખ્યાત ગદ્ડ કેરી હતો તેથી જ્યારે તેઓ ભેગા થયા ત્યારે પિલાતે તેઓ ને પૂછ્યું 'તું કોને છોડુ એમ તને હજારો છે? બારાબાસને છોડુ કે ને શિશુન કહેવાય છે તે ઇશુને છોડુ? (તેને ખબર હતી કે તેઓએ ઇશુની મુપરત તેને કરી હતી તે માત્ર દેખથી જ કરી હતી).'

જ્યારે તે ન્યાય કરવા બેઠો ત્યારે તેની સ્ત્રીએ તેને બોલાવીને કહ્યું 'એ સત્યનિષ્ઠ માણસની બાબતમાં કંઈ કરતા ના કારણ કે એની બાબતના સ્વપ્નમાં મને યલું દુઃખ થયું છે.' પણ યાજ્ઞકો અને પોરેસિયાઓએ એ લોકોને

અસહ્ય

સમજાવ્યા કે તમે બારાબાસની માગણી કરો અને ઇશુનો નાશ થવા દો.

સૂખાએ તેમને ફરી પૂછ્યું 'બોલો કોને છોડી મૂકુ એમ તમે હજારો છો?

તેમણે કહ્યું 'બારાબાસને પિલાતે તેમને ફરી પૂછ્યું 'ત્યારે જો શિશુને ન એ બોલાવાય છે તે ઇશુને છોડુ?

તે બધાએ (એકે અબાજો) તેને કહ્યું 'તેને વધત્તલ પર ચડવ દો.'

એટલે સૂખાએ પૂછ્યું શા માટે? જોયું શું પાપ કયું છે? પણ એ સાબળીને તો લોકો વધારે એટલી જોડી બિચારા

'એને વધત્તલ પર ચડવા દો બધારે પિલાતે જોયું કે મારું કંઈ ચાલતું નથી

પણ ગરબડ મચી ગઈ છે ત્યારે તેણે પાવ્લી લીધું અને લોકોના ટોળા સમક્ષ હાથ પાઈ નાખ્યા અને કહ્યું 'આ સંધ્યે શીલ પુરુષનું લોકો રેડવાની બાબતમાં નિર્ણય લે તમે તમારે નોંધ લો (કરવું હોય તે કરો).'

ત્યારે બધા બોલી બિચારા એવું લોકો અમારે માથે અને અમારા છોકરાને માથે એટલે બારાબાસને છોડ્યો અને તેણે બજવાન ઇશુને વધત્તલ પર ચડાવવા માટે લોકોને સોંપી દીધે

ઔદયર્ભની કથાઓ : [અનુ. ૧૦ ૨૮૬ થી ૩૫૫]
 કહ્યું : “ભન્તે ! મેં આપને લોકડાં આપ્યાં
 તેનું આ ફળ છે !” બિહુ બોલ્યો : “લાઈ,
 તું હંમેશાં ‘ભન્તે’ હું પણ ત્યાં ઘોડી વારમાં
 આવું છું.” મુનીમ બોલ્યો : “ભન્તે ! મને
 કંઈ સત્ત થાય એ પહેલાં આવી પહોંચજો.”

આયુષ્માન ધનિય કુમ્ભકારપુત્ર રાજ
 શ્રેણિક બિંબિસારના દરબારમાં આવ્યો.
 રાજાએ કોનો યોગ્ય આદર કર્યો અને પછી
 પૂછ્યું : “ભન્તે ! નગરના આપત્કાળ
 માટે રખાયેલા લોકડા લઈ જવાની મેં
 આપને રજા આપી હતી એ વાત સત્ય છે?”

ધનિયે કહ્યું : “હા, મહારાજ.”

રાજા બોલ્યો : “ભન્તે ! રાજા તરીકે
 અમને ઘણાં કામો કરવાનાં હોય છે, જોટલે
 ઘણી વાત ભૂલી પણ જઈએ છીએ. તો
 ભન્તે ! આપ મને આ વાતનું સ્મરણ કરાવવા
 કૃપા કરશો તો મને બરાબર સમજ પડે.”

ધનિય બોલ્યો : “મહારાજ ! તારા
 નંધારે રાજ્યાભિષેક થયો ત્યારે તે ‘જે કહ્યું
 હતું’ એવું તને સ્મરણ છે ખરું ? તે ‘કહ્યું હતું’
 કે, ‘શ્રમણ અને પ્રાહ્મણ માટે વૃણ કાઢ
 અને પાણી આપી દીધાં છે.”

રાજાએ કહ્યું : “ભન્તે ! મને એવું
 બરાબર સ્મરણ છે. પણ ભન્તે ! શ્રમણ અને
 પ્રાહ્મણ ધણું કરીને વનોમા રહે છે, વિવેકી
 અને વનધારી હોય છે, નાની નાની બાગતોમાં
 પણ તેમને ઘણી વાર સુરહેલી અનુભવવી
 પડે છે, જોટલે એ વાત લક્ષમાં રાખીને મેં
 એમ કહ્યું હતું. અરણ્યનાં વૃણ, લોકડાં, પાણી
 વગેરેનો સ્વાગી રાજા જ હોય છે જોટલે મેં
 એ આજ્ઞા આપી હતી. એ વચનનો આવો

દુરુપયોગ કરી નગરના આપત્કાળ માટે
 રાખેલાં લોકડાં આપ લઈ જાઓ, એ બરેબર
 ખેદજનક છે ! મારે તો ન્યાય કરવો જ રહ્યો.
 પણ હું તો ગૃહસ્થ છું; આપ જેવા શ્રમણ
 કે પ્રાહ્મણને હું શી રીતે સત્ત કરી શકું ?
 આપને હું સુકત કરું છું, પણ ફરીથી આવું
 ન થાય એ નોનો.”

રાજગૃહની નગરજનોમાં આ વાતની
 જાહેર ચર્ચા થવા લાગી “આ શાક્યપુત્રીય
 શ્રમણ બેશરમ છે. પોતાને ધર્મચારી,
 પ્રાહ્મચારી, સત્યવાદી, કલ્યાણમિત્ર કહેવડાવે
 છે અને આવું અયોગ્ય કામ કરે છે ! બગડે
 એમનું શ્રામણ્ય અને શિક્ષા એમનું પ્રાહ્મણ્ય !
 રાજા જેવા રાજાને ઉતરે તો પછી આપણને
 ઉતરતાં કેટલી વાર ?”

બધા બિહુઓએ આ વાત બગવાન
 બુદ્ધને કહી. બગવાનને એ સાંભળીને ખેદ
 થયો. આયુષ્માન ધનિયને ઘોડાવી બગવાન
 બોલ્યો : “બિહુઓ ! આવા કૃત્યથી મનુષ્ય
 હણાય છે. એવું શ્રામણ્ય બદ થાય છે.
 અપ્રસન્નને પ્રસન્ન કરવાનાં અને પ્રસન્નની
 અદા વધારવામાં એ નિષ્ફળ નીકળે છે.
 આજથી બિહુઓ ! હું આ નિયમ કરું છું :—

‘જો કોઈ બિહુ આગમાં કે અરણ્યમાં
 ન આપેલી વસ્તુનો સંગ્રહ કરે એ અચોર્ય-
 મતથી લૂટ થયે, શ્રમણ છવનમી પરાજિત
 થયે; એ બિહુસંગમાં ન રહે.’”

“સંયતસ ચ લક્ષ્યવિતો

અપ્પમત્તસ ચરોભિચરિત્તિ ॥”

— વિનય પાશવિક

(સંયત, ધર્મજીવી અને અપ્રમત
 માણસના વશમાં વૃદ્ધિ થાય છે.)

રવીન્દ્ર મનન

કાકા મવે-૧૬૦

જારીન આયોજિ બાહ્ય જગતનુ નિરીક્ષણ કરીને પ્રાણનો સાક્ષાત્કાર કર્યો અને હૃદયમાં જીવરીન આત્મ-તત્ત્વને યોગ્યશુ બાહ્ય જગતનુ નિરીક્ષણ અને અતરંગતાનુ ધ્યાન કરીને જ્યારે તેઓ સમજી ગયા કે બનેનુ પરમ તત્ત્વ એક જ છે, ત્યારે તેઓના આત્મને કોઈ પ્રીતિ ન રહી આત્મા અને પ્રાણ એક જ છે બાહ્ય જગત અને આતર જગતમાં કોઈ પ્રકારનો દ્વેષભાવ નથી બધે એકનુ એક જ બદલે છે આ વાત જ્યારે તેઓ સમજી ગયા ત્યારે તેમની બધી હૃદય-શક્તિઓ તૃપ્તિ ગઈ અને તેઓ નિર્ભય બની ગયા

આજે જીવિને આ જ પરમ સાક્ષાત્કાર થયો તે દરેક બ્યક્તિએ પોતપોતાની ભિન્ન ભિન્ન સાધનાઓ દ્વારા પોતાના જીવનમાં પૂનર્યો ભેદિએ લેને સાચો આનંદ પ્રાપ્ત થયો તેલે એને કોઈને કોઈ રૂપમાં બ્યક્ત કર્યો જ ■ જે સગીત આ જગતમાં બદલે છે તે જ મારા હૃદયમાં ગૂંછી રહ્યું છે વિશ્વ-સંગીત અને હૃદય-સંગીત વસ્તુતઃ એક જ છે આ વાત જે દિવસે હૃદયમાં જીતે છે તે દિવસથી આ જગતમાં કયામ પશુ પગાયી ગયું રહેતું નથી

પૃથ્વી પર રહેન શ મનવીને તરલ જળ સ્વચ્છ પવન પ્રજ્વલિત તેજ અને વિશ્વ બાપી આકાશ વ્યાપકતાની દીક્ષા આપે છે જ્યારે 'સર્વ' મહામુને મા પેતાની જ વિમૂર્તિ

બ્યક્ત થાય છે, ત્યારે અદરશી જે સહજ અદ્વૈતાનંદ રુકુરવા લાગે છે તે પથપ્રાણને ઉત્સુકિત કરે છે અને આખા વિશ્વ સાથે પોતાનો સબંધ પ્રીતિ કરી મૂકે છે ઈશ્વર મર્વત્ર છે તેની સહજ ભાવિતિ રિશર થાય છે અને પોતાના બધા કર્મોમાં એક ઈશ્વરનો જ જ્યજ્યકાર થતો રહે છે

આ અનુભૂતિની શૂન્ય-તરંગ નીચેના ગીતમાં બ્યક્ત થઈ છે

જગત જુડે ઉડે સુરે અનંદ-માન બજન
સં જન કરે ગબીર રમે જ જીએ દિવા પ્રાપ્ત
જનાસ જલ અકલ અમે
મજારે કમે બામિસ બારો

હૃદય-મજા જીવા નારા
જમિને નાના સજ
નયન ફી મેકિરે કરે પરજ દમે તુસિ
જે પથ દિવા અસિયા જામે સન રે જામે તુસિ
મે હો તુમિ એ કથા કરે

જીવન મંત્ર મદન દમે
અ પવિ કરે ત મારી નામ
પવિને મુખ કરા

જે અનંદમાન ઉદાર રવનશી આ જગતને બારીને ગુજે છે, તે ગાન ગાબીર સ્વરોમાં માતા હૃદયમાં ક્યારે ગુજવા લગ્યો? પવન, પાણી આકાશ, પ્રકાશ એ સૌન્દર્ય તરફ અને ક્યારે પ્રેમ થયો? અને એ બધા જિન્ન જિન્ન રૂપોમાં સુસજિત થઈને મારી હૃદય-સમીપમાં ક્યારે વિરાજશે? અને આખોજી

આ બધી યોગ્યતા ભેદને મારો પ્રાણ ક્યારે વરતું મારા શુભનમા ગિલકુલ સ્વાભાવિક પ્રસન્ન થશે ? ક્યારે થશે ? અને મારા બધાં કામોમા તારું નામ પોતાની મેળે જ ક્યારે સુંજવા લાગશે ?

આ પ્રકારનો સાક્ષાત્કાર જ્યારે થશે તારું નામ પોતાની મેળે જ ક્યારે સુંજવા લાગશે ? હે પ્રભુ, આ પ્રકારનો આંતર-બાહ્ય સર્વત્ર, સર્વદા, અખંડ હું છે, એ સાક્ષાત્કાર ક્યારે થશે ?

ક્ષમા અને શાંતિ

મતવેદ કે એકાદી સામાન્ય ઘટનાને પ્રસંગે અશાંત ની પોતાનું ચિત્ત બગાડવું અને સામાનાયે ચિત્તને વિદ્યેપ રવો તે તાદૃશ અવિચારીપણું છે. અને તેમા તત્ત્વ શું તો વળ એ જ ને કે આપણે આશ્રયી બીજાએ કળૂલ ગમવો ? આશ્રયી હક કે આશ્રયી પુદ્ધિથી આપણે જ બધું બગાડીએ [એ, હું તો કહું છું કે પોતા વિષે માણસે ભેદજો તે [તિ-આશ્રયી અને નિહુર બનવું, પરંતુ સામાનો ગમે તવો બારે દોષ હોય તોપણ તેને વિષે આપણે શક્ય તેટલી શાંતિ અને ક્ષમાવૃત્તિ ધારણ કરવી. આપણે હું મેંશાં આથી બેસતા વર્તીએ છીએ બીજાના નાના દોષને આપણે ઘણો મોટો સમજીએ છીએ અને પોતાના ગમે તેટલા મોટા દોષને આપણે અદ્ય સમજીને વર્તીએ છીએ આપણી એકાદ વાત સાચી હોય તોયે આપણે તે એ રીતે આશ્રયથી કહેવી ભેદજો એવું નથી, એ રીતે તે કહેવાઈ ન હોય તો તેને લઈને ॥ મોહ નુકસાન ધર્મ જવાનું હવું ? આવી હુદ્ર બાળતો ઉધાડી ન પડે તોયે કોઈનું 'કશું' જ નુકસાન થવાનું નથી. મારે બધી નાની મોટી બાળતો છુટલી કરવી જ ભેદજો એમ કદી સમજવું નહીં અને તે મઠિ આશ્રય પણ રાખવો નહીં. જેથી ખરેખર કોઈનું કશુંયે નુકસાન થતું ન હોય-થવાનો સંભવ ન હોય એવા પ્રસંગે બીજાનું કહેવું શાંતિપૂર્વક સાંભળી લેવું ભેદજો. આવે વખતે ક્ષમા કે ઉપેક્ષાવૃત્તિ રાખવી ભેદજો. કયે વખતે કયા પ્રકારનું આચરણ કરવું એ એ તે પ્રસંગે જ સમભવ નહીં અને આચરણ કરતાં આવડે નહીં તો સારા વાચનનો અને સંભળવાનો શો ઉપયોગ ?

— શ્રી કેદારનાથજી

જાપુણી પરિવાર

દરબારશ્રી ગોરાળદાસભાઈ

સુકુલવાળ

દરબારશ્રીનું રમણ કરતા રપુકુડી માટે 'રપુકુડી'માં કવિસુલકનું કવિત્વને ઉત્તરવાદી 'ત્યાગાય સભવાનામ' ત્યાગ માટે જ નેમ્યો સમજ કરતા એ ઉક્તિ સાથે આવે છે તે સમયે ખીલા રાજ્યીઓ મહાધ ખની પ્રભને ફરકી નાખવામાં અને અમેલ સલતનતને કદમગોરી કરવામાં ભુવનની પન્થના માનતા હતા, તે સમયે હસા-રાઈસાડીનીની ભગીરીની ત્રીસ હબાર ૬૫૨ તની વાર્ષિક અવકાને ધર્મને ખાતર ત્યાગ કરી દરબારશ્રીએ અલોક ક્રિયાન દર્શાવી અને દેશની સેવા ખાતર ફરીથી ધારણ કરી

ઉદવા પદર વર્ષથી સૌરાષ્ટ્ર દિનેસના પ્રમુખપદેથી સૌરાષ્ટ્રની સત્તા સેવા કરનાર દરબારશ્રીના હૃદય બધ પરી જવાથી કયેલા અભ્યર્થા અવજ્ઞાનથી સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતભરમાં ચોખ્ખી ઘેરી છાયા પ્રસરી ગઈ તા પછી ક્રિમે ભરે વહેલી સવારે શ્રી દેવરભાઈ ભામતમરથી આવી સીધા જ તેમને મળવા અગ્નિ હતા યોદ્ધા જ ર પછી કવિત્વનાએ વરમારકોને કહ્યું 'દેવરભાઈને કા વધુ ઉત્તરવાદ કરાચો છો?' એ તાગની દરબારશ્રી હસવા

હમતા બોલ્યા 'યાથી થાત તમે આખી રાત ઉત્તરવાદે કરો છો થેર જઈને યોદ્ધા આરામ કરો.' દેવરભાઈ ગયા અને દરબારશ્રી ભક્તિબાને કહે 'મને જતા મૂંઝારો ચાલ છે।' પછી તરત બોલ્યા 'હવે મને સાકુ છે' એમ કહીને ખૂબ સાતિથી સૂતા અને પછી ભાગ્યા જ નહિ.

શ્રી ગોરાળદાસભાઈના સબધ સરદાર વલ્લભભાઈ ગાયે ખૂબ નિરૂદ્ધને હોતો. સરદારશ્રી જેવા અગ્રજા અને લોખંડી પુરુષને બાપુજી શિષ્યત્વ સ્વીકારી તેમને દહતાથી અનુમતતા બેઠીને દરબારશ્રી પછ બાપુજી તરફ આગ્રાપીઠ હતા છેવટે ત્યારે બાપુજી વડવાજી આમ્વા ત્યારે ગોરાળદાસભાઈ તેમની મુલાકાતે ગયા અને માધીલના રંગે પૂરેપૂરા રમાઈ ગયા બાપુજીએ પણ તેમને સામર મની આશ્રમમાં આવવા નિમત્રણ આપ્યું.

એવામાં એકા બિહવામાં સત્યાગ્રહની લડત શરૂ થઈ. ગોરાળદાસભાઈ પૂજ્ય અગ્રાસ સાહેબની સરદારી નીચે એક નૈનિક તરીકે બોલ્યા તે જ વખતે મુબઈના મવર્નર કાલિયાવાડની મુલાકાતે આવવાના હતા દરબાર સાહેબને કાલિયાવાડના પાલિટિકલ એજન્ટે મવર્નરને સત્કારવા બોલાવ્યા પરંતુ સાચા

નૈનિકથી સત્યાગ્રહની હડત છોડીને શી રીતે જવાય ? જાય તો પોતાનો મર્મ ચૂકે. પરિણામે સરકારે તેમની બાગીરીની જાતી કરી.

આમ દરબારશ્રી નાનકડી બાગીરીના રાજવી મટી ગયા, પણ તેમણે સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતનાં લોકોનાં મનને જીતી લીધાં. બાપુજીનાં રચનાત્મક કાર્યોમાં તેમણે યથાશક્તિ ફાળો આપ્યો.

દરબારશ્રીમાં સાચા ઐનિકના જેવી ઝગમગ હતી. સરકારશ્રી ને કહે તે માનવા તેઓ તૈયાર જ રહેતા. હરિપુરા કોંગ્રેસ વેળાનો પ્રસંગ છે. દરબારશ્રી હરિપુરા કોંગ્રેસના સ્વાગત પ્રમુખ હતા. છેલ્લાં પચાસ વર્ષમાં દરેક સ્વાગત પ્રમુખે લાંબાં બ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં પરંતુ દરબારશ્રીએ તો પંદરેક લીંટીનું જ નાનકડું બ્યાખ્યાન આપ્યું. તેઓ શરૂઆતમાં બોલ્યા : “મારે કશું જ નથી બોલવું. એટલું જ કે હું સરકારનો ઐનિક છું અને એમનો હુકમ ઊંઠાવવા આ કોંગ્રેસનો સ્વાગત પ્રમુખ થયો છું”.

દરબારશ્રી સી-કેળવણીમાં ખૂબ જ રસ લેતા. સાંકળી જેવા નાના ગામમાં તેમણે કન્યાશાળા શરૂ કરવાની પહેલ કરી હતી. પણ તે જમાનામાં કન્યાઓને શાળાએ મોકલવા કોઈ તૈયાર ન થાય. કન્યાઓની સંખ્યા ખૂબ જ ઓછી રહેવા લાગી. એટલે દરબારશ્રીએ ઉપવાસ આદર્યા અને ત્રીજે દિવસે તો કન્યાઓની સંખ્યા ખૂબ વધી ગઈ. આમ દરબારશ્રીને સી-કેળવણી માટે ખૂબ જ ગ્રેમ હતો. તેમના રાજ્યની સ્ત્રીઓ પણ દરબારશ્રીને પોતાના વકીલ જેવા ગણતી. બ્યારે દરબારશ્રી બાપુજી પાસે રહેવા જવા લાગ્યા ત્યારે એમની બધી પ્રજા એમને જવા દેવા તૈયાર ન હતી. હસાની સ્ત્રીઓ તો પોકેપોક રડી હતી ! દરબારશ્રી સ્ત્રીઓના રાસ માટે ખૂબ ખોરવ લેતા. એક વાર અગે દરબારશ્રીને

મળવા ગયા હતા, ત્યારે દરબારશ્રી વાત નીકળતાં કહે, “સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા છો તો અહીંના રાસ બરાબર જોજો અને તેને અભ્યાસ કરજો. અહીંની બહેનોનો યુલદ અને મધુર અવાજ તેમજ પગના થડાર ગુજરાતમાં ક્યાંય જોવા ન મળે.” આમ સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિનાં સાંસ્કૃતિક તેમજ શૈક્ષણિક ક્ષેત્રોમાં દરબારશ્રી માર્ગદર્શકરૂપ હતા.

બાપુજીના રંગે રંગાયેલા દરબારશ્રી હરિજન-પ્રવૃત્તિમાં પણ ખૂબ રસ લેતા. સૌરાષ્ટ્રનાં હરિજનોની બીજી પરિષદ તેમણે હસામાં શરી હતી. અને એક વખત તો દરબારશ્રીએ પોતાનાં ગળાનાં ઘરેણાં પણ હરિજનો માટે ઉતારી આપેલાં.

દરબારશ્રીના ચક્રકારથી સૌરાષ્ટ્રનું જાહેર જીવન સમૃદ્ધ બન્યું હતું. દરબારશ્રીની ખોટ સૌરાષ્ટ્રના મેવકોને વસમી ગણાય. રાજકોટનું એમનું નિવાસસ્થાન સૌ મેવકોને આશ્વાસનના ધામસમૃદ્ધ હતું. દરબારશ્રી અને ભક્તિબા એ બંનેની જોડી બધા આવીને હાજર થાય ત્યાં ખર્ચે મંગળના પ્રસરી જતી અને સૌ કોઈ એમની શીળી ઊંચા તુલે છુટકારાનો દમ અનુભવતા. આજે દરબારશ્રી વિનાના ભક્તિમાનો વિચાર કરતાં હૃદય દ્રવી જોડે છે ! ને દિવસે દરબારશ્રી ગયા ત્યારે સૌને યુગેશી એક જ વાત નીકળતી : “ભક્તિબા આજે એકલા પડી ગયાં !”

ખરેખર, ભક્તિબાએ દરબારશ્રીના જીવનને ખૂબ જ ઉન્નત કર્યું હતું. ભક્તિબા અને દરબારશ્રી જેવું ત્યાગી, સેવાભાવી, ભક્તિપ્રદ અને મમળમય, દાંપત્ય જીવન વિરલ જ હોય. સુસંસ્કારી ભક્તિબાએ દરબારશ્રીના જીવનમાં અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે. દરબારશ્રીને સુપરે કોરવા ભક્તિબા ગ્રેમભર્યો માર્ગ જ.... [અનુસંધાન પૃ ૦ ૩૮૨]

ભાઈ વીર સિંગ ગઈ તા. પચી દિસેખરે
૮૦ મા વર્ષમા પ્રવેશ્યા તે આધુનિક પંખળી
કવિના-સાહિત્યના નામાકિત અને આદરપાત્ર
પિતા ગણાય છે તેમણે છેલ્લી અડધી સદી
ઈરમિયાન પંજાબના સાહિત્યને ખૂબ સમૃદ્ધ
બનાવ્યું છે કારણ કે, પંખળના લોકો-ભાસ
કરીને શીખો-ઉપર તેમનો ભાર પ્રભાવ
પંચો છે અને તેઓમા તેમણે પ્રેરણા અને
ચેતનાનું સિચન કર્યું છે.

ભાઈ સાહિબ વીર સિંગના વશને
તેઓની સાધુતા તેમ જ વિદ્વતા માટે ઊંચુ
મ્હાન પાયા છે અને તેઓએ લોકોનો પ્રેમ
પણ સપાદન કર્યો છે તેથી વશાનુસાર ભાઈ
સાહિબ પ્રથમ સંત અને પછી કવિ કહી
શકાય એમની જીવન-દિલસપી પ્રભુના
અસ્તિત્વમા સંપૂર્ણ અને પચાસ મહા તેમ જ
પ્રભુના સતત અને હાર્દિક નામસ્મરણમા
પરિણમે છે.-

“પ્રભુના વિચારો મારામા સર્વત્ર વ્યાપેલા
છે, અને એનું નામ ઊંમિના સેકડે તરબો-
રૂપી જીભ પર રમી રહ્યું છે. એના નામને
હું સર્વદા અનુસરીશ એ હાથે અને ઉપરથી
આ જમ્મિ પર અવતાર્યો છે, તે જ હાથમા
માર્ગદર્શક પ્રકાશની ફેરી પણ છે એ હાથ
તો મારા પ્રભુનો છે. આજે હું કમલપત્ર પર
રમી રહ્યો છું, આવતી કાલે હું એની સાથે
હોઈશ, કમલપત્ર પર આંજળિંદુની આંકે
મને તે નીચે અવતારે છે અને તે જ મને
પેતાની પાસે ઉપાડી લે છે.”

“તારા પ્રેમના સૌન્દર્યના સાક્ષત જ્ઞાનને
તારે અનુભવવો હોય તો જે સત્ય છે, તેને જો;
પડછાયાની પાછળ ન પડ.”

ભાઈ સાહિબે અમૃતસર મુકામેથી
૧૮૯૧મા મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી હતી
(અમૃતસરમા જ તેમનો જન્મ ૧૮૭૨મા
થયો હતો) ૧૯૦૦મા તેમણે પોતાની કવિતા
પ્રસિદ્ધ કરવા માટે તેમના પ્રારથના
કાવ્યો શુરચો પ્રત્યે પ્રેમ અને સક્તિ
દર્શાવતા ઊર્મિ ગીતો છે ૧૮૦૫મા તેમણે
‘રાણા સુરત સિંગ’ નામનું લાંબુ કાવ્ય
પ્રસિદ્ધ કર્યું તે ૧૪૦૦૦ લીટીનું રહસ્યપૂર્ણ
કાવ્ય છે અને પરમાત્માની ખોજ માટે
આત્માના પુરુષાર્થને તે બચાવ કરે છે. એમને
મન કુદરત એ ‘દિવ્ય તત્ત્વનું બાહ્ય સ્વરૂપ’
સમાન છે ‘દુરંદ’ (અકેષમિદુ) નામના
કાવ્યસંગ્રહમા તેમણે ફારસી ‘શબાદ’ને
મળતી આવતી ‘તુરાહ’ કાવ્યરચનામા ફંકો
કાવ્યો છે. એમના લાંબા કાવ્યોમા ‘પ્રેમ
અને વિદ્વતા’ એ કાવ્ય બાણીનું છે. એમા
પુલ્કણ અને ધાર્મિક વચ્ચે સંવાદ ચોતરો
છે અને એ ફારસી કવિએ સ્વતંત્રતાની
પોતાની ભાવના બ્યક્ત કરી છે ‘પ્રીત વીણા’
નામના કાવ્યમા પરમાત્મા સાથે આત્માના
મિલનનું વરણ લેવામા આવ્યું છે.

આ સંત કવિએ ઉચ્ચ પ્રકારનું ગદ્ય-
સાહિત્ય પણ આપ્યું છે. ‘બાબા નઉધ
સિંગ’મા જન્મતાના ધાંધાટકાર્યો ખમાલિયા
જાતાવરણથી અલિપ્ત અને મહત્તિની સાથે
સામંજસ્ય સ્થાપે એવા શામ જીવનનું વર્ણન
છે. ‘સુદરી’, ‘સતજંત કુવર’, ‘વિજય સિંગ’મા
પણ નૈસર્ગિક શામ જીવનનું નિરૂપણ છે
‘કલ્પીધર ચમત્કાર’ અને ‘શુર નાનક ચમત્કાર’
એ શીખ શુરચોના ગણનાપાત્ર અંતિમે છે
‘શુર પ્રતાપ સુરજ ગ્રંથ’ એ શીખ શુરચોના

ઉત્તમ ઇતિહાસ છે એમના આ સર્વ સર્જનોને લીધે પત્નળી ભાષા જે આજ લગી ફારસી આલકારિક ભાષામાં આગદ્દ હતી તે સુક્ત યર્થ શક્તિ

ભાઈ વીર સિંહે 'સુખ્ય ખાલસા દીવાન' નામે જોળખાતા શીષોના સંઘમાં સારુ કામ કર્યું છે અમૃતસરમાં આવેલ ખાલસા કોલેજ, સેટ્લ ઈંગ્લેન્ડ અશક્તાશ્રમ, અધ્યાત્મ, હોમિયોપેથિક હોસ્પિટલ વગેરે સંસ્થાઓના સંચાલનમાં પોતાની સેવા આપી છે અરુ સ્વતાંત્રિવાદી ધ્યેયવાળા તેમ જ 'શીખ શુદ્ધારા સુધારા ખીલ' એમના લખાણોને આભારી છે

આમ, ભાઈ સાહિબે આત્માના જળમોને રુક્ષવનારા એમના ગીતોના ગાનથી પ્રભુની ભક્તિ કરી છે અને શારીરિક તેમ જ માનસિક

ખાપુનો પરિવાર (અનુ ૫૦ ક્રમથી આગળ) લેતા દરબારશ્રીને પહેલા દાડે પીવાની દેવ હતી ભક્તિગાને એની બાજુ થઈ તેથી તેમને ખૂબ દુઃખ થયું પરંતુ ભક્તિગાને દરબાર શ્રીને કહ્યું "તમારે દાડે જ પીવો હોય તો પછી હું જ તમને મારે હાથે પાઈશ" સુસ્ત સ્વામીનારાયણ પંથના ભક્તિગાને હાથે દાડે પીતા દરબારશ્રી અકળાઈ ગયા અને ભાગ્યવશાત્ એક વાર તેમના શુરુવર્ષ થી મોતીભાઈ અમીન એમને ત્યાં આગ્યા મોતીભાઈના ભણ્યા આ વાત આવી તેમણે દરબારશ્રીને પૂછ્યું "તમે કોઈ ખૂરી લેતો તો નથી ચડી ગયા ને?" દરબાર સાહેબ મુઝાયા શુરુ આગળ અસત્ય શી રીતે બોલાય? તેમણે સાચી વાત કહી દીધી આમ ભક્તિગા અને મોતીભાઈના પ્રયત્ને દરબારશ્રી દાડેની બદીમાંથી છૂટ્યા સાથે જ દરબારશ્રીના જીવનમાં ભક્તિગા, 'પ્રેમજ નૈવૈતિ' સમા ગણી શકાય

૩૦૨]

યાતના પામનાર મનુષ્યોના હું જોને તેઓની સેવા કરીને હળવા કર્યા છે

તેમનો સ્વભાવ ખૂબ જ વિનમ્ર છે પરંતુ એમની દિવ્ય પ્રેમની ક્રાંતિ એમને પ્રતિભા અર્પે છે

સ્વ પ્રો પુરણ સિંહે એમના વિશે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે -

"ભાઈ વીર સિંહએ યુગ પ્રવર્તક સતપુરુષ છે એમને હાથે આધુનિક પત્નળી ભાષાનું ઘડતર થયું છે તેમણે નવી શૈલી, નવા છંદો અને નવું રચનાકૌશલ આપ્યા એમનું ગીતો હૃદયસ્પર્શી છે અને એમનાં કાવ્યોમાં તેમણે પોતાના આત્માનો આનંદ દેખ્યો છે.. તેઓ એક સાચા પ્રતિભાશીલ સર્જક છે"

પત્નળીના એ અગ્રગણ્ય યુગર્ગ સત કવિને આપણા વંદન હોય

પરંતુ દરબારશ્રીના એકેએક સેવા કાર્યમાં સહધર્મ્યશરણી ભક્તિગાની રિશ્તિ દરબારશ્રી જતા આજે કેવી થઈ હશે એ તો 'રામખાણ વાચ્યા હોય તે જાણે!'

અરેખર, હું ખદ પ્રસંગેનું ગાલીશ મૌનમાં જ પરિણમે હોડા હું ખને હૃદયના શીતરમાં જ સ્થાન મળે દરબારશ્રી જતા સૌ મ્નેહીજનોએ પોતપોતાની રીતે પોતાના મનની લાગણી વ્યક્ત કરી પરંતુ ભક્તિગા કહ્યું બોલ્યા? એમની ભાષા તો મૌન જ હોય આજે જાણીને માર્ગે ચાલનારા અને સૌને દોરનારા વડીલજનોમાંથી એક સેવાવાળી ત્યાગવીર આપણને છેડીને ચાલ્યા ગયા! આ હું ખદ પ્રસંગે મરદારશ્રીના શબ્દો આશ્વાસનરૂપ થઈ પડે છે

"ભાઈ જો પાળદાસનો ત્યાગ ગુજરાતના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે લખાયે હજારો સુવ કોના જીવન પગ તેમના ત્યાગની છાપ પડશે"

આ રાખા ૪

મણકાંડા ૩ નો - અહિંસા

સહન કરી અહિંસા જીતે

આપણે અહિંસાના કલ્પના ઇચ્છીએ
તો તેને સહુ પીરજ નોઈએ અને લખત
પણ નોઈએ એ છે જો આપણે પોતાનું ખરે
ખરે વ્યવહાર કરી દોષ, અને જગતની પ્રવૃત્તિમાં
પોતાનો ફાળો આપણે દેશ તો તેને સહુ
તત્વારત્યાગ પશુબળ સાગ-વિના બીજા કોઈ
રસ્તો નથી

જેટલે અમે જોઈ પ્રજા બીજાને મારે છે
તેટલે અમે જાણી નથી વિકસતી, પણ પાખડ
વિકસે છે જેટલે અમે જોઈ પ્રજા કુખ
ચંદન કરે છે મરે છે તેટલે જ અમે જાણીએ
વિકાસ થાય છે

મારવાની હિંમત કરતા મરવાની હિંમત
જાહેર સારી છે ને તેને આપણે જગત વખાણે
છે દેશને બાહ્ય મર્યાદા વિના મરવાની હિંમતની
નમારે વિશે હું આશા રાખું છું

જો આપણે કોઈને મારવાના નથી પણ
જાતે જ મરતા રીખણ છે તો આપણને
તત્વાર શાને નોઈએ? તે શાની નિશાની છે?
તત્વારબળ એ પશુબળ છે

પશ્ચિમનો પશુબળ હિંદુસ્તાનને નહિ
ખાવે - નહિ મરે છતાં પાશ્વરે કે હિંદુસ્તાને તે

મહાજી ક્યોં તો પછી હિંદુસ્તાનમાં મરુ રહેવું
હું નિર્મથક સમજું છું તે બેજાએ હિંમતીને
જોઈનાવાસ અને સ્વર્ગીય કાળે પશુબળને
પ્રયોગ કરવામાં હિંદુસ્તાનને મારો ઉપયોગ
નિર્મથક થાય હિંદુસ્તાન પણ તમે સમજે
અને આશીર્વાદ આપીને હિંમતીય તરફ વળાવે

હિંદુસ્તાનને મારો તત્કાલ ગણી હું અહિં
માન મરણ છું, કેમકે હું માનું છું કે હિંદુસ્તાન
આત્મબળની સર્વોત્તમતા જગતને બતાવ
વાની શક્તિ ધરાવે છે અમારે પશુબળની
સર્વોત્તમતાનો સ્વીકાર હિંદુસ્તાન કરશે ત્યારે
તેને મારી માતૃભૂમિ કહેવામાં અને હર્ષ ન
રહેવો જોઈએ મારા મર્મને દોષની, ભૂગોળની
મર્યાદા નથી એમ મારું માનવું છે દેશરખો
કે દોષરખો મર્મ હું નથી માનતો એમ સિદ્ધ
કરવાની મારી શક્તિ હો એવી મારી પ્રજા
પાસે પ્રાર્થના છે

હું મારો નિશ્ચિત અભિપ્રાય કરી પ્રગટ
કરું છું કે બીજા દેશો વિશે મને તે વાત
આવી દોષ હિંદુસ્તાનમાં તો રાજદ્વારી
ખૂનથી દેશને કેવળ દાનિ જ થાય એમ
છે સર્વાંશે શાંતિમય માર્ગે સ્વાતંત્ર્ય મેળવ

વાનો જગતે કહી ન જાણેલા એવા મોટા પ્રમાણવાળો પ્રયોગ બ્યારે ચાલી રહ્યો છે ત્યારે તો આ વાત અનેક ગણી વધારે સાચી છે. સૌ કોઈ ભેઈ શકે છે કે એ પ્રયોગે પોતાની મોખ્ખતા કહી નહિ. ધારેલી એટલી પુરવાર કરી આપી છે, અને તે લગભગ સંકળતાની અણી પર આવી પહોંચ્યો છે. હું હિંમતલેરે કહું છું કે, જે રાજદારી ખુનો, અને વિચારની હિંસા તથા એથી ઓછી વાણીની અને એથીયે ઓછી વર્તનની હિંસા એ પ્રયોગની બાદે ન આનંદ હોત, તો હિંદુસ્તાન અત્યાર સુધીમાં સ્વતંત્ર ચર્ચ ગણ્યું હોત.

અહિંસા એ નિર્જળતુ નહિ પણ જગ-વાનતું શસ્ત્ર છે. અહિંસા એટલે ધાનો પ્રતિકોર નહિ પણ સમા, સમા વીરસ્ય બુધ્ધિ, બુધ્ધિધિરે જ્યારે વિરાટની અપાર પશ્ચાદ્ધી છતાં તેને સમા આપી એટલું જ નહિ, પણ મહારાજ બુધ્ધિધિરતું અપમાન

કરી તેમને ઇજા કરવા માટે વિરાટનો વધ કરવા તત્પર થયેલા અર્જુનના ક્રોધની સામે તેની રક્ષા કરી, ત્યારે તેમણે એ સમા જુતિતું પ્રદર્શન કર્યું.

અહિંસા એ યાંત્રિક ક્રિયા નથી. તે હૃદયનો સુંદરમાં સુંદર ગુણ છે અને સાધ-નાથી આવે છે. બ્યારે આવે છે ત્યારે તે કુદરતી લાગે છે, કેમકે તે કુદરતી છે; અને એ ગુણ ધરાવનારને એ ગુણની પ્રાપ્તિમાં જરાયે શ્રમ પડ્યો એ વાતનું આશ્ચર્ય થાય છે. આપણામાં રહેલો પશુ કહે છે, ધા સામે ધા કરવો એથી વધારે કુદરતી શું હોઈ શકે? આપણામાં રહેલો મનુષ્ય કહે છે, ધાનો બદલે સમાથી વાળવો એના કરતાં વધારે કુદરતી વધારે માનવી શું હોઈ શકે?

હિંદુસ્તાનનું ભાવી પશ્ચિમના રક્તમલિન પથે નથી-પશ્ચિમ જ એથી કટાણુ છે-પણ સાહા અને પવિત્ર જીવનથી જે શાંતિ મળે છે તે શાંતિવાળા રક્તરહિત પથે છે.

[હસ્તાક્ષર અને અવનીખાણના સ્તંભે 'ફલજાખ'ના મૌજ-પથી]

અનુક્રમણિકા

		પૃષ્ઠ	૨૦ સિંગેખર ૧૯૫૧
૧ સાચો મારગ	...	૨૭૭	૧૪
૨ આશ્રમના ભજનો	...	૨૭૮	૧૪
૩ પ્રાર્થના પાઠી	...	૨૭૯	૧૦
૪ ચારિત્રશીલ જીવન	...	૨૮૧	૧૧
૫ શ્રી. અવનિન્દનાથ શાસ્ત્રી	...	૨૮૩	૧૨
૬ મોહનમની કથાઓ	...	૨૮૫	૧૩
૭ શુરદેવની ગીતાંગિમિ	...	૨૮૭	૧૪
૮ આપુના પત્રો	...	૨૮૮	૧૫
			૧૬
			૧૭
			૧૮
			૧૯
			૨૦
			૨૧
			૨૨
			૨૩
			૨૪
			૨૫
			૨૬
			૨૭
			૨૮
			૨૯
			૩૦
			૩૧
			૩૨

નિયામના નિયમો અનુસાર કવર પેજ ખીલવી ચૂકી
 વિદ્યાર્થી તેમ જ દરરોજ ઉપયોગમાં લેવાતા
 પદાર્થોના ગુણધર્મોની જોખમી સરજા ઝેરીમા
 સમજ આવી છે આજકાલની સ્થિતિમાં
 આરોગ્યની શી રીતે રક્ષા થઈ શકે એનો
 ધ્યાન આપીને તેથી તેઓ આપણા જીવન
 વ્યવસ્થામાં સુધારા લાવે છે અને મુશ્કે
 લીઓનો આમનો કરવાની પલ્લુ શરૂ
 આપી રહ્યા છે

રિપોર્ટ (અમદાવાદ) ૧૦ માર્ચ
 મહિના ૫૫૬ ફાલગુણ અમદાવાદ ૩
 ૩૦ ૪-૮, ૧૦ ૪

આપણા પવિત્ર અને પ્રચલિત
 જીવન પ્રમાણે આ સરજા કવિતામાં
 આરોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે કાકાએ જે
 ન પુનિદાનો આમુખ લાખા છે

અમદાવાદ (અમદાવાદ) ૩૦ માર્ચ
 મહિના ૫૫૬ ફાલગુણ ૩૦ ૪-૮, ૧૦ ૪

અત્યંત પ્રવહાનની રીતે સંચારી
 અને અત્યંત સ્થિતિમાં આ પુસ્તિકામાં
 સામાન્ય જનમતમાં સમજી શકે એવી સરજા
 બાબતમાં આવેલાં કહ્યું છે

માર્ગોનો અભાવ ૩ નામ મહિના
 ૫૫૬ ફાલગુણ ૩૦ ૪-૮, ૧૦ ૪

આગકાને અત્યંત પડે એવી રીતે
 રમૂજ સાથે શિખર અને સરકારી પાસ
 હુડ પાડે એવી અનામકડી પુસ્તિકા દરેક

આગકાની પાસે હોવી જોઈએ
 માર્ગનું દર્શન ૧ ૬૧ દર્શન ૫૫ ૧ ૧
 અહીં ૩૦ ૪-૮ નિર્ધારિત અમદાવાદ
 ૩૦ ૪-૮, ૧૦ ૪

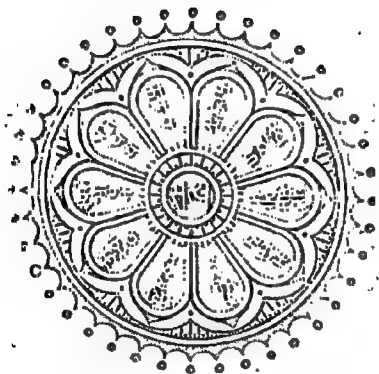
અધિવાસી હિંદુ સંસ્થાની મદની
 મધ્યસ્થ કારીગરીના કારણે મુશ્કેલી ગુજરાત
 તેમ જ સૌરાષ્ટ્ર સ્થિતિમાં શાખાની વિસ્તાર
 પ્રચારક મંત્રિની તરફથી જાહેર જનતામાં
 જાગૃતિ ફેલાવવા માટેના કાર્ય અને જાહેર
 નિવેશન મુદ્દાઓની દ્રષ્ટિથી આ નિબંધ
 મથકોએ છે કોમનવેલ્થ દર્શનની વ્યવસ્થા
 અને અગત્યની આવશ્યકતા વિશે ૧
 કચેરી સંબંધિત અથવા સૌને નિબંધની
 અનામકડીની આકાશ સંસ્થા જે વિગત
 વર માફિની આ નાનકડી પુસ્તિકામાં આપી
 છે એ જાહેર તેઓ મથકોને પાત્ર છે
 આપણા દેશમાં એ દર્શન ફેલાવવા માટે
 સામાજિક સર્જા તેમ જ જનતાની નીતિ-
 શિથિલતા હેતુ આનામકડી કારણે આપે છે
 એવું એમાં લાક્ષણિક આવેશન કરવામાં આવ્યું
 છે જાહેર જીવનમાં સ્વાસ્થ્ય અને નીતિ
 ધારણ સ્થાપના આ પુસ્તિકા પ્રમુખ ઉપયોગી
 થઈ પડે એવી છે જનતાની જાહેર સેવા
 કરવાની દરેક વ્યક્તિએ આ પુસ્તિકા અપેક્ષા
 વાચી જોઈએ અને જનતાને એ દર્શન
 અનામકડી અને એમાંથી લાભવાનો માર્ગ
 જાણવો જોઈએ

—મુદ્ર ૨૦

“આરાખાપુ”

વિકલવાનમ ૩ હુ છે જરૂરમાં શિવિંગ ૧૨૫ છે તે કાર્યાલયને સરનામે મળેથી મોકલવું
 પ્રથમ અકથી મોકલવું આવશ્યક છે જ્યાંથી સિવકર્મી હોય ત્યાંથી પાછલા અકે મળશે
 લવજમ મળેથી મોકલવા મળેથી કુપન પર પુરૂ ઠેકાણું વગેરે સ્પષ્ટ લખવું
 એક અકના બાર આના મળેથી નમૂનાનો અક મોકલવી અપાશે
 “આરાખાપુ” કાર્યાલય, તુલાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

પ્રકાશક અને મુદ્રક શ્રી રત્ન ગાંધી, રૂપાચલન મુદ્રણાલય ગિરિ વિહાર કાલેજ રોડ તુલાગઢ

CHIRI CHIT

સંપાદક: મનવીન ગાંધી

ગ્રંથાવલોકન

વિવેક અને માધના: વે. શ્રી. કેદારનાથ; ૫૦ શ્રી. કિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાળા અને શ્રી. રમણીકલાલ મોદી; ૫૦ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, કિ. ૦ ડા. ૮-૦-૦; ૫૦ પૃ. ૩૮૧

આદિકાળથી માનવદુઃખમા એક જ આકાશ તત્ત્વ રૂપદત્તી રહી છે. “અરણો મા ગદ્ ગમય! તમગે મા બ્યોતિર્ગમય! મૃત્યોર્મા અમૃતમ્ ગમય!” માનવમન આત્મા અને પરમાત્મા, જીવન અને મરણ, આદર્શ અને અવહાન, નીતિ અને આધ્યાત્મિકતા, સંસાર અને મોક્ષ, પાપ અને પુણ્ય, જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એવા કેટલાય દ્વંદ્વોથી મૂઝાતું હોય છે. શુ સત્ય છે અને શુ અસત્ય છે, શું આત્મોન્નતિકર છે અને શું આત્મઘાતી છે, શુ ક્રેયસ્કર, જનહિતકારી, શાશ્વત છે અને શું પ્રેયસ્કર, અહંકારપોષક અને કામિક છે એવું વિવેકયુક્ત વિશ્લેષણ કરી જીવનની માચી સાધના કરવા માટે માનવાત્મા હંમેશા ઝંખે છે તે જુએ છે કે: “જનામિ ધર્મમ્ ન ચ મે પ્રવૃત્તિ: । જનામિ અધર્મમ્ ન ચ મે નિવૃત્તિ: ।” તેથી અંતરસાથી એક જ સૂર સર્વદા જીકતા હોય છે: “જન બિન કોન બતાવે વાંટે ।” આવી સાધના-કાળની વ્યાકુળ દિપ્તિમાંથી પેસાર થનાર માનવી માટે પૂજ્ય દેહાવનાયત્ન આ પુસ્તક અમૃતમમ બની રહે છે પૂજ્ય કેદારનાથજી આ પુસ્તકમાં દર્શાવેલા ઉદાત્ત અને પ્રેરક વિચારો વિશે કહે છે: “શ્રદ્ધા અને વાવિરતાની પરાકાષ્ટા, તત્ત્વજ્ઞાન અને સંતત્ત્વયનો પર અનન્ય નિષ્ઠા, ધર્મ, અપ્યાત્મ, ઈશ્વર વગેરેની જાળતમા અપાર આસ્તિકતા, વગેરે બધી ભૂમિકાઓના અનુભવોમાંથી અને તે અનુભવો માટે અનેક પ્રકારે સહન કરીને હું અહીં દર્શાવેલા વિચારો પર આવ્યો છું આધ્યાત્મિક હેતુને માટે મારે જેમ અજ્ઞાનને કારણે મહન

કરવું પડ્યું તેવી રીતે કાંઈને મહન કરવું ને પડે એ એક ઉદ્દેશ આ બધાં લખાણોની પાછળ સુખ્યત્વે છે ઉદાત્ત હેતુની પાછળ પચાસ વર્ષ સાધનામાં અને પ્રત્યક્ષ મેવા-કાર્યમાં ગાળ્યા પછી અને અનેકોનાં જીવન પર તેમની સારી અમર થયેલી દેખાયા પછી જ મેં આ કાગ હાથમાં લીધું છે” તેથી આ પુસ્તકમાં ૫૦ નાથજીના સાધના પૂત જીવનનો નિચોડ આવી જાય છે અને એમને વ્યક્ત કરેલી સત્ય પ્રતિ દેશનારી અનુભૂતિ આપણા જીવનને પણ ખરેખર માર્ગદર્શકરૂપ બની રહે છે.

વળી શ્રી કિશોરલાલભાઈએ તેમ જ શ્રી રમણીકલાલભાઈએ પરિશ્રમ ઉઠાવી આ યુગપ્રવર્તક પુસ્તકનું સંપાદન કરી આપણી સમીપ ધર્યું છે એ બદલ એમને બેટલો આભાર માનીએ એટલો ઓછો જ છે તેઓએ નિવેદનમાં થયાં જ કહ્યું છે કે. ‘મૂંઝવણોનો ઉઠેલ શોધનારને આ પુસ્તક અતિશય મદદગાર થશે તેની વિચારશક્તિને એ નવીન પ્રેરણા આપશે, તેની છુદ્ધિને સ્વતાંત્ર બનાવશે, અને તેના મતલબે મોધન કરાવશે. પડખા જેવો જ છે ઓછા ઉઠેલાવાળો, કામાદિ પાસનાઓ પ્રેરનારો અને તે માટે ધન રજાના નેતા છતાં ગૃહ-શાસ્ત્રમના ધર્મો પ્ર વિમુખ થયેલા ભોગપરાયણ સંસારી દેહોળીને બાંધત કરે છે’

આ પુસ્તકની ખીજ વિશિષ્ટતા એ કે, ‘સંપાદકોનું નિવેદન’માં શ્રી કિશોરલાલ ભાઈના લખાણો ૫૦ પૃ. નાથની કેટલી સિડી અસર છે અને તેઓના જીવન-પદાર્થમાં ૫૦ નાથનો કેટલો ફાળો છે તેનું સ્પષ્ટી-

[અનર્થધાન કેવળે જીવ્ય]

સોચે પાનપોતાની ફરજ બજાવી ફળ હાથેને સોંપી દેવાઈ છે.

AMERICAN

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

[ગાંધીજી અને શુરહેવની જીવનસાધનાનું અનુક્રીડન કરતું માસિક]

૫૫૧ ૪

૩૦ જાન્યુઆરી-૧૯૫૨

અંક ૧૨

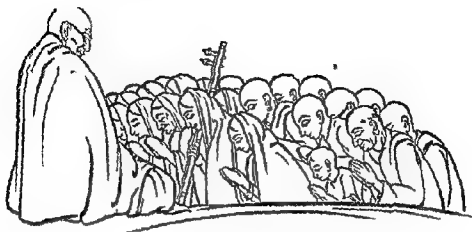
જીવનનો આદર્શ

ગીતાએ એક તરફથી આપણને જીવનનો આદર્શ જતાબ્ધે અને બીજી તરફ એ આદર્શ તરફ જતા જતાં જીવન કેવી રીતે બંધીત કરવું એઈએ એ જતાબ્ધ અને તે એક વાક્યમાં આ છે:-

‘આદર્શને ધ્યાનમાં રાખતા એ કર્તવ્ય આરે આવે તે વચાર્થ કર્યે જવું, અને જેની ધમ્મા ન કરવી’

આવી વિચારમેણીમાંથી ગીતાની ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ અને લાગે છે. એ રીતે વર્તતાં એ કેલ્યાણને આવી પડે તેના ઉકેલ થાય છે. તેમાંથી જ ગ્રામીનો માર્ગ જડે એમ છે. પ્રવૃત્તિમાત્ર બધ કરીને બેસી જવું એ વિપરીત વસ્તુના કરવા કરતાં યજ્ઞ વધારે જોડું છે એ વિષે મને શંકા નથી અને તેથી જ ગીતાકારે કહ્યું છે કે, પ્રવૃત્તિ-માત્ર અગ્નિની પાછળ ધુમાડાનો ઢોપ રહ્યો ■ તેમ કંઈક ઢોપથી ખરડાયેલી છે જ. એમ સમજીને મનુષ્ય તુચ્છ અને પોતાને નસીબે આવેલા કર્તવ્યનું પાલન સેવાભાવથી કરે અને સમજે કે, એ કાઈ પરિણામ આપશે તેમાં પોતે તો પરમાત્માના હાથમાં નિમિત્તમાત્ર છે.

માણસે તો પોતાથી અને તે જીવું કરી છૂટવાનું છે ને કળને માટે ઈશ્વર પર ભરોસો રાખવાનો છે, કેમ કે ને લોકો જલે મહેનત કરે છે તેમને જ ઈશ્વર સહાય કરે છે. સાચો પોતપોતાની કરજ જબાવી ફળ ઈશ્વરને સોંપી દેવાનું છે. તેની મરજ વિના પાંદડુંયે ફાંદડું નથી. માણસે તો માત્ર પોતાનો યુરુવાર્થ કરી છૂટવાનું છે - ગાંધીજી

આશ્રમનાં ભજનો

શપિયા, દુખ હું બહારાસી ॥

આપો જોખન, ખિરહ સતારી,

અળ હુમ જ્ઞાન ગલી અડસાવી ॥

જ્ઞાન-ગલીને ખખર મિલ ગયો,

હમે મિલી પિયાલી પાતી ॥

હિસ પાતીને અજળ સ'હેસો,

અળ હુમ ખરનેકો સી ન ડરતી ॥

કહે કખીર મુનો બાર્થ સાધો,

અળ હુમ પાપો જન્મખરજુ કે સાધી ॥

દરેક માણસના લુપનમા કોવો કોક વખત આવે છે, ત્યારે તેને પ્રભુની ગુઠાર્થ મણી સાહે છે. તે વખતે તે આત્મજ્ઞાનની શોધમા લુપનમા જુદા જુદા સેત્રોમા બટકે છે કોક શુભ ઘડીએ તેને કેઈ ચુરુજન દાસ અથવા પ્રભુ-કૃપાથી પ્રભુને મળવાની દિશા મળી જાય છે પછી એ દિશા પામીને દુઘેશ માટે ભવચુક્રન ચર્ચ જાય છે, કોટલે ચુખી કે તેને મૃત્યુનો ખજુ ડર નથી રહેતો, ત્યારે જ તે પ્રભુ જે પ્રેમ છે, કોને પામી શકે છે, કારણ કે જ્યાં બધ નથી ત્યાં બક્ષિત છે, જન્મવાનું છે.

—ચુવ મઠ

દાનનો અધિકારી

મહારાષ્ટ્રી ઉચ્ચવર્ણ કુવરણ

પ્રાચીન સમયની એક વાત છે અમર નામનો એક કવિ હતો તે અપરિચિત્તી હતો તે કોઈની આગળ હાથ લગાવતો નહીં કોઈ પાસે માગતું એ તેને ગમતું નહિ એક દિવસ તેના ભાગડો મૂખે દગવગતા હતા તેની પત્નીએ કહ્યું 'સ્વામી શું આપની વિદ્વાતાની ક્ષેત્રીયે કદર નથી થતી કે કોઈ આપને કંઈ આપે ?'

અમરે કહ્યું 'આપે જો તો વણા પરતું કોઈ અલકારથી આપે છે તો કોઈ સે કહોને શવકારીને આપે છે આનુ દાન શી રીતે લેવાય ? આપુ દાન લેવા કરતા મરતુ યોગ્ય છે કેમકે એવું દાન લેવાથી આપણી વૃત્તિ પણ ખરાબ થઈ જાય છે દાનનો જે સાચો અધિકારી હોય તેની પાસેથી જ દાન લેવું યોગ્ય છે "

બ કુલો, બાજવું દાન પણ શું એવું નથી ? 'એવળુની ચોરી ને સોંપતું દાન' એ કહેવાનું મુજબ આને અપતું દાન શું ન ગણી શકાય ?

અમરની પત્નીએ તેને ખૂબ કાવાપાલા કર્યા એટલે અમર રાજકરનારમાં ગયો, ત્યાં સુવરાજ મહેન્દ્રનો રાજ્યાભિષેક થઈ રહ્યો હતો જ્યાં તેને આજીવંત આપતા હતા અમરે પણ આજીવંત આપતાં કહ્યું 'હે રાજા, તું સિંહાસન પર બેસીને નહીં, પણ

મળના દહમ પર બિરાજીને રાજ્ય કરવું "

મહેન્દ્ર તેનો આશય સમજ્યો અને બોલ્યો "અમર જે બોલ્યો તે માગ "

અમરે વિચાર્યું કે, શું માગું ? મળના પરસેવા વડે આ ખમનો ભરાયેલો છે તેથી તેણે કહ્યું 'રાજા, અત્યારે રહેવા યો ફરી કોઈ વાર માગીશ '

રાજા બોલ્યો 'ના, ના અત્યારે કંઈક માગ

અમરે કહ્યું 'આપની જાતમહેનત વડે કમાયેલો એક રૂપિયો મને આપો "

આ સાંભળી બધા લોકો અઠિત થઈ ગયા પરંતુ મહેન્દ્રે કહ્યું "કવિશ્રી, તમે

જે ઉમદા દાન માગ્યું છે તે માત્ર ઉમદા દિલ સમજી શકાય છે આજનો રાજ્યાભિષેક બધા રહેશે અને હું પહેલા મારી જાતા મહેનતે કમાયેલા એક રૂપિયાનું દાન આપીશ તે પછી જ રાજ્યાભિષેક થશે "

એમ કહી મહેન્દ્ર સિંહાસન પરથી ઊઠ્યો અને કોઈ તેને જોવાળી ન શકે એ રીતે રૂપિયો કમાવાની તજવીજ કરવા લાગ્યો તેણે જલ્દી વિચાર્યું અને તપાસ કરી પરંતુ તેને મજૂરી મળી નહિ એવટે તે એક હુકમની દુકાને ગયો અને હુકમર મારે હાથ હતું એટલે તેણે કહ્યું 'આ લોકોને હથોડા વડે ટીપો અને મજૂરી મેળવો '

અમરે માલુમ પડ્યોને વિનતી કરીએ છીએ કે, કામગીરી વગેરે સાધનોની સંભવવારિને કારણે સવાજન થયે પરંતુ ન પડે એ માટે આપ બેઠામાં બેઠા એક નવો માલુક જમાવી તમનું નામ સાથેના કાર્ડમાં જતીને જોઈની આપણે

એ સલામ જણાવે અને આપનો આજાર માનીશ અને જ રે ઉઠાવેના પરિશ્રમની મદદ કરી આપને અમે પ્રકૃતિત કૃતિ રમીન સુદર બાપુ-અમરુ' અમેમ બેઠ તરીકે જોઈનીયુ

રાજકુમારે હથોડા ઉપાટ્યો અને ટીપવુ
 રાટ કયું. જેમ જેમ તે હથોડા વડે ટીપવા
 લાગ્યો તેમ તેમ તેના હૃદયમાં ઊથલપાથલ
 થવા લાગી કે, પૈસા શી રીતે પેદા થાય છે!

હુકારે તેને વિચાર કરતો જોઈને કહ્યું:
 “વાઈ, પૈસા કંઈ હરામના આવતા નથી,
 વિચાર કરવા બેસવું હોય તો ઘેર જાઓ. અહીં
 બરાબર કામ કર્યો તો પૈસા મળશે.”

રાજકુમારે સાંજ સુધી સખત મહેનત
 કરી ત્યારે તેને એક રૂપિયો મળ્યો. ઘેર
 જતાં જતાં તે વિચારવા લાગ્યો, કે આવી

જે ખરી મજૂરી કરે છે તેની આપણે કેટલી
 કિંમત આંકીએ છીએ! ને લોહો માત્ર મોજ-
 શોખમાં લોકોની એક મેક્ષિનાની મજૂરીને એક જ
 હલાકમાં ઉડાવી દે છે તે માનવ છે કે હાનવ?

તે દિવસથી રાજકુમાર મહેન્દ્ર રાજવી
 મટી માનવી બની જાય છે. તે કવિ અમરને
 ઘેર જઈ પોતે જાતમહેનત વડે કમાયેલો
 એક રૂપિયો હાનમાં આપે છે.

કવિ તે લઈને પ્રેમથી આશીર્વાદ આપતાં
 કહે છે: “રાજા... સિંહાસન... પર... નહિ,
 પણ પ્રજાના હૃદયાસન પર બિરાજમાન થા.”

કળા અને મનુષ્યત્વ

કળા જે પ્રસંગે અને જે ભાવોથી ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રસંગ અને ભાવોને તે આપણા
 ચિત્તમાં ચિરસ્થાન આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને તે પ્રસંગ અને ભાવ પવિત્ર હોય તો તેના
 સ્મરણથીયે આપણને કંઈકે બળ પ્રાપ્ત થાય છે, એ પરથી કળા ઉપયોગી ગઈ શકે છે તે વાત
 ખરી જ. છતાં એટલી વાત તો નહીં છે કે જ્યાં સુધી એ પ્રસંગ અને ભાવ મનુષ્યને પુરુષાર્થ
 કોટલે પ્રત્યક્ષ આસ્વાદ્યમાં પ્રવૃત્ત ન કરી શકે ત્યાં સુધી એવું કંઈ ખાસ પરિણામ થયું એમ
 કહી શકાય નહીં. અર્થાત્, કળા પ્રોત્સાહક થાય તો જ ઉત્કર્ષ કરવામાં મદદરૂપ થાય. પ્રત્યક્ષ
 જીવન પર કુલ પરિણામ કરે તો જ તેનું મહત્ત્વ. દાખલા તરીકે, એક ચિત્ર લઈએ તે
 દયાભાવથી ભરેલું છે તેને હું રોજ જોઉં છું; તે પ્રમાણે બીજાં ચિત્રો આલેખી પણ શકું છું.
 તે પરથી મારામાં કંઈ ભાવો પણ ઊઠે છે પરંતુ જગતમાં પ્રત્યક્ષ તેવા પ્રસંગો જોતાં મારામાં
 દયાનો ભાવ જ્યાં સુધી ઊઠતો નથી અને કુખી બાણસને પ્રત્યક્ષ મદદ કરવાની વૃત્તિ મારામાં
 ઉત્પન્ન થતી નથી, ત્યાં સુધી ચિત્ર જોઈને કે આલેખીને મારામાં ઊઠેલા ભાવોનો ઉપયોગ
 શો અને તેની કિંમત શી? કવિજ્ઞો અને ચિત્રકારો ઘણે ભાગે એટલેથી જ સંતોષ માનતા
 નથી કે? એવે પ્રસંગે મદદ કરનારા તે લોકોમાંથી થોડા જ મળી આવે છે. આ જ વિધિ
 રસિકોની. તે લોકો ફક્ત રસ લઈ જાય છે. આ પરથી કળા તો આજ કેવળ ઉપયોગ
 વસ્તુ બની ગઈ છે. જોના બીજે કચો જ ઉપયોગ દેખાતો નથી. ત્યારે માણસ તેને સાધ્ય
 ન માનતાં તેને પ્રેરક અને પ્રોત્સાહક સાધન તરીકે સમજશે ત્યારે તે જરૂર ઉન્નતિપ્રદ
 થશે એમાં શંકા નથી. ધ્યાનમાં રાખજો કે કોઈ પણ કળા એ સાધન છે; એનું સાધ્ય એમાંથી
 ઉત્પન્ન થનારા સદ્ભાવને પ્રત્યક્ષ કાર્યમાં ઉતારવું એ છે. એ કાર્ય સિદ્ધ થાય તો જ કળા સદ્ગુણ
 થઈ એમ સમજવું. કળા એ ફેડી દેવાની છે એમ હું સમજતો નથી. પણ હું એ પણ માનતો
 નથી કે કળાનો માણસના વિકાસ સાથે આથી કંઈ વિશેષ સંબંધ હોય. હા, કદાચ
 ઇત્યાદિ ઘણાં નેટું મહત્ત્વ છે તેટલું કેવળ કળાનું અને લાગતું નથી. - શ્રી કેદારનાથજી

સર્વોદયનો

આત્મા..... ★

સૂર્ય એ સત્યનું વિશ્વમાન્ય પ્રતીક છે તેથી સત્યની પ્રત્યેક બાજુમાં એક છેડે દેવતાવદના અને નિર્ણયતાનો તેમજ બીજે છેડે એકત્વ અને ઔદાર્યનો અશ રહેલો છે.

સર્વોદય પણ સૂર્યની પેઠે, ગરીબ અને તવંગર, નિરક્ષર અને વિદ્વાન, ઊંચ અને નીચ, સ્વામી અને સેવક, સ્ત્રી અને પુરુષ, શત્રુ અને પાપી, હિમાલયના મગન-શુબી શિખરાથી માંડીને સમાજે હડધત કરેલા હરિજનોની રૂપલી સુધી - એ સૌને માટે સમાન છે.

ન્યાય એ રીને સૌનો અધિકાર અને જરૂરિયાત ગણી શકાય કારણ કે, એક વિદ્વાન ઉપદેશકે કહ્યું છે, "સત્યનિષ્ઠ અને સંપૂર્ણ ન્યાય હુનિયા પર શાન્ત્ય થવાયે છે." માનવ જીવનમાં ન્યાય એ રીતે પ્રવર્તે તો હોવા નહીં એ દરેક માણસને ન્યાય મળવો જોઈએ તેમજ દરેક માણસે ન્યાયથી વર્તવું જોઈએ પણ કરીને માણસો પડેલી વાત ઉપર જ ભાર મૂકે છે અને પોતાની ફરજ સૂચવતી બીજી વાત તરફ દુર્લભ કરે છે એ તો બાઈબલમાં આવતી બોધકથા જેવું થયું જ્યારે માલિકે દેવાદાર નોકરને વેચ વાનો, એની ભેરીને વેચવાનો, એના છોકરાને વેચવાનો અને એની પાસે જે કંઈ હોય તે બધું વેચવાનો દુક્રમ કર્યો, અને એ રીતે એક દુઘ્નર સિંહાનું લેણું વસૂલ કરવા તૈયાર થયો, ત્યારે પેલો નોકર પોતાના માલિકને પગે પડીને કરગરવા લાગ્યો. 'મહારાજ, ખરેખર શખો હું' ખીમે ખીમે બધું જ ભરપાઈ પાડ્યો બાપુ

ગુરુદયાલ મલિક

કરી આપીશ' નોકરની એ દયા ભેઈ પેલા માલિકને નોકર પર દયા આવી. તેણે તેને છૂટે કર્યો અને તેનું જણું દેવું માફ કર્યું પરંતુ એ જ નોકરે વહાર જઈને બીજા નોકરને પકડ્યો. એની પાસે તેના સો સિંહા લેણા હતા તેણે એને પકડ્યો એટલું જ નહિ પણ તેની મળથી પકડીને કહેવા માંડ્યું "માસ નાણાં ધરી દે" પેલો નોકર તેને પગે પડ્યો, અને કર ગરવા લાગ્યો પણ પેલો તો એવું સાબળે જ નહિ દેવું ન પડે ત્યાં સુધી તેને કેદમાં રાખવાની તેણે તકનીક રચી. આ દુનિયામાં માણસો પણ આવી જ વર્તન કરી છે એ છે.

ન્યાયને બ્યવહારમાં મૂકવો એટલે માણસમાં રહેલા દિવ્ય તત્ત્વને આદર કરવો. અને જેમ માનવી પોતાની પ્રતિષ્ઠા દ્વારા આત્મિક દિવ્યતાને પ્રગટ કરે છે, તેમ એના દરેકજનના કામકાજ કે બ્યવહારમાં માનવીએ ન્યાયપૂર્ણ વર્તણૂક રાખવો જોઈએ માણસને માણસ તરફથી મળતો ન્યાય ધર્મ-ચક્રને પ્રવર્તવું કરે છે, એ કે એને પ્રવર્તવું તે જોઈ શકતો નથી તેથી, એવું સિદ્ધ થાય છે કે, જે માનવીમાં સર્વોદયનું તત્ત્વ રહેલું છે તે પોતાના હકને બદલે પોતાની ફરજ માટે પ્રાણ બચત રહે છે, અને બીજાને પ્રકટ આપવા તે ગીજીવતીની પેઠે બળીને પોતે જાતમ તો થાય છે, પણ નૈતિક નિષ્ક્રમનું જાલન કરવામાં દિવ્ય તત્ત્વો એની ચલાવમાં રહેલા છે એવી નિશ્ચલ અદા એવા માણસમાં મૂર્તિમત થયેલી હોય છે.

એકેએક માણસને સુખ મેળવવાની ઇચ્છા યામ છે, પણ એને તે મળતું નથી એવું કારણ શું? આપણે આપણા અંતરને પૂછીએ કે સુખ મોટેની તીવ્ર જિજ્ઞાસા બની છે ખરી? એ ધન કમાવાની ઇચ્છા બળે છે તો માણસ તેને માટે શતદિન દેવો મઠ્યા કરે છે? ભૂખ અને ઊંઘ પણ ભેતો નથી. છે આવી સુખની અંખના? ખરું જોતા આજે તો ક્યાંય સુખની ભૂખ જ નથી દેખાતી. એની જિજ્ઞાસા જ મરી ગઈ છે.

શીક વસ્ત્રાંગી સોલન પાસે એક દુખી માણસ ગયો અને જઈને સુખની માગણી કરી, ત્યારે સોલને કહ્યું. બાઈ! મારી પાસે સુખ નથી, પણ તને રસ્તો બતાવું. જા, તને કોઈ સુખી લાગે તેવા માણસનું પહેરણ લઈ આવ પેલો માણસ તો રાજી થઈ ગયો. 'એવો! એમાં શું? ઘણાંય સુખી માણસ છે હમણા લઈ આવુ છું.' એમ કહેતાની સાથે તે દોડ્યો ગયો એક શહેરમાં ત્યાં જઈને એક ખૂબ ધનાઢ્ય માણસનું ઘર યોધી કાઢ્યું. પણ ત્યાં શું ભોયું? સુખ નહોતું, કલેશ અને કકાસ હતો. પોતાની જ પત્ની માથે હથેડો માલતી હતો. આ કયા સુખી છે? એમ કહેતાં જીએ ગયો, પણ ત્યાં શારીરિક બીમારી હતી. ત્રીજે ગયો તો ત્યાં વળી બીજું જ કારણ દેખાયું. એમ ક્યાંય કોઈ સુખિયો માણસ ન દેખાયો. છેવટે કોઈએ કહ્યું : 'પેલા માણસ પાસે-આ સુખી છે.' દુખિયો તેની પાસે ગયો પણ ત્યાં તો એના શરીર ઉપર પહેરણ જ ન હતું, એકલે શું માગે? નિરાશ થઈને અંધાર

કોઈ યોગી પાસે ગયો. યોગીએ કહ્યું : "બાઈ, જગતમાં એમ જ છે. ત્યાં પરિશદ છે ત્યાં સુખ છે જ નહીં. સુખ માગ્યું મળતું નથી. કોઈ વસ્તુથી મળતું નથી. પણ આપણે જાતે ઊંચું કરવું પડે છે. એવું નિવાસસ્થાન આપણા અંતરમાં છે." પહેલા લોકો જગતમાં જતા, કોઈ ધ્યાનમગ્ન યોગી પાસે બેસતા અને મૂક વાતાવરણમાંથી જ સુખનું સાધન મેળવી લેતા.

આજે જરૂરિયાતોનો ઘટાડો એ ત્યાગની દૃષ્ટિએ સુખનું સાધન છે. ખરી રીતે નીતિમય શ્રમની શેરી સુખ આપવામાં સૌથી મોટો ભાગ લાગે છે. બહારથી માણસ ગમે તેટલું ધર્મધ્યાન કરે, પણ ત્યાં સુધી ધન અનીતિથી આવતું હોય, એ ધનનું અન્ન લેવાનું હોય અને એ અન્નનું લોહી મનનું હોય ત્યાં સુધી વિચારો શુદ્ધ રહી શકે કેવી રીતે? અને વિચારો શુદ્ધ ના રહે ત્યાં સુધી શાન્તિ મળે કયાથી? અનીતિના પ્રકાર જુદા જુદા હોય છે એને પારખવા માટે તો માણસ જાતે જ પોતાના અંતરમાં ડોકિયું કરે કે મારી આજની મહેનતના બદલામાં આટલું ધન મારાગર છે? એટલે જ બાઈબલમાં મરીયોની વારીક, કરી છે અને એટલી હદ સુધી કહી નાખ્યું છે કે, માથના નાકામાંથી જીર પસાર થઈ જાય તો કદાચ માની શકાય, પણ એક ધનવાનને સ્વર્ગ મળે તે ન માની શકાય તેવી વાત છે. આમ હરેક શાસ્ત્રોએ એકી અવાજે કહ્યું છે કે, પરિશદ એ જ સુખનો મહારિપુ છે અને અપરિશદ સર્વ પ્રકારના સુખનો સાથી છે.

મુકુલભાઈ

બાપુની મુદ્ધનિધિના મગજ દિને બાપુનું મગજનું થતા હવે જાણેકેકતાથી ભરાઈ

એમની હત્યાને આગલે દિવસે રદમીએ સાબની પ્રાર્થના વેળાએ બાપુએ ઉચ્ચારેલા

ભા. ૩ આજકાલની પરિસ્થિતિએ લોકોને એવા તો જરૂરી લીધા છે કે એ દશાથી પર તરીને બાપુએ દર્શાવેલા માર્ગે પ્રયાણ કરી જીવનશાંતિ સાધવાને મટે સવમ તેમજ ધૈર્યની ખૂબજ જરૂર આપણને રહી છે

ઉદ્ગારોનું સમજવું જ્યાં જરૂરે થઈ આવે છે ત્યારે માત્ર શરમથી નીચું નથી આવે છે

બાપુ પ્રાર્થનામાં બોલ્યા

એક કાર્થએ મને કહ્યું, 'તમે બહુ ખરાબી કરી છે છતાં એવી ને એવી ખરાબી કરવાનું આજ રાખશો? એથી બહેનર છે કે બાકીથી તમે ચલ્યા જાઓ મોટા મહાત્મા છે તેથી શું થયું? અમારું કામ તો બગાડ્યા હશે છતાં અમને તમે છોડી દો અમને ભૂલી જાઓ અહીંથી જાગી જાઓ' મેં પૂછ્યું કે, પણ હું ક્યાં જાઉં? તો તે બધું કહે, હિંમત રાખજો

બાપુ આમજ જતા

બોલ્યા 'એ કાર્થએ મને

બોજીએજોજી સલામથી રીધું કોઈ ગણે સાથે લખે છે તો કોઈ મને વિવેકથી લખે છે કે, અમારો કેટલો છોડો બલે અમે દોજખમાં પડીએ તમને અમારી શી પડી છે? તમે હવે જાઓ પણ કોઈના કહેવાથી આશયો કેમ જાગી જવાય? કોઈના કહેવાથી હું સેવક નથી જાઓ અને કોઈના કહેવથી હું સેવક મરી નથી શકતા હવેની હવેથી હું જો છું તેવો જાઓ છું તેને જે કરવું

અરે, બાપુ આપણી વચ્ચે હતા ત્યારે પણ એમને સમજવા તેમજ એમને દર્શાવેલા માર્ગે પ્રયાણ કરવા પણ આપણે ક્યા પૂરેપૂરા તૈયાર હતા? હજાર વરસે જગતમાં એકાદ વાર જન્મે એવા મહાગુરુ આપણી ભૂમિ પર અવતર્યા પણ આપણે નિદ્રાજડ અને અમુદજનો એમની લોકો તર મતિમાને સમજી શક્યા નહિ વરમોથી આપણમાં ઘર કરી બેઠેલી નબળાઈએ, શુધ્ધિના તેમજ જર્મીયતા એમના હૃદયની વિશાળતા અને ઉદાસતાને છરવી ન શકી, અને અતે એમનું બહિષ્કાર લઈને જ તૃપ્ત થઈ

જે બધું યાદ કરના એ કારમો ભૂતકાળ આજ સામે તરી આવે છે પરંતુ તતામાંથી મુક્તિ અપાવનાર રૂઝિતાને નામે જયવિખ્યાત થનાર બાપુ જ આપણને અજારા થઈ પડ્યા? આશાવાધ

હશે તે કરશે. તેને ગમે તો મારી શકે. મારી સમજ પ્રમાણે હું દિમાલય કેમ નથી જતો? હા, ત્યાં રહેવાનું મને ગમે. એવું પણ નથી કે ત્યાં મને ખાવાપીવાનું ને પહેરવા યોગવાનું નહીં મળે. ત્યાં જવાથી શાંતિ પણ મળે. પુત્ર હું અશાંતિમાંથી શાંતિ શોધું છું; અથવા એ અશાંતિથી આગમી બની મરવા માગું છું. મારા દિમાલય અહીં જ છે. તમે બધા દિમાલય બન્યો તો મનેયે સાથે લઈ જાઓ!”

ખરેખર એ દિવસોમાં બાપુ તીવ્ર મનોમંથન અનુભવતા હતા. તેમને બધે અધકાર છવાયેલો દેખાતો હતો. બાલે મૃત્યુના ભયકારા આખા પાતાલસ્થમાં અચકાતા હોય એમ લાગતું હતું. રક્તમીને રાતે સૂવા જતા પહેલાં બાપુએ કંઈક બેચેની અનુભવતા મનુષ્યને આ પંક્તિઓ સંભળાવી હતી.

“આશ્વિનમસુ દિસે ખરે જગત આ. તેમાં હશે કયાં સુધી આશ્વતરમવાની મારે?”
બાપુએ લખેલા છેલ્લા પત્રમાં પણ બાપુ મૃત્યુની જ ફિલસૂફી સમજાવે છે: “મૃત્યુ મિત્ર સમ્યા છે. હમારા અજ્ઞાન હમકો દુઃખ દેતા છે. આત્મા તો કલ થી, આજ હો. ભવિષ્યમે રહેંગી. શરીરકો બના હી છે. દર્જ અહા કરનેમે ઓર આવધાન બને.”

બની અવસાનના યોગ કલાકે અગાઉ કોલંબિયા પ્રોડક્ટિવિટી સિસ્ટિમનાં ખાસ ખગરપત્રી ઈમતી માર્ગદેશ ગર્ક વ્હાઈનને મુલાકાત આપતાં બાપુએ કહેલું: “જગતમાં જે શયંકર બતાવે બની રહ્યા છે, તેથી આવી અધકારમય પરિસ્થિતિમાં હું જીવવા ઇચ્છતો નથી. મેં અવારો વરસ જીવવાની આશા જ પડતી બેઠી છે!”

આપણને જગતમાં અભેદ એવા સવિનય

સત્યાગ્રહને માર્ગે ઝૂઝતાં તેમ જ જગત બપારે હિંસાત્મક માર્ગે પોતાની સત્તાનું વચરવ બળવવા વધારે ને વધારે શયંકરતા તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યાં હતાં, ત્યારે આપણને સત્ય અને અહિંસાનો ઉપદેશ નિર્ઘયપણે આપી એ પવિત્ર માર્ગે આપણને આલતાં બાપુએ શીખવ્યું અને છેવટે તેઓ પોતાની એક સિદ્ધિ-દેશની આઝાદી-સાક્ષ્ય કરવા શક્તિ-શાળી યથા અને ત્યાર પછી બાપુજી કમા પ્રકારનું ‘હિંદ સ્વરાજ’ રચાવવા માગતા હતા તેનો સુઅવસર આવી લાગ્યો હતો, ત્યારે જ આપણા દેશબંધવોમાં રહેલી નબ-જાઈઓએ પોતાની કુરૂપતા પ્રગટ કરી. બાપુ તો વારે વારે કહેવા લાગ્યા: “જે લોકો જમાનાઓથી બાઈ બાઈની જેમ એકબીજાની સામે રહેતા આવ્યા છે તે જ લોકો આજે એકબીજાના દુશ્મન કેમ બન્યા તે વિચારતાં મારી મતિ મૂંઝાઈ જાય છે. મારા શરીરમાં આસ લેવાની શક્તિ રહેશે ત્યાં સુધી હું કહેતો રહીશ કે બાપુ ન જ બનવું બેઠવું. મારા હૃદયની વ્યથાથી અકબીબને હું દર્શાવ જાલકે હર બીજો ઇશ્વરને પોકારીને પ્રાર્થના કરું છું કે આ ભૂમિમાં શાંતિ કરી દે. અને જે શાંતિ થવાની ન હોય તો મારી પ્રાર્થના છે કે અને બોલાવી લે.”

અરે, જગત જેમના આદેશ સમજવા ચીટ મંડીને બેઠું છે એ બાપુજીને કહેવું પડ્યું હતું: “એક જમાનામાં હિંદુસ્તાન મારી વાત સાંભળતું. આજે હું પાછળ પડી ગયેલો મણાઉ છું... એક જમાનામાં જનતા હું જે કંઈ કહેતો તેને અનુસરતી, મારા પડ્યો બોલ ચીલી લેતી. આજે મારા સૂર તદ્દન કોઝાપ્રી છે.”

અરે, બાપુજીને આપણા ‘રાષ્ટ્રપિતા’ બતાવી જગતમાં ગૌરવલેર વિચરવા [અનુ ૫૦ ૨૧૬મે]

શુરુદેવની ગીતાંજલિ

શુરુદેવાય મહિવકથ

જાણી રેન રૂડુ હુ આજા નિજ જાગી આદર નન કનૌ
 પિતા કડી વરણે શિર નામુ મગુ કહી તન તુથિ ન પસતો
 પોતે તુ અલ્પિ સાદજે તથા ત્યા,
 પ્રને મુજ થા આવે ત્યા ત્યા
 મુખથી તજ્ય રુગીઓ દાઢી માઢી કહી નુજને નવ ધરતો
 આ વિષે વસતો ખતી વા,
 નો પે તજર શુએ નવ મારી
 આજ માથે મન મુજ વડેચી હાથ નડી તારા કરી બરતો
 તાર મરી સીતા નુખદુખમા
 ઝેશુ નવ તારી સંમુખમા
 કપાનિરહિત કાર્ય ક્રોધની કવનના જવમા નવ પડતો

[અનુવ નમીનશામ પારખ]

અશ્રેષ્ઠ ગીત જાણિતુ કડમુ કવ્ય મયજવના પૂન મહિવકથ નવે પ્રમાણે એ વ્યા

શુરુદેવે કોઈ કવિનામા કહુ છે કે,
 'જગતના હરિપા કિનારે બધા બાઝકો સોગા
 યાપ છે' વળી ખીજી કોઈ કવિનામા
 પણ તેમણે હરંચુ છે કે, સૌ લોકોના
 સમ ભમા પ્રમુનો સ્પર્શ અનુભવો એ
 આપણે જ નો આનંદ સ્વભાવ છે તેથી
 નો આપણે પ્રભુના સ્પર્શનો અનુભવ
 કરવો હોય તો કોની માથે ત હા મ્થભાવ
 અનુભવો નેદરે સૌની સાથે એત્રય
 બનવુ નો એ

આજા આપુ

બાળકની જેમ આપણો આત્મિક સ્વભાવ પણ બધાં સાથે સુમેળ સાધવાનો છે, જુદાઈનો નથી જ. જ-મીએ છીએ ત્યારે આપણે કોઈ હિંદુ નથી, મુસલમાન નથી, ઇસાઈ નથી, પારસી નથી; પણ માત્ર માનવ જ હોઈએ છીએ. આપણો આંતરિક સ્વભાવ જ એકતાનો છે. પણ મોટા થતા જઈએ તેમ જુદાઈ વધતી જાય છે:-

પણ આત્મા તો સત્યને ઓળખવાની, સત્યને શોધવાની જ વૃત્તિ રાખે છે. રસ્તા પરથી પસાર થતા હોઈએ અને કોઈ માણસ મોટર તથા ગાડી ત્યારે આપણે તરત જ તેની મજા દોડી જઈએ છીએ. તે વખતે આપણે જોવા નથી ખેંચતા કે તે હિંદુ છે કે મુસલમાન, ખ્રિસ્તી કે પારસી. કારણ કે તે વખતે સાચો માનવપ્રેમ આપણામાં જાગૃત થાય છે. અને દુઃખમાં તો લેલભાવ બૂલી જ જવાય છે.

લેલભાવ જેમ વધતો જાય તેમ જીવનમાં સદા વધતો જાય. ફરી લોકો જાતને બૂલીને, 'હું હું'ને બૂલીને 'તું તું' જ કહ્યા કરે છે. અને ત્યારે તેમના જીવનમાં સાચી માનવતાનું માધુર્ય પ્રગટે છે. એક વાર કોઈ માણસ કબીર શાહને પૂછ્યું: 'મૈના ગાય છે ત્યારે આટલું મીઠું કેમ લાગે છે?' કબીર શાહને કહ્યું: "કારણ કે એ 'મૈ ના' છે. એ પોતાને બૂલીને ગાય છે. 'મૈ ના' એટલે 'હું' નહિ." અને બકરી તો 'મૈ મૈ મૈ' કરે છે એ ક્યાં મીઠું લાગે છે? કારણ કે 'મૈ' તો હંમેશાં અહંથી ભરેલો જ હોય છે." અહંકારને પોષવાની વસ્તુ તે લેલભાવ, જુદાઈનો ભાવ છે. લેલભાવ કે જુદાઈની વૃત્તિ હેરસમાન છે.

તેથી સેવાનો આર્થ લેલભાવ ભૂલવા માટે છે. સેવા કરતારના મનમાં લેલભાવ,

લેલનીય ભાવ, જુદાઈનો ભાવ ન જ હોય. ઇસ્પિતાલમાં નર્સ હોય છે તે તો બધી કામના માણસોની સેવા-ચાકરી કરે છે, લેલભાવ બૂલીને સેવા કરે છે. કોઈ કહેશે કે, તે પેટની ખાતર સેવા કરે છે, એમ ભલે હોય; પરંતુ જેટલી હદ સુધી તે લેલ-ભાવ બૂલીને સેવા કરે છે તેટલી હદ તે માનવતાને જ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તે પોતે માંહેલી હોય તોયે દરદીના આરામ માટે તેના હિલમાં ચિંતા રહે છે.

મેળામાં હજારો યાત્રાળુઓ જાય છે. જુદી જુદી ભાવનાવાળા, જુદા જુદા પ્રાંતના, જુદી જુદી કામનાં માણસો ત્યાં હોય. પણ તે સ્થળની યાત્રાની ખામતમાં બધા યાત્રી જ કહેવાય. ત્યાં જુદાઈ ન સંભવે જે લેલભાવ રાખે તે મેળાનો અર્થ જ સમજતો નથી. લેલભાવને બૂલીને હજીવન મળવું એવું નામ જ મેળો. લેલભાવ બૂલીને જુદા હિલથી એકબીજાને મળવા માટે જ આપણા ધર્મના મેળાનું અનુક્રાન છે.

જે સમાજમાં પૈસાણી જ માણસનું માપ કહાય છે તે સમાજમાં કલગુરુ પ્રવર્તે છે. માનો કે નિમાજ પઢતી વખતે કોઈ ફાટેલ-તૂટેલ કપડાંવાળો ભાઈ નિમાજ પઢવા આવ્યો અને તુંની પછી જુદા જાકરાહ આવે તો પણ પેલાને હકાવીને જાકરાહને સ્થાન આપવામાં ન આવે. જ્યારે આપણે ત્યાં તો 'પૈસાકારણ' સ્થાન આગળ કરીને તેના અદમને આપણે પોપીએ છીએ.

આપણે તો રાજ એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે જેથી બાળકના જેવો આપણો સ્વભાવ રહે; જેમાં મોટા-નાનાનો, નાત-જાતનો, પ્રાંતીયતાનો તેમ જ ખીજા કોઈ પણ પ્રકારનો લેલભાવ ન રહે. બાપુજીએ

ખા રા બા પુ

પોતાનું મર્જન અર્પણ કર્યું સ્વતંત્રતા માટે અને એકતા માટે બળી બાપુજી તો ગાતા 'વૈજયંતન તો તેને મ્હીએ જે પીડ પરાઈ બંધે રે' પીડ 'પરઈ' પોતાનું હૃદય નહિ પણ પરાઈ પીડા જે બંધે તે જ સાચો વૈજયંતન સાચો ધર્મી સાચા દિલથી એકપીઠની સાથે બળી શકે તો જ અહકાર ઓછો થાય તેનો પણ ભવ ન કરતા અહકારને કાઢવો ચહેવો નથી એ તો અહરૂપી જેવો છે, ભૂ સૂક્ષ્મ છે અને તે રહે છે પણ આધાની ઉપર તે આધાને નશાથી અને પાલ પવિત્રી ભરી દે છે સમ બલુવાની દુઃખા હોય, પ્રભુને પ્રમ અનુભવો હેય તેના અભ્યુદય કરવો હોય તો આ અહરૂપી ભરેલા માયાને કપાવો જ છૂટકો છે

સૂરી ભોલેભા એક વાત પ્રચલિત છે પ્રભુને એક ભક્ત હતો જગતની સવા કરીને તેણે અહમ્ને બને તેનું જાગી નાખ્યું હતું તેને તક મળી અને તે પ્રભુને દારે પહોંચ્યો અદરથી કેઈએ પૂછ્યું

'કોણ ?' જામે જવાબ આપ્યો 'હું છું' પ્રભુને દારે પુ પુ નહિ ! જગવમા તે પાછો ફર્યો, ધ્યાન તપ જપ સેવા ફરીથી કરના લાગ્યો, બગી તક મળી અને તે પ્રભુને દારે પહોંચ્યો અદરથી પ્રશ્ન આવ્યો 'કોણ ?' ભક્તે ઉત્તર આપ્યો 'તું' અને તરત જ બારણ ખુલી ગયું ! અહભાવનો, કારનો નાશ કર્યો વિના નવું કેવી રીતે મળે ?

બગી પ્રભુની પાસે જવું હોય તો એકલા એવા નહિ જવાય એકપીઠની સાથે સાથે જવું ભેઈએ પ્રભુ તો કહે છે એકલા નહિ બગેની ભેદીમા આવો સાથે સાથે આવો' કારણ કે 'God creates souls in pairs' નવું તો ભેડિયા આત્માને સજ' છ તથી સૌની સાથે ભોભાવ તણને એક પીઠને મહરૂપ થઈ, એકલપણનો ભાવ તણ દર્શને, વ્યક્તિને બદલે સમસ્તિની સાથે ન દારમ્યાવ કળવીને આપણે આપણુ હવન વ્યતીત કરીએ તો જ પ્રભુને સાક્ષાત્કાર થાય અને હવનની સાચકતા અનુભવી શકીએ

ગ્રાહક બંધુઓને

ચોથા વર્ષની શરૂઆતથી થયેલા ગ્રાહકોના લવાજમ આ બારમા અઠે પૂરા થાય છે આવતા અઠથી નવું વર્ષ શરૂ થાય છે

લવાજમ મનીઝોર્ડરથી મોક્ષવાની સૂચના ગયા અકમા અમે આપી હતી એ અનુસાર ગ્રાહક બંધુઓ તરફથી નવા વર્ષ માટે લવાજમ મળવાનું શરૂ થઈ ગયું છે પરંતુ હજી મહાપ્રભા ગ્રાહક બંધુઓએ અમારી એ વિનંતી પર જરૂરી ધ્યાન આપ્યું નથી આવતો નવો અક તારીખ મુજબ સૌને વખતસર મળી રહે એ માટે સૌ ગ્રાહક બંધુઓ મની ઝોર્ડરથી લવાજમ જલદી મોકલી આપે તો અમને થયું અક એકલવ મા સરળતા ધરો

મે આપ મનીઝોર્ડરથી લવાજમ મોકલવા દુઃખતા ન હો તો વી પી થી અક મેડલવા અમને લખી મોકલો આપનો પત્ર મળ્યો અમે આવતો અક આપની દુઃખાનુસાર વી પી થી મોકલ્યું, તો એ વી પી સ્વીકારી લેવા વિનંતી છે

કેટલાક ગ્રાહક બંધુઓ સાવ ઝોન જ રાખે છે તેઓને આ વર્ષે અમારી વિનંતી છે કે અમને પત્ર લખી પોતાનો ચો વિચાર છે તે દર્શાવે, જેથી નવા ગ્રાહક નબરે નોંધવામા અને અકો મોકલવા

આપણું પાવનકારી સ્મરણ (અનુ. ૪૧૨થી આપણે) સમર્થ થયેલા આપણને બાપુજીને જાતે જ કહેવાનો અવસર આવ્યો : “ મને સાચા દિવસી રાષ્ટ્રપિતા કહીને યોગ્યપદમાં આવે છે. પણ તેમાં તથ્ય એટલું જ છે કે ૧૯૧૫ની સાલમાં ઈસિયુ આફ્રિકાથી હું પાછો આવ્યો તે પછી કેંગ્રેસ જેવી બની તેના ઘડતરમાં મારો ધણો હાથ હતો. એનો અર્થ એવો થયો કે, આપણી પ્રજા પર મારી મોટી આસર પડી હતી પરંતુ આજે એવો જ પ્રભાવનો હાથો હું કરી શકું તેમ નથી.”

આમ મારે પાસથી વિષમ પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ હતી અને બધે વિસવાદિતા પ્રગટેલી હતી. આવી દુઃસ્થિતિમાં બાપુજી આપણી પાસેથી આવ્યા જાય એમાં આપણે ખીજ ઠાને ઠોપ દબાવે? આપણે જાતે જ પોપેલી, પંપાપેલી અને અપનાવેલી સંકુચિતતામાં બંધાઈ રહ્યા, દુઃખની વિશાળતા કેળવી શક્યા નહિ અને બધે દેવસાથ જ દેલાઓ. આપણામાં રહેલા દુરિતો સામે અઘડવાને જાહેર આપણે સત્યને અને પ્રેમને કચકવા લાગ્યા. આવા અંધકારમાં પણ બાપુજીએ આપણને સત્ય પ્રતિ દોરવા સતત પ્રયત્ન કર્યા. વેરનો બહારો વેર નહિ પણ પ્રેમ છે, એમ પટે પટે કહ્યા કર્યું. પણ બધા લાન લૂંટ્યા હતા. જેમ જેમ બાપુજી સત્ય અને અહિંસાને વહેવારમાં વધારે ને વધારે ઉતારતા ગયા, તેમ તેમ આપણે વિચારપ્રવાહ એ શુભોની વિરુદ્ધમાં વહેવા લાગ્યો. અને આપણા આચરણની તો વાત જ શી કરવી? આપણામાંના ધણાને એમ લાગવા માંડ્યું કે, સત્ય અને અહિંસા એ નકામી વસ્તુ છે, એ અવ્યવહાર છે અને એનું મહત્ત્વ વધવા રેવું ન જોઈએ. ખલીલ નિખાને અને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્નશીલ બનીએ સત્ય જ કહ્યું છે : “જો તમે અને હું નહીં” એવી પ્રશ્નને પ્રાર્થના.

સત્ય અને દેવજ સત્ય જ પાત્ર મિનિટ સુધી કહીશું તો આપણા સંઘના મિત્રો આપણને ઠોડી જશે; એ દશ મિનિટ સુધી, તો આપણને દેશમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવશે; એ પંદર મિનિટ સુધી, તો આપણને ફાંસીએ ચડાવશે.”

ભૂગવાન ધૃત્યુ, સોફેટિસ વગેરે સત્યવક્તા મહાત્માઓની એ જ રિયલિટી ધર્મ હતી. બાપુજી પણ બલિદાન લેવામાં આવ્યું! બાપુજીએ જાણે આપણું પાપોદું પ્રાયશ્ચિત કર્યું. હવે આપણને અંદરથી પ્રતીતિ થવા લાગી છે કે, આ મહત્ત્વાપદમાંથી શી રીતે છૂટી શકાય? આપણે પણ પ્રાયશ્ચિત કરવું જ રહ્યું. બાપુની પ્રવૃત્તિયિ આ વાતના સ્મરણને વધારે ભક્ષત કરાવે છે અને ખરેખર એ પાવનકારી દિવસ, આપણા પ્રાયશ્ચિતનો જ દિવસ અને છે. આ વાતનું બાન થતાં શુદ્ધવના રાખેલા યાદ આવે છે :

“એકબીજાને તેઓ પૂછે છે, ‘કાલ આપણને માર્ગ બતાવશે?’

પૂર્વદેશનો વૃદ્ધજન બોલ્યો : ‘

‘આપણે જેને આપ્યો છે તે જ બતાવશે.’

સૌ કોઈ નિરુત્તર અને નતશિર થઈ બેઠા રહ્યા. વૃદ્ધજન ફરી બોલ્યો :

‘સશમના માર્યા,

આપણે તેનો અસ્વીકાર કર્યો; ક્રોધના માર્યા આપણે તેની હત્યા કરી; હવે પ્રેમપૂર્વક આપણે તેનો સ્વીકાર કરીશું, કેમ કે, મૃત્યુ દ્વારા તે આપણા સૌના જીવનમાં સંલગ્ન થયો છે : તે જ મહા મૃત્યુજય છે!”

આપણે પણ પ્રાયશ્ચિત કરી વિશુદ્ધ થઈએ અને બાપુના જીવનકાર્યને સમજવા અને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્નશીલ બનીએ એવી પ્રશ્નને પ્રાર્થના.

પાલો
૨૫-૩-૭૭

માહેન લાલ વિષે મને
કાનિશો ખબર ચાલ્યાએ
જુલન લગેલાં મને મારું
લખાં હવેનું લોલ્યાંઈ
ને જુલું મુ મોડેઈ, એવી
જિજીવે મને? મારું મોડે
મારું મારું ને જાણું
ઈ? ને મારું માહેન લાલ
ગદા ને લારે, મારું ને જાણું
વગુન જ ને માં હવે શો
શોક શો સ્વાર્થનાં?

દે તો મોહન લાલ નું
 ૧ દીપાવળું છે તેમ
 આની મોહનના લાલમાં
 ન હોય તે મોહન.
 સહીયા, નાગ ને અંબા
 તલીને નો. તારા + તબિયું
 11 જાન ૧૨.

તમને બનશે

બાપુના
 સ્વાસ્થ્ય

પૂજ્ય બાપુજી સૌના 'બાપુ' જ હતો. મરણ બેવા દુઃખદ પ્રસંગોએ પૂ, બાપુજીના કિદાત
 તેમ જ સ્નેહભર્યા હૃદયનું દર્શન થયા વિના રહેતું નહિ. ખત પ્રિયજનનાં સ્વજનોને એમની હાજરીથી
 કે એમના પત્રથી તોમ કુ અને સદન કરવાનું બળ અચૂક મળતું.

મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી શ્રી. મોહનલાલશર્મા જ દેશિયાના સ્વર્ગવાસના ખબર સાંભળી પૂજ્ય બાપુ-
 જીએ મને પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં પૂ બાપુજીએ જીવન અને મરણની પેતાની ફિલસફી સમજાવી છે.
 અને દિ મત અને આશાસન પણ આપ્યા છે. સાથે સાથે ફૂલ પણ સમજાવી છે. 'સ્વાસ્થ્ય'ના
 ગાયકોને એ પત્ર અવશ્ય પ્રેરણાદાયી થઈ પડશે એમ માનું છું.

-તારામતી જશાણી

ચિં. તારા,

મોહનલાલ વિશે મને સતીથી ખબર
 આપ્યા કે તારત તને વાંકાનેર કાગળ લખ્યો.
 હવે તું તો ત્યાં છે ને બહુ મુઝાય છે, એમ
 બાળ લખે છે. એવી નિર્ભય કેમ? કોઈનું
 કોઈ અમર ધરેલું તો જાણ્યું છે? ને મારે
 મોહનલાલ થયા તે તારે, મારે ને બધાએ
 જુવું જ છે. તેમાં હર્ષ થો, થોડક થો?

31C]

સ્વાસ્થ્યનો કે? તારે તો મોહનલાલનું નામ
 દીપાવળું છે. તેમ કરવાની યોગ્યતા તારામાં
 છે. ન હોય તે જોજવ.

જોઈ થા, નાગ ને અંબા બોલીને નો
 તારા કર્તવ્યનું પાલન કર.

પદના, ૨૫-૩-૪૦

તમને બનશે

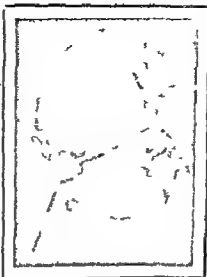
બાપુના આશીર્વાદ

આ ના આ ૬

અવનનું રહસ્ય અને અવનની સમૃદ્ધિ

દિવપુરાણા દિવાનર

મખાત લેખક વીલા
હુ એ હિ ફસ્તાનમા લખે
વખત રદા હતા ૧૬૩૦-
૩૧ની લડત અંગે 'કેઇસ
ઓફ ઇન્ડિયા નામે એક
સરસ પુસ્તક તેમણે લખેલું
અવન અને સમાજના
દાડા અબ્યાસી તરીકે
એમણે 'મીનીંગ ઓફ
લાઇફ' નામે ઉત્તમ પુસ્તક
વીસ વર્ષ પહેલાં મગ
કરેલું જગનના મહાન
તેમ જ કેટલાક સામાન્ય

(૫) તમારા અવનની
પ્રવૃત્તિઓનો હેતુ અથવા
તેનું સાચાંવન બળ શું છે ?

(૬) તમને અવનમા
આત્માત્મ અને દુઃખ
ક્યાથી મળી રહે છે ?

(૭) તમારા અવનની
સમૃદ્ધિ શામા નહેલી છે ?

તમા તમારે લખણ
રહે તો દુઃખ ન લખે
જો તમારાથી બની શકે
તો ફરસદથી લખાણ
પૂર્વક જવાબ આપો

મનુષ્યોને પણ તેમણે અવનના રહસ્ય અંગે
મક્ષાવલિ મોકલેલી મક્ષા બાબુ દુઃખ છતાં
મુદાસરે હતા ૧૬૩૧મા બાપુને પણ તેમણે
એ મક્ષાવલિ મોકલેલી હતી બાપુએ એના
દુઃખ છતાં રહસ્યપૂર્ણ જવાબ આપેલા

વીલા હુરાએ બાપુને લખેલું 'તમે
હોરો સમન કાઢી મને જણાવવા દુઃખ
કર્યો કે -

(૧) તમારે માટે અવનનું રહસ્ય શું છે ?

(૨) જો ધર્મ તમને કહકે મદદરૂપ
યર્થ પડે તો હોય તો તેમાથી કંઈ જાતની
મદદ તમને મળે છે ?

(૩) તમે કયા બળ પર અવન ધપાવી
રદા હો ?

(૪) તમારા અવનમા પ્રેરણા અને બળ
ક્યાથી મળી રહે છે ?

આશાઆપુ

કરણ કે તમારા જવાબનો જોડેજોડે મોકલો
મને ખદ કીમતી નીવડે

બાપુએ સાબરમતી આશ્રમથી જવાબ
મોકલેલા એ જવાબો 'મીનીંગ ઓફ લાઇફ'
પુસ્તકમા મગટ કરતા વીલા હુરા લખે છે

હવે હું એવા એક મહાન પુરુષના જવાબ
ઉતાડુ છું જેમના અવનમા ધર્મ મૂર્તિમત
લયેલા દેખાય છે એમના અવનમા રહેલું
એ ધર્મનું બળ માનવ વિકાસ તેમ જ
લોક કલ્યાણમા ખૂબ અસર પડેલાયી શકે છે

આટલી પ્રસ્તાવના પછી બાપુનો વીલા
હુરા પરનો પત્ર આપ્યો છે

સાબરમતી ૨૨-૭-૩૧

પ્રિય મિત્ર

તમારો પત્રી જૂનનો પત્ર મળ્યો હવે
તમારા પ્રશ્નોનો જવાબ આપુ છું

(૧) મારે માટે જીવન એક મહાન સત્ય છે, કારણ કે જીવનને હું પરમાત્માના અંશ તરીકે જોવાનું છું.

(૨) લૌકિક નહિ પણ તેના વિશાળ અર્થમાં ધર્મની મદદથી હું પરમાત્માની ઝાંખી કરવા મથી રહ્યો છું. ત્યાં સુધી નૈતિક દૃષ્ટિના પૂર્ણ વિકાસ નથી થયો હોતો ત્યાં સુધી એ ઝાંખી થઈ શકતી નથી. આથી મારે માટે ધર્મ અને નીતિ એક જ છે.

(૩) એ સંપૂર્ણ સાક્ષાત્કારના પ્રયત્નમાં જ માફ જીવન હું નભાવી રહ્યો છું.

(૪) મારામાં જે કંઈ પ્રેરણાનું બળ અને કાર્યશક્તિ રહેલા છે તે આ પ્રયત્નનું પરિણામ છે.

(૫) જીવનના ધ્યેયનો ઉદ્દેશ તે આગળ જ કરેલા છે.

(૬) જીવમાત્રની સેવામાંથી જ મારું આત્માસન અને સુખ મને મળી રહે છે. કારણ કે જીવમાત્રમાં પરમાત્મા આપી રહ્યો છે.

(૭) અપકાર અને આસુરી બળો સામે ઝૂલવામાં જ જીવનની સમૃદ્ધિ અને મળી રહે છે.

જો બની શકે તો મારે નિરાંતે અને લ'ભાણથી લખવું એવી તમારી માગણી છે. મારે કમનસીબે મને નિરાંત મળતી નથી

અને તેથી લ'ભાણથી લખવું મારે માટે અશક્ય છે.

નમારો

(મહી) મોહનદાસ ક. ગાંધી

જાપુના આ જવાબ વિશે વિવેચન કરતાં વીલા હુસાં લખે છે.

“આ કંઈ બહુ સંતોષકારક ન કહેવાય. પરંતુ એમના જેવા અતિશય બ્યવસાથી મહાપુરુષ પાસેથી આટલો પણ જવાબ મળે એ માટે આપણે એમને ઉપકાર માનવો જોઈએ. એમને એક ખંડ જેવડા દેશની ચિંતા લઈને ફરવું પડે છે. ૩૨ કરોડની પ્રબળી સ્વતંત્રતા માટે એ મથી રહ્યા છે. સાબરમતી આશ્રમમાં સૂર્યોદય થતાં પહેલાં જે સજનો તેઓ ગાય છે એમાં રહેલા ધર્મ કરતાં આમાં એમના ધર્મનું સ્વરૂપ કંઈક શુદ્ધ જ લાગે છે. હિંદુ ધર્મ તેમ જ ખ્રિસ્તી ધર્મમાં જે પુનર્જન્મવાદથી લોકોનાં મન બદલિત થતાં હોય છે એનો આમાં ઉદ્દેશ પણ નથી. ગાંધીજીના આ સામાન્ય અને આધુનિક લાગતા ધર્મ-તત્ત્વથી સાચે જ રૂઢિચુસ્ત ગ્રાહણો અને શક્ત નૈન વર્ગ કંઈક બળભળી જાય; કારણ કે એમને તો એ વર્ગો પોતાના નેતા અને સંતપુરુષ લેખે છે.”

કળા જો આવી હોય તો તે આ ઇન્દ્રિયલોકમાં અતીન્દ્રિયની ઝાંખી કરાવે છે-વાણીમાં, મંત્રમાં, ધ્યાનમાં. અર્થાત્ જે જીવનમાં શૂદ્ધ જ રહે છે તેને પ્રગટ કરવું એ મહાન કળાનું કાર્ય છે.

હરેક સાચા સર્જનકાર્યમાં એમ જ હોય છે. તે માણસને નીચેની સૃષ્ટિમાંથી લોચંદીને ઉપરના ધ્યાનલોકમાં લઈ જાય છે. એ સૃષ્ટિનું કામ છે-ચેતનાની સૃષ્ટિનું. યોગમાં પણ એમ જ બને છે.

— શ્રી અરવિંદ

પ્રેમજી અને શિવલાલ બે સગા બાઈઓ, શિવલાલ મોટો અને પ્રેમજી નાનો. માળાપ પ્રેમજીને ધાવણો મૂકીને મરી ગયા એટલે શિરસ લે પ્રેમજીને મોટો કર્યો અને પરણ્યાઓ પ્રેમજી પરણીને જુદો થયો અને શિવલાલે બાપદાદાના ઘરનો અડધો ભાગ પ્રેમજીને ફાદી આપ્યો.

પ્રેમજી પોતાના ઘરનું માડ માડ મગી બીબીને પૂર કરતો એક વાર એને તુછો સૂઝ્યો એટલે તપ કરવા મટ દિમાલય થયો ને ત્યાં શકરને પોતાની તપશ્ચર્યાથી પ્રસન્ન કર્યા બગવાન શકર પ્રેમજી ઉપર પ્રસન્ન થયા એટલે પ્રેમજીએ વરદાન માગ્યું કે જોજાનાથ, હું મનમાં જે જે ઇચ્છુ તે તે મને અતાપામે મળે જ મળે એવું મને વરદાન આપો' શકર તથાસ્તુ કહીને અતર્પાત ચર્ચ ગયા અને પ્રેમજી ઘેર આવ્યો.

ઘેર આવીને પ્રેમજીએ તો એક મહેવની એક આરા એવા બાગની ધરની કિમલી ઘર વખરીની અને એવી એવી ઇચ્છાઓ મનમાં કરી અને તેને ઇચ્છા પ્રમાણે બધું મગી પણ ગયું.

શિવલાલ પ્રેમજીની સ્થિતિમાં આવ્યો અથા નક ફેરફાર ને નિ વિચારમાં પડ્યો અને તપાસ કરતા તેને જણાયું કે આ તો શકરના વરદાનનો મહિમા છે એટલે શિવલાલને પણ તપ કરવાનું મન થયું શિવલાલ પણ દિમાલય ગયો અને ત્યાં તપ કરીને શકરને પ્રસન્ન કર્યા વરદાન માગવાનો વખત આવ્યો ત્યારે શિવલાલે માગ્યું 'હે શશુ મારા બાઈ પ્રેમજીને જે જે મળે તે તે મને હજી કર્યા વિના પણ મળે અને પ્રેમજીને મળે તેથી બમણું મળે એવી આરાધના પા

કૃપા કરો' શકર 'તથાસ્તુ' કહીને વિદાય થયા અને શિવલાલ ઘેર આવ્યો, ત્યાં તો બે મહેલો બે બે બગીચાઓ, બમણી ઘરવખરી વગેરે નેષા અને શણ શણ ચર્ચ ગયો.

પ્રેમજી શકરના વરદાનમાં મહાલતો હતો ત્યાં શિવલાલને આગણે તેણે પોતાના કરના વધારે સમૃદ્ધિ ભેષ એટલે તપાસ કરી તો જણાયું કે શિવલાલે પણ મહાદેવને પ્રસન્ન કર્યા છે અને પ્રેમજીને મળે તે બધું જ શિવલાલને બમણું બમણું મળે એવું એને વરદાન મળ્યું છે.

આ બાણીને પ્રેમજી મૂકાયો પ્રેમજી અને તેની વધુ બનેલો એકા મગીને ઘણું વિચાર કર્યો જેઠાણી તો હંમેશા મારાથી ચડિયાતા ને ચડિયાતા જ રહેવાના? વરતો નચે દેખાડ્યો પણ તમને માગનાથ ન આવતું પ્રેમજીને સૂઝી આવ્યું, બધે હું ગજારા નહિ હમણાં લાવી ને મોટાભાઈ બનેને દાસ થસવા પડે એવું કરી હતું.

પ્રેમજીએ મનમાં હજી કરી 'મારી એક આખ કૂટી બાંધો' તરત જ પ્રેમજીની એક આખ કૂટી ગઈ અને શિવલાલની બે આખો કૂટી ગઈ બે આખોના કૂવા થયા એટલે શિવલાલ તો ગજારાઈ ગયો અને મહાદેવને પ્રાર્થના કરી એટલે મહાદેવ હજાર થયા.

શિવલાલ ગળગળો ચર્ચને બોલ્યો 'જોજાનાથ! મારું તો નખખોર બાવા બેઠું છે આ બે આખો ગઈ, હવે કાન નાથ, હાથ નાથ, પગ નાથ બધું જશે. મરું વરદાન પાછું લઈ દયો હું (અનુ. ૧૦ ૨૨૫ પાને)

રવીન્દ્ર મનન

કાકા કાલેલક

જેને આપણે જોયું છે, જાણ્યું છે અને પોતાનું માન્યું છે તેની તરફ આપણું આકર્ષણ થાય એ સ્વાભાવિક છે. જેની સાથે પરિચય છે તેની તરફ દોડવાની ઇચ્છા થાય એ યોગ્ય છે. પરંતુ મનુષ્યનો સ્વભાવ એવો વિચિત્ર છે કે જેનું એણે કરી દર્શન કર્યું નથી, જેને વિશે કંઈ સાંજળ્યું નથી, જેનાં નામ-દામ કરાવ્યાની જાણ નથી એવી કોઈ અજ્ઞાત વસ્તુની પણ તેને લાગની લાગે છે. અને તે અજ્ઞાતને પોતાનું જીવન-સર્વસ્વ સમર્પિત કરીને તેને માટે તે પાગલ પણ બની જાય છે.

અને એક વાર ખૂન લાગી કે તેને એની એટલી આદત પડી જાય છે કે, પોતે કયા જઈ રહ્યો છે, શું આંડે છે, પોતાની પ્રવૃત્તિનો ઉદ્દેશ શો છે એની પણ રૂઝ તેને રહેતી નથી. જો કોઈ તેને પૂછે, “અરે ભાઈ, તમે આમ શા માટે કરો છો?” તો તે કહેશે: “મને માલુમ નથી. કોઈ વખત માલુમ હશે, પણ હમણાં હું જૂલી ગયો છું. હવે તો ‘પરિલે વજણ ઇન્દ્રિયાં સડલા’ બધી ઇન્દ્રિયોને એ આદત જ પડી ગઈ છે. તેથી હું આમ કરું છું. હવે મારે માટે શક્ય એવું જીનું કંઈ રહ્યું નથી.”

નાનાં બાળકો એકાદ ખૂન લઈને હઠ પકડી રહ્યા લાગે છે. કેટલોક વખત પછી કઈ હઠ પકડીને તેઓ બેઠાં છે એ તેઓ ભૂલી જાય છે. પણ તેઓનું રડવાનું તો ચાલુ જ હોય છે. એક તરફ રડવું ચાલુ

રાખીને સાથે સાથે ખીછ ક્રિયાઓ પણ શરૂ થાય છે અને ચાલ્યા કરે છે. પરંતુ તેઓનું રડવાનું પૂરું થતું નથી.

મોટા મોટા સાધકો પોતાનાં ઘરબાર, કુટુંબકપીલો, વગેરે સર્વનો ત્યાગ કરીને ઉગ્ર સાધનામાં લાગી જાય છે, લીધણ તપશ્ચર્યા કરે છે. તે તપસ્યા એટલી અલૌકિક હોય છે કે આખી દુનિયા આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય છે. પરંતુ આગળ જતાં એ સાધનાની એવી આદત પડી જાય છે કે તે યંત્રવત્ ચાલ્યા કરે છે. પછી એમાં જરૂરે દમ રહેતો નથી.

બાળકોને રડતાં રડતાં જ પોતાની હઠની ચાહ આવી જાય છે અને હઠમાં પોતે લીલો પડી ગયો છે એવું લાન થતાં જ તે પોતાની ઉપર ખીન્નદ છે અને મદતોનો બદલો લેવા માટે ફરીથી નોકશોરથી રડવા લાગે છે. સાધકને પણ જ્યારે જાણ થાય છે કે, હું લીલો પડી ગયો છું, ચુસ્ત બની ગયો છું, પોતાની તપસ્યાની અગ્નિ પર અન-અવધાનની રાખ એકઠી થઈ ગઈ છે, ત્યારે તે પોતાની ઉપર ચુસ્ત થાય છે અને ફરીથી પોતાની સાધના વધારે ઉગ્રતાથી ચાલુ કરે છે. જાકાની બાળાનમાં પણ એમ જ બને છે.

રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે, પારસમણિની શોધમાં નીકળેલા એક ક્રિમિયાગરનું વર્ણન કર્યું છે. એની કમરમાં લોહાની એક કટાર હતી,

એને તે સોનાની કચ્છા માગતો હતો. જે પશ્ચર નજરે પડતો, જે કંઈર એના હાથમા આવતો તેને ઉઠાવીને કમરે બાંધેલી કટારને ઘસીને જોવાનું તેણે ચાર કડી તે નાનો મગી મોગો થયો, મુલાન મટી વૃદ્ધ થયો, દેશ-દેશાનરમા રખડી આવ્યો, તોયે તેની એ આદન તો ચાલુ જ હતી આગળ જતા તેનું ધ્યાન એક બાજુ દોષ અને બીજી બાજુ ક્રિયા ચત્રવત્ સાદ્યા કરે એવી રિથિતિ થઈ એમ કરતા કરતા વચ્ચે જ તેના હાથમા પારસમણિ આવ્યો. તેણે એને પોતાની આદત પ્રમાણે લોહાની કટાર પર ઘસીને ફેંકી દીધો. કટાર સોનાની યઈ ગઈ એ પણ તેના ધ્યાનમા ન આવ્યું. કોણ જાણે કેટલા વખત પછી તેના ધ્યાનમા આવ્યું કે કમર પરની કટાર સોનાની બની ગઈ છે.

તે આશ્ચર્યચકિત થયો. આનંદિત પણ થયો, પરંતુ કુખ પામી રહ્યા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યો. “મને પારસમણિ જાણ્યો અને પાછો હું જોઈ પણ બેઠો મારી બધી ધાધના એણે ગઈ ફરક માત્ર એટલો જ પ્રત્યો કે પારસમણિ જેવી કોઈ સ્ત્રીજ સાચી કાચ અને દુનિયામા છે કે નહીં એ બાબતમા મને જે યોરો સરેહ હતો તે હવે જતો રહ્યો અને ખાતરી થઈ કે તે આ દુનિયામા જ ખરો પણ હવે તેને શી રીતે પ્રાપ્ત કરું? આલ, જે રસ્તે હું આવ્યો તે રસ્તે પાછો જાઉં અને ફરી એક વાર ફરક પડ્યાર અને કંઈરને તપાસું હવે પહેલાની માફક નફોત ન થવી જોઈએ” નિશ્ચય તો કર્યો, પરંતુ હવે પહેલાની જિદગી ક્યાથી લાવવી? યશ હાથમા આવ્યો પણ કામમા ન આવ્યો.

પચાસપાપ

પરંતુ શખરીનું એવું ન થયું અચપણમા તેને ઋષિઓએ કહ્યું હતું કે શ્રીરામચંદ્રજી કોઈને કોઈ વાર એ વનમા આવવાના છે. શખરી ગ્રંથાથી પ્રતીક્ષા કરવા લાગી એ પ્રતીક્ષા તેની સાધના બની ગઈ તે નાની બાગકી મટી પોટી થઈ, તોયે તેની પ્રતીક્ષા ચાલુ જ રહી આગળ જતા જુવાની જન્મી રહી વાગ ધોળા થયા ચંદ્રેશ પર કરચલી પડી ગઈ આજો નિરતેજ બની ગઈ, પરંતુ તેની પ્રતીક્ષામા ભગ ન પડ્યો. છેવટે તેને શ્રીરામચંદ્રજીના દર્શન થયા અને તે કૃતકૃત્ય બનીને, હવે જીવવાનો કશો અર્થ ન રહેવાથી વિદેહાવસ્થાને પામી

આ સૃષ્ટિને આપણે જડ કહીએ છીએ, પરંતુ એમા પણ અજ્ઞાતની અજ્ઞાત સાધના ચાલે જ છે. દરેક કળીને માલૂમ છે કે તેને પહેલા કદી ન ભેયેલા એવા પ્રકાશનું દર્શન થનાર છે. પહાડ પરના ઝરણાને ઘીત ગાતા કોણે શીખવ્યું? પરંતુ તેના આત્માને પહેલા કે કંઈ વાર સાલજેલી સિદ્ધિગર્જનાનું સ્મરણ છે અને તે એવું સ્મરણ કરી કરીને એવું આવડે છે તેવું ગાય છે. ઝરણાને ભૂજોળ વિધાનું જ્ઞાન દોનું નથી કંઈ નદી કયા અને કેવી રીતે વહે છે એનો પણ તેને ખ્યાલ હોતો નથી, તોયે તે જીવન ધર્મને અનુસાર જ્યાં માર્ગ મગે ત્યાં વહે છે અને આખરે સમુદ્રને જઈને અવધા પછી જ તેની સાધના પૂરી થાય છે.

સમુદ્રનો પણ સરતી-જોટના રૂપમા આતોજવાસ ચાલે છે. આપણું હૃદય જે રીતે સતત ધબકવા કરે છે તે જ રીતે સમુદ્રનું પાણી પણ ઉપર આવે છે અને નીચે જાય છે. સરતી-જોટની એ સાધનાને અતે સમુદ્રને શુ મળવાનું છે તે એને પણ

માલુમ નથી. તોયે તેની માધના તાળો
વરસ થયાં ચાલ્યા જ કરે છે.

કામરૂપિણી સૃષ્ટિ પણ સતી પાર્વતીની
માફક અનંત રીતે શિવની પ્રાપ્તિને માટે
સાધનાવ્રત પાળે છે. ગંગા જે રીતે સાગરને
મળ્યા પછી પણ પોતાનું વહેવું ચાલુ જ
રાખે છે, તે રીતે શિવની પ્રાપ્તિ થઈ તોયે
આ સતી સૃષ્ટિને પોતાની સાધના છોડવાની
ઇચ્છા થતી નથી. કારણ કે એ સાધના-
અનુભવનો જ એક પ્રકાર છે. અદ્વૈતનો
સાક્ષાત્કાર થયા પછી પણ સાધક રહેવામાં જ
તે આનંદ માને છે. આ બધી લીલા ક્યારથી
ચાલે છે એ કોણ જાણે છે? જગવાન કાલને
પણ જે પૃથ્વીએ તો તે કદાચ કહેશે:-

‘યો અરયા અધ્યાદા પરમે વ્યોમન
મઃ અંગે વેદ યદિ વા ન વેદ।’

કે આગિ બાહિર દલેખ તોમારિ માન ગયે-
સે તો આજકે નય સે આજકે નય।

બુદે ગણિ કખે થેકે આસજિ તોમાય એયે
મે તો આજકે નય સે આજકે નય।

ઝરના જેમન બાહિરે જાય.
જાને ના સે કાદારે અય
તેમનિ ક’રે મેયે એલેખ

જીવનધારા જેયે

મે તો આજકે નય સે આજકે નય।

કતઇ નાજે રેકેલિ જે,
કતઇ ઇચિ એકેલિ જે,
કોન આનન્દે અમેલિ, તાર

દિકાના ના પેયે-

સે તો આજકે નય સે આજકે નય।

પુખ્ય જેમન આયેર લાગિ,
ના જેને રાત કાઠાય જાગિ,
તેમનિ તોમાર અય સાય આમાર
દદય આલે છેયે-

સે તો આજકે નય સે આજકે નય।

તારું ગીન ગાતો હું જહાર નીકળ્યો એ
કંઈ આજકાલની વાત નથી. કોણ જાણે
ક્યારનો હું જહાર પડ્યો છું. તને હું ક્યારનો
સતત જોતો આવ્યો છું તે હું જૂની જ ગયો
છું. તે પણ કંઈ આજકાલની વાત નથી.

ઝરણું જે રીતે પોતાના ઉગમમાંથી
જહાર આવીને વહેવા માંડે છે, અને તે
પણ નથી જાણતું કે ને કોને ચાહે છે,
એ જ રીતે હું પણ મારી જીવનધારામાં
વહેતો વહેતો ફોડું છું, એ પણ જાહુ જૂની
વાત છે. હજી સુધી મને તેવું નામ-કામ
માલુમ નથી, તોયે હું તેને અનંત નામે
જોલાવતો આવ્યો છું, તેની મે કંટકીયે
છખી પાડી છે. હું કયાં આનંદથી તેની
તરફ દોડી રહ્યો છું? એ પણ કંઈ આજ-
કાલની વાત નથી.

જે રીતે પુખ્ય પ્રકાશનું કયાન કરીને
અણુઅણુતા આખી રાત જાગીને વિતાડે છે,
એ રીતે તારી આશામાં મારું દદય ભરેલું
છે તે પણ આજકાલની વાત નથી.

સનાતન કાળથી મારે આ અભિસાર
ચાલુ જ છે.

જી ‘પ્યારાપ્યાર’ અંગેનો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે આપનો
માફક નંબર લખવા ભૂલશો નહિ. આપના સરનામામાં કશે
ફેરફાર થયો હોય તો તે સ્પષ્ટ અટકે લખશો.

બૌદ્ધધર્મની

(૧)

કથાઓ

પદ્મનાભ શ્રી. જૈની

ભગવાન બુદ્ધ
સ યોધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત
કયા પછી એક વખતે
તેમના પિતા રાજા સુદો
દનના નિમંત્રણથી કપિલ
વસ્તુ નગરીમાં શિક્ષા
આર્થે આવ્યા હતા.
ખીજે જ દિવસે તેમના
કોકાના પુત્ર નંદકુમારના
હાથ થયે. ભગવાન બુદ્ધ
ત્યા શિક્ષાથી ગયા આવા
મંગળ અવસરે ભગવાનને
આવેલા જોઈ નંદને આશ્ચર્ય
હય થયો.

સોજન થયા પછી
ભગવાન બુદ્ધે નંદકુમારના
હાથમાં પોતાનું પાત્ર
બાંધે લગ્નમંગળની કોટ
તરીકે આપતા હોય તેમ
આપ્યું! મંગળ આશીર્વાદ
આપી ભગવાન જવા
નીકળ્યા. પણ એમણે
નંદના હાથમાંથી પાત્ર
પાછું લઈ લીધું નહીં.
નંદ પણ ભગવાન પ્રત્યેના
ગૌરવ અને માનને લીધે
'ભગવન! આપનું પાત્ર લઈ લો' એમ
બોલી શક્યો નહીં. પરંતુ તે મનમાં વિચા-
રતો હતો કે, 'હમણા ભગવાન પગમિયાં
ઊતરી રહેશે એટલે પેતે જ મારી ખાસે
પાત્ર માગશે' પણ ભગવાને તો પાત્ર પાછું
માગ્યું જ નહિ! પછી પ્રાસાદના આંગણમાં

જનપદકલ્યાણી છૂટા કેશ એમને એમ રાખી
એકદમ બહાર ધસી આવે અને ખાત
સ્વરે પોકારીને નંદને કહેવા લાગી : 'જલદી
આવજો આશ્ચર્ય! ત્વરાથી આવજો!' એ
વચન નંદના હૃદયમાં વીરણ બાણની જેમ
ધેરી ગયું. જનપદકલ્યાણીના અશ્વપૂર્ણ

ભગવાન પાત્ર લઈ લેશે
એ આશાએ નંદકુમાર
મૂંઝો મૂંઝો તેમની પાછળ
આગ્યો. પરંતુ ભગવાને
પાત્ર નહીં જ લીધું.
કુમારને પાછા જવાની
ખૂબ મુશ્કેલી થયે પણ
ભગવાનને તે શી રીતે
જણાવાય? ભગવાન હમણાં
પાત્ર લઈ લેશે, અહીં
પાત્ર લઈ લેશે, અમુક
દાર ગ્રામી ગયા પછી મને
પાછા જવાની રજા આપશે,
એમ વિચાર કરતો તે
ભગવાનની પાછળ અનિ-
ચ્છાએ ચાલવા લાગ્યો.

તે વખતે ત્યા લેગા
મયેલા લોકોએ આ દ્રશ્ય
જોયું. તેઓ તરત નંદની
પત્ની જનપદકલ્યાણીની
પાતે ગયા અને જોદયા
'આરો!' ભગવાન તો-
નંદકુમારને લઈ જ બંધ
છે. તેને તમારો વિયોગ
કરાવે છે' એ સાંજળી

મુખને ભેળે એ વિહંગ જાની ગયો. પણ
ભગવાન તો નિશ્ચય રહી નંદના હાથમાંથી
પાત્ર લીધા વિના ચાલતા થયા.

ત્યારે તેઓ બંને વિહારમાં આવ્યા
ત્યારે ભગવાન બોલ્યા: “કેમ નન્દ! તારે
પ્રમત્ત્યા લેવી છે?” બિચારો નન્દ શરમિંદો
પડી ગયો. એનાંથી ના પડાય એમ હતું
નહીં, કારણ કે ભગવાન પ્રત્યે એને ખૂબ જ
આદર હતો. ‘હા ભગવન!’ કોટણ કહીને
તે સ્તબ્ધ બોલો રહ્યો. ભગવાને એને પ્રમત્ત્યા
આપી અને નન્દકુમાર બિંદુ બન્યો. એણે
કેશ-મુંડન કર્યું અને કાષાય વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં.

પરંતુ પરાણે અલ્પ કરેલા બિંદુ-
જીવનમાં નન્દને ક્યાંથી રસ પડે? કલ્યાણીના
મિલનની તે ઉત્કંઠાથી શક્ય નોતો હતો અને
દિવસે દિવસે તે વધારે ને વધારે કુંખી થવા
લાગ્યો. અને એક દિવસે તેણે પોતાના સાથી
બિંદુજીને કહ્યું, “આયુષ્માન! હું આહી
અસંતોષથી પ્રહસ્યર્થનું પાત્રન કરું છું.
મારાથી હવે પ્રહસ્યર્થનું પાત્રન નહીં થાય.
હું કદાચ હીનપણે વર્તન કરવા લાગી જઈશ
એમ મને ખાતરીથી લાગે છે.” ભગવાનના
કાન પર આ વાત મળી. કોટલે ભગવાને
તેને બોલાવીને પૂછ્યું: “નન્દ! તું શા
કારણે અસંતુષ્ટ છે? સાથી તું પ્રહસ્યર્થને
ભંગ કરવા તૈયાર થયો છે?”

નન્દ ખિન્ન વદને બોલ્યો: “બન્તે!
હું ઘેરથી નીકળ્યો ત્યારે જનપદકલ્યાણીએ
આંશુ સારતાં કહ્યું હતું: ‘જલદી આવજો
આર્યપુત્ર! ત્વસાથી આવજો!’ એની યાદમાં
ભગવન, હું પીડાઉં છું. મારું મન આ
પ્રહસ્યર્થવાસમાં રમતું નથી અને ફરી ફરીને
કલ્યાણીની યાદમાં જ રત થઈ જાઉં છું.”

ત્યારે ભગવાને નન્દનો હાથ પકડ્યો અને

૩૧૬]

પોતાના ઋધિભગથી તેઓ તુષિતસ્વર્ગમાં
જવા ઉપલ્યા. માર્ગે એક વેરાન સ્થળમાં
એક સુકાયેલા ઝાડ ઉપર એક કદરૂપી, ચમુ-
હીન અને રોગથી જર્જરે જાની ગયેલી
મર્કટીને ભગવાને નન્દને ખતાવી અને
તરતજ સ્વર્ગલોકમાં પાંચસો અપ્સરાઓની
વચ્ચે નન્દને લાવી બેસાડ્યો. ભગવાને
પૂછ્યું: “કેમ નન્દ! તે જનપદકલ્યાણી
ભેળ છે અને આ પાંચસો અપ્સરાઓને જો.
એમાં વધારે સુંદર, અભિરામ અને દર્શનીય
તને કોણ લાગે છે?”

નંદકુમાર તો અપ્સરાઓના સૌન્દર્યથી
મુગ્ધ જાની ગયો! તે બોલ્યો: “બન્તે!
આ અપ્સરાઓની તુલનામાં જનપદકલ્યાણી
આપણે માર્ગમ્મં જોયેલી મર્કટી જેવી લાગે
છે! આ અપ્સરાઓ સાથે એની તુલના
શી રીતે થાય?”

ભગવાને નંદની મોહરશા ભેળને કહ્યું:
“નન્દ! તું જે પ્રહસ્યર્થવાસમાં હમણાં રહીને
બિંદુજીવન ગાળે છે એમાં જ સંતોષથી જો
તું રહેશે અને હું ખતાવું એ રીતે શમ
અને શાંતિથી જીવન વ્યતીત કરશે તો
આવતે બવે તને આ અપ્સરાઓ મળશે.
એ માટે હું તને વિશ્વાસ આપું છું. સર્વ
સંકલ્પ છોડી દઈને પ્રહસ્યર્થવાસનો
સ્વીકાર કર.”

નન્દ બોલ્યો: “ભગવાન! આપ પોતે જ
આપું વચન આપો છે તો આ અપ્સરાઓને
મેળવવા હું જરૂર પ્રહસ્યર્થવાસમાં રહીશ.”

કોટલે ભગવાન નંદને લઈ જેતવન-
વિહારમાં પાછા ફર્યા. નન્દ દરેક અપ્સરાઓને
મેળવવાના મોહમાં એક ચિત્તે વિહારમાં
રહેવા લાગ્યો. આ ભેળને તેના સાથીદાર
બિંદુજીને તેની મૃદતા પર અનુકરણ થઈ.

આરાધ્યા

ભગવાનના અ. પવિત્ર વિહારમાં ભિક્ષુ થઈને અસરઓ માટે જે ધ્યાન ધરે ને તપ આચરે તે મૂક જ કહેવાય ને. એટલે બધા ભિક્ષુઓ નદની મરકરી કરવા લાગ્યા : 'અરે! આ નદ તો ક્ષીત છે' ભગવાને તેને વેચાનો લીધો છે. પાચસો અસરઓની પ્રાપ્તિ માટે એ અહીં વિહારમાં રહે છે અને ભગવાનને એ માટે સાક્ષી રાખ્યા છે. કુલ્લાર સુધમ આચરવા ખાતર માણસને કેટલું મોટું આમિષ-કેટલો મોટો બદલો-લોઈએ છે।

આમાં આવા વચનો સાંભળી નદનું મન ઉદ્વિગ્ન થઈ ગયું. એને પોતાને જ પોતાની પામરતાની જાણ હતી તે પોતાને હવે ખીંકારવા લાગ્યો વિહારમાં બીજા ભિક્ષુઓનાં પવિત્ર સઠ્ઠપજારીં જીવનને નિહાળીને અને પોતાની પામર સ્થિતિ ભોઈને તે સત્તમ પામનો, પોતાનો નિરસ્કાર કરતો અને મનમાં દુષ્ટી ધરો પરંતુ જેમ જેમ તે ભિક્ષુઓના વચનો સાંભળતો ગયો તેમ

તેમ એ વધારે ને વધારે ભગ્યુત થતો ગયો અને છેવટે જે માટે કલ્પયુત સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી ભિક્ષુજીવન સ્વીકારે છે તે ત્રિવાણીની ભૂમિકાએ તે પહોંચી ગયો.

ત્રિવાણીની શિક્ષિ આપ્ત થતા નંકુમારને અર્ધપૂર્ણ અનંદ થયો તે તરત જ ભગવાન પાસે ગયો અને યોધ્યો : "ભગવાન! આપ મને પાચસો અસરઓ પ્રાપ્ત કરી આપવા માટે જિન્મેદાર હતા, એ જિન્મેદારીમાંથી હું આપને મુક્ત કરું છું અને મારી મૂંઢતાની જાણ થઈ છે"

ભગવાન તન્દુલ અભિનંદન કરતા યોધ્યા. "નન્દ! તારા પવિત્ર સઠ્ઠપજારીં આ કુળ રૂળ છે કે તે ત્રિલોકવિજયી કામ પર વિજય મેળવ્યો તારાથી અધિક ભગવાન અને સુખી બીજે કોણ હોય?"

"નિળ્યાન પરમ સુખ ।"

(નિર્વાણ એ જ પરમ સુખ છે.)

બગલુ વરદાન [અનં ૪૦ કરાથી આગે
ભિખારી જ સારો હતો]

શંકરે કહ્યું : 'તથારતુ' એટલે શિવજી સ પહેલા હતો તેવી સ્થિતિમાં આવી ગયો

શંકરે પ્રેમજીને પાસે બોલાવીને કહ્યું :
'અચ્છા પ્રેમજી, તને આપણું વરદાન પણ આજથી બધ થાય છે આસ વરદાન લોકકલ્યાણ

માટે હોય છે એ તમે ભૂલી ગયા તમારા જેવા ઇર્ષ્યાળુ પાંડવો આસ વરદાનને શી રીતે પચાવી શકે? કૃષ્ણ પણ સર્વના મોખા તો એર થાય છે' આટલું બોલી શંકરે બાતધાન થઈ ગયા

શિવજી, પ્રેમજી તમારે સારીજેઠાણી એકલીજાના મોં સાચું ભોઈ રહ્યા

પરદેશના ગ્રાહક-બંધુઓને

આપણું 'પ્યારાબાપુ'નું લવાજમ આ અંગ્રેજી 'પુ' થઈ ગયું છે. ૧૯૫૨નું વાર્ષિક લવાજમ શિક્ષિગ ૧૨૫૫ કરી પેરલ ઝેડરથી "PYARA BAPU" RUPAYATAN, GIRIVIHAR, JUNAGADH (Saurashtra) INDIA ને સરનામે નરન મોકલી આપવા વિનંતી છે આશા છે પરદેશમાં દૂર વસતા આપણા બંધુઓ આ કાર્યમાં પૂરે સહકાર આપશે. પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો

સરદારશ્રીની વાણી

શંકયનકર્તા : મુ ૦ ૩૦

મહાત્મા ગાંધીનો આદેશ છે કે સત્ય, અહિંસા અને આપણો જો જ આપણા ગણની પ્રકૃતિ અને સંસ્કૃતિને અનુકૂળ છે.

સહિષ્ણુતા એ અહિંસાનો પ્રાણ છે.

અશૂચ્યતા એ તો કેવળ મનનું કારણ છે.

અસત્ય નેઉં છું ત્યાં મારું હૃદય કંપે છે.

ગાંધીજીનો સંદેશો જાણના કાનમાં પડ્યો છે ખરો, પણ હજી આપણી ઊંઘ ભીડી નથી. તેમણે કહેલું 'કરીશું' ત્યારે આ દેશમાં ફક્ત નહીં રહે, લૂંટફાટ નહીં રહે, ત્યારે આ દેશમાં સામાન્ય વર્તણે

મહાત્માજીએ શીખવ્યું છે કે અસત્ય છોડો, ચોરી છોડો, અનીતિ અને અધર્મ છોડો; અને નિર્જાત જાતી મત્થને રસ્તે આલો.

કોઈને ગાળ દેવામાં કે માર મારવામાં મોટાઈ નથી, ધર્મને ખાતર દુઝ મહન કરવામાં મોટાઈ છે મહાત્માજીએ સત્યને ચરતી

ખાતર અનેક દુઝો વેઠ્યાં, તેથી હોરો તેમને પૂજે છે.

દુરામહીના મતને લાચારીથી કબૂલ કરી લેવો એમાં પ્રજા અડવાની નથી પણ જરૂર પછડાવાની છે.

આપણે મેળવ્યું કે આપણે સહુ તેમાં વિજય નથી; પણ આપણું અંતિમ ધ્યેય પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે કષ્ટ સહન કરવાની તૈયારી આપણામાં આવે એ જ સાચો વિજય છે.

છતાંની વડીએ આપણે વધારે નમ્ર થવું નોંધ્યું હોય છતાં આપનાર ઈશ્વર છે, છતાં પછી યુગાનમાં આવનાર ત્યાં ને ત્યાં જ હારી જાય છે. આપણે તો એટલી પ્રજા રાષ્ટ્રીએ કે માથા દાખમાં ઈશ્વર આપણી સાથે છે, આપણને મદદ કરશે.

જાંફળા રસ્તા ખોટા છે. જે માતમોં ડરે છે તેને મારે જાંફ છે.

આપણી અરજી તો એક ઈશ્વરને જ છે કે, અમે મન્યને રસ્તે ચાલીએ છીએ, છું જ અમારી રક્ષા કરજો

બાપુજીના દેશોદ્ધારના કાર્યોએ ઘણા વિચારશીલ માણસોને એમના પ્રત્યે આકર્ષ્યા છે કે એ મી કુમારપા પણ એમાના એક સેવાનિષ્ઠ સેવક છે ૧૯૨૮મા તે અમેરિકાથી પાછા ફર્યા ત્યારે તેમણે અંગ્રેજો દ્વિધ પર કસેરા નાખીને તેનું રી રીતે શોધણું કરે છે એ વિશે એક નિબંધ લખ્યો હતો એ નિબંધ ગાંધીજીને પ્રોત્સાહવાની તેમની હવેળા હતી અને એમના સપકમાં આવવાની પણ તેમને ઉત્કાંઠા હતી છેવટે સાબરમતી આશ્રમમા બાપુ હતા ત્યારે તેમની સુવાકાત ગોઠવાય છે સુવાકાતનો સમય હમી મે ૧૯૨૮ ને રિવને ૨-૩૦નો નક્કી થયો. સાબરમતી આશ્રમમા તેમને મહેમાનમુકામ ઉતારે આપ્યો. કુમારપા તો અંગ્રેજી દેશનના કપડા પહેરી આવ્યા હતા તેમને તો ખુરશી વગેરેની વ્યવસ્થા વિના ત્યાં અતડુ લાગ્યું તે તો સુવાકાતનો જખત ક્યારે પૂરો થાય એની અને ગાંધીજી સાથેનું કામ જતાની જવડી ત્યાંથી રવાના થવાની શરૂ ભેતા બેઠા.

સુવાકાતના થોડા સમય પહેલા તે બહાર નીકળ્યા અને ગાંધીજીના નિવાસસ્થાન તરફ જવા લાગ્યા ત્યાં એક ગાંઠ નીચે લીંપીને સાફ કરેલી જમ્બાએ એક વૃદ્ધ માણસને ચરખો કાતતા તેમણે ભેંચા કુમારપાએ કહી ચરખો ભેંચો ન હલો, એટલે તે ત્યાં બેસા રહી ભેંચા લાગ્યા થોડી વાર પછી પેલા વૃદ્ધ માણસે આશુ સ્મિત ફર કાપી કુમારપાને પૂછ્યું 'તમે જ કુમારપા છો કે?' કુમારપા તરત સમજી ગયા કે એ ખીચું કોઈ નહિ પણ ગાંધીજી જ છે તે

ખારાબાપુ

તરત જ એમને વદન કરી એમની પાસે જમીન પર કપડાની દરકાર કર્યા વિના બેસી ગયા વાતચીત થઈ રહ્યા પછી બાપુજીએ તેમને કહ્યું કે ગુજરાતમા જમીન તપાસણીનું કામ લો તો સારું તેમને ગૂંજસાલી ભાખાની મુરકેલી તો હતી પણ બાપુજીએ ગુજરાત વિદ્યાપીઠના અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપક અને વિદ્યાર્થીઓ તેમને સહાય કરશે એવી ખાતરી આપી પછી તેમને કાકાસાહેબને મળવા બાપુજીએ વિદ્યાપીઠમા મે કન્યા.

કાકાસાહેબને થયું કે, આવો દેશનેબલ મજુસ આપણા થોડકામા રી રીતે ગોઠવાઈ શકશે? વળી ભાખાની પણ મુરકેલી તો હતી જ

પરંતુ બાપુજી તો સાચા નાકપારસુ હતા તેમણે તો કુમારપાને એ કાર્યમા ભેળ્યા આ આવો પ્રસંગ થાક આવતા બાપુજી કુમારપાને કહેતા ભેધુ ને, કાકાસાહેબ તમને પહેલી સુવાકાતે બરોબર જોણખી શરૂઆત હતા જ્યારે મે તમને પ્રથમ વાર ભેંચા એટલે તરત જ મને ખાતરી થઈ કે આ એક મુલાકાત છે જેને મારે ઝડપી લેવો જોઈએ

પછી તો કુમારપાના જીવન પર બાપુજીની ઝીડી અસર પડી અને આને કુમારપા ગાંધીજીની દ્રષ્ટિએ આમ રચના કરવા તત્પર થયા છે તે 'અખીલ બાર્ડેશ આંદોલન સમિતી પ્રમુખ' છે

કુમારપાએ પોતાનું આખું જીવન સેવકાર્યમા સમર્પિત કર્યું તે હું જોડવા જ છે એનું કારણ એક બઈએ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે નવાઈ પમાડે એવો ઉત્તર આપ્યો

‘આરી મૂઠી ફોક દબારની ધાય પાછી લગન કરવાનો મારો નિર્ધાર હતો પરંતુ એ વખત આવ્યો ત્યારે જ બાપુજીએ અને કંઠપી લીધા અને હવે તો હું મારા કામમાં જોટલો તાલીન બની ગયો છું કે, લગન કરવાની અને કુરસદ ન થઈ ” તેમને કહી અવિવાહિત રાખાનો અર્થસેસ થયો નથી બાપુજી સાથે એક રમૂલ પ્રસંગ બન્યો હતો ત્યારે ‘અખિલ ભારતીય શ્રામોદ્યોગ સંઘ’ની સ્થાપના થઈ ત્યારે બાપુજી મગનવાડીમાં ગાવીને રહ્યા હતા ત્યાં એવો એક નિયમ હતો કે, બધાએ લેગા મળી રાખવાના મોટા પાસલો પછી માછને સાફ કરવા બાપુજી પછી એ કામમાં સામેલ થયાં એવામાં કરતૂરમાં ત્યાં આવીને બાપુને આવું કામ કરવા માટે કપકો આપવા લાગ્યા ગાંધીજી તો આભા ન બની ગયા એક હાથમાં નાજિયેશ્વર છોડુ અને બીજા હાથ માટીથી ખરડાયેલો એવી સ્થિતિમાં બાપુજી કુમારપ્પા તરફ જોઈને હસતા હસતા બેઠ્યા ‘કુમારપ્પા તમે સુખી માણસ છો તમને પત્ની નથી ને તમારા પર આમ સત્તા ચલાવે મારે તો ઘરની શાંતિ બાળવવા ખાતર મારા પાનીનું સાબણ રહ્યું તેથી હું આ કામ છોડીને બહાર છું એ બદલ તમે મને માફ કરો’

કુમારપ્પા અર્થનીતિની બાબતમાં ખૂબ જ ક્રાંતિકારી વિચારો ધરાવે છે કાકા સાહેબે એક વાર યોગ્ય ન કર્યું હતું “કુમારપ્પાને અંગ્રેજ ભાવા જેવી સરસ આવડે છે તેટલી હિંદી આવડતી હોય તો તેમણે કયાની રેશમાં આગ ફેલાવી લીધી હોત.”

કુમારપ્પાજી ચોતે હિંદી ખ્રિસ્તી છે તેમનું ખ્રિસ્તી ધર્મનું જ્ઞાન જીડુ છે તેમણે એ વિશે બે પુસ્તકો પણ લખ્યા છે બાપુજીએ

એ પુસ્તકોની સલામણ કરતા લખ્યું છે “ક્રિસ્ત પર શ્રદ્ધા રાખનાર ફરક બ્રહ્મા-ખ્રિસ્તી હો કે બીજા કોઈ ધર્મની હો-ને આ પુસ્તક વાંચવાની હું બધામણ કરું છું” એમ કહેવાય છે કે એ કુમારપ્પા બહેર જીવનના કાર્યમાં ન પડ્યા હોત તો તે મોગા ક્રાંતિકારી ધર્મ-નેતા બન્યા હોત ગઈ કુશી બનેવારીએ તેમને ૬૦ વર્ષ પૂરા થયા બાપુજીની પાછળ બે યોડા સેવકો સાચા રીતથી જનતાની સેવા કરી રહ્યાં. એમાંના કુમારપ્પા એક છે આજે બધા તથા ‘યુરશી’ જેળવવા હોટેલ પડાપડી કરી રહ્યા છે એવા વખતમાં એ જોડામાં ન ફસાતા પોતાનું સેવાકાર્ય મૂકપણે કરતા રહી સ્વતંત્ર ભારતના નવનિર્માણના ઉચ્ચ ચક્ષમાં પોતાનો ફાળો આપતા યોડા સેવકોમાં કુમારપ્પાનું સ્થાન છે તેમણે પોતાના જીવન દરમિયાન વિશે સ્પષ્ટતા કરતા પોતાના એક પુસ્તકમાં લખ્યું છે

I am not a politician in any sense of the term. My one and only interest in public life has been to see social justice meted out to the helpless (હું કોઈ પણ અર્થમાં રાજનીતિજ્ઞ નથી બહેર જીવનમાં એ મને રસ હોય તો તે માત્ર જોટલો જ છે કે, સામાજિક ન્યાય નિરાધાર લોકોને અવરજ મળવો તેમણે) કુમારપ્પા આપણા દેશના એક સ્વતંત્ર વિચારક (Free-thinker) છે તેમણે બાપુજીની વિચારસરણીને આત્મમાત્ર કરી છે અને તેનો પોતાના વિચારો સાથે ગુમેળ સાધી મૌલિક સર્જન કરવા તે જ છે એણે તે મગનવાડી છોડીને નેકડા નામના ગામમાં ‘પનર્થ આશ્રમ’માં નવા પ્રયોગો કરી રહ્યા છે એ પ્રયોગોમાં તે સફળતા પામે અને આપણને નવું દર્શન કાઢવવા સક્ષિયાળી અને એવી આપણી અભિલાષા પૂર્ણ થાય તો યહ

સ્વચ્છતાની હિન્દી

અખબારી મહેતા

સમાજમાં કરવા જેવા છે કામ છે એક આપણી સ્વચ્છતા વધારે જે પ્રજાની સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે તેનો આપોઆપ માનસિક આધ્યાત્મિક વિકાસ થવાનો છે આપણા દેશમાં સ્વચ્છતાનો શોખ મટી ગયો છે ગઈકાંથી માણસ ટેવાઈ ગયો છે તે એટલે મુખી કે ગઈકાં તોને જાન જ હવે રહી નથી બીજા દેશોની સ્વચ્છતાની ટેવો એટલી ખીલેલી છે કે આપણે તેમને બહુ જ ગદા લાગીએ છીએ આપણા જીવનમાં ગઈકાં જાદાનાર વધુઈ ગયેલી છે એક અંગ્રેજ લેખકે તો એટલે મુખી કહ્યું છે કે જગતમાં દરતા ને ગઈકાંની વાસ આવે તો અમરજી કે નજીકમાં ગામડું આવે છે આમ આપણા ગામડા ઉકરડા બની ગયા છે ગામડાની ભાગોળે પહોંચ્યા કે તરત લમને ડુર્ગંધ આવે આપણને ચાલવાનું મગે નહિ આપણે સ્વચ્છતાની હિન્દી જોઈ બોડા છીએ નહિ તો આપણું નાક અને આંખ આ બધું સહન ન કરી શકે આપણામાં એક પ્રજાસની જડતા આવી ગઈ છે જેનામાં સ્વચ્છતા આવે તેનામાં બીજા ગુણો ખીલી લીકે છે એવો આદેશ અનુભવ છે જગતના લોકોમાં સ્વચ્છતાનો શોખ વધે છે તેની સાથે અવજતા ચાલકી વધી જાય છે એ કાર્ય શાસ્ત્રમાંથી છે સામસેવામાં પડેલાઓએ આ કાર્ય પ્રત્યે સૌથી વધુ લક્ષ આપવાની જરૂર છે આપણા જીવનમાં એ એટલી ઊંડી ઊતરેલી હોની એઈએ કે આપણાથી ગઈકાં સહન જ ન થાય હું થામણા નવું ને ગઈકાં લાલું તો

આશાવા ૫

મારાથી સહન ન થાય. એટલે પહેલાં ગઈકાં દૂર કરું છું કોઈ મદદ કરે કે નહિ, પણ આપણું કર્તવ્ય કરવું આવું દિલમાં થાય તો પ્રયત્નો ઉકેલ આવે

સ્વચ્છતા એટલે બહુથી વાળુ એટલું પૂરતું નથી વાળવાથી જીવનમાં સ્વચ્છતા આવી જાય છે એવું નથી સ્વચ્છતા વિષે તેને પૂર્ણ કલ્પના હોવી એઈએ તેનું આપણું સાક્ષ ત બાણતો હોય આપણું વરસ તમે ગામ વાળો તેથી ગામ ચોખ્ખું થતું નથી, પણ પ્રજાના માનસમાં પરિવર્તન કરવું એઈએ સ્વચ્છતાના સાધનો આપણે ઊભા કરવા એઈએ ગઈકાં કયા યાય છે? કેવી રીતે યાય છે? તેની અવેજીમાં શું આપીએ તેનો વિચાર કરીએ તો ગઈકાં દૂર થાય હું જ્યાં બેઠો છું ત્યાં ભજરું ન હોય તે નહિ ચાલે, આ ભાતનો ખાલ પેદા થવો એઈએ એ એટલો એજમાં પેદા થાય તેટલા પ્રમાણમાં ગામડામાં એ એ પ્રવેશ પામશે. આપણને કોઈ ચોખ્ખીએ હો તો ભલે, પણ એની પાછળ મડીને કાર્ય કરવું એઈએ જેનમાં શું જીવો છો? ગઈકાં કરનારને ખબર જ નથી કે પોતે એક અસામાજિક કૃત્ય કરી રહ્યો છે મહોદલામાં શું એઈએ છીએ? શાને પેશાબ કર્યો હોય તેના દેશ, મગ વગેરે! એ પેશાબવાળી માટીમાં બાળકો રમે અને વાસણો પણ એ જ માટીથી સાફ થાય!

* આ બધું ચાલી આવ્યું છે ત્યાં સ્વચ્છતાનો પરિચ ખ્યાલ આપણે પેદા કરવાનો

છે. લોકોને સ્વચ્છતા વિધિની કલ્પના આપવાની જરૂર છે. ગાંધીજીએ જીવનભર એ પાઠ આપ્યો છે. તેમની સ્વચ્છતાની ઇન્દ્રિય વાણી જ લીધે હતી.

સ્વચ્છતા આવે તો જીવનમાં સાચા

પ્રગટશે. શરીરની સ્વચ્છતા જ નહિ, પણ અંદરની સ્વચ્છતા પણ આવે છે. મન, વાણી, શરીર બધું સ્વચ્છ થશે. કોનાથી માનવીનો આધ્યાત્મિક વિકાસ થવાનો છે. તેથી આપણે સૌએ સ્વચ્છતા પર ધ્યાન આપવું જરૂરી છે.

ગાંધીજી

જગતના હૈયા પર અધિકાર એક દુઃસ્વપ્નની જેમ ચઢી ગિઠે હતો! તારાઓ પણ તેના કમચી ઠોણે બંધે ક્યાંય છુપાઈ ગયા હતા. માર્ગ પરના બધા હીવાઓ છુગાઈ ગયા હતા. અને આણેસોનાં ઘરો પણ પ્રકાશ-વિહોળાં હતાં!

પવન નિરાશાનો નિશ્વાસ કાઢી રહ્યો હતો. ધરતી ગૂંગળાઈ રહી હતી અને માનવજાતિ કૂ ખચી નિશાબ બની ગઈ હતી.

તે જ વખતે પૂર્વ દિશામાં કિતિબની રેખા ઉપર અકુલોદય થતો દેખાયો અને તરત જ તે જોઈને મારો અંતરાત્મા આનંદથી અને આશાન્વિત બની પોકારી બેઠ્યો:

“એહો! આ તો શિવનું ત્રીજું નેત્ર દેખાય છે! અરે, આ તો ગાંધીજી નિરાશામાં ડૂબેલા લોકોને આશાનું આપવા આપણા જગતને કિનારે ઊભા છે!”

- ગુરુ મહ

[૫૦ ૧૨૨ 'મગજ પ્રજ્ઞાત'માંથી]

આનંદમણિકા.....૨૦ જાન્યુઆરી ૧૯૫૨

		૫૪		૫૪
✓ ૧ જીવનનો આદર્શ ...	ગાંધીજી	૩૦૫	✓ ૧૦ જીવનનું સ્વરૂપ અને સમજ ...	દિલ્લિપ્રજ્ઞાત
✓ ૨ આશ્રમનાં ભજનો ...	શુભમ	૩૦૬	✓ ૧૧ ભણતું વરદાન ...	નાનાભાઈ વઘે
✓ ૩ કાનનો અધિકારી ...	ઉગ્રવલ્લભ કુંવરજી	૩૦૭	✓ ૧૨ રતીન્દ મનન ...	કાકાસાહેબ
✓ ૪ કળા અને મનુષ્યત્વ ...	કેદારનાથજી	૩૦૮	✓ ૧૩ ભોક્ષમનની કથાઓ ...	પદ્મસેનાલક્ષ્મી, જોની
✓ ૫ સર્વોદયનો આત્મા ...	શુભદ્રાપાલ મલિક	૩૦૯	✓ ૧૪ સરદારશાની વાણી ...	મુ. ૩૦
✓ ૬ મુખનું સાધન ...	સત્યનાથજી	૩૧૦	✓ ૧૫ કુમારપાની જીવનની રેખા ...	મુકુલભાઈ
✓ ૭ બાપુનું પાવનકાંઠી સ્મરણ ...	મુકુલભાઈ	૩૧૧	✓ ૧૬ સ્વચ્છતાની ઇન્દ્રિય ...	ભવસત્યાઈ મહેતા
✓ ૮ ગુરુદેવની ગીતાંજલિ ...	શુ. મ.	૨૧૩	✓ ૧૭ ગાંધીજી ...	શુ. મ.
✓ ૯ બાપુના પત્રો	૨૧૪	✓ ૧૮ યાવતોજી ...	મુ. ૩૦

